

ΕΛΕΝΗΣ ΒΟΥΡΑΖΕΛΗ - ΜΑΡΙΝΑΚΟΥ

ΙΓΤΟΡΙΑ ΤΩΝ ΜΕΓΩΝ ΧΡΟΝΩΝ

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ - ΑΘΗΝΑΙ 1967

17 15+

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

I S T O R I A

A I S O T Z

ΕΛΕΝΗΣ ΒΟΥΡΑΖΕΛΗ — ΜΑΡΙΝΑΚΟΥ

I S T O R I A
ΤΩΝ ΜΕΣΩΝ ΧΡΟΝΩΝ

ΑΠΟ ΤΟΥ Μ. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ
ΜΕΧΡΙ ΤΗΣ ΑΛΩΣΕΩΣ
ΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ
ΥΠΟ ΤΩΝ ΤΟΥΡΚΩΝ

Γ' ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ

Α Θ Η Ν Α Ι 1 9 6 7

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

УЧЕБНИК – ПОДАРОК СОСТАВЛЕН

А Т Я О Т З І ИЗЫСКАНСТВО

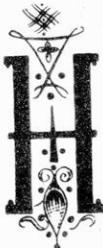
ПОИСКАНИЯ
СОЗДАНИЯ
ДЕЯТЕЛЬНОСТИ
И КРАСОТЫ

МОСКОВСКОЕ УНИВЕРСИТЕТСКОЕ ИЗДАНИЕ
МОСКОВСКОГО УНИВЕРСИТЕТА

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ε Ι Σ Α Γ Ω Γ Η

έφετεινή μας ίστορία περιλαμβάνει τὴν περίοδον τοῦ Ἐλληνισμοῦ ἀπὸ τὸ 330 μ.Χ. μέχρι τοῦ 1453 καὶ ὀνομάζεται Βυζαντίνη ἡ στορία, διότι κέντρον τῆς νέας Αὐτοκρατορίας είναι ἡ Κωνσταντινούπολις, ιδρυθεῖσα εἰς τὴν θέσιν τῆς ἀρχαίας ἀποικίας τῶν Μεγαρέων, Βυζάντιον.

Ἡ ιστορικὴ αὕτη περίοδος είναι ἐφάμιλλος εἰς δόξαν πρὸς τὴν ἀρχαίαν ἔλληνικὴν ἐποχὴν καὶ ἔχει παγκόσμιον σημασίαν. Τὸ Βυζάντιον, ἀγωνισθὲν ἐπὶ χίλια ἔτη, προεφύλαξε τὴν Δύσιν ἀπὸ τὰ στίφη τῆς Ἀνατολῆς, διέσωσε τὸν κλασσικὸν πολιτισμόν, ἥγαπτησε τὸν ἀρχαῖον Ἐλληνισμὸν καὶ διέδωσε τὸν Χριστιανισμὸν εἰς τὴν Δύσιν καὶ τὴν Ἀνατολήν.

Τὴν Βυζαντινὴν ίστορίαν διαιροῦμεν εἰς τρεῖς περιόδους: α) 330—641, β) 641—1204 καὶ γ) 1204—1453. Κατὰ τὴν πρώτην συγκρούεται ὁ ἀρχαῖος κόσμος πρὸς τὸν χριστιανικόν, ὁ ὅποιος τελικῶς διαμορφώνεται καὶ ἐπικρατεῖ. Ἡ δευτέρα περίοδος (641—1204) είναι ἡ καθ' αὐτὸ βυζαντινή, διότι τὸ κράτος καθίσταται δμοιογενές, ἥτοι ἐλληνικὸν καὶ αὐστηρῶς ὁρθόδοξον. Ἡ ἔλληνικὴ γλῶσσα ἀντικαθιστᾶ παντοῦ, εἰς ὅλας τὰς ἐκδηλώσεις, τὴν λατινικὴν καὶ Ἐλληνες ἀναλαμβάνουν τὴν διοίκησιν τοῦ κράτους. Κατὰ τὴν τρίτην περίοδον (1204—1453) δὲν ύπαρχει πλέον τὸ παλαιὸν Βυζαντινὸν κράτος ἐνιαῖον, ἀλλὰ τέσσαρα Ἐλληνικὰ κράτη, τὰ ὅποια τελικῶς ὑποκύπτουν εἰς τοὺς Οθωμανοὺς Τούρκους.

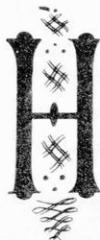
Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο Ν 1ον

ΤΟΙ ΧΡΟΝΟΙ ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ

1. Ὁ Μέγας Κωνσταντῖνος (306 — 337)

ΡΩΜΑΪΚΗ αύτοκρατορία τὸν 3ον αἰώνα ὠδηγεῖτο εἰς καταστροφήν, διότι οἱ βάρβαροι διέσπασαν τὰ σύνορά της καὶ εἰσέβαλον εἰς αὐτήν, ἐσωτερικῶς δὲ ἐπεκράτει ἀναρχία, λόγῳ φιλονικειῶν καὶ ἀνικανότητος τῶν αύτοκρατόρων.

Τὴν κατάρρευσιν τοῦ Ρωμαϊκοῦ κράτους ἐσταμάτησαν μερικοὶ αύτοκράτορες, ἔξ 'Ιλλυρίας προερχόμενοι, οἱ Ἰλλυριοί λεγόμενοι, μεταξὺ τῶν ὅποιων σπουδαιότερος ἦτο ὁ Διοκλητιανὸς (284 — 305). Οὗτος, μεταξὺ τῶν ἄλλων μέτρων τὰ ὅποια ἔλαβε, καθιέρωσε νέον διοικητικὸν σύστημα, τὴν Τετραρχίαν. Δηλ. διήρεσε τὸ κράτος εἰς τέσσαρα τμῆματα, τὰ ὅποια ἔκυβέρνων τέσσαρες ἄρχοντες, ἐκ τῶν ὅποιων οἱ δύο ἔφερον τὸν τίτλον τοῦ αὐγούστου καὶ οἱ ἄλλοι δύο τοῦ καίσαρος. Ἐφήρμοσε τὸ σύστημα τοῦτο τῆς Τετραρχίας, διότι ἀντελήθη ὅτι εἰς ἄρχων, ὁ αύτοκράτωρ, δὲν ἐπήρκει εἰς τὴν διοίκησιν τοῦ ἀχανοῦς Ρωμαϊκοῦ κράτους. Ὁ Διοκλητιανὸς ἔκυβέρνα τὴν Ἀνατολὴν καὶ εἶχεν ἔδραν τὴν Νικομήδειαν τῆς Βιθυνίας, ὁ Μαξιμιανὸς τὴν Δύσιν μὲν ἔδραν τὸ Μιλᾶνον, ὁ καίσαρ Κωνστάντιος ὁ Χλωρὸς τὴν Γαλατίαν μὲν ἔδραν τὰ Τρέβιρα καὶ ὁ ἔτερος καίσαρ, ὁ Γαλέριος, τὴν Βαλκανικὴν μὲν ἔδραν τὸ Σίρμιον τῆς Σερβίας.

Τὸ 305 ὁ Διοκλητιανός, κουρασμένος ἀπὸ τὴν διοίκησιν, παρηγήθη, καθὼς καὶ ὁ Μαξιμιανός. Τότε οἱ καίσαρες ἔγιναν αύτοκράτορες καὶ προσέλαβον δύο ἄλλους καίσαρας, τὸν Μαξιμονὸν καὶ τὸν Σεβῆρον. "Ἐν ἐτοῖς μετὰ τὴν παραίτησιν τοῦ Διοκλητιανοῦ, τὸ κράτος περιέπεσεν εἰς ἀναρχίαν. Εἰς τὴν Δύσιν ἀπέθανεν ὁ Κωνστάντιος ὁ Χλωρὸς καὶ τὰ στρατεύματα τῆς Γαλατίας ἀνεκήρυξαν αύτοκράτορα τὸν υἱόν του Κωνσταντῖνον.

‘Ο Κωνσταντῖνος ἐγεννήθη ἀπὸ χριστιανὴν μητέρα, τὴν Ἐλένην.

1. Κωνσταντῖνος ὁ Μέγας

(Μικρογραφία τοῦ θεοῦ αἰῶνος, ἐν τῇ Ἐθνικῇ Βιβλιοθήκῃ Παρισίων)

τὸ 273. Ἀνατραφεὶς εἰς τὴν ζωὴν τοῦ στρατοπέδου, ἔλαβε μέρος εἰς πολλὰς ἐκστρατείας καὶ, ἀνῆλθεν εἰς ἀνώτερα στρατιωτικὰ ἀξιώματα. Ὁ στρατὸς ἡγάπησε πολὺ τὸν Κωνσταντῖνον καὶ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ πατρός του τὸν ἀνηγόρευσεν αὐτοκράτορα.

Συγχρόνως εἶχον ἀναγορευθῆ καὶ ἄλλοι αὐτοκράτορες, ὥστε τὸ 306 ὑπῆρχον τὸ δόλον ἔξ εἰς τὸ Ρωμαϊκὸν κράτος, ὁ Κωνσταντῖνος, ὁ Μαξέντιος, ὁ Μαξιμιανός, ὁ Μαξιμῖνος, ὁ Σεβῆρος καὶ ὁ Γαλέριος. Ἀποθανόντων δὲ τριῶν ἔξ αὐτῶν, ἔμειναν δύο εἰς τὴν Δύσιν, ὁ Κωνσταντῖνος καὶ ὁ Μαξέντιος καὶ εἰς τὴν Ἀνατολὴν ὁ Μαξιμῖνος. Ἐπίσης προστέθη καὶ ὁ Λικίνιος, ὁ ὄποιος διεδέχθη τὸν Γαλέριον.

Οἱ τέσσαρες οὗτοι αὐτοκράτορες ἐνωρίς ἦλθον εἰς σύγκρουσιν. Κύριος εἰς τὴν Δύσιν ἔμεινεν ὁ Κωνσταντῖνος, ἀφοῦ ἐνίκησε παρὰ τὴν Μουλβίαν γέφυραν τοῦ Τιβέρεως (312) τὸν Μαξέντιον. ὁ ὄποιος ἐπνίγη εἰς τὸν ποταμόν. Ἐπίσης εἰς τὴν Ἀνατολὴν ὁ Λικίνιος μετὰ ἓν ἔτος (313) ἐνίκησε τὸν ἀντίπαλόν του Μαξιμῖνον καὶ ἔμεινε μόνος κύριος τοῦ κράτους τῆς Ἀνατολῆς. Κατ’ αὐτὸν τὸν τρόπον ἀπέμειναν δύο, ὁ Κωνσταντῖνος εἰς τὴν Δύσιν καὶ ὁ Λικίνιος εἰς τὴν Ἀνατολὴν, ὁ ὄποιος ἔλαβε σύζυγον τὴν ἀδελφὴν τοῦ πρώτου. Παρὰ τὴν συγγένειαν δύμως δὲν ἐβράδυναν νὰ περιπλακοῦν εἰς πόλεμον (323), κατὰ τὸν ὄποιον ὁ Λικίνιος ἡττήθη καὶ συλληφθεὶς ἐφονεύθη, ὁ δὲ Κωνσταντῖνος ἔμεινε μόνος κύριος τοῦ κράτους.

‘Ο Μ. Κωνσταντῖνος, ἐκτὸς τῶν ἔξαιρέτων στρατιωτικῶν ἀρετῶν, εἶχε καὶ πολιτικὰ προσόντα, τὰ δόποια τὸν ἀνέδειξαν μεγάλην προσωπικότητα. Τὰ σπουδαιότερα δὲ γεγονότα τῆς βασιλείας τοῦ ἥσαν ἡ ἀναγνώρισις τοῦ Χριστιανισμοῦ, ὡς ἐπισήμου θρησκείας τοῦ κράτους καὶ ἡ μεταφορὰ τῆς πρωτευούσης ἀπὸ τῆς παλαιᾶς Ρώμης εἰς τὴν νέαν Ρώμην, τὴν ὑπ’ αὐτοῦ ὁνομασθεῖσαν Καὶ ν σταντινού πολιν.

“Ηδη ἀπὸ μικρᾶς ἡλικίας ὁ Κωνσταντῖνος ἔτρεφε συμπάθειαν πρὸς τοὺς χριστιανούς, διότι ἀπὸ τὴν μητέρα του ἐγνώρισε τὴν διδασκαλίαν τοῦ Σωτῆρος καὶ παρετήρησεν εὐφυῶς, ὅτι τὴν νίκην τοῦ κατὰ τοῦ Μαξεντίου ἐκέρδισαν οἱ χριστιανοί, οἱ δόποιοι, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, ἀπετέλουν τὸν στρατόν του, ἐνῷ ὁ στρατὸς τοῦ Μαξεντίου ἦτο ἐθνικὸς (εἰδωλολάτραι). Ἀναφέρεται μάλιστα, ὅτι ὁ Μ. Κωνσταντῖνος, ἐνῷ ἐβαδίζε κατὰ τοῦ Μαξεντίου, εἴδεν εἰς τὸν οὐρανὸν φωτεινὸν σταυρὸν μὲ τὰς λέξεις ἐν τούτῳ νίκα καὶ ἔθεσε τὰς λέξεις ταύτας μετὰ τοῦ μονογράμματος Χ εἰς τὴν σημαίαν του, προτρέπων οὕτω τοὺς χριστιανούς νὰ ἀγωνίζωνται ἡρωϊκῶς.

“Ἐν ἕτοι μετὰ τὴν νίκην του κατὰ τοῦ Μαξεντίου, ὁ Κωνσταντῖνος ἔχων σύμφωνον καὶ τὸν Λικίνιον, ἔξεδωκε (313) διάταγμα ἀνεξιθρησκείας, τὸ γνωστὸν ὡς Διάταγμα τῶν Μεδιολάνων, διὰ τοῦ δόποιού οἱ χριστιανοί καὶ εἰδωλολάτραι ἥσαν ἐλεύθεροι νὰ λατρεύουν

2. ‘Η Ἁγία Ἐλένη ἀνευρίσκουσα τὸν Τίμιον Σταυρὸν
(Μικρογραφία 9ον αἰῶνος, ἐν τῇ Ἐθνικῇ Βιβλιοθήκῃ Παρισίων)

τὸν θεὸν τῆς ἐκλογῆς τῶν. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἀπεκατεστάθη πλήρης ἐλευθερία καὶ ίσότης πασῶν τῶν θρησκειῶν. Νόμισμα τοῦ Μ. Κωνσταντίνου, κοπέν τὸ 315, ἐκ παραλλήλου μὲ τὸν ἑθνικὸν θεὸν "Ηλιον, φέρει καὶ τὸν χριστιανικὸν σταυρόν. Βραδύτερον ὁ Μ. Κωνσταντίνος, γενέμενος μονοκράτωρ, χωρὶς νὰ καταδιώξῃ τοὺς εἰδωλολάτρας, ηγόνησεν ἀκόμη περισσότερον τὸν Χριστιανισμὸν καὶ διέγον πρὸ τοῦ θανάτου του ἐβαπτίσθη (337). Ἐν τούτοις διετήρησε πάντοτε τὸν τίτλον τοῦ μεγάλου ποντίφικος.

Δὲν ἡχολούθησεν ὁ Μ. Κωνσταντίνος μόνον εἰς τὴν θρησκείαν τὴν δρθὴν ὁδόν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν διοίκησιν καὶ τὴν ἄμυναν τοῦ κράτους, ἐπέδειξεν ἔξοχον δραστηριότητα. Ήγένησε τὸν ἀριθμὸν τῶν ὑπαλλήλων, διαιρέσας τὰς ὑπηρεσίας εἰς τέσσαρας μεγάλους κλάδους. Πάντων δὲ τούτων εἶχεν ὁ αὐτοκράτωρ τὴν ἀμεσον ἐπίβλεψιν, ὥστε ὅλαι αἱ ἔξουσίαι συνεκεντρώθησαν εἰς κειρὰς αὐτοῦ. Ἐπὶ Κωνσταντίνου τὸ πολίτευμα ἔγινεν ἀ πόλυ τοις μοναρχίᾳ σύγκλητος, ὕπατοι καὶ λοιπὰ ἀξιώματα παρεμερίσθησαν. Ὁ Κωνσταντίνος ἔθεσε τέρμα εἰς τὴν μέχρι τοῦδε εἰς ἑθνικοὺς Ναοὺς λατρείαν τοῦ αὐτοκράτορος (ἀγάλματα, θυσίας), διετήρησεν ὅμως καὶ ἐπέτεινε τὸν ἱερατικὸν χαρακτῆρα τοῦ αὐτοκρατορικοῦ ἀξιώματος καὶ οἱ ὑπήκοοι ὥφειλον νὰ τὸν προσκυνοῦν. Ὁ Κωνσταντίνος ἔθεώρει ἔχυτὸν ἀντιπρόσωπον τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τῆς γῆς, ἔδιδεν εἰς ἔκαστην του πρᾶξιν ἱερὸν χαρακτῆρα καὶ ἐπενέβαινεν εἰς πάσας τὰς ὑποθέσεις τῆς Ἐκκλησίας, παρακαθήμενος μετὰ τῶν ἐπισκόπων, ὃς ἐὰν ἦτο εἰς ἔξ αὐτῶν.

Διὰ τὴν καλυτέραν διοίκησιν τῶν ἐπαρχιῶν, ηὔξησεν ὁ Κωνσταντίνος τὸν ἀριθμὸν αὐτῶν εἰς 90 (βραδύτερον εἰς 120) καὶ ἀφήρεσεν ἀπὸ τοὺς διαικητὰς τὴν στρατιωτικὴν διοίκησιν. Ὄμοιως ἐμείωσε τὴν βαρεῖαν φορολογίαν. Ἐκαμε κοινωφελῆ ἔργα καὶ μὲ τὰ ἔξαίρετα κυβερνητικὰ προσόντα του ἀναδιωργάνωσε τὸ ἀπέραντον κράτος του.

Πρὸς ἔξασφάλισιν τῆς ζωῆς τῶν ὑπηκόων του καὶ διατήρησιν τῆς εἰρήνης, ηὔξησε τὴν δύναμιν τοῦ στρατοῦ του, δὲ ποτὸς ἔκινεῖτο συνέχῶς καὶ ἀμέσως ἔφθανεν εἰς κινδύνευσον σημεῖον τῶν συνόρων. Ἐπὶ Κωνσταντίνου ὁ στρατὸς τῆς αὐτοκρατορίας ἦτο περὶ τὰς 500 χιλιάδας καὶ, ὡς ἐπὶ τὸ πολύ, μισθοφοικός. Ξένοι, ὡς οἱ Γερμανοί, κατέλαβον σημαντικὴν θέσιν εἰς τὸν στρατὸν καὶ βαθμηδὸν εἰσῆλθον καὶ εἰς τὴν πολιτικὴν ζωὴν τῆς αὐτοκρατορίας, μὲ σοβαρὰ ἐπακόλουθα διὰ τὴν ιστορίαν αὐτῆς.

Κατὰ μῆκος τῶν συνόρων τοῦ κράτους του ὁ Κωνσταντῖνος ἐγκατέστησε στρατιώτας μὲ τὰς οἰκογενείας των, δώσας εἰς αὐτοὺς γαίας πρὸς καλλιέργειαν καὶ ὑποχρεώσας νὰ σπεύδουν εἰς τὸν πρῶτον αἰνδυνόν. Πρὸς καλυτέραν ἀμυναν τοῦ κράτους, ἐστρατολόγησε τοὺς βαρβάρους τῶν συνόρων καὶ ἐσχημάτισεν εἰδικὰ σώματα, τὰ διοῖα προθύμως παρεῖχον τὴν στρατιωτικήν των ὑπηρεσίαν ὑπὲρ τῆς αὐτοκρατορίας τοῦ Βυζαντίου. Τοὺς βαρβάρους τούτους τῶν συνόρων οἱ Βυζαντινοὶ ὀνόμαζον συ μ μάχον.

Μετὰ βασιλείαν τριάκοντα ἔτῶν ὁ Κωνσταντῖνος ἀπέθανε (337), ἀφοῦ ὑπεστήριξεν ἴδιαιτέρως τὸν Χριστιανισμόν, ὁ διοῖος ὄριστικῶς ἐπεκράτησεν. Οἱ ἔθνικοὶ ἵστορικοὶ ἐκτοξεύουν πολλὰς ὕβρεις κατὰ τοῦ Κωνσταντίνου, ἡ Ἐκκλησία ὅμως τὸν ἀνεκήρυξεν Ἰσαπόστολον καὶ κατέταξεν αὐτὸν καὶ τὴν μητέρα του Ἐλένην μεταξὺ τῶν ἀγίων. Ἐπίσης ἡ ἱστορία ὀνόμασε τὸν Κωνσταντῖνον Μέγαν, διότι ὅντως ἀνεδείχθη εἰς ἀπὸ τοὺς μεγάλους αὐτοκράτορας τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους. Διὰ τῆς μεταφορᾶς τῆς πρωτευούσης τοῦ κράτους εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἡ ὄποια εὑρίσκετο εἰς τὸ κέντρον τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου τῆς Ἀνατολῆς, ὁ Ἐλληνισμὸς ἐνεδυναμώθη καὶ βαθμηδὸν τὸ ἀνατολικὸν τμῆμα τῆς Ρωμαϊκῆς Αὐτοκρατορίας ἔλαβεν ἑλληνικὸν χαρακτῆρα.

2. Ἡ κτίσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως

Τίνας λόγους εἶχεν ὁ αὐτοκράτωρ Κωνσταντῖνος νὰ μεταφέρῃ τὴν πρωτεύουσαν τοῦ κράτους του εἰς τὴν Ἀνατολήν; Πρῶτον, ἔτρεφε μικρὸν συμπάθειαν πρὸς τὴν Ρώμην, ἡ ὄποια ἦτο κέντρον τῆς εἰδωλολατρείας καὶ διετήρει τὴν ἀνάμνησιν τοῦ παλαιοῦ πολιτεύματος. Μετὰ τὴν νίκην, ἰδίως κατὰ τοῦ Λικινίου, ὁ Κωνσταντῖνος ἐσχημάτισε τὴν πεποίθησιν, ὅτι τὸ μέλλον ἀνῆκεν εἰς τοὺς χριστιανούς, ἀπὸ τοὺς ὄποιους οἱ περιφρύστεροι εὑρίσκοντο εἰς τὴν Ἀνατολήν. Ὁμοίως ἀντελήφθη ὁ Κωνσταντῖνος, ὅτι ἡ παλαιὰ Ρώμη ἦτο πολὺ μακράν καὶ δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἀποκρούωνται εὐκόλως οἱ ἔχθροὶ τοῦ κράτους, Γότθοι καὶ Πέρσαι, οἱ διοῖοι ἥπειλον τὰς πλησίον τοῦ Δουνάβεως καὶ ἐν τῇ Ἀσίᾳ ἐπαρχίας.

Εἶλκυσεν ἐπίσης τὴν προσοχὴν τοῦ Κωνσταντίνου ἡ ἔξαιρετος γεωγραφικὴ θέσις τῆς νέας πόλεως, ὅπου πρὸ χιλίων ἔτῶν οἱ Μεγαρεῖς ὑπὸ τὸν Βύζαντα εἶχον κτίσει ἀποικίαν, ὄνομασθεῖσαν ἐκ τοῦ οἰκιστοῦ Βυζάντιον. Ἡ Κωνσταντινούπολις, εὑρίσκομένη εἰς τὸ ἀκρότατον ση-

μεῖν τῆς Εὐρώπης καὶ ἀπέναντι τῆς Ἀσίας, κατέστη ἀπὸ πάσης ἐπόψεως τὸ φυσικὸν κέντρον τῆς Αὐτοκρατορίας, ἀνταπεκρίνετο δὲ πλήρως πρὸς τὰς νέας ἀνάγκας αὐτῆς.

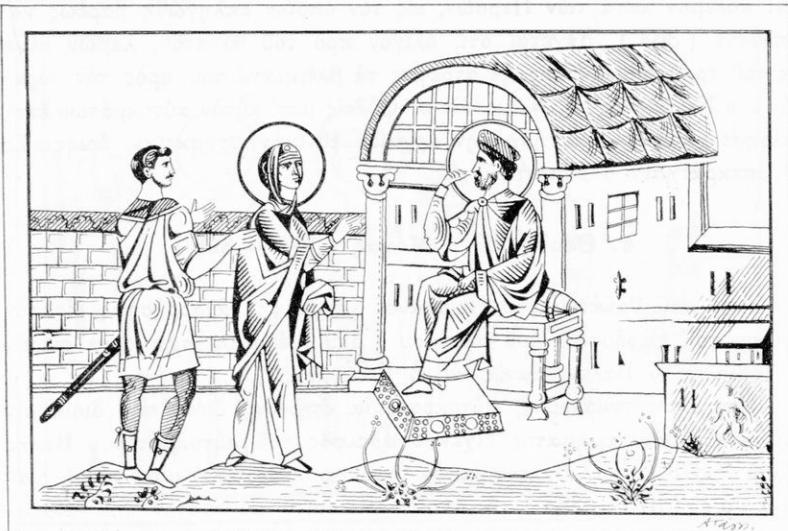
Αἱ ἔργασίαι τῆς ἀνοικοδομῆσεως ἤρχισαν τὸ 326, συμφώνως πρὸς τὸ πολεοδομικὸν σχέδιον τῆς ἐποχῆς, μὲ ἀνάκτορα, ἀγοράς, ἵπποδρομον, στοάς, ἐκκλησίας, λουτρά, ὑδραγωγεῖα κ.ἄ. Πρὸς διακόσμησιν δὲ τῆς νέας πρωτευούσης μετέφερεν ὁ Κωνσταντῖνος ἀπὸ τὰς ἐπαρχίας καὶ ίδιως ἀπὸ τὴν Ρώμην ὡραῖα ἔργα τέχνης.

Τὴν 11 Μαΐου τοῦ ἔτους 330 ἐτελέσθησαν ἐπισήμως τὰ ἔγκαινα τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἡ ὅποια ὡνομάσθη, ὅπως ὑπῆρχεν ἀρχαῖα ἐλληνικὴ συνήθεια, ἐκ τοῦ ὄνόματος τοῦ ἴδρυτοῦ. Ὁ Κωνσταντῖνος περιέβαλε τὴν πόλιν μὲν ἵσχυρὸν τεῖχος, ὅπως καὶ οἱ μετ' αὐτὸν αὐτοκράτορες. Διὰ τοῦτο κατώρθωσεν ἡ Κωνσταντινούπολις νὰ διαγράψῃ, μακραίωνα ἴστορίαν καὶ νὰ ἀντισταθῇ νικηφόρως ἐπὶ 11 αἰῶνας κατὰ ποικίλων ἐπιδρομέων.

3. 'Ο Κωνστάντιος (337 — 361) καὶ 'Ιουλιανὸς (361 — 363)

'Ολίγον πρὸ τοῦ θανάτου του, ὁ Μ. Κωνσταντῖνος διένειμε τὸ κράτος του εἰς τοὺς τρεῖς νίούς του καὶ δύο ἀνεψιούς του, οἱ ὅποιοι ὅμως ἥλθον εἰς σύγκρουσιν. Ὁ νίδος τοῦ Κωνσταντίνου Κωνστάντιος, ἔξοντώς τας πάντα τὰ μέλη τῆς αὐτοκρατορικῆς οἰκογενείας, ἀνεκηρύχθη αὐτοκράτωρ. Δύο μόνον ἔξαδελφοί του διεσώθησαν, ὁ Γάλλος καὶ ὁ 'Ιουλιανός, τοὺς ὅποίους περιορίσας ὁ Κωνστάντιος εἰς μονήν, αὔστηρῶς ἐπέβλεπεν.

'Ο Κωνστάντιος εἰς τὸ ἐσωτερικὸν ἔγινε πρόξενος θρησκευτικῶν ταραχῶν, διότι ὑπεστήριξε τοὺς Ἀρειανούς, εἰς τὸ ἐξωτερικὸν ὅμως εἶχεν ἐπιτυχίας, διότι ἐνίκησε τοὺς Σαρμάτας εἰς τὸν Δούναβιν καὶ τοὺς Πέρσας εἰς τὴν Μεσοποταμίαν. Εἰς τὴν Δύσιν κατὰ τῶν Ἀλαμανῶν ἀπέστειλε τὸν ἔξαδελφόν του 'Ιουλιανόν, ὁ ὅποιος τοὺς ἐνίκησε καὶ τοὺς ἀπώθησεν, ἐπιδείξας μεγάλα στρατιωτικὰ προσόντα. 'Ο φιλύποπτος Κωνστάντιος προσεπάθησε νὰ ὀλιγοστεύσῃ τὸν στρατὸν τοῦ 'Ιουλιανοῦ, φοβούμενος τὴν δύναμίν του, ἀλλ' ἥτο πλέον ἀργά· ὁ στρατὸς ἀνεκήρυξεν αὐτοκράτορα τὸν 'Ιουλιανόν. 'Ο Κωνστάντιος ἔσπευσεν ἐναντίον τοῦ 'Ιουλιανοῦ, ἀλλ' ἀπεφεύχθη ὁ νέος ἐμφύλιος πόλεμος, διότι καθ' ὅδον ἀπέθανε καὶ μόνος κύριος τοῦ κράτους ἔμεινεν ὁ 'Ιουλιανὸς (361).

3. Ἰουλιανός δ Παραβάτης

(Μικρογραφία 10ου αἰώνος, ἐν τῇ Βατικανῇ Βιβλιοθήκῃ τῆς Ρώμης)

‘Ο νέος αὐτοκράτωρ εἶχε σπουδάσει εἰς τὰς Ἀθήνας ἑλληνικὴν φιλοσοφίαν, πρὸς τὴν δόποιαν ἥσθιαντο βαθὺν θαυμασμὸν καὶ ἀγάπην. Εὔθυς ώς ἔγινεν αὐτοκράτωρ, προσεπάθησε νὰ ἐπαναφέρῃ ώς ἐπίσημον θρησκείαν τοῦ κράτους τὴν εἰδωλολατρείαν, ἀνοίξας τοὺς ἀρχαίους ναοὺς καὶ διώξας τοὺς χριστιανούς. Κατ’ αὐτὸν τὸν τρόπον ἐνόμισεν δ Ἰουλιανός, δτι θὰ ἐπανήρχιζεν ἡ καλλιέργεια τῶν Ἑλληνικῶν Γραμμάτων καὶ ἡ ἀνάπτυξις τῶν Καλῶν Τεχνῶν, ἡ ὀραιότης τῶν ὁποίων τὸν εἶχεν καταγοητεύσει.

‘Η ἀγάπη του πρὸς τὴν ἀρχαίαν σοφίαν τὸν ἡμπόδισε νὰ διακρίνῃ τὴν πραγματικότητα καὶ νὰ ἀντιληφθῇ, δτι ἡ ἀρχαία θρησκεία μὲ τοὺς Ὀλυμπίους θεοὺς εἶχεν ἀποθάνει διὰ παντός. ‘Ο Ἰουλιανός, διὰ τῆς προσπαθείας του ὅπως ἀνασυστήσῃ τὴν εἰδωλολατρείαν, προεκάλεσε τὴν δοργὴν τῶν χριστιανῶν, οἱ δόποιοι τὸν ὀνόμασαν ἀποστάτην καὶ παραβάτην.

Εἰς τὴν ἐσωτερικὴν διοίκησιν καὶ οἰκονομικὴν ἀνασυγκρότησιν τῆς χώρας δ Ἰουλιανός ἀνεδείχθη ἔξαίρετος αὐτοκράτωρ, ἐπέφερε σημαντικὰς οἰκονομικὰς καὶ περιώρισε τὰς δαπάνας. Ἀνέλαβεν ἐπίσης

καὶ πόλεμον κατὰ τῶν Περσῶν, εἰς τὸν ὅποῖον ἐπληγώθη βαρέως καὶ ἀπέθανε (363). Λέγεται δὲ, δλίγον πρὸ τοῦ θανάτου, λαβὼν αἷμα ἐκ τοῦ τραύματος, ἀνέκραξε στρέψας τὰ βλέμματά του πρὸς τὸν οὐρανόν : « Νενίκηκάς με, Ναζωραῖε ». Οὐδεὶς μετ' αὐτὸν αὐτοκράτωρ ἐπεχείρησε νὰ ἀποκαταστήσῃ τὴν ἀρχαίαν ἔθνικὴν θρησκείαν, δριστικῶς δὲ ἐπεκράτησεν ὁ Χριστιανισμός.

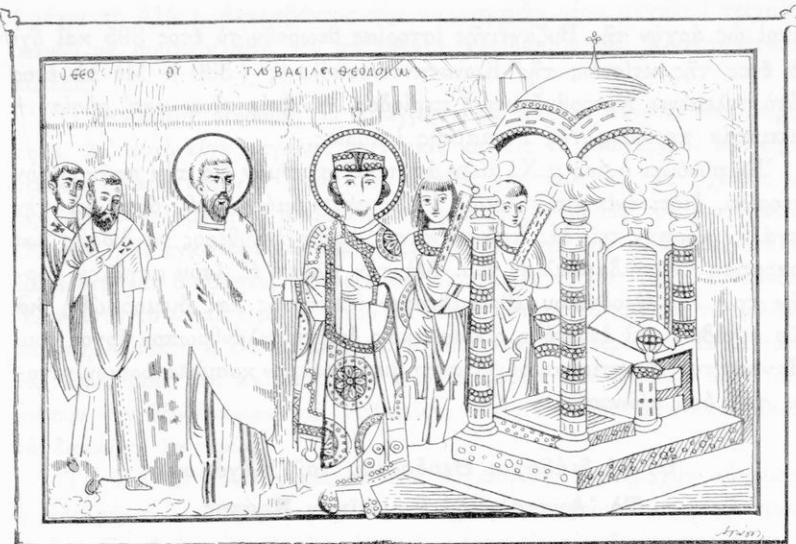
4. Θεοδόσιος ὁ Μέγας (379 — 395)

’Απὸ τοῦ θανάτου τοῦ ’Ιουλιανοῦ μέχρι τῆς ἀναρρήσεως εἰς τὸν θύρον τοῦ Θεοδοσίου τοῦ μεγάλου (379) ἐβασίλευσαν κατὰ σειρὰν ὁ ’Ιοβιανός, ὁ Βαλεντινιανός καὶ ὁ Γρατιανός.

Ἐπὶ Βαλεντινιανοῦ ἡ αὐτοκρατορία διηρέθη, διότι τὴν διοίκησιν τοῦ ἀνατολικοῦ τμήματος εἶχεν ὁ ἀδελφὸς τοῦ αὐτοκράτορος Βάλης (364 — 378). Τὸν Βαλεντινιανὸν θανόντα διεδέχθη ὁ υἱός του Γρατιανὸς (375 — 383), ὁ ὅποῖος διώρισεν αὔγουστον τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους τὸν στρατηγὸν Θεοδόσιον. Ὁ θρίαμβος τοῦ Χριστιανισμοῦ ἐξησφαλίσθη δριστικῶς ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Θεοδοσίου, διότι οὗτος ἔλαβε μέτρα κατὰ τῆς εἰδωλολατρείας, ἔκλεισε τοὺς ἀρχαίους ναοὺς καὶ ἐξέδωκεν αὐστηρὰ διατάγματα κατὰ τῶν αἱρετικῶν. ‘Ως τελευταῖον κτύπημα κατὰ τῆς ἀρχαίας θρησκείας δύναται νὰ θεωρηθῇ ἡ κατάργησις τῶν Ὀλυμπιακῶν ἀγώνων (394).

Μετὰ τὴν δολοφονίαν τοῦ Γρατιανοῦ εἰς τὸ Λούγδουνον (Λυδὸν) ὁ Θεοδόσιος ἐπενέβη εἰς τὴν Δύσιν καὶ ἔλαβεν εἰς χειράς του τὴν διακυβέρνησιν ὀλοκλήρου τοῦ Κράτους, ἀνατολικοῦ καὶ δυτικοῦ. Κατὰ τὴν 15ετῆ βασιλείαν του ὁ Θεοδόσιος ἐπέδειξεν ἐξαίρετα πολιτικὰ καὶ στρατηγικὰ προσόντα, ἐρρύθμισε τὸ διοικητικὸν σύστημα, κατέπινξε τὰς ἐναντίον του ἐπαναστάσεις καὶ ἐχειρίσθη ἐπιδεξιῶς τὰ μεγάλα ζητήματα τῆς χώρας. Ἰδιαιτέρως ἐφρόντισε διὰ τὴν ἄμυναν τῶν συνόρων τοῦ κράτους, διοργανώσας πρὸς τοῦτο ἴσχυρὸν στρατόν. “Οθεν δικαίως ὀνομάσθη Θεοδόσιος ὁ Μέγας καὶ κατατάσσεται ὑπὸ τῶν ἴστορικῶν εἰς ἵσην μοῖραν μὲ τὸν Κωνσταντῖνον τὸν Μέγαν, διότι ἀμφότεροι εἶναι ἰδρυταὶ τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους καὶ θεμελιώται τῆς χριστιανικῆς θρησκείας.

Καταχρίνεται μόνον τὸ βίαιον καὶ ὄρμητικὸν τοῦ χαρακτῆρος του Θεοδοσίου, ὁ ὅποῖος, ἐκδικούμενος τὸν φόνον ὀλίγων μισθοφόρων ἀξιω-

4. Θεοδόσιος ὁ Μέγας μετὰ Γρηγορίου τοῦ Ναζινζηνοῦ
(Μικρογραφία 9ον αἰώνος, ἐν τῇ Ἐθνικῇ Βιβλιοθήκῃ Παρισίων)

ματικῶν ἐν Θεσσαλονίκῃ, διέταξεν ἀθρόων σφαγὴν τῶν Θεσσαλονικέων εἰς τὸν Ἰππόδρομον. "Ανω τῶν 7.000 ἄνθρωποι ἐφονεύθησαν. "Οταν δῆμος εὐρισκόμενος εἰς Μεδιόλανα (Μιλάνον) προσῆλθεν εἰς τὴν ἐκκλησίαν ὁ Θεοδόσιος διὰ νὰ κοινωνήσῃ, ὁ ἐπίσκοπος Μεδιολάνων Ἀμβρόσιος τοῦ ἀπηγόρευσε τὴν θείαν κοινωνίαν καὶ ὁ αὐτοκράτωρ ὑπεχρεώθη νὰ μετανοήσῃ δημοσίᾳ.

'Ο Θεοδόσιος ἀπέθανε τὸ 395 εἰς τὸ Μιλάνον, ἀφοῦ εἶχε διανείμει τὸ κράτος του εἰς τοὺς δύο υἱούς του, 'Αρχάδιον καὶ 'Ονωρίον, ἐξ ὧν ὁ πρῶτος ἔλαβε τὴν 'Ανατολὴν (Ρουμανίαν, Μακεδονίαν, 'Ασίαν, Πόντον, Αἴγυπτον) καὶ ὁ 'Ονωρίος τὴν Δύσιν ('Ιταλίαν, 'Αφρικήν, Γαλλίαν, 'Ισπανίαν καὶ 'Αγγλίαν).

'Η διαίρεσις αὗτη ἦτο ἡ τελευταία. Εἰς τὸ ἔχον δὲν ἔνωνται τὸ 'Ανατολικὸν καὶ Δυτικὸν κράτος. Τὸ Δυτικὸν δέχεται ἐπιδρομὰς βαρβάρων, εἰς τοὺς ὄποιους τελικῶς ὑποκύπτει, ἐνῷ τὸ 'Ανατολικὸν διατηρεῖται ἐπὶ 1000 ἔτη καὶ παίζει σπουδαιότατον ρόλον εἰς τὴν παγκόσμιον ιστορίαν, ἐκχριστιανίζεται καὶ ἐξελληνίζεται καὶ ὑπὸ τὴν νέαν του μορφὴν λέγεται Βυζαντινὸν κράτος. Διὰ τοῦτο οἱ περισσότεροι ιστο-

ρικοὶ ώς ἀρχὴν τῆς Βυζαντινῆς ἱστορίας θεωροῦν τὸ ἔτος 395 καὶ ὅχι τὸ ἔτος τῆς κτίσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως (330). Μὲ τὸ ἔτος αὐτὸ τελειώνει ἡ προβυζαντινὴ περίοδος, ἡ δποία εἶναι κατ' οὐσίαν ἡ τελευταία περίοδος τῆς Ρωμαϊκῆς ἱστορίας.

Ἐν συνόψει ὁ 4ος μ.Χ. αἰών ἀποτελεῖ σταθμὸν διὰ τὴν παγκόσμιον ἱστορίαν, διότι ἐνίκησε τελικῶς ὁ Χριστιανισμός, καθ' ὃσον μὲ τὴν μεγάλην μορφὴν τοῦ M. Κωνσταντίνου ἀφέθη ἐλεύθερος νὰ διδάξῃ καὶ ἐφαρμόσῃ τὴν διδασκαλίαν του. Μὲ τὴν ἄλλην ἐξ ἵσου μεγάλην μορφὴν τοῦ M. Θεοδοσίου ἐθριάμβευσεν δριστικῶς καὶ διεμορφώθη διὰ τῶν συνδῶν καὶ ἐνισχύθη οἰκονομικῶς διὰ τὸ φιλάνθρωπον ἔργον του. Ἡ νίκη τοῦ Χριστιανισμοῦ εἶναι τὸ μεγαλύτερον κοσμοϊστορικὸν γεγονός τοῦ 4ου αἰώνος.

5. Οἱ διάδοχοι Θεοδοσίου τοῦ Μεγάλου.

Τὸ Ἀνατολικὸν Ρωμαϊκὸν Κράτος.

Οἱ νίοὶ τοῦ Θεοδοσίου ἐφάνησαν ἐντελῶς ἀνίκανοι ὅπως κυβερνήσουν τὸ κράτος. Ὁ Ἀρχάδιος (395 — 408) ἦτο 18 ἑτῶν, ὅταν ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον καὶ ἐπετροπεύετο ἀπὸ τὸν Εὐτρόπιον, ἄνθρωπον διεφθαρμένον, ὃστις διὰ μηχανορραφιῶν ἐπέτυχεν νὰ ἀνέλθῃ εἰς τὰ ἀνώτατα τιμητικὰ ἀξιώματα τοῦ Βυζαντίου. Κατὰ τὸν ἰστορικὸν Ζώσιμον ὁ Εὐτρόπιος διηγύθεν τὸν Ἀρκάδιον, ὡς πρόβατον : « Ἐκυρίευεν Ἀρκάδιον καθάπερ βοσκήματος ». Ὁπως διατηρήσῃ δὲ τὴν ἐπιφροήν του ὁ Εὐτρόπιος, ἔδωκεν εἰς τὸν Ἀρκάδιον σύζυγον τὴν Εὔδοξιαν, κόρην Γερμανοῦ στρατηγοῦ. Τὰ πολλὰ λάθη, αἱ παρανομίαι καὶ οἱ ἐκβιασμοὶ κατέστησαν τὸν Εὐτρόπιον τόσον μισητόν, ὥστε καὶ αὐτὴ ἡ αὐτοκράτειρα Εύδοξια ἐπειρήσεις φρόνιμον νὰ μὴν τὸν εύνοη. Βραδύτερον δὲν Εὐτρόπιος κατεδικάσθη εἰς θάνατον ἐπὶ προδοσίᾳ, ἡ δὲ μεγάλη περιουσία του ἐδημεύθη.

Κατὰ τὴν περίοδον αὐτὴν τὸ Βυζαντινὸν κράτος ἐδοκιμάσθη ἀπὸ ἐπιδρομὰς Γότθων καὶ Ούγγων. Εὐτυχῶς ὅμως κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τῆς βασιλείας τοῦ Ἀρκάδιου ἴκανώτατος πολιτικός, ὁ Ἀνθέμιος, ἀνέλαβεν εἰς χειράς του τὴν διακυβέρνησιν τοῦ κράτους καὶ ἀντεπεξῆλθεν μετὰ δεξιότητος κατὰ τῶν ἐπιδρομέων.

Τὸν Ἀρκάδιον διεδέχθη ὁ ἐπιταetῆς υἱός του Θεοδόσιος B' ὁ Μαρβός (408 — 450), ὃστις ἐπετροπεύετο ὑπὸ τοῦ Ἀνθεμίου

(μέχρι τὸ 414), ἀναλαβόντος τὴν κατασκευὴν νέου μεγάλου τείχους-ἰκανοῦ νὰ συμπεριλάβῃ τὸν αὐξηθέντα πληθυσμὸν τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

‘Ο Ἀνθέμιος διηγένθυνε τὰ πράγματα μὲ πολλὴν σύνεσιν καὶ δεξιότητα. Δι’ αὐτὸν εἶχε μεγάλας ἐπιτυχίας καὶ εἰς τὸ ἐσωτερικὸν καὶ ἔξωτερικόν. Κατέστησεν δὲ Ἀνθέμιος ἀγαθὸς καὶ φιλικὸς τὰς σχέσεις μὲ τὴν Δύσιν καὶ μὲ τὴν Περσίαν, ἐνίκησε τοὺς βορείως τοῦ Δουνάβεως Ούννους καὶ ἐγκατέστησε περιπολίας πλοίων εἰς τὸν Δούναβιν διὰ νὰ ἐμποδίσῃ τὰς διαβάσεις Ούννων καὶ Γερμανῶν νοτίως τοῦ Δουνάβεως. Ἐὰν αὐτὸν τὸ ὡραῖον μέτρον τοῦ Ἀνθεμίου ἐτηρεῖτο καὶ εἰς τὸ μέλλον, θα ἀπηλάσσετο ἡ Βαλκανικὴ χερσόνησος καὶ ίδιαιτέρως ἡ Ἑλλάς-ἀπὸ τὰς ἐπιδρομὰς καὶ καταστροφὰς τῶν διαφόρων λαῶν. “Ολαὶ αὐτὰ δεικνύουν τὴν δέξιαδέρκειαν τοῦ Ἀνθεμίου, ὅστις ἐπὶ δέκα ἔτη κατώρθωσε νὰ διοικήσῃ λαμπτῷν.

Τὸ 414, ἐν συνεννοήσει μὲ τὴν σύγκλητον, ἀνεκηρύχθη αὐγούστα ἡ ἀδελφὴ τοῦ αὐτοκράτορος Πούλχερια, προικισμένη μὲ πολιτικὸν νοῦν. Διὰ τοῦτο ἔλαβεν ἐνεργὸν μέρος εἰς τὴν διοίκησιν τοῦ κράτους. Ἡ Πουλχερία ἦτο λίαν φιλόδοξος γυνὴ, στρέψασα τὴν προσοχὴν τοῦ ἀδελφοῦ τῆς εἰς τὰ θρησκευτικά, τὴν ἴππασίαν καὶ τὴν ζωγραφικήν, διὰ νὰ μὴ λάβῃ ποτὲ ἐνδιαφέρον διὰ τὰ δημόσια πράγματα. Ἡ Πουλχερία ἐφρόντισε νὰ δώσῃ σύζυγον εἰς τὸν ἀδελφόν της τὴν κόρην τοῦ φιλοσόφου Λεοντίου, τὴν Ἀθηνᾶν, πολὺ μορφωμένην, ἡ ὥστις ἔγινε χριστιανή, εὐσεβεστάτη μάλιστα, καὶ μετωνομάσθη Εὔδοκη.

Ἡ Εὐδοκία ἤσκησε μεγάλην ἐπίδρασιν, λόγῳ τῆς μορφώσεως καὶ τῆς εὐφυΐας της, καὶ κατέστη ἐξαιρετικὴ προσωπικότης, διότι συνετέλεσε νὰ ἰδρυθῇ μεγάλη σχολὴ ἐν Κωνσταντινούπολει, τὸ Πανδιδακτήριον (425), ὃπου, πλὴν τῶν νομικῶν, ἐδιδάσκοντο ἡ ρητορική, ἡ φιλοσοφία, ἡ λατινικὴ καὶ ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα, καὶ ἐπρωτοστάτησεν εἰς τὴν ἐκλογὴν ἴκανῶν διδασκάλων. Ἐκαυχᾶτο ἡ Εὐδοκία διὰ τὴν ἑλληνικήν της καταγωγὴν καὶ συνέγραψεν εἰς τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικήν, ἡνύνοησε δὲ πᾶσαν πνευματικὴν κίνησιν πρὸς ἐπικράτησιν τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης.

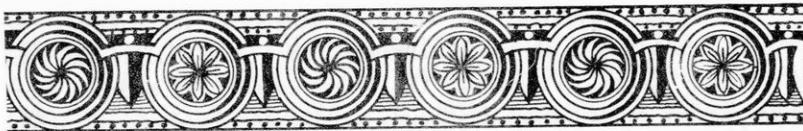
Περὶ τὸ τέλος τοῦ βίου της ἡ Εὐδοκία ἀφωσιώθη εἰς ἔργα φιλανθρωπίας, τόσον εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ὃσον καὶ εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα, τὰ ὄποια δἰς ἐπεσκέφθη. Διένειμε βοηθήματα εἰς πτωχούς καὶ φυλακισμένους, ἡλευθέρωσε πολλοὺς αἰχμαλώτους καὶ ἔδωσε πολλὰ χρήματα εἰς ἐκκλησίας καὶ μονάς. Ἐπειδὴ δύμας ἐπῆλθε δυσαρέσκεια μεταξύ

Πουλχερίας, Εύδοκίας και Θεοδοσίου, ή εύσεβης Εύδοκία κατέψυγεν εις τὰ Ἱεροσόλυμα, δόπου και ἀπέθανεν. Είναι εὐτύχημα, δτὶ κατὰ τὴν μακράν βασιλείαν τοῦ ἀνισχύρου Θεοδοσίου Β' δὲν συνέβησαν σημαντικὰ ἔξωτερικὰ γεγονότα, δπως ἀντιθέτως εις τὸ δυτικὸν κράτος, τὸ δποῖον ὑφίστατο μεγάλας καταστροφὰς ἀπὸ τὰς εἰσβολὰς τῶν Γερμανῶν.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Θεοδοσίου, ή Πουλχερία ἐνυμφεύθη τὸν Μαρκιανὸν, ἔμπειρον εις τὰ πολιτικὰ και στρατιωτικά, δστις ἀνηγορεύθη αὐτοκράτωρ και πιθανῶς εἶναι δ πρῶτος τῶν αὐτοκρατόρων, δστις ἔλαβε τὸ στέμμα ἐκ τῶν χειρῶν τοῦ πατριάρχου. Τοῦτο ἐπεδίωξεν ὁ Μαρκιανός, διὰ νὰ ἐνθαρρύνῃ τὴν συνεργασίαν τοῦ κράτους μετὰ τῆς Ἐκκλησίας, ή εὐλογία τῆς δποίας συνετέλεσεν ὥστε νὰ καταστῇ τὸ πρόσωπον τοῦ αὐτοκράτορος ἱερόν. Εἰς τὸ ἔξης δὲ ἐπεκράτησε τὸ ἔθιμον τοῦτο, δπερ ἔδωσεν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν μεγάλην δύναμιν. Πολὺ βραδύτερον (9ος αἰών) εἰσήχθη και ἡ χρῖσις, ή δποία, τρόπον τινά, ἀπήλειψε προηγουμένας ἀμαρτίας τοῦ αὐτοκράτορος.

Ο Μαρκιανός (450 — 457), βοηθούμενος και ἀπὸ τὴν Πουλχερίαν, ἐκυβέρνησε μὲ σύνεσιν και σθένος, ἀρίστην ἀπόδειξιν τοῦ ὄποίου ἀποτελεῖ ἡ ἔναντι τῶν Ούννων στάσις του, περὶ ἣς θὰ γίνη λόγος εἰς τὸ ἐπόμενον κεφάλαιον. Τὸ 453 ἀπέθανεν ή Πουλχερία, ἀφοῦ διέθεσε τὴν περιουσίαν της ὑπὲρ ἐκκλησῶν και φιλανθρωπιῶν ἰδρυμάτων. Κτίσμα τῆς Πουλχερίας ὑπῆρξεν δ περίφημος ναὸς τῶν Βλαχερῶν.

Ο Μαρκιανός, μετὰ τὸν θάνατον τῆς Πουλχερίας, ἐβασίλευσεν ἐπὶ τρία ἔτη και ἡκολούθησε τὴν φιλανθρωπικὴν δρᾶσιν ἐκείνης. Δι' αὐτὸ δη Ἐκκλησίᾳ ὀνόμασεν ἀμφοτέρους ἀγίους και τοὺς τιμῷ τὴν 17 Φεβρουαρίου. Ο Μαρκιανὸς δμως δὲν ἐπρόσεξε τὸ ζήτημα τῆς διαδοχῆς και ἀφῆκε τὸν θρόνον ἄνευ διαδόχου, ἐπωφεληθείς δὲ τῆς εὐκαιρίας δ πανίσχυρος στρατηγὸς τῆς Ἀνατολῆς "Ασπαρ, γερμανικῆς καταγωγῆς, ἐπέβαλεν αὐτοκράτορα τὸν ἀξιωματικὸν Λέοντα, Θρᾷκα, διότι ἐνόμιζεν δτὶ θὰ τὸν είχε πειθήνιον ὅργανόν του. Μὲ τὸν θάνατον τοῦ Μαρκιανοῦ ἔξέλιπεν δ οῖκος τοῦ Θεοδοσίου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ 2ον

Η ΜΕΓΑΛΗ ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΙΣ ΤΩΝ ΛΑΩΝ

6. Ο Ζυγός

ΑΤΑ τὸν 4ον καὶ 5ον αἰῶνα βάρβαροι λαοὶ εἰσέδυσον εἰρηνικῶς ἢ ἔκαιμνον ἐπιδρομάς εἰς τὰς χώρας τῆς αὐτοκρατορίας καὶ προεκάλουν ἀναστάτωσιν.

Οἱ Γερμανοὶ (Βησιγότθοι) ἀπὸ τοῦ Δουνάβεως ἤρχισαν βραχέως καὶ ἀθορύβως νὰ εἰσέρχωνται ἐντὸς τῆς αὐτοκρατορίας κατὰ μικρὰς ἢ πολυαριθμους δόμαδας, διότι ἐγνώριζον, ὅτι εἰς τὴν αὐτοκρατορίαν ὑπῆρχεν ἀσφάλεια, τάξις καὶ εὐημερία, ἡ δὲ αὐτοκρατορικὴ κυβέρνησις εὐχαρίστως παρεχώρει γαίας εἰς αὐτοὺς πρὸς καλλιέργειαν. Αἱ κυριώτεραι αἰτίαι τῆς μετακινήσεως τῶν Γερμανικῶν λαῶν ἦσαν ἡ αὔξησις τοῦ πληθυσμοῦ αὐτῶν, ἡ ἔλλειψις ἐπαρκοῦς ἐδάφους πρὸς καλλιέργειαν καὶ ἡ πίεσις τὴν ὄποιαν ἥσκουν ἐπ’ αὐτῶν οἱ Οὕννοι μετὰ τῶν συμμάχων τῶν Οστρογότθων.

Βαθμηδὸν ὅμως ὁ ἀριθμὸς τῶν μετακινουμένων βαρβάρων ηὔξηθη εἰς τὸ Ἀνατολικὸν κράτος τόσον, ὥστε ἤρχισε νὰ προκαλῇ φόβους. Ἀλλὰ καὶ εἰς τὸ δυτικὸν Ρωμαϊκὸν κράτος ἡ μεγάλη εἰσβολὴ τῶν Γερμανῶν (Οστρογότθων) κατὰ τὸν 5ον αἰῶνα ἐπέφερε τὴν δριστικὴν διάλυσιν αὐτοῦ, ἔνεκα τῆς ὄποιας ἐπῆλθεν ἀναστάτωσις καὶ προσωρινὴ ἐκβαρβάρωσις τῆς Δύσεως.

Παραλλήλως πρὸς τοὺς Γερμανούς, εἰσβάλλουν εἰς τὴν Εὐρώπην καὶ Ἀσιαταῖς, πρῶτοι οἱ Οὕννοι οἱ, οἱ ὄποιοι ἀνακόπτουν τὴν διείσδυσιν τῶν Γερμανῶν εἰς τὸ Βυζαντινὸν κράτος, ἰδρύουν κράτη εἰς τὴν Εὐρώπην (Βουλγαρίαν καὶ Ούγγαρίαν) καὶ ἐπιφέρουν μεγάλας καταστροφάς. Η ἔξαπλωσις λοιπὸν τῶν Γερμανῶν καὶ ἡ εἰσβολὴ τῶν Ασιατῶν εἰς τὴν Εὐρώπην ἐνέχουν ἴδιαιτέραν σημασίαν. Τὴν περίοδον αὐτὴν ἐνομάζομεν εἰς τὴν ἱστορίαν Μεγάλην Μετανάστευσιν τῶν λαῶν.

Οι Ούννοι, συγγενεῖς τῶν Τούρκων, ἀφήσαντες τὰς στέππας τῆς Ἀσίας, ἐπέρχονται εἰς τὴν Εὐρώπην καὶ τὴν νότιον Ρωσίαν, ἐλθόντες εἰς ἐπαφὴν μὲν τοὺς Γερμανούς. Οἱ Ούννοι κατέστησαν φοβεροί, διότι εἶχον ἀρτίαν στρατιωτικὴν ὀργάνωσιν καὶ ἴκανούς ἀρχηγούς, οἱ όποιοι διέπρεπον εἰς τὰ πεδία τῶν μαχῶν. Οὗτοι κατὰ τὴν πορείαν τῶν πρὸς δυσμάς ὑπέταξαν καὶ παρέσυραν πολλοὺς Γερμανούς, μετὰ τῶν ὅποιων μάλιστα ἥλθον εἰς ἐπιμειξίαν καὶ ἀπὸ τοὺς ὅποιους ἔμαθον τὴν γερμανικὴν γλῶσσαν. Οἱ Ούννοι, μετὰ τὴν ὑποταγὴν τῶν γερμανικῶν λαῶν τῆς σημερινῆς νοτίου Ρωσίας, ἐπεξέτειναν τὸ κράτος τῶν μέχρι τοῦ Καυκάσου, τοῦ Δουνάβεως καὶ τῆς Ούγγαρίας. Ἐπικίνδυνοι ὅμως εἰς τὴν Ἀνατολικὴν αὐτοκρατορίαν γίνονται μετὰ τὸ 430 καὶ διὰ νὰ ἀποφεύγῃ αὕτη τὰς ἐπιδρομάς, ἐπλήρωνεν εἰς τοὺς Ούννους κατ' ἔτος πολλὰ χρήματα.

Ο σημαντικότερος ἡγεμὼν τῶν Ούννων ἦτο ὁ Ἀττίλας (435—453), ὃστις ἤναγκασε τὴν κυβέρνησιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως νὰ διπλασιάσῃ τὴν ἑτησίαν πληρωμήν. Παρὰ τὴν συμφωνίαν ὅμως ἔκαμε φοβεράς ἐπιδρομάς πρὸς νότον τοῦ Δουνάβεως μέχρι τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ 70 στόλεις μετέβαλεν εἰς ἐρείπια. Μολονότι ἀγράμματος, ὁ Ἀττίλας κατώρθωσε νὰ κυβερνᾷ πολὺ καλὰ τὸ κράτος του, τὸ ὄποιον ἔξετείνετο ἀπὸ τοῦ Δὸν ποταμοῦ μέχρι τοῦ Ρήνου. Ἡτο πονηρὸς διπλωμάτης καὶ πολιτικὸς μὲ μεγάλην δξιδέρκειαν, τρομερὸς πολεμιστὴς καὶ ὑπερβολικὰ ὡμός, αἱ δὲ ἐπιδρομαί του συναδεύοντο ἀπὸ φρικτὰς καταστροφάς.

Οἱ Ούννοι, ἄγριοι καὶ πολεμικοί, ἔζων μόνον μὲ τὴν λείαν τοῦ πολέμου καὶ δὲν ἤδυναντο νὰ κατοικοῦν εἰς πόλεις οὔτε νὰ καλλιεργοῦν τὴν γῆν. Ἔκαμνον λοιπὸν συνεχῶς ἐπιδρομάς εἰς τὴν Βαλκανικὴν καὶ, μολονότι ἐλάμψανον χρήματα ἀπὸ τὸ Βυζάντιον, ἐλεηγάτουν ἀγρίως τὰς πόλεις τούτου. Νέαι πάλιν διαπραγματεύσεις ἤρχισαν μεταξὺ Ἀττίλα καὶ Βυζαντίου. Ὁ κίνδυνος ἦτο λίαν σοβαρὸς καὶ ἡπειρεῖτο ἀπὸ στιγμῆς εἰς στιγμὴν μεγαλυτέρᾳ καταστροφῇ, ὅπότε (τὸ 450) ὁ αὐτοκράτωρ Μαρκιανὸς μετὰ θάρρους ἤρνηθε νὰ πληρώσῃ φόρον εἰς τὸν Ἀττίλαν, διότι εἶχεν ἔξηκριβωμένας πληροφορίας, διτὶ οἱ Ούννοι ἤτοι μάζοντο δι' ἐπιδρομὴν εἰς τὴν Δύσιν. Πράγματι τὸ 451 ὁ Ἀττίλας εἰσέβαλεν εἰς τὴν Γαλλίαν μὲ πολυάριθμον στρατὸν φονεύων καὶ καταστρέφων.

Τότε ὁ ἴκανώτατος στρατηγὸς καὶ σύμβουλος τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Δύσεως Βαλεντινιανοῦ Γ' Ἀέτιος ἥλθε μὲ πολὺν στρατὸν πρὸς συ-

νάντησιν τοῦ Ἀττίλα.⁵ Η τρομερὰ σύγκρουσις ἔγινεν εἰς τὰ Καταλανικά νικά τι πεδία (Châlons sur Marne), ὅπου 160 χιλιάδες νεκροὶ ἐκάλυψαν τὸ πεδίον τῆς μάχης. Αὕτη εἶναι ἡ περίφημος Μάχη τῶν Ἐθνῶν (451), κατὰ τὴν ὁποίαν ὑπερίσχυσεν ἡ ἴκανότης τοῦ Ἀστίου καὶ ἡ ἀνδρεία τῶν ρωμαϊκῶν λεγεώνων, διὸ δὲ Ἀττίλας ἡναγκάσθη νὰ ὑποχωρήσῃ, διατηρῶν ἀκόμη σημαντικὸν μέρος τοῦ στρατοῦ του.

Τὸ ἐπόμενον ἔτος δὲ Ἀττίλας εἰσέβαλεν εἰς τὴν Ἰταλίαν καὶ κατέλαβε τὴν Ἀναλητικήν, τῆς ὁποίας οἱ κάτοικοι ἔντρομοι κατέφυγον εἰς τὰ νησίδια τοῦ μυχοῦ τῆς Ἀδριατικῆς, ὅπου ἔδρυσαν τὴν Ἐπίστιαν (452). Οἱ Ἀττίλας ἐλεγχάτησε τὴν βόρειον Ἰταλίαν καὶ ἤτοι ἔτοιμος νὰ βαδίσῃ κατὰ τῆς Ρώμης ἀλλ’ ὁ πάπας Λέων ὁ Μέγας καὶ ἄλλαι προσωπικότητες κατώρθωσαν καὶ μετέπεισαν τὸν Ἀττίλαν μὲ πολλὰ δῶρα. Μετ’ δὲ τοῖς ἀπέθανεν ὁ Ἀττίλας (553) καὶ τὸ κράτος τῶν Ούννων διελύθη.

7. Γερμανοί

Ἐκτὸς τῶν Ούννων, ἄλλη μεγάλη ὁμοεθνία εἶναι οἱ Γερμανοί, γνωστοὶ ἀπὸ τὴν ρωμαϊκὴν ἱστορίαν διὰ τοὺς ἀγῶνας των ἐναντίον τῶν Ρωμαίων αὐτοκρατόρων. Οἱ Γερμανοὶ κατεῖχον ὅλην τὴν Κεντρικὴν Εὐρώπην, Ὁλλανδίαν καὶ Σκανδιναβικὴν χερσόνησον καὶ τὸν 4ον αἰῶνα ἔξηπλώθησαν μέχρι τοῦ Εύξείνου Πόντου καὶ ἐκεῖθεν ἔκαμαν ἐπιδρομὰς εἰς τὸ Αἰγαίον. Οἱ κυριώτεροι γερμανικοὶ λαοὶ εἶναι οἱ Βησιγότθοι, οἱ Οστρογότθοι, Βάνδαλοι, Λομβαρδοί, Σάξονες καὶ Φράγκοι.

Κατὰ τὴν πρώτην ἐπιδρομὴν τῶν Ούννων, οἱ Βησιγότθοι μετεποίησαν καὶ ἐπροχώρησαν δυτικώτερα, διέβησαν τὸν Δούναβιν καὶ ἐγκατεστάθησαν εἰς τὴν Μοισίαν (σημερινὴν Βουλγαρίαν) ὡς σύμμαχοι τοῦ αὐτοκράτορος, ἀντὶ γῆς καὶ στέγης παρέχοντες τὰς στρατιωτικάς των ὑπηρεσίας. Δὲν ἐβράδυναν ὅμως νὰ ἐπαναστατήσουν καὶ δὲ αὐτοκράτωρ Βάλης (364 — 378), συγκρουσθεὶς μετ’ αὐτῶν εἰς τὰς πεδιάδας τῆς Ἀδριανούπολεως, ἐνικήθη καὶ ἐκάλυψε τῆς σκηνῆς του (378). Ἐχρειάσθη ἔξαιρετικῶς δραστηρία ἐνέργεια τοῦ Μ. Θεοδοσίου διὰ νὰ καταδαμασθοῦν οἱ Βησιγότθοι, οἱ ὁποῖοι μετὰ τὸν θάνατόν του (395) ἐπανήρχισαν τὰς ἐπιδρομάς των.

Οἱ νεαρὸς ἡγεμὼν τῶν Βησιγότθων, διὸ περιβόητος Ἀλάριχος,

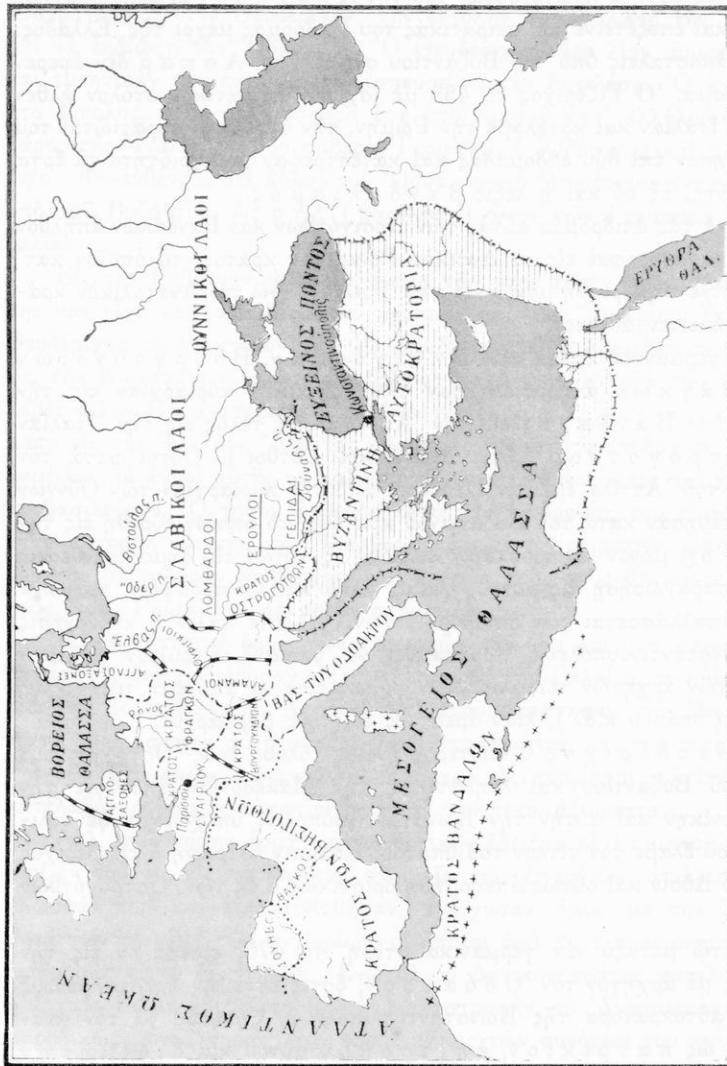
έπειτας κατά της Μακεδονίας και ἐλεγχότησε τὴν Θράκην και τὴν κεντρικὴν Ἑλλάδα, διότι δὲν εὑρε σοβαρὰν τὴν ἀντίστασιν τοῦ Γεροντίου, ὅστις ἀναφέρεται ως στρατηγὸς τῆς Ἑλλάδος. Ταῖς Ἀθήνας ἐσεβάσθη ὁ Ἀλάριχος, διότι οἱ Ἀθηναῖοι τοῦ προσέφερον διάφορα δῶρα. Πάντως πολλοὶ ἀρχαῖοι ναοὶ κατεστράφησαν, ώς ὁ ναὸς τῆς Δήμητρος εἰς τὴν Ἐλευσῖνα, κατά προτροπὴν τῶν ἀκολουθούντων τὸν Ἀλάριχον φανατικῶν μοναχῶν (Ἀρειανῶν). Ὁ Χριστιανισμὸς εἶχε διαδοθῆ μεταξὺ τῶν Γότθων ἀπὸ τὸν 3ον αἰώνα, ὁ δὲ ἐκ Μ. Ἀσίας καταγόμενος Οὐλόφιλος μετέφρασεν εἰς τὴν γοτθικὴν γλῶσσαν τὴν Ἀγίαν Γραφήν.

Ἄφησας τὴν Στερεάν Ἑλλάδα ὁ Ἀλάριχος ἦλθεν εἰς τὴν Πελοπόννησον, προχωρήσας μέχρι τῆς Σπάρτης, ἔνθα ἐσκέφθη νὰ ἐγκατασταθῇ. Τὸ Βυζάντιον ἦτο τότε ἀπησχολημένον μὲ τοὺς Ούννους καὶ δὲν ἔσπευσεν ἐγκαίρως νὰ κτυπήσῃ τὸν Ἀλάριχον. Ἀπὸ τὴν Δύσιν ἀρχιστράτηγος ἦλθεν ὁ Στιλίχων μὲ ίκανὸν στρατὸν καὶ, περικυκλώσας τοὺς Γότθους πλησίον τοῦ ὄρους Φολόης παρὰ τὴν Ἀρκαδίαν (396), προετίμησε νὰ συνενοιηθῇ μετ' αὐτῶν, δεχθεὶς νὰ ἀπέλθουν ἐκεῖνοι ἐκ τῆς Πελοποννήσου.

Ἐπί τινα ἔτη ἀκόμη οἱ Γότθοι ἔξηκολούθουν νὰ ἐνοχλοῦν τὴν Βυζαντινὴν αὐτοκρατορίαν μὲ ἐπαναστάσεις καὶ ἔγιναν τόσον δυνατοί, ὅστε ἀνέτρεπον καὶ ὑπουργοὺς τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἡ ἀλαζονεία τοῦ Ἀλαρίχου ὥθησεν αὐτὸν περισσότερον πρὸς τὴν Δύσιν. Εἰσβαλὼν ἐπανειλημμένως εἰς τὴν Ἰταλίαν, τελικῶς ἐνικήθη ὑπὸ τοῦ Στιλίχωνος (402).

Ἄργότερον, δολοφονηθέντος τοῦ Στιλίχωνος, ὁ Ἀλάριχος συνέχισε τὰς ἐπιδρομάς του μέχρι τῆς Ρώμης (410), τὴν ὅποιαν ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας ἐλεγχότησαν φοβερὰ οἱ στρατιῶται του. Μετ' ὀλίγον ὅμως ἀπέθανεν ὁ Ἀλάριχος καὶ ὁ διάδοχός του Ἀτάουλφος ἀπῆλθεν ἐκ τῆς Ἰταλίας εἰς τὴν νότιον Γαλλίαν, ὅπου ἔδρυσε τὸ νέον βησιγοτθικὸν κράτος μὲ πρωτεύουσαν τὴν Τουλούζην. Τοῦτο βραδύτερον ἐπεξετάθη εἰς τὴν Ἰσπανίαν καὶ οὕτως ὁ ἐκ τῶν Βησιγότθων κίνδυνος, ὁ ἐπὶ μακρὸν ἀπειλήσας τὴν Ἀνατολικὴν αὐτοκρατορίαν, ἀπεσοβήθη.

Ομοίως ἀλλοί Γερμανοί, οἱ Βάνδαλοι, τολμηρότεροι ὅλων, διέβησαν τὸν Ρῆγον καὶ ἐκεῖθεν ἦλθον εἰς τὴν Ἰσπανίαν, ἐγκατασταθέντες εἰς τὰ νότια αὐτῆς. Οἱ Βάνδαλοι μὲ τὸν ἰκανώτατον ἀρχηγὸν των Γερμανῶν (429—476) διὰ τοῦ στενοῦ τοῦ Γιβραλτάρ ηλθον εἰς

I. Χρήστος Στύλιος Εξέφωτος 4676 μ.Χ.

τὴν Ἀφρικήν, τὴν ὁποίαν κατέλαβον κατόπιν μακρῶν ἀγώνων. Ὁ Γιζέριχος κατέστησε πρωτεύουσάν του τὴν Καρχηδόνα, ἐδημιούργησε στόλον καὶ ἐπεξέτεινε τὰς πειρατικάς του ἐπιδρομάς μέχρι τῆς Ἑλλάδος.

Οἱ ἀποσταλεῖς ὑπὸ τοῦ Βυζαντίου στρατηγὸς "Ασπαράρ" δὲν ἔφερεν ἀποτέλεσμα. Ὁ Γιζέριχος τὸ 455 μὲν ἵσχυρὸν πειρατικὸν στόλον ἤλθεν εἰς τὴν Ἰταλίαν καὶ κατέλαβε τὴν Ρώμην, τὴν ὁποίαν οἱ στρατιῶται του ἐλεηλάτησαν ἐπὶ δύο ἑβδομάδας καὶ κατέστρεψαν μὲν ἀγριότητα τὰ ἔργα τῆς τέχνης, ἔξ οὗ καὶ ἡ λέξις βανδαλισμός.

Κατὰ τὰς ἐπιδρομάς αὐτὰς τῶν Βησιγότθων καὶ Βανδάλων ἐπῆλθον πολλαὶ καταστροφαὶ εἰς τὸ Δυτικὸν Ρωμαϊκὸν κράτος, τὸ δόποιον κατ' οὓσιαν εἶχε περιορισθῆ μόνον εἰς τὴν Ἰταλίαν, ἐνῷ τὸ Ἀνατολικὸν κράτος παρέμεινεν ἀθικτόν.

Τὰ γερμανικὰ κράτη τῶν Βησιγότθων, Βουργουνδῶν καὶ Φράγκων ἀντικατέστησαν τὴν ρωμαϊκὴν κυριαρχίαν εἰς τὴν Γαλλίαν, οἱ Βάνδαλοι εἰς τὴν Ἀφρικήν καὶ τέλος εἰς τὴν Ἰταλίαν οἱ Ὀστρογότθοι (ἥτοι ἀνατολικοὶ Γότθοι). Οὗτοι μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀττίλα ἔμειναν ἐλεύθεροι ἀπὸ τὴν κυριαρχίαν τῶν Ούννων καὶ ἐπετέθησαν κατὰ τοῦ Βυζαντίου κράτους, τὸ δόποιον εὑρέθη εἰς τὴν ἀνάγκην ὅχι μόνον νὰ προσλάβῃ πολλοὺς ἔξ αὐτῶν εἰς δημοσίας θέσεις καὶ νὰ παραχωρήσῃ εἰς αὐτοὺς γαίας, ἀλλὰ καὶ νὰ προσφέρῃ γρήματα διὰ νὰ ἀπαλλάσσεται τῶν ἐπιδρομῶν των. Ἀλλοτε πάλιν ἡ κυβέρνησις τῆς Κωνσταντινουπόλεως προσεπάθει νὰ ὑποκινῇ ἐμφύλιον πόλεμον μεταξὺ τῶν ἀρχηγῶν τῶν γοτθικῶν φύλων εἴτε νὰ ἀπονέμῃ τιμητικοὺς τίτλους (ὑπάτου κ.ἄ.), λίαν ἀρεστούς εἰς τοὺς βαρβάρους.

Οἱ Θεούδηροι ιχθύοις διεύθετος ἦνωσεν δόλους τοὺς Ὀστρογότθους κατὰ τοῦ Βυζαντίου καὶ λεηλατήσας τὴν Μακεδονίαν ἡπείλησε τὴν Θεσσαλονίκην καὶ αὐτὴν τὴν Κωνσταντινούπολιν, ὑπεχώρησε δὲ τελικῶς, ἀφοῦ ἔλαβε τὸν τίτλον τοῦ δύπατου. Κατόπιν ἐστράφη ὁ Θεούδεριχος πρὸς τὴν Δύσιν καὶ οὕτως ἀπεσοβήθη δριστικῶς ὁ ἐκ τῶν Ὀστρογότθων κίνδυνος.

Ἐν τῷ μεταξὺ νέᾳ γερμανικὰ στίφη, τὸ 476, εἰσέβαλον εἰς τὴν Ἰταλίαν, μὲν ἀρχηγὸν τὸν Ὀδόακρον, δόστις ἐστειλεν ἀπεσταλμένους εἰς τὸν αὐτοκράτορα τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ζητήσας νὰ τὸν ἀναγνωρίσῃ ὡς πατρίκιον, ἐπίτροπον αὐτοῦ καὶ διοικητὴν τῆς Ἰταλίας, διπερ καὶ ἐγένετο. Τοιουτορόπως κατελύθη τὸ Δυτικὸν Ρωμαϊκὸν κράτος τὸ 476.

Μετ' ὅλιγα ἔτη (488) τὸ Βυζάντιον ἀνέθεσεν εἰς τὸν ἀρχηγὸν τῶν Ὀστρογότθων, τὸν Θευδέριχον, τὴν ἐντολὴν νὰ καταλάβῃ τὴν Ἰταλίαν καὶ νὰ ἐκδιώξῃ τὸν Ὄδόσακρον. Ὁ Θευδέριχος εὑρε λίαν συμφέρουσαν καὶ τιμητικὴν τὴν ἐντολὴν καὶ ἔσπευσε νὰ τὴν ἐκτελέσῃ. Ὁ ἄγων δὲν ἦτο εὔκολος, διότι ἐπὶ τέσσαρα ἔτη ἐπολέμησαν κατ' ἀλλήλων καὶ εἰς βάρος τῆς Ἰταλίας οἱ δύο φοβεροὶ Γερμανοί, δὲ Ὄδόσακρος καὶ ὁ Θευδέριχος. Φονευθέντος διὰ δόλου τοῦ Ὄδοσάκρου, ὁ Θευδέριχος ἀνεγνωρίσθη ὑπὸ τοῦ Βυζαντίου ὡς ρῆξ (βασιλεὺς) ὅλων τῶν Γερμανῶν τῆς Ἰταλίας.

Εἰς τὴν Ραβένναν, ἡ ὄποια, ἔνεκα τῶν περὶ αὐτὴν ἑλῶν, ἦτο ἀσφαλῆς καὶ εἶχε καταστῇ ἔδρα τοῦ κράτους ἀπὸ τοῦ Ὄνωρίου, ἔκτισεν ὁ Θευδέριχος τὸ ἀνάκτορόν του. Ὁ Θευδέριχος εἶχε διαιμένει πολλὰ ἔτη εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ὡς ὅμηρος κατὰ τὴν νεότητά του καὶ εἶχε λάβει ἑλληνικὴν ἀνατροφήν. Διὸ ὑπεστήριξε τὰς Τέχνας καὶ τὰ Γράμματα εἰς τὴν Ἰταλίαν. Ἐπὶ τῆς βασιλείας του ἡ Ἰταλία ἤρχισε νὰ ἀναλαμβάνῃ, οἱ ἀγροὶ αὐτῆς νὰ καλλιεργοῦνται καὶ ἡ ἀσφάλεια καὶ ἡ εἰρήνη νὰ βασιλεύουν. Ὁ τόσον φοβερὸς κατὰ τὰς ἐπιδρομάς του Θευδέριχος, ὅταν κατέστη νικητὴς τῆς Ἰταλίας, ἐπέβαλε τὸν ρωμαϊκὸν νόμον, ἐκυρέρνησε μὲν σιδηρᾶν πειθαρχίαν καὶ ἐφέρθη πρὸς τοὺς θιαγενεῖς κατοίκους, τοὺς Ρωμαίους, μὲ πολὺν σεβασμόν.

Ἡ κατακτητικὴ ὄρμὴ τῶν Γερμανῶν τοῦ 4ου καὶ 5ου αἰῶνος εἶναι θαυμαστή, διότι εἰσέδυσαν εἰς τὴν Ἰταλίαν, τὴν Γαλλίαν, τὴν Ἰσπανίαν καὶ τὴν βορειοδυτικὴν Ἀφρικὴν καὶ ἐτρομοκράτησαν τὴν Μεσόγειον. Κατὰ τὸ διάστημα αὐτὸν ἀπεδείχθη ἡ στρατιωτικὴ καὶ πολιτικὴ ἱκανότητας τῶν Γερμανῶν, διότι πολλοὶ ἔξ αὐτῶν ὡς σύμμαχοι τοῦ Βυζαντίου κατέλαβον ἀνώτατα στρατιωτικὰ καὶ πολιτικὰ ἀξιώματα.

Αλλ' ἐνῷ τόσην ὄρμὴν κατακτητικὴν ἔδειξαν οἱ Γερμανοί, ὑπέκυψαν ἐν τούτοις εἰς τὰ θιαγενῆ στοιχεῖα τῶν ἐπαρχιῶν, ἀπώλεσαν τὴν γλώσσαν των καὶ ἐξελατινίσθησαν, ἐνίσχυσαν ὅμως μὲ τὴν ζωτικότητά των τὸ αἷμα τῶν ἐγχωρίων, οἱ ὄποιοι ἀπὸ τοὺς πολέμους καὶ τὰς ἐπιδρομάς εἶχον ἔξαντληθῆ. Ἐνῷ δὲ τὸ Δυτικὸν κράτος κατελύθη καὶ ἡ ἀρχαία Ρώμη ἐβυθίζετο εἰς τὴν καταστροφήν, τὸ Ἀνατολικὸν κράτος παροδικῶς μόνον προσεβλήθη κατὰ μῆκος τῶν συνόρων του καὶ ἡ Νέα Ρώμη, ἡ Κωνσταντινούπολις, ἔξηκολούθει νὰ παραχρένη ἴσχυρά, μεγαλυνομένη διὰ τῶν πολλαπλῶν της νικῶν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΖΟΥ

ΟΙ ΧΡΟΝΟΙ ΤΟΥ ΙΟΥΣΤΙΝΙΑΝΟΥ

8. Οι μέχρι τοῦ Ἰουστινιανοῦ αὐτοκράτορες (457 — 527)

Σ ΕΙΔΟΜΕΝ, μὲ τὸν θάνατον τοῦ Μαρκιανοῦ ἐξέλιπεν ὁ οἰκος τοῦ Θεοδοσίου καὶ ὁ ἀρχηγὸς τῶν μισθοφορικῶν στρατευμάτων Γερμανὸς "Ασπαρ ἐπέβαλεν ὡς αὐτοκράτορας τὸν ἐκ Θράκης χιλίαρχον Λέοντα Α'" (457 — 474), δόστις ἐστέφθη ὑπὸ τοῦ πατριάρχου. 'Ο "Ασπαρ συνεκέντρωσεν εἰς τὰς χειράς του μεγάλην πολιτικὴν ἔξουσίαν καὶ διότι ἦτο ίκανὸς στρατηγὸς καὶ διότι εἶχε στήριγμα τούς ἐν τῷ στρατῷ Γερμανούς. Εὗρεν ὅμως οἰκτρὸν τέλος. 'Ο ὑπερήφανος αὐτοκρατορικὸς στόλος, ἡ πρώτη μεγάλη ἀρμάδα, τὴν ὃποιαν παρεσκεύασε τὸ Βυζαντινὸν κράτος, τεθεῖσα ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν ἀναξίου ἀνδρός, τοῦ Βασιλίσκου, ἀδελφοῦ τῆς αὐτοκρατείρας, κατεστράφη ἀδόξως εἰς τὴν κατὰ τῶν ἐν Ἀφρικῇ Βανδάλων ἐκστρατείαν. 'Ο ναύαρχος Βασιλίσκος κατὰ τὴν ὥραν τῆς ναυμαχίας ἐφρόντισε νὰ σωθῇ διὰ τῆς φυγῆς καὶ ἐλθὼν εἰς Κωνσταντινούπολιν, νὰ κρυψῇ. Ὕπεύθυνος τοῦ κακοῦ ἐφοδιασμοῦ, ἐπομένως, καὶ τῆς μεγάλης καταστροφῆς ἐθεωρήθη ὁ "Ασπαρ καὶ κατὰ διαταγὴν τοῦ αὐτοκράτορος ἐθανατώθη.

Τὸ 474 ἀπέθανεν ὁ Λέων Α' καταλιπὼν τὸν θρόνον εἰς τὸν ἔξαετῆ ἔγγονόν του Λέοντα, δόστις, μετὰ δεκάμηνον βασιλείαν, ἀπέθανεν αἰφνιδίως, τῇ συναινέσσει δὲ τῆς συγκλήτου ἀνέλαβε τὸν θρόνον ὁ πατήρ του Ζήνων (474 — 491), ἐπὶ τοῦ ὅποιου ἔγινεν ἡ ὀριστικὴ κατάλυσις τοῦ Δυτικοῦ Ρωμαϊκοῦ Κράτους καὶ ἡ ἰδρυσις εἰς τὴν Ἰταλίαν τοῦ Ὁστρογοτθικοῦ. 'Επὶ Ζήνωνος ἀκόμη συνέβη ἡ πυρκαϊά τῆς μεγάλης βιβλιοθήκης τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ ἀνηλθεν εἰς τὸν θρόνον ὁ "Αναστάσιος ἡ Α'" (491 — 518).

Οὕτος ἦτο οὐπάλληλος τῆς συγκλήτου καὶ ἐπέδειξε πολλὰς ἀρ-

τάς, ἔχαιρε δὲ μεγάλης ὑπολήψεως εἰς τὴν κοινωνίαν. Διὰ τοῦτο ὁ λαός κατὰ τὴν ἀναγόρευσίν του, ἀνεφώνει « ὡς ἔζησας, οὕτω καὶ βασίλευσον· εὐσεβῶς ἔζησας, εὐσεβῶς βασίλευσον ». Ἐπειδὴ δὲ ὑπῆρχον θρησκευτικαὶ ἔριδες ἐξ αἰτίας τῶν αἱρετικῶν, ὁ πατριάρχης πρῶτον ἔζήτησε παρὰ τοῦ Ἀναστασίου ἔγγραφον ὅμολογίαν, διὰ τηρήση τὴν Ὁρθοδοξίαν, καὶ κατόπιν τὸν ἔστεψεν αὐτοκράτορα.

Εἰς τοὺς ἔξωτερικούς καὶ ἔσωτερικούς ἀγῶνας ἐδείχθη ἡ πεῖρα, ἡ πολιτικὴ σύνεσις καὶ ἡ δεξιότης τοῦ Ἀναστασίου. Κατήργησε τὴν βαρεῖαν φορολογίαν, διεχειρίσθη καλῶς τὰ οἰκονομικὰ καὶ διώκησε τιμίως. Ἀνήγειρε πολλὰ κτίρια, ὑδραγωγεῖα, λουτρά καὶ ὄχυρά εἰς πολλὰς πόλεις, ἔξασφαλίσας διὰ φρουρίων τὸ σύνορα τοῦ κράτους. Πρὸς ὑπεράσπισιν δὲ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἔκτισε τὸ μακρὸν τεῖχος ἀπὸ τῆς Σηλυμβρίας τῆς Προποντίδος μέχρι τῶν Δέρκων ἐπὶ τοῦ Εὔξείνου, διότι νέος ἐχθρός, οἱ Βούλγαροι, συγγενεῖς τῶν Ούννων, ἐπεκείρουν ἥδη ἐπιδρομάς.

Τὸ 518 ἀπέθανεν ὁ Ἀναστάσιος εἰς βαθὺ γῆρας, χωρὶς νὰ ἔχῃ ὄρισει τὸν διάδοχόν του. Ἔξελέγη δὲ ὑπὸ τῆς συγκλήτου καὶ τοῦ στρατοῦ ὁ γηραιὸς ἀξιωματικὸς τῆς βασιλικῆς φρουρᾶς Ἰουστῖνος, ὃστις καὶ ἀνηγορεύθη αὐτοκράτωρ ὡς 'Ιουστῖνος Α' (518—527).

Οὗτος κατήγετο ἐκ Μακεδονίας καὶ ἦτο ἀπλοῦς χωρικός, ἐλθὼν πρὸ πεντήκοντα ἔτῶν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν πρὸς ἀναζήτησιν τύχης, καλὸς καὶ γενναῖος στρατιώτης, ἀγράμματος ὅμως, κατορθώσας, μετὰ σκοτεινὴν μηχανορραφίαν, νὰ ἀνέλθῃ ἐπὶ τοῦ θρόνου καὶ νὰ γίνη ἰδρυτὴς δυναστείας. 'Ως αὐτοκράτωρ ὁ Ἰουστῖνος ὡφέλησε τὸ κράτος, διότι εἶχε παρὰ τὸ πλευρόν του ὡς σύμβουλον τὸν ἀνεψιόν του Ἰουστινιανόν. 'Ο Ἰουστινιανός, συμμετέχων εἰς τὴν διακυβέρνησιν τοῦ κράτους, παρεσκεύαζε τὴν ἰδικήν του ἀρχήν, διὰ νὰ γίνη δὲ ἀγαπητὸς εἰς τὸν λαὸν ἐμοιράζεν εἰς αὐτὸν μεγάλα χρηματικὰ ποσά, ὅπως κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς ἐκλογῆς του ὡς ὑπάτου.

Τὸ σπουδαιότερον γεγονός τῆς βασιλείας τοῦ Ἰουστίνου ἦτο ἡ ἀποκατάστασις τῆς θρησκευτικῆς ἐνότητος μὲ τὴν Ρώμην (βλέπε § 21), πρᾶγμα ἀπαραίτητον διὰ τὴν σχεδιαζομένην ἀνάκτησιν τοῦ Δυτικοῦ κράτους. Ἐπίσης ἐπὶ Ἰουστίνου ἤρχισεν ἡ πολιτικὴ τῆς διαδόσεως τοῦ Χριστιανισμοῦ μεταξὺ τῶν γειτονικῶν εἰδωλολατρικῶν λαῶν, ταύτην δὲ βλέπομεν βραδύτερον ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ νὰ συνεχίζεται εἰς μεγαλύτεραν κλίμακα.

9. Ιουστινιανὸς (527 — 565)

Ολίγον πρὸ τοῦ θανάτου του, ὁ Ιουστῖνος ἔστεψε τὸν ἀνεψιόν του Ιουστινιανὸν αὐτοκράτορα. Οὗτος ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον εἰς ἡλικίαν 45 ἑτῶν (527) καὶ ἐκυβέρνησε τὸ κράτος ἐπὶ ἡμισυν περίπου αἰῶνα, διότι πραγματικῶς ἀπὸ τὸ 518 εἶχεν εἰς χεῖράς του τὴν ἔξουσίαν καὶ κατ' ὄνομα μόνον ἦτο αὐτοκράτωρ ὁ Ιουστῖνος. Κατὰ τὸ μακρὸν διάστημα τῆς βασιλείας τοῦ Ιουστινιανοῦ συνέβησαν μεγάλα γεγονότα, τὰ ὅποια ἀποτελοῦν σταθμὸν εἰς τὸν βυζαντινὴν ἴστορίαν.

Ο Ιουστινιανὸς ἀπέβη ἔξαρτεος αὐτοκράτωρ, τὸ δὲ ὄνομά του παραμένει ἀθάνατον ἐν τῇ ἴστορίᾳ. Εἶναι βέβαιον, ὅτι κατὰ τὸ μακρὸν διάστημα τῆς βασιλείας του εἰργάζετο πολὺ καὶ ἐκοιμάτο ἐλάχιστα, διὰ τοῦτο δὲ ὠνομάσθη ὁ κοίμητος.

Ἡ σύζυγός του Θεοδώρα ἦσκει μεγάλην ἐπίδρασιν ἐπ' αὐτοῦ καὶ εἰς πολλὰ ζητήματα ἐπέβαλλε τὴν γνώμην τῆς. Αὕτη διεκρίθη διὰ τὴν εὐφυΐαν καὶ τὴν ἐπιδεξιότητά της εἰς τὰ πολιτικὰ καὶ θρησκευτικὰ πράγματα καὶ δὲν ἀρνοῦνται τοῦτο οὔτε οἱ ἔχθροί της. Ἡ Θεοδώρα ἦτο κόρη ἀρχοτορόφου καὶ ἔμεινεν ὀρφανὴ μητρὸς ἐνωρίς, εἰργάζετο δὲ ὡς χορεύτρια εἰς τὸ θέατρον καὶ τὸν ἵπποδρομον. "Οταν ἐγνώρισε τὸν Ιουστινιανόν, ἀφωσιώθη εἰλικρινῶς εἰς αὐτὸν καὶ ὁ βίος τῆς ὡς αὐτοκρατείρας εἶναι ἄψυχος καὶ ἀνεπίληπτος. Ἡ Θεοδώρα ἐπέδειξε πολύτιμα χαρίσματα καὶ ἀρετάς, ίδιως ἰσχυρὰν θέλησιν, ἡ δόποια κατὰ τὴν στάσιν τοῦ Νίκα ἔσωσε τὸ κράτος.

Ο Ιουστινιανὸς ἐφιλοδόξησε νὰ ἀνασυστήσῃ τὸ ἀρχαῖον Ρωμαϊκὸν κράτος, δὲν ἐστερεῖτο δὲ οὔτε ἴκανότητος οὔτε καταλλήλων προσώπων. Πρὸς τοῦτο ἔθεωρησε σκόπιμον νὰ προσεταιρισθῇ τὸν πάπαν τῆς Ρώμης καὶ νὰ συμφιλιωθῇ μετ' αὐτοῦ, δταν δὲ ὁ πάπας Ιωάννης Β' ἐπεσκέφθη τὴν Κωνσταντινούπολιν, ὁ Ιουστινιανὸς προητοίμασε θριαμβευτικὴν ὑποδοχήν.

Ομοίως ὁ Ιουστινιανὸς ἐφέρδονει, ὅτι εἶχε καθῆκον ἀπέναντι τοῦ Θεοῦ, δὲν διατίθεται δὲ οὔτε ἴκανότητος οὔτε καταλλήλων προσώπων. Τοῦτο ἔντδες τοῦ κράτους, νὰ καταπολεμήσῃ τὰς αἵρεσεις καὶ τὸν ἔθνισμὸν καὶ νὰ διαδώσῃ τὸν χριστιανισμὸν ἔξω τοῦ κράτους. Ἐπὶ τῶν ἡμερῶν τοῦ Ιουστινιανοῦ ἔκλεισαν αἱ εἰς τὰς Ἀθήνας καὶ ἀλλαχοῦ φιλοσοφικαὶ σχολαὶ τῶν εἰδωλολατρῶν. Δηλαδὴ πολιτικὴ τοῦ ἰσχυροῦ Ιουστινιανοῦ ἦτο ἐν κράτος, μία Ἐκκλησία, μία νομοθεσία.

Διπλωματική πολιτική του Ἰουστινιανοῦ ήτο, διὰ τῆς παροχῆς μεγάλων χρηματικῶν ποσῶν, νὰ χρησιμοποιῇ εἰς τὰ σύνορα τὸν ἔνα λαὸν κατὰ τοῦ ἄλλου, ἀλλὰ καὶ ἀυτὸν τὸν τρόπον ἔμαθον οἱ βάρβαροι νὰ ζητοῦν χρήματα ἀπὸ τὸ Βυζάντιον.

Οἱ Ἰουστινιανὸς ἤλθεν εἰς ρῆξιν μὲ τὰς φατρίας τοῦ Ἰπποδρόμου, αἱ ὅποιαι ὀνομάζοντο δῆ μοι. Οἱ δῆμοι ἡσαν ὡργανωμένοι κατὰ περιφερείας τῆς πρωτευούσης, εἶχον δήμαρχον, δημοτολόγιον, δημοτικά τινα καθήκοντα ἀνάλογα μὲ τὰ σημερινά, πρὸς δὲ καὶ πολιτικὴν ἴσχυν. Εἰς τὸν Ἰπποδρόμον εἶχον τὰς ἰδιαιτέρας των θέσεις καὶ ὑπεστήριζον τοὺς ἀγωνιζομένους φίλους των. Τὸ ἔθιμον τῶν ἵπποδρομιῶν ἤλθεν ἐνωρὶς εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ἀπὸ τὴν Ρώμην καὶ ὡς θέαμα ήτο λίγη ἀγαπητόν, κατὰ χιλιάδας δὲ ὁ λαὸς παρηκολούθει τὰς ἵπποδρομίας.

Κατ’ αὐτὰς οἱ δῆμοι ἐλάμβανον τὸ θάρρος καὶ παρουσιάζοντο εἰς τὸν αὐτοκράτορα, ἔξέφραζον τὰ παράπονά των καὶ ἐνίστε τὴν θέλησίν των. Οὗτοι βαθμηδὸν ἀπέβησαν ἴσχυροι πολιτικοὶ παράγοντες καὶ ἡ γνώμη των ἐστερέωντε τὸν θρόνον τοῦ νέου αὐτοκράτορος, δ ὅποιος ἐπευφημεῖτο εἰς τὸν Ἰπποδρόμον.

Οἱ δῆμοι ἐκ τοῦ χρώματος τῆς ἐνδυμασίας, τῆς σημαίας ἢ τῶν ἥνιοχων ἔφερον διάφορα δόνάματα, Πράσινοι, Βένετοι (γαλάζιοι) κ.ἄ. Οὗτοι ἐπ’ εὐκαιρίᾳ διαφόρων γεγονότων συνέθετον δημώδη σκαππικὰ ἀσματα καὶ πολιτικοὺς στίχους, διὰ τῶν ὅποιων ἐνέπαιζον ἀνωτέρους ὑπαλλήλους τοῦ κράτους, ὡς καὶ αὐτὸν τὸν αὐτοκράτορα. Π.χ. διὰ τὸν Φωκᾶν (601 — 610), τὸν φιλοπότην καὶ τὰ καθήκοντά του παραμελοῦντα, ἐλέγθη ἐν τῷ Ἰπποδρόμῳ ὑπὸ τῶν Πρασίνων «πάλιν τὸν καῦκον ἔπιες, πάλιν τὸν νοῦν ἀπάλεσσας».

Τὸ κράτος εἰς πολλὰς περιστάσεις ἐζήτει τὴν βοήθειαν τῶν δήμων, ὡς διὰ τὴν ἀπόκρουσιν ἐχθρῶν, διὰ τὴν ταχεῖαν ἀνοικοδόμησιν τῶν τειχῶν καὶ δι’ ἄλλας κατεπειγούσης φύσεως περιπτώσεις.

Εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ ἔτους 532 ἡ κυβέρνησις προσεπάθησε νὰ περιορίσῃ τὰς πολιτικὰς ἐπεμβάσεις καὶ νὰ τιμωρήσῃ τοὺς κακοποιοὺς ἀμφοτέρων τῶν φατριῶν, ἀλλ’ αὗται συνενθεῖσαι ἐκήρυξαν ἐπανάστασιν, γνωστὴν μὲ τὸ ὄνομα Στάσις τοῦ Νίκα, ἐκ τοῦ συνθήματος τῶν στασιαστῶν «νίκα». Ἐν τῷ μεταξύ πυρκαϊά, ἀναφθεῖσα ὑπὸ τῶν στασιαστῶν, ἡ πειλήσεις νὰ καύσῃ τὰ ἀνάκτορα. Πλεῖστα δημόσια κτίρια ἀπετεφρώθησαν, μεταξύ τῶν ὅποιων ὁ ναὸς τῆς Ἀγίας Σοφίας καὶ τὸ παρ’ αὐτὸν ξενοδοχεῖον τοῦ Σαμψών.

5. Ἰουστινιανὸς Α' (527 — 565,) μετὰ τῆς ὀκολουθίας του.
(Μωσαϊκό του βου αἰῶνος, ἐν τῷ ναῷ τοῦ ἁγίου Βιταλίου τῆς Ραβέννης)

ὅπου κατέλυον καὶ ἐτύγχανον περιποιήσεως δωρεὰν οἱ ἀποροὶ ξένοι.
Ἡ κατάστασις ἀπέβαινε κρισιμωτάτη. Ὁ αὐτοκράτωρ, οἱ σύμβουλοί του καὶ αὐτὸς ὁ Βελισάριος, δεδοκυμασμένος στρατηγός, ἐσκέπτοντο περὶ φυγῆς. Τότε ἐφάνη ἡ ἴσχυρὰ Θέλησις τῆς Θεοδώρας, ἡ ὅποια ἔσωσε τὸν Ἰουστινιανόν, διότι ἐδήλωσεν, ὅτι δὲν ἦτο διατεθεῖμένη νὰ φύγῃ, ἀλλ’ ὅτι θὰ ἔμενε ν’ ἀποθάνῃ ὡς βασίλισσα. Ἡ τόλμη τῆς Θεοδώρας ἔδωκε θάρρος εἰς τὸν Ἰουστινιανὸν καὶ ὁ στρατηγὸς Βελισάριος ἤδυνηθη νὰ καταπνίξῃ τὴν ἐπανάστασιν εἰς τὸ αἷμα. Λέγεται, ὅτι 30 χιλιάδες νεκροὶ ἐκάλυψαν τὸν Ἰππόδρομον καὶ τὰς ὁδοὺς τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

Ἡ νίκη αὕτη ἀποτελεῖ σταθμὸν εἰς τὴν ἐξέλιξιν τοῦ πολιτεύματος, διότι ἐπαυσαν εἰς τὸ ἔξης λαός καὶ σύγκλητος νὰ εἶναι πολιτικοὶ παράγοντες, ἡ δὲ ἐξουσία τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἀπέβη ἀπεριόριστος.

10. Πολεμικὸν ἔργον τοῦ Ἰουστινιανοῦ

Μετὰ ταῦτα ὁ Ἰουστινιανὸς ὅλως ἀπερίσπαστος ἐπεδόθη εἰς τὴν ἑκτέλεσιν τῶν κατακτητικῶν του σχεδίων, δηλαδὴ τὴν ἀνίδρυσιν τῆς ἀρχαίας Ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας. Καὶ πρῶτον ἐστράφη κατὰ τῶν Βανδάλων.

Πολλοὶ σύμβουλοι, πρὸ πάντων ὁ Ἰωάννης Καππαδόκης, προσεπάθησαν νὰ ἐμποδίσουν τὴν ἑκστρατείαν αὐτήν. Ἐν τούτοις ὅμως ὁ Ἰουστινιανὸς τὴν ἀπεφάσισε, μὲ πολλὴν πεποίθησιν εἰς τὸν νικητὴν τῶν στασιαστῶν Βελισάριον, τὸν ὁποῖον τώρα ἀνεκήρυξε στρατηγὸν αὐτοκράτορα. Ὁ Βελισάριος, μὲ δλίγον σχετικῶς ἀλλ' ἐκλεκτὸν στρατόν, ἥτοι δέκα χιλιάδας πεζῶν καὶ πέντε χιλιάδας ἵππεων, ἐπιβιβασθεὶς 500 πλοιών, ἔξ ὄν τὰ 100 περίου πολεμικά, ἔφθασεν εἰς τὴν Ἀφρικὴν καὶ ἐντήσεις τὸν πολυαριθμότερον στρατὸν τῶν Βανδάλων.

6. Ἡ Ἔνθρονος Θεοτόκος. Ἐκατέρωθεν αὐτῆς : ὁ Ἰουστινιανὸς προσφέρων τὸν ναὸν τῆς Ἅγιας Σοφίας καὶ δέκας Κωνσταντίνος προσφέρων τὴν Πόλιν εἰς τὴν Θεοτόκον

(Μωσαϊκὸν τοῦ ναοῦ τῆς ἁγίας Σοφίας τῆς Κωνσταντιούπολεως)

Περὶ τῆς ἐκστρατείας ταύτης ἔγραψεν ὁ ιστορικὸς Προκόπιος, ὅστις ἡκολούθησε τὸν Βελισάριον ὡς βοηθὸς καὶ πολιτικὸς σύμβουλος αὐτοῦ.

Εἰς τὸ Τρικάμυχον, εἴκοσι μίλια περίπου δυτικῶς τῆς Καρχηδόνος, συνήφθη ἡ δευτέρα μάχη, ἡ ὥποια ἔκρινε καὶ τὴν τύχην τοῦ Βανδαλικοῦ κράτους. Ἐπὶ τῇ προσεγγίσει τοῦ Βελισαρίου ὁ βασιλεὺς τῶν Βανδάλων Γελίμερος ἔφυγεν εἰς τὴν Νούμιδίαν, χωρὶς νὰ προβάλῃ καμμίαν ἀντίστασιν. Τὸ κράτος τῶν Βανδάλων, τὸ ὥποιον ἦτο ἔργον ἐνὸς μόνον ἀνδρός, τοῦ Γιζερίχου, διελύθη (533), χωρὶς ν' ἀφήσῃ οὐδὲν ἔχον. Οὐδὲ Βελισάριος, μετὰ τὴν νίκην του, τὴν ὥποιαν ἵσως καὶ δὲ διοικήσεις δὲν ἐφαντάζετο τόσον εὔκολον, ἐπεδίωξε καὶ ἐπέτυχε τὴν σύλληψιν τοῦ Γελιμέρου, τὸν ὥποιον ἔφερεν αἰχμάλωτον εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ὡς κόσμημα τοῦ θριάμβου του.

Οὐδὲ Βελισάριος, προσεκτικὸς ὅπως ἦτο, ἔλαβεν ὅλα του τὰ μέτρα νὰ διχυρώσῃ τὴν Ἀφρικήν καὶ ίδιας τὴν Καρχηδόνα, ἡ ὥποια κατέστη κέντρον διοικητικὸν καὶ παρέμεινε πιστὴ ὑπήκοος τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους ἐπὶ 150 ἔτη ἀκόμη.

Μετὰ τὴν κατάλυσιν τοῦ κράτους τῶν Βανδάλων, ἤρχισεν ὁ Ἰουστινιανὸς τὸν κατὰ τῶν Ὀστρογότθων πόλεμον (533—554), ὅστις διήρκεσεν 20 ἔτη, διότι διεξήχθη δι' ἀνεπαρκῶν μέσων. Αἱ ἐπιτυχίαι τοῦ στρατηγοῦ Βελισαρίου εἰς τὴν Ἀφρικήν ἔκαμψαν τὸν Ἰουστινιανὸν νὰ σκεφθῇ, δἵτις ἔξι σου εὐκόλως θὰ κατέκτα καὶ τὴν Ἰταλίαν καὶ θὰ ἀποκαθίστα ἐνιαῖον ρωμαϊκὸν κράτος καὶ συγχρόνως ἐνιαῖαν ὄρθοδοξον Ἔκκλησίαν.

Αφορμὴν ἔλαβεν ὁ Ἰουστινιανὸς ἐκ τῆς δολοφονίας τῆς βασιλίσσης τῶν Ὀστρογότθων Ἀμαλακούνθας, ἡ ὥποια ἦτο σύμμαχός του καὶ εὐθὺς ἐπενέβη εἰς τὰ πράγματα τῆς Ἰταλίας. Πρὸς τοῦτο ὁ Βελισάριος μὲ 7.500 ἄνδρας ἀπεβιβάσθη εἰς τὴν Σικελίαν (535) καὶ κατέλαβεν, ἐντὸς ὀλιγών ἐβδομάδων, τὰς Συρακούσας, τὴν Πάνορμον καὶ ἔλλας πόλεις, σχεδὸν χωρὶς ἀντίστασιν.

Οὐδὲ βασιλεὺς τῶν Ὀστρογότθων Θεοδάτος ἐδολοφονήθη καὶ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ στρατοῦ ἀνέλαβεν ὁ νέος βασιλεὺς Οὐτιγιας. Τοῦτον νικήσας ὁ Βελισάριος συνέλαβεν αἰχμάλωτον, ἀλλὰ τὸ κράτος τῶν Ὀστρογότθων δὲν διελύθη. Κατόπιν ἐστάλη ἐναντίον τῶν Ὀστρογότθων ὁ στρατηγὸς Ναρσης, ὁ ὥποιος εἰς σκληρὰν μάχην ἐνίκησε τὸν νέον βασιλέα αὐτῶν Τωτίλαν. Ή νίκη τοῦ Ναρση ἦτο μεγάλη.

Η Ἰταλία καὶ ἡ Ἀφρική ἔγιναν ἐπαρχίαι τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους, κυβερνώμεναι ἀπὸ ἀντιβασιλέα (ἐξ αρχοντος). Πρῶτος ἔξαρχος διωρίσθη ὁ Ναρσῆς. Οἱ εἰκοσαετής αὐτὸς πόλεμος ἐστοιχίσεν εἰς τὸ Βυζάντιον πολύ, διότι ἐσπασαλήθη στρατὸς καὶ χρῆμα καὶ δὲν εἶχε μόνιμον ἀποτέλεσμα, καθ' ὅσον ἡ Ἰταλία, καταληφθεῖσα ταχέως ὑπὸ ἄλλης γερμανικῆς φυλῆς, τῶν Λογγιοβάρδων, ἐχάθη ὄριστικῶς.

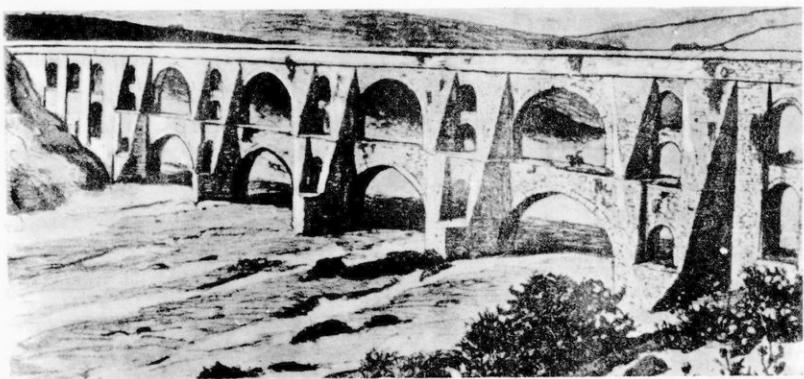
Μετ' ὀλίγον ὁ Ἰουστινιανὸς ἐπενέβη εἰς τὴν Ἰσπανίαν κατὰ τοῦ κράτους τῶν Βησιγότθων καὶ ἐκυρίευσε τὸ νοτιοανατολικὸν τμῆμα αὐτῆς. Διὰ τῶν κατακτήσεων τούτων ὁ Ἰουστινιανὸς ἐπραγματοποίησε τὸ σχέδιόν του, τὸ κράτος ἐδιπλασιάσθη, ἡ Μεσόγειος ἔγινε λίμνη βυζαντινὴ καὶ ἡ Δαλματία, ἡ Ἰταλία, ἡ Ἀφρική, ἡ Νότιος Ἰσπανία, ἡ Σικελία, ἡ Κορσική, ἡ Σαρδηνία καὶ αἱ Βαλεαρίδες νῆσοι ἀπετέλεσαν τμῆμα τῆς μεγάλης αὐτοκρατορίας.

Οἱ πόλεμοι τοῦ Ἰουστινιανοῦ δὲν διεξήγθησαν μόνον εἰς τὴν Δύσιν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν Ἀνατολήν. Οἱ Πέρσαι ἀνησυχοῦντες διὰ τὴν ἐπέκτασιν τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους εἰς Ἀρμενίαν, Καύκασον καὶ Συρίαν, ἐπολέμησαν ἐπὶ 5 ἔτη (527 – 532), διετελέσθησαν εἰρήνη, ὁ Ἰουστινιανὸς, ἀπελευθερώσας τὰς ἐν Ἀνατολῇ στρατιωτικὰς του δυνάμεις, ἐστράφη πρὸς τὴν Δύσιν. Ἀλλ' ὁ βασιλεὺς τῶν Περσῶν Χοσρόης Α', ἀνησυχῶν ἐκ τῶν ἐπιτυχιῶν τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἐν τῇ Δύσει, ἐκήρυξε τὸν πόλεμον κατὰ τοῦ Βυζαντίου καὶ ἤκυρωσε τὴν συναφθεῖσαν « ἀ πέραν τον εἰρήνην » τοῦ 532. Οἱ Χοσρόης εἰσέβαλεν εἰς τὴν Συρίαν (540) καὶ αἱ πόλεις ἐκυριεύοντο ἡ μία μετὰ τὴν ἄλλην, ὡς καὶ ἡ Ἀντιόχεια.

Οἱ Ἰουστινιανὸς ἀνεκάλεσε τὸν Βελισάριον ἐξ Ἰταλίας, ἀλλ' οὗτος δὲν ἤδυνήθη νὰ νικήσῃ τὸν Πέρσην βασιλέα, διότι ὁ πόλεμος ἔλαβε μεγάλας διαστάσεις καθ' ὅλην τὴν Ἑπτασιν τῶν ἀνατολικῶν συνόρων ἀπὸ Κολχίδος μέχρι Μεσοποταμίας καὶ Συρίας. Οἱ Ἰουστινιανὸς τελικῶς ἐκλεισεν εἰρήνην μὲ τοὺς Πέρσας (562) ὑποχρεωθεὶς εἰς καταβολὴν χρηματικῆς ἀποζημιώσεως, ἀλλὰ καὶ ἐξασφαλίσας τὴν Λαζικὴν χώραν, ἐξ ἦς οἱ Πέρσαι ἀπεγκάρησαν.

11. Εἰρηνικὸν ἔργον τοῦ Ἰουστινιανοῦ

Οἱ Ἰουστινιανὸς πρωτίστως ἐνδιεφέρθη διὰ τὴν νομοθετικὴν καὶ διοικητικὴν ἀνασύνταξιν. Τὸ νομοθετικὸν ἔργον τοῦ Ἰουστινιανοῦ εἶναι

7. Ύδραγωγεῖον παρὰ τὴν Κωνσταντινούπολιν,
ἀποδιδόμενον εἰς τὸν Ἰουστινιανόν.

ὅντως μέγα καὶ θὰ γίνη περὶ αὐτοῦ εἰδικὸς λόγος κατωτέρω (§ 30).

‘Ο Ἰουστινιανὸς ἐφρόντισεν ἐπίσης νὰ ἔξασφαλίσῃ τὴν ἀχανῆ αὐτοκρατορίαν του ἀπὸ τὰς ἐπιθέσεις τῶν βαρβάρων. Διὰ τοῦτο κατέβαλε συντόνους προσπαθείας νὰ τοὺς ἐκχριστιανίσῃ, ἐπὶ πλέον δὲ ἀνήγειρεν εἰς τὰ κυριώτερα συνοριακὰ σημεῖα πολυάριθμα φρούρια καὶ ὀχυρώματα, τὰ ὅποια ὠνόμασαν Ἰουστινιάνεια. Τὰ ἑρείπια τούτων προκαλοῦν καὶ σήμερον τὸν θαυμασμόν μας. ‘Ο σύγχρονος τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἴστορικὸς Προκόπιος βεβαιοῦ, ὅτι τὸ κολοσσιαῖον ἀμυντικὸν ἔργον τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἔσωσε πολλάκις τὴν αὐτοκρατορίαν.

Κατὰ μῆκος τῶν συνόρων δὲ Ἰουστινιανὸς ἔδρυσε σταθμούς, εἰς τοὺς δόποιους ἐγκατέστησεν εἰδικὰ στρατεύματα καὶ διὰ πρώτην φοράν ὡρίσθη, ὅπως οἱ διοικηταὶ τῶν συνοριακῶν περιφερειῶν στρατιωτικὴν καὶ πολιτικὴν ἔξουσίαν, ἐνῷ μέχρι τοῦδε ἡ διοίκησις τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους ἥκολούθει τὴν ρωμαϊκὴν ὄργανωσιν, τὸν χωρισμὸν δηλαδὴ τῆς πολιτικῆς ἀπὸ τῆς στρατιωτικῆς ἔξουσίας.

Ἐκτὸς τῶν ὀχυρωμάτων καὶ φρουρίων, τὰ ὅποια ἀνήγειρεν δὲ Ἰουστινιανὸς εἰς τὰ σύνορα τοῦ κράτους, πλῆθος ἀπέραντον μεγάλων δημοσίων ἔργων εἶδε τὸ φῶς ἐπὶ τῆς βασιλείας αὐτοῦ. Οὐδεμία ἵσως ἄλλη περίοδος τῆς βυζαντινῆς ἴστορίας παρουσιάζει τόσην κτιριακὴν δραστηριότητα, ὅσην ἡ ἐποχὴ τοῦ Ἰουστινιανοῦ. ᘾκτίσθησαν νέαι πόλεις, γέφυραι, ὄδοι, λουτρά, ξενοδοχεῖα, ὅπου κατέλυον οἱ ἄποροι ξένοι, ίδρα-

γωγεῖα, δεξαμενάι, δικαστήρια καὶ πρὸ πάντων μοναστήρια καὶ ἐκκλησίαι, ὡς δὲ ναὸς τῆς Ἀγίας Σοφίας, περὶ τῆς ὁποίας γίνεται κατωτέρω ἐκτενέστερος λόγος (§ 27).

Ἐπειδὴ ἡ διοικησις τοῦ Βυζαντίου εἶχε μεγάλας ἀτελείας, διὰ τὸν λόγον ὅτι δὲν ὑπῆρχεν ὁ ἀναγκαῖος ἔλεγχος, ὁ Ἰουστινιανὸς ἔλαβεν εἰδικὰ μέτρα πρὸς βελτίωσίν της. Ηὕξησε τοὺς μισθοὺς τῶν ὑπαλλήλων, διὰ νὰ μένουν ἀδέκαστοι καὶ ἀνεπηρέαστοι εἰς τὰ καθήκοντά των, καὶ ἐμείωσε τὸν ἀριθμὸν τῶν ὑπαλλήλων εἰς τινας ἐπαρχίας ὅπως περιορίσῃ τὰς δαπάνας. Εἰς τὰς ἀπομεμακρυσμένας ἐπαρχίας, ὡς εἴπομεν, ἀνετέθη ἡ στρατιωτικὴ καὶ πολιτικὴ ἔξουσία εἰς ἐν πρόσωπον, διὰ νὰ μὴ ζητοῦνται ἀπὸ τὴν πρωτεύουσαν κατευθύνσεις διὰ κάθε προκύπτοντος ζήτημα.

Ἐπίσης ὁ Ἰουστινιανὸς ἐπεδίωξε νὰ ἀναπτύξῃ τὸ ἐμπόριον καὶ τὴν βιομηχανίαν. Τότε εἰσήχθη ἀπὸ τὴν Κίναν ἡ βιομηχανία τῆς μετάξης, ἡ ὁποία μεγάλως ἀνεπτύχθη εἰς τὴν Συρίαν. Κατὰ τὸν Προκόπιον, τὸν μεταξόσπορον εἰς τὸ Βυζαντίον ἔφεραν μοναχοί. Ἡ μεταξούργια προσεπόρισε τεράστια κέρδη καὶ ἡ σκεῦτο ἐλευθέρως ὑπὸ τῶν ἰδιωτῶν εἰς πολλὰς πόλεις τῆς αὐτοκρατορίας, ὡς εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, Βέροιαν, Θήβας, Πάτρας, Κόρινθον κ.ἄ. Εἰς πολλὰς δὲ περιοχὰς ἐφυτεύθησαν μορέαι, ἱδίως εἰς τὴν δυτικὴν Πελοπόννησον, ἡ ὁποία ὀνομάσθη Μορέας καὶ κατ' ἐπέκτασιν δῆλη ἡ χερσόνησος.

Γενικῶς, ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Ἰουστινιανοῦ τὸ Βυζαντινὸν κράτος ἔλαβε μεγάλην ἔκτασιν καὶ αἰγλην. Ἡ διὰ μίαν φορὰν ἀκόμη ἀνασύστασις τοῦ Ρωμαϊκοῦ κράτους καὶ ἡ ἀναδιοργάνωσις αὐτοῦ ἐστέφθησαν ὑπὸ ἐπιτυχίας καὶ κατέστησαν τὸ ὄνομα τοῦ Ἰουστινιανοῦ μέγα.

12. Λογγοβάρδοι ἢ Λομβαρδοί

Οἱ μακροχρόνιοι πόλεμοι τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἐξήντλησαν τὸ κράτος οἰκονομικῶν καὶ στρατιωτικῶν. "Αλλοι τώρα λαοὶ ἀρχίζουν τὰς ἐπιδρομάς των κατὰ τοῦ Βυζαντίου κράτους, ὡς οἱ γερμανικῆς καταγωγῆς "Ερουλοι, Γεπίδαι καὶ Λογγοβάρδοι.

Ἐκ τούτων οἱ δύο πρῶτοι ἐξεχριστιανίσθησαν ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ. ὑπηρέτησαν δὲ ὡς στρατιῶται τὸ Βυζαντίον κατὰ τοὺς διαφόρους πολέμους. Οἱ Λογγοβάρδοι ἢ Λομβαρδοί ἔγιναν καὶ αὐτοὶ ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ χριστιανοὶ καὶ ἦσαν ἐγκατεστημένοι εἰς τὰς παρὰ τὸν Δούναβιν χώρας,

έβοήθησαν δὲ ὡς μισθοφόροι τὸν στρατηγὸν Ναρσῆν κατὰ τὸν μακροχρόνιον πόλεμον ἐν Ἰταλίᾳ.

Οὐαὶ τοῖς Ιουστινιανὸς ἐπεχείρει δὶς ἵεραποστόλων τὸν ἐκχριστιανισμὸν τῶν γειτονικῶν εἰδωλολατρικῶν ἔθνῶν καὶ διὰ λόγους καθαρῶς θρησκευτικοὺς καὶ διὰ λόγους πολιτικούς, διότι ἐπίστευεν, ὅτι ἐκχριστιανιζόμενοι καθίσταντο φιλικώτεροι πρὸς τὸ Βυζαντινὸν κράτος.

Βραδύτερον, ὑπὸ τὴν πίεσιν τῶν Ἀβάρων, οἱ Λογγιοβάρδοι κατῆλθον εἰς τὴν Ἰταλίαν μὲ τὰς γυναικας καὶ τὰ παιδιά των καὶ ἐγκατεστάθησαν ὁριστικῶς εἰς τὴν Β. Ἰταλίαν, ἡ ὁποία ὑπ’ αὐτῶν ὀνομάσθη Λομβαρδία (569). Βαθμηδὸν δὲ οὗτοι κατῆλθον νοτιώτερον καὶ, μὴ εὑρόντες σοβαρὰν ἀντίστασιν παρὰ τοῦ Βυζαντινοῦ στρατοῦ, κατέλαβον εὐκόλως τὴν χώραν, ἐκτὸς τῶν ὠχυρωμένων πόλεων τῆς Ραβέννης, τῆς Ράμης καὶ τῆς Νεαπόλεως.

Οἱ πάπαι, ὅπως ἀποκρούσουν τοὺς ἐπιδρομεῖς, κατ’ ἀρχὰς ἐξήτησαν τὴν βοήθειαν τοῦ Βυζαντίου, βραδύτερον δμως ἐστράφησαν πρὸς τοὺς Φράγκους, οἱ δόποιοι εἶχον ἐκχριστιανισθῆ ἀφότου ὁ ἡγεμὼν αὐτῶν Χλωδὸς ἤ τοι οἱ ἔγινε χριστιανὸς (496). Κατ’ αὐτὸν τὸν τρόπον ὁ λογγιοβαρδικὸς κίνδυνος ὀθήσεις τοὺς πάπας νὰ ἐγκαταλείψουν τὸ Βυζαντίον καὶ νὰ στραφοῦν ὁριστικῶς πρὸς τοὺς Φράγκους. Τὸ κράτος τῶν Λογγιοβάρδων κατελύθη ὑπὸ τοῦ Καρόλου τοῦ Μεγάλου (774).

Ἐκ τῆς ταχείας δμως καὶ ἀπροβλέπτου συστάσεως τοῦ Λομβαρδικοῦ κράτους εἰς τὴν Ἰταλίαν ὁ ἐκεῖ εἰκοσαετῆς πόλεμος τοῦ Ιουστινιανοῦ (534—554) ἀπέβη διὰ τὸ Βυζαντιον ἀνωφελής. Ἡ προσωρινὴ ἀνάκτησις τοῦ Δυτικοῦ κράτους πολὺ ἐστοιχισεν εἰς στρατὸν καὶ χρῆμα· ἐξησθένησε δὲ τὴν φρούρησιν τῶν βορείων καὶ ἀνατολικῶν συνόρων τοῦ κράτους.

13. Σ λ ἄ β ο i

Οὗτοι, ὁρμώμενοι ἀπὸ τὸν Δούναβιν, ἔκχαμνον ἐπιδρομὰς κατὰ τῆς αὐτοκρατορίας τοῦ Βυζαντίου καὶ ὀνομάζονται ἀπὸ τοὺς Βυζαντινοὺς συγγραφεῖς Σ κλ α.β γη ι, Σ κλ ἄ β ο i καὶ Σ λ ἄ β ο i, ἔτων δὲ βίον ποιμενικόν.

Οἱ Σλάβοι δὲν ἦσαν πολεμικοὶ ὅσον οἱ Γερμανοὶ καὶ οἱ Ούννοι καὶ διὰ τοῦτο δὲν κατώρθωσαν νὰ ἰδρύσουν ἴδιον κράτος, ἀλλ’ ὑπετάσσοντο εἰς ἴσχυροτέρους λαούς. "Ενεκα τούτου τὸ ὄνομα σλάβος κατέληξεν νὰ σημαίνῃ τὸν δοῦλον ἢ τὸν αἰχμάλωτον. Κατὰ τὸν 6ον μ.Χ. αἰῶνα

ἥρχισαν οἱ Σλάβοι νὰ ἀκολουθοῦν τοὺς ἐπιδρομεῖς Ούννους καὶ Ἀβάρους εἰς τὰς πρὸς νότον τοῦ Δουνάβεως χώρας. Ἡ Θράκη καὶ ἡ νοτιωτέρα Ἑλλὰς εἶδε πολλὰς καταστροφάς. Ἰδίως φοβερά ἀπέβη ἡ ἐπιδρομὴ τοῦ ἔτους 540, ἡ ὅποια συνετρίβη πρὸ τῶν ὄχυρῶν τοῦ Ἰσθμοῦ τῆς Κορίνθου. Ἀλλοτε πάλιν οἱ ἐπιδρομεῖς προχώρησαν μέχρι τῆς Θεσσαλονίκης, τὴν δποίαν ἐδοκίμασαν νὰ καταλάβουν, ἀλλὰ ματαίως. Τὸ 559 ἡπείλησαν αὐτὴν τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἀλλ’ ὁ Βελισάριος, καίτοι γέρων πλέον, ἀπώθησεν αὐτούς.

Οἱ Σλάβοι, μετὰ τὴν παρακμὴν τῶν Ἀβάρων κατὰ τὸν 7ον αἰῶνα, κατέρχονται μόνοι των εἰς τὴν Βαλκανικήν καὶ ἐπιδίδονται εἰς μικροτέρας πολεμικάς ἐπιχειρήσεις. Οὗτοι δὲν εἶχον πλήρη στρατιωτικήν καὶ πολιτικήν δργάνωσιν, ὥστε, ἀν καὶ κατεῖχον μέγα τμῆμα τῆς Εὐρώπης, ἀπὸ τὴν Ἀνατολικήν Γερμανίαν μέχρι τῶν Οὐραλίων ὀρέων, δὲν ἴδρουσαν κράτος, διότι δὲν εἶχον τὸν τύχην ν' ἀποκτήσουν ἴκανον ἀργυρούς, ὡς οἱ Ούννοι, οἱ Γότθοι κ.ἄ. Πολυάριθμοι Σλάβοι ἔζων εἰς τὴν σημερινὴν Ρουμανίαν, ἡ ὅποια δι' αὐτὸν ὀνομάζετο καὶ Σκλαβηνία. Κατὰ τὸν 7ον αἰῶνα οἱ Σλάβοι εἰσέβαλον εἰς τὴν βόρειον Βαλκανικήν καὶ ἀπὸ τοῦ 8ου αἰῶνος ἐγκατεστάθησαν μονίμως, ιδίως εἰς τὴν ὑπαιθρὸν χώραν.

Ἡ ζωὴ τῶν Σλάβων διήρχετο κυρίως εἰς τὸν στάβλον, τὸν ἀγρὸν ἢ τὸ ποιμνιον καὶ εἰς τούτους ὀφείλονται τὰ σλάβικα ἐν Ἑλλάδι τοπωνύμια καὶ αἱ εἰσαχθεῖσαι εἰς τὴν ἑλληνικὴν σλαβικὴν λέξεις, ὡς βελέντζα (μάλλινον κλινοσκέπασμα), γκοῦσα, κοτέτσι, Ἀράχοβα, Βοδενίτσα κ.ἄ. Ἡ διείσδυσις τῶν σλαβικῶν φυλῶν εἰς τὰς χώρας τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους κατὰ τὸ πλεῖστον ἔγινεν εἰρηνικῶς μὲν τὴν μετακίνησιν τῶν ποιμνίων, ὅπως ἔγινε βραδύτερον ἡ διείσδυσις τῶν ἀλβανικῶν ποιμενικῶν φυλῶν, ἀλλ’, ὅπως εἴπομεν, δὲν ἔλειψαν καὶ σοβαραὶ πολεμικαὶ ἐπιδρομαὶ. Οἱ Σλάβοι ἔζων εἰς τὰς ὀρεινὰς περιοχάς, ἐλάχιστοι εἰς τὰς πεδιάδας, ὅπου εύρισκοντο Ἔλληνες χωρικοί, οὐδέποτε δὲ εἰς τὰς πόλεις. Οὗτοι ἦσαν ὑποχρεωμένοι νὰ πληρώνουν φόρον εἰς τὸ Βυζαντινὸν κράτος, ὡς ὑποτελεῖς, ὃσάκις δὲ οἱ φόροι ἦσαν βαρεῖς, προεκάλουν ἀσημάντους ἀνταρσίας, αἱ δποῖαι ταχέως κατεπνίγοντο ἀπὸ τὰς αὐτοκρατορικὰς φρουράς. Βραδύτερον οἱ Σλάβοι ἔγιναν χριστιανοὶ καὶ ἐξηγληνίσθησαν εἰς τοιοῦτον βαθμόν, ὥστε κατὰ τοὺς μεταγενεστέρους χρόνους εύρισκομεν Σλάβους μαχομένους παρὰ τὸ πλευρὸν τῶν Ἔλλήνων.

Ἐκ τῆς ἐγκαταστάσεως τῶν Σλάβων μερικοὶ ίστορικοὶ ἐξήγαγον

έσφαλμένα συμπεράσματα περὶ τῆς καταγωγῆς τῶν σημερινῶν Ἑλλήνων καὶ ιδίως τῶν κατόκων τῆς Πελοποννήσου. Ἀλλὰ κυρίως εἰς Γερμανὸς λόγιος, δύναματι Φαλμεράϋερ, ὑπεστήριξεν, ὅτι οἱ σημερινοὶ Ἑλληνες εἶναι ἀπόγονοι τῶν Σλάβων καὶ ἀλλων φυλῶν.

Οἱ Φαλμεράϋερ ἐμεγαλοποίησε τὰς τοπικὰς ἐπιμειζίας, αἱ δόποιαι ἀλλως τε δὲν λείπουν εἰς κανὲν ἔθνος, καὶ προεκάλεσε πολὺν θόρυβον. Δὲν ἐπρόσεξεν ἀκόμη, ὅτι τὸ δημοτικὸν Ἑλλὰς εἰς τοὺς Βυζαντινοὺς συγγραφεῖς εἶχε ποικίλην ἔκτασιν καὶ ἐνίστη περιελάμβανε τὴν μέχρι τοῦ Δουνάβεως Βυζαντινὴν χώραν, συμπεριλαμβανομένης καὶ τῆς σημερινῆς Βουλγαρίας. Ἀλλο λάθιος διέπραξεν ἐκλαβῶν μεταγενεστέρας εἰδήσεις περὶ ἐρημώσεως τῆς Ἀττικῆς ὡς ἀναφερομένας εἰς τοὺς χρόνους τῶν Σλάβων.

Πολλοὶ Ἐλληνες καὶ Εὐρωπαῖοι ἴστορικοὶ ἀπέδειξαν ἐσφαλμένην τὴν θεωρίαν τοῦ Φαλμεράϋερ μὲν ἀδιάσειστα ἐπιχειρήματα.

14. "Α β α ρ ο 1

Ἄλλο σημαντικὸν γεγονός ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Ἰουστινιανοῦ εἶναι ἡ ἐγκατάστασις ἐνὸς νέου μογγολικοῦ λαοῦ, τῶν Ἀβάρων, συγγενῶν τῶν Ούννων, εἰς τὴν μεταξὺ Κασπίας θαλάσσης καὶ Εὔξείνου Πόντου χώραν. Τὸ 558 οἱ Ἀβάροι ἔστειλαν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν τοὺς πρώτους πρέσβεις, οἱ δόποιοι ἔκαμαν τόσην ἐντύπωσιν, ὥστε, κατὰ τὸν Θεοφάνη (Χρονογρ. 1, 232), «πᾶσα ἡ πόλις συνέτρεχεν εἰς τὴν θέαν αὐτῶν, ὡς μηδέποτε ἔօρακότες τοιοῦτον ἔθνος». Τὸν ἡγεμόνα τῶν οἱ Ἀβάροι ὠνόμαζον Χάνον ἢ Χαγάνον. Υπὸ γενναίους ἀρχηγούς κατώρθωσαν νὰ σχηματίσουν μέγα κράτος πρὸς βορρᾶν τοῦ Δουνάβεως, διότι δὲν συνήντησαν ἀντίστασιν οὔτε ἀπὸ τοὺς Σλάβους, οὔτε ἀπὸ τοὺς Γερμανούς καὶ Λογγιθάρδους. Οἱ τελευταῖοι μάλιστα, ὑπὸ τὴν πίεσιν τῶν Ἀβάρων, κατέψυγον εἰς τὴν Ἰταλίαν.

Οἱ Ἀβάροι, ἐκμεταλλεύμενοι τὰς δυσχερείας τοῦ Βυζαντίου κατὰ τὸν Περσικὸν πόλεμον (572 — 592), ἐζήτησαν χρήματα, τὰ δόποια ἔλαβον ἔναντι τῆς στρατιωτικῆς των ὑπηρεσίας, διότι τὸ Βυζαντινὸν κράτος μετεχειρίσθη τοὺς Ἀβάρους ὡς συμμάχους του κατὰ τῶν Σλάβων. Ἀλλ' ἐπειδὴ ἡ Αὐτοκρατορία ἦτο ἀπησχολημένη μὲ αἰματηρούς καὶ μακροχρονίους πολέμους, οἱ Ἀβάροι ἐπεχείρουν ἀνενόχλητοι ἐπιδρομὰς εἰς τὰς βορείους ἐπαρχίας αὐτῆς, ἐπολιόρκησαν τὴν Θεσσαλο-

νίκην καὶ ἡπείλησαν τὴν Κωνσταντινούπολιν τὸ 591, ὥπερ καὶ βραδύτερον ἐπὶ Ἡρακλείου. Τέλος ὁ Βυζαντινὸς στρατὸς τοῦ Δουνάβεως περιώρισεν αὐτοὺς εἰς τὰς ἐκεῖθεν τοῦ ποταμοῦ χώρας.

Βραδύτερον ὁ βασιλεὺς τῶν Φράγκων Κάρολος ὁ Μέγας ἐνίκησεν δόλοσχερῶς τοὺς Ἀβάρους (796), τῶν ὁποίων τὸ ὄνομα ἔξηλείφθη εἰς τὸ ἔξης ἀπὸ τὴν ἴστορίαν. Τὰ λειψανα τῶν Ἀβάρων ἀνεμείχθησαν μὲ τοὺς Εὐρωπαίους καὶ ἔξεχριστιανίσθησαν.

15. Οἱ διάδοχοι τοῦ Ἰουστινιανοῦ

Οἱ Ἰουστινιανὸς δὲν ὅρισεν ἐπισήμως τὸν διάδοχὸν του, ἀλλ' ὁ ἀνεψιός του Ἰουστίνος, ὁ κουροπαλάτης, ἀνηγορεύθη αὐτοκράτωρ, ὡς Ἰουστίνος Β' (565—578), ἀνθρωπὸς ὑπερόπτης καὶ ἀσθενικῆς κράσεως. Πάντως ἐπεδίωξε μεγάλας οἰκονομίας καὶ περιώρισε τὰς χορηγίας πρὸς τοὺς ζένους λαούς καὶ διὰ τοῦτο ἐσημειώθη πραγματικὴ ἀνόρθωσις τῶν οἰκονομικῶν ἐπὶ τῆς βασιλείας του.

Τοῦτον θανόντα διεδέχθη ὁ στρατηγὸς Τιβέριος (578—582), ὃστις ἐπὶ Ἰουστίνου Β' διέπρεψεν εἰς τοὺς πολέμους κατὰ τῶν Περσῶν, ἐτέλεσε δὲ θρίαμβον εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, δταν ὁ στρατηγός του Μαυρίκιος συνέτριψεν εἰς μάχην τοὺς Πέρσας. Τὸν Μαυρίκιον κατέστησε διάδοχον τοῦ θρόνου, δώσας σύζυγον εἰς αὐτὸν τὴν κόρην του Κωνσταντίναν.

Οἱ Μαυρίκιοι (582—602) ἀνεδείχθη ἔξαιρετος ἡγεμών, ἔξασφαλίσας τὰ σύνορα τοῦ κράτους καὶ εἰς τὴν Εὐρώπην καὶ εἰς τὴν Ἀνατολήν. Οὗτος ἐτερμάτισε τὸν ἀπὸ τοῦ Ἰουστίνου Β' εἰκοσαετῆ πόλεμον κατὰ τῶν Περσῶν (572—592), καταστήσας βασιλέα των τὸν Χοσρόην Β', ὥπως ἀπαλλάξῃ δὲ τὴν Βαλκανικὴν χερσόνησον ἐκ τῶν ἐπιδρομῶν τῶν Ἀβάρων καὶ τῶν Σλάβων, ἐνίσχυσε τὰ σύνορα εἰς τὸν Δούναβιν. Ἐπὶ Μαυρικίου, ὁ στρατηγὸς Πρίσκος, ἔχων στόλον εἰς τὸν Δούναβιν, διεβίβαζε στρατὸν ὅπου παρίστατο ἀνάγκη καὶ, νικήσας ὀλοσχερῶς τοὺς Ἀβάρους, ἤναγκασε τούτους νὰ συνάψουν εἰρήνην (600). Συμφώνως πρὸς τὴν εἰρήνην, ὀρίσθη ὁ Δούναβις ὡς «μεσίτης» (σύνορον) μεταξὺ τῶν Ἀβάρων καὶ τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους. Ἀξιομημόνευτον εἶναι ἐπίσης καὶ τὸ γεγονός τῆς ἐκτοπίσεως τῆς λατινικῆς γλώσσης, ὡς γλώσσης τοῦ κράτους, ὑπὸ τῆς ἐλληνικῆς.

Οἱ στρατὸς ὅμως, παρὰ τὰς νίκας, τὰς ὁποίας κατήγαγεν, εἶχε κου-

ρασθῆ ἀπὸ τοὺς μακροχρονίους πολέμους καὶ ἐπανεστάτησεν, ἐπευφή-
μησε δὲ ὡς αὐτοκράτορα ἔνα ἄγνωστον μέχρι τοῦδε ἀξιωματικόν, τὸν
Φωκᾶν, δστις, ἐλθὼν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν μὲ τὴν βοήθειαν τῶν
Πρασίνων, ἐστέφθη αὐτοκράτωρ.

Ο Φωκᾶς (602 — 610), ἀνίκανος καὶ ἀπάνθρωπος, ἤρχισεν
εὐθὺς νὰ σκέπτεται, πῶς νὰ ἔξοντάσῃ τοὺς ἀντιπάλους του, ἰδίως τοὺς
ἴκανους στρατηγούς, διὰ νὰ μὴ κινδυνεύσῃ νὰ χάσῃ τὸν θρόνον. Ἡ
ἔξουσία τούτου, ἐπεσώρευσεν εἰς τὸ κράτος συμφοράς.

Κατὰ τρόπον βάρβαρον καὶ ἀνανδρὸν ἔξωντασε τὴν οἰκογένειαν
τοῦ Μαυρικίου καὶ προεκάλεσε τὴν φρίκην τοῦ λαοῦ καὶ αὐτῶν τῶν φί-
λων του. Πολλοὶ στρατηγοὶ καὶ πολιτικοί, διὰ νὰ ἀποφύγουν τὴν σφαγήν,
κατέφυγον εἰς μοναστήρια καὶ ἔγιναν μοναχοί, ἄλλοι δὲ συνεκεντρώθη-
σαν πολὺ μακρὰν εἰς τὴν Καρχηδόνα καὶ ἤρχισαν νὰ μελετοῦν, τίνιν τρόπῳ
θ' ἀπηλλάσσοντο τοῦ Φωκᾶ, ἐνῷ ὁ Χοσρόης Β', κατὰ πρόφασιν ἢ ἔξ
εἰλικρινείας, ἐκδικούμενος τὸν φόνον τοῦ εὐεργέτου του, ἐκήρυξε τὸν
πόλεμον, κατέλαβε τὴν Μεσοποταμίαν καὶ προεκάλει καταστροφάς.

Ο ἔξαρχος τῆς Καρχηδόνος Ἡράκλειος ἀνέλαβε τὴν ἀρχηγίαν
τοῦ ἀγῶνος κατὰ τοῦ Φωκᾶ καὶ τὸν μὲν ἀνεψιόν του Νικήταν ἀπέστειλε
μὲ στρατὸν διὰ Ἑηρᾶς νὰ καταλάβῃ τὴν Αἴγυπτον καὶ νὰ ἐμποδίσῃ τὴν
ἀποστολὴν σίτου εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, τὸν δὲ οἰόν του Ἡράκλειον
ἀκλειστολόγην σίτου εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, τὸν δὲ οἰόν του Ἡράκλειον
πόλεως. Οὐδεὶς ἀνέλαβε νὰ ὑποστηρίξῃ τὸν Φωκᾶν, δστις, συλληφθεὶς
καὶ ἔξευτελισθείς, ἐκάγη. Τὸ τόλμημα τοῦ Ἡρακλείου ἐπροκάλεσεν
ἐνθουσιασμὸν καὶ, κατὰ προτροπὴν τοῦ στρατοῦ καὶ τοῦ πατριάρχου
Σεργίου, ἐστέφθη αὐτοκράτωρ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ 4ον

ΟΙ ΧΡΟΝΟΙ ΤΟΥ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ

16. Ἡράκλειος (610 — 641)

ΠΟ τοῦ Ἡρακλείου δρχεται κυρίως ἡ πλήρης ἐπικράτησις τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Μὲ τὴν ἀπώλειαν πολλῶν περιφερειῶν, κατοικουμένων ὑπὸ ξένων λαῶν, ὡφελήθη ἐμμέσως ἡ αὐτοκρατορία, διότι περιωρίσθη εἰς τὸν Ἑλληνικὸν πληθυσμὸν μὲ μίαν γλῶσσαν, τὴν Ἑλληνικήν, καὶ μὲ μίαν θρησκείαν, τὴν Ὀρθόδοξον Χριστιανικήν.

‘Ο νέος αὐτοκράτωρ Ἡράκλειος εὗρε τὸ κράτος εἰς κατάστασιν ἀπελπιστικήν, οἰκονομικοὺς πόρους δὲν εἶχεν, ἐστερεῖτο στρατοῦ, ἐνῷ ἀντιθέτως ἴσχυροὶ ἔχθροὶ ἐπετίθεντο εἰς τὴν Ἀσίαν καὶ εἰς τὴν Εὐρώπην. Οἱ Σλάβοι ἐντελῶς ἀνενόχλητοι ἔκαμνον τὰς ἐπιδρομάς των νοτίως τοῦ Δουνάβεως ἢ εἰσέδυον εἰρηνικῶς καὶ ἐγκαθίσταντο εἰς τὰς ἑλληνικὰς χώρας. Οἱ Ἀβαροὶ ὅμοιώς ἦλθον κατὰ τῆς Θεσσαλονίκης καὶ κατ’ αὐτῆς τῆς Κωνσταντινουπόλεως (617).

Οἱ Πέρσαι ἀπέβησαν φοβεροὶ μὲ τὰς ἐπιδρομάς των καὶ κατέλαβον τὴν Ἀρμενίαν, τὴν Καππαδοκίαν, τὴν Συρίαν, κατόπιν δὲ τὴν Παλαιστίνην, ἔγιναν μάλιστα κύριοι τῆς Ἱερουσαλήμ καὶ ἀπήγαγον τὸν Τίμιον Σταυρόν, πρᾶγμα, ὅπερ ἐξήγειρε τὰς χριστιανικὰς συνειδήσεις. Ἐπίσης οἱ Πέρσαι δὲν ἐδυσκολεύθησαν νὰ ἐπεκταθοῦν εἰς τὰ ἀσιατικὰ παράλια τοῦ Βοσπόρου, κατέλαβον ὅλας τὰς πρὸ τῆς Κωνσταντινουπόλεως πόλεις καὶ ἡπείλησαν σοβαρῶς αὐτὴν τὴν πρωτεύουσαν. Οἱ Ἡράκλειος, πρὸ τῶν μεγάλων συμφορῶν, ἔχασε τὸ θάρρος του καὶ πρὸς στιγμὴν ἐσκέφθη νὰ μεταφέρῃ τὴν ἔδραν τῆς διοικήσεως εἰς τὴν Ἀφρικήν.

Τότε ἐνεθάρρυνε τὸν αὐτοκράτορα ὁ πατριάρχης Σέργιος, ὅστις ἔθεσεν εἰς τὴν διάθεσίν του ὅλους τοὺς θησάυρους τῶν ἐκκλησιῶν, καὶ ἀπὸ κοινοῦ ἤρχισαν νὰ προετοιμάζουν στρατὸν καὶ στόλον. “Οπως ἀπο-

8. Ο αύτοκράτωρ Ἡράκλειος
(Χαλκοῦν ἄγαλμα ἐν Μπαρλέττα)

φύγη δὲ ὁ Ἡράκλειος διμέτωπον πόλεμον κατὰ Περσῶν καὶ Ἀβάρων μετὰ τῶν Σλάβων, ἤλθεν εἰς συμφωνίας καὶ συνῆψεν εἰρήνην μὲ τοὺς Ἀβάρους ἀντὶ πολλῶν χρημάτων, ἔξασφαλίσας οὕτω τὰ νῶτά του.

Οἱ Πέρσαι δὲν ἀνέκοφαν τὴν πορείαν των, ἀλλὰ κατέλαβον τὴν Αἴγυπτον, ὅπου προεκάλεσαν φοβερὰς καταστροφάς. Ἐναντίον τῶν Περσῶν τότε ἤλθεν ὁ Ἡράκλειος, προετοιμασθεὶς δεόντως. Οὗτος, ἀνακτήσας τόλμην καὶ πρωτοβουλίαν, ἀπεφάσισε νὰ ἐκστρατεύσῃ αὐτοπροσώπως καὶ νὰ εἰσβάλῃ εἰς αὐτὴν τὴν Περσίαν. Ἐπεβιβάσθη τοῦ στόλου καὶ ἀπέπλευσεν ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολιν τὸ 622, ἀφοῦ παρέστη εἰς δοξολογίαν, ἡτις ἐψάλη εἰς τὴν Ἀγίαν Σοφίαν. Ἡ ἐκστρατεία λοιπὸν ἔλαβε μορφὴν σταυροφορίας, διότι καὶ οἱ Πέρσαι εἰς τὰς ἐπιδρομάς των ἔδωσαν θρησκευτικὸν χαρακτῆρα.

‘Ο Ἡράκλειος διὰ τῆς Μ. Ἀσίας ἔφθασεν εἰς τὴν Ἀρμενίαν, ἐνισχύων διὰ νέων ὁπλιτῶν τὸν στρατὸν του, γυμνάζων αὐτὸν καὶ προσπαθῶν νὰ τὸν φανατίσῃ κατὰ τῶν Περσῶν. Εἰς τὴν Ἀρμενίαν ἐνίκησε τὸν περσικὸν στρατὸν καὶ τὸν ἡνάγκασε νὰ ἐκκενώσῃ τὴν Μ. Ἀσίαν. Αὐτὴ εἶναι ἡ πρώτη ἐκστρατεία (622 – 623) τοῦ Ἡρακλείου, ἀποβᾶσα ἐπιτυχής, διότι ἡλευθερώθη ἡ Μ. Ἀσία. Μετὰ τὰς ἐπιτυχίας αὐτὰς ὁ Ἡράκλειος ἐπέστρεψεν εἰς τὴν πρωτεύουσαν, διὰ νὰ λάβῃ ἀποφάσεις ἐπὶ τῆς νέας ἐπιδρομῆς τῶν Ἀβάρων. Τὸ 624 ἐπεχειρησε δευτέραν ἐκστρατείαν ὁ Ἡράκλειος κατὰ τῶν Περσῶν καὶ, ἔχων συμμάχους τοὺς Χαζάρους Τούρκους, εἰσέβαλεν εἰς τὸ περσικὸν κράτος ἀπὸ τὴν Ἀρμενίαν. Εἶναι ἀληθῶς

ἀξιοθαύμαστος ὁ ἡρωϊσμὸς τοῦ αὐτοκράτορος, ὁ ὅποῖος, παρὰ τὰς πολλὰς ταλαιπωρίας εἰς τὰ ὄρη τῆς Ἀρμενίας, ὀδήγησε τὸν στρατὸν του εἰς τὴν νίκην ὁ Ἰδιος.

‘Ο βασιλεὺς τῶν Περσῶν Χοσρόης συνεχῶς ὑπεχώρει καὶ ὁ Ἡράκλειος κατελάμβανε πόλεις καὶ φρούρια, ἀπηλευθέρων αἰχμαλώτους καὶ κατέστρεψεν εἰδωλολατρικούς ναούς πρὸς ἀντεκδίκησιν διὰ τὴν καταστροφὴν τῶν χριστιανικῶν ἐκκλησιῶν.

Ἐνῷ ὅμως ἐπροχώρει ὁ Ἡράκλειος πρὸς τὴν Περσίαν, οἱ Πέρσαι ἐν συνεννοήσει πρὸς τοὺς Ἀβάρους, ἔστειλαν, τὸ 626, στρατὸν κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἡ πρωτεύουσα διέτρεξε σοβαρὸν κίνδυνον, διότι ὁ μὲν περσικὸς στρατὸς εἶχε φθάσει εἰς τὴν Χαλκηδόνα, οἱ δὲ Ἀβάροι μὲ στόλον εἰς τὸν Κεράτιον κόλπον. Οἱ Ἡράκλειος ἔλαβε διὰ ταχυδρόμων τὴν εἰδησιν, ἀλλὰ δὲν ἐπρόφθανε νὰ ἐπιστρέψῃ εἶχεν ἀλλαγῆς τε ἐμπιστοσύνην εἰς τὸν πατριάρχην Σέργιον καὶ εἰς τὸν σύμβουλόν του μάγιστρον Βῶνον.

Πράγματι ὁ Σέργιος ἦτο ἡ ψυχὴ τῆς ἀντιστάσεως. Κρατῶν εἰκόνα τῆς Θεοτόκου, περιήρχετο τὰς ἐπάλξεις καὶ ἐνεθάρρυνε τοὺς ἀμυνομένους στρατιώτας καὶ πολίτας, οἱ δποῖοι ἔδειξαν θάρρος καὶ καρτερίαν. Μὲ πεῖσμα ἐπολέμησαν ἀμφότεροι, ἔως ὅτου ὁ βυζαντινὸς στόλος ἐβύθισε τὸν στόλον τῶν Ἀβάρων καὶ ἀπῆλλαξε τὴν Πόλιν τοῦ κινδύνου, διότι καὶ οἱ Πέρσαι ἔφυγον, νομίσαντες ὅτι ὑπῆρχε στρατὸς πολὺς εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν.

“Ολοὶ οἱ συγγραφεῖς, οἱ γράφοντες περὶ τῆς πολιορκίας ταῦτης, ἀποδίδουν τὴν νίκην εἰς τὴν «Τρέμασχον στρατηγόν», τὴν Θεοτόκον τῶν Βλαχερνῶν, πλησίον τῆς ὁποίας ἔγινεν ἡ ναυμαχία, πρὸς τιμὴν δὲ τῆς πολιούχου Θεοτόκου ἐποιήθη καὶ ἐψάλη εἰς τὰς ἐκκλησίας ὁ Ἀκάθιστος “Γυμνοῖς, δηλαδὴ οἱ Χαρετισμοί”.

Παρὰ ταῦτα, ὁ περσικὸς στρατὸς ἐξηκολούθει νὰ παραμένῃ εἰς τὴν Μ. Ἀσταν, ἔως ὅτου ἐνικήθη εἰς μάχην ἀποφασιστικὴν ἀπὸ τὸν Ἡράκλειον παρὰ τὰ ἐρείπια τῆς ἀρχαίας Νινεβί (12 Δεκεμβρίου 627). Οὕτως ἔληξε νικηφόρως καὶ ἡ τρίτη ἐκστρατεία τοῦ Ἡρακλείου κατὰ τῶν Περσῶν (627).

Κατόπιν τούτου λαδὸς καὶ στρατὸς εἰς τὴν Περσίαν ἐπανεστάτησεν, ὁ Χοσρόης ἐδοιλοφονήθη καὶ ὁ ἀνακηρυχθεὶς νέος βασιλεὺς Σορόης ἔκλεισεν εἰρήνην μὲ τὸν Ἡράκλειον. Διὰ τῆς εἰρήνης (628) ὑπεχρεώθησαν οἱ Πέρσαι νὰ περιορισθοῦν εἰς τὰ παλαιά των

σύνορα και ἀπέδωσαν τοὺς αἰγμαλώτους, καθὼς και τὸν Τίμιον Σταυρόν.

Μετὰ τὴν εἰρήνην, ὁ Ἡράκλειος ἦλθεν εἰς τὴν Πόλιν (629), ὅπου ἔγινε μὲν ἀπίστευτον ἐνθουσιασμὸν δεκτὸς ἀπὸ τὸν στρατόν, τὸν λαὸν και τὸν κλῆρον. Εἶναι χρακτηριστικόν, ὅτι ἔφερεν ὁ Ἰδιος ὁ Ἡράκλειος τὸν ἐλευθερωθέντα Σταυρὸν εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα και τὴν 14 Σεπτεμβρίου τοῦ 630 τὸν ἑστησεν ἐπὶ τοῦ Γολγοθᾶ, ὅπου τὸν εἶχεν ἀλλοτε τοποθετήσει ἡ μάτη τοῦ Μ. Κωνσταντίνου, ἡ Ἀγία Ἐλένη. Ἀπὸ τότε ἡ Ἐκκλησία ἑορτάζει τὴν Ὅψιστην τοῦ Τιμίου Σταυροῦ.

Ο Ἡράκλειος δικαίως ἔθεωρήθη ἥρως και ἵπποτης τοῦ Χριστιανισμοῦ. Ἀπέθανε τὸ 641 και ἀφῆκε τὸ ἀπέραντον κράτος του ἔξηγντλημένον ἀπὸ τὸν εἰκοσιπενταετῆ πόλεμον κατὰ τῶν Περσῶν, ἐνῷ νέος ἐπικίνδυνος ἐγένετο παρουσιάζεται, οἱ Ἀραβεῖς.

17. Ο Ἰσλαμισμὸς

Εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ 7ου αἰώνος ἐνεφανίσθη εἰς τὴν Ἀραβίαν νέα θρησκεία, ὁ Ἰσλαμισμός, ἡ πρόδος τῆς ὄποιας εἶχε κοσμοῦστορικὰς συνεπειάς. Ἀρχηγὸς τοῦ Ἰσλαμισμοῦ, ὁ Μωάμεθ, ἀγνωστος ἔως τότε, μὲ τὴν διδασκαλίαν του κατέρριψε τοὺς παλαιοὺς θεοὺς τῆς χώρας και προεκάλεσε κοινωνικὴν ἀναστάτωσιν. Πρέπει ἔλθωμεν εἰς τὸ ἔργον του Μωάμεθ, εἶναι ἀνάγκη νὰ εἴπωμεν δλίγας λέξεις περὶ τῆς χώρας, ἐκ τῆς ὄποιας προηλθεν οὗτος.

Ἡ Ἀραβία εἶναι μεγάλη χερσόνησος τῆς νοτιοδυτικῆς Ἀσίας κατὰ μέγα μέρος ἀμμώδης και ἀνυδρος και ὡς ἐκ τούτου, πτωχὴ χώρα και μόνον, ὅταν ἔβρεχεν ἔτρεφεν αὔτῃ πρόβατα, καμήλους και ἵππους. "Οταν δὲν ἔβρεχεν, ἔπρεπε νὰ μετάκινοῦνται οἱ κάτοικοι διὰ νὰ εῦρουν τροφὴν και, ὅσάκις παρίστατο ἀνάγκη, ἐπολέμουν. Ἡ φύσις λοιπὸν τῆς Ἀραβίας κατέστησε τοὺς κατοίκους ν ο μάδας, μὲ μεγάλην ἀντοχὴν εἰς τὴν πορείαν, τὴν πεῖναν και τὴν δίψαν ἀκόμη. "Ἐν τῷ μημα μόνον τῆς Ἀραβίας ἦτο εὐφορον, ἡ πρὸς τὴν Ἐρυθρὰν θάλασσαν στενὴ λωρίς, ἡ δυτικὴ Ἀραβία, τῆς ὄποιας δύο ἐπαρχίαι εἶναι γνωστότεραι, ἡ Εύδαμιαν Ἀραβία (Τεμένη σήμερον) και ἡ Πετραία Ἀραβία και ἡ Μεδίνα.

Οἱ Ἀραβεῖς ἀνήκουν εἰς τὴν λευκὴν φυλὴν και εἶναι συγγενεῖς

τῶν Ἐβραίων. Ἡσαν γενναῖοι, ἵπποτικοί, φιλόξενοι καὶ συναισθηματικοί. Δὲν ἀπετέλουν ἐν κράτος, ἀλλ’ ἡσαν χωρισμένοι κατὰ φυλὰς καὶ ἑκάστη φυλὴ ἐπίστευεν εἰς διαφόρους θεοὺς καὶ κυρίως εἰς λίθους πεσόντας ἐκ τοῦ οὐρανοῦ. Ἡ λιθολατρεία ήτο διαδεδομένη θρησκεία εἰς τὴν Ἀραβίαν. Καὶ εἰς αὐτὴν τὴν Μέκκαν μετεωρίτης λίθος, ἐντὸς κτίσματος τετραγώνου, τοῦ Κααβᾶ, ἦτο κοινὸν προσκύνημα ὅλων τῶν ἀραβικῶν φυλῶν. Ἡ Μέκκα ἦτο τὸ κυριώτερον κέντρον τοῦ ἐμπορίου καὶ τῆς πνευματικῆς καὶ ἐκπολιτιστικῆς ἐπικοινωνίας.

Ο Μωάμεθ (570 — 632) ἐγεννήθη εἰς τὴν Μέκκαν περὶ τὸ 570, ἀνῆκεν εἰς πτωχὴν οἰκογένειαν, ἔμεινεν ὁρφανὸς καὶ ἀνετράφη ἀπὸ ἕνα συγγενῆ του. Γράμματα δὲν φαίνεται νὰ ἔγνωριζεν, ἡ συχνὴ ὅμως ἐπικοινωνία εἰς τὴν Μέκκαν μὲν Ἰουδαίους καὶ Χριστιανούς ἤνοιξαν εἰς αὐτὸν τὸν ἔξυπνον "Αραβα νέους κόσμους καὶ ἀπὸ τότε ἥρχισε νὰ σκέπτεται πᾶς νὰ συντρίψῃ τὰ εἰδώλα καὶ νὰ ἀναμορφώσῃ τὴν κοινωνίαν τῆς πατρίδος του.

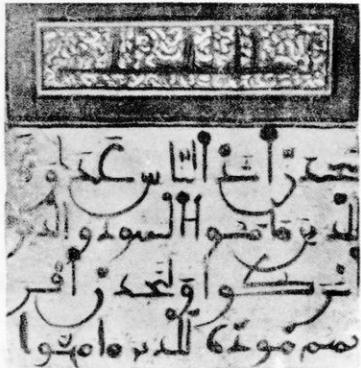
Απὸ ἡλικίας 40 ἐτῶν ἥρχισε νὰ διδάσκῃ κατ' ἀρχὰς τοὺς συγγενεῖς καὶ φίλους του, οἱ δόποιν δὲν ἔφάνησαν πρόθυμοι νὰ δεχθοῦν τὰς γνώμας του καὶ τὸν κατεδίωξαν. Ἡ ἀντίδρασις τούτων δὲν ἀπεθάρρυνε τὸν Μωάμεθ, ἀλλὰ τὴν 16 Ἰουλίου 622 κατέφυγεν εἰς τὴν Μεδίναν, ὅπου ἔγινεν εὐχαρίστως δεκτὸς καὶ ἀπέκτησεν ὀπαδούς. Λαβών αὐτοὺς ὁ Μωάμεθ, ἐπανῆλθεν εἰς τὴν Μέκκαν καὶ διὰ τῆς βίας ἐπέβαλε τὴν θρησκείαν.

Ἐκτοτε δὲ Μωάμεθ ἥρχετο εἰς συγκρούσεις πρὸς τοὺς "Αραβας φυλάρχους, διὰ νὰ ἐπιβάλῃ τὴν θρησκείαν του, καὶ αὐτὸς εἶναι χαρακτηριστικόν, διότι οἱ ὀπαδοί του διεξάγουν μὲ πεῖσμα τὸν « ἴερὸν πόλεμον », δηλ. πόλεμον πρὸς διάδοσιν τῆς πίστεως.

Τὸ 632 ἀπέθανεν ὁ Μωάμεθ, ἀφοῦ ὥρισεν ὡς τοποτηρητήν του (γαλιφηνό) καὶ ἀρχηγὸν τῶν πιστῶν, τὸν 'Α βοῦ Βάκρο.

Ποία εἶναι ἡ διδασκαλία, τὴν δόποιν ἐπέβαλεν εἰς τοὺς "Αραβας δὲ Μωάμεθ; Οὗτος παρέλαβε τὰς γενικὰς γραμμὰς τῆς διδασκαλίας του ἀπὸ τὸν Χριστιανισμὸν καὶ τὴν Ἰουδαϊκὴν θρησκείαν, προσέθεσεν ὅμως ὥρισμένας δοξασίας, ὅπως παράδεισον μὲ ὄντιστικὰς ἀπολαύσεις, ὅτι τὸ Κοράνιον εἶναι πιστὸν ἀντίγραφον τοῦ ἐν οὐρανοῖς βιβλίου κ.ἄ., κυρίως διὰ νὰ εὐχαριστήσῃ καὶ νὰ φανατίσῃ τοὺς ὀπαδούς του.

Τέσσαρα εἶναι τὰ κύρια δόγματα τῆς νέας θρησκείας: 1) Εἰς Θεὸς ὑπάρχει καὶ προφήτης του εἶναι ὁ Μωάμεθ. 2) ἡ ψυχὴ εἶναι

9. Απόσπασμα ἐκ τοῦ Κορανίου
(Ηλαιών ἀραβικὸν χειρόγραφον)

τοῦ ἰδρυτοῦ. Ὡς διδασκαλία τοῦ Μωάμεθ περιέχεται εἰς τὸ Κοράνιον.

Ἡ ἡθικὴ διδασκαλία τοῦ Ἰσλαμισμοῦ, διατηρήσασα τὴν δουλείαν, τὴν πολυγαμίαν καὶ ἐπιτρέπουσα πολλὰ ἔκτροπα, διδάσκει προσευχὴν πεντάκις τῆς ἡμέρας, νηστείαν κατὰ τὰς ἡμέρας τοῦ Παριμαζάν, τὴν προσκύνην τοῦ Καaba τῆς Μέκκας, τὴν ἐλεημοσύνην καὶ τὴν διὰ τῆς βίας ἀκόμη ἐξάπλωσιν τοῦ Ἰσλαμισμοῦ. Τὸ τελευταῖον ἀποτελεῖ κυριώτατον χαρακτῆρα τοῦ Μωάμεθανισμοῦ, διστις ἐξηπλώθη πολὺ γρήγορα. Οὕτως ὁ Μωάμεθ δὲν εἶναι μόνον ἰδρυτὴς θρησκείας, ἀλλὰ καὶ κράτους. Συνήνωσεν δλας τὰς ἀραβικὰς φυλὰς καὶ ἐσχημάτισε τὸ ἀραβικὸν κράτος, εἰς τὸ ὅποιον ἔδωκε τὴν ὄριστικὴν κατεύθυνσιν: Πόλεμος κατὰ τῶν ἀπίστων. Οἱ ἀνθιστάμενοι εἰς τὴν διάδοσιν τῆς νέας θρησκείας ἐπρεπε νὰ νικηθοῦν διὰ τῆς βίας, νὰ αἰχμαλωτισθοῦν καὶ εἰς τὸ ἐξῆς ἢ νὰ γίνουν πιστοὶ ἢ τούλαχιστον νὰ πληρώνουν φόρους, ἢ σαν Χριστιανοὶ καὶ Ἐβραῖοι. Πάντες δὲ οἱ εἰδωλολάτραι ἐφονεύοντο.

Κατ’ αὐτὸν τὸν τρόπον δύναται νὰ ἐξηγηθῇ ἡ ραγδαία ἀραβικὴ κατάκτησις, ἀπὸ Ἀφγανιστάν μέχρις Ἰσπανίας. Οἱ Ἀραβεῖς εἰς τοὺς κατακτηθέντας λαοὺς ἐπέβαλον τὴν ἀραβικὴν γλῶσσαν καὶ θρησκείαν καὶ ἀπεμάκρυναν τοὺς ἐγγωρίους ἀπὸ τὸν πολιτισμὸν των. Οἱ Ἀραβεῖς, δπως θὰ ἔδωμεν, ὠφελήθησαν πολὺ ἀπὸ τὸν πολιτισμὸν τῶν Χριστιανῶν, ὃ δὲ μέγας πολιτικὸς Μωάβιας μετέφερε τὴν πρωτεύουσαν τοῦ ἀραβικοῦ κράτους εἰς τὴν Δαμασκόν τῆς Συρίας.

18. Η Εξοδος των Ἀράβων ἐκ τῆς χώρας των

Μὲ τὴν μέθην καὶ τὴν ὄρμὴν τῶν νεοφωτίστων ἐξῆλθον οἱ Ἀραβεῖς ἀπὸ τὰ σύνορα τῆς χώρας των, διὰ νὰ ὑποτάξουν ὅλον τὸν κόσμον εἰς τὴν νέαν θρησκείαν.

Καὶ πρῶτον ἐστράφησαν πρὸς τὰ γειτονικὰ κράτη, τῶν Περσῶν καὶ Βυζαντινῶν, τὰ δόποια εὑρον. πολὺ ἐξηντλημένα ἀπὸ τὸν μεταξύ των 25ετῆ πόλεμον. Οἱ περσικὸς στρατὸς ἐνικήθη (637) καὶ ὅλη ἡ Περσία ὑπετάγη εἰς τοὺς Ἀραβας καὶ ἐδέχθη τὴν νέαν θρησκείαν. Τοιουτοτρόπως ἔξεριζώθη ἡ παλαιὰ περσικὴ θρησκεία τοῦ Ζωροάστρου, ὅσοι δὲ τῶν Περσῶν δὲν ἦθλησαν νὰ δεχθοῦν τὸν Ἰσλαμισμόν, κατέψυγον εἰς τὰς Ἰνδίας.

Παραλλήλως οἱ Ἀραβεῖς ἐπέδραμον εἰς τὰς βυζαντινὰς ἐπαρχίας τῆς Συρίας, τὴν Παλαιστίνην καὶ τὴν Αἴγυπτον (633), ὅπου ὁ φανατισμὸς δρθιοδόξων καὶ μονοφυσιτῶν ἦτο μέγας, καὶ, ὡς ἐκ τούτου, οἱ κάτοικοι τῶν χωρῶν τούτων δὲν εἶδον δυσαρέστως τοὺς Ἀραβας κατακτητάς. Τὸ Βυζάντιον δὲν εἶχεν ἀκριβεῖς πληροφορίας περὶ τοῦ ἀραβικοῦ κινδύνου καὶ δὲν ἔλαβε τὰ δέοντα μέτρα ἀσφαλείας. Οἱ Ἡράκλειος εἶχε καταπονηθῆ πολὺ εἰς τὴν Περσίαν καὶ δὲν ἤδυνήθη νὰ παρακολουθήσῃ ἐκ τοῦ σύνεγγυς τὴν κατάστασιν τῆς Συρίας καὶ τῆς Παλαιστίνης. Οἱ Ιουδαῖοι τῆς Παλαιστίνης ἐμίσουν τοὺς Χριστιανούς καὶ δι’ αὐτὸ διεθοδότησαν τοὺς Ἀραβας εἰς τὴν κατάκτησιν.

Σοβαρὰν ἀντίστασιν ἀντέταξε τὸ Βυζάντιον, τὸ 636, νοτίως τῆς λίμνης Τιβεριάδος (εἰς τὴν Παλαιστίνην) μὲ 30.000 στρατόν, ἀλλ’ ἐνικήθη, παρὰ τὸν Ιερομίακα, νοτίως τοῦ Ιορδάνου, διότι οἱ μὲν Ἀραβεῖς ἐπολέμουν μὲ πεντία καὶ ἥρωισμόν, οἱ δὲ Βυζαντῖνοι εἶχον πολλοὺς μισθοφόρους ἀρμενικῆς καὶ ἀραβικῆς καταγωγῆς. Τοιουτοτρόπως ἐντὸς δλίγου ἡ Ἱερουσαλήμ (638), ἡ Βηρυτός, ἡ Ἀγτιόχεια καὶ ὀλόκληρος ἡ Συρία καὶ ἡ Παλαιστίνη, κέντρα τοῦ ἀνατολικοῦ πολιτισμοῦ, κατελήφθησαν ὀριστικῶς ὑπὸ τῶν Ἀράβων. Οἱ λόγος τῆς εὐκόλου ὑποταγῆς τῶν χωρῶν αὐτῶν δὲν εἴναι μόνον ὁ θρησκευτικὸς φανατισμὸς τῶν Ἀράβων, ἀλλὰ καὶ τὸ μῆσος τῶν μονοφυσιτῶν κατοίκων τούτων ἀπέναντι τοῦ Ὁρθοδόξου Βυζαντίου.

Οἱ Ἀραβεῖς, πρὶν ἀκόμη συμπληρώσουν τὴν κατάκτησιν τῆς Συρίας, εἰσέβαλον εἰς τὴν Αἴγυπτον καὶ εἰς διάστημα μόνον δύο ἔτῶν (τέλος τοῦ 639 — 642) κατέλαβον ὀλόκληρον τὴν χώραν. Ηερισσοτέραν ἀντί-

στασιν προέβαλεν ἡ ἐλληνικὴ πόλις Ἀλεξάνδρεια, ἡ ὅποια τελικῶς ὑπέκυψεν εἰς τοὺς Ἀραβίας (641), ἀφοῦ ἀντὶ ὠρισμένου φόρου διετήρησε τὴν θρησκευτικὴν ἐλευθερίαν τῆς. Μὲ τὴν ἄλωσιν τῆς Ἀλεξανδρείας ἀπώλεσθη διὰ τὸν Ἐλληνισμὸν ἡ Αἴγυπτος, διποὺ ἐπὶ 1000 ἔτη περίπου ἤνθησεν ὁ ἐλληνικὸς πολιτισμὸς καὶ τὰ ἐλληνικὰ γράμματα. Οἱ πλεῦστοι τῶν Αἴγυπτίων προσῆλθον εἰς τὸν Ἰσλαμισμόν, μερικοὶ δμως παρέμειναν πιστοὶ εἰς τὸν Χριστὸν καὶ δονομάζονται Κόπται. Μόλις τὸν ΙΘ' αἰῶνα ἀναζωγονεῖται, πάλιν διὰ τοῦ Ἐλληνισμοῦ, ἡ Ὁρθοδοξία τοῦ Πατριαρχείου Ἀλεξανδρείας.

Οἱ κυριώτεροι καὶ ἐδῶ λόγοι τῆς εὐκόλου ὑποταγῆς τῆς Αἴγυπτου εἶναι, ὅτι οἱ ιθαγενεῖς Αἴγυπτοι ἐμίσουν τοὺς Ἐλληνας καὶ ἐβοήθησαν τοὺς νέους κατακτητάς, νομίζοντες ὅτι ἡ ἀραβικὴ κατάκτησις θά ἥτο καλυτέρα. Όμολογουμένως τὸ Βυζάντιον δὲν ἐκυβέρνησε καλὰ τὴν Αἴγυπτον, διότι τὴν ἥθελε μόνον διὰ τὴν προμήθειαν σίτου καὶ τὴν πληρωμὴν φόρων, ἀλλὰ καὶ οἱ Ἀραβεῖς δὲν ἐπέδειξαν ἴδιαίτερον ἐνδιαφέρον δι' αὐτὴν καὶ οὕτω ταχέως ἡ Αἴγυπτος παρήκμασεν.

19. Ὁ ἀραβικὸς πολιτισμὸς

Οἱ Ἀραβεῖς, ὅχι μόνον δὲν κατέστρεψαν τὸν πολιτισμόν, τὸν ὅποῖον εὔρον εἰς τὰς κατακτηθείσας ὑπ' αὐτῶν ἐπαρχίας τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους, ἀλλὰ καὶ συνετέλεσαν εἰς τὴν μεγαλυτέραν ἀνάπτυξιν αὐτοῦ. Διετήρησαν τὰς μεγάλας ἐμπορικὰς ὁδούς, διὰ τῶν ὅποιων ἐγίνετο ἡ ἐπικοινωνία μεταξὺ τῶν χωρῶν τῆς Μεσογείου καὶ τῆς Ἀπωλεῖας. Οὕτω, διὰ τῶν Ἀράβων ἥλθον εἰς τὴν ἐπιφάνειαν μεγάλαι καὶ πλούσιοι πόλεις, ὡς ἡ Δαμασκός, ἡ Κορδούνη, τὸ Κάτιρον καὶ ἡ Βαγδάτη, κέντρα γραμμάτων, ἐπιστημῶν, τεχνῶν καὶ βιομηχανίας.

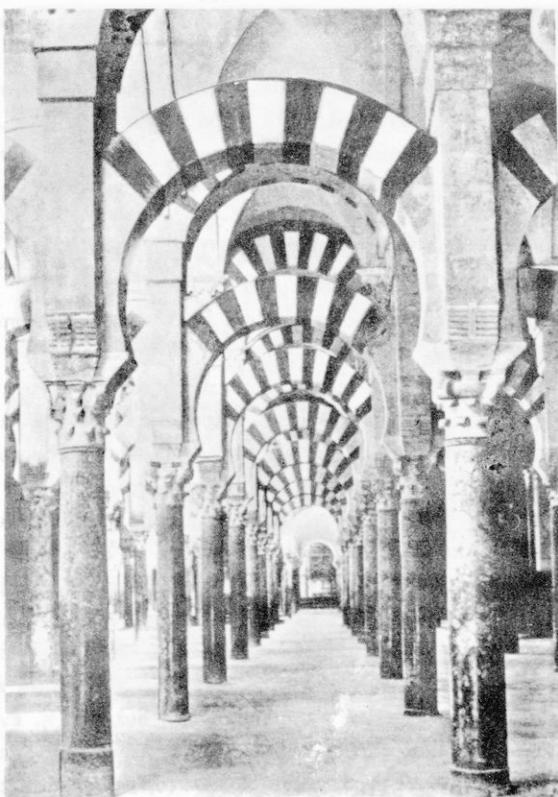
Ἡ οἰκονομικὴ ζωὴ τῶν Ἀράβων ἔλαβε μεγάλην ἀνάπτυξιν, διότι, μαθόντες εἰς Αἴγυπτον τὴν γεωργικὴν καὶ ἀρδευτικὴν τέχνην, μετέδωσαν αὐτὴν εἰς ὅλην τὴν Εὐρώπην διὰ τῆς Ἰσπανίας. Σήμερον ἀκόμη σώζεται τὸ σύστημα διοχετεύσεως ὑδάτων, τὸ ὅποῖον οἱ Ἰδιοί εἶχον ίδρυσει εἰς τὴν κοιλάδα τοῦ Γουαδαλκεβίρ. Εἰς τὴν Εὐρώπην ἐπίσης εἰσήγαγον διάφορα δένδρα καὶ φυτά, ὡς τὸ ζαχαροκάλαμον καὶ τὴν ὅρυζαν ἀπὸ τὰς Ἰνδίας, τὴν μορέαν, τὰ φασόλια, τὸν βάμβακα, τὴν βερυκούκενα κ.ἄ.

Πολλοὶ ὑπῆρξαν οἱ κλάδοι τῆς βιομηχανίας, τοὺς ὅποιους ἐτελειο-

ποίησαν οἱ Ἀραβεῖς, ώς ἡ κατασκευὴ τῆς πορσελάνης, ἡ κατεργασία τῶν μετάλλων, ἡ ταπητουργία. Εἰς τὴν Κορδούνη τῆς Ἰσπανίας ἐτελειοποιήθη ἡ κατεργασία τῶν δερμάτων. Περίφημα ἦσαν τῆς Δαμασκοῦ τὰ ξίφη καὶ τὰ λινὰ ὑφάσματα, τῆς Τολέδης τὰ ἔγχειρίδια, τῆς Μουσούλης τὰ λεπτὰ ὑφάσματα (μουσελῖναι). Ἡ χρυσοχοΐα, ἡ ἐλεφαντουργία καὶ ἡ ξυλουργία εἶχον ἐπίσης προδεύσει εἰς τὸ ἀραβικὸν κράτος.

Τὴν οἰκονομικὴν ἀνάπτυξιν τῶν Ἀράβων προεκάλεσεν αὐτὴ ἡ διδασκαλία τῆς θρησκείας, ἡ ὅποια ἔλεγεν, ὅτι τὸ ἐμπόριον ἦτο εὐχάριστον εἰς τὸν Θεόν, ὁ ἄδιος δὲ ὁ ἀρχηγὸς τῆς θρησκείας των ἦτο ἐμπορος. Διεῖηγον δὲ οἱ Ἀραβεῖς τὸ ἐμπόριόν των εἰς τὴν ξηρὰν καὶ εἰς τὴν θάλασσαν. Μέχρι τῆς ἐποχῆς τῶν σταυροφοριῶν τὰ ἀραβικὰ πλοῖα ἐκυριάρχουν εἰς τὴν Μεσόγειον καὶ ἔφθανον μέχρι τῆς Ἰνδοκίνας καὶ τῆς ἀνατολικῆς ἀκτῆς τῆς Ἀφρικῆς. Ἡ Τύρος, ἡ Ἀλεξανδρεία, ἡ Βηρυτός καὶ ἡ Βαρκελώνη ἀπέβησαν ἀξιόλογοι λιμένες. Εἰς τὴν ξηρὰν τὰ ἀραβικὰ καραβάνια ἔφθανον ἔως τὴν Κίναν καὶ τὰ ἐνδότερα τῆς Ἀφρικῆς.

Απὸ τὴν Ἀσίαν παρέλαβον οἱ Ἀραβεῖς τὸν χάρτην, τὴν πυρίτιδα

10. Τέμενος τῶν Ἀράβων ἐν Κορδούνῃ

καὶ τὴν ναυτικὴν πυξίδα, τὰ ὁποῖα βραδύτερον κατέστησαν γνωστὰ καὶ εἰς τὴν Δύσιν.

Διὰ τῶν μεταφράσεων τῶν ἀρχαίων Ἑλληνικῶν συγγραμμάτων, τὰς ὄποιας εἶχον κάμει οἱ Σῦροι, ἐμυήθησαν οἱ Ἀραβεῖς εἰς τὴν ἀρχαίαν Ἑλληνικὴν σοφίαν καὶ οἱ Ἰδιοὶ μετὰ ταῦτα προσέφεραν πολλὰ εἰς τὴν προαγωγὴν τῶν Γραμμάτων καὶ τῶν Ἐπιστημῶν. Τούτων ἡ ἀκμὴ συμπίπτει μὲ τὴν Βασιλείαν τοῦ 'Αραβίου - ἀλ - Ρασιδίδ (9ος αἰών) εἰς τὴν Βαγδάτην, εἰς δὲ τὴν Ἰσπανίαν ἐπὶ τῶν χαλιφῶν 'Αραβίου ἀλλὰν Γ' καὶ Χακίμ Β' (10ος αἰών). Εἰς τὴν πόλιν Κορδούνην ὁ Χακίμ ἔδρυσε πλουσιωτάτην βιβλιοθήκην, ἡ ὄποια περιελάμβανε 600.000 τόμους βιβλίων.

Οἱ Ἀραβεῖς ἡσχολήθησαν ἐπιτυχῶς μὲ τὴν ποίησιν, διηγηματογραφίαν, ἴστοριογραφίαν, φιλοσοφίαν καὶ τὰ μαθηματικά. Τὸ δόνομα τῆς Ἀλγέρβας εἶναι ἀραβικόν, πολλοὶ δὲ ἀστρονομικοὶ ὄροι, ὡς ναδίρ, ζενίθ, εἶναι ἀραβικοί. Ἰδιαιτέρως ἀξιόλογος ἦτο ἡ συμβολὴ τῶν Ἀράβων εἰς τὴν ἱατρικήν, τὰ ἱατρικὰ δὲ συγγράμματα αὐτῶν ἐχρησίμευνον ὡς διδακτικὰ βιβλία εἰς τὴν Εὐρώπην ἔως τὸν 17ον αἰώνα. "Ἀραβεῖς ἀλχυμισταὶ ζητοῦν νὰ εύρουν τὴν φιλοσοφικὴν λίθον, δηλαδὴ τὸ μέσον, διὰ τοῦ ὄποιου δύναται νὰ μετατρέπουν τὰ μέταλλα εἰς χρυσόν, θέτοντες τοιουτορόπως τὰς βάσεις τῆς χημείας (τὴν λέξιν χυμείαν ἔλαβον ἐκ τῆς Ἑλληνικῆς καὶ τὴν μετέβαλον εἰς alchemie, ἐξ οὗ γαλλ. la chemie καὶ ἑλλην. χημεία· κακῶς ἀπεδόθη διὰ τοῦ η, ἐνῷ ἔπρεπε νὰ γράφεται χυμεία). Διὰ τῶν Ἀράβων τῆς Ἰσπανίας ἐγνώρισεν ἡ Δύσις τὴν φιλοσοφίαν καὶ τὰ γράμματα καὶ αὐτῶν τὰ ἀνώτερα σχολεῖα ὑπῆρξαν τὰ πρότυπα τῶν πρώτων εὐρωπαϊκῶν πανεπιστημάτων.

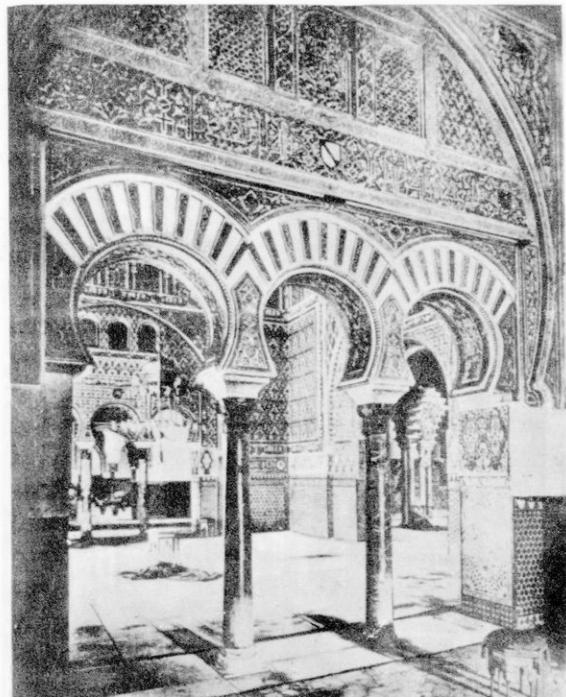
Οἱ Ἀραβεῖς δὲν ἀνέπτυξαν μόνον τὰς Ἐπιστήμας, ἀλλὰ καὶ τὰς Καλαχές Τέχνας. Εἰς τὴν Συρίαν εἶδον τὸν βυζαντινὸν ρυθμόν, τὸν ὄποῖον ἐτροποποίησαν συμφώνως πρὸς τὰς ἀνάγκας τῆς θρησκείας των, διετήρησαν τὸν βυζαντινὸν θόλον καὶ εἰσήγαγον ποικίλα τόξα, σχήματος γωνίας καὶ πετάλου. Παρέλαβον ἐπίσης ἀπὸ τοὺς Πέρσας τοὺς λεπτούς καὶ ὑψηλούς κίονας. Οἱ ναοὶ (τὰ τεμένη) καὶ τὰ ἀνάκτορα εἶναι τὰ κύρια οἰκοδομήματα τῶν Ἀράβων.

Τὰ ἀνάκτορα ἀποτελοῦνται ἀπὸ πολλὰ διαμερίσματα, τὰ ὁποῖα στολίζονται διὰ στοῶν. Ἔσωτεροι κῆποι μὲ κρήνας καὶ πίδακας συνεπλήρουν τὰ ἀνακτορικὰ συγκροτήματα. Τὰ ἀνάκτορα τῶν Ἀράβων ὅμοιαζουν μὲ τὰ βυζαντινὰ καὶ τὰ περσικά, ἀλλ' ὑπερέχουν κατὰ τὴν

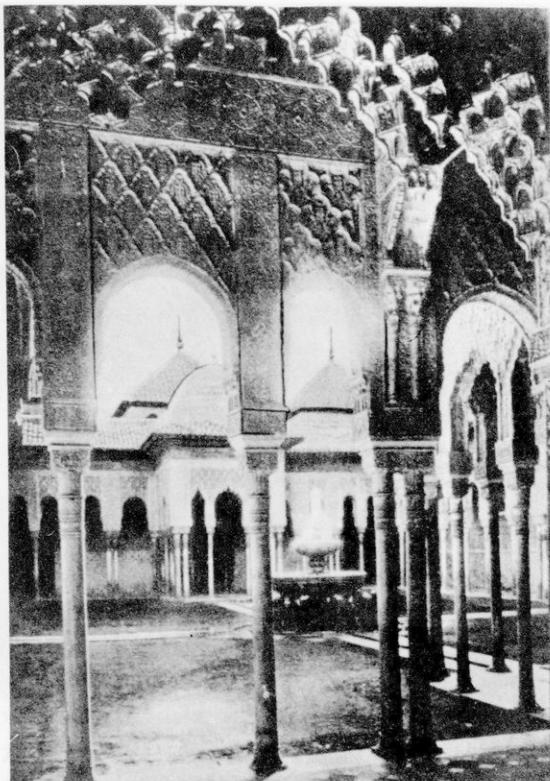
λυτέλειαν. Δείγματα τῶν ἀραβικῶν οἰκοδομημάτων ὑπάρχουν δόλιγα, διότι τὰ περισσότερα ἔξι αὐτῶν, ἐπειδὴ τὸ ὑλικὸν μὲ τὸ ὅποιον κατεσκευάσθησαν δὲν ἔτοι στερεὸν (πλίνθοι καὶ ἄσβεστος), κατέρρευσαν. Ἡ ἀραβικὴ τέχνη φθάνει εἰς τὸ ὑψηστὸν σημεῖον τῆς ἀκμῆς της ἀπὸ τὸν 10ον — 13ον αἰώνα. Περισσότερον δοματά μνημεῖα εἶναι τὰ δύο ἀνάκτορα τῆς Ἀλ-άμπαρας πρὸς τοῦ 13ον αἰώνας εἰς τὴν πόλιν Γρανάδαν καὶ τοῦ Ἀλ-άζαρος πρὸς τοῦ 14ον αἰώνας εἰς τὴν Σεβίλλην. Ἐνῷ τοῖχοι

μονότονοι, δμοιάζοντες μὲ φρούρια, ἀποτελοῦν τὸ ἀνάκτορον Ἀλάμπαρα, ἐντὸς αὐτοῦ ὑπάρχουν περίπτερα, δεξαμεναί, αὐλαί, πίδακες. Αἱ δροφαὶ τῶν δωματίων εἶναι ἀπὸ πολύτιμον ξύλον καὶ στολίζονται μὲ ἄργυρον, σμάλτον, χρυσὸν καὶ πολυτίμους λίθους. Ἐξέχουν ἵδιως ἡ Αἴθιος σταύρος Πρεσβευτῶν καὶ ἡ Αὐλὴ τῶν Λεόντων. Τὰ τόξα εἶναι ποικίλης μορφῆς, οἱ κίονες πολύχρωμοι, τὰ παράθυρα παντὸς μεγέθους. Ἡ τεραστία αὕτη ποικιλία προσδίδει ἀληθινὴν φαντασμαγορίαν εἰς τὸ ἀνάκτορον.

Διὰ θρησκευτικοὺς λόγους δὲν ἀναπτύσσονται ἡ γλυπτικὴ καὶ ἡ ζωγραφική, διότι τὸ ιερὸν βιβλίον τῶν Ἀράβων, τὸ Κοράνιον, ἀπηγό-

11. Αἴθουσα τῶν Πρεσβευτῶν τοῦ Ἀλκαζάρ
(Σεβίλλη)

12. Η αύλη των Λεόντων τῆς Ἀλάμπρας
(Γραφάδα)

ἀπὸ εὐθείας γραμμάς, συμπλεκομένας κατὰ κανονικὰ σχήματα. Πολλάκις τὰς εὐθείας γραμμάς ἀντικατέστησαν θέματα ἐκ τοῦ φυτικοῦ κόσμου, χωρὶς πάντως νὰ σχηματίζεται τὶ συγκεκριμένον.

Χριστιανικοὶ ναοὶ τῆς Ἀνατολῆς καὶ τῆς Δύσεως, καλλωπισθέντες περὶ τὸν 10ον αἰῶνα, φέρουν ποικίλα ἀραβουργήματα, σχηματίζοντα συμπλέγματα μὲ ρητὰ ἐκ τοῦ Κορανίου καὶ μὲ διαφόρους ἄλλους μουσουλμανικοὺς ἀφορισμούς. Οἱ τοῖχοι καὶ τὰ τόξα τῶν ναῶν τούτων εἶναι διάτρητα ἀπὸ λεπτὰ σχέδια ἐκ γύψου, ἀπὸ γεωμετρικὰ σχήματα καὶ ἀπὸ διάφορα φυλλώματα καὶ γράμματα.

ρευε τὴν ἀπεικόνισιν ἀνθρωπίνων ἢ ἄλλων μορφῶν. Ως ἐκ τούτου προῆλθεν ἡ ἀνάπτυξις τῆς διακοσμητικῆς τέχνης. Οἱ Ἀραβεῖς δίδουν μεγάλην προσοχὴν εἰς τὸν ἑσωτερικὸν διάκοσμον τῶν οἰκοδομημάτων των. Ἐκ τῆς τάσεως δὲ ταύτης ἐδημιουργήθησαν τὰ λεγόμενα ἀραβούργήματα ἐγίνοντο ἐπὶ πάσης γυμνῆς ἐπιφανείας, δοροφῶν, τοίχων, τόξων κ.ἄ., ἐφιλοτεχνοῦντο δὲ μὲ ποικίλην ὄλην, μάρμαρον, γῦψον, ξύλον καὶ μαρμαροκονίαμα. Τὰ ἀραβουργήματα ἀποτελοῦνται

‘Η ὅλη ἀνάπτυξις τοῦ ἀραβικοῦ πολιτισμοῦ ὁφείλεται κυρίως εἰς τοὺς Σύρους, οἵ ὁποῖοι, μαθόντες τὴν ἀραβικὴν γλῶσσαν καὶ δεγχέντες τὸν Ἰσλαμισμόν, συνετέλεσαν εἰς τὴν δημιουργίαν αὐτοῦ. Διὰ τοῦτο ὁρθότερον θὰ ἔητο νὰ ὀνομάζετο συριακὸς πολιτισμός. ’Αλλως τε οἱ πλεῖστοι τῶν εἰς τὰς διαφόρους ἐκδηλώσεις τοῦ ἀραβικοῦ πολιτισμοῦ διαπρεψάντων Ἀράβων ἦσαν Σύροι.

Δημούργημα ἐπίσης τῶν Σύρων ἔτοι καὶ ὁ περίφημος ἀραβικὸς στόλος, ὃστις διεδραμάτισε σπουδαῖον ρόλον εἰς τὴν Μεσόγειον θάλασσαν ἐπὶ πολλοὺς αἰώνας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ 5ον

ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΤΩΝ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΩΝ
ΤΟΥ ΒΥΖΑΝΤΙΟΥ ΤΗΣ ΠΡΩΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ (330 - 641)

20. Ἀρειανισμὸς

F

ΙΔΟΜΕΝ, ὅτι ὁ Μ. Κωνσταντῖνος ἐπέτρεψεν εἰς τοὺς χριστιανούς νὰ τελοῦν ἐλευθέρως τὰ θρησκευτικά των καθήκοντα μὲ τὸ Διάταγμα τῶν Μεδιολάνων (313), τὸ δόπιον ἔξεδόθη κατὰ συναίνεσιν καὶ τοῦ συνάρχοντος Λικινίου. Βραδύτερον, ὅτε κατέστη μονοκράτωρ, ὁ Μ. Κωνσταντῖνος ὑπεστήριξε τὸν Χριστιανισμὸν καὶ ἀνεγνώρισεν ὡς ἐπίσημον θρησκείαν τοῦ κράτους τὴν Χριστιανικήν.

Ἐνῷ ὁ Μ. Κωνσταντῖνος ἡγανίζετο νὰ ἐπιτύχῃ εἰς τὸ κράτος του θρησκευτικὴν ἐνότητα, παρουσιάσθησαν πολλοὶ Χριστιανοί, οἱ δόπιοι, ἔχοντες φιλοσοφικὴν μόρφωσιν, ἐπεζήτουν νὰ κατανοήσουν διὰ τῆς λογικῆς τὰ δόγματα τῆς θρησκείας. Τινὲς ἔξ αὐτῶν ἔδωσαν διαφορετικὴν ἔρμηνειαν εἰς τὰ δόγματα, τὰ δόπια παρεδέχετο ἡ Ἐκκλησία. Αἱ ἔρμηνειαι αὗται λέγονται αἱρέσεις καὶ προεκάλεσαν ἀναστάτωσιν καὶ ταραχὰς εἰς τὴν Ἐκκλησίαν μὲ ἐπιβλαβῆ ἀποτελέσματα εἰς τὸν ἴστορικὸν βίον τῆς αὐτοκρατορίας τοῦ Βυζαντίου.

Ἡ πρώτη αἵρεσις, ἡ δόπια διήρεσε τὴν Ἐκκλησίαν εἰς δύο μεγάλα στρατόπεδα, ἥτο τοῦ Ἀρείου. Ὁ "Ἀρειος, σύγχρονος τοῦ Μ. Κωνσταντίνου, ἐγεννήθη εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν, ἔλαβε μεγάλην μόρφωσιν καὶ ἥτο ἀξιόλογος ἔρμηνευτῆς τῆς Ἀγίας Γραφῆς. Οὗτος ἐδίδαξεν, ὅτι ὁ Χριστὸς δὲν ἥτο Θεός, δπως ὁ Πατήρ, καὶ δόμοιος τοῦ Πατρός, ἀλλὰ κτίσμα, τὸ πρῶτον καὶ τελειώτατον τοῦ Θεοῦ. Ἡ διδασκαλία τοῦ Ἀρείου διεδόθη εὐρέως εἰς τὴν Αἴγυπτον καὶ τὴν λοιπὴν Ἀνατολήν, προεκλήθη δὲ μέγας σάλος μεταξὺ τῶν Χριστιανῶν. Ὁ Μ. Κωνσταντῖνος δὲν ἤδιαφόρησεν, ἀλλ' εὐθὺς συνεκάλεσε τὴν Α' ἐν Νικαίᾳ

Ο ίκου μεν ικήν Σύνοδον (325), διὰ τῆς ὁποίας κατεδικάσθη ὁ Ἀρειανός καὶ ἀπηγορεύθη ἡ ἔξαπλωσίς αὐτοῦ. Εἰς τὴν σύνοδον ὑπεστήριξε μὲν θάρρος τὴν διδασκαλίαν του ὁ Ἀρειος, ἐπολέμησεν ὅμως τοῦτον ὁ Μ. Ἀθανάσιος μὲν πολλὴν εὐγλωττίαν καὶ πολυγνωσίαν. Ἡ σύνοδος τῆς Νικαίας συνέταξε τὸ Σύμβολον τῆς Πίστεως, διὰ τοῦ ὁποίου ἐκηρύχθη, δτι ὁ Χριστὸς ἦτο ὅμοιός του Πατρός. Οὕτως ἔμαθον οἱ Χριστιανοὶ τὶ πρέπει νὰ πιστεύουν, ὥστε νὰ μὴ παραπλανῶνται.

‘Ο υἱὸς τοῦ Κωνσταντίνου Κωνστάντιος δὲν ἤκολούθησε τὴν θρησκευτικὴν ὁδὸν τοῦ πατρός του, ἀλλ’ ἀνεγνώρισε τὸν Ἀρειανισμὸν ὡς ἐπίσημον δόγμα καὶ ηύνόρησε τὴν ἔξαπλωσίν του, γενόμενος πρόξενος θρησκευτικῶν ταραχῶν εἰς διάφορα μέρη τοῦ κράτους.

“Αλλον πάλιν σοβαρὸν κίνδυνον διέτρεξεν ἡ Ἐκκλησία ἀπὸ τὸν διάδοχον τοῦ Κωνσταντίνου Ιουλιανόν, ὁ ὁποῖος ἀπεκήρυξεν ἐπισήμως τὸν Χριστιανισμὸν καὶ ἐπεχείρησε νὰ ἐπαναφέρῃ τὴν εἰδωλολατρείαν ὡς ἐπίσημον θρησκείαν τῆς αὐτοκρατορίας. ‘Αλλ’ οἱ θεοὶ τοῦ Ολύμπου εἶχον πρὸ πολλοῦ ἀποθάνει καὶ δὲν ἦτο δυνατὸν ν’ ἀναστηθοῦν. Μὲ τὸν θάνατον τοῦ Ιουλιανοῦ (353), ἡ Ἐκκλησία ἔμεινεν ἀνενόχλητος εἰς τὴν μεγάλην τῆς ἀποστολήν.

‘Ο Ἀρειανός δὲν εἶχεν ἔξαφανισθῆ, ἀλλὰ φανατικοὶ δπαδοὶ τοῦ Ἀρείου ἔξηκολούθουν νὰ ταράσσουν τὴν Ἐκκλησίαν καὶ τὴν ἡσυχίαν τοῦ κράτους. “Οθεν συνεκλήθη ἐπὶ Θεοδοσίου τοῦ Μεγάλου ἡ ἐν Κωνσταντινούπολει Β’ Οἰκουμενικὴ Σύνοδος (381), ἡ δομοία συνεπλήρωσε τὸ Σύμβολον τῆς Πίστεως καὶ ἐπανέφερε τὴν εἰρήνην εἰς τὴν Ἐκκλησίαν. Οὕτως ἐπὶ Θεοδοσίου ἡδραιώθη ὡς ἐπίσημος θρησκεία τῆς αὐτοκρατορίας ἡ Χριστιανική. Ἐξηφανίσθη δὲ ἔκτοτε τόσον ἡ ἀρχαία ἔθνική θρησκεία, ὃσον καὶ ὁ Ἀρειανός.

21. Μονοφυσιτισμός

Τὴν δογματικὴν ἡσυχίαν τοῦ Βυζαντίου ἐτάραξε καὶ ὁ Νεστόριος, δοτις ὑπερετόντες τὴν ἀθρωπίνην φύσιν τοῦ Χριστοῦ καὶ ἔλεγεν, δτι ἡ Παναγία πρέπει νὰ ὀνομάζεται Χριστούς καὶ ὅχι Θεοτόκος. ‘Αλλὰ διὰ τῆς ἐν Ἐφέσῳ Γ’ Οἰκουμενικῆς Σύνοδου ὁ Νεστόριος καθηρέθη, καταφυγών εἰς Ἀντιόχειαν.

Οἱ ἀντίπαλοι τοῦ Νεστορίου ἐφθασαν εἰς ἀντίθετον συμπέρασμα, διδάσκοντες δτι ἡ θεία φύσις τοῦ Χριστοῦ ἐθέωσε τὴν ἀνθρωπίνην καί,

έπειδή παρεδέχοντο ότι ὁ Χριστὸς ἦτο μόνο Θεός, ὡνομάσθησαν μονοφυσῖται. Διὰ τῆς ἐν Χαλκηδόνι Α' Οἰκουμενικῆς Συνόδου (451), κατεδικάσθησαν οὗτοι ὡς αἱρετικοί, ἀλλὰ κατώρθωσαν νὰ διαδώσουν τὴν διδασκαλίαν των εἰς τὴν Συρίαν, τὴν Παλαιστίνην καὶ τὴν Αἴγυπτον.

Βραδύτερον ὁ αὐτοκράτωρ Ζήνων (474—491) διὰ τοῦ 'Ἐνωτικοῦ διατάγματος καὶ ὁ 'Αναστάσιος Α' (491—518) ἡγωνίσθησαν εἰλικρινῶς, ὅπως ἐπιτύχουν τὴν ἔνωσιν τῶν ὄρθιοδόξων καὶ τῶν μονοφυσιτῶν. Δὲν ἔφεραν ὅμως τὸ ποθούμενον ἀποτέλεσμα, διότι τὰ αἵτια τῶν διαφωνῶν δὲν ἤσαν μόνον θρησκευτικά, ἀλλὰ καὶ ἐθνικά. 'Εξ αἵτιας μάλιστα τοῦ 'Ἐνωτικοῦ τοῦ Ζήνωνος προεκλήθη σχίσμα 'Ανατολικῆς καὶ Δυτικῆς Ἔκκλησίας (484—519), τὸ ὄποιον ἤρθη ἐπὶ 'Ιουστίνου. 'Αλλ' οὔτε ὁ 'Ιουστίνος ἔλυσε τὸ ζήτημα τοῦ μονοφυσιτισμοῦ. 'Εξησφάλισεν ὅμως τὴν ὑπὸ πάντων τῶν κατοίκων τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους παραδοχὴν τῆς 'Ορθοδοξίας ὡς τοῦ μόνου ἐπισήμου δόγματος.

Μετά τινα ἔτη, ἐπὶ 'Ηρακλείου (610—641), ὁ πατριάρχης Σέργιος, ἐκ Συρίας καταγόμενος, συνέταξε τὴν "Ἐκ θεσιν", τὴν διατύπωσιν δηλ. τῆς θεωρίας πέρι μιᾶς θελήσεως τοῦ Χριστοῦ, διότι ἐπεθύμει μετὰ τοῦ αὐτοκράτορος τὴν δογματικὴν συμφιλίωσιν τῶν ὑπὸ τῶν Περσῶν καὶ Ἀράβων ἀπειλούμενων ἐπαρχιῶν Συρίας, Παλαιστίνης καὶ Αἰγύπτου ὅπου ἦτο πολὺ διαδεδομένος ὁ Μονοφυσιτισμός. Οὕτω πρεκλήθη ὁ Μονοθελητισμός, ὅστις ἀντὶ νὰ ἐπιφέρῃ προσέγγισιν ὄρθιοδόξων καὶ μονοφυσιτῶν, ἐδημιούργησε νέον θρησκευτικὸν ζήτημα, ἐνῷ οἱ μονοφυσῖται, μὴ ἐπιθυμοῦντες τὴν συνενόνθισιν μὲ τὴν ὄρθιοδοξὸν Κωνσταντινούπολιν, ἐπροτίμησαν τοὺς Ἀραβαῖς καὶ πλεισται ἡσπάσθησαν τὴν θρησκείαν τοῦ Μωάμεθ.

ΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ ΒΙΟΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ

ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΣ πολιτισμὸς τῆς πρώτης περιόδου (330 — 641) ὑπέστη ἐπίδρασιν ρωμαϊκὴν καὶ ἀνατολικὴν. Ἡ Κωνσταντινούπολις, ὡς διάδοχος τῆς ἀρχαίας Ρώμης, παρέλαβε πολλὰ στοιχεῖα τοῦ ρωμαϊκοῦ πολιτισμοῦ, εὑρισκομένη δὲ εἰς τὸ κέντρον τοῦ ἀνατολικοῦ κόσμου, ἐδέχθη ποικίλα στοιχεῖα τοῦ πολιτισμοῦ τῆς Ἀνατολῆς, ἡ δόποια ἀπετέλεσε τὸ σημαντικώτερον στήριγμα τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους.

Δύο δημοσίες εἶναι τὰ βασικὰ γνωρίσματα τοῦ Βυζαντινοῦ πολιτισμοῦ : 'Ο 'Ελληνισμὸς καὶ ὁ Χριστιανισμός. 'Ομιλοῦντες περὶ Βυζαντινοῦ πολιτισμοῦ ἔννοοῦμεν τὸν 'Ελληνικὸν Χριστιανικὸν πολιτισμὸν κατὰ τὴν μεσαιωνικὴν ἐποχήν. Μὲ τὴν ἐξάπλωσιν τοῦ Χριστιανισμοῦ ἐτέθη τὸ πρόβλημα τῆς σχέσεως 'Ελληνισμοῦ καὶ Χριστιανισμοῦ. 'Αγῶν δένδεις ἐμφανίζεται μεταξὺ πολλῶν καὶ μεγάλων συγγράφεων, χριστιανῶν καὶ ἑθνικῶν. 'Ἐν τέλει ἐπικρατεῖ ὁ Χριστιανισμός, ἐπιτρέψας τὴν διατήρησιν καὶ περαιτέρω ἀνάπτυξιν πολλῶν στοιχείων τοῦ ἀρχαίου πολιτισμοῦ.

Εἰς τὸν Βυζαντινὸν βίον καὶ πολιτισμὸν περιλαμβάνονται τὰ Γράμματα, αἱ Τέχναι, τὰ ἥθη καὶ ἔθιμα, ἡ πολιτικὴ καὶ κοινωνικὴ δργάνωσις τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους. Τοῦτο ἀνέπτυξεν ἀξιόλογον πολιτισμόν (330 — 1453), ὁ δόποιος ἐπέδρασεν ἐπὶ πολλῶν λαῶν. Οὕτως ὁ Βυζαντινὸς πολιτισμὸς ἀπέκτησε παγκόσμιον σημασίαν καὶ ἐνδιαφέρει ἀμέσως τοὺς περισσοτέρους λαοὺς τῆς Εὐρώπης. Διὰ τοῦτο ἡ περίοδος αὕτη τοῦ 'Ελληνοχριστιανικοῦ πολιτισμοῦ μελετᾶται ὑπὸ τῶν ἐπιστημόνων μετὰ ζήλου καὶ ἀγάπης.

22. Ή πατεία

Τὸ Βυζαντινὸν κράτος ἔχει δόλως ἴδιαιτέραν σημασίαν διὰ τὴν παγκόσμιον ἴστορίαν, διότι αὐτὸ διετήρησε τὴν ἀρχαίαν ἐλληνικὴν παράδοσιν, τὴν ὁποίαν ἐκληροδότησε εἰς τὴν νεωτέραν ἐποχήν. Οἱ πολῖται τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους ἦσαν κατὰ τὸ πλεῖστον "Ἐλληνες ἢ ἐξηλληνισμένοι" Ἀσιαταῖ, οἴτινες ὡμίλουν τὴν ἐλληνικὴν ὡς ἐθνικὴν των γλῶσσαν. "Ἀλλωστε μόνον ἡ ἐλληνικὴ λογοτεχία ἥδυνατο νὰ μορφώσῃ. Διὰ τοῦτο οἱ Βυζαντινοὶ, διαφυλάττοντες τὰ χειρόγραφα τῶν ἀρχαίων Ἐλλήνων συγγραφέων εἰς τὰς βιβλιοθήκας, ὡς ἀντικείμενα μεγάλης ἀξίας, ἀντέγραφον αὐτὰ μὲ ἐπιμέλειαν καὶ τὰ ἐμελέτων ἐπισταμένως. Οὕτως ἡ πατεία, ἀπὸ τὴν μικροτέραν ἔως τὴν μεγαλυτέραν βαθμίδα, ἤτο ἐλληνική.

Εἰς τὸ Βυζαντινὸν κράτος δὲν ὑπῆρχεν ἔνιατον σχολικὸν πρόγραμμα, ὅπως ἔχομεν σήμερον. Οἱ γονεῖς, ἀναλόγως τῆς κοινωνικῆς θέσεως, ἐκανόνιζον πότε θὰ ἐπήγαιναν τὰ τέκνα των εἰς τὸ σχολεῖον. Δι' αὐτό, ἄλλοι παῖδες ἤρχιζον τὸ σχολεῖον ὅταν ἔφθανον τὸ πέμπτον ἔτος, ἄλλοι τὸ ἕκτον, οἱ πλεῖστοι δὲ τὸ ἔβδομον καὶ τὸ ὅγδοον. "Οπως δὲ καὶ σήμερον, τοιουτοτρόπως καὶ κατὰ τοὺς Βυζαντινοὺς χρόνους, τρεῖς ἦσαν αἱ βαθμίδες τοῦ σχολείου.

Τὰ πρῶτα γράμματα, τὰ ὅποῖα ἐμάνθανον οἱ Βυζαντινόπαιδες εἰς τὰ κατώτερα σχολεῖα, ὠνομάζοντο «τὰ τῆς παιδείας πρότερα γράμματα». Ἐπειδὴ δὲ τὰ κείμενα ἦσαν ἀπὸ ἐκκλησιαστικὰ συγγράμματα, ὠνομάζοντο καὶ «τὰ ἱερὰ γράμματα». Τὰ πρῶτα αὐτὰ γράμματα ἦσαν ἀνάγνωστικά, καὶ γραφή. Σκοπὸς τῆς παιδείας, κατὰ τοὺς Βυζαντινοὺς χρόνους, ἤτο νὰ διαπλάσῃ καλοὺς Χριστιανούς καὶ διὰ τοῦτο εἰς τὰς χειρας τῶν μαθητῶν ἐδίδοντο κυρίως θρησκευτικὰ βιβλία, ὡς ἀναγνωστικά, συνήθως τὸ Ψαλτήριον, ή Παλαιὰ καὶ Καινὴ Διαθήκη κ.τ.λ. Ὁχι μόνον δὲ ἀνεγίνωσκον τὸ Ψαλτήριον, ἀλλὰ καὶ ἔψαλλον τεμάχια αὐτοῦ, ὥστε ἐγίνοντο ἴκανοι νὰ φύλλουν εἰς τὰς ἐκκλησίας.

Ἐκτὸς τῆς ἀναγνώσεως καὶ γραφῆς, οἱ μαθηταὶ ἐμάνθανον καὶ ἀριθμητικήν. Τὰ κατώτερα σχολεῖα ἐστεγάζοντο εἰς οἰκήματα, τὰ ὅποῖα δὲν ἦσαν ὅπως τὰ σημερινά. Οἱ διδάσκαλοι ἦσαν κατὰ τὸ πλεῖστον κληρικοί, ἵερεῖς ἢ μοναχοί, καὶ ὡς σχολεῖα ἐχρησιμοποιοῦντο πενιχρὰ δωμάτια ἢ ὁ περίβολος τῶν ἐκκλησιῶν, ὅχι δὲ σπανίως ὁ νάρθηξ αὐτῶν. Πολλάκις μάλιστα τὰ μοναστήρια ἐδέχοντο καὶ ἐξωτερικούς μαθητάς, οἱ ὁποῖοι ἐδιδάσκαλον τὰ μαθήματά των εἰς τὰ κελλιά.

Εις τὴν αἰθουσαν τῶν παραδόσεων ὑπῆρχεν διάδικτος θρόνος, ὅπως ἔλεγον τὴν ἔδραν, καὶ τὰ καθίσματα διὰ τοὺς μαθητὰς. Ταῦτα ἐλέγοντο σκίμποδες ἢ ἀναβάθμοι. "Αν ἔλειπον τὰ καθίσματα οἱ μαθηταὶ ἐκάθηγοτε εἰς τὸ ἔδαφος, ὅπου ἔστρωνται τὰς λεγομένας διάφορας ἢ προβέας. Εἰς τὴν αἰθουσαν ὑπῆρχεν ἐπίσης τὸ ἀναλογεῖον, ἀπὸ τὸ ὄποιον ἐλάμβανον οἱ μαθηταὶ τὰ βιβλία καὶ ἀνεγίνωσκον. Διδακτικαὶ ἐπιγραφαί, ὅπως «Θεὸν φοβοῦ», «τὸν βασιλέα τίμα» «γονεῖς σέβου», ἐστόλιζον τοὺς τοίχους.

Μεταβαίνοντες οἱ μαθηταὶ εἰς τὸ σχολεῖον, ἔφερον μαζί των διάφορα ἀντικείμενα. 'Ο μάρσιππος (ἢ δέρριος) ἦτο δερμάτινος σάκκος, ἐντὸς τοῦ ὄποιον ἔθετον οὗτοι τὰ βιβλία των, τὴν παράγραφος ἦτο ὁ κανών, διὰ τοῦ ὄποιον ἐχάρασσον εὐθείας γραμμάς, καὶ τὸ πινακίδιον ἦτο ξύλινος πίναξ ἐπηλειμμένος μὲν κηρόν, εἴτε ἀπλοῦς εἴτε πολυσέλιδος (δίπτυχος, τρίπτυχος, πολύπτυχος). 'Ἐπὶ τούτου ἔγραφον οἱ μαθηταὶ δι' αἰχμηροῦ ὀργάνου, τοῦ γραφείου καλουμένου, ἢ διὰ μέλανος. 'Ἐπίσης ἐντὸς τοῦ μαρσίππου, ἔθετον οἱ Βυζαντινόπαιδες τὴν σμίλην, δηλαδὴ μαχαιρίδιον, διὰ τοῦ ὄποιον ἀπέξεν τὸν γραφικὸν κάλαμον, καὶ ψήφοι σειράς, αἱ ὄποιαι ἐχρησιμοποιοῦντο διὰ τὴν ἀρίθμησιν.

Διὰ τὴν ἀρίθμησιν ἐπίσης οἱ μαθηταὶ εἶχον τὸ ἀνάκτον, τὸ ὄποιον ἦτο ὄριζόντιος πίναξ μὲν περιθώριον, ἐπὶ τοῦ ὄποιον ἔρριπτον ἄμμον καὶ μὲ τὸν δάκτυλον ἔκαμνον διαφόρους ὑπολογισμούς. Εἰς τὴν θήκην ἡ νέτοποθετοῦντο αἱ γραφίδες, ἀποτελούμεναι ἀπὸ καλάμους, καλουμένους κονδύλια. 'Η θήκη αὔτη ἐλέγετο καλαμάριον, ὅπερ κατ' ἐπέκτασιν σημαίνει καὶ τὸ μελανοδοχεῖον.

'Η φοίτησις εἰς τὸ σχολεῖον τῆς στοιχειώδους ἐκπαιδεύσεως ἦτο συνήθως τριετής. Οἱ μαθηταὶ ἐπεράτωναν αὐτὸν εἰς ἡλικίαν 10 ἵστων καὶ μετέβαινον ἀμέσως εἰς τὸ ἀνώτερον σχολεῖον, ὅπως λέγομεν σήμερον τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως. Τὸ σχολεῖον τοῦτο ἐλέγετο τοῦ γραμματικοῦ καὶ ἡ φοίτησις διήρκει 3—4 ἔτη. 'Ο διδάσκαλος ἐλέγετο γραμματιστὴς καὶ γραμματοδάσκαλος.

Κατόπιν ἡκροῶντο μαθημάτων εἰς ἀνωτέρας σχολάς, αἱ ὄποιαι ἦσαν εἰς διαφόρους πόλεις τοῦ ἀπεράντου Βυζαντινοῦ κράτους, ὡς λ.χ. εἰς Κωνσταντινούπολιν, Ἀθήνας, Ἀλεξανδρειαν, Ἀγιοχειαν, Ἐδεσσαν (Εύφρατον), Βηρυτὸν καὶ ἀλλοχοῦ. Διότι αἱ σχολαὶ τῶν ἔθνων ἦσαν τετράπηγσαν εἰς χριστιανικὰς ἢ ἐπαυσαν νὰ λειτουργοῦν, ὅπως ἐπὶ Ιου-

στινικούς ή νεοπλατωνική σχολή τῶν Ἀθηνῶν (529), τῆς ὁποίας οἱ ἑπτά τελευταῖοι καθηγηταὶ κατέφυγον εἰς τὴν Περσίαν. Οὗτοι ἔγιναν εὑμενῶς δεκτοὶ ἀπὸ τὸν βασιλέα τῆς Περσίας Χοσρόν, ἐδίδαξαν ἐπὶ μαχρὸν καὶ μετάφρασαν εἰς τὴν περσικὴν γλῶσσαν ἔργα τοῦ Πλάτωνος καὶ τοῦ Ἀριστοτέλους.

Εἰς τὰς ἀνωτέρας σχολὰς οἱ Βυζαντινόπαιδες ἐδιδάσκοντο ρητορικήν, ἡ οποία ἦτο χρήσιμος εἰς κληρικούς καὶ λαϊκούς, καὶ φιλοσοφίαν, δηλαδὴ λογικήν, θεοτικήν, δογματικήν καὶ μεταφυσικήν. Ἐκ τῶν φιλοσόφων ἐδιδάσκοντο κυρίως δὲ Ἀριστοτέλης, δὲ Πλάτων καὶ οἱ Στωϊκοί. "Ολοις ἰδιαιτέρως ἤκμασε τὸ Πανεπιστήμιον τῆς πρωτευούσης τοῦ κράτους τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τὸ λεγόμενον Πανεπιστήμιον τῆς Μαγναύρας, ἀπὸ τὸ ὄνομα τοῦ κτιρίου εἰς τὸ ὄποιον ἐστεγάζετο. Τοῦτο ἐδρυσεν δὲ αὐτοκράτωρ Θεοδόσιος Β' ὁ Μικρὸς (425), κατὰ προτροπὴν τῆς συζύγου του Εύδοκίας (βλ. σελ. 19). Ἀφοῦ αἱ ἐπαρχιακαὶ πόλεις εἶχον μεγάλην πνευματικὴν κίνησιν, δὲν ἐπετρέπετο ἡ Κωνσταντινούπολις, ὡς πρωτεύουσα, νὰ ὑστερῇ εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο.

"Ο δραγανισμὸς τοῦ Πανδιδακτηρίου προέβλεπε 31 διδασκάλους: 10 διὰ τὴν Ἑλληνικὴν γραμματικήν, 5 διὰ τὴν Ἑλληνικὴν ρητορικήν, 10 διὰ τὴν Λατινικὴν γραμματικήν, 3 διὰ τὴν Λατινικὴν ρητορικήν, 2 διὰ τὸ Δίκαιον καὶ 1 διὰ τὴν Φιλοσοφίαν. "Ολοι οἱ καθηγηταὶ ἦσαν Ἑλληνες καὶ εἶχον βχθμὸν τοῦ κόμιτος. Ο διδάσκων εἰς τὰς ἀνωτέρας σχολὰς ἐλέγετο οἰκουμενικὸς διδάσκαλος ἢ διδάσκαλος τῶν διδασκάλων ἢ μέγας διδάσκαλος ἢ ὑπατος τῶν διδασκάλων. Φοιτηταὶ ἤρχοντο ἀπὸ ὅλου τὸ κράτος καὶ ἔνοι, ὡς δὲ ὄνομαστὸς Ἀρμένιος Μεσρόπης (Μεσρόπιος, 441), δὲ ὄποιος μαθών τὰ Ἑλληνικά, ἐσχημάτισε τὴν ἀρμενικὴν ὀλφάβητον καὶ μετέφρασε διάφορα χριστιανικά ἔργα.

23. Ή λογοτεχνία

Εἰς τὴν λογοτεχνίαν παρατηροῦμεν, ὅτι ἔλειψαν, ὡς ἦτο ἐπόμενον, αἱ ἐμπνεύσεις ἀπὸ τὴν μυθολογίαν. Τὸ θέατρον εἶχε παραχμάσει καὶ ἡ φιλοσοφικὴ καὶ λοιπὴ σκέψις ἐτέθη εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς χριστιανικῆς πίστεως. "Ἐπειτα σοβαρὸν ἐμπόδιον ἦτο ἡ γραφομένη γλῶσσα. Μεταξὺ αὐτῆς καὶ τῆς ὁμιλουμένης εἶχεν ἥδη δημιουργηθῆ χάσμα ἀπὸ τοὺς ἀλεξανδρινοὺς χρόνους, τὸ ὄποιον εἶχε καταστῆ μέγιστον κατὰ τοὺς πρώτους μ.Χ. αἰῶνας.

Τὸ κάλλος καὶ ἡ δύναμις τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων συγγραφέων εἶχε θαυμάσουσε τόσον πολὺ τοὺς λογίους τοῦ Βυζαντίου, ὥστε οὗτοι ἐθεώρουν ὑποχρέωσίν των νὰ τηροῦν αὐστηρῶς τοὺς κανόνας τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς γραμματικῆς. Ἡ προσκόλλησις αὕτη καὶ εἰς τὸ τυπικὸν καὶ εἰς τὸ λεξιλόγιον τῆς ἀττικῆς διαιλέκτου ἦτο ἐπιζήμιος διὰ τὴν ἐλευθέραν ἀνάπτυξιν τῶν λογοτεχνῶν. Διέτι οὗτοι διὰ τὴν δικτύπωσιν τῶν σκέψεων των ὄφειλον νὰ χρησιμοποιοῦν τὴν σύγχρονον των γλῶσσαν καὶ ὅχι τὴν ἀρχαίαν, ὑπὸ τὴν ὄπιαν ἐβασάνιζον καὶ ἐπίεζον τὰ διανοήματά των. Οὕτως ἔχανον οἱ λογοτέχναι τὴν φραστικὴν δροσερότητα καὶ τὴν πηγαίαν ἐμπνευσιν. Πολλοὶ ὅμως συγγραφεῖς, προικισμένοι μὲν ἐντονον λογοτεχνικὸν τάλαντον, ὑπερεπήδησαν τὰ ἐμπόδια ταῦτα καὶ ἀνεδείχθησαν ἵκανοι χειρισταὶ τοῦ καλάμου, ὡς λ.χ. οἱ ἐκκλησιαστικοὶ ποιηταὶ καὶ οἱ θεολόγοι.

Οἱ πρῶτοι Βυζαντινοὶ ποιηταὶ ἔξηκολούθησαν νὰ μιμοῦνται τὰ μέτρα τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων ποιητῶν, τὰ ὄποια ἐστηρίζοντο εἰς τὴν ποστήτητα τῶν συλλαβῶν, τὴν προσφοδίαν. Ἐνωρίς ὅμως κατώρθωσαν ν' ἀπαλλαγοῦν ἀπὸ αὐτὰ καὶ νὰ στηρίξουν τὸν ρυθμὸν τῶν ποιημάτων των εἰς τὸν ἀριθμὸν τῶν συλλαβῶν, τὸν τόνον καὶ ἐνίστε εἰς τὴν ὅμοιοκαταληξίαν. Οὕτω κατὰ τὴν περίοδον ταύτην εἰσήχθη εἰς τὴν ποίησιν νέον μιτρικὸν σύστημα μὲ τονικὴν βάσιν, τὸ ὄποιον καὶ ἐπεκράτησε.

Τὸ εἶδος αὐτὸν τῶν ποιημάτων, τὰ ὄποια ἐστηρίχθησαν πολὺ εἰς τὴν μουσικήν, ὧνομάσθη ὡς μνοὶς καὶ εἶναι ἀπὸ τὰ πρωτότυπα δημιουργήματα τῶν Βυζαντινῶν. Ὁ ὕμνος ἀποτελεῖται ἀπὸ τὸ προσόντος μνιον, τὸ ὄποιον εἶναι μία ἡ δύο εἰσαγωγικαὶ στροφαί, τὴν κυρίαν στροφὴν καὶ τέλος εἴκοσι ἔως τριάκοντα ἀλλας ὅμοίας μορφῆς στροφάς. Ὁ τελευταῖος στίχος ἐκάστης στροφῆς λέγεται ἐφύμνιον καὶ ἐψάλλετο ὑπὸ ὅλων τῶν πιστῶν μαζί.

Διὰ τὸ μέτρον λοιπόν, τὸ ὄποιον ἐχρησιμοποίησαν οἱ Βυζαντινοὶ ποιηταί, διεκρίνομεν αὐτοὺς εἰς δύο κατηγορίας: τοὺς ἀκολουθοῦντας τὰ ἀρχαῖα μέτρα καὶ τοὺς μελωδούς.

Εἰς τὴν πρώτην κατηγορίαν ἀνήκουν ὁ Γρηγόριος ὁ Ναζινζηνός, ὁ Συνέσιος Πτολεμαῖδος, ὁ Γεώργιος Πισιδης καὶ ὄλλοι. Τοῦ Γρηγορίου σφίζονται 18.000 στίχοι εἰς ποικίλα ἀρχαῖα μέτρα. Τὰ ποιήματα τοῦ Γρηγορίου ἔχουν ἀρθαστὸν λυρισμόν, πάθος, μεγαλοπρέπειαν, ἔμειναν ὅμως ἐκτὸς τῆς Ἐκκλησίας διὰ τὴν γλῶσσαν καὶ τὰ μέτρα των. Ἐν τούτοις ποιητικὰ ἀποσπάσματα ἀπὸ πανηγυρικούς λόγους τοῦ Γρηγορίου ἐνετάχθησαν εἰς ὅμνους μεταγενε-

στέρων ὑμνογράφων, ὡς ὑπὸ τοῦ Κοσμοῦ ἐπισκόπου Μαΐουμᾶ τὸ «*Χριστὸς γεννᾶται, δοξάσατε...*» Οἱ ὄμνοι τοῦ Συνεσίου εἶναι χριστιανοὶ μετὰ φιλοσοφιῶν ἴδεῶν εἰς μέτρα ἀνακρεόντια, τοῦ δὲ Πισίδου λαμβικοὶ. Ἐκτὸς τῶν καθαρῶν θρησκευτικῶν ποιημάτων τοῦ Πισίδου, περίφημον ἦτο τὸ ἔξυμνον τὰ κατορθώματα τοῦ Ἡρακλείου καὶ τὴν ἀπόκρουσιν τῶν Ἀβάρων, ὅτου οὗτοι ἐποιέιροκησαν τὴν πρωτεύουσαν τοῦ κράτους. Ὁ Πισίδης δὲν ἐστερεῖτο ποιητικοῦ ταλάντου καὶ ἐμιμεῖτο τόσον ἐπιτυχῶς τὰ μέτρα τοῦ Εὐριπίδου, ὥστε οἱ Βυζαντινοὶ διηρωτῶντο· «*τίς στιχίζει κρείττον ὁ Εὐριπίδης ἢ ὁ Πισίδης;*».

Εἰς τὴν δευτέραν κατηγορίαν, τοὺς μελῳδούς, δλως ἰδιαιτέρων θέσιν κατέχει ὁ μεγαλύτερος ἐκκλησιαστικὸς ποιητὴς δλων τῶν αἰώνων ὁ ὑμνογράφος Ρωμανὸς Παναγῆς (περὶ τὰ τέλη τοῦ δου αἰῶνος). Ὁ Ρωμανὸς κατήγετο ἐκ Συρίας, ἔλαβεν ἐλληνικὴν μόρφωσιν καὶ μετέβη εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ὅπου καὶ ἔγραψε τὰ ποιήματα του.

Ο μελῳδὸς οὗτος ἔξυμνει τὸ μεγαλεῖν τοῦ Θεοῦ, τὰς πράξεις τῶν ἀγίων καὶ γεγονότα, εἰς τὰ δόποια ἀναφέρονται αἱ χριστιανικαὶ ἑορταὶ. Ἡ γλῶσσά του περιέχει καὶ πολλὰ στοιχεῖα τῆς ὁμιλουμένης, ἡ δὲ διήγησίς του ἔχει δραματικότητα. Ἡ ἐπίδρασίς του εἶναι μεγάλη εἰς τοὺς μετέπειτα ὑμνογράφους μέχρι τῶν χρόνων τοῦ Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ, ἡ δὲ φήμη του ὑπῆρξε τοιαύτη ὥστε ὀνομάσθη Πίνδαρος τῆς ἐκκλησιαστικῆς ποιήσεως.

Απὸ τοὺς ὀραιοτέρους ὄμνους αὐτοῦ εἶναι οἱ ἀναφερόμενοι εἰς τὴν Δευτέραν Παρουσίαν («*Οταν δλῆης δ Θεός ἐπὶ γῆς μετὰ δόξης*»), εἰς τὴν προδοσίαν τοῦ Ἰουδαίου, εἰς τὴν Γέννησιν τοῦ Χριστοῦ («*Ἡ Παρθένος σήμερον τὸν ὑπερούσιον τίκτει*») κ.ἄ. Ἐκ τῶν περιφήμων ὄμνων του σώζονται 85 περίπου τὸν ἀριθμόν. Τύπο τινῶν ὑποστηρίζεται ὅτι καὶ δοκιμίστης ὄμνος ἐποιήθη ὑπὸ τοῦ Ρωμανοῦ καὶ δικαιούεται τὴν Σεργίου, πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως, ὃ δόποῖος διεκρίθη κατὰ τὴν ἐπιδρομὴν τῶν Ἀβάρων, ἡ τοῦ Πισίδου. Ἡ θέρμη, μὲ τὴν δόποιαν ἔχει γραφῆ ὁ ὄμνος οὗτος, καὶ ἡ ὅλη καλολογικὴ του ἀξία προκαλεῖ ἔντονον θρησκευτικὴν καὶ ἐθνικὴν συγκίνησιν. Ὁ Ρωμανὸς δομελῳδὸς ἀνεκηρύχθη ὑπὸ τῆς Ὀρθοδόξου Ἑκκλησίας ἀγιος (έօρτ. 1 Ὁκτ.).

Μὲ τὸ νέον μετρικὸν σύστημα ἀνεπτύχθη καὶ τὸ ἐπίγρα φαν μα, τὸ δόποῖον εἶναι πολὺ πλούσιον. Μέγα πλῆθος ἐπιγραμμάτων εἶναι ἀφιερωμένον εἰς τοὺς ἀγίους τῆς Ἑκκλησίας. Πολλὰ δὲλλα ἐπιγράμματα εἶναι ἐπίσης ἀξιόλογα καὶ εἴτε ἀναφέρονται εἰς τὴν καθημερινὴν ζωὴν εἴτε

ἐκφράζουν τὸν σεβασμὸν πρὸς τοὺς μεγάλους σοφοὺς τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος. Ἰδού ἐν ἐπίγραμμα ἀφιερωμένον εἰς τὸν Πλάτωνα :

Ψυχὴν ἀνειπῶν ἀθάνατον δὲ Πλάτων
ἀφῆκε δόξαν ἀθάνατον ἐν βίῳ.

Εἰς τὴν κυρίως λογοτεχνίαν ὑπάγεται τέλος τὸ μυθιστόρημα, τὸ όποῖον, ἄγνωστον εἰς τὴν κλασικὴν ἀρχαιότητα, εἶναι δημιουργημα τῆς Ἀλεξανδρινῆς ἐποχῆς καλλιεργηθὲν καὶ ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν. Οἱ μυθιστοριογράφοι λαμβάνουν περιπτειώδεις ὑποθέσεις ἀπὸ τὴν ζωήν. Ὁ ἥρως καὶ ἡ ἥρωις παρουσιάζονται συνήθως ὡς πρόσωπα μὲν μεγαλυτέρας ἀδυναμίας ἀπὸ τὰ δόλα καὶ σφόδρας ἡ μὲ τὴν τύχην ἡ μὲ τὴν βοήθειαν φίλων.

Δὲν δυνάμεθα νὰ γνωρίζωμεν μὲ βεβαιότητα, ἂν οἱ μυθιστοριογράφοι ἦσαν χριστιανοί ἢ ἔθνικοί, διότι ἡ προσωπικότης τοῦ συγγραφέως διαφαίνεται ἐλάχιστα.

Πάντως εἰς τὴν διαμόρφωσιν τοῦ μυθιστορήματος ἐπέδρασε πολὺ δὲ Χριστιανισμός, διότι δὲ αὐτοῦ ἐπεδιώκετο πάντοτε ἡ διατήρησις τῆς θεϊκῆς τελειότητος τῶν πρωταγωνιστῶν καὶ ἰδιαιτέρως τῶν ἡσωτῶν. Τὸ μυθιστόρημα ὑπῆρξε κατὰ τὴν περίοδον ταῦτην τὸ πλέον ἀγαπητὸν λογοτεχνικὸν εἶδος. Ἡ διάδοσίς του συνετέλεσε νὰ ἀναπτυχθῇ τοῦτο καὶ εἰς τὴν Δύσιν.

Τρεῖς εἶναι οἱ κυριώτεροι μυθιστοριογράφοι τῶν χρόνων τούτων, δὲ Ἡλιόδωρος, δὲ Ἀχιλλεὺς Τάτιος καὶ δὲ Λαγγός. Ὁ τελευταῖος μάλιστα ἀνεδείχθη ἀνώτερος κατὰ τὴν ψυχολογικὴν ἐμβάθυνσιν τῶν ἥρωών του.

24. Ἡ ἴστορία

Πρῶτοι ἴστορικοὶ συγγραφεῖς εἶναι οἱ ἐκκλησιαστικοί, ὅπως ὁ Εὐσέβιος δὲ Παμφίλος, ὁ συγγράψας ἐκκλησιαστικὴν ἴστοριαν τῶν τριῶν πρώτων αἰώνων καὶ τὸν βίον τοῦ Μ. Κωνσταντίνου.

Κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἐμφανίζονται συγγραφεῖς, οἱ όποιοι μὲ ἀκρίβειαν καὶ παραστατικότητα ἴστοροι τὰ σύγχρονα γεγονότα, χωρὶς νὰ παύουν νὰ μιμοῦνται τοὺς ἀρχαίους ἴστορικούς καὶ νὰ γράφουν εἰς ἀρχατζουσαν γλῶσσαν. Παρὰ ταῦτα, εἶναι ἀπηλλαγμένοι

ἀπὸ τὴν δουλικὴν μίμησιν καὶ δεικνύουν ἀνεξαρτησίαν. Οὗτοι εἶναι οἱ λεγόμενοι κυρίως ἵ στορικοί. Μέχρι τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινούπολεως ὑπὸ τῶν Τούρκων ἀνεδείχθησαν πολλοὶ ἐξ αὐτῶν, παρέχοντες πλήρη ἔξιστόρησιν τῶν ἀξιολογωτέρων γεγονότων τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας.

Σημαντικώτερος ἴστορικὸς εἶναι ὁ Προκόπιος. Οὗτος κατήγετο ἀπὸ τὴν Καισάρειαν τῆς Παλαιστίνης καὶ διετέλεσε βοηθός καὶ σύμβουλος τοῦ στρατηγοῦ Βελισαρίου. 'Ο Προκόπιος παρηκολούθησε τὸν Βελισάριον εἰς ὅλας του τὰς ἐκστρατείας, εἰς τὴν Ἰταλίαν, εἰς τὴν Ἀφρικὴν καὶ εἰς τὸν δεύτερον περσικὸν πόλεμον. Ἐπειδὴ δὲ ἔζησε τὰ πολεμικὰ γεγονότα ἀπὸ πολὺ πλησίον, αἱ πληροφορίαι του εἶναι αὐθεντικαί. Ἀναδεικνύεται δὲ ὁ Προκόπιος μεγάλης ἀκριβείας ἴστορικός, ἀξιος συνεχιστῆς τῶν μεγάλων Ἑλλήνων ἴστορικῶν τῆς κλασσικῆς ἀρχαιότητος.

'Ο Προκόπιος ἔγραψε τρεῖς πραγματείας : 1) Τὰς Ἰστορίας, 2) Περὶ τῶν κτισμάτων τοῦ Ἰουστινιανοῦ καὶ 3) Τὰ Ἀνέκdotα. Εἰς τὸ πρῶτον, τὰς Ἰστορίας, ἐκτίθενται μὲ ἀκρίβειαν περιγραφῆς οἱ διάφοροι πόλεμοι τοῦ Ἰουστινιανοῦ. Εἰς τὸ δεύτερον, τὸ Περὶ κτισμάτων, ἀναφέρονται τὰ οἰκοδομήματα, κτίσεις πόλεως, φρουρίων, δημοσίων λουτρῶν, βιβλιοθηκῶν κ.ἄ. Εἰς τὸ τρίτον, τὰ Ἀνέκdotα, τὸ ὅποιον ἔξεδόθη μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἰουστινιανοῦ, περιλαμβάνονται γεγονότα τῆς ἰδιωτικῆς ζωῆς τοῦ Ἰουστινιανοῦ, τῆς Θεοδώρας καὶ τῆς αὐλῆς του.

Τὸ ἔργον τοῦ Προκοπίου συνεχίζουν ὁ Ἀγαθίας, ὁ Μένιννδρος καὶ ὁ Θεοφύλακτος Σιμοκάττης (ἐπὶ Ἡρακλείου). 'Ο τελευταῖος συνέγραψε τὴν ἴστορίαν τοῦ Τιβερίου καὶ τοῦ Μαυρικίου.

'Εκτὸς τῶν ἴστοριῶν τούτων, εἰς τὰς ὄποιας ἔξιστοροῦνται σύγχρονα γεγονότα, ἀνεπτύχθη τότε καὶ ἄλλο εἶδος ἴστορίας πρωτότυπον, ἡ χρονογράφος δὲν ἔξιστορεῖ μόνον γεγονότα τῆς ἐποχῆς, ἀλλ' ἀνατρέχει εἰς τοὺς ἀπωτάτους χρόνους καὶ ἀρχίζει ἀπὸ κτίσεως κόσμου, ἥτοι ἀπὸ Ἀδάμ, γράφει τὴν ἴστορίαν ὅλων τῶν λαῶν καὶ φθάνει μέχρι τῆς ἐποχῆς του. Τὸ ἔργον τοῦ χρονογράφου, τὸ ὅποιον δημοάζεται Σύνοψις ἱστοριῶν ἦ Χρονικὸν ἦ Χρονογράφια, εἶναι παγκόσμιος ἴστορια, γραμμένη διὰ τὸν λαόν.

Αἱ χρονογραφίαι ἔγραφοντο εἰς τὴν δημώδη γλῶσσαν καὶ διεδίδοντο εὑρέως δχι μόνον μεταξὺ τῶν Βυζαντινῶν, ἀλλὰ καὶ εἰς ξένους λαοὺς ἐν μεταφράσει.

‘Ο παλαιότερος καὶ σπουδαιότερος χρονογράφος εἶναι ὁ Ἰωάννης Μαλάκιας, τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἰουστινιανοῦ, καταγόμενος ἀπὸ τὴν Ἀντιόχειαν τῆς Συρίας. Ἡ χρονογραφία τοῦ Μαλάλα ἀπέβη ὑπόδειγμα εἰς τοιούτου εἰδούς δημώδεις ἴστορίας. Αὕτη ἔχει ἀξίαν μόνον ὅπου ἀναφέρει γεγονότα τῆς ἐποχῆς τοῦ συγγραφέως ἢ δίδει εἰδήσεις διὰ τὴν ζωὴν τῶν συγχρόνων του. Εἰς τὴν ἔξιστόρησιν τοῦ παρελθόντος ὑστερεῖ ἡ χρονογραφία τοῦ Μαλάλα, διότι ἐπικρατεῖ σύγχυσις καὶ ἀσάφεια. Λ.χ. ὁ Διονύσιος παρουσιάζεται ὡς συγγραφεὺς γράψας περὶ τῆς ἀμπέλου καὶ γεωργίας, ὁ φιλόσοφος Θαλῆς παρουσιάζεται ὡς ἴστορικὸς κ.ἄ. ‘Ητοι αἱ χρονογραφίαι περιέχουν ἴστορικὰ σφάλματα καὶ δὲν προσδίδουν λογοτεχνικὴν διάθεσιν καὶ καλαισθησίαν ὑφους.

Ίδιαιτέρον εἶδος ἴστοριογραφίας εἶναι οἱ βίοι τῶν ἡγίων. Κυρίως συγγραφεῖς τούτων εἶναι μοναχοί, οἱ δόποιοι, διηγούμενοι τὰ μαρτύρια καὶ τὴν ἀγνότητα τῶν ἡγίων, προσεπάθουν νὰ δυναμώσουν τὸ θρησκευτικὸν συναίσθημα τοῦ λαοῦ. Ἐπίσης ἐπεδίωκον νὰ πολεμήσουν τὰς ξένας θρησκείας καὶ τὰς αἱρέσεις.

Μεταξὺ τῶν βιογράφων τῶν ἡγίων ἔξεχουσαν θέσιν κατέχει Ἰωάννης Μόσχος, ὁ δόποιος ἔζησε περὶ τὰ τέλη τοῦ βου αἰώνος. Τὸ βιβλίον τούτου ὀνομάζεται Λειμών ἢ Λειμωνάριον, μεταφρασθὲν δὲ εἰς τὴν λατινικήν, ἥσκησε μεγάλην ἐπίδρασιν εἰς τὴν Δύσιν. Εἰς αὐτὸν περιέχονται ἀνέκdotα, ἀξιόλογοι πράξεις καὶ πρὸ πάντων θαύματα τῶν ἡγίων. Οἱ βίοι τῶν ἡγίων συχνά δὲν στεροῦνται φιλολογικῆς ἀξίας. Ἡ ἀπέριττος γλῶσσα τοῦ Μόσχου χαρακτηρίζεται ἀπὸ τὸν ‘Εσσελιγγ ‘ἀληθὲς χρυσωρυχεῖον’, αἱ δὲ ἀπλαῖ πνευματικαὶ ἴστορίαι του τέρπουν καὶ οἰκοδομοῦν. Ἀξίζει ίδιαιτέρως ἐπίσης νὰ ἀναφερθῇ ὁ βίος τοῦ Μ. Ἀντωνίου, συγγραφεὺς ὑπὸ τοῦ Μεγάλου Ἀθανασίου.

25. Ἡ θεολογία

Περισσότερον ἀπὸ κάθε ἄλλο οἱ Βυζαντινοὶ ἡσχολήθησαν μὲ τὴν θεολογίαν, διότι τὰ θεολογικὰ προβλήματα ἦσαν τὰ σπουδαιότερα καὶ τὰ μεγαλύτερα τῆς ἐποχῆς. Ἐνῷ οἱ ἔθνικοι συγγραφεῖς προσεπάθουν νὰ σώσουν τὴν εἰδωλολατρείαν, ἡ δόποια ἐκλονίζετο, τοὺς χριστιανοὺς συγγραφεῖς ἀντιθέτως ἔκινει ἡ ἐπιθυμία νὰ ἐνισχύσουν τὴν θέσιν τῆς νέας θρησκείας, νὰ κατανοήσουν τὸ πνεῦμα τοῦ Χριστιανισμοῦ, νὰ μεταδώσουν

τὴν διδασκαλίαν του και νὰ τὸν προφυλάξουν ἀπὸ τὰς ἐπιθέσεις τῶν ἔθνων και ἀπὸ τὰς αἱρέσεις.

Διὰ τοῦτο οἱ θεολόγοι συγγραφεῖς τῆς περιόδου ταύτης διακρίνονται εἰς δύο κατηγορίας, τοὺς ἐθνικούς και τοὺς χριστιανούς. Εκ τῶν πρώτων σπουδαιότεροι εἶναι ὁ Λιβάνιος (314—393) ἡσθάνετο ἀποστροφὴν πρὸς τὴν χριστιανικὴν θρησκείαν, διότι ἐνόμιζεν ὅτι αὕτη ἀπεμάκρυνε τοὺς ἀνθρώπους ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴν παράδοσιν και ἀπὸ τὴν μελέτην τῶν ἀρχαίων συγγραμμάτων, τὰ διόποια οὗτος ἡγάπα και μετά θερμοῦ ζήλου ἐμελέτα.

Ο Λιβάνιος ἐγεννήθη εἰς τὴν Ἀντιόχειαν και ἐσπούδασε φιλοσοφίαν και ρητορικήν. Εδίδαξε τὴν ρητορικὴν εἰς ὑπ' αὐτοῦ ἰδρυθείσας σχολὰς ἐν Κωνσταντινούπολει, Νικομηδείᾳ και Ἀντιοχείᾳ, μαθηταί του δὲ ὑπῆρχαν ὁ Ἰωάννης Χριστόστομος και ἄλλοι διδάσκαλοι τῆς Ἐκκλησίας. Ο Λιβάνιος ἔγραψε λόγους, διηγήσεις, μελέτας και ἐπιστολὰς εἰς ὕφος περίτεχνον και ρητορικόν. Εκ τῶν ἔργων του ἐσώθησαν πολλά, παρέχοντα πλήρη εἰκόνα τῆς συγχρόνου του κοινωνίας.

Ο ἔτερος εἶναι ὁ Ἰουλιανὸς (331—363). Οὗτος ἐσπούδασε φιλοσοφίαν και ρητορικὴν ἐπίσης εἰς τὴν φιλοσοφικὴν σχολὴν τῶν Ἀθηνῶν. Ἡρχισε νὰ αἰσθάνεται ἀποστροφὴν πρὸς τὸν Χριστιανισμόν, ἀφ' ὃτου εἶχεν ἐγκλειστῆ ὑπὸ τοῦ Κωνσταντίνου μὲ τὸν ἀδελφόν του Γάλλον εἰς μοναστήριον. “Οταν λοιπὸν ὁ Ἰουλιανὸς ἔγινεν αὐτοκράτωρ, προσεπάθησε νὰ δώσῃ ζωὴν εἰς τὴν ἀρχαίαν θρησκείαν. Ἀναφέρεται, διότι ἡρώτησε σχετικῶς τὸ μαντεῖον τῶν Δελφῶν και ἔλαβε τὴν ἔξης ἀπάντησιν :

Ἐπιπετεῖ τῷ βασιλεῖ, χαμαὶ πέσε δαίδαλος αὐλά,
οὐκέτι Φοῖβος ἔχει καλύβα, οὐ μάρτιδα δάφνην,
οὐ παγάν λαλέουσαν, ἀπέσβετο και λάλον ὅδωρ.

Τὰς περὶ τῆς νέας θρησκείας ἀπόψεις του ὁ Ἰουλιανὸς ἀνέπτυξεν εἰς ἐπιστολὰς και εἰς εἰδικὰ συγγράμματα, διὰ τῶν διόποιων ἐπιτίθεται κατὰ τοῦ Χριστιανισμοῦ μὲ πάθος. Ἀλλὰ ματαίως ἡγωνίζετο ὑπὲρ θρησκείας, ἡ ὁποία δὲν ἀνταπεκρίνετο εἰς τὴν ψυχικὴν ἀνάγκην τῶν ἀνθρώπων.

Ἀντιθέτως πρὸς τοὺς ἔθνων θεολόγους, οἱ χριστιανοὶ γράφουν εἰς γλῶσσαν ἀπλουστέραν, μολονότι και αὐτοὶ προσπαθοῦν νὰ μηθοῦν τὴν γλῶσσαν και τὸ ὕφος τῶν ἀρχαίων συγγραφέων. Ἐπισημότεροι εἶναι οἱ Ἀλεξανδρινοὶ Κλήμης, Ὁριγένης και Ἀπονίκης

ό Μέγας. Γενικῶς ἡ ἀνατολικὴ θεολογία παρήγαγε κατὰ τοὺς πρώτους μ.Χ. αἰῶνας ἔργα ἀνώτερα κατὰ πολὺ ἀπὸ ἐκεῖνα τῶν θεολόγων τῆς Δύσεως.

Σταθμὸν δύμας ἀποτελεῖ ὁ 4ος αἰών, ὁ γνωστὸς ὡς χρυσοῦς αἰώνα τῆς χριστιανικῆς θεολογίας. Οὗτος ἐδημιουργήθη ἐκ δύο αἰτίων: 1) ἔπειτε νὰ διεξαχθῇ ζωηρὸς ἀγώνας κατὰ τῶν ἑθνικῶν συγγραφέων, οἱ δόποιοι προσέβαλλον τὴν χριστιανικὴν θρησκείαν διὰ τῶν ἐπιχειρημάτων τῆς ἀρχαίας σοφίας καὶ 2) νὰ καταπολεμηθοῦν αἱ αἱρέσεις, αἱ δόποιαι ἐγεννήθησαν ἀπὸ τὴν φιλοσοφικὴν τάσιν τῶν λογίων. 'Ο ἀγώνας κατὰ τοῦ διπλοῦ αὐτοῦ κινδύνου ἔδωσεν εἰς τὴν χριστιανικὴν θεολογίαν ἔδαφος νὰ ἀναπτυχθῇ καὶ καλλιεργηθῇ. Πέραν δύμας τῶν αἰτίων τούτων ἡ χριστιανικὴ 'Εκκλησία εἶχεν ἐσωτερικὴν ἀνάγκην νὰ ἀναπτύξῃ τὴν διδασκαλίαν τῆς καὶ νὰ ἐμβαθύνῃ εἰς τὰς θείας ἀληθείας. 'Εξαίρετοι πιστοὶ μὲ φιλοσοφικὴν καὶ ἄλλην μόρφωσιν ἔγραψαν σοφὰ συγγράμματα, εἴτε ἐδίδασκον μὲ ἀσυνήθη εὐγλωττίαν καὶ ὅρμην.

Κατὰ τὸν 4ον αἰῶνα ἀκμάζουν οἱ Μεγάλοι Πατέρες τῆς 'Εκκλησίας, ὁ Βασίλειος, ὁ Γρηγόριος ὁ Νύσσης, ὁ Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνὸς καὶ ὁ Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος.

'Ο Μέγας Βασίλειος (330—379) κατήγετο ἀπὸ πλουσίων οἰκογένειαν τῆς Καισαρείας. 'Εσπούδασε ρητορικήν, φιλοσοφίαν καὶ λατρικὴν εἰς τὰς σχολὰς τῆς Καισαρείας, τοῦ Βυζαντίου καὶ εἰς τὰς Ἀθήνας, ὅπου ἐγνώρισε τὸν Ἰουλιανὸν καὶ συνεδέθη διὰ στενῆς φιλίας μὲ τὸν Γρηγόριον τὸν Ναζιανζηνόν. "Ἐπειτα ἐπεσκέψθη τὴν Συρίαν καὶ τὴν Αἴγυπτον καὶ ἐμελέτησε τὸν μοναχικὸν βίον, ὁ δόποιος ἡκμαζεν εἰς αὐτάς. Γενόμενος ἀρχιεπίσκοπος Καισαρείας (370) διεκρίθη ὡς ἐκκλησιαστικὸς φήτωρ καὶ διέδωσε τὸν μοναχικὸν βίον εἰς τὴν ἐπαρχίαν του. Συνέγραψεν ὁ Μ. Βασίλειος τοὺς περιφήμους Ἀσκητικούς Κανόνας, πλεῖστα συγγράμματα δογματικά, ἡ θικὰ καὶ ἐκατοντάδας ἐπιστολῶν. Αἱ 'Ο μιλίαι του πρὸς τὸν λαὸν τῆς Καισαρείας προκαλοῦν συγκίνησιν μὲ τὸ βάθος καὶ τὸ λυρικὸν ὑφος. Εἰς εἰδικὰς πραγματείας του κηρύσσεται ἀπεριφράστως ὑπέρ τῆς μορφώσεως τῶν νέων διὰ τῶν ἀρχαίων Ἐλλήνων συγγραφέων.

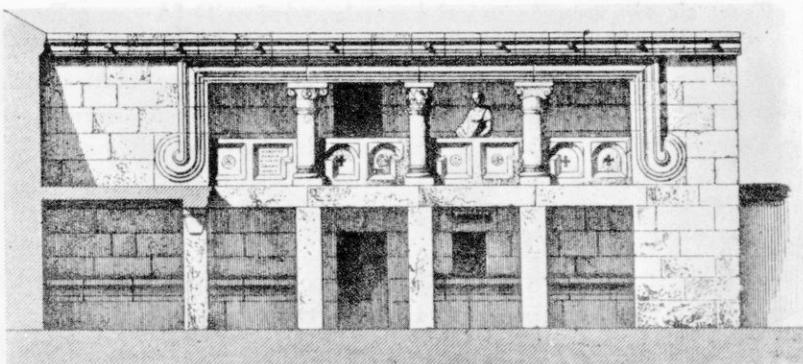
'Ο Γρηγόριος ὁ Νύσσης (335—394), νεώτερος ἀδελφὸς τοῦ Μ. Βασίλειού, διετέλεσεν ἐπίσκοπος τῆς Νύσσης τῆς Καππαδοκίας. "Έγραψε λόγους, ἐπιστολάς, ἀσκητικὰ καὶ δογματικὰ συγγράμματα. Εἰς τὰ τελευταῖα εὑρίσκομεν βάθος φιλοσοφικόν, τὸ δόποιον προ-

δίδει τὴν μεγάλην τοῦ ἱεράρχου μόρφωσιν. "Ισως εἶναι ὁ φιλοσοφώτερος τῶν Πατέρων. Ἐπολέμησεν ὁ Γρηγόριος μετὰ θέρμης τὰς αἰρέσεις, ἰδίως τὸν Ἀρειανισμόν.

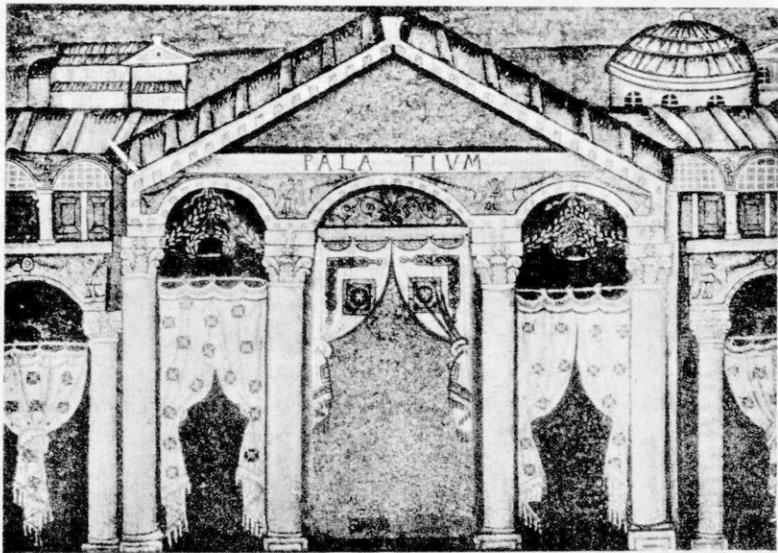
'Ο Γρηγόριος Ναζιανζηνὸς (330—390) κατήγετο ἀπὸ τὴν Ναζιανζὸν τῆς Καππαδοκίας, ἐσπούδασε ρητορικὴν καὶ διέπρεψεν ὡς ἐκκλησιαστικὸς ρήτωρ. "Αν καὶ ἦτο στενὸς φίλος τοῦ Μ. Βασιλείου, ἀνθρώπου κατ' ἔξοχὴν τῆς δράσεως, ἡγάπα ὁ Γρηγόριος τὴν ἀπομόνωσιν καὶ τὴν ἀπαλλαγὴν ἀπὸ τοὺς κοινωνικούς δεσμούς. Εἰς τὰ ἔργα του, τὰ ὄποια εἶναι Λόγοι, Ἐπιστολαὶ καὶ Ποιήματα, ὁμιλεῖ συχνὰ περὶ τοῦ ἑαυτοῦ του καὶ τοῦ ψυχικοῦ του βίου. Τὰ ποιήματά του δεικνύουν λεπτήν συγκίνησιν. Διὰ τοὺς περιφήμους θεολογικούς του λόγους ὁ Γρηγόριος ἀπεκλήθη Θεολόγος. Τὸν φίλον του Μ. Βασιλείου ἐνεκωμίασεν εἰς τὸν ἔξαρτον Ἐπιτάφιον λόγον του.

'Ο Ιωάννης ὁ Χρυσόστομος (347—407) ἀνεδείχθη ὁ μέγιστος ἐκκλησιαστικὸς ρήτωρ τῶν αἰώνων. Γεννηθεὶς εἰς Ἀντιόχειαν, ἐσπούδασεν ἐκεῖ καὶ ἐμόνασε κατὰ τὴν νεότητά του εἰς τὰ ὅρη τῆς Συρίας. Προσκληθεὶς ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Ἀρκαδίου εἰς Κωνσταντινούπολιν (397), ἐχειροτονήθη πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως. Ἐπειδὴ δῆμος ἦτο ὑπερβολικὰ αὐστηρός, ἐδημιούργησεν ἔχθρούς, ἰδίως τὴν αὐτοκράτειραν Εύδοξιαν, τῆς ὄποιας ἐκαυτηρίαζε τὴν διαγωγὴν. Διὰ τούτο ἔξεθρονίσθη τὸ 403 καὶ ἔξωρίσθη. Ἐπανελθὼν μετ' ὀλίγον ἔξεθρονίσθη δριστικῶς, ἔνεκα νέας διενέξεως πρὸς τὴν Εύδοξιαν. Ἐξόριστος πάλιν εἰς ἀπόκεντρον γωνίαν τῆς Καππαδοκίας δὲν ἤσύχασεν, ἀλλ' ἔξηκολούθησε νὰ ἐνισχύῃ δι' ἐπιστολῶν τοὺς ἀπαρηγορήτους συνεργάτας του, νὰ φροντίζῃ διὰ τὰ διάφορα ἐκκλησιαστικά του καθήκοντα καὶ τὸ ἱεραποστολικόν του ἔργον. 'Ως ἐκ τούτου ἐκτοπίζεται εἰς τὰ ἐνδότερα καὶ καθ' ὅδὸν ἀποθνήσκει εἰς χωρίον τῆς Ἀρμενίας. Τὰ ἔργα τοῦ Χρυσοστόμου εἶναι πλεῖστα καὶ ποικίλα: Πραγματεῖαι, 'Ομιλίαι καὶ Ἐπιστολαί. Εἰς ταῦτα φαίνεται ὁ πλοῦτος ὥραίων εἰκόνων, μεταφορῶν καὶ παρομοιώσεων. Διὰ τοῦ Χρυσοστόμου ἡ θρησκευτικὴ δμιλία ἀπέβη ἔξοχον λογοτεχνικὸν εἶδος. Οἱ σύγχρονοί του τὸν ὀνόμασαν Χρυσόστομον καὶ οἱ μεταγενέστεροι τὸν θεωροῦν ὡς ἔνα ἀπὸ τοὺς μεγαλύτερους ρήτορας τοῦ κόσμου. Αἱ δμιλίαι τοῦ Χρυσοστόμου ἥσαν τὸ προσφιλέστερον ἀνάγνωσμα κλήρου καὶ λαοῦ.

Οἱ Μεγάλοι Πατέρες τοῦ 4ου αἰώνος θεωροῦνται ὡς τὸ ἄκρον ἀκτῶν τῆς θεολογικῆς σοφίας καὶ τὸ ἔργον τῶν μεταγενεστέρων περιο-

13. Βυζαντινή οἰκία τοῦ θεοῦ αἰῶνος

14. Τὸ ἀνάκτορον τῆς Ραβέννης
(Μωσαϊκὸν τοῦ Ἀγίου Ἀπολλυμαρίου τοῦ νέον, βος αἰών)

ρίζεται εἰς τὴν κατανόησιν καὶ ἐρμηνείαν αὐτῶν. Οὐ "Αγιος Συνέσιος, ἐπίσκοπος Πτολεμαΐδος, ὁ Κύριος ἡλιός Αλεξανδρείας καὶ ὁ Θεός ὁ ρήτος, ἐπίσκοπος Κύρου τῆς Συρίας, εἰναι οἱ ἀξιολογώτεροι ἀπὸ τοὺς θεολόγους τοῦ βου αἰῶνος, οἱ διοῖσι κατάρθωσαν νὰ διατηρήσουν ἐν μέρει τὴν παράδοσιν τοῦ μεγάλου αἰῶνος.

26. Ἡ ἀρχιτεκτονικὴ

Ἐνῷ εἰς τὰ λογοτεχνικὰ εἴδη τοῦ Βυζαντίου παρατηρεῖται δεσμός τις μὲ τὴν παράδοσιν, τὸ ὅλως ἀντίθετον συμβαίνει εἰς τὴν Τέχνην. Οἱ χριστιανοὶ δὲν ἥδυναντο νὰ τελοῦν τὰς λειτουργίας των εἰς οἰκοδομήματα, τὰ δποῖα ἐνθυμίζουν τοὺς ναοὺς τῶν εἰδωλολατρῶν. Κατ' ἀνάγκην προκαλεῖται ἀληθῆς ἀναγέννησις εἰς τὴν τέχνην καὶ ἰδίως εἰς τὴν ἀρχιτεκτονικήν. Τὴν τελευταίαν δὲν γνωρίζουμεν ἀπὸ τὰ παλάτια τῶν βασιλέων ἢ ἀπὸ ἄλλα μεγάλα ἰδιωτικὰ κτίρια, διότι ὅλα αὐτὰ ἔχουν καταστραφῆ. Τὴν γνωρίζουμεν μόνον ἀπὸ τοὺς ναούς, τινὲς τῶν ὅποιων διεσώθησαν, ἀφοῦ μετετράπησαν ὑπὸ τῶν Τούρκων εἰς τζαμιά.

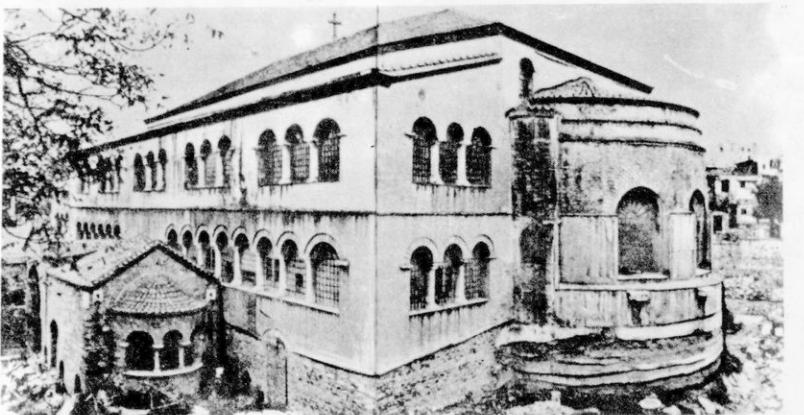
Κατ' ἀρχὰς οἱ χριστιανοὶ ἔχρησιμοποίησαν ὡς ναοὺς ἰδιωτικὰς οἰκίας, εἴτε κατὰ τοὺς χρόνους τῶν διωγμῶν τὰς κατακόμβας, ἔνθα ἐτέλουν τὰ θρησκευτικά των καθήκοντα. "Οταν δύμας μὲ τὸν καρόν, καὶ ἰδίως ἐπὶ τοῦ Μ. Κανοσταντίνου, ἤσκουν ἐλευθέρως τὰς τελετὰς των, ἔκτισαν ναούς. Τῶν πρώτων Χριστιανῶν ὁ ναὸς ἦτο μακρὸς δρθιογάνιος σηκός, σκεπασμένος μὲ ξυλίνην στέγην.

"Οταν βραδύτερον οἱ ἀρχιτέκτονες ἔκτισαν εὐρυχωροτέρους ναούς, ἔδωσαν εἰς αὐτοὺς τὸ σχῆμα τῶν δημοσίων ρωμαϊκῶν οἰκοδομημάτων, τὰ δποῖα ἐλέγοντο Βασιλικαὶ. Ἐχρησιμοποιοῦντο δὲ ταῦτα ὡς δικαστήρια ἢ ὡς χρηματιστήρια καὶ εἶχον σηκόν, ὁ δποῖος ἦτο πλατύτερος καὶ ὑπεβαστάζετο ὑπὸ δύο σειρῶν κιόνων.

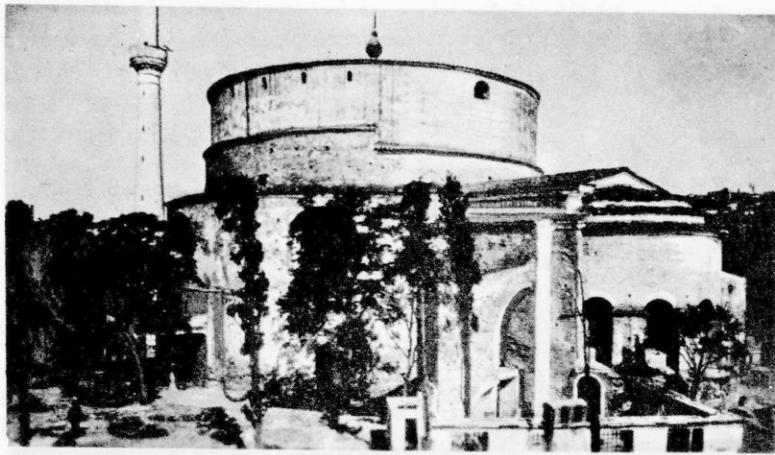
Τοιουτοτρόπως ἡ ἐκκλησία διαιρεῖται εἰς τρία τυμάτα, ὀνομαζόμενα κλίτη. Ἐνίστε αἱ σειραὶ τῶν κιόνων ἥσαν τέσσαρες καὶ οὕτω τὰ κλίτη ἀνήρχοντο εἰς πέντε. Τὸ μεσαῖον, εὑρύτερον καὶ ὑψηλότερον ἀπὸ τὰ ἄλλα, εἶχε παράθυρα καὶ ὁ ναὸς ἐφωτίζετο δι' αὐτῶν. Ἐμπρὸς εἰς τὴν ἐκκλησίαν ὑπῆρχεν αὐλή, μὲ κρήνην εἰς τὸ μέσον. Τὰ μέρη τοῦ ναοῦ ἥσαν τρία, ὁ νάρθηξ, στενὸς πρόδομος, ὁ κυρίως ναὸς καὶ εἰς τὸ βάθος πρὸς τὴν ἀνατολὴν ἡμικυκλικὴ ἀψίς, ὃπου ἐσγηματίζετο τὸ ιερὸν καὶ ἐντὸς αὐτοῦ εὑρίσκετο ἡ Ἀγία Τράπεζα.

15. 'Ο ἐν Θεσσαλονίκη ναὸς τοῦ Ἅγιου Δημητρίου
(Ἔσωτεροιν ἀπὸ τοῦ Ἅγιον Βήματος)

16. 'Ο ἐν Θεσσαλονίκῃ ναὸς τῆς Ἀχειροποιήτου
(Νοτιοανατολικὴ ὄψις)

17. Ο ἐν Θεσσαλονίκη ναὸς τοῦ Ἀγίου Γεωργίου

Ναοὶ μὲ τὸ σχῆμα τοῦτο ἐκτίσθησαν πολλοὶ εἰς τὴν Δύσιν, τὴν Βαλκανικὴν καὶ Ἀνατολήν. Τοιούτου σχήματος ναοὺς ἔδρυσαν ὁ Μ. Κωνσταντῖνος καὶ ἡ μήτηρ του Ἀγία Ἐλένη εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, Ρώμην, Παλαιστίνην καὶ εἰς τὴν κυρίως Ἐλλάδα.

'Ονομαστὸς ναὸς ἦτο τοῦ Ἀγίου Δημητρίου εἰς τὴν Θεσσαλονίκην, ὁ ὅποιος ἐκτίσθη τὸν 5ον αἰῶνα. Οὗτος, καεὶς κατὰ τὴν πυρκαϊὰν τοῦ 1917, ἐπανιδρύθη μετά τινα ἔτη. Εἶναι παμμέγιστος, εἰς σχῆμα βασιλικῆς μὲ πέντε κλίτη, τὰ ὅποια χωρίζονται διὰ κιονοστοιχῶν. Δύο νάρθηκες εἰσῆγον εἰς τὸν κυρίως ναόν, ὁ ὅποιος κατέληγεν εἰς τὴν μεγάλην κόγχην τοῦ ἱεροῦ.

'Ἐν Θεσσαλονίκῃ ἐπίσης εἶναι τοῦ 5ου ἡ τοῦ θου αἰῶνος ὁ ναὸς τῆς Θεοτόκου τῆς Ἀχειροποιήτου, γνωστὸς καὶ ὡς ἐκκλησία τῆς Ἀγίας Παρασκευῆς, εἰς σχῆμα βασιλικῆς.

'Ομοίως ὑπάρχουν καὶ ἐκκλησίαι πολυγωνικαὶ καὶ κυκλικαὶ. Τοιοῦτον κυκλοτερές σχῆμα ἔχει ὁ ναὸς τοῦ Ἀγίου Γεωργίου Θεσσαλονίκης, πιθανῶς ρωμαϊκὸν μαυσωλεῖον τοῦ 4ου αἰῶνος.

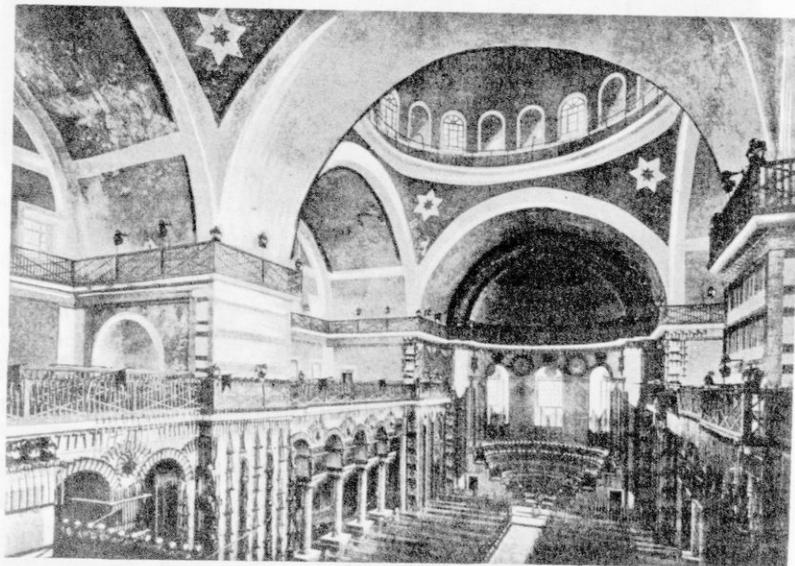
Αὕτη εἶναι ἡ μεταβατικὴ περίοδος ἀπὸ τὸν Μ. Κωνσταντῖνον ἕως τὸν Ἰουστινιανόν. Οἱ ἀρχιτέκτονες τοῦ ναοῦ τῆς Ἀγίας Σοφίας (6ος αἰών) ἐδημιούργησαν τὸν βυζαντινὸν ρυθμόν. 'Ο περίφημος ναὸς τῆς Ἀγίας τοῦ Θεοῦ Σοφίας, παρὰ τὰς πολλὰς καταστροφὰς καὶ ἐποικοδο-

μήσεις, διατηρεῖ μέχρι σήμερον τὸ ἀρχικόν του σχέδιον. Ο νέος οὗτος ρυθμὸς ἀνεπτύχθη εἰς τὴν Κιλικίαν καὶ Συρίαν, ἔλαβεν ὅμως τὴν τελεοτάτην ἔκφρασίν του εἰς τὸν ναὸν τῆς Ἀγίας τοῦ Θεοῦ Σοφίας.

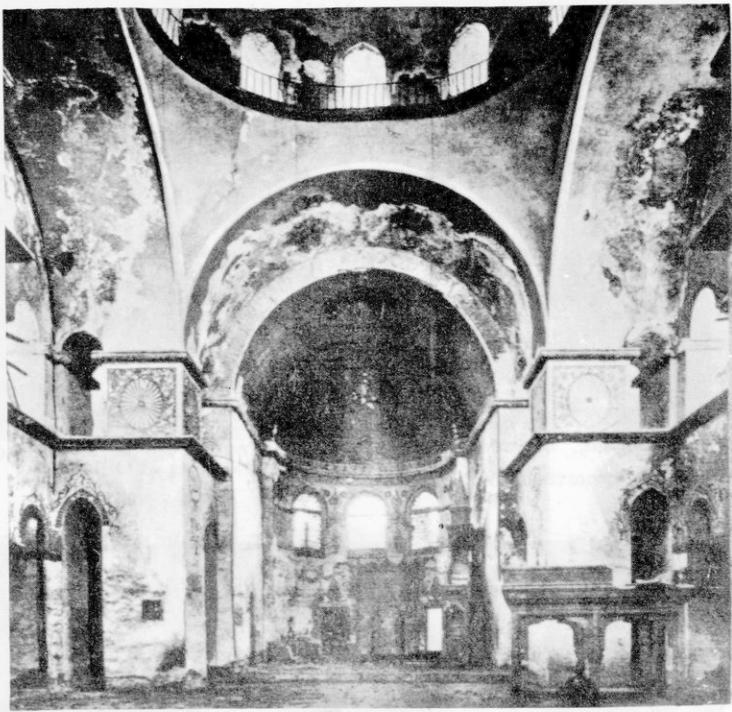
Ἐκτὸς τῆς Ἀγίας Σοφίας, ὁ Ἰουστινιανὸς ἔκτισεν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ ὅλας ἐκκλησίας, ὡς τὸν ναὸν τῆς Ἀγίας Ειρήνης, τὸν ναὸν τῶν Ἀγίων Ἀποστόλων καὶ τὸν ναὸν τῶν Ἀγίων Σεργίου καὶ Βάκχου, ὁ ὄποιος σφέζεται μέχρι σήμερον.

Ἐπίσης εἰς μεγάλας ἐπαρχιακὰς πόλεις ἀνηγέρθησαν ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ πολλαὶ ἐκκλησίαι, εἰς τὴν Ἔφεσον λ.χ. ὁ ναὸς τοῦ Ἀγίου Ἰωάννου, εἰς τὴν Ἐλενόπολιν τῆς Βιθυνίας καὶ εἰς τὴν Ἱερουσαλήμ ὁ ναὸς τῆς Θεοτόκου, ὁ ὄποιος ὠνομάσθη Νέα Ἐκκλησία, τόσον δὲ ἥτοι ὀραῖος, ὥστε οὐδὲν ἄλλο κτίσμα ἡδύνατο νὰ συγκριθῇ μὲ αὐτόν.

Τὸν δον αἰῶνα ἔκτισθη εἰς Θεσσαλονίκην ὁ ναὸς τῆς Ἀγίας τοῦ Θεοῦ Σοφίας, ὁ ὄποιος εἶναι ἀτελῆς μίμησις τοῦ μεγάλου ὁμωνύμου ναοῦ τῆς πρωτευούσης.

18. Ἐσωτερικὸν τοῦ ναοῦ τῆς Ἀγίας Ειρήνης Κωνσταντινουπόλεως
(Χρησιμοποιούμενον νῦν ὡς μουσείον τῶν τουρκικῶν πολέμων)

19. Έσωτερικὸν τοῦ ναοῦ τῆς Ἁγίας Σοφίας τῆς Θεσσαλονίκης
(Πρὸ τῆς ἐπισκευῆς τοῦ καέντος κατὰ τὸ ἔτος 1894 μνημεῖον)

27. Ἡ Ἁγία Σοφία

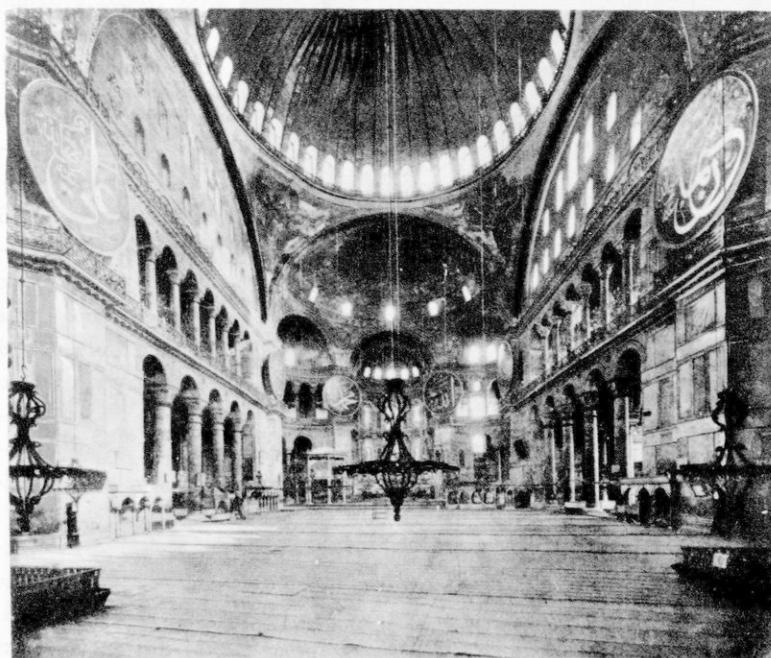
Απὸ ὅλα ὅμως τὰ κτίσματα τοῦ Ἰουστινιανοῦ τὸ λαμπρότερον εἶναι ὁ ναὸς τῆς Ἁγίας Σοφίας εἰς τὴν πρωτεύουσαν τοῦ κράτους. Ο ναὸς αὐτὸς δὲν εἶναι ἀφιερωμένος εἰς ἄγιαν τινά, ἡ δοπία ὀνομάζετο Σοφία, ἀλλ’ εἰς τὴν Σοφίαν τοῦ Θεοῦ.

Κατὰ πρῶτον ὁ Μ. Κωνσταντῖνος ἔκτισε μικρὸν ναὸν τῆς Ἁγίας Σοφίας, ὃ δὲ αὐτοκράτωρ Κώνστας τὸν ἔκαμε περισσότερον εὐρύχωρον. Καεὶς ὑπὸ τοῦ ὄχλου, τὴν ἐποχὴν κατὰ τὴν ὅποιαν ἐξωρίσθη ὁ Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος, ἔκτισθη ἐκ νέου ἐπὶ αὐτοκράτορος Θεοδοσίου τοῦ Β'.

Ο μικρὸς αὐτὸς ναὸς ἐκάη τὸ 532 κατὰ τὴν στάσιν τοῦ Νίκα καὶ ὁ Ἰουστινιανὸς ἥθελησε νὰ κτίσῃ ὅλον, μεγαλύτερον καὶ λαμπρότερον.

Οι ἀρχιτέκτονες Ἀνθέμιος ἀπὸ τὰς Τράλλεις τῆς Μ. Ἀσίας καὶ Ἰσιδωρος ἀπὸ τὴν Μίλητον ἔξεπόνησαν τὸ σχέδιον τοῦ ναοῦ. Τὸ πρόβλημα, τὸ ὅποῖον ἀντιμετώπισαν οὗτοι συνίστατο εἰς τοῦτο: νὰ ἴδρυθῇ ἐπὶ ὁρθογωνίου ἐπιφανείας κυκλικὸς θόλος, κατὰ τοιοῦτον τρόπον, ὡστε νὰ μὴ μεταβληθῇ τὸ ἑσωτερικὸν σχῆμα τοῦ ναοῦ. Πρὸς τοῦτο ὕψωσαν εἰς τὸ μέσον τοῦ ναοῦ τέσσαρας μεγάλους κίονας, οἱ ὅποιοι λέγονται πεσσοί, καὶ συνέδεσαν αὐτοὺς μεταξύ των δι' ἀψίδων. Ἐκάστη ἔξι αὐτῶν ἀπειγενέν ὑπὲρ τὰ εἴκοσι μέτρα ἀπὸ τὸν ἑξωτερικὸν τοῦχον τῆς ἐκκλησίας. Ἐπὶ τῶν πεσσῶν ἐστηρίχθη ὁ θόλος, ὁ ὅποιος ἐπεκάθητο ἐπὶ τῆς κορυφῆς τῶν ἀψίδων καὶ τῶν κοίλων σφαιρικῶν τριγώνων, τὰ ὅποια συνδέουν τὰς ἀψίδας πρὸς ἀλλήλας. Τοιουτοτρόπως ἐλύθη τὸ ἀρχιτεκτονικὸν πρόβλημα νὰ οἰκοδομηθῇ θόλος ἐπὶ μιᾶς ὁρθογωνίου ἐπιφανείας.

Πρὸς τὸ ἀνατολικὸν καὶ δυτικὸν μέρος τοῦ θόλου κατεσκευάσθησαν, ὡς προέκτασις τῆς βάσεως, δύο ἡμιθόλια, ἐκαστον μὲ δύο κόγχας,

20. Ἐσωτερικὸν τοῦ ναοῦ τῆς Ἀγίας Σοφίας τῆς Κωνσταντινουπόλεως

εἰς τρόπον ὥστε νὰ φαίνεται ὁ κυρίως θόλος ὑψούμενος εἰς τὸν ἀέρα, καὶ δὲ ὁ φθαλμὸς τοῦ εἰσερχομένου εἰς τὸν ναὸν ἀμέσως κατ' εὐθεῖαν γραμμὴν νὰ προσβλέπῃ τὸ κέντρον τοῦ θόλου, ὁ δὲ ὁφθαλμὸς τοῦ καθημένου εἰς οἰονδήποτε μέρος τοῦ ναοῦ νὰ διακρίνῃ διλας τὰς γραμμὰς τοῦ θόλου.

Τὸ ἀνατολικὸν μέρος τοῦ ναοῦ ἐπεκτείνεται διὰ τῆς κόρυχης τοῦ ἱεροῦ, τοιουτοτρόπως δὲ ἐσχηματίσθη ἐπιμήκης χῶρος, τοῦ διποίου ἡ στέγη ἀποτελεῖ τὸ σχῆμα τοῦ σταυροῦ. Ἐκατέρωθεν ὑπάρχουν δύο πλάγιοι σηκοὶ μὲ δύο πατώματα, τὰ δόποια στηρίζονται ἐπὶ σφαιρικῶν τόξων. Τὸ ἄνω πάτωμα ἦτο γυναικωνίτης.

21. Ἔσωτερικὸν τῆς Ἀγίας Σοφίας Κωνσταντινουπόλεως

Τὸ μέγα πλεονέκτημα τοῦ νέου σχεδίου ἦτο, ὅτι ἀφ' ἐνὸς μὲν διετηρήθη τὸ ὁρθογώνιον σχῆμα τοῦ ναοῦ, ἀφ' ἑτέρου δὲ διὰ τοῦ θόλου καὶ τῶν ἡμιθολίων τὸ βλέμμα ὑψοῦται πρὸς τὰ ἄνω καὶ ἡ ψυχὴ μεταρσιοῦται. Συγχρόνως δημιουργεῖται νέον κέντρον φωτὸς καὶ ἀέρος, ὥστε νὰ νομίζῃ τις, ὅτι εὑρίσκεται εἰς τὸ ὑπαίθρον καὶ ὅτι ἀτενίζει τὸν οὐρανόν.

‘Η ἐντύπωσις, τὴν ὅποιαν προξενεῖ καὶ σήμερον ἀκόμη τὸ μέγα τοῦτο καλλιτέχνημα, εἶναι καταπληκτική. Τὸ πλῆθος τῶν ἐγχρώμων μαρμάρων, τὰ μωσαϊκὰ ἐπὶ χρυσοῦ ἢ βαθυκυάνου ἑδάφους, αἱ εἰκόνες, ὁ χρυσός, ὁ ἄργυρος καὶ οἱ πολύτιμοι λίθοι, ἀφίσουν τὸν ἐπισκέπτην ἐκστατικόν. Λέγεται, ὅτι 360 ἑκατομμύρια χρυσῶν δραχμῶν ἑδαπανήθησαν διὰ τὴν ἰδρυσιν καὶ τὴν διακόσμησιν τοῦ ναοῦ. Οὐ Ιουστινιανὸς ἐπέβλεψε τὴν ἐκτέλεσιν τῶν ἔργασιῶν καὶ τὴν ταχεῖαν προμήθειαν καλοῦ ὄλικον. Δέκα χιλιάδες ἔργατῶν εἰργάσθησαν ἐπὶ πέντε ἔτη καὶ 10 μῆνας πρὸς ἀποπεράτωσιν τοῦ ναοῦ. Κατὰ τὴν τελετὴν τῶν ἐγκαίνιων τοῦ ναοῦ (537) ὁ Ἰουστινιανός, μεταβάτες δὲ ἄρματος, συρομένου ὑπὸ 4 ἵππων, ὕψωσε τὰς χεῖρας πρὸς τὸν Θεόν καὶ ἀνέκραξεν, ὡς βεβαιοῦσι, «Νενίκηχά σε, Σολομών».

Περὶ τοῦ ναοῦ τούτου ὁ ἴστοριογράφος Προκόπιος χαρακτηριστικῶς γράφει «ἐν αὐτῷ ὁ νοῦς πρὸς τὸν Θεόν ἐπαιρόμενος ἀεροβατεῖ, οὐ μακράν που ἡγούμενος αὐτὸν εἰναὶ... τούτου τοῦ θεάματος οὐδεὶς ἔλαβε πώποτε κόρον, ἀλλὰ παρόντες μὲν ἄνθρωποι τοῖς δρωμένοις γεγήθασιν, ἀπίστεις δὲ τοῖς ὑπὲρ αὐτοῦ διαλόγοις ἀποσεμνύνονται».

22. Γενυκὴ σημερινὴ ἀποψίς τοῦ ἔξωτερικοῦ τοῦ ναοῦ τῆς Ἀγίας Σοφίας.

‘Η Ἀγία Σοφία εἶναι τὸ μέγα ἐκκλησιαστικὸν καὶ ἔθνικὸν κέντρον τοῦ Βυζαντίου, σύμβολον τοῦ Βυζαντινοῦ Ἐλληνισμοῦ. Ἐκεῖ ἐτελοῦντο αἱ ἐπισημότεραι πράξεις τοῦ Βυζαντίου, στέψεις αὐτοκρατόρων, ἐκκλησιαστικαὶ σύνοδοι, ἐπινίκιοι δοξολογίαι, προσηγόρισμα τῆς θεοτοκίας ἐν βαθυτάτῃ κατανύξει εἰς τὰς κριόμους στιγμάς. Ἀπὸ τὸν ἀμβωνα τοῦ ναοῦ ἀνεγιγνώσκοντο ἐκθέσεις τῶν αὐτοκρατόρων περὶ τῶν πολέμων, δπως ἡ ἐκθεσις τοῦ Ἡρακλείου. Ἡ Ἀγία Σοφία ὀνομάσθη Μεγάλη. Ἐκελληστικοῦ Ἐλληνισμοῦ, τὸ πρότυπον τοῦ νέου βυζαντινοῦ ρυθμοῦ, τὸν ὅποιον ἐμιμήθησαν οἱ ἀνατολικοὶ λαοί, οἱ Ἀραβεῖς καὶ οἱ Τούρκοι.

28. Ζωγραφικὴ καὶ Γλυπτικὴ

‘Ο βυζαντινὸς ναὸς ἐπιζητεῖ νὰ ἔχῃ διακεκοσμημένον τὸ ἑσωτερικὸν καὶ νὰ προσφέρῃ εἰς τοὺς πιστοὺς τὰς μεγαλυτέρας μορφὰς τῆς θρησκείας καὶ τὰ κυριώτερα ἐπεισόδια τῆς ζωῆς τοῦ Χριστοῦ. ‘Ο λόγος αὐτὸς συνέβαλε πολὺ εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς ζωγραφικῆς, ἡ δποία ἥρχισεν ἀπὸ τὸν 4ον αἰώνα νὰ λαμβάνῃ ἰδιάζουσαν μορφήν. Τὸν 5ον αἰώνα εἰσάγονται εἰς τὸν ναὸν εἰκόνες τοῦ Χριστοῦ, τῆς Παναγίας καὶ τῶν Ἀγίων μὲ σκοπὸν διδακτικόν. Ἀλλὰ κυρίως ἡ ζωγραφικὴ διεμορφώθη κατὰ τὸν διαφορετικὸν τρόπον τοῦ καθολικοῦ καὶ ἔκτοτε δὲν μετεβλήθη.

Οἱ τεχνῖται δὲν ἀγαποῦν τὴν φυσικὴν παράστασιν τῆς ἑλληνικῆς ζωγραφικῆς, ἀλλ’ εἰς τὰς στάσεις δίδουν θρησκευτικὴν αὐστηρότητα. Εἰς τὰς εἰκόνας δὲν θέτουν βάθος, παρατάσσουν δηλαδὴ τὰς παραστάσεις ἐπὶ ἐπιπέδου ἐπιφανείας, καὶ τέλος προσπαθοῦν, ἀπλοποιοῦντες τὸ σχέδιον, νὰ ἔξαρουν κυρίως τὸ διακοσμητικὸν στοιχεῖον.

‘Ο βυζαντινὸς ἀγιογράφος ἔχει νὰ διακοσμήσῃ τὰ τρία μέρη τοῦ ναοῦ, τὸν ἄρθρον, τὸν κυρίων ναὸν (σηκὸν) καὶ τὸ ἱερόν, ἀλλὰ κατὰ διάφορον τρόπον ἔκαστον. Ἐπίσης ἔπρεπε νὰ ζωγραφισθῇ καὶ τὸ τέμπλον ἢ προσκυνητικόν, τὸ ὅποιον χωρίζει τὸ ιερὸν ἀπὸ τὸν σηκόν.

‘Ο τρόπος δύμως, κατὰ τὸν ὅποιον ἔκαστον ἀπὸ τὰ τρία αὐτὰ μέρη ἔπρεπε νὰ διακοσμηθῇ, ἥτο δομοί μορφοὶ εἰς δλους τοὺς ναοὺς καὶ αὐστηρῶς καθωρισμένος. ‘Ο τροῦλλος π.χ. καταλαμβάνεται ἀπὸ εἰκόνας τοῦ Χριστοῦ, ὡς παντοκράτορος, δστις κρατεῖ τὸ εὐαγγέλιον εἰς τὴν ἀριστερὰν καὶ εὐλογεῖ μὲ τὴν δεξιάν. Εἰς τὴν κόγχην τοῦ ιεροῦ εἰκονίζεται ἡ Θεοτόκος μὲ τὸν Χριστὸν ὡς παιδίον.

23. 'Ο καλός Ποιμήν.

(Μωσαϊκὸν ἐνὸς μνημείου τῆς Ραβέννης, δος αἰών. 'Ο Χριστός, γαλήνιος ἐντὸς παραδεισιακοῦ τοπείου περιστοιχίζεται ὑπὸ ἔξι συμβολικῶν προθάτων).

'Ιδιαιτέρως ἀναπτύσσεται ἡ Ψήφιδος φία.

'Η τέχνη αὕτη συνίσταται εἰς τὴν διακόσμησιν τῶν τοίχων τῶν ναῶν μὲν μικροὺς πολυχρώμους λίθους. Τούτους χολλοῦν μὲ τοιαύτην τέχνην καὶ τόσην ἀντίθεσιν χρωμάτων, ὥστε προξενοῦν ἐντύπωσιν ἀπὸ μακρὰν εἰς τὸν θεατὴν. Οἱ λίθοι αὗτοὶ λέγονται ψήφιδες εἰς καὶ διὰ τοῦτο αἱ ζωγραφίαι, αἱ δοποῖαι κατασκευάζονται τοιουτοτρόπως, ὄνομάζονται ψήφιδες τὰ ἢ μωσαϊκά.

Τῆς ἐποχῆς ταύτης μωσαϊκὰ δὲν ἔσωθησαν πολλά. Τὰ ψηφιδωτὰ τῆς 'Αγίας Σοφίας εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ήσαν ἀγνωστα μέχρι τινός, διότι οἱ Τούρκοι τὰ ἐσκέπασαν μὲ ἀσβεστον, ὅταν τὸ 1453 κατέλαβον τὴν Πόλιν. Κατὰ τὰ τελευταῖα δμως ἔτη, κατόπιν ἐπιμελοῦς ἔργασίας, ἐξέθαψαν ἀπὸ τὸ κονίαμα 'Αμερικανοὶ ἀρχαιολόγοι πολλὸν ἔξαίσια ψηφιδωτὰ τῆς 'Αγίας Σοφίας, ὡς τὸ ἐν σελ. 33 (εἰκ. 6) ὠραῖον μωσαϊκὸν τῆς ἐνθρόνου Θεοτόκου.

'Επίσης τὰ μωσαϊκὰ τοῦ πυρποληθέντος ναοῦ τοῦ 'Αγίου Δημητρίου Θεσσαλονίκης ἀνήκουν εἰς τὴν αὐτὴν περίοδον. Εἰς ἐν ψηφιδωτὸν παριστάνεται ὁ πολιούχος προστατεύων τοὺς εὐλαβεῖς ἰδρυτὰς τοῦ να-

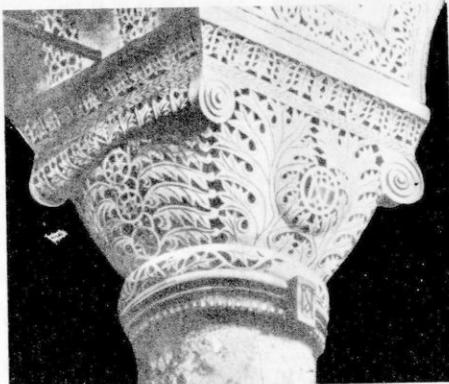
24. 'Ο "Αγιος Δημήτριος καὶ οἱ ἴδρυται τοῦ ναοῦ τοῦ
 'Αγ. Δημητρίου Θεσσαλονίκης.
 (Μωσαϊκὸν ἦν αἰῶνος).

φιδωτῶν τούτων τοῦ 'Αγίου Γεωργίου Θεσσαλονίκης, διατηροῦνται ἐπίσης καὶ τοῦ 'Αγίου Βιταλίου καὶ 'Αγίου 'Απολλιναρίου εἰς τὴν Ἰταλίκην πόλιν τῆς Ραβέννης, ὅπου παρίστανται δὲ 'Ιουστινιανὸς καὶ ἡ Θεοδώρα μὲ τὴν ἀκολουθίαν των. Εἰς τὰ ψηφιδωτά ταῦτα διακρίνεται ὁ συνδυασμὸς τῆς ἀρχαίας ἑλλήνικῆς τέχνης μὲ τὴν μεγαλοπρέπειαν καὶ τὴν χριστιανικὴν σοβαρότητα.

'Αντιθέτως πρὸς τὴν ζωγραφικήν, ἡ γλυπτικὴ κατὰ τοὺς βυζαντινούς χρόνους παρημελήθη.

οῦ, εἰς ἄλλο ὁ ἄγιος μὲ λευκὸν ἔνδυμα μεταξὺ ἐνὸς ἐπισκόπου καὶ ἐνὸς μεγιστᾶνος. Τοῦ 5ου αἰῶνος ἐπίσης ψηφιδωτὸν εἶναι ἡ μεγαλοπρεπῆς σύνθεσις εἰς τὸν ἀπέραντον τρούλλον τοῦ 'Αγίου Γεωργίου Θεσσαλονίκης, ἡ ὅποια παριστάνει ἄγιους προσευχομένους πρὸν ναῶν. Τὰ παριστανόμενα πτηνὰ καὶ δοχεῖα μὲ ἄνθη ἐνθυμίζουν τὴν ἀρχαίαν ἑλλήνικὴν τέχνην. Ψηφιδωτὰ τοῦ 16ου αἰῶνος εἰς τὸν ναὸν τῆς Θεοτόκου τῆς 'Αχειροποιήτου εἶναι διακοσμήσεις μὲ ἄνθη, καρπούς καὶ φύλλα.

'Εκτὸς τῶν ψη-

25. Κιονόκρανον τῆς Ἀγίας Σοφίας
τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

σκάλισαν θαυμάσια κιονόκρανα μὲ πρωτοτύπους συνθέσεις. Ἐπίσης ἀνέπτυξαν τὴν ἐπίδοσίν των καὶ εἰς μερικὰ ἀνάγλυφα, ὅπως εἰς σαρκοφάγους.

Ἐκτὸς τούτου, ἡ γλυπτικὴ πάραπτηρεῖται καὶ εἰς τὸ σκάλισμα ἀναγλύφων ἐπὶ ἑλεφαντοστοῦ καὶ εἰς τὴν κατασκευὴν κομψοτεχνημάτων καὶ σκευῶν ἐκ χρυσοῦ.

Εἰς μεγίστην τελειότητα ἔφθασαν τὰ κεντήματα ἐπὶ ὑφασμάτων, τὰ δποῖα ἐχρησίμευον ἢ διὰ τὸν στολισμὸν τῶν ἐκκλησιῶν ἢ διὰ τὰς ἐνδυμασίας τῶν αὐτοκρατόρων καὶ τῶν μελῶν τῆς αὐτοκρατορικῆς οἰκογενείας.

29. Ἡ φιλανθρωπία

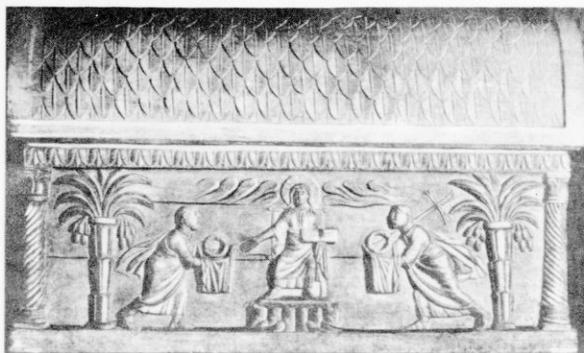
Ο Χριστιανισμὸς ἤσκησεν εἰς εὑρεῖαν κλίμακα τὴν φιλανθρωπίαν, ὡς ὕψιστον χριστιανικὸν καθῆκον.

Εἰς τὸ Βυζαντινὸν κράτος ὑπῆρχον νοσοκομεῖα, πτωχοκο-

Τοῦτο ὀφείλεται εἰς δύο λόγους: Ὁ χριστιανισμός, μὴ ἀποδίδων σημασίαν εἰς τὴν καλλονὴν τοῦ ἀνθρώπου, περιεφρόνησεν αὐτὴν καὶ δὲν ἡσθάνθη τὴν ἀνάγκην νὰ τὴν παραστήσῃ. Ἔπειτα, ἡ γλυπτικὴ εἶχε συνδεθῆ περισσότερον μὲ τοὺς εἰδωλολατρικοὺς θεούς, τοὺς ὁποίους ἀπεικόνιζε, καὶ διὰ τοῦτο δὲν ἤγαπήθη ὑπὸ τῶν χριστιανῶν. Οἱ γλύπται τῆς ἐποχῆς περιωρίσθησαν εἰς τὸ διακοσμητικὸν μέρος. Ἐ-

26. Κιονόκρανον τοῦ Ἀγίου Βιταλίου
τῆς Ραβέννης

27. Σαρφοφάγος τῆς Ραβέννης (5ος αιών)
 (Εἰκονίζουσα τὸν Χριστὸν μεταξὺ τῶν δύο κορυφαίων Ἀποστόλων τοῦ Πέτρου καὶ τοῦ Παύλου, προσφερόντων εἰς αὐτὸν στεφάνους)

μεῖα, γηροκομεῖα καὶ ὅλλα εὐαγῆ ἴδρυματα, εἰς τὰ ὄποια περιεθάλποντο πτωχοί, ἀσθενεῖς καὶ ξένοι. Περισσότερον γνωστή εἶναι ἡ φιλανθρωπικὴ δρᾶσις τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν καὶ τοῦ Ἀγίου Ἰωάννου τοῦ Ἐλεήμονος, πατριάρχου Ἀλεξανδρείας.

‘Υπῆρχε συνήθεια τὴν Μ. Παρασκευὴν νὰ ἐπισκέπτωνται οἱ αὐτο-

κράτορες τὰ φιλανθρωπικὰ ἴδρυματα τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Πάντα ταῦτα διετέλουν ὑπὸ τὴν ἐπίβλεψιν τῆς Ἐκκλησίας καὶ τοῦ Κράτους, εἰδικὸς δὲ ὑπάλληλος, πάντοτε κληρικός, ὁ μέγας ὁρφανοὶ τρόφος, ἐφρόντιζε διὰ τὰ πάσης κοινωνικῆς τάξεως ὁρφανὰ καὶ διεγειρίζετο τὴν τυχὸν περιουσίαν τῶν ὁρφανῶν, κατέχων μεγάλην κοινωνικὴν θέσιν.

‘Υπάρχουν ἄφθονα παραδείγματα τῆς ‘πὲρ τῶν πτωχῶν φροντίδος βασιλέων καὶ βασιλισσῶν τοῦ Βυζαντίου, ὡς τοῦ Μ. Κωνσταντίνου, τοῦ Ἰουστινιανοῦ, τῆς Πλακίλης, τῆς Θεοδώρας κ.ἄ. Ο Ἰουστινιανός, διὰ νὰ βοηθήσῃ τοὺς σεισμοπαθεῖς, ἔκαμεν οἰκονομίαν, καταργήσας τὰς τελετὰς τῶν ἀνακτόρων.

Τέλος τὰ μοναστήρια παρεῖχον καθημερινῶς φιλοξενίαν, οἱ δὲ μοναχοὶ δὲν διέθετον μόνον κλίνην καὶ τροφὴν διὰ τοὺς ξένους, ὅλλα καὶ τοὺς πόδας των ἔνιπτον μὲθεριμὸν ὕδωρ. ‘Αν παρημέλουν τὸ καθῆκον τοῦτο, ὑπεβάλλοντο εἰς ἔκατὸν μετανοίας. Ἰδίως πρέπει νὰ μνημονεύσωμεν τὴν φιλάνθρωπον δρᾶσιν τοῦ Θεοδώρου Στουδίου, ὃστις μεγάλην φροντίδα κατέβαλε διὰ τὴν ταφὴν τῶν ἀπόρων ξένων εἰς ἰδιαίτερα νεκροταφεῖα, τὰ λεγόμενα ξενιτάφια.

Διὰ τοὺς ξένους ὑπῆρχεν ἰδιαίτερον ἐνδιαφέρον, εἰς τινα δὲ τῶν ξενιτάφιων (ξενώνων) παρείχετο καὶ δωρεὰν νοσηλεία. Τόσον καλλιεργημένον ἦτο τὸ αἰσθημα τῆς φιλοξενίας. ‘Ο περίφημος ξενιτά-

τοῦ Σαμψών, κακές κατὰ τὴν στάσιν τοῦ Νίκα (532). ἀνεκαίνισθη ὑπὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ καὶ περιέλαβεν ἰατρικὰ τμήματα. Ἡ Ἐκκλησία τιμᾷ τὴν 27ην Ἰουνίου τὴν μνήμην τοῦ Ἅγιου Σαμψών τοῦ ἔξιοδόχου.

Τὸ πνεῦμα τῆς φιλανθρωπίας εἶναι διάχυτον καὶ εἰς τὰ συγγράμματα τῶν Βυζαντινῶν. Αὐτοκράτωρ τοῦ Βυζαντίου ἔγραψε πρὸς ἀλεφιόν του τὸ ἔξις :

"Ἐνδυσε πένητα γυμνόν, χόρτασε πεινασμένον,
θλιμμένον παρηγόρησον, ἀρρώστους ἐπισκέπτον.

30. Η νομοθεσία

Εἰς τὸ Βυζαντινὸν κράτος ἔξηκολούθει νὰ ἴσχύῃ τὸ ρωμαϊκὸν δίκαιον. Πάρεστη δόμως ἀνάγκη νὰ γίνη συγκέντρωσις τῶν νόμων, τῶν ἐκδιδομένων ὑπὸ τῶν αὐτοκρατόρων τοῦ Βυζαντίου. Τὸ 429 συγκροτεῖται ἐπιτροπὴ ἀπὸ νομοδιδασκάλους καὶ μετ' ὅλης ἔτη (438) φέρει αὕτη εἰς φῶς τὸν Θεοδοσιανὸν κώδικα. Οὗτος διετήρησε τὴν ἴσχυν του μέχρι τοῦ Ἰουστινιανοῦ καὶ εἰς τὴν Δύσιν μέχρι τοῦ 12ου αἰώνος.

Ἡ ρωμαϊκὴ νομοθεσία ὑπέστη βαθμηδὸν τὴν ἐπίδρασιν τοῦ Χριστιανισμοῦ. Αἱ ἀντιλήψεις περὶ ἴσοτητος τῆς γυναικὸς πρὸς τὸν ἄνδρα κατακτοῦν ἔδαφος. Ἐπίσης ἡ ἀπελευθέρωσις τῶν δούλων, ἡ ὑπαρξία τῶν δικαιωμάτων τῶν παιδιῶν καὶ γενικῶς ὅ,τι ἀφορᾶ εἰς τὴν καλυτέρευσιν τῆς οἰκογενείας ἀναγνωρίζεται σιγά - σιγά ὑπὸ τοῦ κράτους.

Ἵδιως δόμως ὁ Ἰουστινιανὸς ἐνδιεφέρθη διὰ τὴν συλλογὴν καὶ κατάταξιν τῶν νόμων, διότι μεγάλη ἀκαταστασία ὑπῆρχεν εἰς τὴν διοίκησιν

28. Σαρκοφάγος τῆς Ραβέννης (θοιοί αἰώνων)
(Εἰκονίζουσα ἐν μέσῳ τῶν Χριστὸν ὡς ἀμύνην, ἵσταμενον ἐπὶ θρονος, ἐξ οὐ πηγάζον οἱ τέσσαρες ποταμοὶ τοῦ Παραδείσου, ἐκατέφωθεν δὲ τοῦ Χριστοῦ τοὺς Ἀποστόλους Πέτρον καὶ Παῦλον, εἰκονιζομένους ὡς πρόβατα)

καὶ ἡ δικαιοσύνη, ἔνεκα κακῆς ἐφαρμογῆς καὶ κακῆς ἐρμηνείας τῶν νόμων, ἦτο αὐθαίρετος. Οὗτος, εὐθὺς ὡς ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον, ἀνέθεσεν εἰς δωδεκαμελῆ ἐπιτροπήν, ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ Τριβωνίου ανού, τὴν τακτοποίησιν τῶν νόμων. Ἡ ἐπιτροπή, τὸ 529, ἐξέδωκε τὸν Ἰουστινιανὸν νόμον, περιέχοντα τοὺς ρωμαϊκοὺς νόμους ἀπὸ τοῦ Ἀδριανοῦ μέχρι τοῦ 529. Μετὰ ταῦτα νέα ἐπιτροπή ὑπὸ τὸν Τριβωνιανὸν ἐπεφορτίσθη νὰ συγκεντρώσῃ τὰς γνώμας τῶν παλαιῶν μεγάλων νομικῶν, πρὸ πάντων τοῦ Παπινιανοῦ, Οὐλπιανοῦ κ.ἄ. Κατ’ αὐτὸν τὸν τρόπον ἤλθεν εἰς φῶς νέα ἐργασία, ἣτις ὠνομάσθη Digesta, ἐλληνιστὶ Πανδέκτης.

Παραλλήλως ὁ Ἰουστινιανὸς ἀνέθεσεν εἰς νέαν ἐπιτροπὴν ὑπὸ τὸν αὐτὸν Τριβωνιανὸν τὴν συγγραφὴν νομικοῦ ἐγχειρίδιου πρὸς χρῆσιν τῶν σπουδαστῶν, ἐπεδίωξε δηλαδὴ καὶ τὴν μεθοδικὴν μόρφωσιν νέων νομικῶν, διὰ νὰ τοὺς χρησιμοποιήσῃ εἰς τὴν ὑπήρεσίαν τοῦ κράτους. Τὸ νομικὸν τοῦτο ἐγχειρίδιον ὠνομάσθη Eiusdem genitivi (Institutiones). Ἐν τῷ μεταξὺ ὁ Ἰουστινιανὸς ἤναγκαζετο νὰ ἐκδίδῃ νέους νόμους, τὰς Νεαράς, διὰ νὰ ρυθμίζῃ διάφορα ζητήματα, περὶ τῶν ὅποιων δὲν εἶχε προβλέψει ἡ παλαιοτέρα νομοθεσία.

Τὸ ἔργον τοῦτο, διὰ τὸ ὅποιον ὁ Ἰουστινιανὸς δικαιώς ἦτο ὑπερήφανος, ὠνομάσθη Ρωμαϊκὸν Ἀστικὸν δίκαιαν, εἶχε δὲ μεγάλην ἐπίδρασιν ἐπὶ τῆς νομοθεσίας τῶν νεωτέρων λαῶν. Νεώτερος ιστορικὸς γράφει τὰ ἑξῆς περὶ τῆς νομοθετικῆς ἐργασίας τοῦ Ἰουστινιανοῦ: «Δύο δῶρα μεγίστης ἀξίας ἔχαρισε τὸ Βυζάντιον εἰς τὴν Δύσιν· τὰ Ἑλληνικὰ Γράμματα καὶ τὸ Ρωμαϊκὸν Δίκαιον».

Βαθμηδὸν γίνεται χρῆσις τῆς ἐλληνικῆς γλώσσης κατὰ τὴν σύνταξιν νόμων καὶ προσαρμόζεται τὸ ἀρχαῖον ρωμαϊκὸν δίκαιον πρὸς τὴν χριστιανικὴν ἀντίληψιν καὶ τὸ σύγχρονον πνεῦμα. «Οθεν ἐτροποποιήθη ἡ ρωμαϊκὴ νομοθεσία καὶ ἔγινεν ἡλληνο-ρωμαϊκὴ καὶ ἡ λατινικὴ γλῶσσα ἀντικατεστάθη ἐξ ὀλοκλήρου ὑπὸ τῆς ἐλληνικῆς.

31. Ἡ στρατιωτικὴ δργάνωσις

Κάθε πολίτης τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους ἦτο ὑποχρεωμένος νὰ ὑπηρετῇ εἰς τὸν στρατὸν ἀπὸ τὸ 18ον ἔτος τῆς ἡλικίας του μέχρι τοῦ 40οῦ. Τὸ κράτος εἶχε τὸ δικαίωμα νὰ καλῇ τὸν πολίτην εἰς τὸν στρατόν, ἐφόσον ἔκρινε τοῦτο ἐπιβεβλημένον.

Τῆς στρατιωτικῆς ὑπηρεσίας ἀπηλλάσσοντο μόνον ὅσοι ἀνήκον εἰς τὰς διαφόρους ὑπηρεσίας τοῦ βασιλέως, ὅσοι ἡσχολοῦντο μὲ τὴν ἀλιείαν τῶν πορφυρούχων κογχυλίων καὶ τινες ἄλλοι. Οἱ ἀνήκοντες εἰς τὴν ἀνωτέραν κοινωνικὴν τάξιν κατετάσσοντο εἰς τὸν στρατὸν ὡς ἀξιωματικοὶ. 'Η στρατιωτικὴ ὑποχρέωσις δὲν ἦτο προσωπικὴ καὶ ὁ καθεὶς ἡδύνατο νὰ στείλῃ ἀντικαταστάτην του.

Τὸ ἀπέραντον κράτος τοῦ Βυζαντίου δὲν διέθετεν ἀπὸ ὅλας τὰς χώρας ἵστης ἀξίας στρατιώτας. 'Υπῆρχον περιφέρειαι, ὅπως ἡ Μακεδονία, ἡ Θράκη, ἡ Ἰσαυρία, ἡ Καππαδοκία καὶ ἡ Ἀρμενία, αἱ ὅποιαι παρεῖχον λαμπροὺς στρατιώτας. 'Οσαι ἐπαρχίαι δὲν ἔστρατολογοῦντο, ἐφορολογοῦντο ἀπὸ τὸ κράτος, δηλαδὴ ἔξηγόραξον τὴν στρατιωτικὴν θητείαν. 'Αποτέλεσμα τῶν ἀπαλλαγῶν ἦτο νὰ μὴ συλλέγεται στρατός, ἀπὸ ἀπόψεως ποιότητος καὶ ἀριθμοῦ, ἀξίος νὰ ὑπερασπίσῃ τὸ ἀπέραντον Βυζαντινὸν κράτος. 'Ενεκα τούτου ἡ κυβέρνησις ἡναγκάσθη νὰ ἐνισχύσῃ τὸν στρατὸν μὲ μισθοφόρους. Οὗτοι προήρχοντο κυρίως ἀπὸ τοὺς γειτονικοὺς λαούς, τοὺς κατοικοῦντας εἰς τὰ σύνορα τοῦ κράτους, ἐλάμβανον δὲ μεγάλον μισθὸν καὶ γαίας ἔναντι τῶν στρατιωτικῶν ὑπερεσιῶν.

'Ο Βυζαντινὸς στρατὸς ὑπεβάλλετο εἰς διαρκῆ τραχεῖαν ἀσκησιν, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ εἶναι εἰς πᾶσαν περίπτωσιν ἀξίον ὄργανον ὅχι μόνον τηρήσεως τῆς τάξεως ἐντὸς τοῦ κράτους, ἀλλὰ καὶ ἀντιμετωπίσεως παντὸς ἔξωτερικοῦ κινδύνου. Τὸ σπουδαιότερον γνώρισμα τοῦ στρατοῦ τούτου ἦτο τὸ ἀνεπτυγμένον θρησκευτικὸν συναίσθημα. Μὲ πεποίθησιν ἐπὶ τὴν νίκην, ἐβάδιζον εἰς τὴν μάχην οἱ Βυζαντινοὶ στρατιῶται ὑπὸ τὴν προστασίαν τοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς Παναγίας.

'Ἐνῷ τὸ ἥμικὸν αὐτοῦ τοῦ στρατοῦ ἦτο τόσον θαυμαστόν, ὃ ἀριθμός του δὲν ἦτο ἀνάλογος πρὸς τὴν ἔκτασιν τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους. Οὐδέποτε κατώρθωσε νὰ ὑπερβῇ τὰς 200.000 ἀνδρῶν. 'Ο Βελισάριος ὑπέταξε τὸ κράτος τῶν Βανδάλων μὲ 15 χιλιάδας στρατοῦ, ἡ δὲ κατάλυσις τοῦ 'Οστρογοτθικοῦ κράτους εἰς τὴν Ἰταλίαν ἔγινε μὲ 25 — 30 χιλιάδας.

'Ο στρατὸς τοῦ Βυζαντίου ἀπετελεῖτο ἀπὸ πεζικὸν καὶ ἵππικον. Οἱ βαρέως ὀπλισμένοι πεζοὶ καὶ ἵππεῖς ἔφερον τὰ ἔξης: Τὸ λαρικιον (θώρακα), τὴν κασίδα (περικεφαλαίαν), τὰς κυνηγιτίδας, τὸ σκουτάριον (ἀσπίδα), τὸ σπαθίον (τὸ ἔπιφρος) καὶ τὸ κοντάριον (μικρὰν λόγχην). 'Εκτὸς τούτων, ὑπῆρ-

χιν πεζοί καὶ ἵππεῖς ἐλαφρῶς ὡπλισμένοι, οἱ λεγόμενοι τὸ ξόται.

Ἐκτὸς τοῦ στρατοῦ τούτου, ὁ δόποιος ἔχρησιμοποιεῖτο πρὸς προάσπισιν τοῦ κράτους ἀπὸ ἐχθρικᾶς εἰσβολῆς ἢ ἐπαναστάσεις, τὸ Βυζαντινὸν κράτος εἶχεν δργανώσει διαφοροτρόπως τὴν ἄμυναν τῶν συνόρων. Κατὰ μῆκος τῶν ἀπεράντων συνόρων του ἐγκατέστησε σώματα στρατοῦ, εἰς τὰ δόποια ἐνεπιστεύθη τὴν ἄμυναν αὐτῶν. Οἱ στρατιῶται αὐτοὶ τῆς μεθοριακῆς γραμμῆς, τῶν ἀκρων, ὧνομάσθησαν ἀκριταῖ, καὶ ἐγκαθίσταντο μὲν τὰς οἰκογενείας των εἰς τὰς γαίας, τὰς δόποιας ἐχορήγει τὸ Βυζαντινὸν κράτος εἰς κύτους, ὡς ἀνταμοιβήν διὰ τὴν στρατιωτικὴν των ὑπηρεσίαν.

Οἱ ἀκρῖται εἶχον ὡς κύριον ἔργον νὰ κατέχουν τοὺς ὀχυροὺς τόπους, τοὺς πύργους καὶ τὰς ἀκροπόλεις, διὰ τῶν δόποιων ἥτο ἡσφαλισμένον δόλον τὸ Βυζαντινὸν κράτος. Πολλὰ ἀπὸ τὰ φρούρια ταῦτα εἶχον κτισθῆ ὑπὸ τῶν Ρωμαίων, ἐπὶ τῶν Βυζαντινῶν ὅμως ἔγιναν πολὺ περισσότερα. Ἡκολούθουν τὸ ἐν τῷ δέλλῳ εἰς μίαν ἀδιάκοπην σειρὰν καὶ εἰς αὐτὰ κατέφευγον οἱ κάτοικοι τῶν πέριξ περιοχῶν, διάκις ἐγίνοντο ἐπιδρομαὶ βαρβάρων. Οἱ ἀκρῖται ἐπέβλεπον τὰ σύνορα, παρηκολούθουν πᾶσαν κίνησιν τῶν ἐχθρῶν καὶ ἀπέκρουν πᾶσαν ἐπιδρομήν των, ἐνίστε δὲ προληπτικῶς πρῶτοι ἐπετίθεντο κατὰ τῶν ἐχθρῶν τοῦ κράτους.

Ἡ Βυζαντινὴ ἐποποιεῖται ἔξυμνησε τὰ καταρθώματα τῶν ἀκριτῶν τῆς Ἀσίας εἰς μακρὸν ποίημα, δόπου ἐξαίρεται ἴδιας ἢ ἀνδρεία καὶ ὀπατριωτισμὸς τοῦ Βασιλείου Διγενῆ Ἀκρίτα.

Ἐκτὸς τῶν συνοριακῶν ἀκροπόλεων, καὶ ἐντὸς τοῦ κράτους, εἶχον ληφθῆ μέτρα ἀμύνης κατὰ ἐνδεχομένων ἐχθρικῶν ἐπιδρομῶν. "Ολαι αἱ μεγάλαι πόλεις ἦσαν ὀχυρωμέναι, περιβαλλόμεναι ἀπὸ ὑψηλὰ καὶ παχέα τείχη, τὰ δόποια κατὰ διαστήματα ἐνισχύοντο ὑπὸ ἰσχυρῶν πύργων. Ὁ δόλος περίβολος εἶχε σχῆμα τετραγωνικὸν ἢ σχεδὸν κυκλοτερές, ἔμπροσθεν δὲ αὐτοῦ ὑπῆρχεν εὐρεῖα τάφρος. Διὰ τὴν ἀνέγερσιν τῶν φρουρίων εἰσεπράττετο εἰδικὸς φόρος ἀπὸ τοὺς κατοίκους, ὁ γνωστὸς ὑπὸ τῷ ὄνομα φόρος καστροκίσας.

Οἱ πύργοι τῶν μοναστηρίων τοῦ Ἅγιου Ὄρους καὶ τὰ διασώθεντα μεγάλα τμήματα τῶν τειχῶν τῆς Θεσσαλονίκης καὶ τῆς Κωνσταντινουπόλεως μᾶς δίδουν σαφῆ εἰκόνα τῆς τοιαύτης ὀχυρώσεως.

Ἐκτὸς τοῦ στρατοῦ, τὸ Βυζαντινὸν κράτος εἶχεν ἰσχυρὸν στόλον ὁ δόποιος μέχρι τοῦ 8ου αἰῶνος ἥτο κυρίαρχος εἰς τὰς ἀνατολικὰς θα-

λάσσας, μέχρι δὲ τῆς ἐμφανίσεως τῶν Ἀράβων ἤτοι ὁ μόνος στόλος τῆς Μεσογείου θαλάσσης. Τὰ μεγαλύτερα πολεμικὰ πλοῖα ἦσαν οἱ κάραβοι. Τὰ περισσότερον δύμως συνήθη καὶ σπουδαιότερα ἦσαν οἱ δρόμωνες, μὲ πλήρωμα 300 ἀνδρῶν, ἀπὸ τούς ὅποιους οἱ 70 στρατιῶται. Ἐκτὸς τούτων, ὑπῆρχον καὶ ἄλλα ἐλαφρότερα πλοῖα, ἐπὶ τῶν ὅποιων ἐπέβαινον 130 — 160 ἀνδρες.

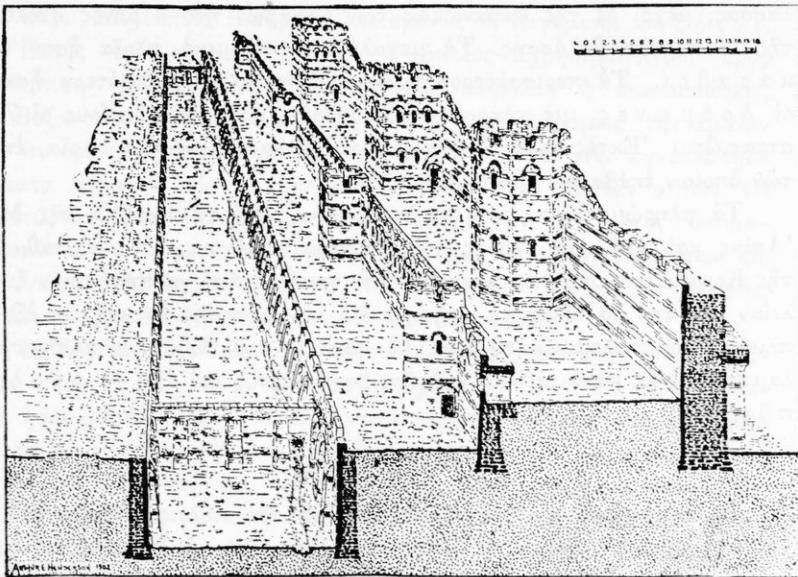
Τὰ πληρώματα τοῦ στόλου προήρχοντο ἀπὸ τὰ παράλια τῆς Μ. Ἀσίας καὶ ἀπὸ τὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου πελάγους. Οἱ ναύσταθμοι τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἦσαν πάντοτε γεμάτοι ἀπὸ ναυπηγήσιμον ξυλείαν καὶ ἀπὸ τὰ ὄλικὰ τὰ χρήσιμα διὰ τὴν κατασκευὴν καὶ τὸν ἔξοπλισμὸν τῶν πολεμικῶν πλοίων. Τὸ ναυτικὸν τοῦ Βυζαντίου κατήγαγε λαμπρὰς νίκας κατὰ πολλῶν ἔχθρῶν, βοηθούμενον καὶ ἀπὸ τὸ ὑγρὸν πῦρ.

32. Αἱ πόλεις

Τὸ ἐνδιαφέρον τῶν αὐτοκρατόρων διὰ τὰς πόλεις ὑπῆρξε συνεχὲς καὶ ποικίλον. Ἐκαστος τούτων ἐφίλοτιμεῖτο νὰ ὀχυρώνῃ πόλεις καὶ νὰ καλλωπίζῃ αὐτάς, διὰ τῆς ἴδρυσεως διαφόρων δημοσίων ἔργων κοινῆς ὠφελείας.

Ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Ἰουστινιανοῦ ἐκτίσθησαν πολλαὶ πόλεις. Δὲν ἐνδιεφέρθη μόνον ν' ἀσφαλίσῃ αὐτὰς διὰ διαφόρων ὀχυρωμάτων ἔργων, ἀλλὰ καὶ νὰ τὰς ἐξωραΐσῃ. Εἰς τὰ ἀνατολικὰ σύνορα τοῦ κράτους ὡχύρωσε πολλάς πόλεις διὸ Ἰουστινιανός, δπως τὴν "Εδεσσαν καὶ τὴν Θεοδοσιούπολιν. Ἐπίσης ἐφρόντισε δι' ὑδραγωγεῖα καὶ δεξαμενάς, ὥστε νὰ ἐξασφαλίσῃ τὴν ἐπάρκειαν ὕδατος καὶ ἐν εἰρήνῃ καὶ εἰς περίπτωσιν πολιορκίας. Η Ἀντιόχεια εὐηργετήθη μὲ λουτρά, στοάς καὶ φιλανθρωπικὰ καταστήματα. Εἰς τὴν Ἐλενόπολιν τῆς Βιθυνίας ἴδρυθησαν λουτρά καὶ ἡ κοίτη τοῦ διὰ τῆς πόλεως διερχομένου ποταμοῦ Δράκοντος ἐρρυθμίσθη καταλλήλως. Εἰς τὴν Παλαιστίνην ἀνώρυξεν διὸ Ἰουστινιανός φρέστα καὶ ἴδρυσε πτωχοκομεῖα, πολλάς δεξαμενάς καὶ ἄλλα κτίσματα. Εἰς τὴν Καρχηδόνα ἐκτίσε μεγάλας θέρμας (λουτρά), τὰς ὁποίας ὠνόμασε Θεοδωριανάς, πρὸς τιμὴν τῆς συζύγου του. Χάριν τῆς συγκοινωνίας ἐκτίσε καὶ γεφύρας εἰς διαφόρους ποταμούς τῆς ἐπικρατείας του.

Δύο πόλεις ἔζεχουν εἰς τὸ Βυζαντινὸν κράτος, ἡ Κωνσταντινούπολις καὶ ἡ Θεσσαλονίκη. Κατὰ τὰ τέλη τοῦ 4ου καὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ

29. Τμῆμα τῶν τειχῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως

ἵου αἰώνος ἰδρύθησαν τὰ βυζαντινὰ τείχη τῆς Θεσσαλονίκης, ἡ ὅποια εἶναι ἡ δευτέρα πόλις τοῦ κράτους. Ἡ πόλις ἦτο μεγάλη καὶ εὐρεῖα, διότι μέγας ἦτο ὁ κύκλος τῶν τειχῶν τῆς, τὰ ὅποια εἶχον πύργους καὶ προμαχῶνας, ἀπὸ ἀνατολῶν δὲ καὶ δυσμῶν ἡ πόλις ἡσφαλίζετο ὑπὸ δύο χειμάρρων. Παλάτια ἐστόλιζον τὴν Θεσσαλονίκην, ὅπου διέμενον οἱ αὐτοκράτορες, ὁσάκις τὴν ἐπεσκέπτοντο καὶ ἴδιως τὴν 26ην Ὁκτωβρίου.

Τὸ μεγαλύτερον ὅμως ἐνδιαφέρον τῶν αὐτοκρατόρων εἴλκυσσεν ἡ Κωνσταντινούπολις. Ἡ ὀχύρωσις αὐτῆς ἦτο τόσον σημαντική, ὥστε κατώρθωσε νὰ ἀντιμετωπίσῃ πολλὰς πολιορκίας καὶ μάλιστα εἰς περιστάσεις, κατὰ τὰς ὅποιας μόνη αὐτῇ ἀπ' ὅλον τὸ κράτος εἶχε μείνει ἐλευθέρα. Ὁλίγον χρόνον μετὰ τὴν ἀνέγερσιν τῶν τειχῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ὁ πληθυσμός της ηὔξηθη τόσον πολύ, ὥστε δὲν ἤδυναντο νὰ περιλάβουν αὐτὸν τὰ τείχη τοῦ Κωνσταντίνου. Ὁ Θεοδόσιος ὁ Β' (408—450) ἀνήγειρε νέα τείχη, εὐρύτερα. Ταῦτα, δχι μόνον ἤδυναντο νὰ περιλάβουν πληθυσμὸν ἐνὸς ἑκατομ-

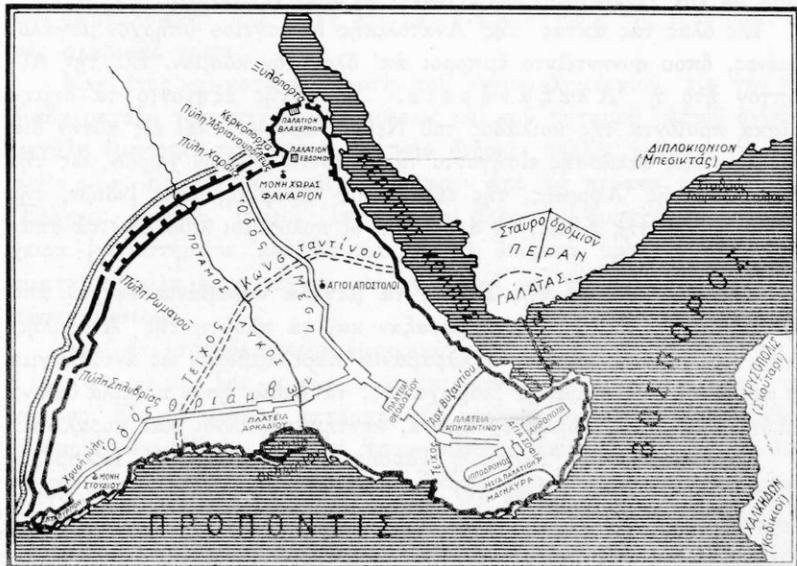
μυρίου, ἀλλὰ καὶ ἐκτίσθησαν κατὰ τοιοῦτον τρόπον, ὥστε νὰ κατα-
στήσουν τὴν πόλιν ἀπόρθητον ἀπὸ τὸ μέρος τῆς Ἑράς. Ἡ Κωνσταν-
τινούπολις περιέλαβε πληθυσμὸν ἑλληνικὸν καὶ, ἐξωραϊσθεῖσα δι' ἀρι-
στουργημάτων τῆς ἀρχαίας τέχνης, ἀπέβη φύλαξ τῆς κλασσικῆς πα-
ραδόσεως. Λόγω δὲ τῶν πολλῶν καὶ ὡραίων ἐκκλησιῶν της, κατέστη
ἰσχυρὸν θρησκευτικὸν καὶ καλλιτεγνικὸν κέντρον.

Βαθεῖα τάφρος περιέκωνε τὴν πόλιν ἐξωτερικῶς. Ἐπειτα ἀφίνετο ἐλεύθερος χῶρος, ὅπου ἡμύνετο ἡ πρώτη γραμμὴ τῶν ὑπερασπιστῶν. Κατόπιν ὁρθώνετο ὑψηλὸν καὶ παχὺ τεῖχος, ὃστερον ἤρχετο εὐρεῖα ἔκτασις, διὰ τὴν οποίαν ἐπί της αὐτῆς ἐλεύθερως ὁ στρατός. Ἀπὸ τὸ μέρος τῆς θαλάσσης τὰ τείχη ἦσαν ἀπλᾶ, ἡ δὲ εἰσοδος τοῦ Κερατίου κόλπου ἐφράσσετο διὰ βαρείας ἀλύσου.

Τὰ τείχη αὐτὰ τοῦ Θεοδοσίου ὑπῆρχαν τὸ ἀντικείμενον διαρκοῦς μερίμνης ἐκ μέρους τῶν αὐτοκρατόρων καὶ διασφέζονται μέχρι σήμερον.

33. Ἐμπόριον - Ναυτιλία - Βιομηχανία

"Ελληνες κυρίως διεξάγουν τὸ ἐμπόριον τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους

30. Ἡ δχύρωσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως

καὶ διαδίδουν συγχρόνως καὶ τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν. Μεταφέρουν οἱ ἔμποροι τὰ πολύτιμα προϊόντα τῶν Ἰνδιῶν εἰς τὴν Εὐρώπην καὶ ἐκ τῆς Συρίας, οἶνον, λινὰ ὑφάσματα, χρυσᾶ καὶ ἀργυρᾶ ἀντικείμενα. "Οσοι ἐκ τῶν Βυζαντινῶν ἔμπορεύονται εἰς τὴν Γαλλίαν λέγονται Γαλλικοί δρόμοι καὶ δοσοί εἰς τὴν Ἰσπανίαν Σπανικοί δρόμοι.

Μεγάλαι ἐπαρχιακαὶ πόλεις ἀπέβησαν ἀξιόλογα ἔμπορικὰ κέντρα, ὡς ἡ Ἀλεξανδρεία, ἡ Ἀντιόχεια, ἡ Ἱερουσαλήμ, ἡ Θεσσαλονίκη, ἡ Ἀδριανούπολις, αἱ Πάτραι κ.ἄ. Εἰς τὴν οἰκονομικὴν ἀνάπτυξιν τῶν πόλεων τούτων συνέβαλον κατὰ πολὺ αἱ μεγάλαι χερσαῖαι καὶ θαλάσσαιαι ὁδοί.

Αἱ ποτάμιαι ὁδοὶ τοῦ Δινειπέρου καὶ τοῦ Τανάϊδος (Δὸν) εὐρίσκοντο εἰς ἐπαφὴν μὲ τὸ Βυζαντιον διὰ τῶν λιμένων τῆς Κριμαίας. Ἀπὸ τὴν χώραν τῶν Λαζῶν (τῆς παλαιᾶς Κολχίδος) καὶ τὴν Τραπεζοῦντα ἥρχουν ὁδοί, αἱ ὄποιαι ὀδήγουν εἰς τὴν Κεντρικὴν Ἀσίαν.

Εἰς τὴν Βαλκανικὴν ὑπῆρχον πολλαὶ χερσαῖαι ὁδοί, αἱ ὄποιαι συνέδεον ἀπομεμαρύσμένας πόλεις, ἡ μεγαλυτέρα ὅμως ὅλων ἡτο ἡ περίφημος Ἔγαττια, διὰ τῆς ὄποιας συνεδέετο ἡ Κωνσταντινούπολις μὲ τὴν Ἀδριατικὴν καὶ ἐντεῦθεν μὲ ὅλην τὴν Δύσιν.

Εἰς ὅλας τὰς ἀκτὰς τῆς Ἀνατολικῆς Μεσογείου ὑπῆρχον μεγάλοι λιμένες, ὅπου συνηντάντο ἔμποροι ἀπ' ὅλον τὸν κόσμον. Εἰς τὴν Αἴγυπτον ἡτο ἡ Ἀλεξάνδρεια. Ἐξ αὐτῆς ἐξήγοντο τὰ δημητριακὰ προϊόντα τῆς κοιλάδος τοῦ Νείλου ποταμοῦ καὶ εἰς αὐτὴν διὰ τῆς Ἐρυθρᾶς θαλάσσης εἰσήγοντο τὰ προϊόντα πολλῶν χωρῶν, ὡς τῆς Αἰθιοπίας, τῆς Ἀφρικῆς, τῆς εὐδαίμονος Ἀραβίας, τῶν Ἰνδιῶν, τῆς Κεϋλάνης καὶ τῆς Κίνας, τὰ ἀρώματα, οἱ πολύτιμοι λίθοι καὶ τὰ σπάνια μέταλλα.

Εἰς τοὺς λιμένας τῆς Συρίας τὰ μεγάλα καραβάνια ἔφερον ἀπὸ τὴν Κίναν τὴν ἀκατέργαστον μέταξαν καὶ τὰ πλούτη τῆς Ἀνατολῆς. Ἀπὸ τοὺς λιμένας αὐτοὺς τὰ καραβάνια παρελάμβανον ὡς ἀντάλλαγμα τὰ προϊόντα τῆς συριακῆς βιομηχανίας, τὰ ὄποια ἦσαν ποικίλα ὄντατα σκεύη, ὑφάσματα, κομψοτεχνήματα, κεντήματα, οἶνοι καὶ κοράλλια.

Εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν ἡ Ταρσός, ἡ Ἀττάλεια, ἡ Ἐφεσος, ἡ Σμύρνη, ἡ Φώκαια, εἰς δὲ τὸν Εὔξεινον Πόντον ἡ Τραπεζοῦς καὶ ἡ Χερσῶν εἶναι σπουδαῖα κέντρα ἀνταλλαγῶν. Ἐκ τούτων ἴδιαιτέρως ἀξιοσημείωτος ἡτο ἡ Χερσών. Οἱ λαοὶ τῆς ἐνδοχώρας, Πατασιάκαι, Ρῶσοι καὶ Χάζαροι, ἔφερον εἰς Χερσῶνα τὸν σῖτον, τὸ χαβιάριον καὶ

τὰ γουναρικὰ καὶ ἡγοραζὸν τὰ προϊόντα τῆς ἑλληνικῆς βιομηχανίας.

Εἰς τὸ Ἰόνιον πέλαγος ἤσαν ὁ Αὐλών, τὸ Δυρράχιον καὶ ἡ Κέρκυρα. Εἰς τὴν μεσημβρινὴν Ἐλλάδα τὸ Ναύπλιον, ἡ Κόρινθος, αἱ Ἀθῆναι, ἡ Χαλκίς, αἱ Πάτραι ἐδέχοντο ἐμπόρους, οἱ δόποιοι ἡγόραζον τὰ μεταξωτὰ τῶν ἐργοστασίων τῆς Πελοποννήσου, τῆς Ἀττικῆς καὶ τῆς Βοιωτίας.

Δύο ἤσαν τὰ σπουδαιότερα ἐμπορικὰ κέντρα τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας, ἡ Θεσσαλονίκη καὶ ἡ Κωνσταντινούπολις.

Ἡ Θεσσαλονίκη εἶναι ἡ δευτέρα μετά τὴν πρωτεύουσαν ἐμπορικὴ πόλις τοῦ κράτους. Δεσπόζει τοῦ σημαντικοῦ εἰς τὴν ἴστορίαν Αἰγαίου Πελάγους καὶ τῶν μεγάλων ὄδῶν ἐπικοινωνίας Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως. "Οχι μόνον ὅλον τὸ ἐμπόριον, τὸ δόποιον ἀπὸ τὴν Ἀδριατικὴν θάλασσαν κατηυθύνετο εἰς τὸν Βόσπορον, ἔπειτεν ἀναγκαστικῶς νὰ περάσῃ ἀπὸ τὴν Θεσσαλονίκην, ἀλλ' αὐτὴ ἦτο καὶ ἡ φυσικὴ ὁδὸς τῆς ἐξαγωγῆς εἰς τὰς σλαβικὰς χώρας.

Κατ' ἔτος καὶ κατὰ τὴν ἑορτὴν τοῦ Ἅγιου Δημητρίου, εἰς τὴν πεδιάδα μεταξὺ τῶν τειχῶν τῆς πόλεως καὶ τοῦ ποταμοῦ Ἀξιοῦ ἐγίνετο μεγάλη ἐμπορικὴ πανήγυρις, ἡ δόποια διήρκει πολλὰς ἡμέρας, τὰ Δημήτρια. Εἰς αὐτὴν μετεῖχον ἐμπόροι ἀπὸ τὰ πέρατα τοῦ κόσμου. "Ἐλληνες, Σλάβοι, Ἰταλοί, Ἰσπανοί καὶ ἄλλοι. Οἱ ἐμπόροι ἔδρυον πρόχειρα καταστήματα καὶ ἐπλούτιζον μὲν διάφορα ἐμπορεύματα, ὑφάσματα, ποικίλα ἔργα τέχνης καὶ γεωργικὰ καὶ βιομηχανικὰ προϊόντα πάσης φύσεως.

"Αλλ' ἔτι σπουδαιότερον ἐμπορικὸν κέντρον ἦτο ἡ Κωνσταντινούπολις. Εἰς αὐτὴν συνεκεντρώνετο τὸ ἐμπόριον ὅλου τοῦ κόσμου. Εἰς τὰ μεγάλα καταστήματα κατὰ μῆκος τῆς μεγάλης ὁδοῦ, ἡ δόποια ὀνομάζετο Μέση, ἤσαν συσσωρευμένα τὰ προϊόντα διαφόρων κλάδων τῆς βιομηχανίας. Ταῦτα ἤσαν ὑφάσματα πολύτιμα, θαυμάσια ἔργα χρυσοχοΐκῆς, κομψοτεχνήματα ἀπὸ ἐλεφαντοστοῦν ἢ ἀπὸ χαλκὸν καὶ ἄργυρον ἢ ἀπὸ χρυσὸν καὶ σμάλτον. Ἐκεῖ, ὑπὸ τὰς στοάς καὶ εἰς τὰς πλατείας, εἰργάζοντο διάφοροι ἐπαγγελματίαι, χρυσοχόοι,

31. Βυζαντινὸν μεταξωτὸν ὑφάσμα

δερματοπέλαι, χηροποιοί, ἀρτοποιοί, ἔμποροι ούφασμάτων, μαλλίων καὶ βάμβακος, ίππων, ἵχθυών καὶ ἀρωμάτων. Ἀπειράριθμοι ἀγορασταὶ ἐπλήρουν τὴν μεγάλην πόλιν ἀπὸ ὅλα τὰ μέρη τῆς Αὐτοκρατίας, τῆς Ἀνατολῆς καὶ τῆς Δύσεως:

Εἰς τὴν μεγάλην ἀνάπτυξιν τοῦ ἐμπορίου συνέβαλε τὸ ἐμπορικὸν ναυτικόν. Τὸ Σέκρετον τῆς θαλάσσης (τὸ σημερινὸν Ὑπουργεῖον τῆς ἐμπορικῆς ναυτιλίας) διὰ τῶν ἀρμοδίων ὑπαλλήλων ἐνεθάρρυνε τὴν ἐμπορικὴν κίνησιν καὶ τὸ κράτος εἰσέπραττε πολλοὺς φόρους. Πηγὴ πλούτου λοιπὸν ἦτο ἡ ἴσχυρὰ ναυτιλία τοῦ Βυζαντίου, διότι τότε οἱ ἔμποροι προετίμων τῆς χερσαίας τὴν θαλασσίαν συγκοινωνίαν ὡς ἀσφαλεστέραν.

Ζωηρὰ ἐμπορικὴ κίνησις διεξήγετο εἰς τὴν Μεσόγειον μεταξὺ τῶν διαφόρων χωρῶν τῆς Αὐτοκρατορίας. Τὰ ἐγχώρια προϊόντα ἐξήγοντο εἰς ξένας ἀγορὰς καὶ ηὗξανον τὰ εἰσοδήματα τοῦ κράτους.

Ἐπίσης περίφημα ἦταν τὰ βιομηχανικὰ προϊόντα, χρυσᾶς καὶ ἀργυρᾶς σκευής, μάλλινα, λινὰ οὐφάσματα καὶ γουναρικά. Οὐδὲν ἄλλο κράτος ἥδυνατο ν' ἀνταγωνισθῇ πρὸς τὰ προϊόντα τῆς βυζαντικῆς χρυσοχοΐας καὶ ἐλεφαντουργίας.

Τόσον τὸ ἐμπόριον, ὃσον καὶ ἡ βιομηχανία ἥσκοῦντο ἐλευθέρως εἰς τὸ Βυζαντινὸν κράτος μόνον ὀρισμένα ἐπαγγέλματα, ὡς τοῦ ὀπλοποιοῦ καὶ νομισματοκόπου, δὲν ἦσαν ἐλεύθερα εἰς τοὺς ἴδιωτας. Πλεῖσται πόλεις ἀναφέρονται ὡς ἀξιόλογα βιομηχανικὰ κέντρα, ἡ Κωνσταντινούπολις, ἡ Θεσσαλονίκη, ἡ Ἀδριανούπολος, αἱ Θῆβαι, αἱ Πάτραι, ἡ Κόρινθος, ἡ Καστορία κ.ἄ.

Μετὰ τὸν Ἰουστινιανόν, σπουδαιοτέρα βιομηχανία εἶναι ἡ μεταξουργία, ἡ ὁποίᾳ ἐφωδίαζεν ὅλην τὴν Εὐρώπην μὲ τὰ προϊόντα της.

Μέχρι τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἰουστινιανοῦ, ἡ μέταξα ἦτο πολὺ ἀκριβή, διότι, παραγομένη εἰς τὴν Κίναν, ἐχρειάζετο πολλὰ ἔξοδα νὰ μεταφερθῇ εἰς τὸ Βυζάντιον, οἱ δὲ Κινέζοι ἀπηγόρευον τὴν ἐξαγωγὴν αὐγῶν μεταξοσκώληκος. Ὁ Ἰουστινιανὸς μετεχειρίσθη τὸ ἔξης τέχνασμα. Δύο "Ἐλληνες μοναχοὶ μετέβησαν εἰς Κίναν καὶ ἔμαθον, πῶς καλλιεργεῖται ὁ μεταξοσκώληξ. "Οταν ἔφευγον, ἔκρυψαν αὐγὰ μεταξοσκώληκος εἰς τὰς σωληνωτὰς ράβδους τῶν καὶ μετέφερον αὐτὰ εἰς τὴν πρωτεύουσαν τοῦ κράτους. "Εκτοτε ἡ βιομηχανία τῆς μετάξης ἀνεπτύχθη πολὺ καὶ διεδόθη εἰς πολλὰς πόλεις.

Ἐν γένει οἱ κυριώτεροι κλάδοι τῆς ἐθνικῆς οἰκονομίας τοῦ Βυ-

ζαντινοῦ κράτους ἥσαν τὸ ἐμπόριον, ἡ ναυτιλία καὶ ἡ βιομηχανία.

34. Ή Γεωργία

Παρὰ τὴν τεραστίαν ἀνάπτυξιν τοῦ ἐμπορίου καὶ τῆς βιομηχανίας, ἡ γεωργία δὲν ἔπαισε ν' ἀποτελῇ τὴν βάσιν τῆς οἰκονομικῆς ζωῆς τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους. Τὸ μεγαλύτερον μέρος τῶν κατοίκων τῆς ὑπαίθρου ἥσχολεῖτο εἰς τὴν καλλιέργειαν τῆς γῆς, τὴν κτηνοτροφίαν καὶ τὴν δασοπονίαν.

Πολλάκις ὅμως παρετηρεῖτο μείωσις τῆς καλλιέργειας τῆς γῆς καὶ αἰτία ἡτοί ἡ ληστρική, οὕτως εἰπεῖν, διαγωγὴ τῶν μεγάλων γαιοκτημόνων, οἱ ὅποιοι ἐλέγοντο Δυνατοί. Οὗτοι εἶχον μεγάλας ἐκτάσεις καὶ ἀπερρόφων τὰ κτήματα τῶν μικρῶν ἰδιοκτητῶν. Οἱ δυνατοὶ ἥσαν ἡ μάστιξ τῆς ὑπαίθρου χώρας, κατελήστευον τὴν χώραν, ἐκακοποίουν πρόσωπα, ἐσφετερίζοντο ἀλλότρια κτήματα, ἴδιωτικά, ἐκκλησιαστικά καὶ δημόσια ἀκόμη, ὡστε τὰ κτήματα τῶν δυνατῶν ηὕξανον εἰς βάρος τοῦ δημοσίου καὶ τῆς μικρᾶς ἰδιοκτησίας. Δὲν ἥρκοῦντο δὲ εἰς τὰς ἀπεράντους γαίας οἱ δυνατοί, ἀλλά, ἀποκτῶντες καὶ στρατιωτικὴν δύναμιν, ἐστασίαζον καὶ ἐστρέφοντο ἐναντίον τοῦ αὐτοκράτορος. Πολλάκις ἡ κυβέρνησις τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀπησχόλησε μέρος τοῦ στρατοῦ τῆς πρὸς κατάπνιξιν τῶν ἐπαναστάσεων τῶν δυνατῶν.

Πρὸ τοῦ κινδύνου τούτου, οἱ ἐλεύθεροι χωρικοὶ (χωρῖται) ἡ ἐγκατέλειπον τὴν ὑπαίθρον καὶ συνωθοῦντο εἰς τὰ ἀστικὰ κέντρα ἡ ἐγίνοντο δούλοι πάροικοι τῶν δυνατῶν. Οἱ δουλοπάροικοι ἥσαν προσκολλημένοι εἰς τὸ κτῆμα καὶ ἡκολούθουν τὴν τύχην τοῦ κτήματος, ἐκαλλιέργουν δὲ τοῦτο ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεάν. Η δουλοπαροικία ἐπροξένησε μέγα κακὸν εἰς τὸ Βυζαντινὸν κράτος καὶ ἀνάγεται εἰς πολὺ παλαιοὺς χρόνους.

Λόγος ἐπίσης σημαντικὸς διὰ τὴν αὔξησιν τοῦ ἀριθμοῦ τῶν δουλοπαροίκων ἡτοί ἡ καταστροφὴ τῆς ὑπαίθρου χώρας ἐκ τῶν συχνῶν ἐπιδρομῶν τῶν βαρβάρων. Οἱ μικροὶ γεωργοὶ δὲν ἥδυναντο νὰ πληρώνουν τοὺς φόρους εἰς τὸ κράτος καὶ ἡναγκάζοντο νὰ πωλοῦν τὰ κτήματά των εἰς τοὺς πλουσίους καὶ νὰ συρρέουν εἰς τὰς πόλεις. Η ἀπομάκρυνσις ὅμως τῶν γεωργῶν ἀπὸ τοὺς ἄγρους δὲν συνέφερεν εἰς τὸ κράτος. Διὰ τοῦτο ἐπέτρεψεν εἰς τοὺς κοινοτικοὺς ἀρχοντας καὶ εἰς τοὺς μεγάλους ἰδιοκτήτας νὰ ἐπαναφέρουν διὰ τῆς βίας τοὺς δραπέτας καλ-

λιεργητάς καὶ νὰ ἐμποδίζουν τὴν ἀναχώρησίν των. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἐδημιουργήθη ἡ ἀρχή, ὅτι οἱ γέωργοι ἦσαν ἀναποσπάστως προσηρτημένοι εἰς τὸ κτῆμα, εἰς τὸ ὁποῖον ἀνήκουν διὰ τῆς γεννήσεως ἢ τῆς μακροχρονίου διαιμονῆς.

‘Η κυβέρνησις πολλάκις ἐλάμβανε μέτρα καὶ προσεπάθει νὰ προστατεύῃ τὴν μικρὰν ἰδιοκτησίαν τῶν πτωχῶν ἀγροτῶν ἐναντίον τῶν ἴσχυρῶν καὶ νὰ καλυτερεύῃ τὴν κατάστασιν τῶν ἀγροτῶν, δίδουσα εἰς τὰς κοινότητας τῶν χωρίων περισσοτέρας ἐλευθερίας.

‘Αλλ’ αἱ προσπάθειαι αὗται δὲν εἶχον μεγάλην ἐπιτυχίαν καὶ εἰς πολλάκις περιοχὰς οἱ ἀγροί ἤρχισαν νὰ ἐρημώνωνται καὶ ἡ γεωργία νὰ ἔγκαταλείπεται. Εὔτυχῶς δύμως, τὸ Βυζαντινὸν κράτος εἶχε πλεόνασμα γεωργικῶν προϊόντων ἐκ τῶν εὐφόρων πεδιάδων τῆς Θράκης καὶ τῆς Μ. Ἀσίας.

35. Κατοικία - Ἐνδυμασία - Τροφή

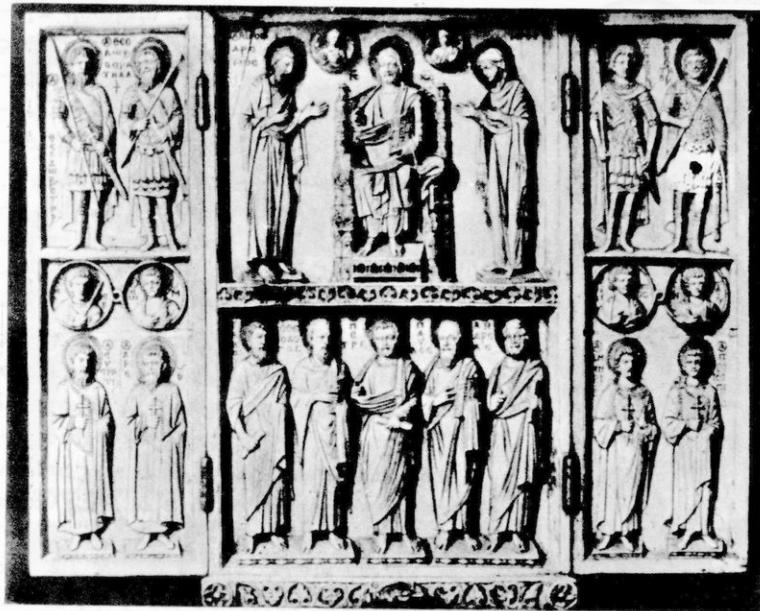
‘Η κατοικία τοῦ αὐτοκράτορος ἦτο τὸ Μέγα Παλάτιον, τὸ ὁποῖον ἦτο ὅχι μόνον τὸ μεγαλοπρεπέστερον στόλισμα τῆς πρωτεουόσης, ἀλλὰ συγχρόνως τὸ κέντρον τῆς πολιτικῆς ζωῆς τοῦ κράτους.

Τοῦτο δὲν ἦτο ἐν οἰκοδόμημα, ἀλλ’ ἀπετέλει ὄλοκληρον συνοικίαν παρὰ τὸν Βόσπορον, τὸ ὡραιότερον μέρος τῆς Κωνσταντινουπόλεως. ‘Η ἔκτασις τοῦ παλατιοῦ ἦτο 400.000 τ.μ. καὶ περισσότερα τῶν 10.000 ἀτόμων κατέφουν εἰς αὐτό. Τὸ Παλάτιον ἦτο σύμπλεγμα κτιρίων, ἐκκλησιῶν, αὐλῶν, πλατειῶν, καὶ κήπων. Οἱ ἑκάστοτε βασιλεῖς ἐφίλοτιμοῦντο καὶ ἀνεκαίνιζον ἢ ἐπεξέτεινον ἢ ἔξωράζον αὐτό.

Τὰ ἴδιαίτερα διαμερίσματα τῆς βασιλικῆς οἰκογενείας ἐλέγοντο ἵερὸν παλάτιον καὶ ἐπεκοινώνουν μεταξύ των μὲ διαδρόμους, στολισμένους μὲ στοάς, ἀγάλματα καὶ μαρμάρινα συντριβάνια. Εἰς δύλα τὰ διαμερίσματα ὑπῆρχον θαυμάσιαι αἴθουσαι, μὲ τοὺς τοίχους στολισμένους ἀπὸ ὡραῖα ψηφιδωτὰ, τὰ ὅποια παρίστανον ἀγίους ή νίκας τῶν αὐτοκρατόρων. Αἱ θύραι ἦσαν τεχνουργημέναι ἀπὸ ἄργυρον καὶ ἐλεφαντοστοῦν. Υπῆρχον ἐπίσης ἐκκλησίαι, κήποι, στέρναι, ἀποθήκαι τροφίμων, κατοικίαι διὰ τὴν ὑπηρεσίαν, στρατῶνες, στάβλοι κ.ἄ.

Αἱ ἴδιωτικαι οἰκίαι, σύμφωνα μὲ τὸ σχέδιον τῶν ἀρχαίων ἑλληνικῶν, ἦσαν ἀπλαῖ, μονώροφοι ἢ διώροφοι, τὰ δωμάτια δ’ αὐτῶν ἐκτίζοντο πέριξ τῆς αὐλῆς ἢ ὅποια ἦτο κλειστή.

Αἱ οἰκίαι τῶν πλουσίων εἶχον στοάς ἐσωτερικῶς καὶ ἔξωτερικῶς.

32. Τρίπτυχον μουσείου Λούβρου
("Ερθα διακρίνομεν τὸ ἐνδυμα τῶν Βυζαντιῶν, 11ος αἰών)

Ο στολισμὸς αὐτῶν ἡτο ἐπίσης πολυτελής, ὅπως καὶ τοῦ παλατίου, διότι οἱ τοῖχοι τῶν δωματίων ἐστρώνοντο μὲν μάρμαρα, μὲν ψηφιδωτὰ καὶ ζωγραφίας, τὰ δὲ ἐπιπλα ἐστολίζοντο μὲν ἐλεφαντοστοῦν καὶ σμάλτα. Καθίσματα ὑπῆρχον ὅλων τῶν εἰδῶν. Βαρύτιμοι τάπητες ἐσκεπάζον τὸ πάτωμα καὶ πολύτιμοι πολυέλαιοι συνεπλήρωντο τὴν λαμπρὰν ἐμφάνισιν τῶν οἰκιῶν.

Τὴν ίδιαν πολυτέλειαν παρατηροῦμεν καὶ εἰς τὸ ἔνδυμα τῶν Βυζαντιῶν, μεταξωτὸν μὲ χρώματα κτυπητὰ καὶ χρυσᾶ κεντήματα. Ἡ ἐνδυμασία τῶν Βυζαντιῶν κατ' ἀρχὰς ἡτο ἀπλῆ, ὁμοία μὲ τὴν τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων, χιτῶν καὶ ἱμάτιον. Ο χιτῶν τῶν ἀνδρῶν ἡτο κοντὸς καὶ τῶν γυναικῶν μακρός. Εἰς τοὺς πόδας ἐφόρουν περικνημῖδας καὶ ὑποδήματα ἀπὸ δέρμα.

Κατόπιν διμως εἰς τὴν ἐνδυμασίαν καὶ τῶν ἀνδρῶν καὶ ίδιως τῶν γυναικῶν ἔγιναν πολλαὶ μεταβολαί, ώς δεικνύουν τὰ ὄνόματα τῶν φο-

33. "Ενδυμα Βυζαντινής
('Εκ μωσαϊκοῦ τοῦ ἐν Ραββένη
ναοῦ τοῦ Ἀγίου Ἀπολλιναρίου
τοῦ νεού, θοις αἰών')

όμως τῶν πλουσίων ὑπῆρχεν καραβίδες, ἀστακοί, στρείδια, κρέας ψητόν, τυρὸς ἐκλεκτὸς καὶ ἄλλα. Ἔπινον δὲ οἶνον ἢ τὸ κυριακόν, δηλ. ὅδωρ βραστὸν μὲ κύμινον. Εἰς τὰς τραπέζας

ρεμάτων καὶ κοσμημάτων. Μεγάλην ἀγάπην αἱ γυναικεῖς τοῦ Βυζαντίου εἶχον εἰς τὰ κοσμήματα (περιδέραια, ἐνώτια, βραχιόλια, δακτυλίδια, ζώνας), τὰ ὅποῖα ἤσαν στολισμένα μὲ πολυτίμους λίθους. "Ανδρες καὶ γυναικεῖς εἶχον μαχράν κόμην.

'Η πολυτέλεια τῆς τραπέζης εἶναι ἐπίσης μεγάλη. Εἰς τὸ παλάτιον καὶ τὰ μέγαρα τῶν πλουσίων τὰ πινάκια, τὰ ποτήρια καὶ τὰ ἄλλα σκεύη, εἶναι χρυσᾶ ἢ ἀργυρᾶ. Εἰς τὴν τακτοποίησιν τῆς τραπέζης ἐπικρατεῖ λεπτὴ κομψότης. Τὰ ἀρώματα καὶ τὰ ἀνθηὶ εἶναι ἀφθονα. "Ἐτρωγον οἱ Βυζαντινοὶ συνήθως δπως οἱ ἀρχαῖοι, ἔξηπλωμένοι εἰς κλίνας, πρὸ τῶν ὁποίων ἦσαν τοποθετημέναι τράπεζαι. Κοχλιάρια καὶ μαχαίρια εἶχον πάντοτε. Πιρούνια κατ' ἀρχὰς δὲν εἶχον, ἀλλ' ἔτρωγον μὲ τὰς χειραριές καὶ δι' αὐτό, πρὸ τοῦ φαγητοῦ καὶ μετ' αὐτό, ἵτο ἀπαραίτητον τὸ νίψιμον τῶν χειρῶν. 'Αργότερον δμως εἰσήχθη ἡ χρῆσις πιρουνιῶν.

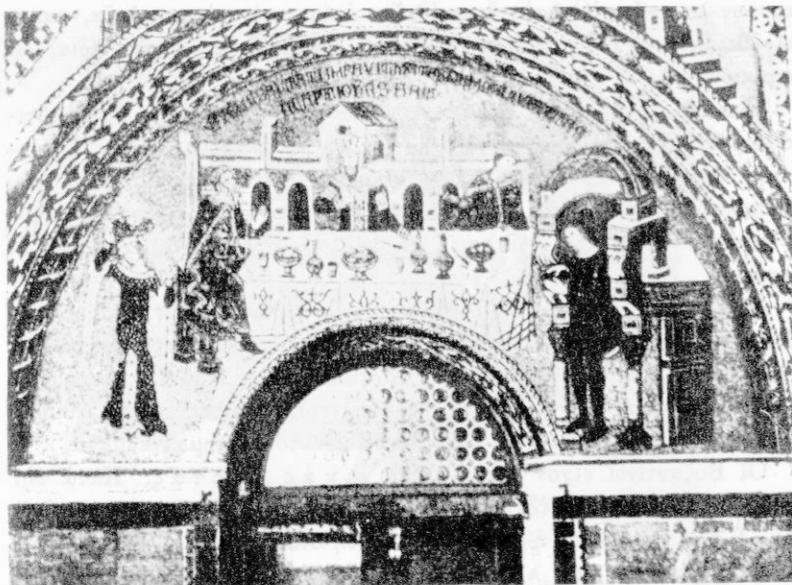
'Η συνήθης τροφὴ τοῦ λαοῦ ἦτο ἄρτος μαῦρος, δσπρια, λάχανα, τυρός, ἰχθύες παστοί ἢ νωποί, ἐλαῖαι καὶ ἄλλα. Ἔπινον

δὲ οἶνον ἢ τὸ κυριακόν, δηλ. ὅδωρ βραστὸν μὲ κύμινον. Εἰς τὰς τραπέζας

ρεμάτων καὶ κοσμημάτων. Μεγάλην ἀγάπην αἱ γυναικεῖς τοῦ Βυζαντίου εἶχον εἰς τὰ δημόσια λουτρά, καθὼς καὶ εἰς τὰς λουτροπόλεις ἴαματικῶν ἢ Θα-

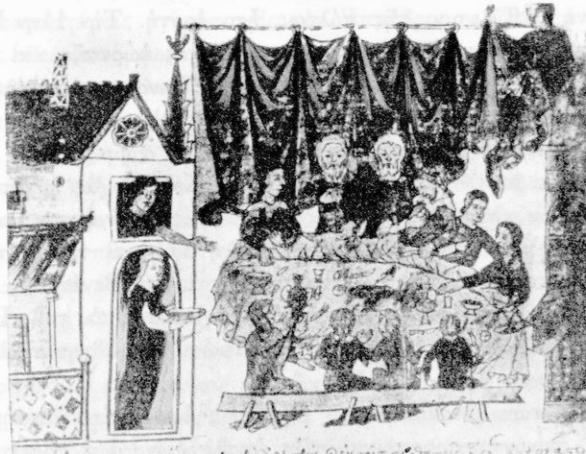
36. Αἱ ἔορται

Μέσα διασκεδάσεων εἶχον οἱ Βυζαντινοὶ πολλά. Συνηντῶντο εἰς τὰ δημόσια λουτρά, καθὼς καὶ εἰς τὰς λουτροπόλεις ἴαματικῶν ἢ Θα-

34. Εἰκὼν συμποσίου.

(Μωσαϊκὸν τοῦ βαπτιστηρίου τοῦ Ἅγιον Μάρκου τῆς Βενετίας, 14ος αἰών)

35. Εἰκὼν συμποσίου.

(Μικρογραφία τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης Παρισίων, 14ος αἰών)

νασσίων λουτρῶν. Ὁ λαὸς διεσκεδάζεν ἐπίσης εἰς τὰ καπηλεῖα, παρηκολούθει παραστάσεις γελωτοποιῶν καὶ ἔπαιζε διάφορα παιγνίδια, ὡς ζατρίκιον κ.ἄ.

Ίδιαιτέραν σημασίαν διὰ τοὺς βυζαντινοὺς εἶχον αἱ θρησκευτικαὶ ἑορταὶ. Τὸν ἑορτάζοντα ναὸν ἐστόλιζον μὲν κλάδους δάφνης ἢ μυρσίνης, ἔθιμον διατηρούμενον μέχρι σήμερον. Ἐὰν δὲ ναὸς ἦτο μακρὰν τῆς πόλεως, οἱ ἐκκλησιαζόμενοι, μετὰ τὴν θείαν λειτουργίαν, συνήθιζον νὰ συμποσιάζουν πέριξ τοῦ ναοῦ, νὰ ψάλλουν διάφορα φίσματα καὶ νὰ χορεύουν.

Αἱ μεγάλαι ἑορταὶ τῶν Χριστουγέννων, τῶν Φώτων, τοῦ Εὐαγγελισμοῦ, τοῦ Πάσχα καὶ τῆς Μεταμορφώσεως ἐτελοῦντο μὲ πολλὴν λαμπρότητα. Κατὰ τὴν νύκτα τοῦ Μεγάλου Σαββάτου ἡ φωταγωγία εἰς τὰς ὁδοὺς καὶ εἰς τὰς οἰκίας ἦτο ἀπλετος. Εἰς τὰς ἑορτὰς συμμετεῖχον οἱ βασιλεῖς καὶ εἰς τὰ ἀνάκτορα ἐδίδοντο ἐπίσημα γεύματα.

Οἱ Βυζαντινοὶ εἶχον καὶ κοινωνικὰς ἑορτὰς. Κατὰ τὴν ἑορτὴν τῶν γενεθλίων ἐδέχοντο τοὺς φίλους των καὶ παρέθετον δείπνον. Τὰ δὲ ομαστήρια ἦσαν ἑορτὴ ὄνομαστική.

Ύπηρχον ὅμως καὶ λαϊκαὶ ἑορταὶ, ὡς ἡ πρώτη τοῦ Ἱανουαρίου καὶ ἡ πρώτη τοῦ Μαρτίου. Ταύτας παρέλαβον οἱ Βυζαντινοὶ ἀπὸ τοὺς εἰδωλολάτρας (Καλένδαι, ἐξ οὗ κάλανδα).

Τὸ γενέθλιον τῆς πόλεως ἦτο ἑορτή. Τὴν 11ην Μαΐου ἐκάστου ἔτους ὁ λαὸς τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐώρταζε καὶ ἐχόρευεν εἰς τὴν Μέσην, τὴν μεγαλυτέραν ὁδὸν τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Εἰς τὰ ἀνάκτορα οἱ ἀρχοντες παρεκάθηντο εἰς γεύμα.

Ἐκτὸς τῶν ἑορτῶν, ὑπῆρχον καὶ αἱ ἐπίσημοι τελεταί. "Οταν ἐγεννᾶτο βασιλόπαις, ἐτελεῖτο ἑορτή. Κατ' ἀρχὰς ἤρχετο ὁ Πατριάρχης μὲ τὸν κλῆρον τῆς Ἀγίας Σοφίας εἰς τὰ ἀνάκτορα καὶ ἔδιδε τὰς εὐχὰς τῆς γεννήσεως, ἔπειτα οἱ συγλητικοὶ καὶ τὴν τρίτην ἡμέραν ἤρχετο ἀντιπροσωπεία τῶν Πρασίνων καὶ τῶν Βενέτων.

Ἡ βασιλικὴ σιτιστικὴ τοῦ βασιλόπαιδος ἐγίνετο ὑπὸ τοῦ Πατριάρχου, παρουσίᾳ δλων τῶν ἀρχόντων. Τὸ νεοφώτιστον ὀδηγεῖτο ἐν πομπῇ εἰς τὰ ἀνάκτορα.

Ἡ ἡμέρα τῶν γενεθλίων τοῦ βασιλέως ἐωρτάζετο ἐπισήμως καὶ κατ' αὐτὴν ἐγίνοντο προαγωγαὶ τῶν ὑπαλλήλων. Τὰ βασιλικὰ βρούμαλια, ἦτοι αἱ ὄνομαστικαὶ ἑορταὶ τῶν βασιλέων, ἐωρτάζοντο κατὰ τρόπον λαμπρόν, ὡς καὶ οἱ γάμοι αὐτῶν. Ἀγῶνες καὶ

36. Ἀνάρρησις τοῦ αὐτοκράτορος ἐπὶ ἀσπίδος.
(Μικρογραφία ἐν κώδικι, 14ου αἰώνος)

θεατρικαὶ παραστάσεις ἔγινοντο εἰς τὸν Ἰππόδρομον, ὅπου ἀνηρτῶντο καὶ εἰκόνες τῶν νεονύμφων.

Μία ἀπὸ τὰς μεγαλυτέρας ἑορτὰς τοῦ Βυζαντίου ἦτο ἡ ἡ μέρα τῆς αὐτοκράτορίας, δηλαδὴ ἡ ἡμέρα, κατὰ τὴν ὁποίαν ἀνηγορεύετο ὁ αὐτοκράτωρ. Τῷ οὗτος ἐπὶ ἀσπίδος, ἐν μέσῳ τῶν εὐχῶν τοῦ λαοῦ, καὶ ἥκουε τὰς παρακλήσεις καὶ τὰ παράπονα αὐτοῦ. Τὴν παραμονὴν τῆς ἐπετείου τῆς ἀνακηρύξεως τοῦ βασιλέως ἀντιπρόσωποι τῶν δήμων προσήρχοντο εἰς τὰ ἀνάκτορα, ἕνθα παρετίθεντο ἐπίσημα γεύματα καὶ ἐδίδοντο χοροί.

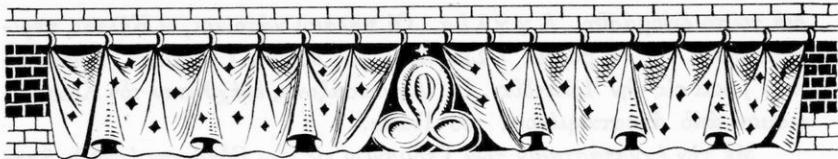
Οἱ πανηγυρισμοὶ δὲ εὐχάριστα γεγονότα ἦσαν πάμπολοι καὶ ἐλέγοντο δημόσιαι ἵλαρίαι. Ἡ ἀναγγελία νίκης, ἡ σύναψις εἰρήνης, ἡ ἀναχώρησις ἐχθρῶν καὶ ἡ ὑποδοχὴ ἐπισήμων ξένων ἐλάμβανον πανηγυρικὸν χαρακτῆρα. Τοπερέβαινε δόμως πάσης ἄλλης ἑορτῆς τὴν λαμπρότητα ἡ ὑποδοχὴ τοῦ βασιλέως, ὅταν οὗτος ἐπέστρεψε νικητὴς ἀπὸ ἐκστρατείαν. Ἐγίνετο τότε θρίαμβος, ὅπως παλαιότερον εἰς τὴν Ρωμαϊκὴν αὐτοκρατορίαν.

‘Ο βασιλεὺς ἐστάθμευεν ἀπέναντι τῆς Κωνσταντινουπόλεως παρὰ τὴν Χαλκηδόνα. Ἐκεῖ ἔσπευδον νὰ τὸν συναντήσουν ὁ Πατριάρχης, οἱ συγκλητικοί, οἱ οἰκεῖοι του καὶ πλῆθος λαοῦ. Μετά τινας ἡμέρας ἡ πομπὴ ἔζεκίνει πρὸς τὴν πρωτεύουσαν.

‘Ο βασιλεὺς ἐπιβαίνων τοῦ βασιλικοῦ του πλείου, ἤρχετο εἰς τὸ προάστειον “Ε β δ ο μ ο ν” (βλέπε χάρτην σελ. 91), ὅπου ὁ λαὸς τὸν ἀνέμενεν ἐνθουσιῶν. Ἐκεῖθεν μετέβαινεν εἰς τὴν Χρυσῆν Πόλην προτονομαστική του εἰσοδος. Αἱ ὁδοὶ τῆς πόλεως, διὰ τῶν ὄποιών θὰ διήρχετο ἡ πομπή, εἶχον ἐν τῷ μεταξύ, κατόπιν διαταγῆς τοῦ ἐπάρχου τῆς πόλεως, στολισθῆ καὶ στρωθῆ μὲν ἀνθη.

Διὰ τῆς μεσαίας πύλης, τῆς Χρυσῆς Πόρτας, διήρχοντο οἱ αἰχμάλωτοι καὶ τὰ λάφυρα καὶ ἡκολούθει ὁ βασιλεὺς ἐπὶ τεθρίππου ἀρμάτος ἢ ἐπὶ λευκοῦ ἵππου. Οἱ λαός, ἴσταμενος παρὰ τὰς ὄδούς, ἔρραινε τὸν θριαμβευτὴν αὐτοκράτορα μὲν ἀρώματα καὶ ἀνθη.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΟΥ

37. Τὰ Δυτικὰ κράτη

ΙΣ ΤΑΣ ΕΠΑΡΧΙΑΣ τῆς παλαιᾶς Ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας
ἰδρύθησαν ύπό τῶν Γερμανῶν διάφορα κράτη, τῶν Βούρ-
γουνδίων, Βησιγότθων, Ὁστρογότθων,
Βανδάλων, Λομβαρδῶν, Αγγλοσαξώνων,
Βαυαρῶν, Σαξόνων καὶ Φράγκων. Τὰ πλεῖ-
στα κατελήφθησαν ἐνωρίες ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν καὶ Αρά-
βων. Περισσότερον διετηρήθη τὸ Φραγκικὸν κρά-
τος καὶ ἀνέπτυξεν ἀξιόλογον ἴστορικὴν δρᾶσιν. Πραγμα-
τικὸς ἰδρυτὴς τούτου ἔγινεν ὁ Χλωδοβίκιος (446—511), δστις
κατέστησε πρωτεύουσάν του τοὺς Παρισίους καὶ ἐδέχθη τὸν
Χριστιανισμόν.

Ἐπὶ Χλωδοβίκιον καὶ τοῦ Δαγοβέρτου (628—638) τὸ
Φραγκικὸν κράτος ἐπεξετάθη πολύ, ἀφοῦ ὑπετάγησαν οἱ Βουργούνδιοι
εἰς τὴν νοτιοανατολικὴν Γαλλίαν καὶ ἀπωθήθησαν πέραν τῶν Πυρη-
ναίων οἱ Βησιγότθοι. Ἐπὶ τῶν διαδόχων τοῦ Δαγοβέρτου τὰ σύνορα
τοῦ φραγκικοῦ κράτους ἐμεγάλωσαν καὶ πέραν τοῦ Ρήνου, ἵδιως μετὰ
τὴν ὑποταγὴν τῶν Βαυαρῶν καὶ Σαξόνων. Οἱ διαδεχθέντες τὸν Λαγο-
βέρτον κατὰ σειρὰν βασιλεῖς ἐστεροῦντο προτερημάτων καὶ τὸ κράτος
ἐκυβερνᾶτο ὑπὸ τῶν αὐλαρχῶν, τῶν λεγομένων μαγιορδόμων
(Major domus).

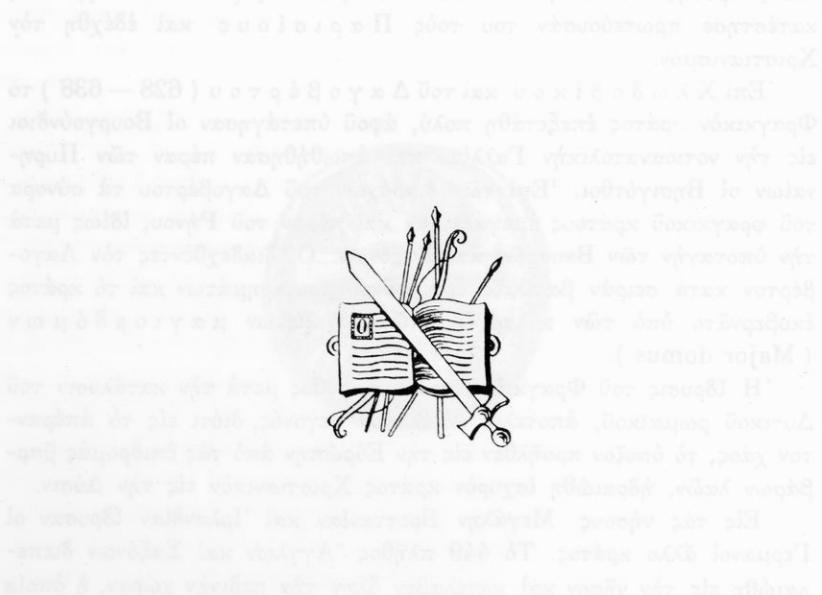
Ἡ ἰδρυσις τοῦ Φραγκικοῦ κράτους, εὐθὺς μετὰ τὴν κατάλυσιν τοῦ
Δυτικοῦ ρωμαϊκοῦ, ἀποτελεῖ ἀξιόλογον γεγονός, διότι εἰς τὸ ἀπέραν-
τον χάος, τὸ ὄποιον προσῆλθεν εἰς τὴν Εὐρώπην ἀπὸ τὰς ἐπιδρομάς βαρ-
βάρων λαῶν, ἡδραιώθη ἴσχυρὸν κράτος Χριστιανικὸν εἰς τὴν Δύσιν.

Εἰς τὰς νῆσους Μεγάλην Βρεττανίαν καὶ Ἰρλανδίαν ἰδρυσαν οἱ
Γερμανοὶ ἄλλο κράτος. Τὸ 449 πλῆθος Ἀγγλῶν καὶ Σαξόνων διεπε-
ραιώθη εἰς τὴν νῆσον καὶ κατέλαβεν ὅλην τὴν πεδινὴν χώραν, ἥ ὅποια

διὰ τοῦτο ὀνομάσθη 'Αγγλία. Οἱ παλαιοὶ κάτοικοι, οἱ Κέλται, περι-
ωρίσθησαν εἰς τὰ βόρεια (Σκωτία) καὶ δυτικά (Οὐαλίαν, Κορνουα-
λίαν) καὶ εἰς τὴν Ἰρλανδίαν. Οἱ Ἀγγλοσάξονες ἐδέχθησαν τὸν Χριστια-
νισμὸν ἀπὸ ἀπεσταλμένους τοῦ Πάπα.

Μὲ τὴν ἑγκατάστασιν τῶν Γερμανῶν εἰς τὴν Εὐρώπην ἐπῆλθε βαρ-
βαρότης ἐπὶ τινα χρόνον, οἱ κάτοικοι ἦσαν ἔκτεινειμένοι εἰς τὴν βίαν
καὶ ἀσυλον εὑρίσκον μόνον εἰς τὰ μοναστήρια. Τὰ Γράμματα ἐλησμο-
νήθησαν, αἱ Τέχναι παρημελήθησαν καὶ ἥθη τραχύτερα ἐπεκράτησαν.
‘Ως πρὸς τὴν διοίκησιν οἱ βασιλεῖς τῶν Γερμανικῶν κρατιδίων ἐμιμή-
θησαν τοὺς Ρωμαίους, τὸν πολιτισμὸν τῶν ὄποιων ἐδέχθησαν.

Βαθμηδὸν οἱ Γερμανοὶ ἀπέμαθον τὴν γλώσσαν των καὶ συνεχω-
νεύθησαν μὲ τοὺς παλαιοὺς κατοίκους. Ἐκ τῆς ἐπιμειξίας ταῦτης προ-
ῆλθον οἱ νέοι λαοὶ τῆς Εὐρώπης, οἱ ὄποιοι λέγονται Νεολατινοί
λαοί, ὡς ὁμιλοῦντες γλώσσας προερχομένας ἀπὸ τὴν λατινικήν, ἣτοι
τὴν γαλλικήν, ισπανικήν, ιταλικήν κ.ἄ. “Οθεν τοὺς λαοὺς τῆς Εὐρώ-
πης, δυνάμεθα νὰ ὑπαγάγωμεν εἰς τρεῖς μεγάλας ὅμοεθνίας, τὴν Νεο-
λατινικήν, τὴν Γερμανικήν καὶ τὴν Σλαβικήν.

ΟΙ ΔΙΔΟΧΟΥΣΤΟΥ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ — ΟΙ ΒΟΥΓΑΡΟΙ

1. Οι Διδόχοι του Ηρακλείου

Η

Α πατρίδα μας είναι η Κρήτη. Το 641 π.Χ. πέρασε στην απόκτηση της από τους Αζυρανούς Λαό της Κρήτης. Το 1204 π.Χ. πέρασε στην απόκτηση των Βενετών. Μάρτιος του 1645 π.Χ. πέρασε στην απόκτηση των Βενετών από την οποία απέτινε την ένταξη στην Ελληνική Δημοκρατία.

ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΔΕΥΤΕΡΑ

641 — 1204

Μετά την απόκτηση της Κρήτης από τους Βενετούς, η Κρήτη γέγονε ένα μέρος της Βενετού Αυτοκρατορίας. Τον Ιούνιο του 1204 π.Χ. οι Βενετοί απόκτησαν την Κρήτη και την ονόμασαν Βενετού Κρήτη. Η Κρήτη ήταν τότε ένα διαλεγόμενο και απορριμμένο δικαστικό δίκαιο μεταξύ τηρητικής τηρούμενης τηρούμενης.

Από την άποψη των Βενετών η Ελληνική λαϊκότητα ή απίστροφη γνώση της αρχαίας Ελληνικής ιστορίας και της τη θρησκευτικής παραδοσιακής αρχαίας Ελληνικής Τέλος αποδιδόταν, τα άποτα οικονομικού πλούτου της Κρήτης την Παλαιοντόπολης για την Ελληνική Γη την Κρήτη, η οποία ήταν η Ελληνική έποικη γη των Βενετών και είναι επίσημη η ονομασία της Αρκαδίης, η οποία η Κρήτη ήταν στην ίδια σημασία γη των Βενετών, που ήταν οι μόνοι κατοίκοι της Παλαιοντόπολης.

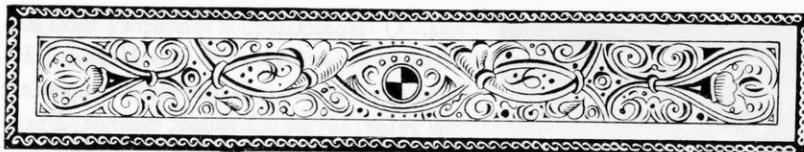
Επίσημη ήταν την Αρκαδίη της Κρήτης, θεωρούμενη την απότελεσματική ή θεωρούμενη την αρχαία Κρήτη. Αλλη, δια Βενετονικούς και δια Κρητικούς γνώστους, διαφέρει το το Βαζοπεντούς και δια την γραπτωμή της Δικτυωτής από την γραπτωμή της αρχαίας Κρήτης.

δική ματέρα δυσμάσσει, 'Αγγλοί, Οι πόλεις σέβουν, οι Κάτια, παραδέσσουν εἰς τὰ βάρη. (Σωστία) και δυνάται (Οικόπεδα, Κορυφαία) και εἰς τὴν Πάλαιαν, Οι Αγγλούπολες, Εθύμησε τὸν Χριστιανούμενον δική διπλωταλμένους τοῦ Πάτη.

Μέ την έρευναντας τῶν Γερμανῶν εἰς τὴν Ελλάσαν διερέθη τοῦ
βαρύτερη, τοῦ τοια χρόνου, οι κάτιοι προς αναβίωσιν εἰς τὴν θάλασ-
σαν καὶ διπλοὺς εἰρίστηκαν μόνον εἰς τὰ μεντετήρια. Τὸν Ερμηνευτικὸν διερεύ-
νησσαν, οἱ Τέρραι παραρριζόγονοι καὶ τὸν παραρριζόντα έπειρριζόντας,
'Ως πρὸς τὴν διδούσσεται οἱ βασιλεῖς τῶν Ελλήνων πρεσβύτεροι εἰς τὴν
Θῆσαν τοὺς Ρωμαίους, τὸν πελεκανόν τῶν απολογίαν φέρειν.

Βαθμερόν οἱ Γερμανοί διερμάτισσον τὴν ελλάσαν τοῦ πατριαρχικού
τελέσθησαν εἰς τὸν παλαιόντα πατέραν. Τα την επεριβάλλοντα πεντε-
τάριαν εἰς τοὺς λοιποὺς τῆς Ελλάσης παρατάσσονται. Νομίσματα τοῦ
Αιαντοῦ, διε διεισάγονται, γηρασιμούσαν από τοὺς πατέρας τοῦ Ιωάννου,
τὴν γεννήσει, λογοτελούσαν από τοὺς πατέρας τοῦ Ιωάννου, τὴν Κατα-
νάτην, διπλάσιαν τὸ ΑΡΓΟΝ ΚΑΙ ΜΕΓΑΛΟΝ ΕΠΙΤΗΛΑ, τὴν Λαζα-
ριτανικήν, τὴν

την Κατανατικήν, την Κατανατικήν, την Κατανατικήν, την Κατανατικήν,

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ιου

ΟΙ ΔΙΑΔΟΧΟΥΤΟΥ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ — ΟΙ ΒΟΥΛΓΑΡΟΙ

1. Οι Διάδοχοι του 'Ηρακλείου

MΕΤΟΝ Θάνατον του 'Ηρακλείου (641) εἰσερχόμεθα εἰς τὴν καθ' αὐτὸν βυζαντινὴν περίοδον, κατὰ τὴν ὅποιαν τὸ κράτος γίνεται ὀδυογενές, δηλ. Ἐλληνικόν. Μεγάλαι ἐπαρχίαι, εἰς τὰς ὅποιας· ὑπῆρχον πολλοὶ αἱρετικοί, ἀπεσπάσθησαν τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους καὶ ὑπετάγγησαν εἰς τοὺς Ἀραβας (Συρία, Παλαιστίνη, Αἴγυπτος), εἰς δὲ τοὺς Σλάβους οἱ Ἰλλυριοί καὶ οἱ Θράκες. Δηλ. κατὰ τὴν δευτέραν περίοδον (641—1204) ἡ βυζαντινὴ αὐτοκρατορία χάνει ἔδαφος, ἀλλὰ κερδίζει ὄδυογενῆ πληθυσμόν. Ἐθνολογικῶς ἀποβαίνει κύτη καθαρῶς ἐλληνικὴ αὐτοκρατορία μὲ ἐπίσημον θρησκείαν τὴν ὁρθόδοξον Χριστιανικήν. Ἡ ἐλληνικὴ γλῶσσα εἶναι ἡ ὀδιλούμενή καὶ ἡ γραφομένη, ἀντικαθιστᾶ δὲ καθ' ὅλην τὴν γραμμὴν λατινικήν.

Απὸ τὴν ἐποχὴν τοῦ 'Ηρακλείου ἡ ἐλληνικὴ κατέστη ἡ ἐπίσημος γλῶσσα τοῦ κράτους. Οἱ νόμοι, τὰ διατάγματα καὶ ὅλα τὰ δημόσια ἔγγραφα συνετάσσοντο εἰς τὴν Ἐλληνικήν. Τὰ δὲ νομίσματα, τὰ ὅποια ἐκυκλοφόρουν εἰς ὅλας τὰς χώρας τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας καὶ εἰς τὸ ἔξωτερικόν, ἔφερον ἐλληνικὰς ἐπιγραφάς. Χρῆσις τῆς ἐλληνικῆς ἐπίσης γίνεται εἰς τὸν στρατὸν καὶ εἰς τὴν ἀγοράν. Ἡ λατινικὴ εἶναι ἐντελῶς ἀκατανόητος εἰς τὴν Ἀνατολήν, ἡ λέξις Ρωμαῖος ἔπαινε νὰ ἔχῃ ἐθνική σημασίαν, μόνον δ' ὡς τιμητικὸς τίτλος ἐφέρετο ἀπὸ τοὺς κατοίκους τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας.

Ἐπίσης, ἐκτὸς τῆς ἐλληνικότητος, ἰδιαίτερον γνώρισμα τῆς αὐτοκρατορίας εἶναι ἡ ὁρθοξοια. Αὕτη, ὡς θρησκευτικὸν καὶ ἐθνικὸν γνώρισμα, διακρίνει τοὺς Βυζαντινούς καὶ ἀπὸ τοὺς χριστιανούς τῆς Δύσεως καὶ ἀπὸ τοὺς χριστιανούς (αἱρετικούς) τῆς Ἀνατο-

37. Κωνσταντῖνος δ Πωγωνᾶτος
(Μικρογραφία 14ου-15ου αιώνος)

Τοῦτον διεδέχθη διοίκηση τοῦ Κωνσταντίνου Γ'.

'Επὶ τῆς βασιλείας τούτου τὸ ἀραβικὸν κράτος ἐστερέωσε τὰς θέσεις του καὶ διεδέχθη διοίκηση τοῦ Κωνσταντίνου Δ' μασκόν την Δυτικήν Συρίας καὶ ἐνωρίς κατεσκεύασεν ἵσχυρὸν στόλον, μὲ τὸν ὄποιον ἐκυριάρχησεν εἰς τὴν Μεσόγειον, καταλαβών τὴν Κύπρον (649) καὶ Ρόδον (654).

'Ο τολμηρὸς οὗτος πολιτικὸς καὶ ἐπιδέξιος δργανωτὴς τοῦ ἀραβικοῦ κράτους, μετὰ τὴν δημιουργίαν ναυτικοῦ, ἀπέβη πολὺ ἐπικίνδυνος εἰς τὸ Βυζάντιον. Αὐτοκράτωρ τότε ἦτο διοίκηση τοῦ Κωνσταντίνου Δ' Κωνσταντίνου Δ', διαλύσας τὰς ἐναντίου του ἐπαναστάσεις, ἐστερέωσε μὲ ταχύτητα τὴν ἔξουσίαν του.

Τὸ 673 διοίκηση μὲ τὸν Ιωάννην στρατὸν εἰσέβαλεν εἰς τὴν Μακεδονίαν καὶ ἐπροχώρησεν μέχρι τῆς Χαλκηδόνος, ἐνῷ συγχρόνως πολυ-

λῆς. 'Ο Ηράκλειος, « πιστὸς ἐν Θεῷ βασιλεύς », πολεμῶν κατὰ τῶν Περσῶν, ἐνθαρρύνει τὸν στρατὸν μὲ τὸν Σταυρὸν εἰς τὴν χεῖρα, λέγων « Σταυρὸς ἐνίκησε, Σταυρὸς νικᾷ ». Ἐκτοτε οἱ πόλεμοι ἐλαβον χαρακτῆρα θρησκευτικὸν, δηλ. χαρακτῆρα σταυροφορίας, ὃ δὲ πατριωτισμὸς τῶν Βυζαντινῶν ἐστηρίζετο εἰς τὴν θρησκείαν.

'Η Ἐκκλησία ἀπέκτησε μεγάλην δύναμιν, ἡ δὲ ἐπιφροή τῆς εἶναι ἴσχυρὰ εἰς τὴν πολιτικὴν ζωὴν τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους. Ἰδιαιτέρως σπουδαῖον ρόλον ἔπαιξεν εἰς τὴν διακυβέρνησιν τῆς χώρας ὁ Πατριαρχὴς τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ὁ ὄποιος, ἀφοῦ διὰ τῶν ἀραβικῶν κατακτήσεων ἐχάθησαν τὰ Πατριαρχεῖα Ἀλεξανδρείας, Ιεροσολύμων καὶ Ἀντιοχείας, κατέστη μεγάλη προσωπικότης.

Τὸν Ἡράκλειον θανόντα (641) διεδέχθη διοίκηση τοῦ Κωνσταντίνου Β', ὁ ὄποιος μετὰ τρεῖς μῆνας ἀπέθανε.

Τὸν διεδέχθη διοίκηση τοῦ Κωνσταντίνου Γ' (641—668), διοικητήν

άριθμος στόλος ἀνέπλευσε τὸν Ἑλλήσποντον καὶ ἐνεφανίσθη πρὸ τῆς Πρωτευούσης, ἡ ὅποια ἐπολιορκήθη ἀπὸ ξηρᾶς καὶ θαλάσσης. Ἡ πολιορκία διήρκεσεν ἐπὶ πέντε ἔτη (673 — 678), πλὴν τῶν χειμερινῶν μηνῶν, καθ' οὓς ὁ ἀραβικὸς στόλος κατέφευγεν εἰς τὴν Κύζικον.

Ὕπὸ τοιαύτας συνθήκας ἀνέτως παρεσκευασθῆ ὁ Πωγωνάτος πρὸς ἀντεπίθεσιν καὶ μὲ τὴν βοήθειαν τοῦ ἐκ Συρίας μηχανικοῦ Καλλινίκου, τοῦ ἐφευρέτου ὅπλου ἴσχυροτάτου, τοῦ ὑγροῦ πυρός, κατέκαυσε τὸ μεγαλύτερον μέρος τοῦ ἀραβικοῦ στόλου. Τὸ ὑγρὸν πῦρ, «θαλάσσιον πῦρ»; ὡς γράφουν οἱ Βυζαντινοί, συνίστατο ἐξ εὐφλέκτων οὐσιῶν, θείου, νύτρου, πετρελαίου κ.ἄ., ἐξεσφενδονίζετο διὰ σωλήνων μακρῶν καὶ προεκάλει πυρκαϊάν εἰς τὰ ἔχθρικὰ πλοῖα. Ὁ Μωάβιος ἐξηναγκάσθη νὰ κλείσῃ ταπεινωτικὴν εἰρήνην καὶ νὰ πληρώσῃ ἑτήσιον φόρον εἰς τὸ Βυζάντιον.

Παρὰ ταῦτα, βραδύτερον, οἱ Ἀραβεῖς εἶχον ἐπιτυχίας ἀλλαχοῦ καὶ, συμπληρώσαντες τὴν κατάκτησιν τῆς Αἰγύπτου μέχρι τῆς Αιθιοπίας, ἐκυρίευσαν τὴν Κυρηναϊκήν, τὴν Τρίπολιν, τὴν Τύνιδα, τὸ Ἀλγέριον καὶ τὸ Μαρόκον. Τοιουτοτρόπως, 50 ἔτη μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μωάμεθ, οἱ Ἀραβεῖς ἔφθισαν εἰς τὸν Ἀτλαντικὸν (681).

2. Οἱ Βούλγαροι

Ἄλλο σπουδαῖον γεγονός τῆς βασιλείας τοῦ Πωγωνάτου εἶναι ἡ ἐγκατάστασις τῶν Βούλγαρων εἰς τὴν Κάτω Μοισίαν, τὴν σημερινὴν δηλαδὴ Βουλγαρίαν, τὴν ὅποιαν ἔως τότε κατέφουν Σλάβοι γεωργοί. Οἱ Ἐλληνες συγγραφεῖς ὀνομάζουν μὲν διάφορα ὀνόματα τοὺς Βουλγάρους: Σκύθας, Μυσούς, Ούννοις καὶ πολὺ βραδύτερον Βούλγαροις. Ἄλλοι ιστορικοὶ δέχονται ὅτι οἱ Βούλγαροι εἶναι τουρκικὴ φυλὴ καὶ ἄλλοι φινο-ουγγρική, ἐπομένως συγγενεῖς τῶν Ούγγρων. Ἐκ τούτων ἀπεχωρίσθησαν πολλοὶ καὶ κατέκλυσαν τὴν μεταξὺ Δνειστέρου, Δουνάβεως καὶ Μαύρης θαλάσσης χώραν, ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν δὲ τοῦ ἡγεμόνος των Ἀσπαρούχων μεταξύ της Κωνσταντινουπόλεως.

Οἱ αὐτοκράτωρ Πωγωνάτος, ἀντιληφθεὶς τὸν κίνδυνον, ἥλθεν ἐναντίον των εἰς τὸν Κάτω Δούναβιν (679), ἀλλ' ἀσθενήσας, ἀπεσύρθη καὶ ἤναγκάσθη νὰ παραχωρήσῃ εἰς τὸν Ἀσπαρούχ τὴν μεταξὺ Δου-

νάθεως καὶ Αἴμου χώραν, ἔνθα ἔδρυσε τὸ κράτος του ὁ Ἀσπαρούχ, μὲ πρωτεύουσαν τὴν Βάρναν. "Ολα τὰ σλαβικὰ φῦλα τῆς περιφερείας ταύτης ὑπετάγησαν καὶ ἀνεμείχθησαν μὲ τοὺς νέους κατακτητάς, ἀποτελέσαντα ἐν ἔθνος, τὸ βουλγαρικόν, μὲ μίαν γλῶσσαν, τὴν σλαβικήν, τὸ ὅποιον ἐπέπρωτο νὰ ἀπασχολήσῃ εἰς τὸ μέλλον τὴν Βυζαντινὴν αὐτοκρατορίαν καὶ μέχρι σήμερον τὸ Ἑλληνικὸν κράτος. Ἀσφαλῶς ὁ Πωγωνᾶτος, δὲν προεῖδεν, ὅσον ἐπρεπεν, ὡς πολιτικός, τὸν βουλγαριτὸν κίνδυνον, ἄλλως δὲν θὰ ἐπέτρεπε τὴν ἐγκατάστασιν τούτων εἰς βυζαντινὰς χώρας.

Τὸν Κωνσταντίνον Δ' διεδέχθη ὁ υἱὸς του Ἰουστινιανὸς Β' (685 — 695), ὃστις εἶναι ὁ τελευταῖος τῆς δυναστείας τοῦ Ἡρακλείου, ἀλλοθῶς παράφρων τὸν χαρακτῆρα. Οὗτος, ἐκθρονισθεὶς καὶ ἐξορισθεὶς, ἀνέλαβε πάλιν τὴν ἀρχὴν (705 — 711) καὶ διέπραξε σωρεῖαν σφαλμάτων καὶ αὐθαιρεσιῶν, ἀναστατώσας ἐσωτερικῶς τὸ κράτος καὶ προκαλέσας ἔξωτερικὴν κρίσιν διὰ τῆς ἀσυνέτου πολιτικῆς του κατὰ τὸν πρὸς τοὺς Ἀραβας πόλεμον. Διὰ τοῦτο συλληφθεὶς ἐφονεύθη, παρὰ τὸν μέγαν σεβασμόν, τὸν ὅποιον ἔτρεφεν ὁ λαὸς καὶ ὁ στρατὸς πρὸς τὴν δυναστείαν τοῦ Ἡρακλείου, ἡ ὅποια ἐκυβέρνησε τὸ Βυζαντινὸν κράτος ἐπὶ 85 ἔτη. Τοιουτοτρόπως ὅλως ἀδόξως ἐτελείωσεν ἡ μεγάλη δυναστεία τοῦ ἐνδόξου Ἡρακλείου.

Κατὰ τὴν ἐξορίαν τοῦ Ἰουστινιανοῦ Β' καὶ μετὰ τὸν θάνατόν του ἐβασίλευσαν οἱ ἔξης κατὰ σειρὰν αὐτοκράτορες : Λεόντιος (695 — 698), Τιβέριος Α' (698 — 705), Φιλιππικὸς (711 — 713), Ἀναστάσιος Β' (713 — 715) καὶ τέλος Θεοδόσιος Γ' (715 — 717). Οἱ πλεῖστοι ἔξ αὐτῶν ἀνῆλθον εἰς τὸν θρόνον κατόπιν στρατιωτικῶν στάσεων, ἡ δὲ αὐτοκρατορία ἐπλήρωσε πολὺ ἀκριβά τὴν θηλιβερὰν αὐτὴν ἀναστάτωσιν καὶ τοὺς ἀναξίους αὐτοκράτορας.

Κατὰ τὴν κρίσιμον αὐτὴν στιγμήν, καθ' ἣν ἐπικίνδυνοι ἐχθροὶ περιέζωνον τὸ Βυζαντινὸν κράτος, παρουσιάσθη ἀνήρ· ίκανός, ὁ Λέων Γ' ὁ "Ισαυρος", στρατηγὸς τῶν στρατευμάτων τῆς Μ. Ἀσίας, τὸν ὅποιον ὅλοι ἀνεγνώρισαν αὐτοκράτορα (717). Οἱ Λέων έδρυσε νέον δνομαστὸν αὐτοκρατορικὸν οἶκον, τὴν λεγομένην Δυναστείαν τῶν Ἰσαύρων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ 2ον

Η ΔΥΝΑΣΤΕΙΑ ΤΩΝ ΙΣΑΥΡΩΝ (717 — 802)

3. Λέων ὁ Γ' (717 — 740)

ΑΡΧΗΓΕΤΗΣ τῆς δυναστείας Λέων Γ' (717 — 740) ἦτο ἀνθρωπος μεγάλης ἀξίας, στρατηγὸς ἵκινώτατος, εὐστροφος διπλωμάτης καὶ νοῦς ὄργανωτικός. Ἡ βασιλεία τούτου εἶναι σπουδαῖος σταθμὸς ὅχι μόνον τῆς ἑλληνικῆς, ἀλλὰ καὶ τῆς παγκοσμίου ιστορίας, διότι ἔσωσε τὸ Ἑλληνικὸν κράτος, ὅπως θὰ ἔδωμεν, ἀπὸ τοὺς "Αραβας.

Ο Λέων κατήγετο ἀπὸ τὴν Ἰσαυρίαν, ἀλλ᾽ ἐγεννήθη εἰς τὴν Συρίαν, διὰ τοῦτο λέγεται Συρογενής. Πρὶν γίνη αὐτοκράτωρ, εἶχε διακριθῆ ὡς στρατηγός. Ἀνελθὼν εἰς τὸν θρόνον, κατώρθωσε νὰ ἐπαναφέρῃ τάξιν εἰς τὸ Βυζάντιον, ἔνθα μεγάλη ἀναρχία ἐπεκράτει μετὰ τὴν κατάλυσιν τῆς δυναστείας τοῦ Ἡρακλείου. Πολλοί, ὑποτιμῶντες τὰς ἴκινότητας καὶ τὰ προτερήματα τοῦ Λέοντος, ὡς αὐτοκράτορος, ἐπεχείρησαν κινήματα κατ' αὐτοῦ, ἀλλὰ πάντα ἀπέτυχον οἰκτρότατα.

Ἐκτὸς τῆς ἐσωτερικῆς τάξεως, τὴν ὅποιαν ἐπέβαλεν ἡ μεγάλη μορφὴ τοῦ Λέοντος, καὶ ἀλλο σημαντικώτερον κατόρθωμα αὐτοῦ εἶναι ἡ ἀπόκρουσις τῶν Ἀράβων.

38. Λέων Γ' ὁ Ἰσαυρος
(Μικρογραφία 14ον - 15ον αἰώνος

"Οταν ὁ Λέων ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον, οἱ Ἀραβεῖς εὐρίσκοντο εἰς τὴν πόλιν Πέργαμον, μετ' ὀλίγους δὲ μῆνας ἔσπευδον κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως μὲ πολὺν στρατὸν (περὶ τὰς 80.000) καὶ ἐποιούρκουν τὴν Πρωτεύουσαν κατὰ ξηράν. Ὁλίγον χρόνον κατόπιν ἐφθασε καὶ ἀραβικὸς στόλος ἐκ 1.800 πλοίων καὶ οὗτως ἡ πολιορκία γίνεται καὶ ἀπὸ τὴν θάλασσαν. Οἱ Ἀραβεῖς προητοιμάζοντο πρὸ πολλοῦ καὶ θὰ ἐπετύχαντο τὸν σκοπόν των, ἐὰν δὲν εἶχε τὴν ἀμυναν τῆς Κωνσταντινουπόλεως εἰς τὰς στιβαρὰς χεῖράς του ὁ Λέων. Ἡ πολιορκία παρετάθη ἐπὶ ἐν ἕτοις, διαρκοῦντος τοῦ ὅποιου κατέφθανον ἀπὸ τὴν Ἀφρικὴν συνεχῶς νέαι ἐνισχύσεις. Τότε ὁ Λέων κατώρθωσε νὰ προκαλέσῃ τὴν λιποταξίαν τῶν χριστιανῶν, τῶν ὑπηρετούντων εἰς τὸν ἀραβικὸν στόλον, μὲ συνεχῆ δὲ χρῆσιν τοῦ ὑγροῦ πυρὸς νὰ καύσῃ τὰ περισσότερα πλοῖα τῶν Ἀράβων, δσα δὲ ἀπέμεινακ τὰ κατέστρεψεν ἡ φοβερὰ τρικυμία. Παραλλήλως ὁ ἀραβικὸς στρατὸς ἐνικήθη καὶ κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον οἱ Ἀραβεῖς, μετὰ τὴν οἰκτρὰν ἀποτυχίαν καὶ κατὰ ξηρὰν καὶ κατὰ θάλασσαν, ἐπεβιβάσθησαν εἰς τὰ περισσότερα πλοῖα καὶ ἀνεγώρησαν.

Ἡ ἀπόκρουσις τῶν Ἀράβων εἶναι μέγα κοσμοϊστορικὸν γεγονός, διότι ἐσώθη ὅχι μόνον τὸ Βυζαντινὸν κράτος, ἀλλὰ καὶ ἡ Εὐρώπη ὀλόκληρος ἀπὸ τὸν Ἰσλαμισμόν. Ἀντίστοιχος πρὸς τὴν ἐν Μαραθῶνι μάχην πρέπει νὰ θεωρηθῇ ἡ μεγάλη αὐτὴ νίκη τοῦ Λέοντος, ὁ δὲ Λέων δύναται ν' ἀνακηρυχθῇ ὁ Μιλτιάδης τοῦ Μεσαιωνικοῦ Ἐλληνισμοῦ καὶ ὁ σωτὴρ τῆς Εὐρώπης. Ὁλίγα ἐτη βραδύτερον, οἱ Ἀραβεῖς προωθούμενοι ἀπὸ τὴν Ἰσπανίαν, τὴν ὅποιαν εἶχον καταλάβει ἀπὸ τὸ 711, διέσχισαν τὰ Πυρηναῖα καὶ εἰσῆλθον εἰς τὴν Γαλλίαν. Τότε ὁ ἡγεμὼν τῶν Φράγκων Κάρολος Μαρτέλος ἐνίκησε τὸ 732 παρὰ τὸ Πουατίε (Poitiers) τοὺς Ἀραβεῖς καὶ κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ὀριστικῶς ἀνεκόπη ἡ πρόδοσς τῶν Ἀράβων εἰς τὴν Δύσιν, οὗτοι δὲ περιωρίσθησαν ἔκτοτε εἰς τὴν Ἰσπανίαν.

Οἱ Εὐρωπαῖαι ιστορικοὶ θυμαίζουν καὶ ἔξαίρουν τὴν νίκην τοῦ Μαρτέλου, ἀλλὰ δὲν πρέπει νὰ ὑποτιμᾶται καὶ ἡ νίκη τοῦ Λέοντος, διστις ἀνέκοψε τὸν κύριον δγκον τῶν Ἀράβων, ἡ δὲ Κωνσταντινούπολις ἐπὶ σειρὰν ἐτῶν ἀντέστη εἰς τὰς ἐπιδρομὰς τῶν νεοφωτίστων Μουσουλμάνων, διαφυλάξασα τὸν Χριστιανισμὸν καὶ τὸν Ἐλληνικὸν πολιτισμόν. Καὶ σήμερον ἀκόμη ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία, ϕάλλουσα τὸν Ἀκάθιστον "Τμον, τιμᾶ τοὺς τρεῖς μεγάλους ήρωας, Ἡρά-

κλειον, Κωνσταντῖνον Δ' καὶ Λέοντα Γ', ώς σωτῆρα τοῦ Χριστιανισμοῦ.

Μετὰ ταῦτα, οἱ Ἀραβεῖς οὐδέποτε ἐπεχείρησαν ἐκστρατείαν καὶ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἀλλ' ἥρκοῦντο μόνον εἰς τὰς ἐπιδρομάς εἰς τὸ Μ. Ἀσίαν καὶ εἰς τὴν Μεσογειον θάλασσαν, διότι εἶχον μάθει εἰς ἡ λαφύρα καὶ ἥτο δύσκολον νὰ μείνουν ἡσυχοι. Διὰ τοῦτο, ὁ μὲν βυζαντῖνὸς στόλος συνεχῶς κατεδίωκε τοὺς Ἀραβεῖς πειρατὰς τῆς Μεσογείου, ὁ δὲ Λέων, δύως περιορίσῃ τὰς εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν ἐπιδρομάς, ἐξεστράτευσεν ἐναντίον τῶν Ἀράβων μετὰ τοῦ υἱοῦ του Κωνσταντίνου, τὸν ὅποιον εἶχεν ἀναγορεύσει συμβασιλέα του. Εἰς σκληρὰν μάχην ἐνικήθησαν οἱ Ἀραβεῖς καὶ ἐφονεύθη ὁ γενναῖος αὐτῶν ἀρχηγός, ὁ δὲ Λέων μὲ τὸ σημαντικόν του κατόρθωμα ἀπῆλλαξε τὴν Μ. Ἀσίαν ὄριστικῶς ἀπὸ τὸν Ἀραβικὸν κίνδυνον.

Μετὰ τὰς ἐπιτυχίας του ὁ αὐτοκράτωρ δὲν ἡσύχασεν, ἀλλ' ἐπεδόθη ἐντατικῶς εἰς τὴν ἀναδιοργάνωσιν καὶ ἀνασυγκρότησιν τοῦ κράτους καὶ εἰς τὴν ἔξασφάλισν τῶν συνόρων αὐτοῦ. Ἐπειδὴ ὁ Λέων παρετήρησεν, διτὶ οἱ στρατηγοὶ μεγάλων « θεμάτων » ἀπέβαινον πολλάκις ἐπικίνδυνοι καὶ ἐστασίαζον κατὰ τοῦ αὐτοκράτορος, περιώρισε τὴν ἔκτασιν τῶν θεμάτων καὶ ηδέησε τὸν ἀριθμὸν τούτων. Ἀφωσιώθη εἰς τὴν βελτίωσιν τοῦ στρατοῦ, εἰς τὴν τακτοποίησιν τῶν οἰκονομικῶν καὶ εἰς τὴν ἐπὶ τὸ χριστιανικώτερον μεταβολὴν τῆς νομοθεσίας. Ἡ ἀνάμιξις δυμῶς αὐτοῦ εἰς τὰ ζητήματα τῆς Ἐκκλησίας, τὰ ὅποια ἐπιχείρησε νὰ μεταρρυθμίσῃ κατὰ τὴν ἴδικήν του ἀντίληψιν, τὸν ἔβλαψε. Διὰ τοῦτο οἱ σύγχρονοί του ἱστοριγράφοι, μοναχοὶ ὡς ἐπὶ τὸ πολύ, ἡμαύρωσαν τὴν εἰκόνα τοῦ μεγάλου στρατηγοῦ καὶ πολιτικοῦ ἀνδρός, ἐνῷ ἀντιθέτως ἐμεγαλοποίησαν τὰ σφάλματά του.

4. Κωνσταντῖνος δ Ε' (740 — 775)

Τὸν Λέοντα θανόντα (740) διεδέχθη ὁ υἱός του καὶ συμβασιλεὺς ἥδη ἀπὸ τοῦ 720 Κωνσταντῖνος. Οὗτος ἐνυμφεύθη τὴν κόρην τοῦ ἡγεμόνος τῶν Χαζάρων Τούρκων ἀπὸ πολιτικὸν καὶ στρατιωτικὸν σκοπόν, ἥτοι νὰ διαδοθῇ δι Χριστιανισμὸς εἰς τοὺς Χαζάρους καὶ νὰ χρησιμοποιηθοῦν οὗτοι κατὰ τῶν Ἀράβων. Τὰ πρῶτα ἔτη τοῦ νεαροῦ αὐτοκράτορος ἦσαν πολὺ δύσκολα, διότι ὁ ἐπ' ἀδελφῇ γαμβρός του ἐπανεστάτησε καὶ κατέλαβε τὴν Κωνσταντινούπολιν ἐπὶ ἐν ἕτος, ἐνῷ δι Κωνσταντῖνος εύρισκετο μακράν. Ο Κωνσταντῖνος δυμῶς ἔδειξε θάρρος καὶ πεῖσμο

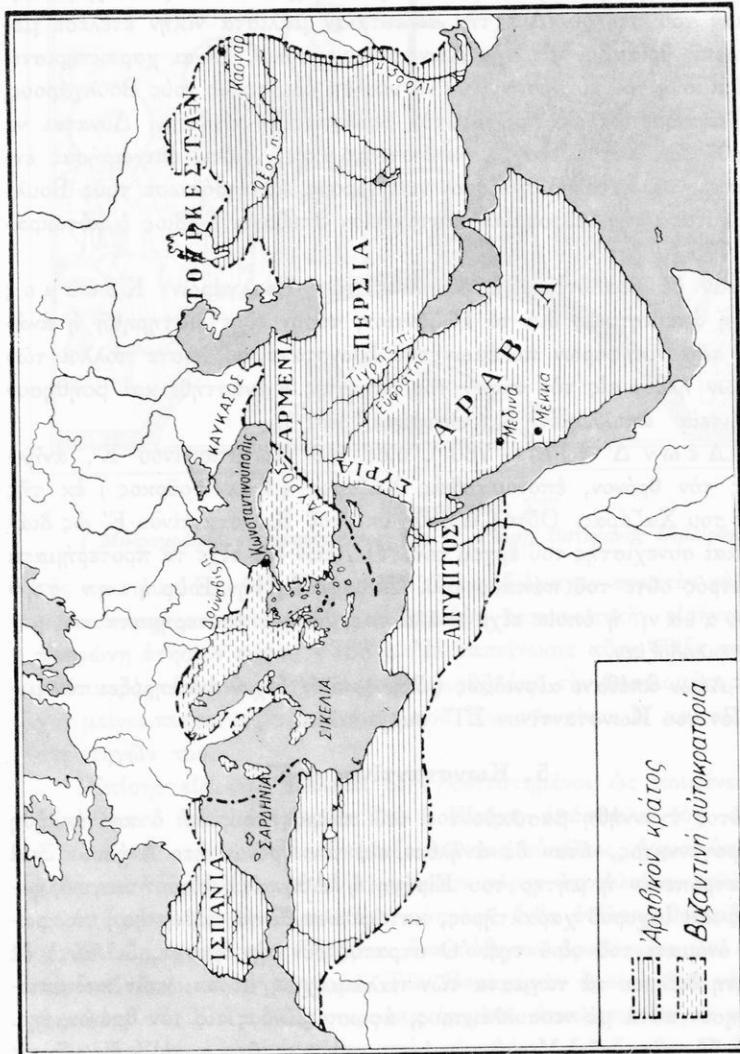
καὶ ἔγινε πάλιν κύριος τοῦ θρόνου. 'Ως αὐτοκράτωρ ἔδειξε μεγάλα προτερήματα καὶ στρατηγικὰς ἵκανότητας, διότι διεξήγαγεν ἐνδόξως δύο πολέμους, κατὰ τῶν Ἀράβων καὶ κατὰ τῶν Βουλγάρων.

Οἱ Ἀραβεῖς, μετὰ τὴν ἡπτάν των εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν (718) καὶ εἰς τὸ Πουατίε (732), παρέμειναν μέχρι τῶν Πυρηναίων, καταλαβόντες τὸ μεγαλύτερον μέρος τῆς Ἰσπανίας. Εἰς τὰ δρη διεσώθησαν ὀλίγοι Χριστιανοὶ, οἱ πλεῦστοι ἔξισλαμίσθησαν καὶ, ὡς νεοφύτιστοι, ἔγιναν φανατικώτεροι τῶν Ἀράβων. Μετὰ ταῦτα ἥρχισαν ἐμφύλιοι ἀγῶνες μεταξὺ τῶν Ἀράβων, ἀνετράπη ἡ παλαιὰ δυναστεία, ἐκ τῆς δυοῖς ὁ πρίγκηψ 'Α βδο ραχ μὰν ἐσχημάτισε τὸ Ἀραβικὸν κράτος εἰς τὴν Ἰσπανίαν. Εἰς τὴν Ἀνατολὴν ἡ νέα δυναστεία τῶν Ἀβασιδῶν μετέφερε τὴν πρωτεύουσαν ἐκ Δαμασκοῦ εἰς τὴν Βαγδάτην, ἐπὶ τοῦ Τίγρητος ποταμοῦ, καὶ ἔδρυσε νέον κράτος. Βραδύτερον ἐσχημάτισθη τρίτον ἀραβικὸν κράτος, μὲ πρωτεύουσαν τὸ Κάιρον.

'Ο Κωνσταντῖνος ἐπωφελούμενος τῶν ἐσωτερικῶν ἀνωμαλιῶν τῶν Ἀράβων, εἰσέβαλεν εἰς τὸ ἀραβικὸν κράτος καὶ ἐκυρίευσε μέρος τῆς Συρίας καὶ τὴν Κύπρον καὶ ἐπροχώρησε νικητὴς μέχρι τοῦ Εύφρατου καὶ τῆς Ἀρμενίας. 'Ο Κωνσταντῖνος κατὰ τὰς ἐκστρατείας του ταύτας δὲν ἐνδιεφέρετο νὰ καταλάβῃ μόνον πόλεις, ἀλλὰ νὰ διαλύσῃ ἐπικίνδυνα στρατιωτικὰ σημεῖα τῶν Ἀράβων καὶ νὰ ἐνισχύσῃ τὰ βυζαντινὰ σύνορα, ὥστε εἰς τὸ ἔξης νὰ μὴ εἰσβάλλουν ἐπιδρομεῖς. Πράγματι ἐπὶ βασιλείας αὐτοῦ ἔγινεν ἡ καλυτέρα ὀχύρωσις τῶν συνόρων. 'Ο Κωνσταντῖνος ἐπεράτωσε νικηφόρως τὸν κατὰ τὸν Ἀράβων πόλεμον (756) χάρις εἰς τὴν στρατιωτικὴν του ἵκανότητα περισσότερον παρὰ εἰς τὴν ὑπαρξίν ἐσωτερικῶν ἀνωμαλιῶν εἰς τὸ ἀραβικὸν κράτος.

'Ἐνδοξότερος ὑπῆρξεν ὁ πόλεμος κατὰ τῶν Βουλγάρων. Μέχρι τοῦ Λέοντος Γ' οἱ Βούλγαροι ἦσαν συνήθως φίλοι τῶν Βυζαντίων καὶ ἐπολέμησαν μετ' αὐτῶν κατὰ τῶν Ἀράβων κατὰ τὴν πολιορκίαν τῆς Κωνσταντινουπόλεως (717—718). 'Επὶ Κωνσταντίου ὅμως ἀρχίζουν οἱ πόλεμοι μεταξὺ Βυζαντίου καὶ Βουλγάρων, οἱ δύοιοι ἐπὶ αἰδνας ἔμελλον νὰ διαρκέσουν. Οἱ Βούλγαροι ἥρχισαν μὲ ἐπιδρομάς καὶ ληστείας. 'Ο Κωνσταντῖνος ἀνέλαβε μακρὸν πόλεμον ἐναντίον των, ὁ δύοιος μὲ μικρὰ διαλείμματα διήρκεσεν 20 ἔτη (755—775). 'Εννέα φοράς ἐξεστράτευσεν ἐναντίον αὐτῶν ὁ Κωνσταντῖνος καὶ μὲ τὴν ἐπιμονὴν καὶ τὸν ἡρωϊσμὸν του ἐνίκησε τοὺς Βουλγάρους.

Πρὸ πάντων ἀξιομνημόνευτοι εἶναι αἱ νίκαι τοῦ αὐτοκράτορος

Π. Χάρτης του χριστιανού κράτους κατά το 750 μ.Χ.

παρὰ τὸ φρούριον τῶν Μαρκελλῶν (σήμερον Δεμήτριον Καποῦ), νοτίως τοῦ Αἴμου, τὸ 759, καὶ εἰς τὴν Ἀγχίσλον (762), μὲ τὴν βοήθειαν τοῦ στόλου. Διὰ τὴν τελευταίαν μάλιστα νίκην ἐτέλεσε μεγαλοπρεπῆ θρίαμβον εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Εἶναι χαρακτηριστικὴ ἡ ἐπιμονὴ τοῦ Κωνσταντίνου νὰ νικήσῃ δριστικῶς τοὺς Βουλγάρους, διότι διέγνωσε καλῶς πρῶτος τὸν βουλγαρικὸν κίνδυνον. Δύναται νὰ δονομασθῇ καὶ αὐτὸς Βουλγαροκτόνος, διότι, ἐπιχειρήσας ἐνένεα ἐκστρείας, κατὰ τὸ πλεῖστον νικηφόρους, κατετρόπωσε τοὺς Βουλγάρους. Κατὰ τὴν τελευταίαν ἐκστρατείαν ἀπέθανεν ὁ Ἰδιος ὁ αὐτοκράτωρ (775).

"Οταν δὲ βραδύτερον ὁ βασιλεὺς τῶν Βουλγάρων Κροῦμος κατέστη ἀπειλητικὸς διὰ τὸ Βυζάντιον, τόσον εἶχε διατηρηθῆ ἡ ἀνάμνησις τῶν νικηφόρων πολέμων τοῦ Κωνσταντίνου, ὥστε πολλοὶ τῶν κατοίκων ἤλθον εἰς τὸν τάφον του λέγοντες « ἀνάστηθι καὶ βοήθησον τῇ πολιτείᾳ ἀπολλυμένῃ » (Θεοφάν. 1,501).

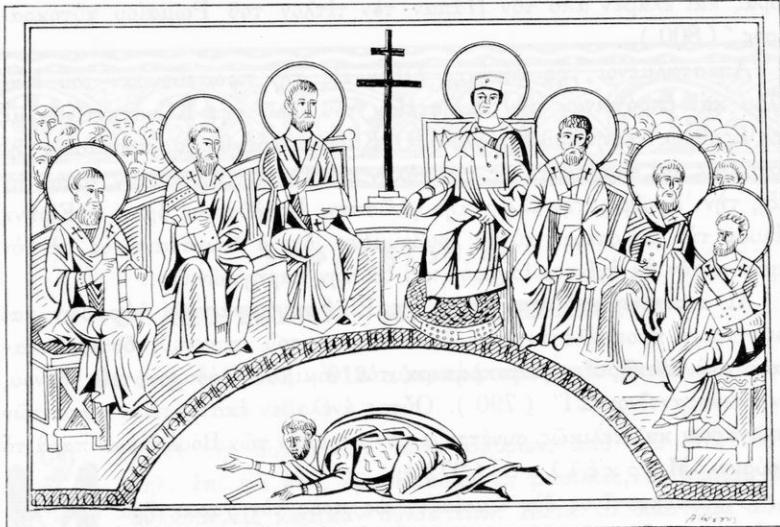
'Ο Λέων Δ' (775 — 780), υἱὸς τοῦ Κωνσταντίνου Ε', ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον, ἐπονομασθεὶς Χάζαρος (ήτοι Τούρκος) ἐκ τῆς μητρός του Χαζάρας. Οὗτος ώρισθη ύπὸ τοῦ Κωνσταντίνου Ε' ὡς διάδοχος καὶ συνεχιστὴς τοῦ ἔργου του. 'Ο Λέων δὲν εἶχε τὰ προτερήματα τοῦ πατρός οὕτε τοῦ πάππου του. 'Ενυμφεύθη τὴν Εἰρήνην τὴν 'Αθηναῖαν, ἡ ὄποια εἶχε πολλὰ πνευματικὰ προτερήματα καὶ μεγάλην φιλοδοξίαν.

'Ο Λέων ἀπέθανε αἰφνιδίως (780), ἀλλ' εἶχεν ἀνακηρύξει τὸν μικρὸν υἱόν του Κωνσταντῖνον ΣΤ' συμβασιλέα.

5. Κωνσταντῖνος ὁ ΣΤ'

Οὗτος ἐγεννήθη βασιλεύοντος τοῦ πατρός του, δι' ὃ καὶ ἐκλήθη Πορφυρογένητος, δταν δὲ ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον ἦτο ἀνήλικος καὶ τὸν ἐπετρόπευεν ἡ μήτηρ του Εἰρήνη ἡ Ἀθηναία. Αὕτη ἦτο γυνὴ φιλόδοξος καὶ ἴσχυρος χαρακτῆρος, κατώρθωσε δὲ νὰ κυβερνήσῃ τὸ κράτος ἐν δύναμι τοῦ υἱοῦ της. 'Ο στρατὸς δὲν τὴν ἡγάπα, δι' αὐτὸ δὲ ἡ Εἰρήνη διέλυσε τὰ τάγματα τῶν παλαιμάχων στρατιωτῶν καὶ ἀντικατέστησεν αὐτὰ μὲ νεοσυλλέκτους, ἀφωσιωμένους εἰς τὸν θρόνον της.

Οἱ Ἀραβεῖς τῆς Μεσοποταμίας, μαθόντες δτι γυνὴ κυβερνᾷ εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἤρχισαν ἐπιδρομάς εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν. Ἀφοῦ δὲ ἐλεηλάτησαν τὸν τόπον, ἔφθασαν πάλιν εἰς τὴν Χρυσούπολιν, ἀπέναντι

39. Κωνσταντίνος ΣΤ'

(Μικρογραφία ἐκ χειρογράφου τῆς ἐν Ρώμῃ Βατικανῆς Βιβλιοθήκης)

τῆς πρωτευούσης. Ἡ Εἰρήνη δὲν εἶχεν ἀξιόμαχον στρατὸν νὰ τοὺς ἀντιμετωπίσῃ καὶ ὑπεχρεώθη νὰ συνάψῃ ταπεινωτικὴν εἰρήνην καὶ νὰ πληρώνῃ ἐτήσιον φόρον (783). Ἡ ταπεινωσις αὕτη ἔθιξε τοὺς στρατιωτικούς, οἱ ὅποιοι εἶχον παραγκωνισθῆ ἀπὸ τὴν βασιλομήτορα καὶ εἶχον μείνει πιστοὶ εἰς τὴν μνήμην τοῦ Κωνσταντίνου Ε' καὶ τῶν ἵκανῶν στρατηγῶν του.

'Ἐπίσης εἰς τὴν Ἑλλάδα οἱ ἐγκατεστημένοι ὡς ποιμένες Σλάβοι ἔκινηθησαν πρὸς ἀνταρσίαν καὶ ἡ Εἰρήνη ἀπέστειλε τὸν στρατηγὸν Σταυράκιον, δστις ὑπέταξε πάντας εὐκόλως, ἥχμαλώτησε πολλοὺς καὶ τοὺς ἤναγκασε νὰ πληρώνουν φόρον ὑποτελείας, πολλὰ δὲ λάφυρα ἔφερεν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἔνθα ἐτέλεσε θρίαμβον.

Αἱ ἐπιδρομαὶ τῶν Ἀράβων ἀνανεώθησαν βραδύτερον καὶ ἀπέβησαν περισσότερον καταστρεπτικαί. Τῶν Βουλγάρων ὁμοίως ὑπὸ νέον ἵκανὸν βασιλέα, τὸν Κάρδα μον, ἐπανήρχισαν ἀπειλητικώτεραι αἱ ἐπιδρομαί. Ἡ Εἰρήνη τότε ἐστράφη πρὸς τὴν Δύσιν, ἵνα ζητήσῃ βοήθειαν. Ὁ Κάρολος ὁ Μέγας, βασιλεὺς τῶν Φράγκων, νικήσας τοὺς Λογγοβάρδους εἰς τὴν Παξίαν (774), εἶχεν ἐνώσει ὑπὸ τὴν ἔξουσίαν του ἐκτεταμένας

χώρας καὶ ἔλαβεν ἀπὸ τὸν Πάπαν τὸν τίτλον τοῦ Ρωμαίου αὐτοκράτορος' (800).

Απεσταλμένοι τῆς Εἰρήνης ἥλθον εἰς τὴν πρωτεύουσαν τοῦ Καρόλου καὶ ἐπρότειναν τὴν μνηστείαν τοῦ υἱοῦ τῆς Κωνσταντίνου μὲ τὴν Ἐρυθρώ, κόρην τοῦ Καρόλου. Ο Κάρολος ἐδέχθη τὰς προτάσεις τῆς μνηστείας καὶ ἐκράτησεν εἰς τὴν αὐλήν του Βυζαντινὸν λόγιον, ὅπως διδάξῃ τὴν Ἐρυθρώ τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν. Βραδύτερον ὅμως ἡ Εἰρήνη διέλυσε τὴν μνηστείαν αὐτὴν, φοβουμένη, ὅτι ὁ Κωνσταντῖνος μὲ τὸν γάμον αὐτὸν θὰ ἐγίνετο ἴσχυρὸς καὶ θὰ τὴν παρηγκώνιζεν.

Αἱ στρατιωτικαὶ ἀποτυχίαι τῆς Εἰρήνης κατὰ τῶν Ἀράβων καὶ Βουλγάρων προεκάλεσαν τὴν ἀγανάκτησιν τοῦ στρατοῦ, ὅστις ἐστασίασε καὶ ἀνεκήρυξεν αὐτοκράτορα τὸν νόμιμον διάδοχον τοῦ θρόνου, τὸν Κωνσταντῖνον ΣΤ' (790). Οὕτος ἀνέλαβεν ἐκστρατείαν κατὰ τῶν Βουλγάρων καὶ τελικῶς συνέτριψε τὸν στρατὸν τῶν Βουλγάρων παρὰ τὸ φρούριον Μαρκέλ λας (972).

Ο Κωνσταντῖνος δὲν ὡμοίαζεν ὡς πρὸς τὸν χαρακτῆρα πρὸς τὴν μητέρα του· εἶχεν ἀγαθότητα καὶ ἐδέχθη τὴν μητέρα του καὶ πάλιν εἰς τὸ Παλάτιον, ἡ ὄποια, ἀκαρδος καὶ φιλόδοξος ὡς ἦτο, ἐξεμεταλλεύθη ἐκραγεῖσαν ἐναντίον τοῦ υἱοῦ τῆς ἐπανάστασιν. Ἀποτέλεσμα ταύτης ἦτο νὰ συλληφθῇ ὁ Κωνσταντῖνος καὶ νὰ τυφλωθῇ εἰς τὴν Πορφύραν, εἰς τὸ δωμάτιον δηλ. τῶν ἀνακτόρων, ὅπου ἐγεννᾶντο οἱ πορφυρογένητοι. Οὕτω κατώρθωσεν ἡ Εἰρήνη νὰ ἀνέλθῃ καὶ πάλιν εἰς τὸν θρόνον (797).

Γεγονός περίεργον ἔμελλε νὰ ἐπιταχύνῃ τὸ τέλος τῆς Εἰρήνης. Ο Κάρολος ὁ Μέγας, μετὰ τὴν στέψιν του (800) ὑπὸ τοῦ πάπα Λέοντος, ἐσκέφθη νὰ ἐνώσῃ τὴν Ἀνατολήν μετὰ τῆς Δύσεως καὶ νὰ ὀνομασθῇ αὐτοκράτωρ τῶν Ρωμαίων. Αντὶ νὰ πολεμήσῃ, ἐπεδίωξε τὴν ἐνωσιν διὰ γάμου μὲ τὴν Εἰρήνην καὶ πρὸς τοῦτο ἐστειλε πρέσβεις εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ἡ φιλόδοξος βασίλισσα θὰ ἐδέχετο τὸν γάμον. Ἄλλα τότε οἱ ἀνώτεροι πολιτικοὶ καὶ στρατιωτικοὶ τοῦ κράτους ἐφοβήθησαν, μήπως διὰ τοῦ γάμου αὐτοῦ ὑποταγῇ ἡ αὐτοκρατορία εἰς τὴν Δύσιν, διωργάνωσαν στάσιν ἐναντίον της, τὴν καθήρεσαν καὶ τὴν ἔξωρισαν εἰς τὴν Λέσβον, ὅπου ἀπέθανεν ἀδόξως (802).

Μὲ τὴν ἐκθρόνισιν τῆς Εἰρήνης ἔξειλιπεν ἡ ἔνδοξος δυναστεία τῶν Ἰσαύρων, ἡ ὄποια ἔδωκεν εἰς τὸ Βυζαντιον δύο λαμπροὺς αὐτοκράτορας, τὸν Λέοντα Γ' καὶ τὸν Κωνσταντῖνον Ε'.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ 3ον

ΟΙ ΑΠΟ ΤΟΥ 802 - 867 ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΕΣ

6. Οι από του 802 - 813 αύτοκράτορες του Βυζαντίου

ΕΤΑ τὴν δυναστείαν τῶν Ἰσαύρων, ἀπὸ τοῦ 802 - 867, δῆλο. ἐπὶ 64 ἔτη, ἐβασίλευσαν ἐξ βασιλεῖς, οἱ ὅποιοι δὲν ἀνήκουν εἰς καμμίαν δυναστείαν. Κατὰ τὸ διάστημα αὐτὸ συνέβησαν σημαντικὰ γεγονότα, τόσον ἐσωτερικά, ὅσον καὶ ἐξωτερικά.

Οι στασιασταί, οἱ ἐκθρονίσαντες τὴν Εἰρήνην, ἐξέλεξαν αύτοκράτορα τὸν Νικηφόρον, λογοθέτην τοῦ Γενικοῦ, δῆλο. ὑπουργὸν τῶν Οἰκονομικῶν, δπως λέγομεν σήμερον.

Ο Νικηφόρος Α' (802 - 811) εἶχε μεγάλην πεῖραν εἰς τὰ οἰκονομικὰ ζητήματα καὶ ἦτο ἡγεμὼν εὐφυῆς καὶ δραστήριος. Μὲ διάφορα οἰκονομικὰ μέτρα ἐφρόντισε νὰ αὐξήσῃ τὸν πλοῦτον τῆς χώρας. Ἐφορολόγησε τὰ ἐκκλησιαστικὰ καὶ μοναστηριακὰ κτήματα καὶ διὰ τούτο ἐπέσυρεν ἐναντίον του τὸ μῆσος τῶν μοναχῶν, οἱ ὅποιοι πολλάκις μὲ τὰς ἐπεμβάσεις των ἐκλόνιζον τὸ κύρος τοῦ κράτους.

Τὴν ἐποχὴν ἐκείνην σπουδαιοτέρα μονὴ ἦτο ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει μονὴ τοῦ Στουδίου. Τὸ κύρος τοῦ ἡγουμένου τῆς μονῆς Θεοδώρου Στουδίτου ἦτο μέγιχ, δι' ὃ καὶ ἐζήτησε τὴν γνώμην τούτου δ ἀυτοκράτωρ Νικηφόρος περὶ τοῦ καταλήλου προσώπου, τὸ δόποιον ἐπρεπε νὰ καταλάβῃ τὸν κενὸν πατριαρχικὸν θρόνον. Ὁ Θεοδώρος προσέφερε μεγάλας ὑπηρεσίας, ὡργάνωσε διὰ πρώτην φορὰν τὴν βιβλιοθήκην τῆς μονῆς τοῦ Στουδίου, ἡ ὅποια ἐβοήθησε τὴν ἀναγέννησιν τῶν γραμμάτων, συνεκέντρωσε πολλὰ χειρόγραφα ἀρχαίων καὶ χριστιανῶν συγγραφέων καὶ διὰ τῆς ἀντιγραφῆς ηγάλυσε τὴν διάδοσιν αὐτῶν.

‘Η μονὴ αὕτη ἀπέβη κέντρον τῆς ἀντιδράσεως κατὰ τῶν οἰκονομικῶν μέτρων τοῦ αὐτοκράτορος, δὲ θεόδωρος ἔκινε κατ’ αὐτοῦ τοὺς μοναχούς.

Οἱ Στουδῖται ἡσαν μαχητικοὶ καὶ ἀκαμπτοι, ἐπίμονοι εἰς τὸ νὰ ἐπιβάλουν τὰς γνώμας των. Ἀλλὰ καὶ ὁ αὐτοκράτωρ Νικηφόρος, δχι ὅλιγώτερον ἀποφασιστικός, ἔλαβε δραστήρια μέτρα, διεσκόρπισε τοὺς μοναχούς καὶ ἔξωρισε τὸν ἥγονόμενον τῆς μονῆς.

Ἐκτὸς τῶν μέτρων τούτων διὰ τὴν ἐν τῷ ἐσωτερικῷ εὐημερίαν, ὁ Νικηφόρος, κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τῆς βασιλείας του, ἀπησχολήθη μὲ τὰς ἐπιδρομὰς τῶν Ἀράβων. Ἐπειδὴ ἡρόνθη νὰ πληρώσῃ τὸν φόρον τὸν συμφωνηθέντα ἐπὶ τῆς Εἰρήνης, ὁ χαλίφης τῶν Ἀράβων τοῦ ἐκήρυξε τὸν πόλεμον. ‘Ο αὐτοκράτωρ, ἐκστρατεύσας κατ’ αὐτῶν ἡτύχησε καὶ ἡναγκάσθη νὰ δεχθῇ εἰρήνην μὲ δρους περισσότερον ταπεινωτικούς. Ἀλλ’ εὐτυχῶς ἀπέθανεν ὁ χαλίφης Ἀρούν Ἀλ Ρασίδ (809) καὶ τὸ Βυζαντιον ἡσύχασε, τοὺς δὲ δρους δὲν ἔξεπλήρωσεν.

‘Αλλο σπουδαῖον γεγονός εἶναι ἡ ἐκστρατεία τοῦ Νικηφόρου κατὰ τῶν Βουλγάρων, διότι οὗτοι, ὑπὸ τὸν ἴκανώτατον ἀρχηγὸν Κροῦμον, είχον πολὺ ἐπεκτείνει τὸ κράτος των. Τὸ 809 ὁ Νικηφόρος ἀνέλαβεν ἐκστρατείαν κατ’ αὐτῶν, ἀλλ’ ὑπεχώρησεν μὲ σημαντικὴν ἀπώλειαν στρατοῦ.

Τὸ 811 ὁ Νικηφόρος ἐπεχείρησε δευτέραν ἐκστρατείαν, ἀφοῦ παρεσκευάσθη δεόντως. Παρέλαβε μαζί του τὸν γαμβρόν του Μιχαὴλ Ραγκαβέν καὶ τὸν υἱόν του Σταυράκιον καὶ «πάντας τοὺς πατρικίους καὶ ἀρχοντας», προφανῶς διὰ νὰ δώσῃ μεγάλην σημασίαν εἰς τὴν ἐκστρατείαν, ἀλλὰ καὶ διὰ νὰ ἐμπνεύσῃ θάρρος εἰς τὸν στρατόν.

Παρέταξεν εἰς τὴν μάχην καὶ «τῶν ἀρχόντων τὰ τέκνα ἀπὸ δεκαπέντε ἑτῶν καὶ ἐπάνω», τὰ δόποια ἀπετέλεσαν τὴν σωματοφυλακὴν τοῦ υἱοῦ του, μὲ τὸ νέον δονομα ‘Ικανᾶτοι. ‘Ο βυζαντινὸς στρατὸς εἶχεν ἐπιτυχίας καὶ εἰς δύο συμπλοκὰς ἐφόνευσε πολλοὺς Βουλγάρους, κατόπιν δὲ ἐτράπη ἀνοήτως εἰς λεηλασίας, νομίσας δτι ἦτο νικητής. ‘Ο Κροῦμος, ἐπιτεθεὶς ἐναντίον τοῦ Νικηφόρου αἰφνιδίως, ἐπέφερε μεγάλας ζημιας εἰς τὸν βυζαντινὸν στρατόν διδιος ὁ Νικηφόρος ἐφονεύθη καὶ ὁ υἱός του Σταυράκιος ἐπληγώθη. ‘Η καταστροφὴ αὕτη ἦτο μεγάλη καὶ προεκάλεσεν ἀναταραχὴν τοῦ λαοῦ.

‘Ο πατριάρχης τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐβοήθησε τότε νὰ ἐκλεγῇ αὐτοκράτωρ ὁ Μιχαὴλ Α' Παγκαβὲς (811—813), ἀφοῦ ἐζήτησεν ἔγγραφον ἴδιοχειρὸν « περὶ τῆς δρυῆς πίστεως », διτὶ δηλ. δὲν θὰ βάψῃ τὰς χεῖράς του εἰς ἀλμα χριστιανῶν καὶ διτὶ θὰ σέβεται τοὺς μοναχούς καὶ κληρικούς. ‘Ο Μιχαὴλ ἥτο ἀνίκανος νὰ ἀποκρούσῃ τὸν Κροῦμον, ὁ ὅποιος διὰ τῶν ἐπιδρομῶν του ἔφθασεν εἰς τὴν Βερσινίκιαν, παρὰ τὴν Ἀδριανούπολιν (813). ‘Ο Κροῦμος ἐδῶ ἐνίκησε τὸν ἀδεξιὸν Μιχαὴλ καὶ ἐβάδιζεν ἥδη πρὸς τὴν Κωνσταντινούπολιν, τὴν ὅποιαν ἤλπιζε νὰ καταλάβῃ. ‘Ο Μιχαὴλ ἀπεσύρθη εἰς μοναστήριον, ἀφοῦ προηγουμένως ἀνέθεσεν εἰς τὸν ἵκανὸν στρατηγὸν Λέοντα, τὸν λεγόμενον ‘Αρμένιον, ν' ἀναλάβῃ τὸν θρόνον καὶ τὸν ἄγωνα.

7. Λέων Ε' ὁ Ἀρμένιος (813 - 820)

‘Ολίγας ἡμέρας μετὰ τὴν ἀναγόρευσιν τοῦ Λέοντος, ὁ Κροῦμος μὲ πεζικὸν καὶ ἵππικὸν στράτευμα ἥλθε πρὸ τῶν χερσαίων τειχῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ ἐτέλει θυσίας εἰς τοὺς βουλγαρικούς θεούς. ‘Ο Λέων ἀνασυνέταξε τὸν στρατόν του καὶ διέλυσε τὰ πρὸ τῆς πρωτεύουσῆς βουλγαρικὰ στίφη, τὰ ὅποια διεσκορπίζοντο εἰς τὰ περίχωρα πρὸς εὔρεσιν τροφῶν. Κατόπιν ἀνέλαβεν ὅρμητικὴν ἐπίθεσιν, ἐπροχώρησε καὶ κατέλαβε τὴν πόλιν Μεσημβρίαν, πλησίον τῆς ὅποιας συνῆψε περίφημον μάχην (813), καθ' ἣν ἐνίκησε καὶ κατέστρεψε τελείως τὸν βουλγαρικὸν στρατόν. ‘Ο Κροῦμος ἐπληγώθη κατὰ τὴν μάχην καὶ ἀπέθανε βραδύτερον ἀπὸ τὸ τραῦμα. Τὸ στρατόπεδον τῶν Βουλγάρων, μὲ δῆλο τὰ λάχυρα καὶ τοὺς “Ελληνας αἰχμαλώτους, περιῆλθεν εἰς χεῖρας τοῦ βυζαντινοῦ στρατοῦ.

‘Ο Λέων συνῆψεν εἰρήνην τριακονταετῆ (814) μετὰ τοῦ διαδόχου τοῦ Κρούμου Ὁμορτάγ, καθορισθέντων τῶν συνόρων τοῦ βουλγαρικοῦ κράτους. ‘Ο αὐτοκράτωρ ἐφρόντισε νὰ ἐπουλάσῃ τὰς πληγὰς ἐκ τοῦ βουλγαρικοῦ πολέμου καὶ ἀνήγειρεν ἐκ βάθρων διαφόρους καταστραφείσας πόλεις. Διωργάνωσε τὰ οἰκονομικὰ τοῦ κράτους καὶ ἐφήρμοσεν αὖστηρὰν δικαιοσύνην. Χαρακτηριστικὸν εἶναι, διτὶ ὁ ἔδιος μετέβαινεν εἰς τὰ δικαστήρια, καὶ « πολλὰς τῶν κρίσεων ἔξεπέραινεν » αὐτοπροσώπως.

‘Ο Λέων, ἔξαίρετος κυβερνήτης καὶ στρατηγός, κακῶς ἀνεμείχθη εἰς τὸ ζήτημα τῶν εἰκόνων καὶ προεκάλεσεν ἀντίδρασιν κατ' αὐτοῦ,

τὴν ὁποίαν ἔξεμεταλλεύθη ὁ ἄλλοτε συνεργάτης του Μιχαὴλ ὁ Τραυλὸς καὶ φίλοι αὐτοῦ ἐφόνευσαν τὸν Λέοντα, ἐνῷ ἔψαλλεν εἰς τὴν ἐκκλησίαν τῶν ἀνακτόρων τὴν ἡμέραν τῶν Χριστουγέννων.

Αμέσως ἀνηγορεύθη αὐτοκράτωρ ὁ Μιχαὴλ Β' ὁ Τραυλὸς (820 — 829), ὁ ὁποῖος κατήγετο ἀπὸ τὸ Ἀμόριον τῆς Φρυγίας, καλὸς στρατηγὸς καὶ ἀνθρωπὸς νοήμων, μὲ ἀστατον ὅμως χαρακτῆρα καὶ χωρὶς ἡθικὰς ἀρχάς.

Σπουδαιότατον γεγονός τῆς βασιλείας τοῦ Μιχαὴλ Β' ἦτο ἡ στάσις τοῦ στρατηγοῦ Θωμᾶ Καππαδόκη, ὁ ὁποῖος μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Λέοντος Ε', ἀπήτει τὸν θρόνον. Ὁ Θωμᾶς κατορθώσας νὰ εὕρῃ χρήματα, διαργάνωσε τὸ κίνημά του, παρασύρας κατὰ τοῦ Μιχαὴλ ὅλους τοὺς δυσαρεστημένους στρατιώτας, φορολογούμενους, δούλους, πρὸ πάντων δὲ τοὺς εἰκονοφίλους. Ὁ Θωμᾶς δὲν ἐδυσκολεύθη νὰ συνενοιηθῇ καὶ μὲ τὸν χαλίφην τῶν Ἀράβων καὶ κατὰ συναίνεσιν τούτου ἐστέφθη αὐτοκράτωρ ὑπὸ τοῦ πατριάρχου Ἀντιοχείας.

Κατόπιν ὁ Θωμᾶς, μὲ πολὺν στρατὸν καὶ στόλον ἥλθε κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τὴν ὁποίαν ἐποιέρκησεν ἀπὸ ξηρᾶς καὶ θαλάσσης, ἀλλ’ ἡ Κωνσταντινουπόλις δὲν ἦτο εὔκολον νὰ καταληφθῇ.

Ο Μιχαὴλ ἀπεποιήθη γενναιοφρόνως τὰς προτάσεις ἐπικουρίας τοῦ ἡγεμόνος τῶν Βουλγάρων Ὄμουρτάγ, δστις ἐν τούτοις πρὸς λαφυραγωγίαν ἐπετέθη κατὰ τοῦ Θωμᾶ ἐκ τῶν νώτων, ἐνῷ ὁ στρατὸς καὶ τὸ ναυτικὸν τοῦ Μιχαὴλ ἐνίκων τὸν Θωμᾶν. Ὁ Θωμᾶς συλληφθείς, ἐφυλακίσθη καὶ ἐφονεύθη. Ἡ ἐπανάστασις αὕτη, διαρκέσασα περισσόρων τῶν δύο ἑτῶν (821 — 823), ἔβλαψε μεγάλως τὸ κράτος καὶ πρὸ πάντων τὸ ναυτικὸν τοῦ Αἰγαίου.

Ἐκ τῆς καταστροφῆς τοῦ στόλου ἐπωφελήθησαν οἱ Ἀραβεῖς τῆς Ἰσπανίας, οἱ δοποῖοι δνομάζονται ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν συγγραφέων Σαρακηνοὶ καὶ Ἀγαρηνοί.

Σαρακηνοὶ περίπου 15.000 ἥλθον εἰς τὴν Αἴγυπτον πρὸς ἀναζήτησιν καλυτέρας τύχης. Ἐκδιωχθέντες δμως ἐκεῖθεν, ἐστράφησαν πρὸς τὴν Κρήτην, τὴν ὁποίαν κατέλαβον σχεδὸν ἀμαχητὶ (824). Ἐκτισαν οἱ Ἀραβεῖς τὴν πρωτεύουσαν τῶν Χάνδακα, τὸ σημερινὸν Ἡράκλειον, καὶ ὥδησαν ἀνεξάρτητον ἀραβικὸν κράτος, τὸ ὁποῖον διετηρήθη μέχρι τοῦ 961, δηλ. ἐπὶ 140 περίπου ἔτη. Οἱ Ἀραβεῖς ἔξισλάμισαν πολλοὺς Χριστιανοὺς καὶ ἀπέβησαν μὲ τὰ πειρατικά των πλοῖα ὁ

ρόβος καὶ ὁ τρόμος τοῦ Αἰγαίου καταστρέφοντες τὸ ἐμπόριον τῆς Μεσογείου.

‘Ο Μιχαὴλ Β’, ἔστειλεν στόλον εἰς τὴν Κρήτην, ὅπὸ τὸν στρατηγὸν Δαμιανόν, ὃστις ἐφονεύθη· καὶ οὐδὲν κατώρθωσε (825). Καὶ δευτέρων φοράν ὁ στόλος τοῦ Βυζαντίου ὑπὸ τὸν στρατηγὸν Κρατερόν, οὐδὲν ἐπέτυχεν. Ἀλλοι ‘Αραβεῖς, ὅρμωμενοι ἐκ τῆς Β. Ἀφρικῆς, κατέλαβον μέγα μέρος τῆς Σικελίας καὶ ἤρχισαν ἐπιδρομὰς εἰς τὴν νότιον Ιταλίαν μέχρι τῆς Ρώμης. Εἰς τοιαύτην κατάστασιν εὑρίσκετο τὸ Βυζαντινὸν κράτος, ὅτε ἀπέθανεν ὁ Μιχαὴλ καὶ ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον ὁ υἱός του Θεόφιλος.

8. Θεόφιλος (829 - 842) καὶ οἱ διάδοχοί του

Οὗτος ὑπῆρξε πολὺ δίκαιος αὐτοκράτωρ καὶ διὰ τοῦτο ὡς ὑπόδειγμα δικαστοῦ ἀνεφέρετο μετὰ τοῦ Αἰακοῦ καὶ Μίνωος. Κακμίᾳ δίκη ἐκκρεμῆς δὲν ὑφίστατο, διότι τὰ δικαστήρια ἔξεδίκαζον ταχέως καὶ δίκαιως τὰς δίκας ἐκ φύσου μὴ περιέλθη εἰς γνῶσιν τοῦ Θεοφίλου ἀδικία τις. Ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Θεοφίλου παρατηρεῖται ἀνόρθωσις τῶν οἰκονομικῶν καὶ ἀκμὴ τοῦ ἐμπορίου καὶ τῆς βιομηχανίας.

‘Ο Θεόφιλος διεκρίθη ὁμοίως διὰ τὴν ἀγάπην του πρὸς τὰ Γράμματα. Οἱ διδάσκαλοί του Ἰωάννης Γραμματικὸς καὶ Λέων ὁ Μαθηματικὸς καὶ ἀκόμη ὁ εἰκονόφιλος Μεθόδιος ἥσαν πάντοτε εὐπρόσδεκτοι εἰς τὸ Παλάτιον διὰ τὴν σοφίαν των. ‘Ο αὐτοκράτωρ διωργάνωσε τὸ Πανεπιστήμιον τῆς Μαγναύρας, τὸ ὄποιον ἀνέδειξεν ἀνδρας περιωνύμους εἰς τὴν Ἰστορίαν τῶν Γραμμάτων.

Παρὰ τὴν πνευματικήν του καλλιέργειαν καὶ τὴν ἀγάπην του πρὸς τὰ Γράμματα καὶ τὰς Τέχνας ὁ Θεόφιλος παρέμεινε κατὰ τὸν χρακτῆρα δέξις καὶ τραχύς. Εἶναι γνωστὸς ὁ τρόπος, μὲ τὸν ὄποιον ὁ Θεόφιλος ἡθέλησε νὰ ἐκλέξῃ βασίλισσαν, καὶ τὸ ἐπεισόδιον τῆς ὡραίας Εἰκασίας, ἡ ἀσίας, ἡ ὄποια ἐκ στιγματίας ἴδιοτροπίας τοῦ αὐτοκράτορος ἀπώλεσε τὸν θρόνον, τὸν ὄποιον ἀσφαλῶς ἐξησφάλιζον εἰς αὐτὴν ἡ ὡραιότης, ἡ παιδευσις καὶ ἡ εὐφυΐα της. ‘Η Εἰκασία ἐνεδύθη τὸ μοναχικὸν ἔνδυμα καὶ ἀπεσύρθη εἰς μονὴν, τὴν ὄποιαν ἔκτισεν ἡ Ἰδία, δονομασθεῖσα Κασσιανή.

‘Η Κασσιανὴ εἶναι ὑμνογράφος τῆς Ἐκκλησίας μας καὶ συνέθεσε πολλὰ ἰδιόμελα τροπάρια, ἐν οἷς καὶ τὸ φαλλόμενον κατὰ τὴν

την διπλανή περιοχήν, η οποία πανεπίσημη τη Μεγάλη ή Τριής εσπέραν τῆς Μεγάλης Τρίτης «Κύριε, η ἐν πολλαῖς ἀμαρτίαις περιπεσοῦσα γυνή...».

Ἐπὶ τοῦ Θεοφίλου ἐπανελήφθη ὁ ἀραβικὸς πόλεμος. Ἐπωφελούμενος ἐκ τῆς κοινωνικῆς ἐπαναστάσεως τῶν Χουραμιτῶν, ἐνήργησε δύο μεγάλας καὶ ἐπιτυχεῖς ἐκστρατείας, καθ' ᾧς κατέλαβε πολλὰς πόλεις καὶ ἐτέλεσε μεγαλοπρεπῆ θρίαμβον ἐν Κωνσταντινουπόλει (829 καὶ 831).

Ἀργότερον ὁ Θεόφιλος παρεσκεύασε πολὺν στρατὸν καὶ νικηφόρως ἐπροχώρει ἐντὸς τοῦ ἀραβικοῦ κράτους (837). Ἐξῆψεν δῆμος τὸν φανατισμὸν τῶν Ἀράβων διὰ τῆς καταστροφῆς τῆς γενεθλίου πόλεως τοῦ χαλίφου Σωζοπέτρας, παρὰ τὰς παρακλήσεις τοῦ χαλίφου νὰ φεισθῇ τῆς ἴδιαιτέρας του πατρίδος. Τότε ἡγέρθη ἵερὸς πόλεμος τῶν Ἀράβων κατὰ τῶν Ἑλλήνων καὶ ἀποτέλεσμα τούτου ἦτο ἡ ἥττα τοῦ Θεοφίλου καὶ ἡ καταστροφὴ τῆς ἴδιαιτέρας του πατρίδος, τοῦ Ἀμορίου τῆς Φρυγίας. Ἡ ἄλωσις αὐτοῦ προεκάλεσε μεγάλην συγκίνησιν εἰς τὸ Βυζάντιον, ὁ Θεόφιλος ἐστενοχωρήθη πολὺ, ἵσως δ' ἔνεκα τούτου ἡσθένησε καὶ ἀπέθανε τὸ 842.

Τὸν Θεοφίλον διεδέχθη ὁ υἱός του Μιχαήλ ὁ Γ' (842 – 867), τὸν ὁποῖον ὡς ἀνήλικον, ἐπετρόπευεν ἡ μήτηρ του Θεοδώρα. Τὴν κυβέρνησιν δῆμος τοῦ κράτους εἶχον εἰς χεῖράς των ἱκανοὶ πολιτικοὶ ὁ Θεόκτιστος καὶ ὁ ἀδελφός τῆς αὐτοκρατείρας Βάρδας.

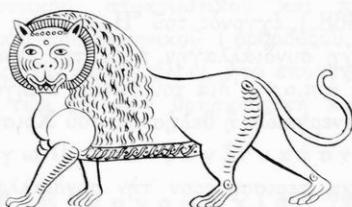
Μετά τινα ἔτη, ἡ Θεοδώρα ἀπῆλθεν εἰς μοναστήριον καὶ ἀνέλαβεν τὴν διεύθυνσιν τῶν δημοσίων πραγμάτων ὁ νεαρὸς βασιλεὺς Μιχαήλ Γ' καὶ ὁ Βάρδας. Βυζαντινοὶ ἴστοριογράφοι ἐπονομάζουν τὸν Μιχαήλ, ὅστις διεσκέδαζε περισσότερον τοῦ δέοντος, μέθυσον καὶ τὴν ἐποχὴν αὐτὴν τῆς Βυζαντινῆς ἴστορίας ἐποχὴν τῆς διαφθορᾶς, μεροληπτοῦντες σφόδρα ὑπὲρ τῆς ἐπομένης δυναστείας τῶν Μακεδόνων. Ἐπὶ τῶν ἡμερῶν τοῦ Μιχαήλ ἔγιναν ἀξιόλογα γεγονότα, ἥκμασαν οἱ ἔξαίρετοι στρατηγοὶ Πετρωνᾶς, Νικήτας, Ωορύφας καὶ ἱκανοὶ πολιτικοί, διάσημοι ἀνθρώποι τῶν Γραμμάτων καὶ ἀξιόλογοι ἱεραπόστολοι τοῦ Χριστιανισμοῦ.

Ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Μιχαήλ συνεχίσθησαν οἱ ἀγῶνες ἐναντίον τῶν Ἀράβων. Οἱ Ἀράβες τῆς Ἀγατολῆς ἤττήθησαν τὸ 863, χάρις εἰς τὸν ἱκανώτατον στρατηγὸν Πετρωνᾶν, ἀδελφὸν τοῦ Βάρδα καὶ τῆς Θεοδώρας. Ἡ νίκη αὕτη ἦτο ἡ ἐκδίκησις διὰ τὴν καταστροφὴν τοῦ Ἀμορίου καὶ εὗρεν ἀπήχησιν εἰς τὴν ἐπικήν ποίησιν τῶν Βυζαντι-

ποτε τούς καίτις δέν μπορούσανται μή ξηράσσεται πλέοντα. Ήδη το
νῶν. "Εκτοτε οἱ Ἀραβεῖς, ἀπησχυλημένοι εἰς ἐμφυλίους πολέμους, δὲν
ἀποτελοῦν πλέον σοβαρὸν κίνδυνον διὰ τὴν αὐτοκρατορίαν.

'Αλλ' οἱ Ἀραβεῖς τῆς Κρήτης, Σικελίας καὶ Ἀφρικῆς παρενοχλοῦν
τὸ κράτος μὲν ἐπιδρομάς, φθάνοντες ἀκόμη μέχρι τοῦ Ἀθω καὶ τῶν
Θρακικῶν παραλίων. Δι' αὐτὸ τὸ 866 παρεσκευάσθη ὑπερπόντιος ἐκ-
στρατεία, εἰς τὴν ὅποιαν ἔλαβε μέρος καὶ ὁ Μιχαήλ. Φονευθέντος ὅμως
ἐν τῷ μεταξὺ τοῦ Βάρδα ἐν Κωνσταντινούπολει ὑπὸ τοῦ κατόπιν αὐτο-
κράτορος Βασιλείου, ὁ στόλος ἐπανῆλθεν.

'Αξιομνημόνευτος ἐπίσης εἶναι καὶ ἡ ἀπόκρουσις τῶν Ρώσων. Οὕ-
τοι, ἐκ Σκανδιναβίας προερχόμενοι ὑπέταξαν τοὺς Σλάβους καὶ κατέ-
λαβον τὴν περὶ τὸ Κίεβον χώραν. Ἐκεῖθεν διὰ τῶν ποταμῶν κατέβη-
σαν εἰς τὸν Εὔξεινον Πόντον καὶ μὲ 200 πλοιάρια ἔφθασαν πρὸ τῆς Κων-
σταντινουπόλεως (860). Τότε ὁ πατριάρχης Φώτιος, ὃς ἀλλοτε ἐπὶ¹
Ἡρακλείου ὁ Σέργιος, ἐβοήθησε τὸν αὐτοκράτορα διὰ τὴν διμυναν τῆς
πρωτευούσης καὶ προσέτι ἔγραψε δύο ὅμιλίας « εἰς τὴν ἔφοδον τῶν
Ρώς », ἔνθα παρέχεται ζωηρὰ εἰκὼν τοῦ παχεροῦ φόβου τῶν Βυζαντινῶν
πρὸ τῶν ἀγρίων καὶ φοβερῶν τὴν ὅψιν Ρώσων καὶ ἐκφράζεται ἡ βεβαία
ἔλπις διτοι « ἡ Μάτηρ τοῦ λόγου » θὰ σώσῃ τὴν Πόλιν.

**ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΤΩΝ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΩΝ
ΤΟΥ ΒΥΖΑΝΤΙΟΥ ΑΠΟ ΤΟΥ 641 - 867**

9. 'Η μέχρι τῆς εἰκονομαχίας θρησκευτική πολιτική

EΙΔΟΜΕΝ ἀνωτέρω ὅτι ἐπὶ Ἡρακλείου (610 — 641) δὲν ἐλύθη τὸ ζήτημα τοῦ Μονοφυσιτισμοῦ, παρὰ τὴν προσπάθειαν τοῦ πατριάρχου Σεργίου. Οὕτος, ὅπως ἐπιτύχη συνδιαλλαγὴν ὀρθοδόξων καὶ μονοφυσιτῶν, εἰσήγαγε τὸν Μονοθελητισμὸν, τὴν ἀποδοχὴν δηλαδὴ δύο μὲν φύσεων, ἀλλὰ μιᾶς θελήσεως τοῦ Χριστοῦ. Οἱ Μονοφυσῖται δὲν ἐπείσθησαν εἰς τοὺς λόγους τοῦ Σεργίου, ἀλλὰ προετίμησαν τοὺς "Αραβας". Οριστικῶς δὲ αἱ κυριώτεραι χῶραι τοῦ μονοφυσιτισμοῦ Συρία, Παλαιστίνη, καὶ Αἴγυπτος ὑπετάγγησαν εἰς τοὺς "Αραβας".

Μετὰ τὴν ἀπώλειαν τῶν χωρῶν τούτων, ὁ αὐτοκράτωρ Κωνσταντίνος Β' (641 — 668), ἐγγονὸς τοῦ Ἡρακλείου, ἔστρεψε τὴν προσοχὴν τοῦ ὅπως ἐπιτύχη συνδιαλλαγὴν πρὸς τὴν Δύσιν καὶ ἔξεδωκε τὸ 648 διάταγμα, τὸν Τύπον, διὰ τοῦ δποίου ἀπηγόρευσε τὰς σχετικὰς συζητήσεις περὶ δύο ἐνεργειῶν ἡ θελήσεως τοῦ Χριστοῦ. 'Ο νίος του δέ, ὁ αὐτοκράτωρ Κωνσταντίνος Δ' ὁ Πωγωνᾶς (686 - 695), διὰ νὰ ἐπιτύχῃ περισσότερον τὴν συνδιαλλαγὴν μὲ τὴν Δύσιν, συνεκάλεσε νέαν Σύνοδον, τὴν ἕκτην οἰκουμενικήν, εἰς τὴν θολωτὴν αἱθουσαν τοῦ Παλατίου, τὸν Τρούλλον (680 — 681).

Εἰς ταύτην τὴν σύνοδον ἔλαβον μέρος καὶ ἀπεσταλμένοι τοῦ Πάπα, ἐπῆλθε δὲ προσέγγισις τῆς 'Ορθοδοξίας καὶ τῆς παπικῆς 'Εκκλησίας, διότι κατεδικάσθη ὁ Μονοθελητισμὸς παρ' ἀμφοτέρων. 'Εκτοτε τὸ Βυ-

Ζαντινὸν κράτος δὲν ἀπασχολεῖται μὲ ζητήματα αἱρέσεων, διότι αἱ κατοικούμεναι ὑπὸ ξένων καὶ αἱρετικῶν ἐπαρχίαι ἀπεσπάσθησαν. Ὁρθοδοξία δὲ καὶ Βυζαντινὸν κράτος συμβαδίζουν ὅμαλῶς. Διὰ τοῦτο οἱ μεταγενέστεροι ἐπήνεσαν τὴν ἔναντι τῆς Ἐκκλησίας πολιτικήν τοῦ Πωγωνάτου διότι ὁ σκληρὸς οὗτος καὶ ἀδάμαστος πολεμιστὴς ἀπέδωκεν εἰς τὸ κράτος τὴν θρησκευτικήν του εἰρήνην.

Αἱ θρησκευτικαὶ ἕριδες καὶ αἱρέσεις ἀπησχόλησαν ἐπὶ μακρὸν τὸ Βυζαντινὸν κράτος. Τὰ θεολογικὰ ζητήματα τότε συνεζητοῦντο μὲ πάθος καὶ φωνατισμόν. Κέντρον τῶν θεολογικῶν συζητήσεων ἦτο κυρίως ἡ Πρωτεύουσα, ἀλλὰ καὶ ἄλλαι πόλεις, ως ἡ Ἀλεξάνδρεια, ἡ Ἀντιόχεια κλπ.

Αἱ κατὰ καιροὺς ἐμφανισθεῖσαι αἱρέσεις ἐτάραξαν τὴν Ἐκκλησίαν καὶ τὸ κράτος, διότι διήρεσαν τὸν λαὸν εἰς ἀντιμαχούμενας μερίδας καὶ ὀξεῖναν τὰ πάθη, ως ἐκ τούτου δὲ τὸ κράτος ἡναγκάζετο νὰ ἐπεμβαίνῃ, διὰ νὰ ἀποκαθίσταται ἡ ἐσωτερικὴ γαλήνη καὶ ἡ θρησκευτικὴ εἰρήνη. Ἡ ὑπὸ τῶν συνόδων καταπολέμησις τῶν αἱρέσεων κατέληξεν εἰς τὴν δριστικὴν διατύπωσιν τῶν δογμάτων τῆς Ἐκκλησίας καὶ εἰς τὴν νίκην τῆς Ὁρθοδοξίας.

Ἄλλ' εὐθὺς ὡς ἡσύχασε τὸ Βυζαντινὸν κράτος ἀπὸ τὸν σάλον τῶν αἱρέσεων καὶ τὴν ταραχὴν τῶν θρησκευτικῶν ἐρίδων, ἐδημιουργήθη νέον ἐκκλησιαστικὸν ζῆτημα, τὸ εἰκονομαχικόν (726 — 833), τὸ ὄποιον προεκάλεσε στάσεις, κινήματα, ἀναρρήσεις καὶ καθαιρέσεις αὐτοκρατόρων. Ἀξιοσημείωτον εἶναι ὅτι, ἐνῶ αἱ αἱρέσεις ἀνεφάνησαν ἐκ τοῦ λαοῦ, μοναχῶν καὶ θεολόγων, τώρα τὸ ὑπὸ συζήτησιν θέμα προεκλήθη ἀπὸ αὐτὴν τὴν κυβέρνησιν, δηλ. ἀπὸ τὸν ἴδιον τὸν αὐτοκράτορα. Κατὰ βάθος ἡ εἰκονομαχία εἶναι ἔρις μεταξὺ τοῦ ἀσιατικοῦ (νεστοριανικοῦ, μονοφυσιτικοῦ, στρατιωτικοῦ καὶ πολιτικοῦ) πνεύματος τῶν εἰκονομάχων καὶ τοῦ ἑλληνικοῦ (ὁρθοδόξου, πνευματικοῦ, πολιτιστικοῦ) πνεύματος τῶν εἰκονοφίλων, ἥτο ἐπομένως εὑρυτέρᾳ τῆς προσκυνήσεως ἢ μὴ τῶν εἰκόνων θρησκευτικὴ καὶ πολιτικὴ μεταρρύθμισις.

10. Εἰκόνομαχία (726 - 787)

Ο Λέων ὁ "Ισαυρος, τολμηρὸς πολιτικὸς καὶ γενναῖος στρατιωτικός, ως ἥτο, διέκρινε κατὰ τοὺς ἀγῶνας του κατὰ τῶν Ἀράβων, ὅτι οἱ

κάτοικοι τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας ὑπελείποντο πολὺ ἀπὸ τοὺς μουσουλμάνους εἰς τὸν θρησκευτικὸν ἐνθουσιασμόν. Οἱ "Αραβες, ὡς νεοφύτιστοι, εἶχον θερμὸν θρησκευτικὸν ζῆλον, ἐμέμφοντο δὲ τοὺς Χριστιανοὺς ὡς πολυθεϊστὰς δῆθεν, καθ' ὅσον ἐπίμων ἦ τινὲς ἐν ὑπερβολῇ ἐλάττευον τὰς ἀγίας εἰκόνας, τὰ λείψανα τῶν ἀγίων καὶ πολλὰ ἵερα κειμήλια.

Τῇ ἀληθείᾳ, πολλοὶ ἀπέδιδον εἰς τὰς εἰκόνας θείαν δύναμιν, μετεχειρίζοντο τὰ χρώματα ὡς φάρμακα καὶ, ἀναμιγνύοντες αὐτὰ μετὰ τῆς Θείας Εὔχαριστίας, μετελάμβανον. Ἀνώτεροι κληρικοὶ καὶ θεολόγοι καὶ πρὸ τοῦ Λέοντος, ἔχοντες ὄρθὴν θρησκευτικὴν ἀντίληψιν, μὲν δύσφορίαν ἔβλεπον διτὶ ἡ προσκύνησιν τῶν ἀγίων εἰκόνων εἶχεν ἀποβῆτιν ἀδωλολατρεία.

Τὸ πνεῦμα τοῦ Λέοντος δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἐπιτρέψῃ ὅχι τὴν λατρείαν, ἀλλ' οὐδὲ τὴν προσκύνησιν τῶν εἰκόνων.

Ἐνδιαφερόμενος διὰ τὴν συγκρότησιν ἴσχυροῦ στρατοῦ καὶ τὴν πολιτικὴν ἰσχὺν τῆς αὐτοκρατορίας, ὁ Λέων ἀπέδιδεν ὀλίγην σημασίαν εἰς τὰ Γράμματα καὶ ἔκλεισε τὴν ἀνωτέραν Σχολὴν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἔθεώρει δὲ διτὶ τὰ μοναστήρια, παρὰ τὴν ἀξιόλογην πολιτιστικὴν δρᾶσίν των, ἥσαν ἐπιβλαβῆ ἀπὸ πολιτικῆς ἀπόψεως, διότι πλῆθος ἀκμάιων ἀνδρῶν κατέφευγον εἰς αὐτά, ἐστέρουν τὴν γῆν ἀπὸ ἐργατικὰς κεῖρας καὶ τὴν πατρίδα ἀπὸ ὑπερασπιστάς. Ἀφ' ἑτέρου καὶ τοῦ κράτους αἱ εἰσπράξεις ἤλαττώνοντο, διότι αἱ ἀπέραντοι ἑκτάσεις τῶν μοναστηρίων ἔμενον ἀφορολόγητοι. Ἰδίως ἐπικινδυνος ἦτο ἡ ἐπιρροὴ τῶν μοναχῶν ἐπὶ τῶν πιστῶν, οἱ ὄποιοι, φανατιζόμενοι ὑπ' ἐκείνων, ἀντέδρων εἰς τὰς ἀποφάσεις τῆς κυβερνήσεως.

Διὰ πάντα τὰ ἀνωτέρω, ὁ Λέων ἤρχισεν ἀπὸ τοῦ 726 μὲν πρῶτον διάταγμα νὰ παρασκευάζῃ τὴν κοινὴν γνώμην διὰ τὸ μεταρρυθμιστικὸν σχέδιόν του καὶ ὑπέβαλε τοὺς μοναχούς καὶ τὰ μοναστήρια ὑπὸ τὴν ἄμεσον ἐποπτείαν του. Τὸ 730 ἐξέδωκε τὸ κατὰ εἰκόνων δεύτερον διάταγμα, διὰ τοῦ ὄποιού ἀπηγόρευσε τὴν προσκύνησιν τῶν ἀγίων εἰκόνων καὶ διέταξε τὴν ἀνάρτησιν αὐτῶν εἰς μέρος ὑψηλότερον ἢ τὴν καταστροφὴν αὐτῶν.

Εἰς τὰ εἰκονομαχικὰ σχέδια τοῦ Λέοντος ἀντέδρασαν ὁ πάπας τῆς Ρώμης καὶ ὁ πατριάρχης τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ὅστις καὶ ἀντικατεστάθη ὑπὸ ἄλλου, φίλου τοῦ αὐτοκράτορος καὶ τῆς μεταρρυθμίσεως. Ο λαὸς τῆς Κωνσταντινουπόλεως, φανατιζόμενος ὑπὸ τῶν μοναχῶν.

έστασίασεν, ἐκδηλώσας οὕτω τὴν ἀγανάκτησίν του διὰ τὸ πρωτοφανὲς διάταγμα τοῦ Λέοντος, ἀλλ’ ἡ στάσις κατεστάλη εὐκόλως.

Τότε ἡ ἔρις ἐκορυφώθη μεταξύ τῶν δύο μερίδων, τὰ πάθη ὠξύνθησαν καὶ οἱ μοναχοὶ καθ’ δλην τὴν αὐτοκρατορίκν ἀνέλαβον σφοδρὸν ἀγῶνα. Αἱ δύο μερίδες συζητοῦν μὲ πάθος τὸ ζήτημα, οἱ μεταρρυθμισταὶ ὀνομάζουν τοὺς εἰκονοφίλους ἀντιπάλους των Εἰκονολάτρας, ἐκεῖνοι πάλιν τοὺς μεταρρυθμιστὰς Εἰκονοκλάστας καὶ Εἰκονομάχους. Ὡς εἰκονομαχίᾳ ἀπασχολεῖ τὸ βυζαντινὸν κράτος ἐπὶ ἔνα καὶ πλέον αἰώνα, ἀλλὰ τελικῶς δὲν ἐπικρατεῖ, διότι ἡ Ἑλληνικὴ παράδοσις τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους ἀπεδείχθη ἰσχυροτέρα τοῦ Λέοντος.

Ἡ κατάστασις περιπλέκεται περισσότερον, ἀφ’ ὅτου ἐπεμβαίνει εἰς τὴν ἔριν ἡ Δυτικὴ Ἐκκλησία. Ὁ πάπας Γρηγόριος Γ’ ἐξήγειρεν εἰς στάσιν κατὰ τοῦ αὐτοκράτορος τὴν Μέσην Ἰταλίαν καὶ ἐξήτησε τὴν βοήθειαν τῶν Λομβαρδῶν, κατεχόντων τὴν Βόρειον Ἰταλίαν. Ἐπίσης ὁ Γρηγόριος Γ’ εἶναι πιθανὸν ὅτι ἐξήγειρε κατὰ τοῦ αὐτοκράτορος καὶ τὰς χώρας τῆς κυρίως Ἑλλάδος, αἱ δόποιαι ὑπήγοντο τότε ἐκκλησιαστικῶς εἰς τὴν Ρώμην. Ἀρχηγὸς τῶν στασιαστῶν τῆς Ἑλλάδος ὁ Ἀγαλλιανός, ἀναγορεύεσσας νέον αὐτοκράτορα, τὸν Κοσμᾶν, κατέπλευσε μὲ στόλον κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ὁ αὐτοκράτωρ ἀντίκρυσε μὲ θάρρος τοὺς νέους κινδύνους, τὴν δὲ ἐπίθεσιν τῶν Ἑλλαδικῶν, ὡς ἐλέγοντο τότε οἱ κάτοικοι τῆς Ἑλλάδος, ἐξεμηδένισε, διότι κατέστρεψε τὸν στόλον διὰ τοῦ ὑγροῦ πυρὸς καὶ ἐφόνευσε τὸν Κοσμᾶν. Ὁ Ἀγαλλιανὸς ὑποκτόνησε, ριφθεὶς εἰς τὴν θάλασσαν.

Τὴν Μέσην Ἰταλίαν ἔχασεν ὁ Λέων δριστικῶς, διατηρήσας τὴν ἔξουσίαν ἐπὶ τῆς Κάτω Ἰταλίας καὶ Σικελίας. Τὸν πάπαν δμως ἐτιμώρησεν ὁ Λέων, διότι ἀφήρεσεν δλα τὰ κτήματά του εἰς τὴν Κάτω Ἰταλίαν καὶ ὑπήγαγεν ἐκκλησιαστικῶς τὴν Κάτω Ἰταλίαν καὶ Σικελίαν, καθὼς καὶ τὴν Ἑλλάδα καὶ τὸ Ἰλυρικὸν (Βαλκανικόν), εἰς τὸ πατριαρχεῖον τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἐκτοτε οἱ πάπαι τῆς Ρώμης, ἐξ ἀφορμῆς τῆς εἰκονομαχίας, ἐζήτουν τὴν βοήθειαν τῶν βασιλέων τῶν Φράγκων, νικητῶν τῶν Λομβαρδῶν, καί, συνεννοηθέντες μὲ τὴν Δύσιν, ἀφῆκαν κατὰ μέρος τὸ Βυζάντιον.

”Αλλος σφοδρὸς ἀντίπαλος τῆς θρησκευτικῆς μεταρρυθμίσεως τοῦ Λέοντος ὑπῆρξεν ὁ ὀνομαστὸς θεολόγος καὶ μοναχὸς Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός, δστις ἐδίδασκεν ὅτι αἱ εἰκόνες, « τὰ βιβλία τῶν ἀγραμμάτων », βοηθοῦν τὸν ἀμόρφωτον νὰ ἐπικοινωνήσῃ μὲ τὸ Θεῖον.

‘Ο Δαμασκηνὸς παρέσυρεν ὅλους τοὺς ὀρθοδόξους Χριστιανοὺς τῆς Συρίας καὶ Παλαιστίνης, ὑπηκόους τῶν Ἀράβων. ‘Ο Λέων δὲν ἀνέκοψε, παρὰ τὴν ἀντίδρασιν, τὸ μεταρρυθμιστικὸν του σχέδιον, ἀλλ’ ἐπέβαλεν εἰς τὰς ἐκκλησίας νὰ πληρώνουν συνεισφορὰς διὰ τὰς ἀνάγκας τοῦ κράτους, οἱ δὲ ἐπίσκοποι ἔχειροτονοῦντο μὲ τὴν αὐτοκρατορικὴν ἔγκρισιν. “Ἐνεκα τῆς εἰκονομαχικῆς του πολιτικῆς, οἱ Βυζαντινοὶ συγγραφεῖς ὀνομάζουν τὸν Λέοντα « δυσσεβῆ » καὶ « Σαρακηνό φρονα », ἀφοῦ καὶ οἱ Σαρακηνοί, ως μωαμεθανοί, ἀπηχθάνοντο τὰς ἀπεικονίσεις.

Τὸ μεταρρυθμιστικὸν ὅμως ἔργον τοῦ Λέοντος ἦτο πρωτίστως πολιτικὸν καὶ ὅχι ἀντιχριστιανικόν. Τὸ τεράστιον νομοθετικὸν καὶ διοικητικόν του ἔργον προδίδει τὴν εὐγένειαν, τὴν εὔσέβειαν καὶ τὸν βαθὺν χριστιανισμὸν τοῦ αὐτοκράτορος. Ἀλλὰ διὰ τὸ πολιτικὸν συμφέρον, ὅπως τὸ ἐννόει ὁ Λέων, ἥθελε νὰ ὑπαγάγῃ ὑπὸ τὸν ἔλεγχον τοῦ αὐτοκράτορος καὶ τὴν Ἐκκλησίαν, καὶ εἰς τοῦτο ὄφειλονται ὡς κατὰ τῶν εἰκόνων καὶ τῶν μοναστηρίων πόλεμος, ὁ διορισμὸς τῶν ἐπισκόπων παρὰ τοῦ αὐτοκράτορος, ἡ ἀπόσπασις τῆς Ἑλλάδος κτλ. ἀπὸ τῆς ἐκκλησιαστικῆς διοικήσεως τοῦ Πάπα καὶ τῆς Ἰσαρίας ἀπὸ τοῦ Πατριαρχείου Ἀντιοχείας, τὸ ὄποιον ἦτο ὑπὸ τοὺς Ἀραβας οὔτως, ὥστε ὅλαι αἱ βυζαντιναὶ ἐπαρχίαι νὰ ἔχουν ὅχι μόνον πολιτικήν, ἀλλὰ καὶ ἐκκλησιαστικὴν βυζαντινὴν διοίκησιν.

‘Ο υἱὸς τοῦ Λέοντος Κωνσταντίνος Ε’ (741 — 775) εἰς τὸ ζήτημα τῶν εἰκόνων ἡκολούθησε τὴν τακτικὴν τοῦ πατρός του, ἀλλὰ κατὰ τρόπον αὐστηρότερον καὶ ὀρμητικότερον ἐκείνου. Οὗτος συνεκάλεσε τὸ 754 σύνοδον εἰς τὸ παλάτιον τῆς Ἱερείας, παρὰ τὴν Χαλκηδόνα, ἀπέναντι τῆς Κωνσταντινουπόλεως, διὰ τῆς ὄποιας κατεδικάσθη ἡ λατρεία καὶ ἡ προσκύνησις τῶν ἀγίων εἰκόνων. ‘Η σύνοδος αὕτη ἀπετελέσθη μόνον ἀπὸ ἐπισκόπους, τὸν ἀριθμὸν 338, καὶ οὐδεὶς πατριάρχης συμμετεῖχε.

Κατόπιν ὁ αὐτοκράτωρ κατεδίωξε αὐστηρῶς τοὺς παραβατίνοντας τὰ ὑπὸ τῆς συνόδου ἀποφασισθέντα. Αἱ ἄγιαι εἰκόνες ἐθραύνοντο, τὰ μοναστήρια ἐκλείοντο ἢ μετεβάλλοντο εἰς στρατῶνας καὶ νοσοκομεῖα, οἱ μοναχοὶ κατεδιώκοντο καὶ πολλοὶ ἐφονεύοντο. Ἀλλ’ οἱ μοναχοί, παρ’ ὅλα αὐτά, ἔμενον πιστοὶ εἰς τὰς ἰδέας των καὶ ὑφίσταντο μὲ καρτερίαν τοὺς διωγμούς. Μεγάλην καταστροφὴν ἔπαθον τότε πολλὰ περίφημα ἔργα τέχνης, εἰκόνες καὶ ψηφιδωτά. Σκληρότερος ἀπέβη ὁ αὐτοκρά-

τωρ κατά τὸ τέλος τῆς βασιλείας του, ὅπότε πλεῖστοι μοναχοὶ ἡναγκάσθησαν νὰ φύγουν εἰς τὴν Δύσιν, πρὸ πάντων εἰς τὴν Νότιον Ἰταλίαν καὶ Σικελίαν, ὅπου ἐκαλλιέργησαν τὴν ζωγραφικὴν καὶ μετέδωσαν τὴν βυζαντινὴν τέχνην εἰς τὴν Ἰταλίαν. Οἱ σκληροὶ διωγμοὶ τοῦ Κωνσταντίνου κατὰ τῶν μοναχῶν καὶ τῶν εἰκόνων προεκάλεσαν ἀντίδρασιν καὶ ἐμπατίωσαν τὸ μεταρρυθμιστικὸν σχέδιον τοῦ πατέρος του.

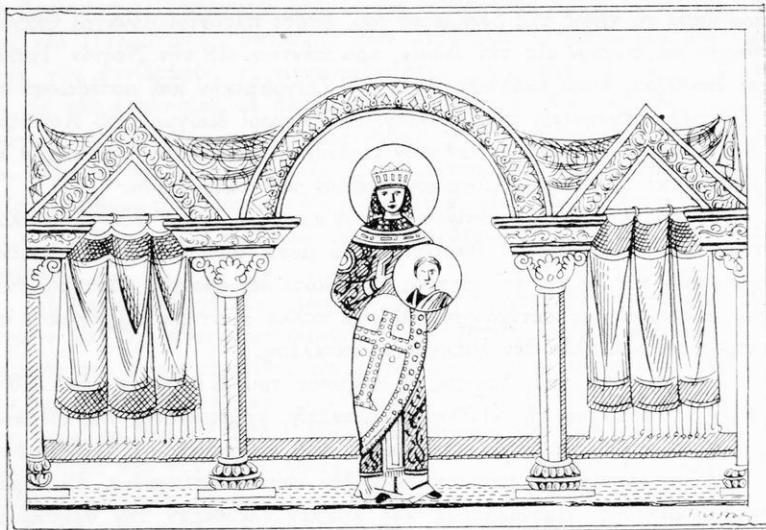
‘Ο υἱὸς τοῦ Κωνσταντίνου Ε’, Λέων, (775 — 780), ἡκολούθησε κατὰ τὴν βραχεῖαν βασιλείαν του μετὰ μετριοπαθείας τὰς εἰκονομαχικὰς ἀντιλήψεις τοῦ πατέρος του, διότι δὲν ἔδειχθη αὐστηρὸς πρὸς τοὺς εἰκονοφίλους, κατήργησε μάλιστα πολλὰ αὐστηρὰ διατάγματα τοῦ πατέρος του καὶ ἀλλὰ δὲν ἡθέλησε νὰ ἔκτελέσῃ.

‘Αποθανόντος τοῦ Λέοντος ἡ σύζυγός του Εἰρήνη ἡ Ἀθηναία, ὑπέρμαχος τῆς Ἑλληνοευρωπαϊκῆς χριστιανικῆς παραδόσεως, ἤρχισε νὰ σκέπτεται περὶ ἐφαρμογῆς τοῦ εἰκονοφίλου προγράμματός της. Αὕτη ἐπολιτεύθη μετριοπαθῶς, δὲν κατεδίωξε κανένα, ἐπανέφερε τοὺς ἔξορίστους εἰκονολάτρας καὶ ἀφῆκεν ἐλευθέρων τὴν θρησκευτικὴν συνείδησιν. Πατριάρχης τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἔγινεν ὁ Ταράκης οἱος, θερμὸς ὑποστηρικτὴς τῆς προσκυνήσεως τῶν εἰκόνων. Οὗτος ὑπέδειξε τὴν δι’ οἰκουμενικῆς Συνόδου λύσιν τοῦ ζητήματος τῶν εἰκόνων, ἡ ὁποίᾳ συνεκλήθη τὸ 787 εἰς τὴν Νίκαιαν. ‘Η Ζ’ αὕτη οἰκουμενικὴ Σύνοδος ἐκήρυξεν ἀκυρὸν τὴν ἐν Ἱερείᾳ σύνοδον τὸ 754 καὶ ἐθέσπισε τὰ περὶ προσκυνήσεως τῶν εἰκόνων.

‘Η λύσις τῆς εἰκονομαχίας ἐπέφερε τὴν ποιητὴν προσέγγισιν πρὸς τοὺς λοιποὺς Πατριάρχας καὶ τὸν Πάπαν, διστις ὀνόμασε τὴν Εἰρήνην «νέαν Ἐλένην». ‘Η Σύνοδος μάλιστα ἔλυσε καὶ δογματικῶς τὸ ζητήμα μὲ βάσιν τὰ συγγράμματα τοῦ Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, διακηρύξασα δὲ τὴν τιμητικὴν προσκύνησις τῶν εἰκόνων δὲν ἀποδίδεται εἰς τὸ ξύλον καὶ εἰς τὸ χρῶμα, ἀλλὰ μεταβαίνει εἰς τὸ παριστανόμενον πρόσωπον, τὸν ἄγιον. Οὗτως ἀποκατεστάθη ἡ Ὀρθοδοξία εἰς τὸ κράτος καὶ ἡ εἰρήνη μεταξὺ Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως.

11. Β' περίοδος τῆς Εἰκονομαχίας (813 — 846)

‘Ο Λέων Ε’ ὁ Ἀρμένιος (813 — 820) διέπραξε τὸ σφάλμα ν’ ἀνακινήσῃ τὸ ζητήμα τῶν εἰκόνων, τὸ ὅποῖον καὶ τὴν ίδίαν του καταστροφὴν ἐπέφερε καὶ τὸ κράτος ἐζημίωσεν. Οὗτος συνεκάλεσε τοπικὴν

40. Θεοδώρα, σύζυγος τοῦ Θεοφίλου
(Μικρογραφία τῆς Βατικανῆς Βιβλιοθήκης ἐν Ρώμῃ)

σύνοδον εἰς τὰς Βλαχέρνας (815), ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ νέου πατριάρχου τῆς Κωνσταντινούπολεως Θεοδότου, φίλου τῆς μεταρρυθμίσεως. Ἡ σύνοδος αὗτη ἡκύρωσε τὰς ἀποφάσεις τῆς Ζ' οἰκουμενικῆς Συνόδου τοῦ 787 τῆς ἐπὶ Εἰρήνης γενομένης. "Οπως ἐπὶ Λέοντος τοῦ Ἰσαύρου ὁ μέγας θεολόγος Ἰωάννης Δαμασκηνός, ἐπὶ Λέοντος τοῦ Ἀρμενίου ὁ κυριώτατος ὑπερασπιστής τῆς εἰκονολατρείας ἦτο ὁ μαρφωμένος μοναχὸς Θεόδωρος οὗτος οὐδὲν διτητός, δοπιζός, ὡς εἴδομεν, ἀντετάχθη κατὰ τῶν οἰκονομικῶν μέτρων τοῦ Νικηφόρου Α'. Ὁ Θεόδωρος ἐξωρίσθη καὶ ἐκεῖθεν ὅμως ἐξηκολούθει μέχρι τῆς τελευταίας του πνοῆς νὰ ὑποστηρίξῃ τὰς γνώμας του δι' ἀλληλογραφίας.

Αἱ εἰκόνες ἔθεωρήθησαν ὑπὸ τῆς συνόδου τοῦ 815 « ἀπόβλητοι », ἀπεμακρύνθησαν λοιπὸν ἀπὸ τὰς ἐκκλησίας, ἤρχισαν δὲ διωγμοὶ καὶ ἐξορίαι κατὰ τῶν εἰκονοφίλων. Ὁ λαός, ὅστις ἐλάτερευε τὸν Λέοντα διὰ τὰς κατὰ τῶν Βουλγάρων νίκας, διετέθη δυσμενῶς καὶ ἤρχισε νὰ τὸν μισῇ.

Καὶ οἱ δύο μετὰ τὸν Λέοντα αὐτοκράτορες ὑπῆρξαν εἰκονομάχοι, ὁ δὲ στασιαστὴς Θωμᾶς Καππαδόκης, ἐκμεταλλευόμενος τὸ ζήτημα τῶν

εἰκόνων, ἐχαρακτήρισε τὸ καθαρῶς φίλαρχον κίνημά του ὡς εἰκονόφιλον. Ο Θεόφιλος (829 — 842) ἐκάλεσε σύνοδον εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἡ ὁποία ἀπεφάσισε τὴν καταδίκην τῶν εἰκόνων καὶ κατήργει τὴν ἐπικλησιν τῶν ἀγίων τῆς Ἐκκλησίας.

Ἐπὶ τοῦ βασιλέως Μιχαὴλ Γ' (842 — 867) ἡ Θεοδώρα, ἀναλαβοῦσα τὴν ἐπιτροπείαν τοῦ ἀνηλίκου υἱοῦ τῆς, ἥθελησε νὰ λύσῃ δριστικῶς τὸ ζήτημα τῶν εἰκόνων. Ἡ οἰκογένεια τῆς Θεοδώρας ἦτο πάντοτε εἰκονόφιλος, ὡς οἱ ἀδελφοί τῆς Βαρδαῖς καὶ Πετρωνᾶς. Ο εἰκονομάχος πατριάρχης τῆς Κωνσταντινουπόλεως καθηρέθη καὶ ἐστάλη εἰς μοναστήριον, ὃ δὲ νέος, γνωστὸς διὰ τὰ εἰκονόφιλά του αἰσθήματα, προήδρευσε τῆς συνόδου τοῦ 843, κατ' ἀπόφασιν τῆς ὁποίας ἔγινεν ὄριστικὴ ἀναστήλωσις τῶν εἰκόνων. "Ολα τὰ διατάγματα κατὰ τῶν εἰκονοφίλων κατηγράγθησαν. Τὴν πρώτην Κυριακὴν τῆς Μ. Τεσσαρακοστῆς τοῦ 843 ἔγινε μεγάλη τελετὴ." Απὸ τότε ἡ ἡμέρα αὐτῇ εἶναι ἔξαιρετικῆς σημασίας διὰ τὴν Ὁρθοδοξίαν, προσέλαβε μετὰ τὸ σχίσμα τῶν Ἐκκλησιῶν εὐρύτερον περιεχόμενον καὶ ἐορτάζεται σήμερον ὑπὸ τῶν ὀρθοδόξων ὡς Κυριακὴ τῆς Ὁρθοδοξίας.

Τοιουτοτρόπως ἐλλήσεν ὄριστικῶς ὁ ἀγῶνας κατὰ τῶν εἰκόνων, ἐντὸς δλίγων δὲ ἐτῶν ἐλησμονήθησαν τὰ πάθη καὶ τὰ μίση. Μετὰ ἀγῶνας 120 ἐτῶν, ἔγινεν ὄριστικὴ ἀναστήλωσις τῶν εἰκόνων καὶ ἐπέτυχεν ἐν μέρει, τὸ μεταρρυθμιστικὸν σχέδιον τῶν Ἰσαύρων. Κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο διηρέθησαν οἱ χριστιανοὶ εἰς δύο μερίδας ἀλληλοιμισουμένας καὶ ὑπέστη ἐκ τῶν ταραχῶν τὸ κράτος μεγάλας καταστροφάς.

Ἐκεῖνο πάντως τὸ ὁποῖον προέκυψεν ἐκ τῆς εἰκονομαχικῆς ἔριδος, εἶναι ὅτι τὸ κράτος ἔδωκε τὴν τελικὴν λύσιν, ἡ ἔξουσία τοῦ αὐτοκράτορος ἐξῆλθεν ἐκ τῆς περιπετείας ἐνισχυμένη, περιωρίσθη δὲ ἡ ἴσχὺς τῶν διπαδῶν τῆς ἐλεύθερίας τῆς Ἐκκλησίας, οἱ ὁποῖοι δὲν ἀνεγνώριζον εἰς τὸν αὐτοκράτορα τὸ δικαίωμα νὰ ἐπεμβαίνῃ εἰς τὰ ἐκκλησιαστικὰ πράγματα. Οἱ αὐτοκράτορες τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους ἐπεξέτειναν καθ' δληγη τὴν γραμμὴν τὴν ἐπὶ τῆς Ἐκκλησίας ἐποπτείαν.

12. Η διάδοσις τοῦ Χριστιανισμοῦ καὶ αἱ σχέσεις τῆς Ἐκκλησίας μὲ τὴν Δύσιν.

Σημαντικὸν γεγονός τῆς βασιλείας τοῦ Μιχαὴλ Γ' εἶναι ἡ διάδοσις τοῦ Χριστιανισμοῦ εἰς διαφόρους Σλαβικοὺς λαούς, ἡ ὁποία ἔδωκε

γόνητρον εἰς τὴν δρθόδοξον Ἐκκλησίαν καὶ εἰς τὸ Κράτος. Τὸ ἔτος 849 ἐδέχθησαν τὸν Χριστιανισμὸν ὅσοι Σλάβοι εἶχον κατὰ καιροὺς εἰσχωρήσει εἰς τὴν Πελοπόννησον καὶ εἶχον δριστικῶς ἐγκατασταθῆ ἐκεῖ. Ὁ ἐκχριστιανισμὸς αὐτῶν ἐπετάχυνε τὴν ἀφομοίωσίν των, εἰς τρόπον ὡστε νὰ μὴ ὑπάρχῃ κατὰ τοὺς μεταγενεστέρους χρόνους οὕτε ἵχνος σλαβικὸν εἰς τὴν Ἑλλάδα. Σπουδαιότερος ἀκόμη ἦτο ὁ προσηλυτισμὸς πυκνοτάτων σλαβικῶν πληθυσμῶν, οἱ δόποιοι κατώκουν τὴν Βουλγαρίαν, Ρουμανίαν, Βοημίαν καὶ Ούγγαρίαν. Ἡδη ὁ αὐτοκράτωρ Ἡράκλειος (610 - 641), κατὰ τὸν Κωνσταντῖνον Ζ' τὸν Πορφυρογέννητον, ἐφρόντισε διὰ τὸν ἐκχριστιανισμὸν τῶν Σέρβων καὶ Κροατῶν. Εἰς τὴν Βουλγαρίαν "Ἐλληνες μοναχοί, ὅπως ὁ Θεός ὁ θεός ὁ φαρᾶς, ὁ ἐπίσκοπος Ἀδριανούπολεως Μιχαὴλ (813) καὶ ἄλλοι αἰχμάλωτοι εἶχον ὀπωσδήποτε παρασκευάσει τὸ ἔδαφος διὰ τὴν διάδοσιν τοῦ Χριστιανισμοῦ.

Δύο ιεραπόστολοι ἐκ Θεσσαλονίκης, οἱ ἀδελφοὶ Μεθόδιος καὶ Κύριλλος, ἀπεστάλησαν εἰς τὴν Μοραβίαν (Τσεχοσλοβακίαν), ἐπὶ τῆς Μιχαὴλ Γ' καὶ πατριάρχου Φωτίου, μετ' ἄλλων συνεργατῶν μοναχῶν καὶ τεχνιτῶν. Ἐκ τῶν δύο ἀδελφῶν πρακτικώτερος ἦτο ὁ Μεθόδιος, διακριθεὶς ὡς διοικητὴς σλαβικῆς ἐπαρχίας καὶ ἐπειτα ὡς ἡγούμενος μονῆς. Ὁ Κύριλλος ἦτο ἀληθῶς σοφός, μαθητὴς τοῦ Φωτίου τοῦ μεγάλου, καθηγητὴς τῆς φιλοσοφίας καὶ θεολογίας εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ λαμπρὸς ὡς ἀδελφός του κληρικός. Οὗτοι κατήρτισαν σλαβικὸν ἀλφάβητον, τὸ Κυρίλλειον λεγόμενον, ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ἐλληνικῆς μεγαλογραφιμάτου γραφῆς, καὶ ἡδυνήθησαν οὕτω νὰ μεταφράσουν ἐκ τῆς ἐλληνικῆς εἰς τὴν σλαβωνικὴν τὸ Εὐαγγέλιον καὶ τὰ ἀναγκαῖα λειτουργικὰ βιβλία, προσελκύσαντες, λόγῳ τῆς χρήσεως τῆς ἐγγωρίου γλώσσης, τὴν ἀγάπην τοῦ λαοῦ εἰς τὴν νέαν θρησκείαν καὶ τὸν βυζαντινὸν πολιτισμόν. Διὰ τῶν μεταφράσεών των οἱ δύο ιεραπόστολοι δὲν διέδωσαν μόνον τὸν Χριστιανισμόν, ἀλλ' ἔθεσαν καὶ τὰς βάσεις τῆς σλαβικῆς φιλολογίας. Οὗτοι ἐδίδαξαν καὶ ἐμόρφωσαν πολλοὺς μαθητάς, οἱ δόποιοι συνέχισαν τὸ ἔργον τῶν διδασκάλων των εἰς τὴν Βουλγαρίαν καὶ τὴν Σερβίαν.

Οἱ δύο Θεσσαλονικεῖς ἀδελφοὶ εἶχον προηγουμένως ἀποσταλῆ ἀπὸ τὴν κυβέρνησιν τοῦ Βυζαντίου καὶ εἰς τὴν Κριμαίαν (860), διὰ πολιτικὰς ὑποθέσεις καὶ ὅπως διαδώσουν τὸν Χριστιανισμὸν εἰς τοὺς Χαζάρους Τούρκους, εἰς τὴν ἀποστολὴν δὲ τούτων διφείλεται ἡ σύναψις στενωτέρων σχέσεων μεταξὺ Χαζάρων καὶ Βυζαντίου.

Οι αύτοκράτορες τοῦ Βυζαντίου συστηματικῶς ἐπεδίωξαν τὸν ἐκχριστιανικῆς εὐσεβείας καὶ διότι οἱ προσηλυτιζόμενοι βάρβαροι ἀπέβαινον φίλοι καὶ σύμμαχοι τοῦ Βυζαντίου. Ἡ ἐνέργεια τῆς εὐρυτάτης αὐτῆς χριστιανικῆς προπαγάνδας εἶναι χαρακτηριστικὸν τῆς βυζαντινῆς πολιτικῆς, διότι κατώρθωνε νὰ ἀσκῇ ἐπὶ τῶν ἐκχριστιανιζομένων βαρβάρων μεγάλην ἐπιρροήν.

"Αλλο ἀξιομνημόνευτον γεγονός ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Μιχαὴλ Γ' εἶναι τὸ σοβαρὸν ἐπεισόδιον μεταξὺ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου καὶ τοῦ Πάπα τῆς Ρώμης. Ἐπειδὴ ὁ πατριάρχης Ἰγνάτιος, αὐστηρὸς καὶ σθεναρός, ὡς ἦτο, ἀπηγόρευσεν εἰς τὸν Βάρδαν τὴν θείαν μετάληψιν διὰ τὴν ἀνθικότητά του, ὁ πανίσχυρος Βάρδας, μὴ ἀνεχθεὶς τοῦτο, καθήρεσε διὰ τῆς βίας τὸν Ἰγνάτιον καὶ ἔξωρισεν ἐπειτα αὐτὸν εἰς τινὰ νῆσον τῆς Προποντίδος. Ὁ Βάρδας διώρισε πατριάρχην τὸν Φώτιον (858), κανονικῶς ἐκλεγέντα διὰ συνόδου, λατικὸν ἔξοχον μορφώσεως καὶ ἴκανὸν πολιτικόν, ὅστις, διελθὼν ἐντὸς μιᾶς ἑβδομάδος πάντα τὰ ἐκκλησιαστικὰ ἀξιώματα, ἀνῆλθεν εἰς τὸν πατριαρχικὸν θρόνον. Ἀλλὰ τὴν ἐκ τοῦ θρόνου ἀπομάκρυνσιν τοῦ Ἰγνατίου μεγάλη μερὶς τοῦ κλήρου καὶ τοῦ λαοῦ ἔθεωρησεν ὡς ἀντικανονικήν, ὁ δὲ Ἰγνάτιος δὲν παρηγήθη οὔτε ἀνεγνώρισε τὸν Φώτιον.

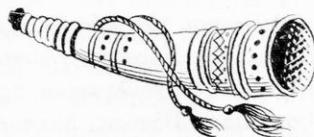
'Ομοιως ὁ πάπας τῆς Ρώμης Νικόλαος ὁ Α', φιλόδοξος καὶ ἰσχυρὸς ὡς ἦτο, δὲν ἀνεγνώρισε τὸν Φώτιον καὶ ἔνεκα τούτου ἐψυχράνθησαν αἱ σχέσεις Ρώμης καὶ Κωνσταντινουπόλεως, περισσότερον δέ, ἐπειδὴ ἡ Ρώμη ἀνεμείχθη εἰς τὰ βουλγαρικὰ πράγματα.

Οἱ ἡγεμῶν τῶν Βουλγάρων Βόγορις, βαπτισθεὶς χριστιανός καὶ ὄνομασθεὶς Μιχαὴλ ὑπὸ ἵεραποστόλων τοῦ πατριάρχου μὲν ἀνάδοχον τὸν αύτοκράτορα Μιχαὴλ Γ', δι' ἀπεσταλμένου του (864) μετ' ὀλίγον πονήρως σκεπτόμενος τὴν ἀπὸ τοῦ Βυζαντίου ἀνεξαρτησίαν του, ἐζήτησεν ἀπὸ τὸν πάπαν ἐπισκόπους, οἱ δόποιοι εἰσῆγαγον τὴν λατινικὴν εἰς τὴν λειτουργίαν καὶ προσεπάθησαν νὰ ἐπεκτείνουν τὰ δικαιώματα τοῦ πάπα εἰς ὅλην τὴν Βουλγαρίαν (866).

Τότε ὁ Φώτιος, ὡς πρόμαχος τοῦ Ἐλληνικοῦ ἔθνους καὶ τῆς πνευματικῆς ἀνεξαρτησίας του κατὰ τῆς Ρώμης, ἀπέστειλε τὴν ἐγκύρωλιον ἐπιστολὴν τὸ 867. Ἐν αὐτῇ ἐκθέτει τὰς διαφορὰς εἰς τὴν τελετουργικὴν τάξιν καὶ εἰς τὸ περὶ ἐκπορεύσεως τοῦ Ἀγίου Πνεύματος, τὰς ὑπαρχούσας μεταξὺ τῶν δύο Ἐκκλησιῶν, καταγγέλλει δὲ τὰς παπικὰς περὶ πρω-

τείου ἀξιώσεις καὶ τὰς ἐπεμβάσεις εἰς τὴν δι' ὁρθοδόξων ἐκχριστιανισθεῖσαν Βουλγαρίαν. Οἱ λόγοι τῆς δογματικῆς διαφορᾶς καὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς τάξεως ἡσαν ἀκόμη δευτερεύοντες, πρωτεύων δὲ τότε ἡτο ἐθνικός, δηλ. ἡ ἀπελευθέρωσις τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους ἀπὸ τῶν ἐκκλησιαστικῶν πρωτείων τῆς Ρώμης.

Τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος, χειραφετηθὲν πολιτικῶς ἀπὸ τῆς Ρώμης ἤδη πρὸ πολλοῦ, ἐπὶ Φωτίου ἐχειραφετήθη καὶ ἐκκλησιαστικῶς καὶ κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ὁ μέγας πατριάρχης λαμπρῶς ἐπραγματοποίησε τὸ πολιτικὸν ἐκκλησιαστικόν του πρόγραμμα. 'Η ἐπέμβασις τοῦ πάπα ἐχαρακτηρίσθη παράνομος ἀπὸ τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἡ ὅποια διὰ συνόδου καθήρεσε τὸν πάπαν Νικόλαον Α', οὗτος δὲ πάλιν διὰ τοπικῆς ἐν Ρώμῃ συνόδου καθήρεσε τὸν Φώτιον (867).

Η ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΗ ΔΥΝΑΣΤΕΙΑ (867 - 1057)

13. Βασίλειος Α' ὁ Μακεδών (867 - 886)

H ΔΥΝΑΣΤΕΙΑ αὕτη ἐβασίλευσεν ἐπὶ 200 περίπου ἔτη, ἀνῆλθον δὲ εἰς τὸν θρόνον 17 βασιλεῖς, οἱ περισσότεροι τῶν ὅποιων ἐπέδειξαν στρατιωτικάς ἀρετὰς καὶ σπάνια προτερήματα. Μερικοὶ ἦσαν αὐτῶν συνεδύαζον διπλωματικὴν εὐστροφίαν καὶ διοικητικὸν πνεῦμα, προσεπάθησαν δὲ ν' αὐξήσουν τὸν δημόσιον πλοῦτον. Πάντες δὲ ἀνεξαιρέτως ἐφιλοδόξησαν νὰ καταστήσουν τὴν Βυζαντινὴν αὐτοκρατορίαν τὸ ἴσχυρότερον κράτος τοῦ κόσμου. Ήτύχησεν ἐπὶ μακρὸν ἡ Βυζαντινὴ αὐτοκρατορία καὶ εἶδεν ἡμέρας ἀπαραμίλλου αἰγλῆς καὶ ἀληθοῦς ἀναγεννήσεως.

‘Η δυναστεία αὕτη ὄνομάζεται Μακεδονική ἐκ τοῦ ἰδρυτοῦ τῆς Βασιλείου τοῦ Α', τοῦ ἀποκαλουμένου Μακεδόνος, διότι κατήγετο ἐκ τῆς περιφερείας τῆς Ἀδριανούπολεως, ἀπὸ τὴν Χαριούπολιν, ἥτις τότε διοικητικῶς ὑπήγετο εἰς τὸ θέμα Μακεδονίας.

‘Η μήτηρ τοῦ Βασιλείου ἐλέγετο Παγκαλὼ (θηλ. τοῦ Πάγκαλος, δύως Μαξιμὼ θηλ. τοῦ Μάξιμος καὶ Θεοφάνω θηλ. τοῦ Θεοφάνης). ‘Ο Βασίλειος εἰσῆλθεν εἰς τὰ ἀνάκτορα ὡς ἵπποκόμος τοῦ αὐτοκράτορος Μιχαὴλ Γ', περὶ τὸ

41. Βασίλειος Α' ὁ Μακεδών
(Μικρογραφία 14ον-15ον αιώνος)

έτος 856 καὶ διὰ τῆς μεγάλης ἐπιτηδειότητος, τῆς σωματικῆς ρώμης καὶ τῆς εὐφυΐας αὐτοῦ κατώρθωσε νὰ φθάσῃ μέχρι τοῦ ἀξιώματος τοῦ καίσαρος. Δὲν ἐδίστασεν ὁ Βασίλειος διὰ τοῦ ἐγκλήματος νὰ ἀνέλθῃ καὶ εἰς αὐτὸν τὸν αὐτοκρατορικὸν θρόνον. Διότι, πρὸς ἐπιτυχίαν τοῦ σκοποῦ του, ἐδολοφόνησε τὸν Βάρδαν καὶ τὸν βασιλέα Μιχαὴλ Γ', εὐεργέτην του. 'Ο Βασίλειος μετὰ τὴν κατάληψιν τοῦ θρόνου, ἐπέδειξε μεγάλας ἀρετάς, πολιτικάς καὶ διοικητικάς, ἐκέρδισε δὲ τὴν ἀγάπην τοῦ λαοῦ διὰ χρηστῆς διοικήσεως καὶ λαμπρᾶς οἰκονομικῆς πολιτικῆς.

Κατάτούς χρόνους, καθ' οὓς ὁ Βασίλειος ὁ Α' ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον, τὸ κράτος εὐρίσκετο εἰς πολὺ δύσκολον θέσιν, εῖχε δὲ ἀνάγκην γενικῆς ἀναδιοργανώσεως. 'Ο Βασίλειος κατώρθωσεν' ἀνταποκριθῆ εἰς τὸ μέγα ἔργον, ἐπανέφερε τὴν τάξιν εἰς τὸ ἐσωτερικόν καὶ ἀποκατέστησε τὸ γόντρον τοῦ κράτους εἰς τὸ ἔξωτερικόν.

Πρώτη φροντὶς τοῦ Βασιλείου ἦτον ἀναπτύξῃ τὰς φιλικὰς σχέσεις μεταξὺ 'Ανατολικῆς καὶ Δυτικῆς 'Εκκλησίας. Διὰ τοῦτο ἐπανέφερεν εἰς τὸν πατριαρχικὸν θρόνον τὸν Ἰγνάτιον, ὡς ἀδίκως καταβιβασθέντα τοῦ θρόνου καὶ ὡς φίλον τοῦ πάπα. 'Ο Φώτιος καθηρέθη, ἀνεθεματίσθη καὶ ἔξωρισθη. Τότε ἦρθη διὰ πολὺν χρόνον τὸ σχίσμα μεταξὺ τῶν δύο 'Εκκλησιῶν, αἱ φιλικαὶ δὲ σχέσεις αὐτῶν διετηρήθησαν καὶ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἰγνατίου, τὸν ὄποιον διεδέχθη καὶ πάλιν ὁ Φώτιος.

'Ο Βασίλειος ἀνεγνώριζε τὴν ἀξίαν τοῦ μεγάλου Φωτίου, δὲ πάπας τῆς Ρώμης 'Ιωάννης ὁ Η', ὡς ἐπιδέξιος πολιτικός, ἀπέστειλεν εἰς Κωνσταντινούπολιν ἀντιπροσώπους, οἱ ὅποιοι συνεφώνησαν διὰ τὴν ἀναγνώρισιν τοῦ Φωτίου ὡς κανονικοῦ πατριάρχου.

Εἰς τὸ ζήτημα τῆς διαδόσεως τοῦ Χριστιανισμοῦ ὁ Βασίλειος ἤκολούθησε τὴν συνήθη πολιτικὴν τοῦ Βυζαντίου. 'Επὶ τῆς Βασιλείας του διεδόθη ὁ Χριστιανισμὸς εἰς τοὺς Σλάβους τῆς Δαλματίας καὶ ἐβαπτίσθησαν οἱ τελευταῖνοι ἐλάχιστοι. "Ελληνες εἰδωλολάτραι τῆς ὁρεινῆς Μάνης. 'Επίσης ὁ Βασίλειος ἐπεδίωξε νὰ ἐκχριστιανίσῃ τοὺς Ιουδαίους καὶ τοὺς Ρώσους. 'Ανεκαίνισε καὶ ἰδρυσε πολλὰς ἐκκλησίας, μεταξὺ τῶν ὄνομαστη ἀπέβη ἡ ἐντὸς τῶν ἀνακτόρων κτισθεῖσα Νέα Εκκλησία, ἐφάμιλλος τῆς Ἀγίας Σοφίας κατὰ τὴν πλουσίαν διακόσμησιν, ὃχι ὅμως καὶ κατὰ τὴν ἀρχιτεκτονικὴν ἀξίαν.

'Ἐν τῷ μεταξὺ οἱ Σαρακηνοὶ τῆς Αφρικῆς καὶ τῆς Σικελίας ἐπεκτεί-

νούν τὰς πειρατικάς των ἐπιδρομάς εἰς τὴν Κάτω Ἰταλίαν καὶ τὴν Δαλματίαν. Ὁ Νικήτας ὁ φας, ἵκανὸς ναύαρχος, ἔξεκαθάρισε μὲν ἑκατὸν μεγάλα πλοῖα τὴν Ἀδριατικὴν ἀπὸ τυνὸς Σαρακηνούς καὶ Σλάβους πειρατάς· ὅθεν ηὔξηθη τὸ γόνητρον τοῦ Βυζαντίου. Οἱ Δαλμάται, Κροάται καὶ Σέρβοι κατέστησαν φίλοι καὶ σύμμαχοι τοῦ Βυζαντίου, συμπληρωθέντος ἐπὶ Βασιλείου καὶ τοῦ ἐκχριστιανισμοῦ αὐτῶν.

Οἱ Ὡρούφας, ἐπανελθών, ἀνέλαβεν ἐκστρατείαν κατὰ τῶν ἐκ Κρήτης Ἀράβων, τῶν ὄποιων τὸν στόλον, τολμήσαντα νὰ εἰσέλθῃ εἰς Προποντίδα, κατέστρεψε διὰ τοῦ ὑγροῦ πυρὸς (881). Ἀκολούθως ἤλθεν ὁ Ὡρούφας εἰς τὸν Σαρωνικόν, ὅπου συνήθως ἐκρύπτοντο πειρατικὰ πλοῖα, καὶ πληροφορηθείς, διὰ οἱ Ἀραβες ἐλεηλάτουν τὰ παράλια τοῦ Κορινθιακοῦ, δὲν περιέπλευσε τὴν Πελοπόννησον, ἀλλὰ διαπεράσας διὰ τοῦ ἴσθμου τῆς Κορίνθου τὸν στόλον του εἰς τὸν Κορινθιακόν, κατεδίωξε τοὺς Ἀραβας.

Ἐκτὸς τοῦ Νικήτα Ὡρούφα, ὁ Βασίλειος Α' ἐξέλεξε καὶ ἄλλον ἵκανὸν ναύαρχον, τὸν ἐκ Συρίας Νάσαρ, διστις συνέχισε τὸν ἀγῶνα κατὰ τῶν Ἀράβων, ἐπανειλημμένως νικήσας τούτους παρὰ τὴν Μεθώνην, τὴν Ζάκυνθον καὶ τὴν Κάτω Ἰταλίαν. Ἡ ἀνάγκη τῆς καταπολεμήσεως τῆς πειρατείας καὶ τῆς ναυτικῆς δυνάμεως τῶν Σαρακηνῶν ἔφερε πάλιν τὸ Βυζάντιον εἰς τὴν Ἰταλίαν, ὅπου δύμας δὲν ἐπεκράτησεν ἐπὶ πολὺ.

Οἱ Βασίλειος δύμοις προσώθησε τὰ ἀνατολικὰ σύνορα τοῦ κράτους εἰς βάρος τῶν Ἀράβων, ἐκμεταλλεύμενος τὰς μεταξύ των ἕριδας. Ἐπὶ δέκα περίπου ἔτη (871 - 882) ἐξηκολούθησεν ὁ πόλεμος εἰς τὴν Ἀνατολήν, κατὰ τὸν ὄποιον ἐξεστράτευσε δίς αὐτοπροσώπως ὁ Βασίλειος, κατορθώσας νὰ ἐξασφαλίσῃ τὰ σύνορα καὶ νὰ ἀπελευθερώσῃ πολλοὺς χριστιανούς αἰχμαλώτους.

Οἱ Βασίλειος, ἀποθανὼν τὸ 886, ἀφησε τὸ κράτος του ἀπὸ οἰκονομικῆς καὶ στρατιωτικῆς ἀπόψεως εἰς ἀρίστην κατάστασιν, καθὼς καὶ ἀπὸ διοικητικῆς. Διότι ἡμειβε τοὺς καλυτέρους ἐκ τῶν ὑπαλλήλων καὶ ἐτιμώρει τοὺς κακοὺς καὶ ἀνικάνους, εἶχε δὲ τὸ προτέρημα νὰ ἐκλέγῃ τοὺς καταλληλοτέρους ὡς βοηθούς του, ἔστω καὶ μεταξύ τῶν πολιτικῶν του ἀντιπάλων. Κατὰ τὸ διάστημα τῆς εἰκοσαετοῦς βασιλείας του ἐτακτοποίησε κατὰ τὸν καλύτερον τρόπον τὰς ὑποθέσεις τοῦ κράτους του καὶ ἐθεμελίωσε τὴν δυναστείαν του.

**14. Λέων ΣΤ' ὁ Σοφός
(886 - 912)**

42. Λέων ΣΤ' ὁ Σοφός.

(Μικρογραφία 14ου αιώνος, ἐν τῇ Πανεπιστημιακῇ Βιβλιοθήκῃ τῆς Βολωνίας)

εἰσῆλθεν εἰς τὴν Βουλγαρίαν ἡ Βυζαντινὴ τέχνη, ἐκτίσθησαν πολλαὶ ἔκ-
κλησίαι καὶ διὰ τὰς λειτουργιακὰς ἀνάγκας τῶν νέων χριστιανῶν ἔχρη-
σιμοποιήθησαν αἱ μεταφράσεις Κυρίλλου, Μεθοδίου κ.ἄ. εἰς τὴν σλα-
βικὴν γλῶσσαν καὶ οὕτω συνετελέσθη ὁ ἐκσλαβισμὸς τῶν τουρκικῆς
καταγωγῆς Βουλγάρων.

'Επίσης ἐνισχύθησαν αἱ ἐμπορικαὶ σχέσεις τῶν Βουλγάρων μετὰ
τοῦ Βυζαντίου, διότι εἰσήγοντο ἐκ Κωνσταντινουπόλεως εἰκόνες, κηρός,
βιβλία, πολυτελὴ ἀμφια κ.ἄ. Εἰρηνικὴ λοιπὸν καὶ ὅχι κατακτητικὴ
ὑπῆρξεν ἡ πολιτικὴ τοῦ Βογόριδος, διτις ἀνεβίβασε τὸν υἱόν του Συ-
μεὼν εἰς τὸν θρόνον πρὶν μεταβῆ εἰς μονήν. 'Ἐπὶ τοῦ Συμεὼν ἤλλαξεν
ἡ βουλγαρικὴ πολιτικὴ, διότι οὗτος εὐθὺς ἀπηγόρευσε τὴν χρῆσιν τῶν
ἐλληνικῶν βιβλίων καὶ τῆς ἐλληνικῆς γλώσσης, πρᾶγμα, ὅπερ προεκά-

Τὸν Βασίλειον διεδέχθη ὁ υἱός του Λέων, ὃστις τυχών ἐπι-
μελοῦς μορφώσεως καὶ ἀσχολη-
θεὶς ἴδιαιτέρως εἰς μελέτας, ἐπω-
νομάσθη διὰ τοῦτο σ.ο φ ὁ ἄ. Πα-
ρημέλησε τὸν στρατὸν καὶ τὸν
στόλον καὶ εἰς τὰς ἑσωτερικὰς
ὑποθέσεις ἐποιτεύθη κακῶς.
'Ἐπ' αὐτοῦ τὸ κράτος ὑπέστη με-
γάλας ζημίας ἀπὸ τοὺς Σαρακη-
νούς, τοὺς Βουλγάρους καὶ τοὺς
Ρώσους.

Μὲ τὴν διάδοσιν τοῦ Χρι-
στιανισμοῦ εἰς τοὺς Βουλγάρους
τὸ βουλγαρικὸν κράτος ἐτήρησε
φιλικὴν πολιτικὴν ἔναντι τοῦ
Βυζαντίου, ἐφ' ὃσον τούλάχιστον
ἔβασιλεν ὁ Βόγορις. Τού-
του ὁ υἱὸς Συμεὼν ἐστάλη εἰς
Κωνσταντινούπολιν, δπως ἐκπαι-
δευθῆ. Διὰ τοῦ Χριστιανισμοῦ

λεσεν ἀντίποινα, μεταφορὰν τοῦ τελωνειακοῦ κέντρου τῶν ἐμπορευμάτων τῶν Βουλγάρων ἀπὸ Κωνσταντινουπόλεως εἰς Θεσσαλονίκην καὶ περιορισμὸν τοῦ ἑλληνοβουλγαρικοῦ ἐμπορίου.

Λαβὼν τοῦτο ὡς ἀφορμὴν ὁ Συμεών, ἤρχισε φοβερὰς ἐπιδρομὰς εἰς τὰς ἐπαρχίας τοῦ βυζαντινοῦ κράτους (893). Ἡ ναγκάσθη ὅμως ν' ἀναστείλῃ τὰς λεηλασίας, διότι οἱ Οὔγγροι, ὑποκινούμενοι ὑπὸ τῆς βυζαντινῆς διπλωματίας, εἰσέβαλον εἰς τὴν Βουλγαρίαν. Οἱ Βουλγαροί ἐνικήθησαν ὑπὸ τῶν Οὔγγρων κατὰ κράτος καὶ ὁ Συμεών μόλις ἐσώθη, συνῆψε δὲ εἰρήνην μὲ τὸ Βυζάντιον (895). Τὰς διαπραγματεύσεις διεξήγαγε διπλωμάτης ὁνομαστός, ὁ Λέων Χοιρόσφαντης, ἐκ Πελοποννήσου καταγόμενος. Παρὰ ταῦτα ἐπανελήφθησαν σκληρότεροι ἀγῶνες μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ Βουλγάρων ἐπὶ Συμεών, ἀποβλέποντος εἰς καταστροφὴν καὶ λεηλασίαν τῶν βυζαντινῶν ἐπαρχιῶν.

Ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Λέοντος τοῦ Σοφοῦ ἔτερον ἀξιοσημείωτον γεγονός εἶναι ἡ δλωσις τῆς Θεσσαλονίκης, τὸ 904, ὑπὸ τῶν Σαρακηνῶν πειρατῶν, ὑπὸ τὴν ἀρχηγήτων τοῦ ἀρνησιθρήσκου Λέοντος Τριπολίτου. Ἡ πόλις ἀριθμοῦσα τότε 200 χιλιάδας κατοίκων, ἐλεηλατήθη φρικωδῶς, μέγα δὲ μέρος τῶν κατοίκων ἐσφάγη καὶ ἥχμαλωτίσθη. Ἔκτοτε αἱ παράλιοι ἑλληνικαὶ πόλεις καὶ αἱ νῆσοι ἔτρεμον τὰς ἐπιδρομὰς τῶν Σαρακηνῶν, οἱ ὅποιοι καὶ εἰς τὴν Δύσιν, συμπληρώσαντες τὴν κατάκτησιν τῆς Σικελίας, λεηλατοῦντες, ἔφθανον μέχρι τῆς Ρώμης.

Ἐπὶ Λέοντος ΣΤ' ἐνεφανίσθη καὶ πάλιν ὁ κίνδυνος ἐκ μέρους τῶν Ρώσην ή Ρώσων. Οὗτοι κατελθόντες, ὡς εἰδομεν, ἐκ Σκανδιναβίας καὶ καταλαβόντες τὴν περὶ τὸ Κιέβον χώραν, ἔδρυσαν κράτος εἰς τὸ ὅποιον ἐκ τοῦ ὀνόματος αὐτῶν ἐδόθη τὸ ὄνομα Ρώσια.

Πρῶτος ἀρχηγὸς τῶν Ρώσων ἀναφέρεται ὁ Ρούριος. Ἐπὶ τοῦ Ολέγ, κηδεμόνος τοῦ υἱοῦ τοῦ Ρούρικ Ιγάρ, τὸ ρωσικὸν κράτος ἐπεξετάθη μέχρι τοῦ Εύξεινου Πόντου.

Ἐπὶ Λέοντος ὁ Ολέγ, ὁδηγῶν τοὺς Ρώσους μὲ τὰ μονόξυλά του, ἐπεχειρησεν ἔχστρατείαν κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως (907), τὴν ὃποιαν δὲν ἀνέφερον οἱ βυζαντινοὶ συγγραφεῖς, ὀλλὰ τὸ ρωσικὸν χρονικόν, τὸ λεγόμενον τοῦ Νέστορος.

Κατ' οὓσιαν δὲν ἔγινε μάχη, διότι οἱ Βυζαντινοὶ ἔκλεισαν τὸν Κεράτιον κόλπον μὲ ἀλυσίδα καὶ οἱ Ρώσοι, σύραντες τὰ πλοιάριά των εἰς τὴν ξηράν, κατέληξαν εἰς συμφωνίαν μὲ τοὺς Βυζαντινούς. Κατ' αὐτὴν

έπετρέπετο εἰς τοὺς Ρώσους νὰ ἐμπορεύωνται ἐν Κωνσταντινουπόλει, νὰ μὴ ἔρχωνται περισσότεροι τῶν 50, νὰ μὴ φέρουν ὅπλα καὶ νὰ κατοικοῦν εἰς ὠρισμένην συνοικίαν.

‘Ο Λέων ἀπέθανε τὸ 912, εἰς νέαν σχετικῶς ἡλικίαν, καταλιπὼν τὸν ἐκ τετάρτου γάμου νιόν του Κωνσταντῖνον, ὃς διάδοχόν του. Ἐντελῶς ἡδιαφόρησε διὰ τὰ εἰς βάρος του σχόλια τῶν συγχρόνων διὰ τοὺς τέσσαρας γάμους, ὅσον καὶ διὰ τὴν ἐκ τούτου προκληθεῖσαν ἔριν πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν.

15. Κωνσταντῖνος Ζ' ὁ Πορφυρογέννητος (912 - 959)

Οὗτος, ἐπταετής τὴν ἡλικίαν, ἐστέφθη βασιλεύς, ἐπετροπεύετο δὲ κατ’ ἀρχὰς ὑπὸ τοῦ θείου του Ἀλεξάνδρου καὶ ἐπειτα ὑπὸ τῆς μητρός του Ζωῆς. Ὁ πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως Νικόλαος ὁ Μυστικός, εὐφυὴς καὶ μέγας πολιτικός, ἔδωκεν εἰς τὸν Κωνσταντῖνον ἵκανὸν βοηθόν, τὸν ναύαρχον Ρωμανὸν Δεκαπηνόν, δστις συνεβασίλευσε μετ’ ἐκείνου (920 — 944). Ὁ Ρωμανὸς ἔστεψε συναυτοκράτορας καὶ τοὺς τρεῖς υἱούς του καὶ τοιουτοτρόπως ἤσαν πέντε βασιλεῖς. Τὸ 945 ὅμως ὁ Κωνσταντῖνος κατώρθωσε ν’ ἀπομακρύνῃ ἀπὸ τὴν ἀρχὴν τοὺς σφετεριστὰς καὶ ἐβασίλευσε μόνος. Ἡ τελευταία αὕτη περίοδος τῆς βασιλείας τοῦ Κωνσταντίνου ὑπῆρξεν ἴσχυρὰ καὶ ἔνδοξος. Τὸ γόνητρον τῆς αὐτοκρατορίας ἀνυψώθη καὶ δλα τὰ κράτη ἔζητουν νὰ συνάψουν φιλικὰς σχέσεις μετὰ τοῦ Βυζαντίου.

Ἐπὶ τῆς βασιλείας Κωνσταντίνου Ζ' τοῦ Πορφυρογέννητου ἥρχισεν ἡ δευτέρα περίοδος τῶν ἐπιδρομῶν τοῦ Συμεών, σκοπεύοντος νὰ καταλάβῃ τὴν Κωνσταντινούπολιν (913). Πεισθεὶς ὅμως ὑπὸ τοῦ πατριάρχου Νικολάου Μυστικοῦ, ἀπεσύρθη, βεβαιώσας δτι εἰς τὸ ἔξῆς εἰρηνικὰ θὰ εἶναι αἱ σχέσεις τοῦ Βυζαντίου καὶ Βουλγαρίας. Ὁ Συμεὼν δὲν ἐτήρησε τὸν λόγον του οὔτε τὰ σύμφωνα εἰρήνης ἐφύλαξεν, ἀλλ’ εὐθὺς ἐπεχείρησε νέας ἐπιδρομὰς εἰς τὰς εὐρωπαϊκὰς ἐπαρχίας τοῦ βυζαντινοῦ κράτους, διότι αἱ ἐπιδρομαὶ ἀπέφερον πολλὰ πλούτη εἰς τοὺς βιολγάρους στρατιώτας.

Τὸ Βυζαντινὸν ἀπέστειλε κατὰ τοῦ Συμεὼν πολὺν στρατόν, ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Λέοντος Φωκᾶ. Κατ’ ἀρχὰς ὁ Συμεὼν ἤλθεν εἰς δύσκολον θέσιν, ἀλλὰ τελικῶς ἐνίκησε παρὰ τὴν Ἀγχίαλον (917) τὸν Φωκᾶν, δστις μόλις διεσώθη. Μετὰ ταῦτα, ὁ Συμεὼν ἐπε-

ξέτεινε τὰς ληστρικάς του ἐπιχειρήσεις πρὸς τὴν Μακεδονίαν καὶ Ἑλλάδα μέχρι τοῦ Ἰσθμοῦ.

Κύριον σκοπὸν δύμας εἶχεν ὁ Συμεὼν τὴν κατάληψιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἐπειδὴ δὲ ἐστερεῦτο στόλου, συνεννοήθη μὲ τοὺς "Αραβαῖς τῆς Ἀφρικῆς, ὅπως κατορθώσῃ καὶ ἀποκλείσῃ τὴν πρωτεύουσαν καὶ ἀπὸ θαλάσσης (924). Ὁ Συμεὼν δύμας, μὴ λαβὼν βοήθειαν ἀπὸ τοὺς "Αραβαῖς, ἡναγκάσθη νὰ ἀποσυρθῇ, ἀρκεσθεὶς νὰ δεχθῇ τὰ ὑπὸ τοῦ Ρωμανοῦ Λεκαπτηνοῦ προσφερθέντα «μεγαλοπρεπῆ δῶρα» κατὰ τὴν συνήθειαν τῆς βυζαντινῆς αὐλῆς. "Εκτοτε ὁ Συμεὼν ἤρχισε νὰ ὀνομάζεται ὅλως περιέργως, «τσάρος τῶν Βουλγάρων καὶ τῶν Ρωμαίων» (εἰς τὴν σλαβικὴν γλῶσσαν τσάρος = βασιλεύς), χωρὶς τὸ Βυζάντιον ν' ἀναγνωρίσῃ τὸν τίτλον του τοῦτον. Ἐπὶ Συμεὼν μετεφράσθησαν εἰς τὴν βουλγαρικὴν ἔργα τῶν βυζαντινῶν, θεολογικά καὶ ιστορικά, καὶ ἤρχισεν ἡ ἀνάπτυξις τῆς βουλγαρικῆς φιλολογίας.

Τὸ Βυζάντιον ὑπέφερε πολὺ ἀπὸ τὰς ἐπιδρομὰς τοῦ Συμεὼν, ἀλλὰ τελικῶς ἐνίκησε τοῦτον μὲ τὴν βοήθειαν τῶν Οὐγγρῶν καὶ Κροατῶν. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Συμεὼν (927) τὸ βουλγαρικὸν κράτος ἐξησθένησεν ἀπὸ ἐσωτερικὰς ἀνωμαλίας καὶ ἥκολούθησε κατ' ἀνάγκην φιλικὴν πολιτικὴν πρὸς τὸ Βυζάντιον.

Ἐκτὸς τῶν Βουλγάρων, καὶ οἱ "Αραβεῖς τῆς Ἀσίας ἐκινήθησαν κατὰ τοῦ Βυζαντίου, τὸ δόποῖον νικηφόρως ἀντεπεξῆλθε, διότι ὁ γενναῖος στρατηγὸς Ἰωάννης Κουρκούας (919 — 942) συνέτριψε τὴν ἀραβικὴν δύναμιν. Ἐδιπλασίασεν οὕτω τὰς ἑλληνικὰς κτήσεις εἰς τὴν Ἀσίαν καὶ ἐπεξέτεινε τὰ σύνορα τοῦ κράτους μέχρι τοῦ Εύφρατοῦ καὶ Τίγρητος ποταμοῦ.

Ἐπίσης, οἱ Οὐγγροί, συγγενεῖς πρὸς τοὺς Τούρκους καὶ τοὺς Φινλανδούς καὶ ὑπὸ τὴν πίεσιν τῶν Πατσινακῶν, ἐπροχώρησαν δυτικῶς τερον καὶ ἔφθασαν εἰς τὴν ἀρχαίαν Παννονίαν. Ἐξ αὐτῆς οἱ Οὐγγροί

43. Κωνσταντῖνος Ζ' ὁ Πορφυρογέννητος

(Μικρογαρία 14ου-15ου αιώνος)

έπεχείρουν έπιδρομάς νοτίως τοῦ Δουνάβεως μέχρι τῆς Θράκης. Τὸ Βυζάντιον, διὰ χρημάτων, ἐκράτει μακράν τοὺς Οὔγγρους καὶ δι’ ιεραποστόλων εἰσήγαγε τὸν Χριστιανισμὸν εἰς τὴν Οὐγγαρίαν, ὅχι δμῶς συστηματικῶς καὶ ἐπιμόνως, ὡς ἔκαμε διὰ τοὺς Σλάβους. Τελικῶς ἐνίκησε τοὺς Ούγγρους, ἐπὶ Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου, ὁ στρατηγὸς Μαριανὸς Ἀργυρὸς (961).

Τὸ 941 οἱ Ρῶσοι, ὑπὸ τὸν Ἰγώρ, ἐπέδραμον κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ διέπραξαν ἀρπαγὰς καὶ σφαγὰς εἰς τὰς παραλίας τοῦ Βοσπόρου. Οἱ στρατηγοὶ Ἰωάννης Κουρκούας καὶ Βαρδᾶς Φωκᾶς κατεναυμάχησαν αὐτούς, ὃ δὲ πατρίκιος Θεόφανος κατέκαυσε διὰ τοῦ ὑγροῦ πυρὸς τὸν στόλον των. Λέγεται, ὅτι ἐκ τῶν 1000 πλοίων τοῦ Ἰγώρ, περιεσώθησαν μόνον δέκα. Μετὰ τρία ἔτη, τὸ 944, οἱ Ρῶσοι ἐπανῆλθον ἵσχυρότεροι, ἀλλὰ καὶ πάλιν ἐνικήθησαν καὶ ἡγαγκάσθησαν νὰ εἰρηνεύσουν. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἰγώρ, ἡ κήρα βασιλισσα "Ολγα, δεχθεῖσα τὸν Χριστιανισμὸν εἰς τὸ Κίεβον, διετήρησε φιλικὰς σχέσεις πρὸς τὸ Βυζάντιον. Αὕτη ἐπεσκέψθη τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ ἐγοητεύθη ἀπὸ τὰς λαμπρὰς τελετὰς καὶ τὸ μεγαλεῖον τῆς ἑλληνικῆς πρωτευούσης, ἔτυχε δὲ πολλῶν φιλοφρονήσεων.

Τοιούτοτρόπως ἡ βασιλεία τοῦ Κωνσταντίνου Ζ' ἔληξε μὲ λαμπρὰς ἔξωτερικὰς ἐπιτυχίας, διότι καὶ εἰς τὴν νότιον Ἰταλίαν ὑπεστρηγίθη ὁ Ἐλληνισμός, τοῦ δποίου σφέζονται μέχρι σήμερον λείψανα καὶ μεταξὺ τῶν Ἰταλῶν.

'Αλλὰ καὶ τὰ Γράμματα ὑπεστήριξεν ὁ Κωνσταντῖνος καὶ ἐπὶ τῶν ἡμερῶν του ἐσημειώθη μεγάλη ἀκμὴ ἀντῶν.

'Ο ίδιος ὑπῆρξεν ἀξιόλογος συγγραφεύς, ἀσχοληθεὶς κυρίως εἰς ἔργα χρήσιμα εἰς τὴν πολιτείαν, ἐκίνησε δὲ καὶ τοὺς ἄλλους εἰς συγγραφὴν ποικίλων συγγραμμάτων θεολογικῶν, φιλολογικῶν, ἴστορικῶν καὶ ἱατρικῶν. 'Ανεκαίνισεν ἐπίσης διάφορα κτίρια ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ ἐφρόντισε διὰ τὴν κοινωνικὴν πρόνοιαν. 'Ως πολιτικὸς ὁ Κωνσταντῖνος ἥκολούθησε τὸ παράδειγμα τοῦ Ρωμανοῦ Λεκαπηνοῦ εἰς τὴν νομοθεσίαν καὶ διπλωματίαν.

16. Ρωμανὸς Β' (959 - 963)

Τὸν Κωνσταντῖνον Ζ' διεδέχθη ὁ υἱός του Ρωμανὸς Β', εἰς ἥλικιαν 21 ἐτῶν. 'Η βασιλεία τοῦ Ρωμανοῦ ὑπῆρξεν ἐνδοξοτάτη, ἔνεκα

τῶν ἔξαιρετικῶν ἐπι-
τυχιῶν, ὁφειλομένων
εἰς ἔξόχους στρατη-
γούς, τοὺς ἀδελφοὺς
Λέοντα Φωκᾶν
καὶ Νικηφόρον
Φωκᾶν. Οὗτοι ἦσαν
υἱοὶ τοῦ στρατηγοῦ
Βάρδα Φωκᾶ, ὁ ὄποῖς,
παρὰ τὴν μεγάλην του
ἡλικίαν, μετεῖχεν ἀκό-
μη τοῦ στρατοῦ.

Τὸ 960, κατὰ δια-
ταγὴν τοῦ Ρωμανοῦ δ
Νικηφόρος Φωκᾶς ἀνέ-
λαβε νὰ διαλύσῃ τὸ
πειρατικὸν κράτος τῶν
Σαρακηνῶν εἰς τὴν
Κρήτην. Πρὸς τοῦτο
παρεσκεύασε τὰ τῆς
ἐκστρατείας μετὰ με-
γάλης προσοχῆς, πα-
ραλαβὼν πολυάριθμον
στόλον, τρόφιμα καὶ
πολεμικὸν ὑλικόν. Πα-
ρὰ τὴν προσπάθειαν
τῶν Ἀράβων, ὅπως
ἐμποδίσουν τὴν ἀπό-
βασιν τοῦ βυζαντινοῦ
στρατοῦ, δὲ Νικηφόρος
Φωκᾶς, προσεκτικὸς
καὶ ἴκανὸς ὡς ἦτο, κατέλαβε
μετὰ ὀκτάμηνον πολιορκίαν τὴν πρωτεύ-
ουσαν τῶν Ἀράβων Χάρακα (τὸ νεώτερον Ἡράκλειον) καὶ κα-
τόπιν τὴν νῆσον. Οἱ Νικηφόρος ἔφερεν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν πλῆ-
θος αἰχμαλώτων καὶ ἄφθονα λάφυρα, ἐτέλεσε δὲ θρίαμβον εἰς τὸν Ἰπ-
πόδρομον.

44. 'Ο Ρωμανὸς Β' καὶ ἡ σύζυγός του Εὐδοκία
εὐλογούμενοι ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ
(Ἐλεφαντοστοῦ τοῦ 11ου αἰῶνος, ἐν τῇ Ἐθνικῇ
Βιβλιοθήκῃ Παρισίων)

Τοιουτοτρόπως ή ἑλληνική μεγαλόνησος Κρήτη, μετά δουλείαν 136 ἔτῶν, ἐπανήλθεν εἰς τοὺς κόλπους τοῦ Ἐλληνισμοῦ. Ἐπειδὴ δὲ πολλοὶ τῶν κατοίκων τῆς νήσου εἶχον δεχθῆ τὸν Ἰσλαμισμόν, ἐστάλη ὁ ἱεραπόστολος Νίκων, ὁ ἐπικληθεὶς Μετανοεῖτε, διότι εἰς τὰ κηρύγματά του ἐπανελάμβανε τὴν λέξιν «μετανοεῖτε». Οὗτος παρέμεινεν ἐπὶ πέντε ἔτη κηρύσσων, ἔκτισε πολλὰς ἐκκλησίας, ἐμόρφωσεν ἵερεis καὶ ἐστερέωσε τὴν ὀρθόδοξον πίστιν. Ὁ Νίκων, διδάξας καὶ ἀλλαχοῦ καὶ ἀσκητεύσας ἐν Σπάρτῃ, τιμᾶται ὡς πολιοῦχος ἄγιος αὐτῆς.

Ἐπίσης, διὰ μετοικεσίας εἰς τὴν Κρήτην πολλῶν ἀπὸ τὴν Θράκην καὶ τὴν Μ. Ἀσίαν ὁ ἑλληνικὸς πληθυσμὸς τῆς νήσου ἐνισχύθη, κατορθώσας κατὰ τοὺς ἐπομένους αἰῶνας νὰ δώσῃ δείγματα τῆς δυνάμεως του μὲ δξιόλογα ἔργα ἀνδρείας. Μὲ τὴν ἀνάκτησιν τῆς Κρήτης οἱ Ἐλληνες ἐκυριάρχησαν πάλιν εἰς τὴν θάλασσαν.

Ο ἀδελφὸς τοῦ Νικηφόρου Φωκᾶς Λέων, στρατηγὸς τοῦ ἐν Εύρωπῃ βυζαντινοῦ στρατοῦ, ἐνίκησε τοὺς Ἀραβας τῆς Ἀσίας καὶ ἐτέλεσε θρίαμβον εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ὁλοσχερῶς ὅμως ἐνίκησεν ὁ Νικηφόρος πλησίον τοῦ Εὐφράτου τοὺς Ἀραβας καὶ ἐκυρίευσε πολλὰ φρούρια αὐτῶν (962).

Ο Ρωμανὸς ἀπέθανεν ἀφήσας δύο ἀνηλίκους υἱούς, τὸν Βασίλειον καὶ τὸν Κωνσταντῖνον. Τότε λαὸς καὶ στρατὸς ἐκάλεσε τὸν Νικηφόρον Φωκᾶν ν' ἀναλάβῃ τὴν διακυβέρνησιν τοῦ κράτους, ὃς ἐπίτροπος τῶν ἀνηλίκων υἱῶν τοῦ Ρωμανοῦ.

17. Νικηφόρος Β' Φωκᾶς (963 - 969)

Ἐκτὸς τῶν δύο υἱῶν του, ὁ Ρωμανὸς Β' εἶχε δύο θυγατέρας, τὴν Θεοφανῶ καὶ τὴν "Ανναν, καὶ τὴν σύζυγόν του εἰς νεαρὰν ἡλικίαν.

Ο Νικηφόρος ἐνύμφεύθη τὴν κήρων τοῦ Ρωμανοῦ καὶ ἐστέφθη αὐτοκράτωρ ὑπὸ τοῦ πατριάρχου Πολούκετου, ἀφοῦ ὑπεσχέθη ὅτι θὰ ἐσέβετο τὰ ἐπὶ τοῦ θρόνου δικαιώματα τῶν δύο ἀνηλίκων βασιλοπαΐδων.

Τὰ περισσότερα ἔτη τῆς βασιλείας του ὁ Νικηφόρος δηῆλθεν εἰς ἐκστρατείας, κατὰ τὸ πλεῖστον ἐνδόξους. Μὲ τὰ ἔξαριτα στρατηγικὰ του προσόντα κατώρθωσε νὰ ἐπιβάλῃ σιδηρᾶν πειθαρχίαν εἰς τὸν στρατόν. Διὰ τοῦτο ὁ Νικηφόρος Β' θεωρεῖται ἀπὸ τοὺς μεγαλυτέρους στρατιωτικοὺς δργανωτὰς τοῦ κόσμου, τὸ δὲ βυζαντινὸν κράτος ἐπ' αὐτοῦ εἶχε στρατὸν ἀριστα ὀργανωμένον καὶ πειθαρχικόν.

‘Ο Νικηφόρος διεκρίθη εἰς τὰς κατὰ τῶν Ἀράβων ἐκστρατείας, εἶναι δὲ ὁ κατ’ ἔξοχὴν Ἀράβιο μάχος βασιλεύς. Ἐχων βοηθούς τοὺς λαμπροὺς στρατηγοὺς Λέοντα Φωκᾶν, ἀδελφόν του, καὶ Ἰωάννην Τσιμισκῆν, ἀνεψιόν του, ἔξεστράτευσεν εἰς Κιλικίαν κατὰ τῶν Ἀράβων, τοὺς ὄποιους ἐνίκησε καὶ ἐκυρίευσε τὴν μεγάλην πόλιν Ταρσὸν (965) καὶ ἄλλας τινὰς πόλεις. Διὰ τῆς διαλύσεως τοῦ κράτους τῆς Ταρσοῦ, ὁ Νικηφόρος Β’ ἀπήλλαξε τὴν Μ. Ἀσίαν ἀπὸ τὰς ἀπιδρομὰς τῶν Ἀράβων. Δὲν ἐσταμάτησεν ὁ αὐτοκράτωρ, ἀλλὰ ἐπροχώρησεν εἰς τὴν Συρίαν, ἀπελευθερώσας τὴν Ἀντιόχειαν, ἡ ὄποις εὑρίσκετο εἰς τὰς χειρας τῶν Ἀράβων τρεῖς καὶ περισσότερον αἰῶνας. Ἡ ἀπελευθέρωσις τῆς Κρήτης, Κιλικίας καὶ Συρίας συνετέλεσε νὰ ἀπελευθερωθῇ ἡ Κύπρος, διὰ τοῦ Στρατηγοῦ Νικήτα Χαλκούτση, ἀπὸ τὴν ἀραβικὴν κατοχήν.

Ἐπὶ τοῦ Νικηφόρου Β’ ἥρχεται νέος βουλγαρικὸς πόλεμος. Οἱ Βουλγαροί, ὅπως εἴδομεν, μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Συμεὼν (927) εὐρίσκοντο εἰς φιλικὰς σχέσεις μὲ τὸ Βυζάντιον. Ὁ βασιλεὺς ὅμως τῶν Βουλγάρων Πέτρος δὲν ἦτο εἰλικρινής, διότι ἐπέτρεπεν εἰς τὸν Οὐγγρούς νὰ διέρχωνται διὰ τῆς Βουλγαρίας καὶ νὰ λεηλατοῦν τὰς Βυζαντινὰς ἐπαρχίας, ἰδίως τὴν Θράκην. Ὁ Φωκᾶς, ἐπιστρέψας ἐκ τῆς νικηφόρου κατὰ τῶν Ἀράβων ἐκστρατείας, δὲν ἤρεχθη τὴν κατάστασιν, ἐμήνυσε δὲ εἰς τὸν βασιλέα τῶν Βουλγάρων Πέτρον νὰ φανῇ εἰλικρινής εἰς τὴν συναφθεῖσαν μετὰ τοῦ Βυζαντίου εἰρήνην, νὰ ἐμποδίσῃ τὴν διάβασιν τῶν Οὐγγρῶν καὶ νὰ παύσῃ νὰ συνεργάζεται μετ’ αὐτῶν.

Ἐπειδὴ ὅμως δὲν ἴκανοποιήθη ἡ ἀπαίτησίς του, ὁ Νικηφόρος ἐστράφη κατὰ τῶν Βουλγάρων. Διέπραξεν ὅμως τὸ σφάλμα νὰ καλέσῃ τοὺς Ρώσους κατὰ τῶν Βουλγάρων, ἀποστείλας δῶρα καὶ χρήματα εἰς τὸν ἡγεμόνα τῶν Ρώσων Σβιατοσλάβον ἢ Σφενδοσλάβον, διότις, νικήσας τοὺς Βουλγάρους, δὲν ἐπέστρεψεν εἰς τὴν χώραν του, ἀλλ’ ἥρχισεν ἐπιδρομὰς εἰς τὰς πλουσίας ἐπαρχίας τοῦ Βυζαντίου. Ὁ Νικηφόρος γρήγορα ἀντελήθη τὸ σφάλμα του, ἀλλὰ δὲν ἐπρόφθασε νὰ λύσῃ τὸ ζήτημα, δολοφονηθείς, διάδοχός του δὲ ἐκάθαρισε τοὺς λογαριασμούς μὲ τοὺς Ρώσους.

Ἐπίσης ἐπὶ Νικηφόρου Φωκᾶ, ὁ Βασιλεὺς “Οθων Α’ (936—973) τῆς νέας μεγάλης αὐτοκρατορίας, τῆς γνωστῆς ὡς ‘Αγία Ρωμαϊκὴ αὐτοκρατορία τοῦ Γερμανικοῦ ἔθνους»

έλαβε τὸν τίτλον « αὐτοκράτωρ τῶν Ρωμαίων » (Imperator Romanorum) καὶ ἐξήτησεν ἀπὸ τὸ Βυζάντιον νὰ ἀναγγωρίσῃ τὸν τίτλον του. Πρὸς τοῦτο ἀπέστειλεν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν τὸν ἐπίσκοπον Κρεμώνης Λιούτιπ τὸν φάνταστον, διότις ἔγραψε πολλὰς συκοφαντίας καὶ ψεύδεις κατὰ τοῦ αὐτοκράτορος καὶ τοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ ὡς ἐκ τούτου δύναται νὰ θεωρηθῇ ὁ πρῶτος μισέλλην εἰς τὴν Δύσιν.

Ο Νικηφόρος Φωκᾶς ἔλαβε μέτρα οἰκονομικὰ καὶ ἐνδιεφέρθη διὰ τὴν στρατιωτικὴν νομοθεσίαν. Κατὰ παραγγελίαν του ἐγράψησαν στρατιωτικαὶ μελέται, αἱ ὅποιαι φέρουν τὸ ὄνομά του. Ο Φωκᾶς ἐχειάσθη πολλὰ χρήματα διὰ τὸν συνεχῆ κατὰ τῶν Ἀράβων ἀγῶνα. Διὰ τοῦτο περιώρισε τὰς δαπάνας καὶ ἐφορολόγησε τοὺς πλουσίους καὶ τὰ ἐκκλησιαστικὰ κτήματα. Ἀντιθέτως ηὕξησε τὰς στρατιωτικὰς δαπάνας καὶ ἐφρόντισε μὲ κάθε τρόπον νὰ ἐνισχύσῃ τοὺς στρατιώτας, ὅπως μετὰ προθυμίας ὑπηρετοῦν τὸ κράτος.

Ο αὐτοκράτωρ Φωκᾶς περιποιεῖ τιμὴν εἰς τὸ Βυζάντιον, ὅχι τόσον ὡς πολιτικός, διότι διέπραξε σφάλματα, ἀλλ᾽ ὡς στρατιωτικός, διότι ὑπῆρξεν ἐκ τῶν μεγαλυτέρων τοῦ Βυζαντίου. Ο γενναῖος αὐτὸς αὐτοκράτωρ εἶχε κακὸν τέλος. Ο ἀνεψιός του Τσιμισκῆς, συνεννοηθεὶς μὲ τὴν αὐτοκράτειραν Θεοφανώ, εἰσῆλθε τὴν νύκτα εἰς τὰ ἀνάκτορα καὶ ἐφόνευσε τὸν αὐτοκράτορα εἰς τὸ δωμάτιόν του, καθ' ἥν ὕραν ἐκοιμᾶτο. Τὸ μαρτυρικὸν τέλος τοῦ Φωκᾶ ἐπροκάλεσε τὴν συγκίνησιν πολλῶν ἀνθρώπων, τινὲς τῶν ὅποιων ἔγραψαν ποιήματα καὶ ἀκολούθιαν ὡς εἰς ἄγιον, διότι ὑπῆρξε γνωστὴ ἡ θρησκευτικότης τοῦ Φωκᾶ.

18. Ιωάννης Τσιμισκῆς (969 - 976)

Η βασιλεία τοῦ Τσιμισκῆ, ἀν καὶ εἶχε παράνομον ἀρχήν, ὑπῆρξεν ἔνδοξος, διότι κατὰ τὴν ἐποχὴν αὐτὴν διεξήγθησαν πολλοὶ καὶ σκληροὶ πόλεμοι κατὰ τῶν ποικίλων ἐχθρῶν τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας. Κατ' ἀρχὰς ὁ Τσιμισκῆς ἐστράφη κατὰ τῶν Ρώσων, οἱ ὅποιοι διέβησαν τὸν Αἴμον καὶ ἐφθασαν εἰς Φιλιππούπολιν. Ο αὐτοκράτωρ ἀπέστειλε τοὺς γενναῖους στρατηγοὺς Βάρδαν Σκληρὸν καὶ Πέτρον Φωκᾶν κατὰ τῶν Ρώσων, τοὺς ὅποιους οἱ Βυζαντινοὶ ἐνίκησαν. Κατέπιν, τὴν ἀνοιξιν τοῦ 971, ἐξεστράτευσεν ὁ Ἰδιος ὁ Τσι-

μισκῆς, ἀφοῦ ἔλαβε μαζί του νέον σῶμα ἐκλεκτόν, τοὺς δὲ θανάτους, 30.000 στρατόν, πολὺ ἵππους καὶ πολιορκητικάς μηχανάς.

Ἐνῷ δὲ στρατὸς τοῦ Τσιμισκῆ διέβαινε τὸν Αἴμον, δὲ στόλος του, ἄνω τῶν 300 πλοίων, ἀνέπλεε τὸν Δούναβιν. Εἰς διάστημα μᾶς ἑβδομάδος ὁ Τσιμισκῆς κατόπιν ραγδαίας προειλάσεως, ἐνίκησε τοὺς Ρώσους πλησίους τῆς Πρεσλάβας (παρὰ τὸ σημερινὸν Τύρνοβον τῆς Βουλγαρίας) καὶ ἐκυρίευσε τὴν πόλιν. Κατὰ τὴν πολιορκίαν τῆς Πρεσλάβας διεκρίθη ὁ Θεοδόσιος Μεσονύκτης, δόστις ἀνέβη πρῶτος εἰς τὸ τεῖχος. Οὐ Τσιμισκῆς δὲν ἡσυχάζει, ἀλλὰ σπεύδει πρὸς τὸ Δορύστολον (σημερινὴν Σιλίστριαν), δύχυρὰν πόλιν, ἔνθα διέμενεν ὁ Σβιατοσλάβος.

Ἐν τῷ μεταξὺ οἱ Βούλγαροι ἔλαβον θάρρος καὶ ἐστράφησαν κατὰ τῶν Ρώσων. Παρὰ τὸ Δορύστολον συνήρθη πεισματώδης μάχη, καθ' ἣν οἱ στρατηγοὶ τοῦ Βυζαντινοῦ στρατοῦ ἔδειξαν γενναιότητα καὶ πεῖραν μεγάλην καὶ ὑπερίσχυσαν τῶν Ρώσων. Πολλαὶ χιλιάδες ρωσικοῦ στρατοῦ ἐφονεύθησαν καὶ πολλαὶ ἐτραυματίσθησαν. Οὐ Σβιατοσλάβος ἐξήτησεν εἰρήνην ἀπὸ τὸν Τσιμισκῆν καὶ τὴν ἄδειαν νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὴν γάρων του. Καθ' ὅδὸν δύως ἐπετέθησαν κατὰ τοῦ Σβιατοσλάβου οἱ Πατσινάκαι, οἱ ὄποιοι κατέφκουν τὴν σημερινὴν Ρουμανίαν. Πολλοὶ Ρῶσοι κατεσφάγησαν ὑπὲρ αὐτῶν, καθὼς καὶ ὁ Σβιατοσλάβος.

Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἐπερατώθη ἡ εἰς Βουλγαρίαν κατὰ τῶν Ρώσων ἐκστρατεία τοῦ Τσιμισκῆ (971), δόστις ἐπανελθὼν εἰς Κωνσταντινούπολιν ἐτέλεσε θρίαμβον. Οὐ πατριάρχης, οἱ ἀρχοντες καὶ ὁ λαός μὲ δάφνας ὑπεδέχθησαν τὸν νικητὴν αὐτοκράτορα, ὁ ὄποιος ὅχι μόνον τόσον ταχέως κατέβαλε τὸν τρομερὸν Σβιατοσλάβον, ἀλλὰ καὶ, ἀναγκάσας τὸν βασιλέα τῶν Βουλγάρων Βόριν νὰ παραιτηθῇ, διέλυσε τὸ Βουλγαρικὸν κράτος καὶ ὑπήγαγε τὴν Βουλγαρίαν ἐκκλησιαστικῶς εἰς τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον. Οὐ Τσιμισκῆς προσήρτησε τὴν Βουλγαρίαν εἰς τὸ Βυζαντινὸν κράτος, ἀφοῦ τὴν διήρεσεν εἰς ἐπτά μεγάλα διαμερίσματα μὲ ἐγγωρίους διοικητὰς δονομαζομένους βοεβόδας.

Ἡρωϊκοὺς ἀγῶνας διεξήγαγεν ἐπίσης ὁ Τσιμισκῆς καὶ κατὰ τῶν Ἀραβῶν, οἵτινες εἶχον κατακτῆσει τὴν Αἴγυπτον καὶ εἶχον κτίσει τὴν πόλιν Κάιρον (Al Cahira = νικήτρια), ἡ ὄποια ἔγινε πρωτεύουσά των καὶ ἐκοσμήθη μὲ δονομαστὰ τζαμιά καὶ ἀνάκτορα. Μετὰ τὴν Αἴγυπτον, οἱ Ἀραβεῖς ἐστράφησαν πρὸς τὴν Συρίαν καὶ διὰ τοῦτο ἤλθον εἰς σύγκρουσιν μὲ τὸ Βυζαντινὸν κράτος.

‘Ο Τσιμισκής, πρὸς ἐκστρατεύσῃ κατὰ τῶν Ἀράβων, ἐρρύθμισε πολλὰς ὑποθέσεις τοῦ κράτους, ἔχειρίσθη μὲ πολιτικὴν ἐπιδεξιότητα τὸ ζήτημα τῆς Ἰταλίας καὶ εἰς τὸν “Οθωνα B”, υἱὸν τοῦ “Οθωνος A”, ἔδωκεν ὡς σύζυγον πριγκίπισσαν τοῦ Βυζαντίου, τὴν Θεοφανώ, κόρην τοῦ Κωνσταντίνου Πορφυρογενήτου. Διὰ τοῦ γάμου αὐτοῦ ὥφελήθη τὸ Βυζάντιον εἰς τὴν Κάτω Ἰταλίαν, διεδόθη ἡ βυζαντινὴ τέχνη καὶ τὰ Γράμματα. ‘Ο “Οθων B” κατεπολέμησε τοὺς Σαρακηνοὺς εἰς τὴν Κάτω Ἰταλίαν.

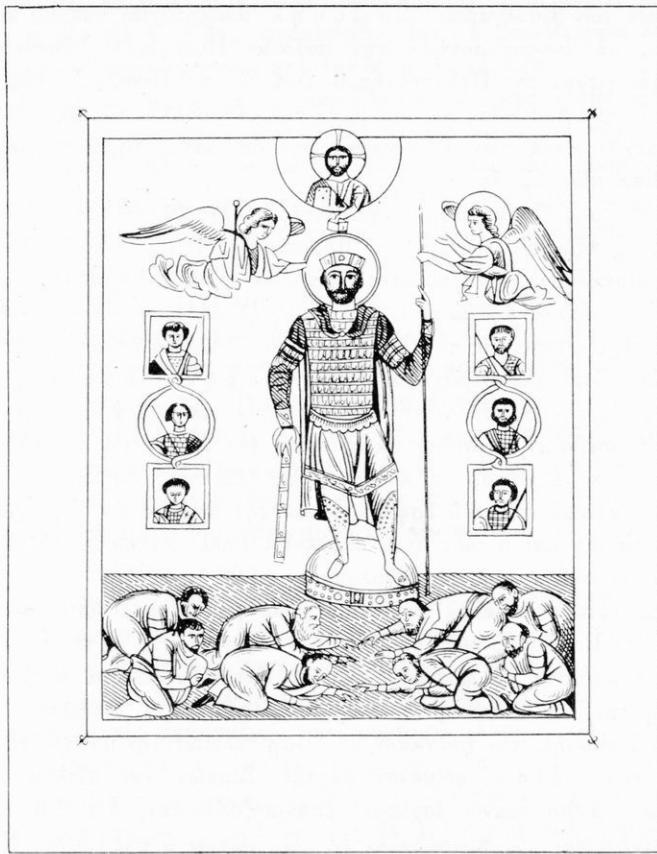
‘Ο Τσιμισκῆς ἐπίσης, λόγῳ οἰκονομικῆς εὐεξίας τοῦ κράτους, ἡδυνήθη νὰ καταργήσῃ τὴν φορολογίαν τοῦ καπνικοῦ, δηλ. τὸν φόρον δι’ ἑκάστην κάμινον πάσης οἰκίας, εἰς δὲ τὰ νομίσματα, ἀντὶ τῆς εἰκόνος τοῦ αὐτοκράτορος, ἐτοποθέτησε τὴν εἰκόνα τοῦ Χριστοῦ.

Μετὰ ταῦτα, ὁ Τσιμισκῆς, τὸ 974, ἐξεστράτευσε κατὰ τῶν Ἀράβων, τοὺς δόποίους ἐνίκησε εἰς τὸν “Ανω Τίγρητα καὶ εἰς τὴν Συρίαν καὶ ἐκυρίευσε μεγάλας πόλεις, τὴν Δαμασκόν, τὴν Βηρυτὸν καί, ἐὰν ἔμενεν δλίγον καιρὸν ἀκόμη θὰ εἰσήρχετο θριαμβευτής εἰς τὰ Ιεροσόλυμα. ‘Ο Τσιμισκῆς ἡσθένησε καὶ ἡνάγκασθη νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἔνθα ἀπέθανεν. Ὕποθέτουν, δτὶ ὁ θάνατός του προϊῆλθεν ἐκ βραδείας δηλητηριάσεως ὑπὸ τοῦ παρακοιμωμένου (δηλ. ἀρχιθαλαμηπόλου) Βασιλείου, δτὶς εἶχε προκαλέσει τὴν ἀγανάκτησιν τοῦ αὐτοκράτορος διὰ τὰς οἰκονομικὰς του καταχρήσεις εἰς βάρος τοῦ κράτους.

‘Ο ἡρωΐσμὸς τοῦ Τσιμισκῆς κατὰ τὰς ἐναντίους τῶν Ἀράβων ἐκστρατείας ἀφῆκε ζωηρὰν ἀνάμυνησιν εἰς τοὺς μεταγενεστέρους. Ιστορικὸς τῶν χρόνων τοῦ Τσιμισκῆς γράφει : « Οἱ λαοὶ ἔτρεμον τὴν ὁργὴν τοῦ Τσιμισκῆς, τὸ δὲ ξῖφος τῶν Χριστιανῶν ἐθέριζεν ὡς δρέπανον τοὺς ἀπίστους ».

19. Βασίλειος ὁ B' (976 - 1025)

Τὸν Τσιμισκῆν διεδέχθη ὁ νόμιμος διάδοχος τοῦ θρόνου Βασίλειος B', υἱὸς τοῦ Ρωμανοῦ B', ἐνῷ δὲ Κωνσταντῖνος H', ἀδελφὸς τοῦ Βασιλείου, τιμητικῶς μόνον κατ’ ὄνομα συνεβασίλευσε. Δύο μεγάλαι στάσεις ἐτάραξαν τὸ κράτος κατὰ τὴν ἀρχὴν τῆς βασιλείας τοῦ νέου αὐτοκράτορος, ἡ στάσις τοῦ στρατηγοῦ Σκληροῦ εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν καὶ τοῦ Βάρδα Φωκᾶ. ‘Ο Βασίλειος B' ἐνίκησε τοὺς ἐπαναστάτας κατόπιν σκληρῶν ἀγώνων καὶ ἀποκατέστησε τὴν

45. Βασιλείος Β' ὁ Βουλγαροκτόνος

(Μικρογραφία 11ου αιώνος, της Μαρκιανῆς Βιβλιοθήκης τῆς Βενετίας).
Ο αυτοκράτωρ εἰκονίζεται μὲν ἐπίσημον πολεμικὸν ἔνδυμα, φορεῖ θώρακα καὶ
ὑψηλὰ ἐρυθρὰ ὑπόδηματα. Εἰς τοὺς πόδας του πίπτουν ξένοι ἀρχοντες — πιθανῶς
Βούλγαροι — καὶ τὸν προσκυνοῦν.

ήσυχίαν εἰς τὸ κράτος. Βεβαίως, ἐκτὸς τῆς ἐσωτερικῆς ἀναρχίας, τὴν
ὅποιαν ἐδημιούργησαν αἱ στάσεις, ἐδαπανήθη ἄφθονον χρῆμα καὶ ἐφο-
νεύθησαν περίφημοι στρατηγοί.

Ἐπωφελούμενος τῶν ἐμφυλίων ἀγώνων τοῦ βυζαντινοῦ κράτους

δέ ήγεμών τῶν Βουλγάρων Σαμουήλ, ἀνεκηρύχθη τσάρος καὶ κατώρθωσε νὰ ἀνασυγκροτήσῃ τὴν παλαιὰν Βουλγαρίαν, ἐπεχείρει δὲ ἐπιδρομὰς μέχρι τῆς Πελοποννήσου. Διὰ τοῦτο ὁ Βασίλειος, εὐθὺς ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τῆς βασιλείας του καὶ μετὰ τὴν καταστολὴν τῶν στάσεων, ἤρχισε τραχὺν κατὰ τῶν Βουλγάρων ἄγῶνα, ὅστις διήρκεσε μετὰ μικρῶν διακοπῶν 42 ἔτη.

‘Ο πόλεμος ἔλαβεν ἄγριον χαρακτῆρα, εἶχε θέατρον ὅλας τὰς χώρας τὰς μεταξὺ τοῦ Δουναβέως, ’Αδριατικῆς, ’Αμβρακικοῦ κόλπου καὶ τῶν Θερμοπυλῶν καὶ παρουσίασε διαφόρους φάσεις. Οἱ Βούλγαροι ἐφάνησαν κατ’ ἀρχὰς ἀδάμαστοι. ‘Ο Σαμουήλ ἐξέτεινε τὰς ἐπιχειρήσεις του καὶ εἶχε φύσει εἰς τὴν Πελοπόννησον. ’Αλλ’ ὁ στρατὸς τῆς αὐτοκρατορίας, ὑπὸ τὸν στρατηγὸν Νικηφόρον Οὐρανόν, ἐπροχώρησεν εἰς τὴν Θεσσαλονίκην καὶ Λάρισαν καὶ μετὰ σύντομον ὄδοιπορίαν προσέβαλεν αἰφνιδιαστικῶς παρὰ τὸν Σπερχειὸν ποταμὸν τοὺς ἐπιστρέφοντας Βουλγάρους καὶ τοὺς διεσκόρπισε. Σημαντικὸν μέρος τοῦ Βουλγαρικοῦ στρατοῦ ἐσφάγη κατὰ τὴν συμπλοκήν, ἐπληγώθησαν δὲ ὁ Σαμουήλ καὶ διοίστησεν τοὺς μόλις κατώρθωσαν διὰ τῶν δρέων νὰ ἐπανέλθουν εἰς τὴν Βουλγαρίαν (996).

‘Απὸ τότε ὁ πόλεμος περιωρίσθη εἰς τὴν Μακεδονίαν καὶ Βουλγαρίαν. ‘Ο Βασίλειος κατ’ ἔτος σχεδὸν ἐξεστράτευε κατὰ τῶν Βουλγάρων, ἐγκαθίστα δὲ φρουρούς εἰς τὰ ἀπελευθερούμενα φρούρια, ὡς τὴν Βέροιαν, τὰ Σέρβια, τὰ Βοδενά (1002). ‘Ο Βασίλειος, ἀπωθῶν τὸν Σαμουήλ, τὸν ἡνάγκασε νὰ δώσῃ τελειωτικὴν μάχην τὸ 1014, εἰς τὸ Κλειδίον, κείμενον μεταξὺ Σερρῶν καὶ Μελενίκου. Οἱ Βούλγαροι ἀνθιστάμενοι ἴσχυρῶς ἐπανικοβλήθησαν, ὅτε διὰ κυκλωτικῆς κινήσεως τοὺς προσέβαλεν ἐκ τῶν νότων ὁ στρατηγὸς Νικηφόρος Ξιφίας. ‘Ο Βασίλειος κατέλαβε τὸ στενόν καὶ συνέλαβε χιλιάδας αἰχμαλώτων. ‘Ο Σαμουήλ μόλις διεσώθη ἔφιππος καὶ ἀπέθανε μετ’ ὅλιγον ἀπὸ τὴν λύπην του.

‘Ο πόλεμος ἐξηκολούθησεν ἀλλα τέσσαρα ἔτη καὶ ἐληξε μὲ τὴν τελειωτικὴν νίκην τοῦ αὐτοκράτορος Βασιλείου. Τὰ φρούρια, τὰ ὄποια οἱ Βούλγαροι κατεῖχον εἰς τὴν Μακεδονίαν καὶ τὴν Ἀλβανίαν, παρεδόθησαν τὸ ἐν κατόπιν τοῦ ἄλλου. ‘Η Βουλγαρία ὑπετάγη τὸ 1018 καὶ ἔγινε βυζαντινὴ ἐπαρχία, διοικουμένη ἀπὸ ἀπεσταλμένον τοῦ αὐτοκράτορος, καὶ παρέμεινεν ἡσυχος ἐπὶ δύο περίου αἰῶνας. ‘Ο Βασίλειος μετὰ τὴν νίκην ἐδείχθη ἐπιεικῆς καὶ μεγαλόφρων ἀπέναντι τοῦ Βουλ-

γαρικοῦ λαοῦ καὶ τῶν συγγενῶν τοῦ Σαμουήλ. Διετήρησεν ἐπίσης ὁ Βασίλειος τὴν εἰς τὸ εἶδος φορολογίαν, ἀφοῦ ὁ βουλγαρικὸς λαὸς ἦτο γεωργικὸς καὶ κτηνοτροφικὸς καὶ δὲν διέθετε χρήματα.

‘Ο Βασίλειος μετὰ ταῦτα περιώδευσε τὰς κατακτηθείσας χώρας ἐπευφημούμενος πανταχοῦ, διὰ νὰ ἴδῃ ἐκ τοῦ σύνεγγυς τὴν κατάστασιν τῆς χώρας. “Αλλα φρούρια κατηδάφισε καὶ ἄλλα ἀνήγειρε πρὸς καλυτέραν ἀμυναν τοῦ κράτους. Κατῆλθεν ὁ Βασίλειος μέχρις Ἀθηνῶν, ἔνθα ἀπηγόθυνε δέησιν εἰς τὴν Θεοτόκον ἐν τῷ Παρθενῶνι, ὃ διποῖος τότε εἶχε μεταβληθῆ εἰς ναὸν τῆς Παναγίας. Ἐκεῖθεν διὰ θαλάσσης ἐπανῆλθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν, δόπου ἐτέλεσε μεγαλοπρεπῆ θρίαμβον καὶ τελετάς, τότε δὲ ἀνευφημάθη Βούλγαρον τόνος.

Κατὰ τοὺς χρόνους αὐτούς οἱ Ρῶσοι ἀσπάζονται τὸν χριστιανισμόν, ἡ ἀδελφὴ δὲ τοῦ Βασιλείου “Αννα ἔλαβε σύζυγον τὸν ἡγεμόνα τῶν Ρώσων Βλαδίμηρον Α’, δστις εἶχε βαπτισθῆ χριστιανὸς εἰς τὴν Χερσῶνα. ‘Ο Βλαδίμηρος διέδωκε τὸν χριστιανισμὸν εἰς τὴν χώραν του καὶ κατὰ χιλιάδας ὁ ρωσικὸς λαός, ἀκολουθήσας τὸ παράδειγμα τοῦ ἡγεμόνος του, ἐβαπτίσθη εἰς τὸν ποταμὸν Βορυσθένη (σήμερον Δνείπερ).

Τὴν ρωσικὴν Ἐκκλησίαν ἐκυβέρνα μητροπολίτης, δστις διωρίζετο ἀπὸ τὸ πατριαρχεῖον τῆς Κωνσταντινουπόλεως, καὶ εἶχε τὴν ἔδραν του εἰς τὸ Κίεβον, τὸ διποῖον κατέστη ιερὰ πόλις τῶν Ρώσων. Μὲ τὸν ἐκχριστιανισμὸν τῶν Ρώσων διεδόθη ὁ βυζαντινὸς πολιτισμὸς καὶ ἐπῆλθεν ἔξημέρωσις καὶ ἀνάπτυξις τοῦ ρωσικοῦ λαοῦ. “Αλλως τε πολλοὶ λαοί, ἐκχριστιανισθέντες ὑπὸ τοῦ Βυζαντίου, δφείλουν τὰ πρῶτην των ἀνάπτυξιν χρεωστοῦν εἰς τὸν ἐλληνικὸν πολιτισμὸν καὶ τὰ ἐλληνικὰ Γράμματα τοῦ Βυζαντίου.

‘Ο προσηλυτισμὸς τοῦ μεγάλου ρωσικοῦ ἔθνους (989) εἰς τὸν χριστιανισμὸν προσέδωκε μεγάλην δύναμιν καὶ δόξαν εἰς τὴν Ὁρθοδοξὸν ἥμῶν Ἐκκλησίαν. ‘Ομοίως ἐπὶ Βασιλείου Β’ ὀλοκληρώθη καὶ ἐστερεώθη ἡ διάδοσις τοῦ Χριστιανισμοῦ εἰς τοὺς Δαλμάτας, Σέρβους καὶ Κροάτας, οἱ διποῖοι ἀπὸ τοῦ Ἡρακλείου καὶ τοῦ Βασιλείου Α’ εἶχον γίνει χριστιανοί.

‘Ο Βασίλειος Β’ διεξήγαγε καὶ ἄλλους πολέμους σκληρούς. ‘Εξεστράτευσεν ὁ ἕδιος εἰς τὴν Συρίαν κατὰ τῶν Ἀράβων, ὅδηγῶν ἐκλεκτὸν στρατὸν καὶ ἐστερέωσε τὴν κατοχὴν τῆς Συρίας. ‘Ολίγον βρα-

δύτερον κατέλαβε τὴν Ἀρμενίαν καὶ τὴν Γεωργίαν μέχρι τῆς Κασπίας θαλάσσης (1022).

Ἐπίσης ὁ Βασίλειος κατώρθωσε νὰ ἀνακτήσῃ τὸ μεγαλύτερον μέρος εἰς τὴν Κάτω Ἰταλίαν μὲ τὸν ἴνχωντατὸν στρατηγὸν Βασίλειον Βοῶν οὐαννηνην (1018), δόστις ἐστερέωσε τὴν Βυζαντίνην ἀρχήν, κτίσας πολλὰς πόλεις καὶ φρούρια. Ἐκ τῆς πολιτικῆς τοῦ Βυζαντίου εἰς τὴν Κάτω Ἰταλίαν ὡς σφάλμα δύνανται νὰ θεωρηθοῦν αἱ οἰκονομικαὶ εὔκολίαι πρὸς τὴν Ἐνετίαν, ἡ ὅποια ἀπὸ τὸν 11ον αἰῶνα ἀπέκτησε τεραστίαν δύναμιν. Οἱ ἀγῶνες τοῦ Βυζαντίου εἰς τὴν Ἰταλίαν κατὰ τῶν Σαρακηνῶν καὶ βραδύτερον κατὰ τῶν Νορμανδῶν προεκάλεσαν τὰ βαρέα ἀνταλλάγματα εἰς τὴν Ἐνετίαν, ἡ ὅποια μὲ τὸ ναυτικὸν τῆς κατέστη ἀπαραίτητος σύμμαχος τοῦ Βυζαντίου. Οἱ Ἐνετοὶ ἐπλήρωνον εἰς τὸ ἔξης τελωνειακὸν φόρον ἐπὶ τῶν εἰσαγομένων καὶ ἔξαγομένων ἐμπορευμάτων κατὰ 20—50% ἐλαφρότερον καὶ πιέζοντες τὸ Βυζάντιον, ἐπετύχανον διαρκῶς μεγαλυτέρας οἰκονομικὰς προνομίας. Αἱ φιλικαὶ σχέσεις τῶν Ἐνετῶν μετὰ τοῦ Βυζαντίου ἀπέφερον μεγάλα κέρδη εἰς τοὺς πρώτους, διότι οὕτοι εἶχον συγκεντρώσει εἰς χεῖρας τῶν τὸ μονοπώλιον τοῦ ἐμπορίου κατὰ θάλασσαν.

Συγκεφαλαιοῦντες τὰ ἀνωτέρω, βλέπομεν ὅτι ἡ Βυζαντίνη αὐτοκρατορίᾳ ἐπὶ Βασιλείου Β' ἔλαβε τόσον μεγάλην ἔκτασιν, ὃσην μόνον ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ ἐγνώρισε, δηλ. ἀπὸ τοῦ Δουνάβεως ποταμοῦ μέχρι τοῦ Τίγρητος καὶ τῆς Συρίας καὶ ἀπὸ τὴν Κασπίαν θάλασσαν καὶ Ἀρμενίαν μέχρι τῆς Ἰταλίας. Ἡ βασιλεία τοῦ Βουλγαροκτόνου ἀποτελεῖ μίαν ἀπὸ τὰς λαμπροτέρας περιόδους τοῦ Βυζαντίου κράτους, διότι τοῦτο ὅχι μόνον ἐπεξετάθη, ἀλλὰ μὲ τὰς νίκας ἐναντίον τῶν ποικίλων ἔχθρῶν του ἀνέλαβε τὴν παλαιὰν αἰγλὴν καὶ δόξαν. Ὁ Βασίλειος Β' ἀνεδείχθη ὁ σπουδαιότερος αὐτοκράτωρ τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας, κατὰ τὸν ἴστορικὸν δὲ Μιχαὴλ Χωνιάτην, ὁ ἐνδοξότερος τοῦ Βυζαντίου.

Οἱ μακροχρόνιοι σκληροὶ ἀγῶνες διεμόρφωσαν τὸν χαρακτῆρα τοῦ Βασιλείου ἐνεργητικόν, ἀποφασιστικὸν καὶ συγκεντρωτικόν. Ὁ Βασίλειος ὑπῆρξεν αὐστηρός, λιτός, οἰκονόμος καὶ ἀδιάφορος πρὸς κάθε ματαιότητα. Κατὰ τὰς τελευταίας του στιγμὰς ἐζήτησε νὰ ταφῇ ὡς ἀπλοῦς στρατιώτης ἔξω τειχῶν, εἰς τὸ πεδίον τοῦ Ἀρεως, ὅπου ἐγίνοντο στρατιωτικαὶ συγκεντρώσεις. Εἶναι ἀληθές, ὅτι πλησίον του δὲν ἐμφώθησαν πολιτικοὶ ἀνδρες οὕτε ἐφρόντισε περὶ καλῶν διαδόχων του.

Διὰ τοῦτο μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Βασιλείου Β' (1025) σημειοῦται παρακμὴ καὶ ἀνικανότης τῶν πολιτικῶν ἀρχηγῶν καὶ αὐτοκρατόρων.

20. Τελευταῖοι Μακεδόνες αὐτοκράτορες

Τὸν Βασίλειον διεδέχθησαν ἐξ αὐτοκράτορες, γόνοι τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας (μέχρι τοῦ 1056), κατὰ τὸ πλεῖστον ἀνίκανοι καὶ ἀπειροι, ὡς ὁ ἀδελφός του Κωνσταντῖνος Η' (1025—1028), δοτις ἐφόροντις μόνον διὰ τὸ κυνήγιον, τὰς διάσκεδάσεις καὶ τὰς ἴπποδρομίας.

Τοῦτον θανόντα διεδέχθη ἡ θυγάτηρ του Ζωή, ἡ ὄποια ἀνεβίβασεν εἰς τὸν θρόνον τὸν σύζυγόν της Ρωμανὸν Γ' τὸν Ἀργυρὸν ἢ Ἀργυρόπιουλον (1028—1034), δοτις ὑπῆρξεν ἐντελῶς ἀνίκανος.

Μετὰ τὸν θάνατον τούτου ἡ Ζωή ἀνεβίβασεν εἰς τὸν θρόνον τὸν δεύτερον σύζυγόν της, τὸν Μιχαὴλ Δ' τὸν Παφλαγόνα (1034—1041) καὶ κατόπιν τὸν θετὸν υἱόν της Μιχαὴλ Ε' τὸν Καλαφάτην (1041—1042), ἀνεψιὺὸν τοῦ Μιχαὴλ Δ'. Ο Μιχαὴλ Ε', ἀπεμάκρυνε τὴν Ζωὴν εἰς μοναστήριον, ἀλλὰ ὁ λαὸς ἤγαπα τὴν Ζωὴν παρὰ τὰς ἀνοησίας της, διότι ἦτο νόμιμος κληρονόμος τοῦ Βασιλείου Βουλγαροκτόνου. Τόσον βραχεῖα ἦτο ἡ ἀνάμνησις τοῦ Βασιλείου Β', ὥστε τὸ πλῆθος ἔτρεφεν ἀφοσίωσιν πρὸς τὴν δυναστείαν αὐτοῦ. Ο Μιχαὴλ Ε' ἐτυφλώθη καὶ ἐξωρίσθη, ἡ δὲ Ζωὴ ἔλαβεν εἰς προγωρημένην ἡλικίαν καὶ τρίτον σύζυγον τὸν Κωνσταντῖνον Θ' τὸν Μονομάχον (1042—1055), ὁ ὄποιος μετὰ τὸν θάνατον τῆς Ζωῆς (1053) ἐβασίλευσεν ὡς νόμιμος κληρονόμος αὐτῆς.

Ο γενναῖος τότε στρατηγὸς Γεώργιος Μανιάκης ἀνεκήρυξε ἐναὐτὸν αὐτοκράτορα καὶ, συλλέξας στρατόν, ἐνῷ εὑρίσκετο εἰς τὴν Κάτω Ἰταλίαν, ἐπροσώρει διὰ τῆς Ἐγνατίας ὁδοῦ πρὸς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Κατ' αὐτοῦ ἐστάλη στρατὸς αὐτοκρατορικός, ὁ ὄποιος ἐνικήθη, ἐπληγώθη δόμως ὁ Μανιάκης καὶ ἀπέθανεν. Ο Μονομάχος, ἀμαχος ὅπως ἦτο, περιεφρονεῖτο ἀπὸ τοὺς στρατιωτικούς, καὶ πολλοὶ στρατηγοὶ ἐπανεστάτησαν κατ' αὐτοῦ.

Ο Μονομάχος ἤλαττωσε τὸν στρατόν, τὴν διεύθυνσιν τῶν θεμάτων ἀνέθεσεν ὅχι εἰς στρατηγούς, ἀλλ᾽ εἰς διοικητικούς ὑπαλλήλους, τοὺς πραΐτορας, καὶ ἐπέβαλεν ἀντὶ τῶν στρατιωτικῶν ὑποχρεώ-

σεων τὴν πληρωμήν χρημάτων, τὰ ὅποια ἔχρειαζετο διὰ τὴν σπάταλον ζωήν του. Ὁρθῶς δὲ ὁ ἴστορικὸς Κεδρογός παρατηρεῖ « ἐξ ἑκείνου τοῦ βασιλέως (τοῦ Μονομάχου) καὶ τῆς ἑκείνου ἀσωτείας... τὰ Ρωμαίων ἤρξατο φθίνειν πράγματα ».

Μετά τὸν Κωνσταντίνον Θ' ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον ἡ νεωτέρα ἀδελφὴ τῆς Ζωῆς Θεοδώρα (1055—1056), ἡ ὅποια εἶναι καὶ ἡ τελευταία βασίλισσα τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας.

Ἄξιόλογον γεγονός ἐπὶ τοῦ Κωνσταντίνου Θ' τοῦ Μονομάχου εἶναι ἡ ἐπιδρομὴ τῶν Ρώσων, ὅπο τὸν ἥγεμόνα αὐτῶν Ἰαροσλάβον, μὲ στρατὸν καὶ στόλον κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ὁ μάγιστρος Βασίλειος Θεοδώρος οὐκέτι οὐδὲν μὲ δλίγα πλοῖα ἐπετέθη κατὰ τῶν τετρακοσίων ρωσικῶν καὶ μὲ τὸ ὑγρὸν πῦρ κατέκαυσεν ἐπτά, τοῦτο δὲ ἐπέφερεν σύγχυσιν εἰς τοὺς Ρώσους, οἱ ὅποιοι πανικόβλητοι ἐφρίψθησαν εἰς τὴν θάλασσαν, ἔνθα κατὰ χιλιάδας ἐπνίγησαν. Τοὺς περισσότερους Ρώσους ἐπιστρέφοντας εἰς τὴν χώραν των κατέκοψε παρὰ τὴν Βάρναν ὁ στρατηγὸς Κατακαλῶν Κεκαυμένος (1043).

Ἐκτοτε οἱ Ρῶσοι δὲν ἀπασχολοῦν τὸ Βυζάντιον, διότι διηρέθη τὸ κράτος των, περιῆλθεν εἰς ἀναρχίαν καὶ ὑπετάγη εἰς τοὺς Μογγόλους, οἱ ὅποιοι εἶχον ἔλθει ἀπὸ τὴν Ἀσίαν. Πολὺ βραδύτερον ἡ Ρωσία διωργανώθη ἐκ νέου καὶ ἀπετέλεσε τὸ μέγα ρωσικὸν κράτος τῶν νεωτέρων χρόνων.

Ἄλλοι ἐχθροί, οἱ Πατσινάκι καὶ συγγενεῖς τῶν Τούρκων, εἶχον ἐγκατασταθῆ ἐπὶ τὴν Ρουμανίαν καὶ εἶχον ἰδρύσει κράτος, ἐντεῦθεν δὲ ἐπεχείρουν ἐπιδρομὰς εἰς τὰς ἐπαρχίας τοῦ Βυζαντίου κράτους. Ἐπὶ Κωνσταντίνου Θ' τοῦ Μονομάχου ἐπροχώρησαν μέχρι τῆς Μακεδονίας καὶ συνεκρούσθησαν μὲ τὸν στρατὸν τοῦ Βυζαντίου εἰς πολλὰ σημεῖα. Κατ' ἀρχὰς ἐνικήθησαν, ἀλλ' ἦσαν πολυάριθμοι καὶ ἐπροχώρησαν νοτιώτερον, δχι μακράν τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Κατὰ μίαν συμπλοκὴν ἔπεσεν ἡρωϊκῶς ὁ περίφημος στρατηγὸς Κατακαλῶν Κεκαυμένος. Οἱ Πατσινάκι τελικῶς ἀπεσύρθησαν, ἀφοῦ ἔλαβον ἀρκετὰ χρηματικὰ δῶρα καὶ τίτλους τιμητικούς (1053).

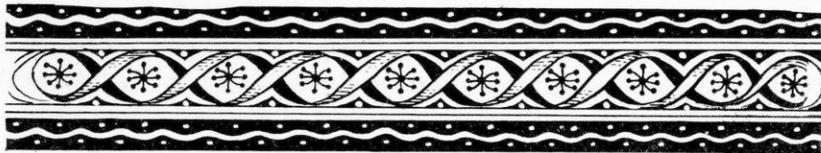
Σημαντικώτατον γεγονός τῶν χρόνων τούτων εἶναι τὸ ὄριστικὸν σχίσμα Ἀνατολικῆς καὶ Δυτικῆς Ἐκκλησίας (1054), ὅτε ἐν Κωνσταντινουπόλει πατριάρχης ἦτο διμιχαλής Κηρουλάριος. Οἱ λόγοι, οἱ προκαλέσαντες τὸ σχίσμα τῶν Ἐκκλησιῶν, ἦσαν αἱ ἀνανεωθεῖσαι περὶ πρωτείων ἀξιώσεις τοῦ πάπα καὶ

δογματικοί, διότι οἱ δυτικοὶ εἶχον προσθέσει εἰς τὸ Σύμβολον τῆς Πι-
στεως τὸ filioque, δηλ. ὅτι τὸ "Ἄγιον Πνεῦμα ἐκπορεύεται καὶ ἐκ τοῦ
Γίοῦ. 'Ο πατριάρχης εἰς τὰς ἀξιώσεις τοῦ πάπα ἀντέταξε τὴν Ἰσότητα
ὅλων τῶν Ἐκκλησιῶν καὶ ἐξήτησε νὰ λυθοῦν αἱ διαφοραὶ ἐν συνεννοή-
σει μὲ ὅλους τοὺς πατριάρχας.

Νεώτεροι σοφοὶ ρωμαιοκαθολικοὶ συγγραφεῖς διμολογοῦν, ὅτι οἱ
Βυζαντινοὶ ἐπέδειξαν ἀνεκτικότητα καὶ μετριοπάθειαν, μὴ ἔξαιρουμέ-
νου καὶ αὐτοῦ τοῦ φιλοδόξου καὶ πανισχύρου πατριάρχου Μιχαὴλ Κη-
ρουλαρίου, καὶ προσθέτουν, ὅτι τὸ σχίσμα ὀφέλεται μᾶλλον εἰς τοὺς
παπικοὺς ἀντιπροσώπους, ἐκτραπέντας εἰς ἀναθεματισμὸν τοῦ πατρι-
άρχου καὶ ὅλης τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας, χωρὶς νὰ ἔχουν πρὸς τοῦτο
ἔξουσιοδότησιν τοῦ ἥδη πρὸ τριμήνου ἀποθανόντος πάπα Λέοντος Θ'
(Θάνατος Λέοντος 13 Ἀπριλίου, ἀναθεματισμὸς ἀπὸ τοὺς ἀπεσταλμέ-
νους του τῶν Ἀνατολικῶν ἐπὶ τῆς ἀγίας Τραπέζης τῆς Ἀγίας Σοφίας
16 Ἰουλίου 1054). 'Ο Κηρουλάριος ἔξιστορῶν τὰ γενόμενα πρὸς τὸν
πατριάρχην Ἀντιοχείας Πέτρον, τέλη Ἰουλίου 1054, διμιλεῖ καὶ περὶ
«τῆς ἀρετῆς καὶ εὐγενείας καὶ γνώσεως τοῦ νῦν τελευτήσαντος
πάπα».

Οὕτως ἡ ἀλλως, τὸ σχίσμα, ὄριστικοποιηθὲν πλέον μὲ τὴν μετὰ τὸν
θάνατον τοῦ πάπα Λέοντος Θ' ἐνταθεῖσαν ἀδιαλλαξίαν τῶν Δυτικῶν,
ἴγινε πρόξενον πολλῶν κακῶν ὅχι μόνον ἐξ ἐπόψεως χριστιανικῆς δι'
ἀμφοτέρας τὰς Ἐκκλησίας, ἀλλὰ καὶ ἴδιαιτέρως ἀπὸ πολιτικῆς διὰ τὸ
Βυζάντιον, διότι ἔκτοτε ὁ πάπας καὶ οἱ χριστιανοὶ ἡγεμόνες τῆς Δύ-
σεως διέκειντο ἐχθρικῶς πρὸς αὐτό. Τέλος αἱ σταυροφορίαι καὶ τὰ ἐπα-
κόλουθα αὐτῶν ηὔρυναν τὸ μεταξύ Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως χάσμα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ 6ον

ΟΙ ΧΡΟΝΟΙ ΤΩΝ ΚΟΜΝΗΝΩΝ (1057 - 1185)

21. Ἰσαάκιος Α' Κομνηνὸς (1057 - 1059)

ΙΔΟΜΕΝ δτι οἱ τελευταῖοι αὐτοκράτορες τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας ἔφεραν τὸ Βυζαντινὸν κράτος εἰς κακὴν κατάστασιν. Δυστυχῶς ἡ ἀκαταστασία καὶ οἱ μεταξύ πολιτικῶν καὶ στρατιωτικῶν ἀνταγωνισμοὶ ἐξηκολούθησαν καὶ ἐνετάθησαν.

Τὴν Θεοδώραν, τὴν τελευταίαν βασίλισσαν τοῦ ἐνδόξου Μακεδονικοῦ οἴκου, διεδέχθη ὁ Μιχαὴλ ΣΤ' ὁ Στρατιωτικὸς (1056—1057), ὑποστηριχθεὶς ὑπὸ τῆς μερίδος τῶν πολιτικῶν καὶ τοῦ πατριάρχου Κηρουλαρίου. Οἱ Μιχαὴλ ΣΤ', συμπεριφερθεὶς κακῶς πρὸς τοὺς στρατιωτικούς καὶ παραγκωνίσας τοὺς ἵκανωτέρους στρατιωτικούς καὶ πολιτικούς, προεκάλεσεν ἐξέγερσιν αὐτῶν λόγῳ τῆς ἀνικανότητός του. Παρηγήθη ὅμως ἐγκαίρως πεισθεὶς ὑπὸ τοῦ πατριάρχου, δόστις τώρα μετὰ τῶν στρατιωτικῶν προώθησεν εἰς τὴν ἀρχὴν τὸν ἴσχυρὸν ἀνδρὸν Ἰσαάκιον Α' Κομνηνὸν (1057 — 1059), ἀρχηγέτην τῆς μεγάλης δυναστείας τῶν Κομνηνῶν.

Οἱ Ἰσαάκιος εἶχε πολλὰς ἀρετὰς καὶ ἀμέσως ἤρχισε νὰ τακτοποιῇ τὰ οἰκονομικὰ τοῦ κράτους, τὰ ὄποια εἶχον περιέλθει εἰς ἔλεσειν ἢν καταστασιν. Περιώρισε ποικίλας δαπάνας καὶ περιέκοψε τὰς δωρεὰς εἰς ἀνώτερα πολιτικὰ καὶ ἐκκλησιαστικὰ πρόσωπα, ἀδιαφορῶν ἐὰν θὰ καθίστατο ἀντιδημοτικός. Αὐτὸν τὸν εὐεργέτην του ἴσχυρὸν πατριάρχην Κηρουλαρίου, διαφωνήσαντα πρὸς τὰς οἰκονομίας του, ἀντικατέστησε διὰ τοῦ ἀξιολόγου ἀνδρὸς Κωνσταντίνου Γ' Λειχού δη. Δὲν κατώρθωσεν ὁ Ἰσαάκιος κατὰ τὸ διετὲς διάστημα, καθ' ὃ ἐβασίλευσε, νὰ ἐπιφέρῃ ριζικὴν βελτίωσιν τῶν οἰκονομικῶν, διότι προσβληθεὶς ὑπὸ ἀσθενείας, ἀπεσύρθη εἰς τὴν ὀνομαστὴν μονὴν τοῦ Στουδίου,

χροῦ ἀνεβίβασεν εἰς τὸν θρόνον τὸν φύλον του Κωνσταντίνου Δούκαν (1059—1067).

Οὗτος ἀνῆκεν εἰς τὴν οἰκογένειαν τῶν Δουκῶν, οἱ δποῖοι ἀπὸ τοῦ Λέοντος τοῦ Σοφοῦ προσεπάθησαν δι' ἐπαναστάσεων καὶ συνωμοσιῶν νὰ καταλάβουν τὸν θρόνον. 'Ο Κωνσταντίνος Δούκας δὲν διέγνωσε καλῶς τὸν τουρκικὸν κίνδυνον, οὔτε ἐφρόντισε δεόντως περὶ τῆς ὁχυρώσεως τῶν συνόρων καὶ περὶ τῆς βελτιώσεως τοῦ στρατοῦ. Καθ' ἦν στιγμὴν λοιπὸν οἱ Τούρκοι ἀπὸ τοῦ Δουνάβεως καὶ τῆς Περσίκης εἰσῆρχοντο εἰς τὰς ἐπαρχίας τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους, ἡ διακυβέρνησις εὑρίσκετο εἰς γειτραῖς προσώπου ἀκαταλήλου καὶ κατωτέρου τῶν περιστάσεων.

22. Σελτσοῦκοι Τούρκοι

Τὸ ἀραβικὸν κράτος ἀπὸ τοῦ θρόνου αἰῶνος ἤρχισε νὰ παρακμάζῃ, διότι ὁ θρησκευτικὸς φανατισμὸς καὶ ἡ πρώτη ὄρμὴ τῶν Ἀράβων ἔξητμισθησαν καὶ εἰς τὸ ἔξῆς ἔγιναν φιλήσυχοι καὶ ἀπόλεμοι ἔμποροι. 'Η διάσπασις τοῦ ἀραβικοῦ κράτους ὀφείλεται καὶ εἰς ἄλλους λόγους, εἰς τὸ πλῆθος τῶν ὑποτελῶν λαῶν, εἰς τὴν θρησκευτικὴν διαιρεσιν εἰς Σούνιτας καὶ Σχιτας καὶ εἰς τὴν γεωγραφικὴν ἕκτασιν, καθ' ὅσον ἡ μακρυνὴ Ισπανία δὲν ἤδυνατο νὰ ἀποτελῇ ἐνιαῖνον κράτος μὲ τὴν Μεσοποταμίαν.

Τότε παρουσιάσθη νέος λαὸς μογγολικῆς καταγωγῆς, οἱ Τούρκοι, οἱ ὄποιοι διηρημένοι εἰς πολλὰς φυλὰς, κατέκουν τὰς ἀνατολικῶς τῆς Κασπίας θαλάσσης πεδιάδας. Ἐκεῖ ἐδέχθησαν τὸν Ισλαμισμόν, πρᾶγμα σημαντικὸν διὰ τὴν τύχην τῆς βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας, καὶ μὲ σφρῆγος νέου λαοῦ καὶ τὴν ὄρμὴν νεοφωτίστου ἔξεγγύθησαν ἀπὸ τοῦ 10ου αἰῶνος καὶ ὑπὸ διαφόρους ἀρχηγούς, εἰς τὰς Ἰνδίας, εἰς τὴν Περσίαν, εἰς τὴν Συρίαν καὶ εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν. 'Ο Ισλαμισμὸς αὐτὴν τὴν φορὰν κατέστη ἀπειλητικὸς διὰ τὸ Βυζάντιον καὶ ἔμελλε νὰ ἔχῃ ἀνυπολογίστους συνεπείας διὰ τὴν ὑπαρξίν του.

Οἱ πρῶτοι Τούρκοι, τοὺς ὄποιούς ἐγνώρισε τὸ βυζαντινὸν κράτος, ἦσαν οἱ Σελτσούκοι, ἐπονομασθέντες ἐκ τοῦ ἱκανοῦ των ἀρχηγοῦ Σελτσούκ. Τούτους ἐκάλεσεν ὡς μισθοφόρους ὁ χαλίφης τῆς Βαγδάτης πρὸς ἀμυναν τοῦ κράτους του. 'Ο διάδοχος τοῦ Σελτσούκ Τογρούλ κατέλαβε τὴν Βαγδάτην καὶ περιώρισε τὸν χαλίφην εἰς τὰ θρησκευτικά του καθήκοντα, ἔλαβε δὲ τὸν τίτλον τοῦ βασιλέως (σουλτάνου).

Ἐπὶ τούτου ἡρχισαν φοβεραὶ ἐπιδρομαὶ εἰς τὴν Ἀνατολήν. Ἡ Ἰβηρία, ἡ Ἀρμενία, ἡ Μεσοποταμία καὶ ἡ Καππαδοκία δέχονται συχνάς ἐπιθέσεις, διότι οἱ φρουροὶ τῶν συνόρων δὲν ἀνθίστανται, καθ' ὅσον εῖχον ἀγανακτήσει ἀπὸ τὴν ἐγκατάλειψιν τοῦ κράτους, οὕτε σιτηρέσιον οὔτε χρήματα λαμβάνοντες. Οἱ Σελτοῦκοι, ἐκτὸς τοῦ ἀραβικοῦ διέλυσαν τὸ περσικὸν κράτος καὶ ἡρχισαν νὰ προελαύνουν εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν.

23. Ρωμανὸς Δ' Διογένης (1067 - 1071)

Ἡ σύζυγος τοῦ Κωνσταντίνου Δούκα Εύδοκία, θανόντος τοῦ ἀνδρός της μετὰ βασιλείαν ἔπειτα ἐτῶν, ἔλαβε δεύτερον σύζυγον, τὸν Ρωμανὸν Δ' τὸν Διογένην, γενναῖον στρατηγόν, διακριθέντα εἰς τὸν ἀγῶνα κατὰ τῶν Πατσινακῶν. Οὗτος ἀνεδείχθη εἰς τῶν ἀνδρειότερων αὐτοκρατόρων τοῦ Βυζαντίου, διότι, ἀντιληφθεὶς τὸν τουρκικὸν κίνδυνον, ἔσπευσε νὰ ὀργανώσῃ τὸν στρατόν, τοῦ ὄποιους ἡ ἐκγύμνασις καὶ ἐπιμελητεία εἶχε πρὸ πολλοῦ παραμεληθῆ.

Οἱ Ρωμανὸι, δέξις καὶ ἐνεργητικός ὡς ἦτο, ἐντὸς ὀλίγου χρόνου ἐπεχείρησε δύο ἐκστρατείας εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν. Περιώρισε τὰς ληστρικὰς ἐπιδρομὰς τῶν Τούρκων, οἱ δόποιοι καὶ ὀνομαστούς ναοὺς τῶν Χριστιανῶν εἷχον λεηλατήσει καὶ συγκρόνως ἐβελτίωσε τὰ ὀχυρὰ καὶ ἐνέθάρρυνε τὰς μακρυνάς φρουράς.

Ἄδικαιοι λόγγητος φαίνεται ἡ τρίτη ἐκστρατεία τοῦ Ρωμανοῦ εἰς τὴν Ἀρμενίαν, διότι ὁ διάδοχος τοῦ Τογρούλ "Αλπ - Αρσλάν (1063 - 1072) δὲν ἔσκόπευε νὰ συγκρουσθῇ μὲ τὸ Βυζάντιον καὶ προεκλήθη ἀπὸ τὸν Ρωμανόν, δόστις, προελάστας εἰς τὴν Ἀρμενίαν, κατέλαβε τὸ Ματζικέρτ, πλησίον τῆς λίμνης Βάν.

Οἱ "Αλπ - Αρσλάν, ἐπειδὴ ἦτο ἀνέτοιμος διὰ τὸν ἀγῶνα, ἐζήτησε νὰ συνεννοηθῇ μὲ τὸν Ρωμανόν, δόστις δυστυχῶς δὲν ἐδέχθη τὴν εἰρηνὴν τοῦ Τούρκου ἡγεμόνος ἔχων πεποιθησιν εἰς τὸν πολυάριθμον μισθοφορικὸν στρατόν του. "Ηρχισε σφοδρὰ μάχη (1071) κατὰ τὴν ὄποιαν, πολεμήσας γενναῖος ὁ Ρωμανός, ἐπληγώθη καὶ συνελήφθη αἰχμαλωτος. Οὐ νικητὴς "Αλπ - Αρσλάν προσηγένθη μὲ ἵπποτισμὸν πρὸς τὸν αἰχμαλωτισθέντα αὐτοκράτορα καὶ ἀπέδωκεν εἰς αὐτὸν τὴν ἐλευθερίαν, καθὼς καὶ εἰς τὸν λοιπὸν βυζαντινὸν στρατόν, λαβών πολλὰ χρήματα.

Ἡ ἥττα τοῦ Ματζικέρτ ἔχει μεγάλην σημασίαν, διότι οἱ Σελτσοῦκοι ἔκτοτε εἰσῆλθον ὀριστικῶς εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν, ἀπὸ τὴν ὄποιαν δὲν

δὲν ἔξεδιώχθησαν ποτὲ πλέον. Εύρωπαῖς ιστορικὸς θεωρεῖ τὴν ἡτταν ταύτην ὡς « τὴν μεγαλυτέραν καταστροφὴν τῆς βυζαντικῆς αὐτοκρατορίας ».

‘Η εἰδησίς τῆς καταστροφῆς τοῦ στρατοῦ εἰς τὸ Ματζικέρτ ἐνίσχυσε τὴν ἀντίδρασιν κατὰ τοῦ Ρωμανοῦ καὶ ἀνεκηρύχθη αὐτοκράτωρ ὁ Μιχαὴλ Ζ’ Δούκας (1071 — 1078), υἱός τοῦ Κωνσταντίνου Δούκα, τελείως ἀνίκανος καὶ ἀκατάληλος διὰ τὰς περιστάσεις. ‘Ο γενναῖος Ρωμανὸς τυφλωθείς, ἔξωρίσθη εἰς μίαν νῆσον τῆς Προποντίδος.

Οἱ Σελτσοῦκοι, ἐπωφελούμενοι ἀπὸ τὰ γεγονότα, κατέλαβον τὴν Μεσοποταμίαν, Συρίαν καὶ Παλαιστίνην καὶ εἰσέβαλον ἐκ νέου εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν, δηλ. ἡ αὐτοκρατορία ἔχασε χώρας, ἐκ τῶν ὁποίων ἐλάμβανε τοὺς καλυτέρους στρατιώτας καὶ τοὺς διαπρεπεστέρους στρατηγούς καὶ εἰσέπραττε τοὺς περισσοτέρους φόρους. ‘Εὰν μετὰ τὸν Ρωμανὸν ἀνήρχετο εἰς τὸν θρόνον ἵκανὸς αὐτοκράτωρ, ἀσφαλῶς δὲν θὰ ἦσαν τόσον δρμητικοὶ οἱ Τούρκοι εἰς τὴν προέλασίν των. ‘Ο διαδεχθεὶς τὸν “Αλπ-Αρσλάν Μαλέκ - Σάχ” κατέλαβε τὸ Ικόνιον καὶ τὴν Νίκαιαν καὶ τὸ 1079 τὴν Χρυσούπολιν, ἀπέναντι τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

Τοιουτοτρόπως οἱ Σελτσοῦκοι ὥρισαν κράτος ἀπέραντον ἀπὸ τοῦ “Ωξοῦ καὶ τοῦ Ινδοῦ μέχρις Αλγύπτου καὶ τῶν προθύρων τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

‘Ἐν τῷ μεταξὺ ἀνώτεροι στρατιωτικοὶ ἐστασίασαν καὶ ἡνάγκασαν τὸν ἀνίκανον Μιχαὴλ Δούκαν νὰ παραιτηθῇ, ἀνεκήρυξαν δὲ αὐτοκράτορα τὸν γηραιὸν στρατηγὸν Νικηφόρον Βοτανεύατην (1078 — 1081), ὅστις δύμας οὐδὲν σημαντικώτερον τοῦ προκατόχου του ἐπέτυχεν. ‘Ο Βοτανεύατης, ὅπως γίνη δημοφιλής, διένειμε δῶρα, χρήματα καὶ ἀξιώματα ἀφειδῶς, ἐπειδὴ δύμας δὲν ἐπήρκει τὸ δημόσιον ταμεῖον ἐκιβδήλευσε τὸ βυζαντινὸν νόμιμσμα καὶ ἐπετάχυνεν οὕτω τὴν κατάπτωσιν τοῦ κράτους.

Τοῦτον προσεπάθησαν ν’ ἀνατρέψουν φιλόδοξοι στρατηγοί, ἀλλ’ ἀπέτυχον, διότι ὁ ἵκανὸς στρατηγὸς του ‘Αλέξιος Κομνηὸς τοὺς ἐνίκησεν. ‘Ἐν τῷ μεταξὺ οἱ Τούρκοι ἐστερέωσαν τὴν ἀρχήν των εἰς τὴν Βιθυνίαν, ὑπὸ τὸν ἵκανὸν Σουλέϊμαν, ὅστις κατέστη ἀνεξάρτητος τοῦ Μαλέκ - Σάχ καὶ ὀνομάσθη σουλτάνος. ‘Ο Σουλεϊμάν συνηήψε συνθήκην μὲ τὸ Βυζάντιον καὶ κατέστη νόμιμος κύριος τοῦ κράτους του, ἀπελευθερώσας δὲ τοὺς δουλοπαροίκους, τοὺς καλλιεργοῦντας τὰ κτήματα τῶν ἀρχόντων τοῦ Βυζαντίου, ἀπέκτησε πιστούς ὑπηκόους.

Ο Ἀλέξιος, παρὰ τὸ νεαρὸν τῆς ἡλικίας του, εἶχε τόλμην, σύνεσιν, πολεμικὴν ἐπιδεξιότητα καὶ ἐκυβέρνα τὸ κράτος καλῶς, παρὰ τὴν κρισιμότητα, εἰς τὴν δύοιν εὑρίσκετο τοῦτο. Ο Ἀλέξιος ὑπεχρέωσε τὸν Νικηφόρον Βοτανειάτην νὰ παραιτηθῇ τοῦ θρόνου καὶ νὰ ἀποσυρθῇ εἰς μοναστήριον, δύοις συνήθως ἐγίνετο, ἐστέφθη δὲ αὐτὸς αὐτοκράτωρ ἐν τῇ Ἀγίᾳ Σοφίᾳ. Μὲ τὸν Ἀλέξιον κυρίως ἀρχίζει ἡ ἔνδοξος δύναστεία τῶν Κομνηνῶν, ἡ δύοια ἐκάθησεν εἰς τὸν θρόνον περισσότερον ἀπὸ 100 ἔτη καὶ ἔδωκε τὴν προτελευταίαν λάμψιν εἰς τὸ Βυζαντινὸν κράτος.

Ο Ἀλέξιος Κομνηνὸς κατήγετο ἐξ οἰκογενείας στρατιωτικῆς Θρακικῆς (ἐκ τοῦ χωρίου Κόμηνης τῆς Θράκης, Κομνηνὸς ὁ κάτοικος καὶ κατόπιν ὄνομα οἰκογενειακὸν), ἡ δύοια ἔδωκε πολλοὺς στρατηγούς καὶ ἔξαιρέτους πολιτικούς. Πάντας ὑπερέβαλεν ὁ Ἀλέξιος, δύστις, εὐρών τὸ κράτος εἰς ἀδίλιαν κατάστασιν, δηλ. χωρὶς χρήματα, χωρὶς στρατὸν καὶ εἰς ἐσωτερικὸν ἀναβρασμόν, κατώρθωσεν ἐντὸς διέγου χρόνου καὶ τὴν τάξιν νὰ ἀποκαταστήσῃ καὶ τὸ κράτος νὰ σώσῃ ἀπὸ τοὺς ἔξωτερικούς ἐχθρούς.

Οτε ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον ὁ Ἀλέξιος, οἱ Νορμανδοὶ εἶχον καταλάβει τὰς τελευταίας Βυζαντινὰς κτήσεις εἰς τὴν Ἰταλίαν καὶ ὁ Σουλεϊμάν καθίστα πρωτεύουσαν τοῦ μικρασιατικοῦ κράτους του τὴν Νίκαιαν. Κατ' ἀρχὰς ὁ Ἀλέξιος ἐστράφη κατὰ τῶν Νορμανδῶν, ἀφοῦ ἔξηστά του διὰ συνθήκης μετὰ τοῦ Σουλεϊμάν.

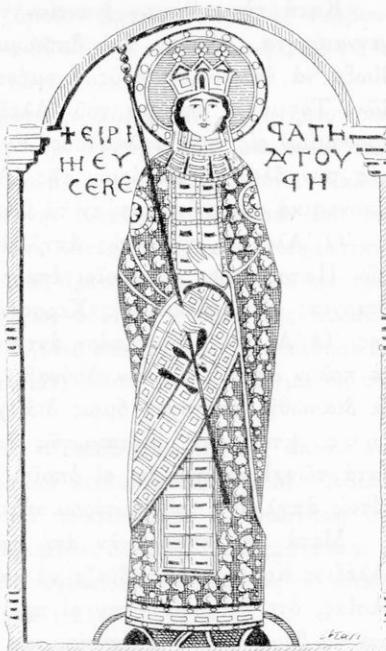
Οἱ Νορμανδοί, ὄρμώμενοι ἐκ τῆς ἐν τῇ Γαλλίᾳ Νορμανδίας, εἶχον ἐγκατασταθῆ ἐις τὴν Ν. Ἰταλίαν περὶ τὰ μέσατοῦ 11ου αἰῶνος. Μετὰ δυσκολίας μέχρι τοῦ 1054 κατελάμβανον πόλεις ἀνηκούσας εἰς τὸ Βυζάντιον, ἀν καὶ οὐχὶ ἀπαξ ἐπενέβησαν εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν διοίκησιν τῆς κάτω Ἰταλίας, εἴτε συνειργάσθησαν μὲ τοὺς Νορμανδούς. Ἀπὸ τοῦ 1054 δύμας καὶ ἔξης, δηλ. ἀπὸ τοῦ σχίσματος τῶν Ἐκκλησιῶν, οἱ Νορμανδοί, ὑποστηριζόμενοι ὑπὸ τοῦ πάπα, εὐκόλως κατέλαβον τὰς τελευταίας κτήσεις τοῦ Βυζαντίου εἰς τὴν Ἰταλικὴν χερσόνησον, ὑπὸ τὸν περίφημον ἀρχηγὸν των Ροβέρτου Γυζεστικού (διάβολον) (1071). Ο Ροβέρτος ὠδήγησε τοὺς Νορμανδούς του εἰς τὴν Σικελίαν καὶ ἐσκέφθη, ὡς πρότερον οἱ Γερμανοὶ ἀρχηγοὶ Ἀλάριχος, Θεο-

δέριχος κ.ά., νὰ καταλύσῃ τὸ Βυζαντινὸν κράτος.

Ο Ἀλέξιος προητοιμάσθη μετὰ πολλῆς προσοχῆς δἰὰ τὸν ἀγῶνα κατὰ τῶν Νορμανδῶν, οἱ ὅποιοι τὸ 1081 ἀπειβάσθησαν εἰς τὴν Ἡπειρὸν, εἰς τὸ Βούθρωτὸν τῆς ὁποίας συνήρθη ἡ πρώτη μάχη μεταξὺ Νορμανδῶν καὶ αὐτοκρατορικοῦ στρατοῦ. Ο Ἀλέξιος συνέλεξε στρατὸν μισθοφορικόν, καί, ἐπειδὴ τὸ ναυτικὸν τοῦ Βυζαντίου πρὸ πολλοῦ εἶχε καταστραφῆ, συνεμάχησε μὲ τοὺς Ἐνετούς, ἀφοῦ ἔδωκεν εἰς αὐτοὺς πολλὰ χρήματα καὶ ἀνταλλάγματα ἐμπορικῆς φύσεως.

Οι Ἐνετοὶ ἀλλως τε, βλέποντες τοὺς Νορμανδούς ὡς ἐπικινδύνους ἀντιπάλους, εὐχαρίστως ἐδέχθησαν τὴν πρότασιν τοῦ Ἀλέξιου. Οὕτοι ἐνίκησαν τοὺς Νορμανδούς κατὰ θάλασσαν εἰς τὸ Δυρράχιον. Κατὰ ἔχρονα δημως, δποῦ ἐμελλεῖ νὰ κριθῇ ὁ ἀγών, παρὰ τὸ Δυρράχιον, ἐπαθεν ὁ Ἀλέξιος μεγάλην καταστροφήν, ὁ στρατός του διελύθη καὶ πολλοὶ Βυζαντινοὶ στρατηγοὶ ἔπεσαν εἰς τὸ πεδίον τῆς μάχης (Ὀκτώβριος 1081).

Ο Ἀλέξιος δὲν ἀπεγοητεύθη, ἀλλ᾽ ὠργάνωσεν ἀντίστασιν κατὰ τῶν Νορμανδῶν, οἱ ὅποιοι, ὑπὸ τὸν οὗτον τοῦ Ροβέρτου Βοημού νῦν ἐπροχώρησαν ληστεύοντες τὸν τόπον μέχρι Θεσσαλίας καὶ ἐπολιόρκησαν τὴν Λάρισαν. Ο Ἀλέξιος Κομνηνὸς διὰ μαχῶν καὶ κλεφτοπολέμου ἐπέτυχε τὴν λύσιν τῆς πολιορκίας τῆς Λαρίσης καὶ διὰ χρημάτων ἐπέφερε διάλυσιν τοῦ στρατοῦ τοῦ Βοημούνδου, κατόπιν δὲ σκληροῦ ἀγῶνος ἐπέτυχεν ὁ Ἀλέξιος νὰ ἀπαλλάξῃ τὴν Βαλκανικὴν χερσόνησον ἀπὸ τοὺς Νορμανδούς, οἵτινες μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ροβέρτου (1085), ἔξεκένωσαν τὰς ἑλληνικὰς χώρας.

46. Εἰρήνη δούκαινα, σύζυγος
Ἀλέξιου Α' Κομνηνοῦ.
(Σμάλτον 12ου αἰώνος)

Κατὰ τὸν πόλεμον ἐναντίον τῶν Νορμανδῶν ὁ Ἀλέξιος ἐπέδειξε γενναιότητα, σύνεσιν καὶ διπλωματικότητα καὶ διὰ χρημάτων ἐπεδίωξε νὰ ὑποκινήσῃ τοὺς ἡγεμόνας τῆς Δύσεως κατὰ τῶν Νορμανδῶν. Τὸ μόνον σφάλμα τοῦ Ἀλέξιου ὑπῆρξεν ἡ παραχώρησις πολλῶν προνομίων εἰς τοὺς ἀπλήστους Ἐνετούς, οἱ ὅποιοι ἔλαβον εἰς τὰς χεῖράς των δλον τὸ ἐμπόριον τῆς Ἀνατολῆς, ἀφαιρέσαντες δὲ οὕτω τὰ οἰκονομικὰ μέσα, ὑπέσκαψαν τὰ θεμέλια τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας.

‘Ο Ἀλέξιος, εὐθὺς ὡς ἀπηλλάγη τῶν Νορμανδῶν, ἐστράφη κατὰ τῶν Πατσινακῶν, οἱ ὅποιοι ἐπεχείρουν ἐπιδρομὰς εἰς τὰς βυζαντινὰς ἐπαρχίας τῆς Βαλκανικῆς Χερσονήσου, κατεργάμενοι μέχρι τῆς Θράκης. ‘Ο Ἀλέξιος, δπως φέρη ἀντιπερισπασμὸν εἰς αὐτούς, ἥλθεν ὁ ἴδιος μὲ πολὺν στόλον εἰς τὸν Δούναβιν, ἀλλ’ ἡττήθη καὶ μόλις κατώρθωσε νὰ διασωθῇ, ἐπέτυχεν δμως διὰ χρημάτων νὰ στρέψῃ τοὺς Κομάνους (τουρκικῆς καταγωγῆς ἀπὸ τὰ Ἀλτάια δρη ἐκκινήσαντας) κατὰ τῶν Πατσινακῶν, οἱ ὅποιοι τὸ 1091 διοσχερῶς ἐνικήθησαν καὶ οὕτως ἀπηλλάγη τοῦ δευτέρου αὐτοῦ φοβεροῦ ἔχθροῦ.

Μετὰ τὴν ἀπαλλαγὴν ἀπὸ τῶν Νορμανδῶν καὶ Πατσινακῶν, ὁ Ἀλέξιος Κομνηνὸς ἐσχεδίαζε νὰ καταπολεμήσῃ τοὺς Τούρκους τῆς Μ. Ἀσίας, ὅτε ἐνεφανίσθησαν οἱ πρῶτοι σταυροφόροι, οἱ ὅποιοι ὑπέσκαψαν τὰ θεμέλια τοῦ Βυζαντίου καὶ παρεσκεύασαν τὴν ὑποδούλωσίν του εἰς τοὺς Τούρκους.

Αἱ ἐκστρατεῖαι αὗται τῶν εὑρωπαϊκῶν λαῶν εἰς τὴν Ἀνατολὴν κατὰ τῶν Τούρκων πρὸς ἀπελευθέρωσιν τῶν Ἀγίων Τόπων λέγονται εἰς τὴν ἱστορίαν Σταυροφορίας καὶ περὶ αὐτῶν εὐρύτερον λόγον κάμνομεν κατωτέρω. Κατὰ τὴν Α' σταυροφορίαν (1096 — 1099) ὁ Ἀλέξιος Κομνηνὸς κατώρθωσε μὲ στρατιωτικὴν συνεργασίαν μετὰ τῶν σταυροφόρων, ἀλλὰ καὶ μὲ ἔξαιρετικὴν διπλωματικὴν ἵκανότητα νὰ ἀνακτήσῃ τὴν Νίκαιαν καὶ τὰ δυτικὰ παράλια τῆς Μ. Ἀσίας, Σμύρνην, Ἐφεσον κ.λ.π. βραδύτερον δὲ τὴν παραλίαν τοῦ Βοσπόρου, δλην τὴν νοτίαν παραλίαν τῆς Μ. Ἀσίας μέχρι τῆς Ἀντιοχείας καὶ μέγα μέρος ἐκ τοῦ ἐσωτερικοῦ.

Τοιουτοτρόπως ἐπὶ Ἀλέξιου (μέχρι 1118) ἡ αὐτοκρατορία εἶχεν ἀνακτῆσει σημαντικὸν μέρος ἐκ τῶν Ασιατικῶν κτήσεών της.

25. Ἰωάννης Β' Κομνηνὸς (1118 - 1143)

Ολίγον πρὸ τοῦ θανάτου του ὁ Ἀλέξιος ἀριστεί διάδοχον τοῦ θρό

νου τὸν υἱόν του Ἰωάννην, πρὸς τὸν ὄποῖον ἀπευθύνει πολλὰς συμβουλάς, ως φαίνεται ἐκ τοῦ ἔργου του « Μοῦσαι· Αλεξιάδες», ως λ.χ. « τὸ ἔργον ἡγοῦ τιμιώτερον λόγων » κ.ἄ.

‘Ο Ἰωάννης Β’ συνήνωνεν ἔξαιρετικὴν μόρφωσιν, ὕφος ἥπιον καὶ γενναιόφρον, προσείλκυσε δὲ ἀμέσως τὴν ἀγάπην τῶν ὑπηκόων του, οἱ ὄποιοι τὸν ἐπωνόμασαν Καλοὶ ωάννην, οἱ δὲ ξένοι Καλόν. Ὁλίγοις αὐτοκράτορες ώστὲ τὸν Ἰωάννην Κομνηνὸν ἐκάθησαν ἐπὶ τοῦ ἑλληνικοῦ θρόνου τοῦ Βυζαντίου, διότι οὗτος συνεδύαζε πνευματικὴν ὑπεροχήν, ισχυρὰν θέλησιν, στρατιωτικὰς ἀρετὰς καὶ εὐθύτητα εἰς τοὺς πολιτικούς του σκοπούς. Ὁ αὐτοκράτωρ ἐδείχθη ἐχθρὸς τῆς πολυτελείας καὶ τῆς σπατάλης καὶ τὰς ἀντιλήψεις του αὐτὰς προσεπάθησε νὰ μεταδῷσῃ καὶ εἰς τὴν ἑλληνικὴν κοινωνίαν, δίδων τὸ παράδειγμα ἐκ τοῦ παλατίου του.

‘Ο Ἰωάννης Κομνηνὸς διαγνώσας περισσότερον παντὸς ἄλλου αὐτοκράτορος τὴν σημασίαν τοῦ τουρκικοῦ κινδύνου εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν, συνέχισε τὸ ἔργον τοῦ πατρός του καὶ προσεπάθησε ν’ ἀνακτῆσῃ τὰς ὑπὸ τῶν Σελτσούκων Τούρκων κατεχομένας χώρας. Ἐκστρατεύσας ὁ ἔιδιος ἐναντίον τῶν Τούρκων ἔσχεν ἐπιτυχίας, ἀπελευθερώσας τὴν Λαοδίκειαν, τὴν Σωάζπολιν καὶ ἄλλα δύχυρα (1119 — 1120).

‘Ηναγκάσθη ὅμως νὰ ἐπιστρέψῃ ταχέως, διότι οἱ Πατσινάκαι ἐπανήρχισαν τὰς ἐπιδρομάς των μέχρι τῆς Θράκης. ‘Ο Ἰωάννης Κομνηνὸς κατενίκησε τοὺς Πατσινάκας παρὰ τὴν Βερόην, τὴν σημερινὴν Στάρα—Ζαγορά, ὅπου ἡ σφαγὴ αὐτῶν ὑπῆρξε τόσον ἀγρία καὶ ἔξοντωτική, ὡστε δὲν ἀναφαίνοται πλέον εἰς τὴν ίστορίαν (1122). Ἡ νίκη αὕτη δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς μία ἐκ τῶν σπουδαιοτέρων τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους εἰς ἀνάμνησιν δὲ αὐτῆς ἐθέσπισεν ὁ Ἰωάννης « τὴν τῶν Πατσινάκων λεγομένην τελετήν ».

‘Ομοίως ὁ Ἰωάννης ἐνίκησε τοὺς Ούγγρους, ὑποχρεώσας αὐτοὺς ν’ ἀνακηρύξουν ἡγεμόνα των ἄνθρωπον ἀφωσιωμένον εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, καὶ ἐστερέωσε τὰ σύνορα τοῦ κράτους του πρὸς Βορρᾶν (1128). Ἐπειτα ἐπανῆλθεν οὗτος ἐναντίον τῶν Σελτσούκων Τούρκων, τῶν Ἀρμενίων καὶ τῶν Φράγκων τῆς Συρίας, προστοιμαζόμενος διὰ μεγάλην ἐκστρατείαν πρὸς ἀπελευθέρωσιν τῆς Ιερουσαλήμ, ἔχων ως πρότυπον τὰ ἡρωϊκὰ κατορθώματα τοῦ Νικηφόρου Φωκᾶ καὶ τοῦ Ἰωάννου Τσιμισκῆ. Εἰς κυνήγιον ὅμως ἀγριοχόιρων εἰς τὴν Κιλικίαν ἐπληγώθη καὶ ἀπέθανε (1143) ἐν τῇ ἀκμῇ τῆς ἡλικίας του, μόλις

55 ἔτῶν, καὶ μετὰ βασιλείαν 24 ἔτῶν. Βασιλικαὶ τριήρεις ἔφερον τὴν σεπτήν σορὸν τοῦ αὐτοκράτορος εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ὅπου ἐτάφη εἰς τὸν ναὸν τοῦ Παντοκράτορος.

Τὸ μοναδικὸν λάθος τῆς βασιλείας τοῦ Ἰωάννου, καθὼς καὶ ὅλης τῆς δυναστείας τῶν Κομνηνῶν, εἶναι ἡ παραμέλησις τοῦ ναυτικοῦ. Ἐνῷ ἄλλοτε ὁ στόλος τοῦ Βυζαντίου κράτους ἐδέσποζε τῶν θαλασσῶν, τώρα οἱ Ἰταλοί, Ἐνετοὶ καὶ Πισᾶται κυριαρχοῦν εἰς τὴν θάλασσαν. Ὁ Ἰωάννης Κομνηνὸς ἀντελήφθη τὸ κακὸν διὰ τὸ Βυζαντίον ἀποτέλεσμα τῶν χορηγηθέντων εἰς τοὺς Ἐνετοὺς προνομίων καὶ ἐπεχείρησε νὰ τὰ ἀφαιρέσῃ, πλὴν ὅμως ἡναγκάσθη νὰ τὰ ἀνανεώσῃ, διότι οἱ Ἐνετοὶ τοῦ ἑκῆρυξαν τὸν πόλεμον καὶ ἐπετέθησαν ἐναντίον τῶν νήσων καὶ τῶν παραλίων.

26. Μανουὴλ Α' Κομνηνὸς (1143 - 1180)

Ο Ἰωάννης ὤρισε διάδοχόν του τὸν μικρότερον γιόν του Μανουὴλ, διότι διέκρινε εἰς αὐτὸν προσόντα καὶ ἀρετάς. Καὶ πράγματι ἀπέβη εἰς τῶν γενναιοτέρων αὐτοκρατόρων τοῦ Βυζαντίου κράτους καὶ ἐσχεδίασε νὰ ἀνασυστήσῃ τὴν παλαιὰν αὐτοκρατορίαν. Ὁ ἥρωικὸς αὐτὸς βασιλεὺς, πάντοτε αἰσιόδοξος καὶ δυναμικός, συνελάμβανε μεγαλεπήβολα σχέδια καὶ ἐπεχείρει πολλοὺς πολέμους, δχι πάντοτε ἀναγκαίους, ἔξαντλῶν οὕτως οἰκονομικῶς τὸ κράτος.

Ιδιαίτερον γνώρισμα τοῦ Μανουὴλ εἶναι ἡ ἀγάπη πρὸς τὰ ἱπποτικὰ ἥθη καὶ ἔθιμα τῆς Δύσεως, τὰ δόποια προσεπάθησε νὰ εἰσαγάγῃ καὶ εἰς τὸ κράτος του. Διὰ τοῦτο ἔθαυμάσθη εἰς τὴν Δύσιν περισσότερον ἀπὸ ὅλους τοὺς "Ελληνας αὐτοκράτορας".

Ἐπὶ Μανουὴλ οἱ Νορμανδοὶ ἐπανέλαβον τὰς ἐπιχειρήσεις των (1147) κατὰ τῆς Ἐλλάδος, ὑπὸ τὸν βασιλέα τῶν Δογῆρον Β', καὶ κατέλαβον ταχέως τὴν Κέρκυραν, διότι οἱ κάτοικοι, ἔχοντες παράπονα, λόγω τῆς καταθλιπτικῆς φορολογίας, δὲν ἀντέστησαν. Ἐπίσης οἱ Νορμανδοὶ ἡρήμασαν τὴν Ἀττικὴν καὶ τὴν Εὔβοιαν καὶ ἐπροχώρησαν μέχρι τῶν Θηβῶν, αἱ δόποιαι ἦσαν ἡ πρωτεύουσα τοῦ θέματος τῆς Ἐλλάδος.

Ἡ πόλις αὕτη ἦτο πολὺ πλουσία ἀπὸ τὴν ταπητουργίαν καὶ τὴν βιομηχανίαν τῆς μετάξης. Οἱ Νορμανδοὶ διήρπασαν τὰς οἰκίας, τὰ καταστήματα καὶ αὐτὰς τὰς ἐκαλησίας, ἔσυραν αἴγαλάντους τοὺς εύπορωτέρους τῶν κατοίκων καὶ μετέφερον εἰς τὴν Σικελίαν τοὺς ἐργάτας

47. Μανουήλ Κομνηνός και ή σύζυγός του Μαρία.
(Μικρογραφία 12ου αιώνος, τής ἐν Ρώμῃ Βατικανῆς Βιβλιοθήκης)

τῶν μεταξουργείων, ἐπιτυχόντες δι' αὐτῶν νὰ ἀναπτυγθῇ ἐκεῖ ἡ καλλιέργεια τῆς μετάξης.

Οἱ Νορμανδοὶ ἐκ Βοιωτίας μετέβησαν εἰς τὴν Κόρινθον, ἡ ὅποια ἦτο τὸ δεύτερον βιομηχανικὸν κέντρον μετάξης εἰς τὴν Ἑλλάδα. Ἐν Κορίνθῳ τὰ αὐτὰ ἔπραξαν, διήρπασαν τὰ πάντα, ἡχμαλώτισαν τοὺς πλουσιωτέρους καὶ ἔλαχιον μεθ' ἑκατῶν τοὺς εἰδικευμένους τεχνίτας τῆς μετάξης. Ὡς ἐκ τούτου τὸ ἀκμαῖον ἐμπόριον καὶ ἡ πλουσία βιομηχανία

της Έλλάδος ύπέστησαν θανάσιμον πληγμα και τὰ εἰσοδήματα τοῦ κράτους ἐμειώθησαν.

Ο Μανουήλ, ἐνῷ ήτοι μάζετο ἐναντίον τῶν Νορμανδῶν, ἡμιποδίσθη ἀπὸ τοὺς Ούγγρους καὶ τοὺς ἐπαναστατήσαντας, τῇ ὑποκινήσει τοῦ Ρογχρόου, Σέρβους, τοὺς ὄποις ὅμως κατώρθωσε νὰ νικήσῃ, στραφεῖς ἀμέσως ἐπειτα κατὰ τῶν Νορμανδῶν. Μὲ τὴν βοήθειαν τῶν Ἐνετῶν καὶ κατόπιν μακρῶν καὶ σκληρῶν ἀγώνων, ἀνέκτησεν ὁ Μανουήλ τὴν Κέρκυραν, ὅπου ἐφονεύθη ὁ γενναῖος Κοντοστέφανος (1148). Βραδύτερον ὁ Μανουήλ ἐξεδίωξεν ὁριστικῶς τοὺς Νορμανδούς ἀπὸ τὴν Ἐλλάδα. Δὲν ἐσταμάτησεν ὅμως ἔως ἐδῶ, ὡς ὥφειλεν, ἀλλὰ μετέφερε τὸν πόλεμον εἰς τὴν Ἰταλίαν, ὅνειροπολῶν ἀνάκτησιν τῆς παλαιᾶς αὐτοκρατορίας, σχέδιον, τὸ ὄποιον ἐξώργισε τοὺς συμμάχους του Ἐνετούς.

Μετὰ πολλὰς περιπτείας ἡγαγκάσθη ὁ Μανουήλ, νὰ συνάψῃ εἰρήνην μὲ τοὺς Νορμανδούς καὶ νὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν Ἰταλίαν (1158), ἔδωσεν ὅμως εἰς τοὺς Ἐνετούς, ἐναντὶ τῆς βοήθειας των, πολλὰ προνύμια, πρὸς περιορισμὸν τῶν ὄποιων ἡγαγκάσθη βραδύτερον νὰ παραχωρήσῃ οἰκονομικὰς καὶ ἐμπορικὰς εὐκολίας καὶ εἰς τοὺς Γενουάτας καὶ Πισάτας. Ο Μανουήλ ἐκτὸς τῶν ἐπανειλημμένων πολέμων πρὸς τοὺς Νορμανδούς, τοὺς Ούγγρους καὶ τοὺς Σέρβους, ἐταλαιπωρήθη καὶ μὲ τοὺς σταυροφόρους τῆς δευτέρας σταυροφορίας (1147—1149), οἱ ὄποιοι, λόγῳ τῶν τροφίμων, ἤρχοντο εἰς σύγκρουσιν πρὸς τοὺς ἐγχωρίους. Τὰς μαριαίας ταύτας συγκρούσεις γνωρίζων ὁ Μανουήλ, ὀχύρωσε καλύτερον τὰ τείχη τῆς Κωνσταντινουπόλεως διὰ κάθε ἐνδεχόμενον καὶ διεβίβασε τοὺς σταυροφόρους τὸ ταχύτερον διὰ τῶν πλοίων του εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν.

Ἐπίσης ὁ Μανουήλ ἐξεστράτευσε κατὰ τῶν Τούρκων μέχρι τοῦ Ἰκονίου καὶ ἐπανειλημμένως ἐνίκησεν αὐτούς, σχεδιάζων ριζικῆν ἐκκαθάρισιν τῆς Μ. Ἀσίας ἀπὸ τοὺς Τούρκους. Ἀλλὰ παρὰ τὸ Μυριού (1176) ὁ στρατὸς τοῦ αὐτοκράτορος Μανουήλ κατεστράφη, πολλοὶ γενναῖοι στρατηγοί, ὡς ὁ Ιωάννης Καντακουζηνός, ἐφονεύθησαν καὶ αὐτὸς ὁ Μανουήλ ἐτραυματίσθη. Ἡ ἥττα τοῦ Μυριοκεφάλου (1176) συνεπλήρωσεν ἐκείνην τοῦ Ματζικέρτ (1071) καὶ δι' αὐτῶν ἡ Μ. Ἀσία παρεδόθη ὁριστικῶς εἰς τοὺς Τούρκους.

Ο ἀκαταπόνητος αὐτοκράτωρ Μανουήλ ἐξηκολούθησε τοὺς πολέμους του ἐναντίον τῶν Τούρκων μέχρι τοῦ 1180, ὅπότε ἀπέθανεν, ἀφή-

τας μνήμην ἡρωϊκοῦ βασιλέως, τοῦ δποίου τὰ κατορθώματα καὶ αἱ ἀνδραγαθίαι ἐπηγέθησαν ὑπὸ πολλῶν ποιητῶν καὶ ρητόρων, ἀν καὶ αἱ ἴπποτικαὶ καὶ ρομαντικαὶ ὑπερβολαὶ του ὑπῆρξαν πρόδρομοι τῆς μετέπειτα καταρρεύσεως τοῦ κράτους.

27. Οἱ τελευταῖοι Κομνηνοὶ (1180 - 1185)

Τὸν Μανουὴλ διεδέχθη ὁ δευτερότοκος υἱός του Ἀλέξιος Β' (1180 — 1183), ὁ ὄποιος, ὡς ἀνήλικος (11 ἔτῶν) ἐπετροπεύετο ὑπὸ τῆς μητρός του Μαρίας, δευτέρας συζύγου τοῦ Μανουὴλ. Ἡ βασιλομήτωρ Μαρία ἦτο Γαλλίς πριγκίπισσα καὶ καθολικὴ τὸ θρήσκευμα. "Ηρχισε λοιπὸν ὑπόκωφος ἀναβρασμὸς τοῦ λαοῦ διὰ τὴν ἀτακτὸν ζωὴν τῆς Μαρίας, τὴν κακὴν διακυβέρνησιν τοῦ κράτους καὶ τὴν αἰξανομένην ἰσχὺν τῶν Λατίνων, ὅπότε ὁ ἔξαδελφος τοῦ Μανουὴλ Ἀλέξιος Β' Κομνηνός, ἐκθρονίσας τὸν Ἀλέξιον, κατέλαβε τὸν θρόνον (1183 — 1185).

Ο Ἀνδρόνικος εἶχε πολλὰς ἀρετάς, ὡς ἀνδρείαν, διπλωματικὴν ἱκανότητα, ἀλλὰ καὶ μεγάλα ἐλαττώματα, ἀσυνειδησίαν καὶ σκληρότητα μέγρις ἀγριότητος. "Οταν ἐστέφθη αὐτοκράτωρ, κατεδίωξε πάντας τοὺς ἀντιπάλους του, ἐφόνευσε τὴν Μαρίαν καὶ τὸν υἱόν της Ἀλέξιον, ἐτύφλωσε τὸν ἔνδοξὸν νικητὴν τῶν Ούγγρων Ἀλέξιον καὶ προεκάλεσε μεγάλην σφαγὴν τῶν Λατίνων ἐν Κωνσταντινουπόλει ὑπὸ φίλων του. Ταῦτα πάντα προδίδουν τὸ ἀπάνθρωπον καὶ τὴν βαρβαρότητα τῆς ψυχῆς τοῦ Ἀνδρονίκου.

Τὰ ἐγκλήματα τοῦ Ἀνδρονίκου ἐπροκάλεσαν ἀντίδρασιν καὶ ἥρχισαν νὰ ὀργανώνωνται στάσεις εἰς τὰς ἐπαρχίας. Ἐξητήθη μάλιστα καὶ ἡ βούθεια τῶν ξένων, ὡς τοῦ βασιλέως τῶν Νορμανδῶν Γουλιέλμου Β' (1166 — 1189). Ο Γουλιέλμος ἐνόμισεν, ὅτι ἥλθεν ἡ κατάλληλος εὐκαιρία νὰ πραγματοποιήσῃ τὸ ὄνειρον τῶν προκατόχων του, δηλ. νὰ καταλάβῃ τὴν Κωνσταντινούπολιν. Οργανώσας λοιπὸν στόλον καὶ στρατόν, ἀπεβιβάσθη εἰς τὸ Δυρράχιον καὶ ταχέως ἔγινε κύριος τούτου, διότι δὲν εὑρε σοβαρὰν ἀντίστασιν. Κατόπιν διὰ τῆς Ἡπείρου καὶ τῆς Μακεδονίας ἔφθασαν οἱ Νορμανδοὶ εἰς τὴν Θεσσαλονίκην, ὅπου ἥλθε καὶ ὁ στόλος αὐτῶν ἐκ 200 πλοίων, ἀφοῦ κατέλαβε προηγουμένως τὰς νήσους τοῦ Ιονίου πελάγους (1185).

Η Θεσσαλονίκη μετὰ ἡρωϊκὴν ἀμυναν ἐκυριεύθη ὑπὸ τῶν Νορ-

μανδῶν, οἱ ὅποῖοι ἐλεγάτησαν, ἔσφαξαν καὶ διέπραξαν παντὸς εἰδούς ἀσχημίας. Διηρπάγησαν αἱ οικίαι, αἱ ἐκκλησίαι καὶ τὰ καταστήματα, ἀπολύτως τίποτε δὲν ἔμεινεν, οὔτε ἔνδυμα οὔτε τροφή. Ὁ ἀρχιεπίσκοπος Θεοσαλονίκης καὶ περίφημος λόγιος. Εὑ στὰ θιοὺς περιέγραψε μὲ τὰ ζωηρότερα χρώματα τὴν σφραγὴν καὶ λεηλασίαν, ἡ ὁποίᾳ διήρκεσε πολλὰς ἡμέρας. Ὁ ἴδιος ὁ Εὐστάθιος ὑβρίσθη καὶ ἐσύρθη ἀπὸ τὸν πώγωνα, βραδύτερον ὅμως ἀφέθη ἐλεύθερος καὶ παρέμεινε μέχρι τοῦ θανάτου του βοηθῶν τοὺς δυστυχεῖς Θεοσαλονικεῖς.

Οἱ Νορμανδοί, ἀφοῦ ἐλήστευσαν τὴν Θεοσαλονίκην, ἐστράφησαν κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ ἐν τῷ μημα στρατοῦ ἐβάδιζε πρὸς τὴν πρωτεύουσαν τῆς Ἑλληνικῆς αὐτοκρατορίας. Ὁ λαὸς ἤγανάκτησε καὶ ἥλθεν εἰς τὰ ἀνάκτορα. Ὁ Ἀνδρόνικος, συλληφθεὶς, ἐρρίφθη εἰς τὴν φυλακήν. Κατόπιν διεπομπεύθη καί, ὀδηγηθεὶς εἰς τὸν Ἰππόδρομον, ἐκρεμάσθη ἀπὸ τῶν ποδῶν, μέχρις ὅτου στρατιώτης, εὐσπλαγχνισθεὶς αὐτὸν, τὸν ἐφόνευσε διὰ τοῦ ξίφους. Κατόπιν ὁ λαὸς ἐπευφῆμησεν αὐτοκράτορα τὸν Ἰσαάκιον "Αγγελον, ἀρχηγέτην νέας δυναστείας, τῆς τῶν Αγγέλων.

Οἱ σύγχρονοι τοῦ Ἀνδρονίκου ἴστορικοὶ ἐπιτίθενται κατ' αὐτοῦ, ἵδιως ὅσοι ὑπέστησαν συμφορὰς ἐξ αἰτίας του. Ὁ Ἀνδρόνικος εἶχε φυσικὰ προσόντα, ἀλλ' ἐστερεῖτο ψυχικῶν καὶ ἡθικῶν προτερημάτων, διὸ ἡ κυβέρνησίς του ὑπῆρξεν ἀθλία καὶ ἐπεσώρευσεν εἰς τὸ κράτος πολλὰς συμφοράς. Ἄξιζει ὅμως ν' ἀναφέρωμεν, ὅτι τὰ φορολογικὰ τοῦ λαοῦ βάρη ἥλαφρωσε, τὰς πολυδαπάνους αὐλικὰς ἑορτὰς κατήργησε, τὴν δικαιοσύνην ἐβελτίωσε δι' εὐσυνειδήτων ἀνδρῶν καὶ δραστηρίων εἰργάζετο διὰ τὴν βελτίωσιν τῆς διοικητικῆς μηχανῆς. Θὰ ἥδυνατο νὰ γίνη ὁ καλύτερος τῶν Κομνηνῶν καὶ ὁ ἀνακαίνιστής τοῦ βυζαντινοῦ κράτους, ἐάν εἶχεν εὐσυνειδήσιαν καὶ κατείχετο ἀπὸ ἡθικὰς ἀρχάς.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΟΥ

Η ΔΥΝΑΣΤΕΙΑ ΤΩΝ ΑΓΓΕΛΩΝ (1185 - 1204)

28. Ἰσαάκιος "Αγγελος (1185 - 1195)

ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ τῶν Ἀγγέλων, συγγενῆς τῶν Κομνηνῶν, κατήγετο ἀπὸ τὴν Φιλαδέλφειαν. Τρεῖς αὐτοκράτορες τοῦ Βυζαντίου ἐβασίλευσαν ἐκ τῆς οἰκογενείας τῶν Ἀγγέλων ἐπὶ 20 ἔτη ἀπὸ τὸ 1185 - 1204.

Ο Ἰσαάκιος Ἀγγελος εἶχε λάβει σύζυγον τὴν Μαργαρίταν, κόρην τοῦ βασιλέως τῆς Ούγγαριας, καὶ ἐπῆλθεν οὗτω σύσφιγξ τῆς οὐγγρο-έλληνικῆς συμμαχίας. Κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τῆς βασιλείας του ὁ Ἰσαάκιος εἶχε μίαν λαμπρὰν ἐπιτυχίαν κατὰ τῶν Νορμανδῶν, χάρις εἰς τὸν ἴκανὸν στρατηγὸν του Ἀλέξιον Βρανᾶν.

Οι Νορμανδοὶ μετὰ τὴν ἀλωσιν τῆς Θεσσαλονίκης, εἶχον τραπῆ εἰς λεηλασίας καὶ ἐστρέφοντο πρὸς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ο στρατηγὸς Βρανᾶς ἐνίκησε παρὰ τὸ Δημητρίου τῆς περιφερείας Σερρῶν τῆς Μακεδονίας τοὺς Νορμανδούς. Οὗτοι ἡναγκάσθησαν νὰ ἐκκενώσουν δριστικῶς τὴν Θεσσαλονίκην καὶ τὸ Δυρράχιον, χωρὶς νὰ πραγματοποιήσουν τὸ παλαιόν των ὄντειρον, τὴν κατάληψιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

Ἡ ἐπιτυχία αὕτη τοῦ Βρανᾶ ἔδωκεν αἴγλην εἰς τὸν Ἰσαάκιον Ἀγγελον, διὰ τοῦτο δὲ σύγχρονοι ἴστορικοι ὀνομάζουν τὸν Ἰσαάκιον δεύτερον Θεόν, ἐλευθερωτὴν καὶ τυραννοκτόνον.

Ἐπὶ Ἰσαακίου οἱ Βούλγαροι ἥγεμόνες ἀδελφοὶ Πέτρος καὶ Ἀσάν ἐπανεστάτησαν, λόγῳ τῆς βαρείας φορολογίας καὶ τῆς κακῆς διοικήσεως τοῦ Βυζαντίου καὶ κατέλαβον τὴν ἀρχαίαν πρωτεύου-

σαν τῶν Βουλγάρων Πρεσλάβαν. Τότε ὁ Ἰσαάκιος ἔξεστράτευσεν ἐναντίον αὐτῶν· ἀλλ' ἐκεῖνοι ἀπέφευγον τὴν κατὰ μέτωπον μάχην καὶ κατεπόνουν τὸν βυζαντινὸν στρατὸν μὲν κλεψτούλεμον.

Τελικῶς ὁ Ἰσαάκιος συνῆψεν εἰρήνην μὲν τοὺς ἐπαναστάτας, ἀφοῦ ἔλαβεν δόμηρον τὸν μικρὸν ἀδελφόν των Ἰωάννην, τὸν ἔπειτα βασιλέα τῶν Βουλγάρων Ἰωάννην ἢ Σκυλιογιάννην (1188). Διὰ τῆς συμφωνίας ἀνεγνωρίσθη ἀνεξάρτητος ἡ ἀπὸ τοῦ Αἴμου μέχρι τοῦ Δουνάβεως Βουλγαρία, μὲν πρωτεύουσαν τὸ Τύρναβον. Μετὰ τῶν Βουλγάρων εἶχον ἐνωθῆ ἀλλά πέραν τοῦ Δουνάβεως σλαβικαὶ φυλαί, αἱ ὅποιαι ἐπέδραμον μέχρι Θεσσαλίας, μέρος τῆς ὅποιας, τὰ περὶ τὸν "Ολυμπὸν ὄρεινά, κατέκτησαν καὶ ὠνόμασαν Μεγαλοβλαχίαν.

'Ο Ἰσαάκιος ἦτο ἐντελῶς ἀνίκανος νὰ ἐπιβληθῇ εἰς τοὺς Βουλγαροβλάχους, τῶν ὅποιων ὁ ἥγεμὼν Ἀσὰν ἐστέφθη ἐν Τυρνόβῳ τσάροις τῶν Βουλγάρων καὶ τῶν Ρωμαίων, καὶ ἐφαντιζε τοὺς Βουλγαροβλάχους μὲ τὸν θρῦλον, ὅτι ὁ ἄγιος Δημήτριος ἐγκατέλειψε τὴν Θεσσαλονίκην καὶ ἐγκατεστάθη εἰς τὴν Βουλγαρίαν!

"Αλλοι κίνδυνος ἐφάνη ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Ἰσαακίου Ἀγγέλου ἀπὸ τὴν Δύσιν, οἱ σταυροφόροι τῆς Γ' σταυροφορίας, ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Γερμανοῦ βασιλέως Φρειδερίκου Βαρβαρόσσα. 'Ο Ἰσαάκιος διὰ τῆς συμφωνίας τῆς Ἀδριανούπολεως (1190), ἀπηλλάγῃ τῶν σταυροφόρων καὶ ἐστράφη πρὸς νέον σοβαρὸν κίνδυνον, τοὺς Σέρβους:

Οἱ Σέρβοι συνειργάσθησαν μετὰ τῶν Βουλγάρων, Ούγγρων καὶ σταυροφόρων, διὰ νὰ ἐπεκτείνουν τὸ κράτος των. 'Ο ἀρχηγὸς των Στέφανος Νεμάνια κατώρθωσε νὰ αὐξήσῃ τὸ Σερβικὸν κράτος καὶ νὰ συμπεριλάβῃ τὴν Ἐρζεγοβίνην, τὸ Μαυροβούνιον καὶ τὴν Παραδουνάβειον Σερβίαν.

'Ο Ἰσαάκιος, τὸ 1190, ἐνίκησε παρὰ τὸν Μοράβαν τοὺς Σέρβους, ἔδειξεν δόμας μετριοπάθειαν καὶ ἀνεγνώρισε τὴν αὐτονομίαν των, ἀπένειμε δὲ τὸν τίτλον τοῦ σεβαστοκράτορος εἰς τὸν Στέφανον.

Δὲν δύναται νὰ ἀρνηθῇ τις ὅτι ὁ Ἰσαάκιος εἶχεν ἐπιτυχίας στρατιωτικάς, ἀλλὰ εἰς τὴν οἰκονομικὴν πλευρὰν καὶ γενικῶς τὴν ἐσωτερικὴν δὲν ἐνδιεφέρθη δόσον ἔπερπεν. 'Εκιβδήλευσε τὸ νόμισμα, ἀφήρεσε τὰ πολύτιμα ἀντικείμενα ἀπὸ τὰς ἐκκλησίας, διὰ νὰ ἔχῃ εἰς τὴν αὐλήν του μεγάλην πολυτέλειαν. 'Η σπατάλη τοῦ Ἰσαακίου ἐπετάχυνε τὴν κατάπτωσιν καὶ παραχμὴν τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους. Δὲν ἐδιστα-

σεν ό 'Ισαάκιος νὰ ἀνανεώσῃ τὰ οἰκονομικὰ προνόμια τῶν Ἰταλῶν, δηλ. Ἐνετῶν, Γενουατῶν καὶ Πισατῶν, τὰ διόπια προεκάλεσαν τὴν οἰκονομικὴν καταστροφὴν τοῦ Βυζαντίου.

Ἄλλὰ πρέπει νὰ δύολογήσωμεν ὅτι καὶ τὸ περιβάλλον του οὐδόλως ἔβοήθησε τὸν Ἰσαάκιον εἰς τοὺς σοβαροὺς κινδύνους. Ἀνώτεροι στρατιωτικοὶ ἐπανεστάτουν καὶ ἤρχοντο συχνὰ εἰς συνεννόήσεις μὲ τοὺς ἔχθρούς του ἀράτους διὰ νὰ πραγματοποιήσουν τὴν φιλοδοξίαν των.

Χειροτέρα δὲ τῶν στάσεων εἶναι ἡ τοῦ ἀδελφοῦ του Ἀλέξιου. Οὗτος, ἐκθρονίσας καὶ τυφλώσας τὸν Ἰσαάκιον, ἔκλεισεν αὐτὸν εἰς τὴν φυλακὴν καὶ ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον ὡς Ἀλέξιος Γ'.

29. Ἀλέξιος Γ' Ἀγγελος (1195 - 1203)

Οὗτος ἐκυβέρνησε τὸ ἀράτος πολὺ ἄσχημα καὶ παρεσκεύασε τὴν πτῶσιν του. Υπῆρξε σπάταλος, δύπισι καὶ ὁ Ἰσαάκιος, προσπαθῶν διὰ τῶν χρημάτων νὰ ἴκανοποιήσῃ τοὺς συνωμάτας καὶ φίλους του. Τὸν στρατὸν δὲ τῶν ἀπερισκέπτων διέλυσε παρὰ τὰς ἐπιδρομὰς τῶν Βουλγάρων εἰς τὰς βυζαντινὰς ἐπαρχίας.

Ο 'Αλέξιος Γ', ἐπειδὴ δὲν ἦδυνατο νὰ περιορίσῃ τὰς λεηλασίας τῶν Βουλγάρων, ὑπεκίνησεν ἐσωτερικὰς ἐπαναστάσεις εἰς τὴν Βουλγαρίαν. Τελικῶς δύμας δὲν ἦδυνήθη νὰ προφυλάξῃ τὰς ἐπαρχίας του ἀπὸ τὰς ἐπιδρομὰς τῶν Βουλγάρων. "Οταν ἀνέλαβε τὴν ἀρχὴν τοῦ βουλγαρικοῦ ἀράτους ὁ Ἰωάννης της σερβίας (1197 - 1207), ὁ Σκυλογιάννης διὰ τοὺς Βυζαντινοὺς καὶ Καλογιάννης διὰ τοὺς Βουλγάρους, ὁ αὐτοκαλούμενος Ρωμαιοκτόνος, ἡ κατάστασις διὰ τοὺς Βυζαντινοὺς ἐπεδεινώθη. Οὗτος ἤλθεν εἰς συνεννόήσιν μὲ τὸν πάπαν τῆς Ρώμης Ἰωάννον τοῦ τιτούν Γ' καὶ ἐστέφθη ὑπὸ καρδιναλίου τοσάρος (1204). Συνεχίζων δύμας τὰς ἐπιδρομὰς του εἰς τὰς ἑλληνικὰς χώρας ἔφθασε μέχρι τῶν τειχῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, πολεμηθεὶς ὑπὸ Λατίνων καὶ Ἑλλήνων δύμοῦ καὶ ἔξαναγκασθεὶς νὰ ἀποχωρήσῃ, ἀφοῦ συμπαρέλαβε 20.000 γυναικόπαιδα καὶ 3.000 ἀδάες πλήρεις λαφύρων. Ἀπέθανε πολιορκῶν ἐκ νέου τὴν Θεσσαλονίκην (1207).

Ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Ἀλέξιου τὸ Βυζάντιον ἀπώλεσεν διόλου τὴν ἐπίδρασίν του εἰς τὴν Σερβίαν.

Ο 'Αλέξιος ἀνανέωσε τὸ 1198 τὰ οἰκονομικὰ προνόμια τῶν Ἐνετῶν, οἱ διόπιοι τοῦ λοιποῦ ἀπαλλάσσονται παντὸς φόρου καὶ ἐμπορεύ-

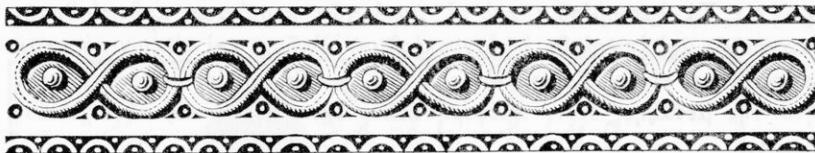
ονται ἐλευθέρως εἰς τὰς πόλεις. Ὡς τόσον πλεονεκτική θέσις τῶν Ἐνετῶν ἐπέφερε τὴν τελείαν ἐξάντλησιν τῶν οἰκονομικῶν πόρων τοῦ Βυζαντίου.

Εἰς τὸ ἐσωτερικὸν συνέβησαν ἐπὶ Ἀλεξίου Γ' πολλαὶ στάσεις. Φιλόδοξοι ἴσχυροὶ ἄρχοντες δὲν ἐσεβάσθησαν τὸν Ἀλέξιον, ὡς τυφλώσαντα τὸν ἀδελφόν του, ἐκηρύσσοντο ἀνεξάρτητοι καὶ προεκάλεσαν τὸ ταχύτερον τὸν διαμελισμὸν τοῦ κράτους. Εἰς τὴν Τραπεζοῦντα ὁ Γαβρᾶς, εἰς τὸν Πόντον καὶ τὴν Παφλαγονίαν ὁ Ἰσαάκιος Κομνηνός, εἰς τὸ Ναύπλιον, "Ἄργος καὶ Κόρινθον ὁ Λέων Σγουρὸς κ.ἄ. ἀνεκηρύχθησαν ἀνεξάρτητοι ἄρχοντες.

'Αλλὰ καὶ ὁ τυφλωθεὶς Ἰσαάκιος δὲν ἡσύχασεν, ἀλλ' ἀπέστειλε τὸν υἱὸν του εἰς τὴν Δύσιν, ἵνα εὑρῇ βοήθειαν κατὰ τοῦ Ἀλεξίου Γ'. Οἱ σταυροφόροι τῆς Δ' σταυροφορίας ἀποκατέστησαν εἰς τὸν θρόνον τὸν Ἰσαάκιον Β' καὶ τὸν υἱὸν του Ἀλέξιον Δ' "Αγγελον (1203 — 1204), μὴ λαβόντες δόμως τὰ ὑπεσχημένα προσέβαλον ἐκ δευτέρου τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἐνῷ αὐτοκράτωρ ἀνεκηρύσσετο ὁ Ἀλέξιος Ε' ὁ Μούρτζου φλογός καὶ οὕτως ἡλώθη τὸ πρῶτον ἡ πρωτεύουσα τοῦ βυζαντινοῦ κράτους ὑπὸ τῶν Φράγκων (1204).

Οἱ αὐτοκράτορες τῆς δυναστείας τῶν Ἀγγέλων δὲν ἐφάνησαν ἀντέξιοι τῶν κρισίμων τότε περιστάσεων. Οὔτε συνείδησιν τῶν καθηκόντων των εἶχον οὔτε καὶ τῆς πραγματικότητος σαφῆ ἀντίληψιν. Ὡς ἀνοδός των εἰς τὸν θρόνον ἐσυντόμευσε τὸ νῆμα τῆς χιλιετοῦς καὶ ἐνδόξου ἴστορίας τῆς βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας. Τὸ θανάσιμον πλῆγμα εἰς τὸ Βυζάντιον ἔδωσαν τάχρισταν καράτη τῆς Δύσεως καὶ ὅχι οἱ τοσάκις πολιορκήσαντες τὴν Κωνσταντινούπολιν ἀλλοθρησκοι ἐπιδρομεῖς.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ 8ον

ΒΙΟΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ ΤΗΣ Β' ΠΕΡΙΟΔΟΥ (641 - 1204)

30. Νομοθεσία και Διοίκησις

ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ τῶν Βυζαντινῶν φθάνει εἰς μεγίστην ἀκμὴν ἀπὸ τὸ 850 - 1050, ἡτοι ἐπὶ τῶν αὐτοκρατόρων τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας. Οἱ πλεῖστοι ἔξι αὐτῶν ἔλαβον δρακόντεια μέτρα, ἐβελτίωσαν τὴν διοίκησιν, περιώρισαν τὴν ἔκτασιν τῶν θεμάτων καὶ ἐτροποποίησαν τὴν ισχύουσαν νομοθεσίαν.

Ἄλλα καὶ προηγουμένως ὑπὸ τῶν δύο πρώτων Ἰσαύρων, ἐδημοσιεύθη ὁ Ἀστικὸς κῶδιξ, ὀνομαζόμενος Ἐκλογή, προσηρμοσμένος εἰς τὰς λαϊκὰς συνηθείας καὶ εἰς τὸ νέον πνεῦμα τοῦ ἀνθρωπισμοῦ. Κατηργήθη ἡ ποινὴ τοῦ θανάτου καὶ ἡ διάκρισις πλουσίων καὶ πτωχῶν ὡς πρὸς τὰς ποινάς. Ἐπίσης ἐξεδόθη ὁ στρατιωτικὸς κώδιξ, ὁ ναυτικὸς καὶ ἡ γεωργικός. Διὰ τούτων ἐρρυθμίζοντο τὰ τοῦ στρατοῦ, ἐπροστατεύετο ἡ ἐμπορικὴ ναυτιλία καὶ ἐξησφαλίζοντο εύνοικαι συνθῆκαι διαβιώσεως εἰς τοὺς γεωργούς.

Ἡ καλυτέρευσις τῆς γεωργίας ἐφείλκυσε τὴν ἀμέριστον προσοχὴν τῶν Μακεδόνων αὐτοκρατόρων, διότι βάσις τῆς οἰκονομικῆς ζωῆς τοῦ κράτους ἦτο ἡ γεωργία. Κατόπιν τῶν προστατευτικῶν μέτρων ὑπὲρ τῶν μικρῶν αγροτιῶν καὶ ἐναντίον τῶν μεγάλων γαιοκτημόνων παρατηρεῖται ἀκμὴ τοῦ γεωργικοῦ κόσμου. Διότι αἱ ἀπέραντοι ἐκτάσεις διεμινιάσθησαν εἰς ἀγρότας, οἱ ὄποιοι, ὡς κύριοι τῆς γῆς, ἀπέβησαν πιστοὶ εἰς τὴν αὐτοκρατορίαν καὶ καλοὶ στρατιῶται καὶ γεωργοί.

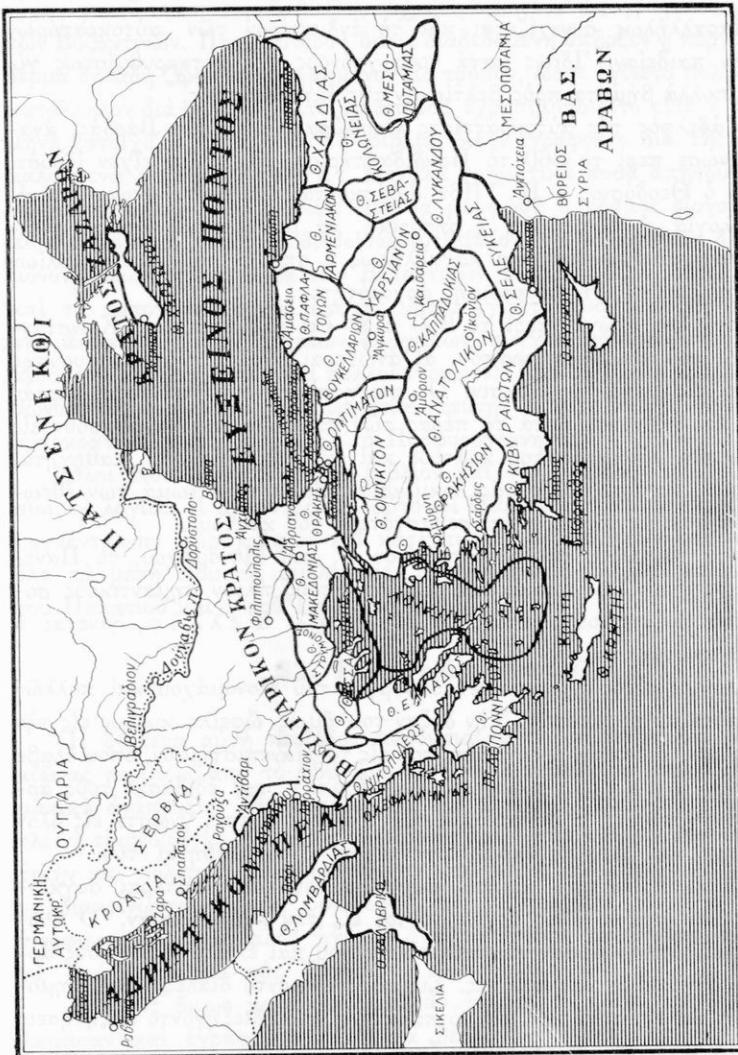
Ἐπίσης οἱ εἰκονομάχοι βασιλεῖς ἐφρόντισαν καὶ διὰ τὰς ἐργαζομένας τάξεις τῶν τεχνιτῶν καὶ ἐμπόρων, ὡργανωμένοι εἰς συντε-

χνίας. Τὰ ἡμερομίσθια καὶ αἱ τιμαὶ τῶν προϊόντων καθωρίσθησαν ἐπακριβῶς καὶ ἐπατάχθη ἡ αἰσχροκέρδεια. Υπῆρχε καὶ τέλειον σύστημα μονοπωλίων εἰς τὸ βυζαντινὸν κράτος, ἐκ τῶν ὅποιων σπουδαιότερον ἦτο τῆς μετάξης, διότι ἀπέφερε κολοσσιαῖα κέρδη εἰς τὸ δημόσιον ταμεῖον.

Μὲ τὴν ἔξαίρετον δργάνωσιν τῆς γεωργίας, βιομηχανίας καὶ ἐμπορίου εὑρίσκοντο τὰ δημόσια οἰκονομικὰ εἰς ἀνθηρὰν κατάστασιν. Ἀφ' ἣς ἐποχῆς ὅμως οἱ ποικιλώνυμοι Φράγκοι ἥρχισαν νὰ διασχίζουν τὰς ἐπαρχίας τοῦ βυζαντινοῦ κράτους, ὡς σταυροφόροι, καὶ νὰ ἐγκαθίστανται εἰς τοὺς ἐμπορικοὺς λιμένας αὐτοῦ, τὰ δημόσια ἔσοδα δλιγοστεύουν. Ἐνετοί, Πισᾶται καὶ Γενούαται ἀναλαμβάνονταν εἰς χειράς των τὸ μεγαλύτερον μέρος τοῦ ἐμπορίου καὶ, ἔξησφαλισμένοι μὲ προνόμια, ἀπαλλάσσονται τῆς βαρείας φορολογίας. Διὰ τοῦτο παρατηρεῖται αἰσθητὴ μείωσις τῶν οἰκονομικῶν πόρων τοῦ βυζαντινοῦ κράτους.

Εἰς τὸ Βυζάντιον ὁ αὐτοκράτωρ ἦτο ἀπόλυτος μονάρχης καὶ ἔφερε διάδημα καὶ στολήν, ὡς οἱ βασιλεῖς τῆς Περσίας. Εἶχεν ἀπεριόριστον καὶ ἀνεξέλεγκτον ἔξουσίαν. Ἡτο ἀνώτατος ἄρχων εἰς ὅλας τὰς ἐκδηλώσεις τῆς κρατικῆς μηχανῆς, ἐπόπτης τῆς διοικήσεως, ἀνώτατος δικαστής, νομοθέτης καὶ ἀρχηγὸς τοῦ στρατοῦ. Τὸν βασιλέα περιέβαλλον οἱ ὑπουργοὶ ὀνομαζόμενοι λογοθέται. Δρούγγαροι οἱ πλοιέμου ἐλέγετο ὁ ναύαρχος, μέγας δομέστικος ὁ ἀρχηγὸς τοῦ στρατοῦ καὶ κοιέστωρ ὁ ὑπουργὸς τῆς δικαιοσύνης. Τὴν διοίκησιν τῆς Πρωτευούσης εἶχεν ὁ παράρχος, ἀντιστοιχῶν πρὸς σημειρινὸν δῆμαρχον καὶ συνάμα φρούραρχον ἢ ἀστυνομικὸν διευθυντήν.

Τὸν βασιλέα ἐπίσης περιέβαλλον δύο συμβούλια, ἡ σύγκλητος καὶ τὸ σιλεντίον (λατ. silentium: σιγή), δινόμαζόμενον οὕτω, ἐπειδὴ μυστικῶς καὶ ἀθορύβως συνεζητοῦντο αἱ μεγαλύτεραι ὑποθέσεις τοῦ κράτους. Τὰ πάντα ἔξηρτῶντο ἀπὸ τὸν αὐτοκράτορα, δστις διὰ τῶν διπλωματικῶν του ὑπαλλήλων κατώρθωνε νὰ διατηρῇ φιλικὰ σχέσεις μὲ τοὺς γείτονας λαούς. Πρὸς τοῦτο παρείχετο χρῆμα ἀφθονον, ἐμπορικαὶ διευκολύνσεις, ἀξιώματα καὶ τίτλοι εἰς ξένους πρίγκιπας. Κατὰ τὴν ὑποδοχὴν ἀπεσταλμένων ξένων κρατῶν ἐτελοῦντο ἐν Κωνσταντινουπόλει πολυτελεῖς ἕυρταί, πρὸς ἐπίδειξιν πλούτου καὶ ἴσχυος.

III. Χάρτης τῶν θεμάτων κατὰ τὰ μέσα τοῦ 10οῦ αἰώνος

Παραλλήλως συνεχίζεται καὶ τὸ ἐνδιαφέρον τῶν αὐτοκρατόρων διὰ τὴν παιδείαν. Ἰδίως κατὰ τοὺς χρόνους τῆς μεταρρυθμίσεως γίνονται πολλὰ βήματα πρὸς βελτίωσιν τῆς ἐκπαιδεύσεως.

Οἱ ἀδελφὸι τῆς αὐτοκρατείρας Θεοδώρας, ὁ καῖσαρ Βάρδας, ἀναδιωργάνωσε περὶ τὸ 860 τὸ Πανδιδακτήριον, τὸ ὅποιον εἶχεν ἰδρύσει τὸ 425 ὁ Θεοδόσιος ὁ Β'. Ἡδη διδάσκονται εἰς αὐτὸν ἡ γραμματική, ἡ φιλολογία, ἡ φιλοσοφία, ἡ ρητορική, τὰ μαθηματικὰ καὶ αἱ φυσικαὶ ἐπιστῆμαι. Συνδυάζεται καταλλήλως ἡ σπουδὴ τῶν ιερῶν βιβλίων μετὰ τῆς ἔρευνης τῆς κλασσικῆς ἀρχαιότητος.

Μετὰ ἓνα αἰῶνα, περὶ τὸ 950 μ.Χ. ἐπὶ τῆς βασιλείας Κωνσταντίνου Ζ' τοῦ Πορφυρογεννήτου, αἱ ἀνώτεραι σχολαὶ τῆς πρωτευούσης ἔφθασκον εἰς μεγάλην ἀνθησιν. Οἱ φοιτηταὶ ἐγίνοντο πάντοτε δωρεὰν δεκτοὶ καὶ ἡδύναντο μετὰ τὸ πέρας τῶν σπουδῶν των νὰ φύλασσον εἰς τὰ ἀνώτατα ἀξιώματα τοῦ κράτους καὶ τῆς ἐκκλησίας. Οἱ καθηγηταὶ ἐξελέγοντο κατόπιν αὐστηρᾶς δοκιμασίας, διότι τὸ ἀξιώματα των ἔθεωρεντο ἀπὸ τὰ μεγαλύτερα καὶ σεβαστότερα τοῦ κράτους.

Κατὰ τὸ 1050, ἐπὶ Κωνσταντίνου Θ' τοῦ Μονομάχου, τὸ Πανεπιστήμιον γνωρίζει νέαν ἀκμήν. Εἰς ἀπὸ τοὺς πλέον σημαντικοὺς σοφοὺς τοῦ βυζαντινοῦ κράτους, ὁ Μιχαὴλ Ψελλός, γίνεται ὁ ἀναδιοργανωτής του.

Οἱ λόγιοι οὗτοι ἐχρημάτισεν ὑπουργὸς τοῦ Μονομάχου καὶ πολλῶν μετὰ ταῦτα αὐτοκρατόρων. Τὴν δόξαν του ὅμως ὀφειλε κυρίως εἰς τὴν καρποφόρον διδακτικὴν ἐργασίαν του εἰς τὸ Πανεπιστήμιον, ὅπου ἔλαβε τὸν τίτλον ὅ πατος τῶν φιλοσόφων καὶ ἐδίδασκε τοὺς ἀρχαίους συγγραφεῖς. Ή διδασκαλία τοῦ Ψελλοῦ γίνεται γνωστὴ εἰς ὅλον τὸν κόσμον καὶ Ἀραβίς ἀκόμη ἔρχονται νὰ γίνουν μαθηταὶ του.

Τὴν ἐκπαιδευτικὴν κίνησιν συμπληρώνουν αἱ ἴδιαίτεραι συγκεντρώσεις, αἱ δόποιαὶ ἴδιως ὄργανωνται εἰς τὴν πρωτεύουσαν. Οἱ Φωτιοὶ καλεῖ εἰς τὴν οἰκίαν του τοὺς φίλους του καὶ ἔκει ἀναλύει τοὺς ἀρχαίους συγγραφεῖς καὶ ποιητάς. Συγχάνοις ἐγίνοντο διαλέξεις εἰς δημόσια μέρη, ὡς εἰς στοάς καὶ εἰς τὸ παλάτιον, ὅπου διεζήγοντο συζητήσεις ἐπὶ θεολογικῶν καὶ φιλοσοφικῶν ζητημάτων.

Ίδιαίτέραν σημασίαν διὰ τὴν παιδείαν ἔχουν τὰ βιβλία. Ταῦτα προσεπάθησαν κατὰ τοὺς χρόνους τούτους νὰ διαδώσουν ὅσον ἡδύ-

ναντο περισσότερον.⁴ Ο πάπυρος, κατασκευασμένος ἀπὸ τὰς Ἰνας τοῦ ὄμωνύμου φυτοῦ τοῦ ποταμοῦ Νείλου, ἔχρησιμο ποιεῖτο ὡς γραφικὸς χάρτης τῶν Βυζαντινῶν. Περισσότερον ὅμως διαδεδομένη ὑπῆρξεν ἡ περγαμηνή, δέρμα δηλαδὴ ζώου κατειργασμένον εἰς τρόπον, ὥστε ἐγίνετο πολὺ λεῖον, κατάλληλον διὰ γραφήν. Εἴτε ὁ πάπυρος ἔχρησιμο ποιεῖτο εἴτε ἡ περγαμηνή ἐστοίχιζον πάρα πολὺ τὰ βιβλία, διότι ἐγράφοντο διὰ τῆς χειρὸς καλούμενα χειρόγραφα. Μεγάλα χρηματικὰ ποσὰ ἀπητοῦντο διὰ νὰ καταρτισθοῦν βιβλιοθῆκαι. Διὰ νὰ μορφωθῇ ὁ κόσμος εἰργάσθησαν πολὺ οἱ μοναχοί, οἱ ὄποιοι διέδωσαν τὸ βιβλίον. Τὰ μοναστήρια δὲν ἦσαν μόνον κυριώτατα σχολεῖα τῶν Βυζαντινῶν, ἀλλὰ ὑπῆρχαν, οὕτως εἰπεῖν καὶ τὰ τυπογραφεῖα τῆς ἐποχῆς, ὅπου ἐγίνετο συστηματικὴ ἐργασία τῆς ἀντιγραφῆς τῶν ἀρχαίων ἑλληνικῶν συγγραμμάτων. Εἰς μεγάλην αἴθουσαν εἶς ὑπηρέτες καὶ πολλοὶ ἐγραφον.⁵ Επειτα λόγιοι ἄνδρες διώρθωντο τὰ ἀντίγραφα. Τὴν ἐργασίαν ταύτην ἔκαμψε καὶ ὁ λογιώτατος αὐτοκράτωρ Κωνσταντῖνος Ζ' ὁ Πορφυρογέννητος.

"Ολοι ἐνδιεφέροντο διὰ τὸ βιβλίον καὶ τὴν διάδοσίν του, οἱ πλούσιοι, οἱ λόγιοι, οἱ ἄρχοντες καὶ αὐτοὶ οἱ Ἰδιοὶ οἱ αὐτοκράτορες. Διὰ τὴν συγκέντρωσιν χειρογράφων καὶ καταρτισμὸν βιβλιοθηκῶν ἔστελλον εἰς ὅλα τὰ μέρη εἰδικοὺς συλλέκτας. Σπουδαιότεραι βιβλιοθῆκαι ἦσαν ἡ τοῦ Παλατίου καὶ ἡ τοῦ Πανεπιστημίου.

32. Τὰ Γράμματα

Ἡ δευτέρα αὐτὴ περίοδος παρουσιάζει τὸ γνώρισμα ὅτι, ἐπὶ δύο αἰῶνας περίπου, ἀπὸ τὸ 650 ἕως τὸ 850, δὲν ὑπάρχει σπουδαία πνευματικὴ ἀνάπτυξις. Τὴν ίκμάδα τῆς διανοητικῆς δραστηριότητος ἔξαντλεῖ ἡ εἰκονομαχία, τὸ πάθος τῆς ἔριδος καὶ ἡ μέριμνα διὰ τὴν στρατιωτικὴν καὶ πολιτικὴν ἀναδιοργάνωσιν, καὶ μόλις ἐπὶ Θεοφίλου βλέπομεν νὰ διακρίνωνται λόγιοι, φιλόσοφοι καὶ μαθηματικοί. Διότι ὁ Ἰδιος ὁ Θεόφιλος, ὡς φιλόκαλος ἡγεμών, ἐπροστάτευσε μὲ θέρμην περισσὴν τὰ Γράμματα καὶ τὰς Τέχνας.

Γενικῶς ὅμως κατὰ τὴν μακράν ταύτην περίοδον τὰ Γράμματα ἥκμασαν καὶ ἐγράφησαν ἀξιόλογα θεολογικὰ συγγράμματα, φιλολογικά, ἴστορικά, ποιητικά καὶ ἐγκυκλοπαιδικά ἔργα.

Εἰς τοὺς πρώτους χρόνους τῆς περιόδου ταύτης ἀνήκει ὁ Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός, ὁ ὄποιος ἀπέθανεν ἵσως τὸ ἔτος 753. Οὗ-

τος ἐγεννήθη καὶ ἔδρασεν εἰς τὴν Συρίαν κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς εἰκονομαχίας. Ἡ Ἐκκλησία τὸν ἑτίμησεν ὡς ἄγιον. Ὁ Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνὸς ὑπῆρξεν μέγας θεολόγος καὶ φιλόσοφος. Διὰ τῶν πραγμάτειῶν του συνετέλεσε νὰ διαδοθῇ πολὺ ἡ σπουδὴ τοῦ Ἀριστοτέλους εἰς τὴν Δύσιν.

Ἄλλα τὴν μεγαλυτέραν του φήμην ὀφείλει εἰς τὴν μελέτην τῶν θεολογικῶν ζητημάτων. Τὸ σπουδαιότερον ἔργον τοῦ Δαμασκηνοῦ εἶναι ἡ Πηγὴ γνώσεως, ἥτοι ἐγχειρίδιον τῆς δογματικῆς. Εἰς αὐτὸν ἀνασκευάζει ἐκατὸν περίπου αἱρέσεις καὶ ἀποδεικνύει τὴν ἀλήθειαν τῶν δογμάτων τῆς ὁρθοδοξίας. Εἰς τοὺς τρεῖς Ἀπολογητικοὺς λόγους του ἀπευθύνεται πρὸς τοὺς ἀντιπάλους τῶν εἰκόνων, τῶν ὅποιων ὑπῆρξεν ὁ κυριώτερος ὑπέρμαχος. Θεωρεῖται ἐπίσης συγγραφεὺς ἡ διασκευαστὴς τῆς Ὁκτωήχου. Ἔγραψε καὶ ὑμνους ὁραιοτάτους, δπως κανόνας εἰς ἑορτὰς δεσποτικὰς καὶ ἀγίων (π.χ. τῆς Κυριακῆς τοῦ Πάσχα «Ἀναστάσεως ἡμέρα...»), νεκρώσιμα ἰδιόμελα («Ποίᾳ τοῦ βίου τρυφή...» κλπ.) καὶ ἄλλα. Διὰ τὴν εὐγλωττίαν του ὁ Δαμασκηνὸς ὠνομάσθη Χρυσόρραχος.

Ἡ ἴστορία παρουσιάζεται μὲν πολλούς ἀντιρρισώπους κατὰ τὴν περίοδον ταύτην, ἴστοριογράφους καὶ χρονογράφους.

Ἐπὶ τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας διακρίνεται ὁ Λέων ὁ Διάκονος. Οὗτος ἔξιστόρησε τὰ κατορθώματα τοῦ Φωκᾶ καὶ τοῦ Τσιμισκῆ. Κατὰ δὲ τὴν περίοδον τῆς εἰκονομαχίας χρονογράφοι εἶναι ὁ Θεοφάνης ὁ Ὁμολογητὴς καὶ ἀργότερον ὁ Γεώργιος ὁ Αμαρτωλὸς καὶ ὁ Γεώργιος Κεδρηνός.

Ἴστοριογράφος τῆς περιόδου τῶν Κομνηνῶν εἶναι ἡ Ἀννα ἡ Κομνηνὴ (γεννηθεῖσα τὸ 1083), κόρη τοῦ αὐτοκράτορος Ἀλεξίου Α' τοῦ Κομνηνοῦ. Ἡ Ἀννα ἔγραψε τὴν ἴστορίαν τοῦ πατρός της καὶ ὠνόμασεν αὐτὴν Ἀλεξιάδα. Τὸ ἔργον τοῦτο εἶναι ἀξιόλογον, χριῶς διάτι χαρακτηρίζει εὐστοχώτατα τοὺς σταυροφόρους τῆς πρώτης σταυροφορίας. Τὴν συνέχειαν τῆς Ἀλεξιάδος εὑρίσκομεν εἰς δύο ἄλλους ἴστορικους, τὸν Ἰωάννην Κίννα μονον καὶ Νικήταν Ξωνιάτην. Ὁ Ξωνιάτης ἔγραψε τὴν ἴστορίαν ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ Ἀλεξίου Α' μέχρι τοῦ 1204, ὅτε οἱ Λατίνοι ἐκυρίευσαν τὴν Κωνσταντινούπολιν. Χρονογράφοι τῶν χρόνων τούτων εἶναι ὁ Ἰωάννης Ζωναρᾶς καὶ Κωνσταντίνος Μανασσῆς.

Κατὰ τὴν περίοδον τῶν Κομνηνῶν ἐκάλλιεργήθη καὶ ἡ ποίησις.

Οι Βυζαντινοί ἀντλοῦν ἀπὸ τὴν ἀρχαίαν φιλολογίαν ὑποθέσεις, τὰς ὁποίας πραγματεύονται εἰς στίχους. 'Ο σοφώτερος ἀπὸ τοὺς λογίους τούτους εἶναι ὁ Ἰωάννης Τζέτζης, ὁ δόποιος ἔγραψε ποιήματα ιστορικά, φιλολογικὰ καὶ φιλοσοφικά. "Αλλοι ἀξιόλογοι εἶναι ὁ Νικήτας, σπουδαῖος φιλόλογος, καθὼς καὶ οἱ ποιηταὶ Ἰωάννης Κυριώτης, Χριστόφορος Μυτιληναῖος καὶ Ἰωάννης Μαυρόπουλος.

Οἱ περισσότεροι ἀπὸ τοὺς λογίους αὐτοὺς ἥσαν πτωχοὶ καὶ μερικοὶ παρεπονοῦντο διὰ τοὺς ἐλαχίστους καρποὺς τῶν πνευματικῶν κόπων των. 'Αντιπροσωπευτικὸς τύπος εἶναι ὁ Θεόδωρος ὁ Πρόδρομος (12ος αἰών), αὐτοκαλούμενος Πτωχοπόροδρομος, ὅστις παρέχει πολυτίμους λαογραφικὰς εἰδήσεις. "Εγράψε μυθιστορήματα εἰς στίχους καὶ ἄλλα ποιήματα εἰς πολὺ εὐτράπελον ύφος. Εἰς ταῦτα ἐμμῆθη τοὺς σατιρικοὺς διαλόγους τοῦ Λουκιανοῦ μὲ ἐπιτυχίαν.

Τὸ σημαντικότερον ὄμως γεγονός ἀπὸ ἐπόψεως λογοτεχνικῆς εἶναι ἡ ἀνάπτυξις τῆς δημόσιας ποιήσεως. Τῆς ποιήσεως ταύτης ἔχην εὑρίσκομεν κατὰ τοὺς προηγουμένους αἰώνας. Εἰς αὐτὴν ἀνήκοιν ἀσματα τῶν τριόδων, ἐπευφημίαι, παροιμιώδεις ἐκφράσεις καὶ πειράγματα τοῦ Ἰπποδρόμου. Δημιούργημα ἐπίσης τῶν παλαιοτέρων χρόνων εἶναι καὶ ὁ στίχος τῶν ἀσμάτων, ὁ πολιτικὸς στίχος, ὁ καλούμενος καὶ δεκαπεντασύλλαβος.

'Αλλ' ἡ δημώδης ποίησις ἥρχισε νὰ δημιουργῆται κυρίως εἰς τὴν Μ. 'Ασίαν ἀπὸ τὸν 8ον αἰώνα. Τὰ ἡρωϊκὰ κατορθώματα τῶν μεγάλων πολέμων ἀφηνοῦν ἔχην εἰς τὴν φαντασίαν τοῦ λαοῦ. 'Ιδιαιτέρως οἱ ἀδιάλειπτοι ἀγῶνες τοῦ κράτους εἰς τὰ ἀνατολικὰ σύνορά του, ἀπὸ τὴν Συρίαν ἕως τὴν Κασπίαν, ἔδωσαν τὴν ἀφορμὴν νὰ ἀναπτυχθῇ ἡ δημώδης ποίησις. 'Απὸ τοὺς σκληροὺς λοιπὸν ἀγῶνας τῶν Ἑλλήνων κατὰ τῶν Ἀράβων ἀπὸ τοῦ 8ου — 11ου αἰώνος ἐγεννήθησαν τὰ ἀκριτικὰ ἀσματα, τὰ δόποια ἔχουν ἀναλογίαν μὲ τὰ κλέφτικα τρομαγούντα σύμβολον διατίτα τῆς δουλείας. Τὰ ἀκριτικὰ τραγούδια ἀναφέρονται κυρίως εἰς ἔνα ἥρωα, τὸν Βασίλειον Διγενῆ Ἀκρίταν, σύμβολον δὲ τῶν ἄλλων πολεμιστῶν κατὰ τῶν ἔχθρῶν τῆς πίστεως. Τὰ ἀκριτικὰ ἀσματα σφέζονται μέχρι σήμερον παρὰ τῷ λαῷ καὶ ἀδονται ἀπὸ τοῦ Πόντου μέχρι τῆς Κύπρου. 'Η ἀκριτικὴ ποίησις εἶναι ἡ πρώτη δημώδης νεοελληνικὴ ποίησις.

Τὸν 12ον αἰώνα συνετέθη ἐν ἡρωϊκὸν ἔπος τοῦ Διγενῆ Ἀκρί-

τα. Τὸ ἔπος τοῦτο διετηρήθη εἰς χειρόγραφα διεσκευασμένα. Εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ Διγενῆ περιγράφονται οἱ ἀγῶνες τῶν ἀκριτῶν κατὰ τῶν ἀπελατῶν. 'Ο Διγενῆς ἡμέραν καὶ νύκτα μάχεται κατὰ τῶν ἐχθρῶν τῆς πίστεως εἰς τὰς ὅχθας τοῦ Εὐφράτου, διὰ νὰ καθυποτάξῃ τοὺς ἀπίστους καὶ νὰ ὑπερασπισθῇ τὴν Ρωμανίαν, ὅπως ἐλέγετο τὸ Βυζαντινὸν κράτος, καὶ τὴν Ὀρθοδοξίαν. 'Ο Διγενῆς εἶναι ὁ ἐθνικὸς ἥρως τοῦ μεσαιωνικοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ συμβολίζει τοὺς ἀκαταπαύστους ἀγῶνας τοῦ ἑλλήνικοῦ ἔθνους ὑπέρ πίστεως καὶ πατρίδος.

33. Αἱ ἔγκυκλοπαιδεῖαι

Νέον εἶδος τῆς περιόδου ταύτης εἶναι καὶ ἡ ἔγκυκλοπαιδεία. Τόση δὲ ἦτο ἡ ἀνάπτυξις αὐτῆς, ὥστε ἡ περίοδος ἀπὸ τὸ 850 ἔως τὸ 1050 δύναται νὰ ὀνομασθῇ ἐποχὴ τῶν ἔγκυκλοπαιδείων. Οἱ λόγιοι κατὰ τὴν περίοδον ταύτην ἀρχίζουν νὰ τακτοποιοῦν τὰς ποικίλας γνώσεις, αἱ δόποια περιείχοντο εἰς τὰ συγγράμματα τῶν παλαιοτέρων. Τοιουτοτρόπως ἐδημιουργήθησαν αἱ ἔγκυκλοπαιδείαι.

Ἡ ἀξία τούτων ἔγκειται εἰς τὸ διτί μᾶς διέσωσαν πολλὰ ἀποσπάσματα ἔργων, τὰ δόποια ἐχάθησαν. "Αλλοι λόγιοι ἔκαμνον σχόλια καὶ ἐρμηνείας τῶν λέξεων τῶν ἀρχαίων συγγραφέων. Ἀξιολογώτατος σχολιαστὴς τοῦ Ὁμέρου, τοῦ Πινδάρου κλπ. εἶναι ὁ περίφημος ἀρχιεπίσκοπος Θεσσαλονίκης Εὔσταχος θιος. Μεταξὺ τῶν μεγαλυτέρων πνευματικῶν φυσιογνωμιῶν τοῦ Βυζαντίου κατατάσσεται ὁ μέγας Φώτιος (820 - 891), τοῦ δόποιου τὸ μνημεῖον ἔργον ἡ Μυριόβλιθος περιέχει ἀναλύσεις καὶ κριτικὴν 280 συγγραμμάτων. 'Ο Φώτιος ἔγραψεν ἐπίσης θεολογικὰ συγγράμματα καὶ λεξικόν, ἀνέδειξε δὲ ἀξιολόγους μαθητάς, ὡς τὸν Κωνσταντινουπόλεως Νικόλαον Μυστικὸν καὶ τὸν Καισαρέας Ἀρέθαν.

"Αλλοι ἀξιόλογοι πνευματικὸς ἡγέτης τῆς περιόδου ταύτης εἶναι ὁ Μιχαὴλ Ψελλὸς (1018 - 1079). Τὰ ἔργα του εἶναι ἀναρίθμητα καὶ ποικίλου περιεχομένου: φιλοσοφικά, μαθηματικά, γεωγραφικά, ιατρικά, θεολογικά καὶ λαογραφικά. 'Ο Ψελλὸς ἀντιπροσωπεύει δλας τὰς ἐπιστήμας καὶ ἐγρημάτισε καθηγητὴς τῆς φιλολογίας εἰς τὸ πανεπιστήμιον τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἐπίσης ἔξιστόρησεν οὕτος τὰ γεγονότα τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ Τσιμισκῆ καὶ ἔζης (976 - 1077).

Σημαντικήν θέσιν είς τὴν πνευματικὴν κίνησίν τοῦ Βυζαντίου κατέχουν οἱ Βίοι Ἀγίων ἡ Συναξάρια, περιέχοντα βίους ἀγίων καὶ μαρτύρων. Κυριώτατος συναξαριστῆς τοῦ Βυζαντίου εἶναι ὁ Συμεὼν ὁ Μεταφραστής, ἀκμάσας κατὰ τὰ μέσα τοῦ 10ου αἰώνος.

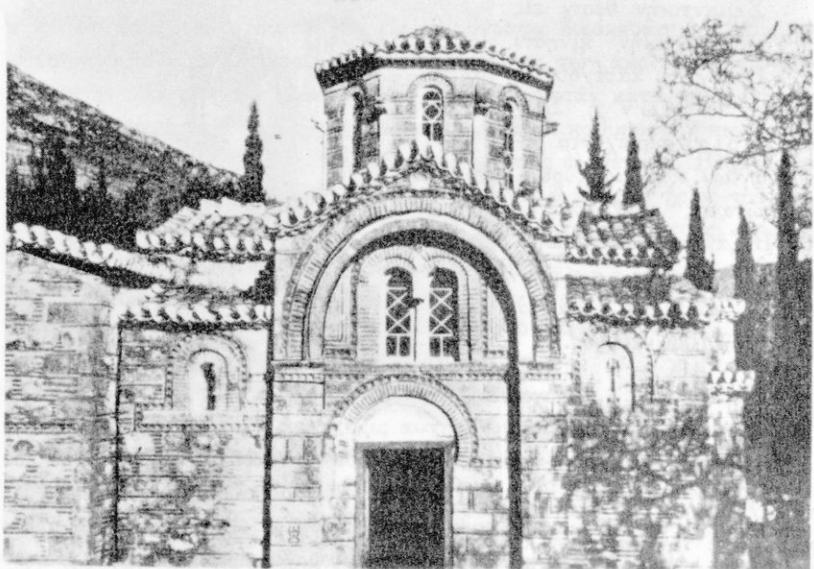

34. Ή Τέχνη

‘Η Ἀρχιτεκτονικὴ ἐγνώρισε νέαν ἀκμὴν κατὰ τὴν περίοδον ταύτην. Οἱ βασιλεῖς ἔκτισαν νέα ἀνάκτορα ἢ διεσκεύασαν τὰ παλαιά, διὰ νὰ τὰ προσαρμόσουν εἰς τὰς ἀνάγκας τῆς νέας ἐθνικοτυπίας τῆς αὐλῆς. Ὁ Θεόφιλος ἐλάμπρυνε τὸ Παλάτιον μὲν γαλοπρεπεῖς ἐκκλησίας. Πολυάριθμα ὑπῆρχαν καὶ τὰ ἄλλα κτίρια, μὲ τὰ ὅπτια ὁ Θεόφιλος ἐστόλισε τὴν Πρωτεύουσαν.

Ἐπίσης ἔξηρολούθησαν νὰ κτίζουν ναοὺς κατὰ τὸ σχέδιον τῆς Ἀγίας Σοφίας. Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ὅμως τῆς δυναστείας τῶν Μακεδόνων ἀπεκρυσταλλώθη ὡς νέος ρυθμὸς ναοδομίας ὁ σταυρὸς εἰδῆς μετὰ τρούλου. Ὁ ρυθμὸς οὗτος ἐπεκράτησεν εἰς ὅλοκληρον τὴν Βυζαντινὴν αὐτοκρατορίαν μέχρι τῆς πτώσεως τῆς (1453). Ἀντιπροσωπευτικὴ τοῦ ρυθμοῦ τούτου ἦτο ἡ λεγομένη «Νέα Ἐκκλησία τοῦ Παλατίου» ἀφιερωμένη εἰς τὴν Θεοτόκον καὶ κτισθεῖσα ὑπὸ Βασιλείου Α΄ τοῦ Μακεδόνος ὡς ναὸς τοῦ Παλατίου. Ὁ ναὸς οὗτος εἶχε πέντε τρούλους, ἔνα κεντρικὸν καὶ τέσσαρας διαγωνίους, εἰς σχῆμα σταυροῦ. Δυστυχῶς δὲν διεσώθη μέχρις ἡμῶν, καθὼς καὶ ἄλλοι περίφημοι ναοὶ τῆς Πρωτεύουσας, ἀνεγερθέντες ἐπὶ τῆς δυναστείας τῶν Μακεδόνων.

Τὸν 11ον αἰῶνα ἐπὶ Κομνηνῶν, οἱ σταυροειδεῖς ναοὶ διαμορφώνονται ἐν Κωνσταντινουπόλει μετὰ πλουσιωτέρου ἀρχιτεκτονικοῦ διάνοσμου. Μεγαλυτέρα ἐλαφρότης καὶ ἀνάτασις τῶν ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν παρατηρεῖται εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ ναοῦ.

49. "Αποφις τῆς νοτίας πλευρᾶς τοῦ ἐν Ἀμφίση ναοῦ τοῦ Σωτῆρος.

Πνεῦμα μεγαλυτέρας λιτότητος διακρίνει τοὺς ναοὺς τῆς κυρίως Ἑλλάδος. Ἐκ τούτων οἱ σταυροειδεῖς ἀποβαίνουν ἀληθῆ ἔργα τέχνης. Τοιούτου τύπου ναοί, εἶναι οἱ "Ἄγιοι Θεόδωροι, ἡ Καπνικαρέα καὶ ἡ Καισαριανή.

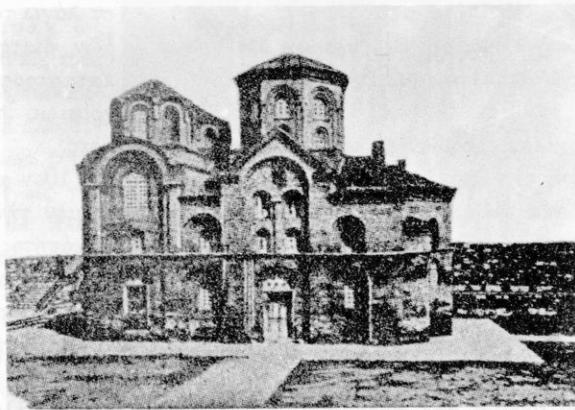
Τὸν 12ον αἰῶνα οἱ σταυροειδεῖς ναοὶ τῆς κυρίως Ἑλλάδος φθάνουν εἰς τὸ κορύφωμα τῆς τεχνικῆς τελειότητος καὶ τῶν ὥραίων ἀναλογιῶν. Μεταξὺ τῶν ἀξιολογωτέρων ναῶν τοῦ 12ου αἰῶνος εἶναι ὁ ἐν Ἀμφίσῃ ναὸς τοῦ Σωτῆρος.

Παραλλήλως πρὸς τοὺς σταυροειδεῖς ὑπάρχει ἵκανὸς ἀριθμὸς σπουδαιοτάτων ναῶν τοῦ λεγομένου ὁ κ τ α γ ω ν ι κ ο ū τ ύ π ο u. Εἰς τοὺς ναοὺς τούτους, τετραγώνους κατὰ τὸ σχῆμα, ὁ τρούλος, μεγάλων διαστάσεων, καλύπτει ὅλοκληρον τὸν κυρίως ναόν. Ἀξιόλογον δεῖγμα εἶναι ὁ ἀριστα διατηρηθεὶς ναὸς τοῦ ὁσίου Λουκᾶ παρὰ τὴν Λεβάδειαν, καὶ ὁ ναὸς τῆς μονῆς τοῦ Δαφνίου, παρὰ τὰς Ἀθήνας, γνωστὸς διὰ τὰ περίφημα μωσαϊκά του, ἀνεγερθεὶς μερὶ τὰ τέλη τοῦ 11ου αἰῶνος.

Εἰς τὴν Μακεδονίαν καὶ κυρίως εἰς τὴν Θεσσαλονίκην ἀνεπτύχθη ἰδιαιτέρα σχολή, εἰς τὴν ὃποίαν διασταυρώνονται αἱ παραδόσεις τῆς

50. 'Ο Παντοκράτωρ εἰς τὸν τροῦλλον τῆς μονῆς Δαφνίου

51. 'Ο ἐν Θεσσαλονικῃ ναὸς τῆς Θεοτόκου τῶν Χαλκέων (11ος αἰών

52. Ο Ευαγγελισμός της Θεοτόκου και δύο "Αγιοι".
(Μωσαϊκά της Μονής Δαφνίου)

Κωνσταντινουπόλεως καὶ τῆς κυρίως Ἐλλάδος. Ἀξιόλογοι ναοὶ τῆς ἐποχῆς ταύτης ἐν Θεσσαλονίκῃ εἶναι ὁ παρὰ τὴν Ἐγνατίαν ὁδὸν ναὸς τῆς Θεοτόκου τῶν Χαλκέων καὶ τοῦ Ἀγίου Παντελεήμονος. Τοῦ 10ου καὶ 11ου αἰώνος εἶναι καὶ οἱ ναοὶ τοῦ Ἀγίου Ὄρους, τῆς Λαύρας, τῶν Ἰβήρων, τοῦ Βατοπέδιου καὶ τοῦ Ξηροποτάμου.

Ἐνῷ ἡ ἀρχιτεκτονικὴ ἔξελισσεται, ἡ ζωγραφικὴ προσωρινῶς ἐσταμάτησε λόγῳ τῶν αὐστηρῶν διαταγῶν περὶ καταστροφῆς ἡ ἐπιχρίσεως τῶν εἰκό-

νων, τὰς ὅποιας ἔζεδιδον οἱ εἰκονομάχοι αὐτοκράτορες.

'Αλλ' ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τῶν Μακεδόνων, κυρίως τὸν 10ον αἰῶνα, παρατηρεῖται νέα ἄνθησις τῆς ζωγραφικῆς. Τότε βλέπομεν τὴν προσπάθειαν συνδυασμοῦ τῆς ἑλληνικῆς πλαστικότητος, φυσικότητος τῆς στάσεως καὶ χειρονομίῶν μὲ τὴν θρησκευτικὴν αὐστηρότητα καὶ τὸ λιτὸν σχέδιον. Συνδυάζεται δηλαδὴ ἡ ἑλληνικὴ χάρις (μορφὴ) μὲ τὴν χριστιανικὴν εὐσέβειαν (ἔμπνευσις). Δείγματα τῆς τεχνοτροπίας ταύτης εἶναι τὰ ὡραιότερα ἐν Ἑλλάδι μωσαϊκά τῆς μονῆς τοῦ Δαφνίου καὶ μερικά τῆς παρὰ τὴν Λεβάδειαν μονῆς τοῦ Όστου Λουκᾶ. Ἀπὸ τοῦ 9ου αἰῶνος καὶ ἔξῆς ἐπικρατεῖ δχι πλέον ἡ ἴστορι-

καὶ ἡ εἰκονογραφία (4ος - 9ος αἰών : παραστάσεις τοῦ βίου τοῦ Σωτῆρος, τῆς Θεοτόκου κλπ. κατὰ ιστορικὴν σειράν), ἀλλὰ ἡ δογματικὴ καὶ θεολογικὴ, μὲ κέντρα τὸν Χριστὸν εἰς τὸν τροῦλλον τοῦ ναοῦ ὡς Παντοκράτορα καὶ τὴν Θεοτόκον εἰς τὴν κόγχην τοῦ ἀγίου Βήματος ὡς Πλατυτέραν τῶν οὐρανῶν. Τὰ δύο αὐτὰ ιερὰ πρόσωπα περιβάλλονται ἀπὸ χοροὺς Ἀγγέλων, Προφητῶν, Εὐαγγελιστῶν, Ἀποστόλων, Μαρτύρων, Ἀσκητῶν, Πατέρων τῆς Ἑκκλησίας, ἐνῷ ἀρμονικῶς συμπλέκονται καὶ εἰκονίζονται παρ' αὐτοὺς αἱ μεγάλαι δεσποτικαὶ καὶ θεομητορικαὶ ἑορταῖ.

Ίδιαιτέρων σημασίαν ἀπὸ ἀπόψεως ζωγραφικῆς ἔχουν τὰ εἰκονογραφημένα ἥιστορημένα χειρογράφων τοῦ Ἀγίου Ὁρους τὸ ἐν τρίτον εἶναι ιστορημένα. Ταῦτα φέρουν εἰς τὰ στιλπνὰ φύλλα τῆς περγαμηνῆς κοσμήματα καὶ καλλιτεχνικὰς εἰκόνας μὲ λαμπτρὰ χρώματα, συχνὰ χρυσοποιικίτους, λεπτοτάτης καὶ θαυμαστῆς τέχνης μὲ πλήθος χριστιανικῶν ἐμμπνεύσεων, αἱ διοῖαι ἐχρησίμευσαν ὡς πρότυπα καὶ εἰς τοὺς ἀγιογράφους τῶν ἐκκλησιῶν, μὲ ἐλευθερίαν καὶ πρωτοτυπίαν πολλάκις εἰς τὴν ἐκτέλεσιν, μὲ πλείστας ἀκόμη λεπτομερείας οίκουγενειακῆς ζωῆς, αὐλικῶν ἐθιμοτυπιῶν κ.λ.π.

* Η τέχνη αὐτὴ κα-

λεῖται μικρογρα-

53. Η ἀπιστία τοῦ Θωμᾶ.

(Μωσαϊκὸν τοῦ καθολικοῦ τῆς μονῆς τοῦ ὁσίου Λουκᾶ)

φία ή μινυογραφία.

Δύο τάσεις παρατηροῦνται εἰς αὐτὴν. Κατὰ τὴν μίαν ὁ εἰκονογράφος (τοῖς ψαλτηρίον π. χ.) προσέχει περισσότερον εἰς τὴν εἰκονογραφικὴν παράστασιν τοῦ κειμένου παρὰ εἰς τὸ κάλλος τῆς εἰκόνος. Αἱ μικρογραφίαι αὗται εἰναι διδακτικαὶ, πρωτισμέναι διὰ τὸν πολὺν κόσμον. Αἱ τῆς ἄλλης τάσεως μικρογραφίαι, τῶν δι' ἀνωτέρας κοινωνικὰς τάξεις προσρίζομένων χειρογράφων, εἰναι τεχνικῶς ἀνώτεραι καὶ ἔχουν

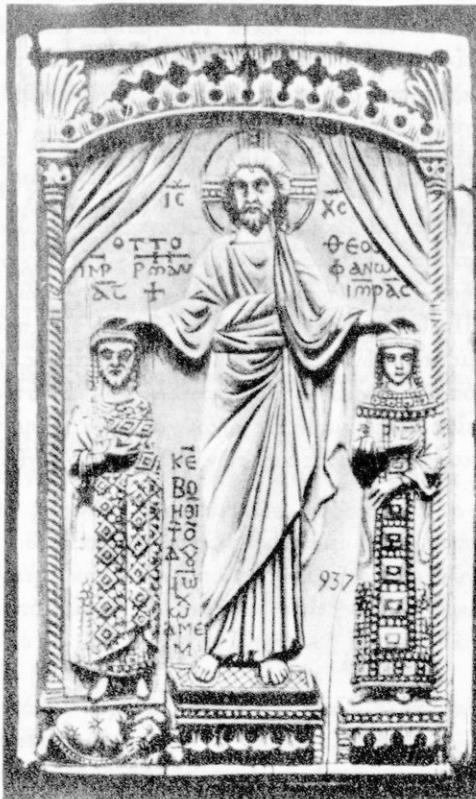
54. 'Ο προφήτης Ἡσαΐας μεταξὺ Νυκτὸς καὶ "Ορθροῦ.
(Μικρογραφία τοῦ Ψαλτηρίου τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης τῶν Παρισίων. 10ος αἰών)

ἐκτελεσθῇ ἀπὸ ἀφανεῖς μοναχούς, ἀλλὰ μεγάλους καλλιτέχνας. Εἰς αὐτὰς παρατηρεῖται προτίμησις τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς τέχνης. Ταξ διαχρίνει πρωτοτυπία καὶ λαμπρότης χρωμάτων.

Περίφημον μνημεῖον τῆς μικρογραφίας ταύτης εἶναι χειρόγραφον τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης τῶν Παρισίων τοῦ 10ου αἰῶνος περιέχον 14 δόλοσελίδους μικρογραφίας : 'Ο Δαβὶδ ὡς ποιμὴν, ὁ Δαβὶδ ἀγωνιζόμενος κατὰ τοῦ λέοντος, ὁ ὄποιος προσέβαλε τὸ ποιμνιόν του, ὁ Δαβὶδ ὡς νεαρὸς ἥρως φονεύων τὸν Γολιάθ, ὁ Δαβὶδ ἀνακηρυσσόμενος βασιλεύς, ὁ Ἡσαΐας προσευχόμενος κατὰ τὴν ἀνατολὴν τοῦ ἥλιου κ.ἄ. 'Αναλόγου πρὸς τὸ χειρόγραφον τοῦτο ἀξίας εἶναι δύο ἀριστοκρατικὰ σπουδαιότατα ἐν 'Αγίῳ "Ορει, τῶν ιερῶν μονῶν τοῦ Παντοκράτορος καὶ τοῦ Βατοπεδίου.

Ἐκ τῶν πρώτων, τῶν δημωδῶν, περίφημον εἶναι τὸ παλιό μψηστον φαλτήριον τῆς μονῆς Παντοκράτορος (πρώτη γραφὴ καὶ ὀραῖαι ἐρμηνευτικαὶ εἰκόνες τοῦ Θεοῦ αἰῶνος, δευτέρα γραφὴ 12ου ἢ 13ου). Τὰ δημώδη αὐτὰ ἴστορημένα χειρόγραφα (φαλτήρια, τετραευάγγελα, μηνολόγια, διηλίται Πατέρων), ἄλλα ἀσημάντου καλλιτεχνικῆς ἀξίας καὶ ἄλλα μετρίας ἢ μεγίστης ἀληθῶς, μᾶς φανερώνουν τὴν γνησίαν βυζαντινὴν τεχνοτροπίαν καὶ ἐπιτρέπουν διὰ συγκρίσεως νὰ ἀνεύρωμεν τὴν καταγωγὴν καὶ τὰς πηγὰς τῆς χριστιανικῆς εἰκονογραφίας.

Ἡ μικροτεχνία διακρίνεται εἰς τὴν ἑλεφαντουργίαν, τὴν χρυσοχοΐαν, τὴν σμαλτουργίαν καὶ τὴν ποικιλτικὴν καὶ ἐκαλλιεργήθη ἀντὶ τῆς γλυπτικῆς κατὰ τὴν περίοδον ταύτην. Τὰ μικροτεχνήματα δὲν ἔχουν μόνον ὕλικὴν ἀξίαν, ἀλλὰ καὶ μεγάλην καλαισθησίαν, ἢ όποια φαίνεται εἰς τὸν συνδυασμὸν τῶν χρωμάτων. Οἱ ἑλεφαντουργοὶ ἡσχολοῦντο μὲ τὴν συγκόλλησιν πλακιδίων ἑλεφαντοστοῦ εἰς διάφορα ἀντικείμενα πολυτελείας, σκεύη, οἰκιακῆς ἢ ἐκκλησιαστικῆς χρήσεως ἢ λειτουργικῶν ἐπίπλων. Διὰ τὴν ἑλεφαντουργίαν πολλὴν σημασίαν ἔχουν τὰ λεγόμενα Δίπτυχα. Περίφημα ἦσαν τὰ λεγόμενα ὑπατικὰ δίπτυχα, τὰ ὅποια ἀπετελοῦντο ἀπὸ δύο φύλλα ἑλεφαντίνης πλακές μὲ ἀναγλύφους παραστάσεις καὶ

55. "Οθων Β", αὐτοκράτωρ τῆς Γερμανίας καὶ ἡ σύζυγός του Θεοφανά, εὐλογούμενοι ὑπὸ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ

(Ἐλεφαντοστοῦ τοῦ 10ου αἰῶνος)

τὰ ὅποια ὀνομάζοντο οὕτω, διότι ὁ ἀνερχόμενος εἰς τὸ ἀξιωμα τοῦ ὑπάτου ἀπέστελλε ταῦτα ὡς δῆρα εἰς τὸν αὐτοκράτορα καὶ τοὺς ἐπιφανεῖς φίλους του. Τὰ ποικιλώτατα εἴδη τῆς χρυσοχοΐας καὶ ἀργυροχοΐας εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ἀπετέλουν ἐν ἀπὸ τὰ σημαντικώτερα προϊόντα τῆς βυζαντινῆς καλλιτεχνικῆς βιοτεχνίας, θαυμαστὰ δὲ δείγματα αὐτῆς σφέζονται εἰς τὰ θησαυροφυλάκια τοῦ Ἅγιου Ὁρους.

Οἱ λεγόμενοι διάφρακτοι σμάλτοι ήσαν περίφημοι καὶ κατεσκευάζοντο ὡς ἔξης: Εἰς μετάλλινα διαφράγματα ἔχοντα τετηγμένα μέταλλα καὶ κατὰ τὸν τρόπον τῶν μωσαϊκῶν ἀπετέλουν διαφόρους εἰκόνας. Τὰ βυζαντινὰ σμάλτα, κυρίως τοῦ 10ου καὶ 11ου αἰώνος, διακρίνονται διὰ τοὺς πλουτίμους τόνους τῶν χρωμάτων καὶ διὰ τὴν διαύγειαν τῶν πολυτίμων λίθων. Σταυροί, εἰκόνες, ἐγκάλπια ἀρχιερατικά, λειψανοθήκαι καὶ ἄλλα ἔχουν οὐκ ὀλίγα περισσωθῆ.

Τὰ προϊόντα τῆς ποικιλτικῆς ήσαν κατὰ τὸ πλεῖστον ἐκ μετάξης μὲν διακοσμήσεις ὑφαντάς. Τὰ αὐτοκρατορικὰ ἐργαστήρια κατεσκευάζον περιφήμους τάπητας. Τῆς τέχνης ταύτης προϊόντα περίφημα ήσαν οἱ ἐπιτάφιοι, τὰ καλύμματα ιερῶν σκευῶν, τὰ ιερὰ ἄμφια κ.ἄ. Περισσωθέντα ἔξαίρετα δείγματα τῆς ποικιλτικῆς τῶν χρυσούφραντων μεταξωτῶν ὑφασμάτων μὲν πολυτίμους λίθους κοσμουμένων, διὰ τὰ ὅποια ἥδη ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Ἰουστινιανοῦ τὸ βυζαντινὸν ἐμπόριον εἶχε διαφημισθῆ εἰς δλόκληρον τὸν κόσμον, εἶναι οἱ ἀρχιερατικοὶ Σάκκοι τῆς Λαζίρας καὶ τῶν Ἰβήρων ἐν Ἅγιῳ Ὁρει.

Η ΔΥΣΙΣ

35. Τὸ κράτος τοῦ Καρόλου

ΝΟΜΑΣΤΟΤΕΡΟΣ ἀπὸ τοὺς μαγιορδόμους ὑπῆρξεν ὁ Κάρολος ὁ ἐπονομαζόμενος Μαρτέλος (714 - 941). Οὗτος ἐνίκησε τὸ 732 μεταξὺ τῶν πόλεων Τούρ καὶ Πουατίε τοὺς ἔξ Ισπανίας εἰσβαλόντας εἰς τὸ κράτος Ἀραβας καὶ ἀνεχαίτισε τὴν πορείαν αὐτῶν. Διὰ τῆς νίκης ταύτης ἐσώθη ὁ χριστιανικὸς κόσμος τῆς Δύσεως, ἔγινε δὲ πραγματικὸς ἡγεμὼν τοῦ κράτους ὁ Κάρολος, ὁ δὲ οὐδὲς αὐτοῦ Πιπῖνος ὁ

Βραχὺς (741 - 768) καταλύσας τὴν δυναστείαν τῶν Μεροβενζιέν, ἔδρυσε νέαν. Αὕτη ὀνομάσθη δυναστεία τῶν Καρολιδῶν ἀπὸ τὸ ὄνομα τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Καρόλου.

Οἱ Καρολῖδαι συνετέλεσαν νὰ ἴδρυθῇ τὸ Παπικὸν κράτος. "Οταν ὁ Πιπῖνος ἀνεγνωρίσθη βασιλεὺς τῶν εὐγενῶν, ἥθελησε νὰ νομιμοποιήσῃ τὴν ἐκλογήν του δι' ἐκκλησιαστικῆς χρίσεως. Ἐβοήθησε τὸν πάπαν Ζαχαρίαν τὴν στιγμήν, κατὰ τὴν ὁποίαν ἥπειλετο ὑπὸ τῶν Λομβαρδῶν, καὶ ἀπέσπασεν ἀπὸ αὐτῶν τὴν ἐπίσημον ἀναγνώρισίν του ὡς βασιλέως τῶν Φράγκων. Τὸ δὲ 754 ὁ πάπας Στέφανος Β' μεταβάσεις τὴν Γαλατίαν ἔχρισεν αὐτὸν βασιλέα.

"Εκτοτε ὁ πάπας δὲν ἦτο μόνον ἀρχηγὸς τῆς Ἐκκλησίας, ἀλλὰ καὶ κριτῆς εἰς ζητήματα τῆς πολιτικῆς ἔξουσίας. Ο Πιπῖνος, ἐκστρατεύσας τότε εἰς Ἰταλίαν, ὑποχρέωσε τοὺς Λομβαρδούς νὰ ἀποδώσουν εἰς τὸν πάπαν πολλὰς ιταλικὰς πόλεις, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ τὴν Ραβένναν, καὶ νὰ ἀναγνωρίσουν τὸ κράτος τοῦ Ἅγιου Πέτρου, ἥτοι τὸν πάπαν. Ἀπὸ τότε, τὸ 755, ἔχει τὴν ἀρχήν του τὸ Παπικὸν κράτος.

"Ο Κάρολος, γνωστὸς εἰς τὴν ἱστορίαν ὡς Κάρολος ὁ Μέ-

γας, είναι ό πρωτος άπό τους βασιλεῖς τῆς Δύσεως, ό όποιος έδρυσεν ισχυρὸν κράτος, ἐφάμιλλον πρὸς τὸ Βυζαντινὸν (768 - 814).

Ο βασιλεὺς αὐτὸς ὑπῆρξε δεξιὸς κυβερνήτης καὶ μέγας κατακτητής, ἀφοῦ κατὰ τὰ 46 ἔτη τῆς βασιλείας του ἐνήργησε 53 ἐκστρατείας. Διαλύσας τὸ Λομβαρδικὸν κράτος τῆς Βορείου Ἰταλίας, προσήρτησεν αὐτὸς εἰς τὸ ίδικόν του, τὸ 733. Τότε ἐπεσκέφθη τὴν Ρώμην, ὅπου ἔγινε δεκτὸς μὲν μεγάλας τιμάς.

Ἐκτοτε οἱ πόλεμοὶ του ἔλαβον τὸν χαρακτῆρα ἀληθοῦς σταυροφορίας. Πολεμήσας κατὰ τῶν Ἀράβων τῆς Ἰσπανίας, προσήρτησεν εἰς τὸ κράτος του τὴν μεταξὺ τῶν Ηυρηγαίων καὶ τοῦ ποταμοῦ Ἰβρίου χώραν. Ἀπὸ τοὺς πολέμους ἐκείνους ἐδημιουργήθη τὸ γαλλικὸν ἔπος Chansons de Roland (Ἄσμα τοῦ Ρολάνδου).

Ιδιαιτέρως ἀξιοσημείωτον ἔργον τοῦ Καρόλου ὑπῆρξεν ὁ ἐκχριστιανισμὸς τῆς Γερμανίας. Πρὸ τοῦ βασιλέως τούτου ὁ ἵεραπόστολος Βονιφάτιος ἀπὸ τὸ 742 μέχρι τοῦ 747, ἔδρυσε τὴν ἀρχιεπισκοπὴν τῆς Μαγεντίας καὶ τὸ περίφημον μοναστήριον τῆς Φούλδας ἐπὶ τοῦ ὁμώνυμου ποταμοῦ ἀπὸ τὸν ὄποιον ἐξεπήδησαν οἱ θερμότεροι ἵεραπόστολοι. Ἐλλ' ὁ ἐκχριστιανισμὸς τῆς Γερμανίας θὰ διγρεψει ἐπὶ μακρόν, ἂν ὁ Κάρολος δὲν διεζῆγεν ἐπὶ 30 ἔτη πόλεμον κατὰ τῶν Γερμανῶν. Οὗτος ἀνέλαβε σταυροφορίαν κατὰ τῶν Σαξώνων, οἱ όποιοι ἔζων μεταξὺ τῶν ποταμῶν Ἐλβα καὶ Ρήνου, διηρημένοι κατὰ φυλάς. Ἡνάγκασεν αὐτοὺς κατὰ χιλιάδας νὰ βαπτίζωνται ἐντὸς τῶν μεγάλων ποταμῶν. "Οταν ὅμως ἐπέστρεψεν εἰς Γαλλίαν, οἱ Γερμανοὶ ἔζηγγείροντο, ἐφόνευον τοὺς ἱερεῖς καὶ νέα ἐκστρατεία ἐχρειάζετο. Ἐπὶ τέλους ἡ Γερμανία μέχρι τοῦ ποταμοῦ Ἐλβα κατεκτήθη καὶ ἐξεχριστιανίσθη. Τελευταῖον ὁ Κάρολος ὑπέταξε καὶ ἐξηφάνισε τὸ κράτος τῶν Ἀβάρων εἰς τὴν Αὐστρίαν καὶ τὴν Οὐγγαρίαν.

Αἱ ἐπιτυχίαι αὕται τοῦ Καρόλου ἔδωσαν τεραστίαν ἕκτασιν εἰς τὸ κράτος, τὸ ὄποιον περιέλαβεν ὅλην τὴν Κεντρικὴν καὶ Δυτικὴν Εὐρώπην, ἥτοι τὴν σημερινὴν Γερμανίαν, Γαλλίαν, Ἰσπανίαν, Αὐστρίαν καὶ Ἰταλίαν, μὲν πρωτεύουσαν τὴν πόλιν Ἀκυτσγρανον (Ἀχεν).

Τὸ 800 ὁ Κάρολος μετέβη εἰς Ρώμην πρὸς ἕορτασμὸν τῶν Χριστουγέννων. Πρὸ τῆς Ἀγίας Τραπέζης ὁ πάπας ἔθεσεν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς του στέφανον ἐν μέσῳ τῶν ἐπευφημιῶν τοῦ λαοῦ : « Καρόλῳ τῷ Αὐγούστῳ τῷ στεφομένῳ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ μεγάλῳ καὶ εἰρηνοποιῷ αὐτοκράτορι τῶν Ρωμαίων, δοίᾳ ὁ Θεὸς ἔτη πολλὰ καὶ νίκην ». "Εκ-

τοτε ὁ Κάρολος ἔλαβε τὸν τίτλον τοῦ αὐτοκράτορος ἢ αὐτού στού.

Ἡ αὐτοκρατορία αὕτη εἶχεν ἐκκλησιαστικὸν χαρακτῆρα, τὸν ὅποῖον διετήρησε καθ' ὅλον τὸν Μεσαίωνα. Ἐπειδὴ ὅμως τὸν τίτλον τοῦ αὐτοκράτορος τῶν Ρωμαίων εἶχεν ὁ βασιλεὺς τοῦ Βυζαντίου, ὁ Κάρολος προσεπάθησεν ν' ἀναγνωρισθῇ καὶ ὑπ' αὐτοῦ. Ἀλλ' εὑρεν ἀντίδρασιν. Βραδύτερον ἀνεγνωρίσθη ὑπὸ τοῦ Μιχαὴλ τοῦ Α'.

36. Ἐπιδρομαὶ κατὰ τῆς Εύρωπης

Τὸ Φραγκικὸν κράτος ἦλθον νὰ διαταράξουν ποικίλοι ἐπιδρομεῖς, οἱ Σαρακηνοί, οἱ Σλάβοι, οἱ Οὔγγροι καὶ οἱ Νορμανδοί, οἱ ὄποιοι ἀπησχόλησαν ἐπὶ μακρὸν καὶ τὸ Βυζαντινὸν κράτος.

Οἱ Σαρακηνοὶ πειραταὶ, ἔχοντες δρμητήριον τὰς βορείους ἀκτὰς τῆς Ἀφρικῆς, ἐλεγχάτουν τὰ παράλια τῆς Ἰταλίας καὶ τῆς Γαλλίας. Ἐπροσχώρησαν ἔως τὴν Ρώμην καὶ ἐλαφρυραγώγησαν τὰ προάστεια αὐτῆς. Ἀφαιρέσαντες δὲ τὴν Σικελίαν ἀπὸ τὸ Βυζαντινὸν κράτος, ἐγκατεστάθησαν εἰς τὴν νῆσον.

Οἱ Σλάβοι ἐπὶ Καρόλου τοῦ Μεγάλου εἶχον ἐξαπλωθῆ μέχρι τῆς Ἀδριατικῆς θαλάσσης καὶ τοῦ Εύξεινου Πόντου. Διὰ τοῦ ἐκχριστιανισμοῦ των καὶ τῆς ἐπαφῆς μὲ τὸ Βυζαντιον ἀφυπνίσθησαν πνευματικῶς καὶ ἔθνικῶς.

Οἱ Οὔγγροι ἤσαν τουρανικῆς καταγωγῆς, συγγενεῖς δηλ. τῶν Ούνων, Βουλγάρων καὶ Τούρκων, εἶχον δὲ ἐγκατασταθῆ εἰς τὰς μεγάλας πεδιάδας τοῦ Δουνάβεως. Οὗτοι ἐπολέμουν ἔφιπποι καὶ ἔζων ὑπὸ σκηνάς. Βραδύτερον ἐξεχριστιανίσθησαν ὑπὸ τῆς Ρώμης καὶ, παρὰ τὴν ἐπιμειξίαν των μὲ Γερμανούς καὶ Σλάβους, διετήρησαν τὴν τουρανικὴν γλώσσαν καὶ ζωηράν τὴν ἔθνικὴν των συνείδησιν.

Οἱ ορμητικῶτεροι ἀπὸ τοὺς ἐπιδρομεῖς τούτους ἤσαν οἱ Νορμανδοί, προερχόμενοι ἀπὸ τὴν Σκανδιναβικὴν Χερσόνησον. Ταύτης ὁ πληθυσμὸς εἶχεν αὐξηθῆ κατὰ πολὺ καὶ ἡ ἔλλειψις τῶν μέσων τῆς ζωῆς ἤναγκαζε τοὺς κατοίκους νὰ στρέφωνται εἰς μαχρυνάς χώρας διὰ «τὸν θερισμὸν τῆς χρονιᾶς», ὡς ἔλεγον. Συνήθως καταλαμβάνοντες τὰς παραλίας εἰσήρχοντο διὰ τῶν μεγάλων ποταμίων ὅδῶν εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῶν γωρῶν καὶ καθ' ὅλην τὴν νύκτα ἐλεγχότουν τὰς πόλεις καὶ διήρ-

παζον τὰς πλουσίας μονάς. Ἀπέβησαν βαθμηδὸν δργανωταὶ τῆς τέχνης τῆς ἐπιδρομῆς καὶ ὁ τρόμος τῶν λαῶν.

Τινὲς τῶν Νορμανδῶν ἐπὶ Καρόλου τοῦ Μεγάλου διευθύνονται πρὸς τὴν Ἀγγλίαν καὶ ἐγκαθίστανται εἰς αὐτὴν μονίμως μετὰ τῶν οἰκογενεῶν των. Ἐπίσης εἰς τὴν Γαλλίαν, παρὰ τὰς ἐκβολὰς τοῦ Σηκουάνα, ἰδρυσαν κράτος, ἐξ αὐτῶν δὲ ὀνομάσθη ἡ περιοχὴ αὗτη Νορμανδία. Οὗτοι βαθμηδὸν ἐλησμόνησαν τὴν γλώσσαν των, ἐδέχθησαν τὸν Χριστιανισμὸν καὶ ἔγιναν Γάλλοι. Ἐκεῖθεν ὄρμώμενοι, ὡς εἴδομεν, κατέλαβον τὴν Κάτω Ἰταλίαν καὶ Σικελίαν, ἐνθα ἰδρυσαν τὸ βασίλειον τῶν δύο Σικελιῶν.

"Αλλοι πάλιν Νορμανδοί, οἱ Βαράγγοι, διὰ τῶν μεγάλων ποταμῶν τῆς Βαλτικῆς, εἰσέδυσαν εἰς τὴν Ρωσίαν καὶ ἀπετέλεσαν τὴν στρατιωτικὴν ἀριστοκρατίαν τοῦ Ρωσικοῦ κράτους.

37. Τὰ νέα ἔθνικὰ κράτη

Τὸ κράτος τοῦ Καρόλου τοῦ Μεγάλου διελύθη μετὰ τὸν θάνατόν του (814). Διὸ τῆς συνθήκης τοῦ Βερντέν (843) οἱ τρεῖς ἔγγονοί του διεμοίρασαν ὡς ἑξῆς τὰς κτήσεις του: Ὁ Κάρολος ὁ Φαλακρὸς ἔλαβε τὴν Γαλλίαν, ὁ Λοθάριος τὴν Ἰταλίαν καὶ ὁ Λουδοβίκος τὴν Γερμανίαν. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον δημιουργοῦνται τὰ πρῶτα ἔθνικὰ κράτη εἰς τὴν Εὐρώπην, διότι ἔκαστον ἐξ αὐτῶν ἀνταπεκρίνετο εἰς μίαν ἔθνότητα.

Εἰς τὴν Γερμανίαν, λόγῳ τῶν ἐπιδρομῶν τῶν Σλάβων καὶ Ούγρων, ἐπεκράτει ἀναρχία. Ἐπειδὴ δὲ ἡ χώρα αὕτη ἦτο διηρημένη εἰς μικρὰ κράτη, δὲν ἦτο εὔκολον νὰ ἀποκρουσθοῦν οἱ ἐπιδρομεῖς. Τὸ 919 κατώρθωσε νὰ ἐπιβληθῇ εἰς τὰς γερμανικὰς φυλακὲς ὁ δούκης Σαξωνίας Ἐρρίκος ὁ Α'. Πρὸ τοῦ οὐγγρικοῦ κινδύνου ἀνεγνωρίσθη οὗτος ὡς ἀνώτατος ἀρχων τῆς Γερμανίας ὑπὸ πάντων τῶν ἥγεμόνων. Ὁ ισχυρὸς βασιλεὺς "Ο θων Α' ὁ Μέγας" (936 - 937) ἐνίκησε τοὺς Ούγγρους καὶ κατέλθων εἰς τὴν Ἰταλίαν ἐστέφθη αὐτὸν κράτος τοῦ Ρωμαϊκοῦ κράτους ὑπὸ τοῦ πάπα. Εἰς τοῦτο ὀφείλει τὴν ἀρχήν του τὸ "Ἄγιον Ρωμαϊκὸν κράτος τοῦ Γερμανικοῦ" "Ἐθνους". Κύριος σκοπὸς τοῦ "Οθωνος" ἦτο νὰ προσαρτήσῃ τὴν Ἰταλίαν καὶ τὴν "Ἄγιαν" "Ἐρραν", σπῶς ὀνομάζετο τὸ παπικὸν κράτος, ἐπεγείρησε δὲ πρὸς τοῦτο τρεῖς ἐκστρατείας κατὰ τῆς Ἰταλίας.

Τὸν 9ον αἰῶνα ἥρχισαν κατὰ τῆς Ἀγγλίας αἱ ἐπιδρομαὶ τῶν Δανῶν, οἱ ὁποῖοι κατέλαβον καὶ σημαντικὸν μέρος αὐτῆς. Ὁ βασιλεὺς τῶν Δανῶν Κανοῦτος ὁ Μέγας (1017 - 1035), συνενώσας ὑπὸ τὸ σκῆπτρον του τὴν Ἀγγλίαν, τὴν Νορβηγίαν καὶ τὴν Δανίαν, ἔδρυσε τὴν Μεγάλην Αὐτοκρατορίαν τοῦ Βορᾶ. Ἡ βασιλικὴ οἰκογένεια τῆς Ἀγγλίας κατέφυγε εἰς τὴν βάρειον Γαλλίαν, ὅπου ἦτο τὸ δουκᾶτον τῆς Νορμανδίας. Βραδύτερον ὁ δούκης τῆς Νορμανδίας Γουλιέλμος ὁ Κατακτητὴς ἤγειρεν ἀξιώσεις ἐπὶ τοῦ ἀγγλικοῦ θρόνου καὶ ἀπεβιβάσθη, τὸ 1066, μὲ νορμανδικὸν στρατὸν εἰς τὴν Ἀγγλίαν. Ἐνίκησε τοὺς Ἀγγλοσάξονας καὶ ἔγινεν ἔδρυτης τῆς δυναστείας, ἡ ὁποία ἔρχει μέχρι σήμερον.

Περὶ τὰ 1000 μ.Χ. διεμορφώθησαν τὰ ἔξις Κράτη εἰς τὴν Εὐρώπην: τῆς Ἀγγλίας, Γαλλίας, Γερμανίας, Ἰταλίας, Νορβηγίας, Σουηδίας, Πολωνίας καὶ Βοημίας.

Τὸ πολύτευμα, τὸ δόποιν ἐπικρατεῖ εἰς τὰ Εύρωπαϊκὰ κράτη κατὰ τὸν Μεσαίωνα, λέγεται φεούδαρχος γῆς καὶ ἀπετέλουν κάτοχοι τιμαρίου (φεούδου), δηλ. ἐκτάσεως γῆς καὶ ἀπετέλουν τὴν κυρίαρχον τάξιν, τὴν τάξιν τῶν εὐγενῶν. Οὗτοι ἀνεγνώριζον τὴν ἐπικυριαρχίαν τοῦ βασιλέως καὶ ἐν ᾧρᾳ πολέμου κατήρτιζον στρατὸν ἐκ τῶν ὑπηκόων των. Τὰ φέουδα ἥσκαν διαφόρου ἐκτάσεως καὶ οἱ εὐγενεῖς ὀνομάζοντο δοῦκες, μαρκήσιοι, κόμιτες καὶ βαρῶνοι. Οἱ γαιοκτήμονες ἀπετέλουν τὴν τάξιν τῶν εὐγενῶν καὶ μετὰ τοῦ ἀνωτέρου κλήρου ἐλέγοντο προνομιοῦντο.

"Εκαστος εὐγενής εἶχε τὸν πύργον του, ὁ δόποιος ἦτο καὶ κατοικία καὶ ἀκρόπολις. Κυριωτέρα ἀσχολία τῶν εὐγενῶν ἦτο τὸ κυνήγιον, ὁ πόλεμος καὶ αἱ μονομαχίαι. Τὰ παιδιά των ἥσκοῦντο εἰς τὰ ὅπλα καὶ ἔχριοντο ἵπποτα καὶ εἰς ἥλικιαν 18 ή 20 ἑτῶν διὰ θρησκευτικῆς τελετῆς. Ὁ ἵπποτικὸς βίος ἐξημέρωσε τὰ ἥθη καὶ ὁμοιάζει πολὺ μὲ τὸν δημητρικὸν. Ἡ ἐκκλησία ὑπεστήριξε τὸν ἵπποτισμὸν καὶ βραδύτερον ἔδρυθησαν τὰ γματαὶ ἵπποτικα μοναχικά, τὰ δόποια διέδωσαν τὸν Χριστιανισμὸν εἰς νέους λαούς. Οἱ πλέον ἐγγράμματοι ἔξι αὐτῶν ὑπηρέτησαν τὸν πολιτισμὸν καὶ περιέσωσαν τοὺς ἀρχαίους συγγραφεῖς.

Εἰς τὴν τάξιν τῶν ὑποτελῶν ἀνῆκον οἱ χωρικοί, οἱ δόποιοι διεκρίνοντο εἰς δύο κατηγορίας εἰς δουλοπαροίκους καὶ εἰς ἐλευθέρους. Οἱ πρῶτοι ἐστεροῦντο πάσης προσωπικῆς ἐλευθερίας καὶ ἐπωλοῦντο μετὰ τῶν κτημάτων τοῦ κυρίου των. Οἱ ἐλεύθεροι ἔνυμ-

φεύοντο χωρίς τὴν ἄδειαν τοῦ κυρίου των, ἐκληροδότουν τὰ κτήματα εἰς τὰ τέκνα των καὶ ἡδύναντο νὰ ἐγκαταλείψουν ταῦτα ὥπότε ζήσειν.

38. Ἡ ἐκκλησία καὶ ἡ πολιτικὴ ἔξουσία

‘Τιπεράνω ὅμως πάντων εύρισκετο ἐν τῇ Δύσει ἡ Ἐκκλησία, ἀφοῦ αὕτη συνεκέντρωνε τὴν πολιτικήν, δικαστικήν καὶ ἐκπαιδευτικήν ἔξουσίαν, διδίτι τὰ κράτη δὲν ἦσαν ἀκόμη καλῶς ωργανωμένα.

‘Ἡ Ἐκκλησία ἐκράτει τακτικὰ βιβλία γεννήσεως, γάμου καὶ θανάτου τῶν ἀνθρώπων καὶ ἐπὶ τῇ βάσει αὐτῶν ἔξεδιδε διάφορα πιστοποιητικά, τὰ ὅποια ἔζητει ὁ λαός. Ἐπειδὴ οἱ ἐπίσκοποι μὲ ἐπιείκειαν ἐδίκαζον τὰς διαφοράς, ἀπέκτησαν τὴν ἐμπιστούσην τοῦ λαοῦ καὶ οὔτως ἡ δικαστικὴ ἔξουσία τοῦ κλήρου ἔλαβε μεγάλην ἔκτασιν. Τὸ Κράτος δὲν ἐνδιεφέρετο νὰ συντηρῇ σχολεῖα. Οἱ ιερεῖς καὶ οἱ μοναχοί, ὡς μορφωμένοι, ἦσαν οἱ μόνοι διδάσκαλοι καὶ οὔτως ἡ ἐκπαίδευσις ἦτο χεῖρας τῆς Ἐκκλησίας. Τέλος διὰ τῆς περιουσίας της ἡ Ἐκκλησία ἐβοήθει τοὺς πτωχούς, τὰς χήρας, τοὺς ἀναπήρους, τὰ δρφανὰ καὶ γενικῶς ἤσκει εὔρεῖαν κοινωνικὴν πρόνοιαν.

‘Ἐπι κεφαλῆς τῆς Ἐκκλησίας τῆς Δύσεως ἦτο ὁ πάπας, τοῦ ὅποίου τὸ κῦρος ἦτο μέγιστον, ἴδιας ἀπὸ τοὺς χρόνους, καθ' οὓς ἤρχισεν ὁ ἐκχριστιανισμὸς τῶν νέων λαῶν τῆς Εὐρώπης. Οἱ ιεραπόστολοι τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας ἐδίδασκον τοὺς νεοφωτίστους λαούς, ὅτι ὁ πάπας ἦτο ὁ ἀντιπρόσωπος τοῦ Χριστοῦ ἐπὶ τῆς γῆς καὶ ὁ ἀνώτατος ἀρχηγὸς τῆς Ἐκκλησίας. Διὰ τοῦτο εἰς ὅλους τοὺς λαούς τῆς Εὐρώπης ἐδημιουργήθη ἡ πίστις ὅτι ἀπετέλουν ἔνα λαὸν χριστιανικόν, μὲ ἀνώτατον ἀρχηγὸν τὸν πάπαν.

‘Οπως δὲ καὶ ἡ ἄλλη κοινωνία, τοιουτοτρόπως καὶ σύμπας ὁ κλῆρος δὲν εἶχεν ἔζημερωμένα ἥθη. Πολλοὶ ἡγούμενοι καὶ ἐπίσκοποι εἰς τὰ μεγάλα κτήματά των ἔζων ὡς αὐθένται καὶ ἤσχολοῦντο μὲ τὸν πόλεμον καὶ τὸ κυνήγιον.

Τὴν βελτίωσιν τῶν πραγμάτων τῆς ἐκκλησίας ἐπεχείρησεν ὁ μέγας πάπας Γρηγόριος Ζ' (1076 - 1085). Οὗτος ὅρισεν ἡ ἐκλογὴ τοῦ πάπα νὰ γίνεται ὑπὸ τῶν καρδιναλίων, δηλαδὴ τῶν ἐπιφανεστέρων ἐπισκόπων τῆς Ρωμαϊκῆς Ἐκκλησίας. Οὗτος ἐδημιούργησε καὶ τὸ ζήτημα τῆς περιβολῆς.

‘Ἐπειδὴ οἱ ἡγεμόνες εἶχον κατορθώσει νὰ ἀποκτήσουν τὸ δικαίωμα νὰ διορίζουν τοὺς ἐπισκόπους, διηγόριος διεκήρυξε, τὸ 1075, ὅτι ὁ

άρχων, δόποιος θὰ ἑτόλυμα νὰ διορίσῃ, νὰ δώσῃ περιβολὴν εἰς ἐπίσκοπον, θὰ ἀφωρίζετο καὶ ὁ οὕτω διοριζόμενος ἐπίσκοπος θὰ ἀπελύετο. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἤρχισε μακρὰ ἔρις, ἡ ὁποία ὠνομάσθη ἐριστῆς περιβολῆς.

Ο βασιλεὺς τῆς Γερμανίας 'Ἐρρίκος ὁ Δ' ὑπῆρξεν ὁ περισσότερον ἔξεγερθεὶς κατὰ τοῦ παπικοῦ διατάγματος, διότι ἔχανεν εἰσοδήματα καὶ προνόμια μὲ τὴν κατάργησιν τοῦ διορισμοῦ τῶν ἐπισκόπων.

Παρὰ τὰς διατάγας τοῦ πάπα, δόποιος ὁ Δ' διορίζει τρεῖς ἰδικούς του ἐπισκόπους εἰς τὴν Ἰταλίαν, διὸ καὶ ἀφορίζεται ὑπὸ τοῦ Γρηγορίου. Ἐξ αἰτίας τούτου καὶ διότι ἐπολέμει κατὰ τοῦ πάπα, οἱ ὑπήκοοι ἐγκαταλείπουν τὸν βασιλέα, ὁ δόποιος κατ' ἀρχὰς ἡναγκάσθη νὰ ὑποταγῇ. Ο Ἐρρίκος, τὸ 1077, εὗρε τὸν πάπαν εἰς τὸ φρούριον Κανόσσα ἐπὶ τῶν Ἀπεννίνων ὅπου εἶχε καταφύγει καὶ ὑπεβλήθη εἰς ταπεινωτικὴν μετάνοιαν. Ἀργότερον ὁ βασιλεὺς ἀνέτρεψε τὸν Γρηγόριον καὶ ἐπέτυχε νὰ γίνη πάπας εἰς εὐνοούμενός του, δόποιος καὶ τὸν ἔστεψεν αὐτοκράτορα.

Μετὰ 50 ἔτῶν πόλεμον ἐπῆλθε συμφωνία μεταξὺ πάπα καὶ αὐτοκράτορος. Κατ' αὐτὴν οἱ ἐπίσκοποι καὶ ἡγούμενοι τῆς Γερμανίας καὶ Ἰταλίας ἔπρεπε νὰ ἐκλέγωνται ἐλεύθερως ὑπὸ τοῦ πάπα. Ο αὐτοκράτωρ διετήρει μόνον τὸ δικαίωμα νὰ παραχωρῇ τὰ φέουδα εἰς τοὺς ἐκλεγομένους, ὑπὸ τὸν ὄρον νὰ ἐκπληρώνουν ὅπτοι τοὺς ὄρους τῆς ὑποτελείας. Οὕτως οἱ κληρικοὶ τῆς Ἰταλίας καὶ τῆς Γερμανίας ἀνεγνώριζον ὡς ἀρχηγόν των τὸν πάπαν.

Ο πάπας εἶναι τὸ πρῶτον πρόσωπον εἰς τὴν μεσαιωνικὴν κοινωνίαν τῆς Εὐρώπης, ἡ δὲ Ρώμη πρωτεύουσα δόλοκλήρου τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου τῆς Δύσεως. Τὴν ἴσχυρὰν ταύτην δύναμιν μετεχειρίσθησαν οἱ πάπαι πρὸς ἐκπλήρωσιν πολιτικῶν σκοπῶν, ἥτοι τὴν ὑποταγὴν τῆς κοσμικῆς ἔξουσίας εἰς αὐτούς. Πράγματι δόπατας μέχρι τῶν μέσων τοῦ 14ου αἰῶνος ἥτο παντοδύναμος, πάντες δὲ οἱ βασιλεῖς τῆς Εὐρώπης ὑπεχώρουν πρὸ τῆς δυνάμεως τοῦ πάπα. Τὸ ὄνειρον τῆς κοσμοκρατορίας τοῦ πάπα διέλυσεν δόβασις τῆς Γαλλίας Φίλιππος ὁ Ωραῖος (1285 - 1314).

39. 'Η οἰκονομικὴ ζωή

Μὲ τοιαύτην διοικητικὴν καὶ κοινωνικὴν ὀργάνωσιν δὲν ἦτο δυνατὸν ν' ἀναπτυχθῇ οἰκονομικὴ ζωή. Η βιομηχανία καὶ ἡ βιοτεχνία εὑρί-

σκοντο εἰς τὰ σπάργανα, διότι τὰ ἔργαστήρια δὲν περιελάμβανον περιστοτέρους τῶν πέντε ἔργατῶν. Ἐπειδὴ δὲ ἔλειπον τὰ μέσα συγκοινωνίας ἐκάστη πόλις εῖχε καὶ τὴν βιοτεχνίαν της.

Τὸ ἐμπόριον ὅμως ἵστατο εἰς ὑψηλότερον ἐπίπεδον. Ἡτο τοῦτο, ὅπως καὶ σῆμερον, ἐσωτερικὸν καὶ ἐξωτερικόν. Τὸ ἐσωτερικὸν ἐμπόριον ἦτο περιωρισμένον, διότι οἱ ἔδιοι οἱ τεχνῖται ἥσαν καὶ οἱ πωληταὶ τῶν προϊόντων τῆς βιοτεχνίας των.

"Οἵως σπουδαίαν σημασίαν εἶχε τὸ ἐξωτερικὸν ἐμπόριον. Οἱ ἐμπόροι ἐταξίδευον εἰς μακρυνάς χώρας, διὰ νὰ προμηθευθοῦν πρώτας θλαστικές ποικιλίες καὶ σπάνια προϊόντα. Τὸ ἐμπόριον τοῦτο διεξήγετο μὲν μεγάλας δυσκολίας. Οἱ ἐμπόροι ἐπλήρωναν ὑποχρεωτικῶς φόρους ἐξαγωγῆς εἰς δῆλα τὰ μικρὰ κρατίδια, ἀπὸ τὰ δύοια διήρχοντο, εἰς τοὺς πόρους τῶν ποταμῶν, εἰς τὰς γεφύρας. Ἀλλὰ κωλύματα ἥσαν ἡ ποικιλία τῶν νομισμάτων, τὰ δύοια διέφερον κατὰ διαμέρισμα, ἡ ἔλλειψις χρυσοῦ, ἡ ἀπαγόρευσις τῶν δανείων ὑπὸ τῆς Ἔκκλησίας, ἡ ληστεία κατὰ ξηρὰν καὶ θάλασσαν, ἡ ἀκαταστασία τῶν ὄδων καὶ ἡ ἔλλειψις μέσων συγκοινωνίας.

Δύο χαρακτηριστικὰ γνωρίσματα ἔχει τὸ ἐμπόριον κατὰ τὴν περίοδον ταύτην. Διὰ λόγους ἀσφαλείας οἱ ἐμπόροι ἐταξίδευον κατὰ δύμάδας. Δι' ἔλλειψιν συγκοινωνίας ἐδημιουργήθησαν αἱ ἐμποροπανηγύρεις, αἱ ὄποιαι ἐγίνοντο ὠρισμένην ἐποχὴν καὶ εἰς διαφόρους πόλεις. Ἀπὸ τὰ πλέον μακρυνὰ μέρη συνεκεντρώνοντο οἱ ἀγορασταὶ καθὼς καὶ οἱ πωληταὶ, οἱ δύοιοι ἐξέθετον ποικίλα ἐμπορεύματα. Θίασοι πλανοδίων ἀκροβατῶν, μουσικῶν καὶ θηριοδαμαστῶν ἀνελάμβανον νὰ διασκεδάζουν τὰ πλήθη.

'Ιδιαιτέρως ἀξιοσημείωτον ἦτο τὸ ἐμπόριον εἰς τὴν Μεσόγειον, ὅπου δύο πόλεις τῆς Ἰταλίας ἥσαν τὰ σπουδαιότερα ἐμπορικὰ κέντρα, ἡ Γένουα καὶ ἡ Ἐνετία. Οἱ Εὐρωπαῖοι ἐμπόροι μετέφερον εἰς τὴν Εὐρώπην τὰ προϊόντα τῆς Ἀνατολῆς, ἥτοι ἀποικιακά, πιπέρι, ἀρώματα, ζάχαριν, γουναρικά καὶ ὑφάσματα.

Τὴν πενιχρὰν οἰκονομικὴν κατάστασιν καταδεικνύει καὶ ἡ μορφὴ τῶν πόλεων. Πόλεις ὑπῆρχον μόνον εἰς Ἰταλίαν καὶ Γαλλίαν, ἐνῷ οἱ Γερμανοὶ ἥρεσκοντο νὰ ζοῦν κατὰ μικρὰς δύμάδας ἐντὸς τῶν δασῶν, οἱ δὲ ἡγεμόνες των ἔκτιζον τὰ ἀνάκτορά των εἰς ἀκροπόλεις.

Τεῖχος περιέβαλλε τὰς μεσαιωνικὰς πόλεις, τῶν δύοιων ἡ ἔκτασις ἦτο μικρά. Ἐντὸς αὐτῆς ἐφρόντιζον νὰ κτίζουν τὰς κατοικίας των ὅλων

καὶ διὰ τοῦτο οἱ δρόμοι ἡσαν ἔξαιρετικῶς στενοί, σκοτεινοί καὶ ἀκάθητοι. Αἱ οἰκίαι ἦσαν πλατύτεραι εἰς τὸ δεύτερον πάτωμα καὶ διὰ τοῦτο αἱ στέγαι των ἡγοῦντο καὶ ἀπετέλουν ὑπόστεγον.

Δύο ἔχθροις εἶχον αἱ πόλεις αὗται, τὴν πυρκαϊάν καὶ τὰς ἐπιδημίας. Ἐπειδὴ αἱ οἰκίαι ἦσαν ξύλιναι, ἡ πυρκαϊά κατέστρεψεν εὐκόλως ὅλοκληρον τὴν πόλιν. Ἡ Ρουέν ἀπὸ τὸ 1200-1225 ἐκάη ἔξακις. Ἡ ἀκαθαρσία ἔφερε τὰς ἐπιδημίας καὶ ιδίως τὴν πανώλην, ἐκ τῆς ὧποίας οἱ ἄνθρωποι ἀπέθνησκον κατὰ χιλιάδας. Τὸ 1348, λόγῳ τῆς πανώλους, ἀπέθανε τὸ τρίτον τῶν κατοίκων τῆς Γαλλίας.

40. Ἡ πρώτη σταυροφορία (1096 - 1099)

Εἰς τοὺς Ἀγίους Τόπους μετέβανον Χριστιανοί ἀπὸ ὅλα τὰ μέρη, διὰ νὰ προσκυνήσουν τὸν τάφον τοῦ Σωτῆρος. Υπῆρχε δὲ πρὸς τοῦτο ἀπόλυτος ἐλευθερία, ἀφοῦ καὶ οἱ ἐλθόντες (ἀπὸ τὸν θον αἰῶνα) "Αραβεῖς μουσουλμάνοι ἐσεβάσθησαν τὸν Τάφον καὶ τὸν ναόν, τὸν ὧποῖον εἶχον κτίσει ἐπ' αὐτῷ οἱ αὐτοκράτορες.

'Αλλ' ὅταν, τὸ 1078, οἱ Σελτζοῦκοι Τοῦρκοι κατέλαβον τὴν Ἰερουσαλήμ, ἐδίωξαν ἀπηγνῶς τὸν Χριστιανισμόν. Ἐλεγχάτησαν τοὺς Ἀγίους Τόπους καὶ πολλὰς ταλαιπωρίας ἐπέβαλον εἰς τοὺς προσκυνητάς. Οὕτω διεκόπη ἡ μετάβασις καὶ προσκύνησις τῶν Ἀγίων Τόπων, ἡ τόσον ἐπιθυμητὴ εἰς τοὺς χριστιανούς τῆς ἐποχῆς ἐκείνης.

'Εκτὸς ὅμως τούτου οἱ ἄνθρωποι τῆς Δύσεως ἔζητον νὰ βελτιώσουν τὴν θέσιν των. Οἱ κληρικοὶ ἐπεδίωκον νέας ἐπαρχίας, οἱ ἵπποται νέα τιμάρια, οἱ εὐγενεῖς νέας χώρας. Ὁ πάπας Οὐρβανὸς Β' ἔλεγε ρητῶς, ὅταν ἐκήρυττε τὴν πρώτην σταυροφορίαν : « Ἡ γῆ, τὴν ὧποίαν κατοικεῖτε, δὲν ἔχει πλούτη. Διὰ τοῦτο ἀλληλοτριώγεσθε καὶ ἀλληλοισφάζεσθε. Παύσατε τὰ μίση σας καὶ πορευθῆτε πρὸς τὸν "Αγιον Τάφον. Τὰ βασίλεια τῆς Ἀσίας θὰ εἶναι μερίδιά σας ». Οὕτω προεκλήθησαν αἱ σταυροφορίαι, δηλαδὴ ἐκστρατεῖαι, τὰς ὧποίας ἀνέλαβον οἱ λαοὶ τῆς Δύσεως, φανερὰ μὲν διὰ νὰ ἐλευθεωσουν τοὺς Ἀγίους Τόπους ἀπὸ τοὺς μουσουλμάνους, κρυφίως δὲ διὰ νὰ σφετερισθοῦν τὸ παγκόσμιον ἐμπόριον καὶ νὰ ὑποτάξουν τὴν ὁρθόδοξον Ἑλληνικὴν Ἔκκλησιαν. Οἱ μετέχοντες αὐτῶν ἔθετον ἐνα σταυρὸν ἀπὸ ὄφασμα εἰς τὸν δῆμον. Αἱ σταυροφορίαι εἶναι πολυάριθμοι (ἀπὸ τὸ 1096 - 1270), ἀλλὰ μηνυμεύομεν μόνον δικτῶ.

Είς Κλερμόν τῆς Γαλλίας, ὁ πάπας Οὐρβανὸς Β' συνεκάλεσε σύνοδον (1095), μὲ τὸν σκοπὸν νὰ μεταρρυθμισθῇ ὁ Γαλλικὸς κλῆρος. Τὴν τελευταῖαν ἡμέραν τοῦ συνεδρίου, εἰς τὸ ὄποιον παρέστησαν ἀρχιεπίσκοποι, ἥγονοι καὶ πλῆθος ἵπποτῶν τῆς Γαλλίας, ὁ πάπας ἐκάλεσε τοὺς χριστιανοὺς νὰ ἀπαλλάξουν τοὺς προσκυνητὰς τῶν Ἀγίων Τόπων ἀπὸ τὰ δεινοπαθήματά των. Ἐπειτα περιώδευσε τὴν Γαλλίαν καὶ ἀπηγόρευεν ἐγκύκλιον, παρορμῶν τὸν λαὸν διὰ τὴν σταυροφορίαν.

Οἱ ἵπποι, ἀσφαλεῖς καὶ πλούσιοι, δὲν ἦσαν τόσον πρόθυμοι. Οἱ πτωχοί, ἀπὸ μεγαλυτέρων θρησκευτικότητα καὶ διὰ καλυτέρων τύχην, ἔβιάζοντο περισσότερον. Ὁ Γάλλος μοναχὸς Πέτρος ὁ Ἐρημίτης ὁ ἐπανομαζόμενος ὑπὸ τῶν βυζαντινῶν Κουκούλων πετρος, (διότι μικρὸς ὅν καὶ ἴσχυντος, ἐνεδύετο μακρὸν ράσον, τὸ ὄποιον ἔφερεν κουκούλαν) εἶχεν ἐπισκεφθῆ τοὺς Ἀγίους Τόπους, εἶχεν ἰδεῖ τὴν ἀθλίαν κατάστασίν των καὶ ἤτο ὁ ἐνθερμότερος ὑποστηρικτὴς τῆς σταυροφορίας. Τρεῖς μῆνας μετὰ τὴν πρόσκλησιν τοῦ Οὐρβανοῦ 50.000 ἄνθρωποι, ἀνδρες, γυναικες καὶ παιδιά, ἔξεινησαν μὲ ἀρχηγὸν τὸν Πέτρον Ἐρημίτην.

Οἱ πρῶτοι λοιπὸν αὐτοὶ σταυροφόροι, διαβάντες τὸν Ρῆγον, ἦνώθησαν μὲ στίφη Γερμανῶν καὶ ἔξειγύθησαν εἰς τὴν Οὐγγαρίαν, Σερβίαν, Βουλγαρίαν καὶ τὴν Ἑλληνικὴν αὐτοκρατορίαν. Λεηλατοῦντες καὶ ἐρημώναντες τὰς πόλεις διὰ τὴν προμήθειαν τροφῶν, ἔφθασαν εἰς Κωνσταντινούπολιν, ὅπου ἔδειξαν τὴν ἰδίαν ληστρικὴν διαγωγήν.

Ο τότε αὐτόκρατωρ Ἀλέξιος διεβίβασε τὰ ἄτακτα αὐτὰ στίφη εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν, ὅπου οἱ Τούρκοι εἰς τὰ πέριξ τῆς Νικαίας, τὰ ἀπεδεκάτισαν. Τρεῖς χιλιάδες ἐσώθησαν εἰς Κωνσταντινούπολιν, μεταξὺ τῶν ὅποιων καὶ ὁ Πέτρος.

Ἐν τῷ μεταξὺ οἱ ἵπποι μάσθησαν καὶ ἔξεινησαν ἀπὸ διάφορα σημεῖα, χωρὶς νὰ ἔχουν ἔνιατίν διοίκησιν. Οἱ νότιοι Γάλλοι ὑπὸ τὸν Ραϋμόνδον, τὸν κόμιτα τῆς Τουλούζης, ἐπέρασαν ἀπὸ τὴν Βόρειον Ἰταλίαν, Κροατίαν, Σερβίαν καὶ Βουλγαρίαν. Οἱ βόρειοι Γάλλοι, ὑπὸ τὸν Γεράσιμον ντέδον ντέδον μπούγιδον καὶ τὸν ἀδελφόν του Βαλδουΐνον τῆς Φλάνδρας, διῆλθον ἀπὸ τὴν Γερμανίαν καὶ Οὐγγαρίαν. Οἱ Νορμανδοὶ τῆς Ἰταλίας, μὲ ἀρχηγούς τὸν Βανδούν, σείδον τοῦ Νορμανδοῦ βασιλέως Ροβέρτου Γυστωρίδου, καὶ τὸν Ταγκρέδον, ἀποβιβασθέντες εἰς τὴν Ἡπειρον, διέσχισαν τὴν

Μακεδονίαν. Κανεὶς βασιλεὺς δὲν ἔλαβε μέρος. Ἀνώτατος ἀρχηγὸς ἦτο ὁ πάπας, ὁ ὅποῖς διώρισε ἐπίτροπόν του Γάλλον ἐπίσκοπον.

Ανερχόμενοι οἱ σταυροφόροι περίπου εἰς 500 χιλιάδας, ἔφθασαν πρὸ τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Μόνον αἱ 300 χιλιάδες ἦσαν μάχιμοι, οἱ δὲ λοιποὶ ἦσαν γυναικες καὶ παιδιά, τὰ ὅποια ἔφερον προσκόμματα εἰς τὴν ἐπιτυχίαν τῆς σταυροφορίας.

Τότε ὁ αὐτοκράτωρ Ἀλέξιος ἐπέτυχε νὰ διαβιβάσῃ τούτους εἰς τὴν Ἀσίαν καὶ τοὺς ἐβοήθησε κατὰ τῶν Τούρκων, δεξῶς ἐπίσης πολιτευόμενος διὰ νὰ ἀνακτήσῃ τὰς παλαιὰς ἐπαρχίας τῆς αὐτοκρατορίας, χωρὶς νὰ ἔλθῃ εἰς φανεράν ρῆξιν πρὸς τοὺς σταυροφόρους. Ὁ ἀντιπρόσωπος τῶν σταυροφόρων Γοδεφρεῦς ἔδωσε τὴν ὑπόσχεσιν, διὰ «θὰ παραδώσῃ εἰς τὸν ἀρχηγόν, τὸν ὅποιον θὰ στείλῃ ὁ αὐτοκράτωρ, τὰς πόλεις, τὰς χώρας καὶ τὰ φρούρια, τὰ ὅποια θὰ καταλάβῃ, ἐφ' ὅσον αὐτὰ ἀνήκον ἄλλοτε εἰς τὴν βασιλείαν τῶν Ρωμαίων». Τοῦτο καὶ ἐγένετο, διὰ κατελήφθη ἡ Νίκαια καὶ μέγα τμῆμα τῆς Μ. Ἀσίας, ὁ δὲ σουλτᾶνος μετέθεσε τὴν ἔδραν του εἰς Ἰκόνιον.

Ἐπειταὶ οἱ σταυροφόροι διέσχισαν τὴν Μ. Ἀσίαν ἀπὸ τὸ βορειοδυτικὸν ἀκρον ἡμέρᾳ τοῦ νοτιοανατολικοῦ, μὲ περιπετείας κατὰ τὴν πορείαν, αἱ ὅποιαι εἶναι ἀπερίγραπτοι. Θεριζόμενοι καθ' ὅδὸν ἀπὸ τὴν θερμότητα τοῦ κλίματος, τὴν ἀνυδρίαν, τὴν ἔλλειψιν τροφῶν καὶ τὰς ἀδιακόπους ἐπιθέσεις τῶν ἐλαφρῶν ἴππεων τῶν Τούρκων, ἔφθασαν παρὰ τὸ Δορύλαιον (Ἐσκί-Σεχίρ), ὅπου δλίγον ἔλειψε νὰ καταστραφοῦν.

Νικήσαντες παρὰ ταῦτα οἱ σταυροφόροι (Ἰούλιος τοῦ 1097) τοὺς Τούρκους, διέβησαν τὴν ὁροσειρὰν τοῦ Ταύρου καὶ μετὰ ὀκτάμηνον πολιορκίαν ἐκυρίευσαν τὴν Ἀντιόχειαν. Ἄλλα μετ' δλίγον ὑπέστησαν δεινὴν πολιορκίαν ἐκ μέρους τοῦ πολυαρίθμου στρατοῦ τοῦ Τούρκου ἥγεμόνος τῆς Μουσούλης, ἀνερχομένου εἰς 200 χιλιάδας.

Ορμητικὴ δμως ἔξοδος ἔδωκε καὶ πάλιν τὴν νίκην εἰς τοὺς σταυροφόρους.

Τότε ἀνέλαβον οἱ σταυροφόροι τὴν πορείαν των πρὸς τὰ Ἱεροσόλυμα. Τρία ἔτη ἀπὸ τῆς ἀναχωρήσεώς των, τὴν 1ην Ἰουλίου 1099, ελθον μακρόθεν τὴν Ἀγίαν Πόλιν, ὅποτε ἔπεσαν γονυκλινεῖς καὶ κλαίοντες ἀπὸ χαρὰν ηγεμόνιστουν τὸν Θεόν, διότι ἡξιώθησαν νὰ ἐπιτύχουν τὸν σκοπόν των. Ἀπὸ τὰς ταλαιπωρίας μόλις 40 χιλιάδες ἔφθασαν εἰς τὴν Ἱερουσαλήμ, τὴν ὅποιαν ἐφορύει ἴσχυρὰ φρουρὰ Αἴγυπτίων. Μετὰ φοβερὰν ἔφοδον εἰσῆλθον οἱ σταυροφόροι εἰς τὴν πόλιν τὴν 10ην Ἰου-

λίου 1099, ήμέραν Παρασκευήν καὶ ὥραν 3 μ.μ. ἤτοι τὴν ἡμέραν καὶ τὴν ὥραν τοῦ θυνάτου τοῦ Χριστοῦ. Ἐπηκολούθησε φρικτὴ σφαγὴ. Ἔσφαξον ὅσους εὑρισκον εἰς τοὺς δρόμους, διότι ἐνόμιζον ὅτι ἔβλεπον τοὺς δημίους τοῦ Χριστοῦ. Ἐπειτα οἱ ὅρχοντες κατέθεσαν τὰ ὅπλα, ἐκαθάρισαν τὰς χεῖρας των καὶ γυμνόποδες ἐπῆγαν νὰ προσκυνήσουν τὸν Πανάγιον Τάφον.

Ἡ πρώτη σταυροφορία ἔσχε 500 χιλιάδας νεκροὺς γριστιανοὺς καὶ ἄλλους τόσους μουσουλμάνους. Ἀλλὰ εἶχε καὶ ἄλλο ἀποτέλεσμα. Οἱ σταυροφόροι ἤρχισαν νὰ ἴδρυουν εἰς τὴν Συρίαν καὶ Παλαιστίνην ἴδια τῶν φεουδαρχικὰ κράτη καὶ τοιουτοτρόπως ἄλλοι ἔγιναν βασιλεῖς, ἄλλοι πρίγκιπες, κόμιτες καὶ βαρῶνοι. Τὸ σπουδαιότερον ὅμως ἴδρυθη εἰς τὴν Συρίαν καὶ Παλαιστίνην, δηλ. τὸ Βασίλειον τῆς Ἱερουσαλήμ, μὲ βρασιλέα τὸν Γ' ο δε φρεῖδον ν τὲ Μπούγιάν, ὅστις ἔφερε τὸν τίτλον τοῦ προστάτου τοῦ Ἀγίου Τάφου. Τὸ πριγκιπᾶτον τῆς Ἀντιοχείας ὑπὸ τὸν Βοημοῦνδον καὶ αἱ ἡγεμονίαι τῆς Ἐδέσσης, ὑπὸ τὸν Βαλδουΐνον τῆς Φλάνδρας, καὶ τῆς Τριπόλεως ὑπὸ τὸν Ραϊμόνδον τῆς Τουλούζης, ἥσαν ὑποτελεῖς εἰς τὸν Γοδεφρεῖδον.

Οἱ ἀντιπρόσωποι τοῦ πάπα διωρίσθη πατριάρχης τῆς Ἀγίας Πόλεως. Υπῆρχον δὲ πολλοὶ ἔμποροι, Ἐνετοί, Πιεσᾶται, Μασσαλιῶται, οἱ ὅποιοι ἐβοήθησαν τοὺς ἵπποτας νὰ καταλάβουν τὴν Ἰόππην (Γιάφαν), τὴν Πτολεμαΐδα, τὴν Βηρυτόν, καὶ τοιουτοτρόπως ἀποκατεστάθη ἡ μετὰ τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης ἐπικοινωνία.

Διὰ τὴν ἄμμων τῶν κατακτηθεισῶν χωρῶν ὡργανώθησαν τρία τάγματα, τὸ τάγμα τῶν Ἰπποτῶν τοῦ Ἀγίου Ἰωάννου τῆς Ἱερουσαλήμ, τὸ τάγμα τῶν Ἰπποτῶν τοῦ Ναοῦ καὶ τὸ τάγμα τῶν Τευτόνων, τῶν ὅποιων οἱ ἵπποται εἶχον τὰς ὑποχρεώσεις τῶν μοναχῶν καὶ ἔζων ὡς στρατιῶται.

Οἱ ἡγεμόνες ἐγκατεστάθησαν εἰς ἰσχυρὰ κάστρα, τὰ ὅποια ἐδρυσαν, καὶ μετέφεραν ἐκεῖ τὸν τρόπον τῆς ζωῆς των. Βαθμηδὸν οἱ σταυροφόροι ἤλλαξαν συμπεριφορὰν ἀπέναντι τῶν μουσουλμάνων καὶ ἤλθον εἰς σχέσεις οἰκονομικὰς καὶ οἰκογενειακὰς μὲ αὐτούς.

41. Ἡ δευτέρα καὶ τρίτη σταυροφορία

Ἡ νοίκη ἥδη ὁ δρόμος πρὸς τὴν Ἀνατολήν. Διάφοροι ἀφορμαὶ δίδονται διὰ νὰ ἐπακολουθήσουν καὶ ἄλλαι σταυροφορίαι, κατὰ τὰς

όποιας δὲν ἐκδηλώνεται ὁ θρησκευτικὸς φανατισμὸς τῆς πρώτης, διότι οἱ σταυροφόροι παρουσιάζουν ἐκδηλα τὰ ύλικὰ καὶ οἰκονομικὰ κίνητρα.

Ο αὐτοκράτωρ τῆς Γερμανίας Κονράδος Γ' καὶ ὁ βασιλεὺς τῆς Γαλλίας Λουδοβίκος Ζ' ὠργάνωσαν τὴν δευτέραν σταυροφορίαν (1147 - 1149), μὲ τὸν σκοπὸν νὰ ἐλευθερώσουν τὴν ἡγεμονίαν τῆς Ἐδέσσης, τὴν ὁποίαν εἶχε καταλάβει ὁ Τούρκος ἡγεμὼν τῆς Μοσσούλης.

Καλῶς ἔξωπλισμένος ὁ στρατὸς τῶν σταυροφόρων διέβη τὰς χώρας τοῦ Βυζαντίου κράτους διὰ ξηρᾶς, προβαίνων παντοῦ εἰς ἀρπαγάς, ληγλασίας καὶ καταστροφάς. Ἐφθασαν οἱ σταυροφόροι εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ πρὸς στιγμὴν ἐσκέψθησαν νὰ τὴν κυριεύσουν. Ἄλλα διέγνωσαν δὲ τοῦτο ἥτο δύσκολον καὶ ἔδωσαν τὸν ὄρχον ὑποτελείας εἰς τὸν αὐτοκράτορα Μακούήλ. Ἡ σταυροφορία αὕτη δὲν ἐπέτυχεν. Οἱ ἀρχηγοί τῆς ἐπέστρεψαν ἀπρακτοῖ.

Νέα ὅμως ἀφορμὴ ἐδόθη διὰ τὴν τρίτην σταυροφορίαν (1189 - 1190). Τὸ 1187, ὁ σουλτάνος τῆς Αἰγύπτου Σαλαδίν εἰσορμᾷ εἰς τὸ βασιλεῖον τῆς Ιερουσαλήμ, νικᾷ κατὰ κράτος τοὺς Φράγκους ἵπποτας εἰς τὴν λίμνην Τιβεριάδα καὶ θριαμβευτής εἰσέρχεται εἰς τὴν Ἀγίαν Πόλιν. Τὸ Φραγκικὸν κράτος περιωρίσθη τότε εἰς τὴν βόρειον Παλαιστίνην.

Τὸ γεγονός τοῦτο ἐνεποίησε κατάπληξιν εἰς τὴν Δύσιν. Ο αὐτοκράτωρ τῆς Γερμανίας Φρειδερίκος Βαρβαρόσσας, ὁ βασιλεὺς τῆς Γαλλίας Φίλιππος Αὔγουστος καὶ ὁ βασιλεὺς τῆς Ἀγγλίας Ριχάρδος ὁ Λεοντόκαρδος ἀνέλαβον τὴν ἀρχηγίαν τῆς τρίτης σταυροφορίας, χωρὶς ἐνότητα ὅμως καὶ ὅμονιαν.

Πρῶτος ὁ Βαρβαρόσσας ἔξεκίνησε διὰ ξηρᾶς καὶ, νικήσας εἰς τὸ Ικόνιον τοὺς Τούρκους, ἐστρατοπέδευσε παρὰ τὸν ποταμὸν Κύδον (Καρά - Σοῦ). Ἐνῷ ἐλούετο, παρεσύρθη ὑπὸ τοῦ ποταμοῦ καὶ ἐπνίγη. Τὸ μεγαλύτερον μέρος τοῦ καλῶς συντεταγμένου στρατοῦ του ἐπανῆλθεν εἰς τὴν Γερμανίαν, μικρὸν δὲ τμῆμα συνηνώθη εἰς τὴν Συρίαν μὲ τοὺς Ἀγγλους καὶ Γάλλους.

Ο Φίλιππος καὶ ὁ Ριχάρδος διὰ θαλάσσης ἐφθασαν εἰς Μεσσήνην τῆς Σικελίας, ὅπου ἔμειναν ἕξ μῆνας καὶ ἥλθον μεταξύ των εἰς προστριβᾶς καὶ συγκρούσεις. Τέλος ἔξεκίνησαν καὶ ἐφθασαν εἰς Κύπρον, τὴν ὁποίαν ὁ Ριχάρδος ἀφήρεσεν ἀπὸ τοὺς "Ελληνας καὶ παρεχώρησεν εἰς τὸν Γάλλον βασιλέα τῆς Ιερουσαλήμ Λουζινιάν. (1192). Ἡ δυναστεία τῶν Λουζινιάν ἐκράτησεν τὴν Κύπρον μέχρι τοῦ 1498. Μετ'

αύτούς ἔγιναν κυρίαρχοι τῆς Κύπρου οἱ Ἐνετοὶ (1489), οἱ Τούρκοι (1570) καὶ τελευταῖοι οἱ Ἀγγλοί διὰ μυστικῆς πρὸς τοὺς Τούρκους συνθήκης (1878), οἱ όποιοι καὶ τὴν ἐκράτησαν ἔως τὸν Αὔγουστον τοῦ 1960, δύότε ἀνεκηρύχθη εἰς ἀνεξάρτητον Δημοκρατίαν.

Ἡνωμένοι Ἀγγλοί καὶ Γάλλοι ἐποιιόρκησαν τὴν Πτολεμαϊδα τῆς Φοινίκης. Ἡ πολιορκία, κατὰ τὴν ὁποίαν ἔλαβον μέρος διαδοχικῶς 600 χιλ. ἄνθρωποι, διήρκεσεν ἐπὶ δύο ἔτη, ἐστοίχισε δὲ τὴν ζωὴν 190 χιλ. μουσουλμάνων καὶ 120 χιλ. χριστιανῶν. Ἡ φρουρὰ ἐξηντλημένη παρεδόθη, ὅταν ἐπειδὴ ὁ Σχλαδίν δὲν κατώρθωσε νὰ εύρῃ τὰ συμφωνθέντα λύτρα, διὸ Ριχάρδος κατέσφαξ τοὺς ὑπερασπιστάς.

Ο Ριχάρδος ἔγινε τὸ φόβητρον τῶν Ἀράβων, μείνας ἐκεῖ δύο ἔτη. Ἀλλ’ ἡ Ἱερουσαλήμ δὲν ἀνεκτήθη. Τὸ βασίλειον τῆς Παλαιστίνης, περιορισθὲν εἰς τὰ παράλια τῆς Φοινίκης, διετηρήθη ἔνα ἀκόμη αἰῶνα, μὲ πρωτεύουσαν τὴν Πτολεμαϊδα.

Οὕτως ἔληξεν ἡ τρίτη σταυροφορία, ἡ ὁποίᾳ εἶχε περισσότερον στρατιωτικὸν παρὰ θρησκευτικὸν χαρακτῆρα.

42. Ἡ τετάρτη σταυροφορία

Ο πάπας Ἰννοκέντιος Γ' (1198 - 1216), ἐπιβληθεὶς εἰς τὴν Δύσιν, ὠνειρεύθη νὰ ἔξουσιάσῃ καὶ τὴν Ἀνατολήν. Εὐθὺς μὲ τὴν ἀνοδόν του εἰς τὸν θρόνον ἐκήρυξε νέαν σταυροφορίαν. Ἀλλὰ τὸ κήρυγμά του δὲν εἶχε μεγάλα ἀποτελέσματα. Ἐκινήθησαν μόνον ἡ βόρειος Γαλλία καὶ ἡ Φλάνδρα. Ἐπίσης κανεὶς βασιλεὺς δὲν ἔλαβε μέρος εἰς τὴν σταυροφορίαν, διότι οἱ μὲν βασιλεῖς τῆς Γαλλίας καὶ τῆς Ἀγγλίας ἐπολέμουν μεταξύ των, δύο δὲ ἡγεμόνες Γερμανοὶ ἐφίλονίκουν διὰ τὸν θρόνον.

Τρεῖς κυρίως ἔξειχον ἀπὸ τοὺς ἀρχηγούς, ὁ Ἰταλὸς Βονιφάτιος Μομφερρατικός, ὁ κόμις τῆς Φλάνδρας Βαλδουΐνος καὶ ὁ Γοδεφρεΐδος Βιλλεαρδούνος, Γάλλος εὐγενῆς ἀπὸ τὴν Καμπανίαν.

Ο τελευταῖος ἐστάλη εἰς Ἐνετίαν, διὰ νὰ παρακαλέσῃ τὴν θαλασσοκράτειραν αὐτὴν πολιτείαν νὰ διαθέσῃ πλοῖα διὰ τὴν διαπεράσιων τῶν σταυροφόρων εἰς τὴν Ἀνατολήν, ἀφοῦ διὰ ἔηρᾶς δὲν ἤδύνατο νὰ γίνῃ σταυροφορία. Οἱ Ἐνετοί, ἔμποροι ὄντες, ἐζήτησαν διὰ τὴν μεταφορὰν καὶ διατροφὴν 13.500 ἵππεων καὶ 29.000 πεζῶν, ὑπέρογκον

χρηματικήν ἀμοιβὴν καὶ τὸ ἡμισυ τῶν λαφύρων. Ἐδέχθησαν ἀπὸ γενναιοδωρίαν τὰ 2/3 τῶν ὅσων ἐζήτησαν, ἀλλ' ἐπέτυχον νὰ ἐλευθερωθῆ πρῶτον ἡ Δαλματικὴ πόλις Ζάρα, τὴν ὅποιαν εἶχεν ἀφαιρέσει ἀπὸ αὐτοὺς ὁ βασιλεὺς τῆς Οὐγγαρίας.

Ἐνῷ οἱ σταυροφόροι προσεπάθουν νὰ ἐξοικονομήσουν τὰ ναῦλα, παρουσιάσθη εἰς αὐτοὺς ὁ Ἀλέξιος, οὗτος τοῦ ἐκπτώτου αὐτοκράτορος Ἰσαακίου Ἀγγέλου. Οὗτος δίδων μεγάλην χρηματικὴν ἀμοιβὴν, ὑποτάσσων τὴν Ἑλληνικὴν Ἐκκλησίαν εἰς τὴν Δυτικὴν καὶ διαθέτων ὕστερον ὅλας τὰς δυνάμεις τῆς αὐτοκρατορίας κατὰ τῶν Μωαμεθανῶν, ἐξήτησεν ὡς ἀντάλλαγμα ἀπὸ τοὺς σταυροφόρους νὰ τὸν βιοθήσουν νὰ ἀνακτήσῃ τὸν θρόνον τοῦ πατρός του.

Οἱ γηραιὸς δόγμης τῆς Ἐνετίας Δάνδολος διεῖδε τὰ ἐκ τῆς ἐπιχειρήσεως ταύτης ὠφελήματα τοῦ κράτους του καί, παρὰ τὰς διαμαρτυρίας τοῦ πάπα Ἰννοκεντίου Γ', κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 1203, ὑπεγράφη συμφωνία μεταξὺ τοῦ Ἀλέξιου καὶ τῶν σταυροφόρων. Τὴν 27ην Ἰουλίου 1203 ὁ στόλος τῶν σταυροφόρων ἐνεφανίσθη πρὸ τῆς Πρωτεουόσης τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους μὲ 40.000 μαχητάς.

Οἱ σταυροφόροι ἐστρατοπέδευσαν πρὸ τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ προέβησαν εἰς πολιορκίαν αὐτῆς. Οἱ αὐτοκράτωρ εἶχεν ἐπιδιορθώσει τὰ τείχη καὶ εἶχε συναθροίσει στρατὸν 60.000 ἀνδρῶν. Ἡ ἥρωτικὴ ἄκμηνα διήρκεσε πολλὰς ἡμέρας, ἀλλὰ δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἐξακολουθήσῃ. Οἱ αὐτοκράτωρ ἡγαγκάσθη νὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν πόλιν, οἱ δὲ σταυροφόροι ἀποκατέστησαν τὸν Ἰσαακίου "Ἀγγελον καὶ τὸν οὐίον του Ἀλέξιον Δ'. Ἐπειδὴ δὲ οἱ νέοι αὐτοκράτορες δὲν ἦδυν ἡθησαν νὰ ἐκπληρώσουν τὰς ὑποσχέσεις των, οἱ σταυροφόροι καὶ ίδιως οἱ Ἐνετοὶ ἔγιναν ἀπαιτητικοί. Οἱ αὐτοκράτορες ἐπέβαλον τρομεράν φορολογίαν καὶ μόλις κατώρθωσαν νὰ συγκεντρώσουν τὸ ἡμισυ τοῦ συμφωνηθέντος ποσοῦ.

Ἄλλ' αἱ βαρεῖαι φορολογίαι πρὸς εὔρεσιν τῶν χρημάτων, ἡ ὁμολογία πίστεως πρὸς τὸν πάπαν καὶ ἡ κακὴ συμπεριφορὰ τῶν σταυροφόρων εἶχον προκαλέσει τὸ πρὸς τοὺς Λατίνους μῆσος τοῦ λαοῦ, ὁ ὅποιος ἐξέσπασεν εἰς στάσιν. Οἱ Ἰσαακίους καὶ ὁ Ἀλέξιος Δ' ἀνετράπησαν (1204) καὶ αὐτοκράτωρ ἀνεδείχθη ὁ Ἀλέξιος Δ', ὁ λεγόμενος Μούρτζουφλος. Οὗτος καλεῖ τοὺς σταυροφόρους νὰ φύγουν ἀπὸ τὴν χώραν του ἐντὸς ὀκτὼ ἡμερῶν. Οἱ σταυροφόροι τότε προσέβαλον διὰ δευτέραν φυράν τὴν Κωνσταντινούπολιν.

Ο αὐτοκράτωρ ποιειμήσας γενναίως, δὲν ηδυνήθη νὰ ἀποκρύψῃ τὴν ἐπίθεσιν τῶν σταυροφόρων καὶ ἔξηναγκάσθη νὰ φύγῃ μὲ δλίγους διπαδούς ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολιν. Τότε μερικοὶ συνέρχονται εἰς τὴν Ἀγίαν Σοφίαν καὶ ἀνακηρύσσουν αὐτοκράτορα τὸν Θεόδωρον Λάσκαριν. Ἀλλὰ καὶ αὐτός, ἀν καὶ ἡτο ἵκανὸς ἀνήρ, δὲν κατώρθωσε νὰ δώσῃ ζωὴν εἰς ἑνα νεκρόν, ὡς ἡτο τὸ Βυζάντιον. Φεύγει καὶ αὐτὸς μὲ τὸν πατριάρχην καὶ δλίγους διπαδούς του. Τὴν 12ην Ἀπριλίου 1204 οἱ Φράγκοι εἰσῆλθον εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν.

Οἱ σταυροφόροι ἐφάνησαν βάρβαροι, ἐπυρπόλησαν μεγάλας συνοικίας καὶ προέβησαν εἰς ἀνήκουστον λεηλασίαν τῆς Πρωτευούσης. Κατέστρεψαν τὰ μαρμάρινα καλλιτεχνικά ἔργα, ἀπέσπασαν ἀπὸ ἄλλα τὸν χρυσὸν καὶ τοὺς πολυτίμους λίθους, ἀνέλυσαν τοὺς ἔξ ορειχάλκου ἀνδριάντας διὰ νὰ κατασκευάσουν νομίσματα. Οὕτε τοὺς γέροντας, οὔτε τὰς γυναῖκας δὲν ἐσεβάσθησαν οἱ σταυροφόροι, οὔτε τὴν θρησκείαν. Ἡ Ἀγία Τράπεζα τῆς Ἀγίας Σοφίας κατατεμαχίζεται, τὰ δὲ πολύτιμα ιερὰ σκεύη διαρπάζονται.

Ἐγιναν ἄλλαι τέσσαρες σταυροφορίαι, ἐκ τῶν ὅποιων ἡ μία ἀπέβλεπεν εἰς τὴν κατάκτησιν τῆς Αἰγύπτου, ἡ δποία τότε ἡτο τὸ ἰσχυρότερον μουσουλμανικὸν κράτος. Αἱ σταυροφορίαι αῦται, αἱ δποῖαι διήρκεσαν δύο αἰώνας περίπου, εἶχον σπουδαῖα ἀποτελέσματα καὶ οὐσιαστικῶς ὠφέλησαν τὴν Δύσιν. Ἀνεπτύχθη μεταξὺ Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως μεγάλη ἐμπορικὴ κίνησις. Μὲ τὰς σταυροφορίας ἔξησθένησαν οἱ εὐγενεῖς τῆς Δύσεως καὶ ἥρχισεν ἡ ἀνάπτυξις τῆς μεσαίας τάξεως, τῶν ἐμπόρων καὶ τεχνιτῶν. Οἱ Εὐρωπαῖοι, γνωρίσαντες τὸν πολιτισμὸν τῆς Ἀνατολῆς, ἥρχισαν νὰ ἔξημερώνωνται καὶ νὸς ἀσχολοῦνται μὲ τὰς Τέχνας, τὰς Ἐπιστήμας καὶ τὰ Γράμματα.

Ως πρὸς τὸ Βυζαντινὸν κράτος, τὰ μεγαλύτερα ἀποτελέσματα εἶχεν ἡ τετάρτη σταυροφορία καὶ διὰ τοῦτο ἔκποτε ἀργίζει νέα περίοδος.

ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΤΡΙΤΗ

1204—1453

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ιον

Η ΕΥΡΩΠΗ

1. Η Γαλλία

ΕΡΙ τὸ 1200 ἡ Γαλλία εἶχεν ἰσχυρότατον βασιλέα τὸν Φελιππον Β' Αὔγουστον (1180 - 1223). Οὗτος ἔσχε δύο ἐπιτυχίας, ἀπηλλάγη τῆς ἐπιρροῆς τῶν εὐγενῶν καὶ ἀπὸ τὸν Ἰωάννην τὸν Ἀκτήμονα τῆς Ἀγγλίας ἀφήρεσεν δλας τὰς κτήσεις του εἰς τὴν Γαλλίαν. Ἰσχυρὸς βασιλεὺς ὑπῆρξεν ἐπίσης δὲ Λούδοβιος Θ' ὁ "Ἄγιος" (1226 - 1270), ὁ ὄποιος ὠδήγησεν τὰς δύο τελευταίας σταυροφορίας.

Τὴν μεγαλυτέραν δύναμιν ἔσχεν ἡ Γαλλία ἐπὶ τοῦ βασιλέως Φελιππού Δ' τοῦ Ὡραίου (1285 - 1314). Ὁ Φίλιππος ἔχων ἀνάγκην χρημάτων κατὰ τὸν πόλεμον μὲ τὸν βασιλέα τῆς Ἀγγλίας, ἐπέβαλε φόρον εἰς τὸν κλῆρον. Ὁ πάπας Βονιφάτιος Ή', ἀφ' ἐνὸς μὲν ἀπηγόρευσεν εἰς τοὺς κληρικοὺς νὰ ἐκτελέσουν τὸ βασιλικὸν διάταγμα, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἀφώρισε τὸν βασιλέα, δστις καίει τὴν βοῦλαν τοῦ πάπα καὶ ἀπὸ τὴν συνέλευσιν τῶν ἀντιπροσώπων τοῦ λαοῦ του λαμβάνει τὴν συγκατάθεσιν νὰ παραπεμφθῇ δὲ πάπας εἰς δίκην. Χαρακτηριστικὸν εἶναι δτι εἰς τὴν συνέλευσιν κατὰ τοῦ πάπα μετέσχον καὶ ἀντιπρόσωποι τοῦ λαοῦ, οἱ ὄποιοι ἀπετέλουν τὴν τρίτην τάξιν τῆς Γαλλίας. Ἀπὸ τότε εἰς κάθε σπουδαίαν περίστασιν συγκαλοῦνται συνελεύσεις ἀντιπροσώπων καὶ τῶν τριῶν τάξεων (κλήρου, εὐγενῶν, λαοῦ), αἱ διόποιαι λέγονται Γενικαὶ τάξεις (Etats généraux).

Ο πάπας συλλαμβάνεται καὶ φυλακίζεται καὶ μετὰ ἓνα μῆνα ἀποθνήσκει. Ο υἱὸς τοῦ βασιλέως διορίζεται πάπας ὡς Κλήμης ο Ε' καὶ ἐγκαθίσταται εἰς τὴν Ἀβινιόν, πόλιν τῆς νοτίου Γαλλίας, διόποιαι διέμειναν δλοι οἱ πάπαι ἀπὸ τὸ 1209 μέχρι τοῦ 1377.

Από τὸ 1328 εἰς τὸν θρόνον τῆς Γαλλίας ἀνῆλθεν ὁ οἶκος Βαλοά, ὁ ὄποιος ἐμεινεν εἰς τὴν ἀρχὴν μέχρι τοῦ 1589.

Ἡ Γαλλία βραδύτερον περιπλέκεται εἰς τὸν λεγόμενον ἑκατονταετῆ πόλεμον. Ὁ βασιλεὺς Κάρολος Ζ' (1422 - 1461) νικᾷ τοὺς "Αγγλους καὶ περιορίζει αὐτοὺς εἰς τὸ Καλάι. Εἶναι ὁ πρῶτος ἀπὸ τοὺς βασιλεῖς τῆς Εὐρώπης, ὁ ὄποιος ὀργάνωσε μόνυμον μισθοφορικὸν στρατὸν καὶ ἐπεβλήθη εἰς τοὺς εὐγενεῖς. Ισχυρὸς βασιλεὺς ὑπῆρξεν ἐπίσης ὁ υἱὸς αὐτοῦ Λουδοβίκος ΙΑ' (1451 - 1483). Οὗτος συνέτριψε πολλοὺς ἀπὸ τοὺς εὐγενεῖς καὶ συνήνωσε τὰς γαλας αὐτῶν μὲ τὰς ιδικάς του, ἐφρόντισε δὲ νὰ προαγάγῃ τὰς πόλεις, τὰς τέχνας καὶ τὸ ἐμπόριον.

Ο Κάρολος Η' (1483 - 1489) ἐπωφελήθη ἀπὸ τὴν ἑσωτερικὴν ὀργάνωσιν τοῦ κράτους ὑπὸ τῶν προηγουμένων βασιλέων, διὰ νὰ προβῇ εἰς ἔξωτερικὰς κατακτήσεις. Ἐπεχείρησεν ἑκστρατείαν εἰς "Ανω Ιταλίαν (1494) καὶ ἤγόρασεν ἀπὸ τὸν Ἀνδρέαν Παλαιολόγον τὰ ἐπὶ τοῦ θρόνου τῆς Κωνσταντινουπόλεως δικαιώματά του. Ἡ ἑκστρατεία του δύμως εἰς Σικελίαν ἀπέτυχεν καὶ τὸ σχέδιον νὰ καταλάβῃ τὴν ἀλλοτε Βυζαντινὴν πρωτεύουσαν ἐματαιώθη.

2. Ἡ Αγγλία

Απὸ τὰ μέσα τοῦ 12ου αἰῶνος εἰς τὸν ἀγγλικὸν θρόνον ἀνῆλθεν ὁ κλάδος τῆς οἰκογενείας τοῦ Γουλιέλμου, καλούμενος τοῦ Πλανταγενέ. Εἰς τοῦτον ἀνήκει ὁ βασιλεὺς Ριχάρδος ὁ Λεοντόκαρδος (1189 - 1199), ὁ ὄποιος ἔλαβε μέρος εἰς τὴν Γ' σταυροφορίαν. Ο ἀδελφός του Ιωάννης ὁ Ακτήμων (1199 - 1215) περιεπλάκη εἰς ἔριδας μὲ τοὺς εὐγενεῖς, οἱ ὄποιοι ἐπέτυχον νὰ ματαιωθῇ τὸ σχέδιον τοῦ βασιλέως, διὰ τοῦτον κατὰ τρόπον αὐταρχικόν. Ο Ιωάννης ἤτυχησεν ἔξωτερικῶς, διότι, περιελθὼν εἰς πόλεμον μὲ τὴν Γαλλίαν, ἔχασε τὸ μεγαλύτερον μέρος τῶν ἐκεῖ κτήσεών του.

Χαρακτηριστικὸν γνώρισμα τῶν σχέσεων Γαλλίας καὶ Αγγλίας κατὰ τοὺς χρόνους τούτους εἶναι ὅτι οἱ βασιλεῖς τῆς Αγγλίας, ὡς πραγματικὸν πυρήνα τοῦ κράτους των ἔθεωρους τὴν Νορμανδίαν τῆς Γαλλίας, τὴν δὲ Αγγλίαν ὡς χώραν, ἡ ὄποια ἔδιδεν εἰς αὐτοὺς τὰ μέσα πρὸς στερέωσιν καὶ αὔξησιν τοῦ κράτους των εἰς τὴν Εὐρώπην. Διὰ τοῦτο ἐπῆλθον πόλεμοι μεταξὺ τῶν Αγγλῶν καὶ Γάλλων. Τὸ

1328 ό βασιλεὺς τῆς Ἀγγλίας Ἐδουάρδος Γ' ἡγειρεν ἀξιώσεις ἐπὶ τῆς Γαλλίας. Μακρὰ πάλη ἥρχισε τότε μεταξὺ τῶν δύο κρατῶν, ἡ δποία, διαρκέσασα ὑπὲρ τὰ 100 ἔτη, εἶναι γνωστὴ εἰς τὴν ἴστορίαν, ὡς ἐκατονταετής πόλεμος (1339 - 1453). Οἱ Ἀγγλοι ἐνίκησαν εἰς τὸ Κρεσύ, τὸ 1346, καὶ κατέλαβον τὸ Καλαί, τὸ ὄποιον διετήρησαν πλέον τῶν 200 ἔτῶν. Τὸ 1356, οἱ Ἀγγλοι ἐνίκησαν εἰς τὸ Πουατιέ, ὅπου τόσον ἔξεμηδενίσθη ἡ δύναμις τῶν Γάλλων, ὅστε ὁ βασιλεὺς τῶν Ἰνγκλίσων νὰ παραχωρήσῃ μεγάλην ἔκτασιν τῆς Δυτικῆς Γαλλίας εἰς τὴν Ἀγγλίαν. Κατὰ τὸν 15ον δὲ αἰώνα ὅλη ἡ βορείως τοῦ ποταμοῦ Λούρ ή Γαλλία περιῆλθεν εἰς τοὺς Ἀγγλους. Τότε ἡ Ἰωάννα ντ' Ἀρκ, κατόπιν ὀρφανατισμοῦ, παρουσιάσθη εἰς τὸ Γαλλικὸν στρατόπεδον, ἐνεψύχωσεν αὐτὸν καὶ ἔλυσε τὴν πολιορκίαν τῆς Ὁρλεάνης. Κατὰ τὴν πολιορκίαν ὅμως τῆς Κομπιένης συνελήφθη καὶ ἐκάη ὡς αἵρετικὴ ὑπὸ τῶν Ἀγγλῶν τὸ 1431, τιμωρένη ὡς ἔθνικὴ ἡρωΐς τῶν Γάλλων καὶ ὡς ἄγια τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας. Ἀλλὰ τὸ εὐνοϊκὸν ἀποτέλεσμα ἐπῆλθε διὰ τοὺς Γάλλους. Ἀτυχήματα πολλὰ ἡνάγκασαν τοὺς Ἀγγλους νὰ ἐγκαταλείψουν τὸ Γαλλικὸν ἔδαφος πλὴν τοῦ Καλαί.

Ἐκτοτε γίνονται λιχυρὰ καὶ τὰ δύο κράτη, τῆς Γαλλίας καὶ τῆς Ἀγγλίας.

Εἰς τὴν Ἀγγλίαν ὅμως ἐπέρχεται μία μεγάλη ἀλλαγὴ εἰς τὸ διοικητικὸν σύστημα, ἡ δποία εἰχε μεγάλας συνεπείας.

Οἱ εὐγενεῖς τῆς Ἀγγλίας ὀνομάζονται καὶ ὄμιτες καὶ βαρῶνοι, ἀργότερα δὲ ὀνομάσθησαν λόρδοι. Αὐτοὶ δὲν εἶχον ἐκτεταμένας γαίας καὶ δικαιώματα, ὅπως οἱ φεουδάρχαι τῆς Γαλλίας. Μέγα μέρος τῆς χώρας ἦτο ὑπὸ τὴν ἀμεσον διοίκησιν τοῦ βασιλέως. Οἱ διοικηταὶ τῶν κομιτεῶν διωρίζοντο καὶ ἐπαύοντο ὑπὸ τοῦ βασιλέως, δ ὅποιος οὐδέποτε ἔγινεν ἀπόλυτος μονάρχης. Τὸ μόνον, ὅπερ ἐπεθύμει δ ἡ βασιλεὺς, ἦτο ἡ εἰσπραξὶς ὅσον τὸ δυνατὸν μεγαλυτέρων φόρων. Οἱ εὐγενεῖς ἐπέτυχον ἀπὸ τὸν βασιλέα νὰ ζητῇ τὴν γνώμην των, ὅσάνις ἐπρόκειτο περὶ ἐπιβολῆς νέας φορολογίας. Δοθείσης δὲ εὐκαιρίας, ἐξηγέρθησαν, τὸ 1215, κατὰ τοῦ Ἰωάννου τοῦ Ἀκτήμονος καὶ, καταλαβόντες τὸ Λονδὲνον, ἡνάγκασαν αὐτὸν νὰ ὑπογράψῃ τὸν περίφημον Μέγαν Χάρτην (Magna Charta).

Οἱ χάρτης οὗτος περιέχει τὰς συνταγματικὰς ἐλευθερίας τοῦ Ἀγγλικοῦ λαοῦ. Κατ' αὐτὸν οὐδεὶς πολίτης ἐπιτρέπεται νὰ συλληφθῇ η νὰ φυλακισθῇ, πρὶν δικασθῇ. Ο βασιλεὺς δὲν δικαιοῦται νὰ ἐπιβά-

λη φόρους χωρίς τὴν συγκατάθεσιν τοῦ μεγάλου συμβουλίου, τὸ ὅποῖον ἀπαρτίζεται ἀπὸ τοὺς ἀρχιεπισκόπους, ἐπισκόπους, κόμιτας καὶ βαρώνους. Ἐὰν τυχὸν ὁ βασιλεὺς παραβῇ τὸν Χάρτην, οἱ εὐγενεῖς ἔχουν τὸ δικαίωμα νὰ ἀντισταθοῦν. Τοιουτορόπως ὁ βασιλεὺς τίθεται ὑπὸ τὸν νόμον. Τὸ μέγα συμβούλιον ὀνομάσθη ἀργότερον Parlement (Κοινοβούλιον) καὶ ἔξελεγε τὸ συμβούλιον τοῦ βασιλέως καὶ τοὺς ὑπουργούς.

Οἱ βασιλεῖς, βλέπων τὴν ἀντίδρασιν τῶν εὐγενῶν, ἡθέλησε νὰ δημιουργήσῃ ἀντιπερισπασμόν, στηριζόμενος εἰς τὸν λαόν. Προσεκάλεσε δύο ιππότας ἀπὸ κάθε κομιτείαν καὶ ἀντιπροσώπους τοῦ λαοῦ, ὃ ὅποῖος κατφέται εἰς τὰς πόλεις καὶ κωμοπόλεις. Οὕτως ἐδημιουργήθησαν δύο συνελεύσεις, ἡ Βουλὴ τῶν Κοινοτήτων ἢ Κάτω Βουλὴ καὶ ἡ Βουλὴ τῶν Λόρδων ἢ "Ανω Βουλὴ", καθὼς μετωνομάσθη τὸ παλαιὸν κοινοβούλιον. Τοιουτορόπως ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ 13ου αἰῶνος ἐδημιουργήθη νέον εἶδος πολιτεύματος, τὸ κοινοβουλευτικόν.

3. Αἱ Ἰταλικαὶ πόλεις

Ἡ Ἰταλία δὲν κατώρθωσε νὰ ἐνωθῇ εἰς ἐν κράτος, ἀλλ' ἢτο διηρημένη εἰς πολλὰ μικρὰ κράτη. Πρὸς νότον τὸ βασίλειον τῆς Νεαπόλεως, εἰς τὸ μέσον τὸ κράτος τῆς Ἐπικλησίας, πρὸς βορρὰν ὑπῆρχον διάφοροι μικραὶ πολιτεῖαι, ὡς ἡ Πίσα, ἡ Φλωρεντία, ἡ Γένουα, τὸ Μιλάνον, ἡ Ἐνετία. Αἱ πόλεις αὗται ἔγιναν πλούσιαι μὲ τὸ ἐμπόριον, τὸ ὅποῖον διεῖχγον οἱ κάτοικοι τῶν, καὶ ἔγιναν δημοκρατίαι, δπως αἱ ἀρχαῖαι Ἀθῆναι. Ἀξιολογώτεραι ἀπὸ αὐτὰς ἦσαν ἡ Φλωρεντία καὶ ἡ Ἐνετία.

Ἡ Φλωρεντία, πρότυπον βιομηχανικῆς πόλεως, διεκρίθη εἰς τὴν κατασκευὴν πολυτελῶν ὑφασμάτων. Σχεδὸν τὰ τρία τέταρτα τῶν κατοίκων κατεγίνοντο εἰς τὴν βιομηχανίαν αὐτῆν. Ἐκ τοῦ πλούτου τούτου οἱ κάτοικοι κατέστησαν περίφημοι χρηματισταὶ καὶ τραπεζῖται, συναγωνιζόμενοι τοὺς Ἐβραίους. Οἱ Μέδικοι, μία οἰκογένεια τραπεζιτῶν, ἔλαβε τὴν κυβέρνησιν τῆς πόλεως καὶ ἔγιναν τόσον ἴσχυροί, ὡστε οἱ βασιλεῖς τῆς Γαλλίας ἐπεθύμουν νὰ εἰναι σύμμαχοί των. Ἡ Φλωρεντία ἔχει σημασίαν, διότι εἰς αὐτὴν τὸ πρῶτον ἤρχισεν ἡ ἀναγένησις τῶν Τεχνῶν καὶ τῶν Γραμμάτων. Ὁ Γεμιστὸς καὶ οἱ ἄλλοι φυγάδες τοῦ Βυζαντίου εἰς τὴν αὐλὴν τῶν Μεδίκων εῖδον καταφύγιον.

Τὸ ἐμπόριον μὲ τὴν Ἀνατολὴν κατέστησε πλουσίαν τὴν Ἐν ετίαν. Τὸ πολίτευμά της ἦτο ἀριστοκρατικόν, διύτι μόνον αἱ ἀρχαόταται ἐμπορικαὶ οἰκογένειαι, τῶν ὅποιων τὰ ὄνόματα ἦσαν ἀναγεγραμμένα εἰς τὴν Χρυσὴν Βίβλον, μετεῖχον εἰς τὴν διοίκησιν. Ἀρχηγὸς κατὰ τύπους ἦτο ὁ δόγης, ἀλλὰ τὴν ἔξουσίαν κυρίως ἤσκει τὸ συμβούλιον τῶν Δέκα. Οἱ Ἐνετοὶ παρέλαβον πολλὰ στοιχεῖα πολιτισμοῦ ἀπὸ τὸ Βυζάντιον. Ἡ κατάληψις τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τὸ 1204, ἐξησφάλισεν εἰς αὐτοὺς ἀνέλπιστα πλούτη καὶ ὀνομάζοντο «κύριοι τοῦ χρυσοῦ τῆς χριστιανωσύνης». Τὸν 15ον αἰώνα εἶχον ἐκτεταμένον κράτος, εἰς τὸ ὅποιον συμπεριελαμβάνοντο ἡ ἀνατολικὴ παραλία τῆς Ἀδριατικῆς, τὰ Ἐπιάνησα, πολλαὶ πόλεις τῆς Πελοποννήσου καὶ πολλαὶ νῆσοι τοῦ Αἰγαίου πελάγους.

4. Ἡ παιδεία καὶ αἱ ἐπιστῆμαι

Μεγάλη ἀμάθεια ἐπεκράτησεν εἰς τὴν Εὐρώπην μετὰ τὴν μετανάστευσιν τῶν βαρβάρων. Εἰς τὴν Γαλλίαν ἐπὶ τῶν Μεροβενζίεν βασιλέων δυσκόλως εὑρίσκοντο ἀνθρώποι διὰ τὰς κρατικὰς ἢ ἐκκλησιαστικὰς ὑπηρεσίας. Τὰ δλίγα χειρόγραφα, τὰ ὅποια σφέζονται ἀπὸ τοὺς αἰώνας αὐτούς, προδίδουν τὴν πρωτόγονον πνευματικὴν κατάστασιν.

Βαθμηδὸν ὅμως ἤρχισεν ἡ παιδεία νὰ ἀναπτύσσεται. Ἡ Ἐκκλησία ἔδιδε τὴν κατεύθυνσιν καὶ ἤσκει τὸν ἔλεγχον. Πρῶτος βασιλεὺς, ὁ ὅποιος ἐπροστάτευσε τὰ γράμματα, εἶναι ὁ Κάρολος ὁ Μέγας. Μολονότι ἦτο ἀγράμματος, ἔδρυσε σχολεῖα καὶ ἀπὸ τότε ἀρχίζει ἡ ἀναγέννησις τῆς Δύσεως. Οἱ ἐφημέριοι καὶ οἱ μοναχοὶ ἥσαν διδάσκαλοι εἰς τὸ πρῶτον σχολεῖον, εἰς τὸ ὅποιον ἔδιδάσκετο ἀνάγνωσις, γραφή, ἀριθμητική, γραμματικὴ καὶ κατήχησις. Ἡ ἐκπαίδευσις παρείχετο δωρεάν. Εἰς τὰς πόλεις ἦτο τὸ μέγιστο σχολεῖον. Γλῶσσα τῶν σχολείων τούτων, τὰ ὅποια ἀνήκουν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν, ἦτο ἡ Λατινική. Ἐπειδὴ ὁ χάρτης ἦτο πολὺ ἀκριβός, ἡ ἐργασία εἰς τὸ σχολεῖον ἐγίνετο προφορικῶς. Ό διδάσκαλος ὅμιλει καὶ οἱ μαθηταὶ ἤκουουν ἀποστηθίζοντες διάφορα γνωμικὰ καὶ ἔξασκοῦντες περισσότερον τὴν μνήμην. Ἰδίως προπαρεσκευάζοντο διὰ τὴν θεολογίαν.

Απὸ τὸν 12ον ὅμως αἰώνα ἀρχίζει ἡ πραγματικὴ ἀναγέννησις, ἀφοῦ τότε ἤρχισεν ἡ διδασκαλία εἰδικῶν μαθημάτων εἰς τὰ σχολεῖα, ὅπως εἶναι τὸ δίκαιον, ἡ ιατρική καὶ ἄλλα. Ἡ ἀραβικὴ ἐπίδρασις εἰς

τὴν Δύσιν ὡς πρὸς τὰς Ἐπιστήμας καὶ τὰ Γράμματα ἤρχισεν ἀπὸ τὸ τέλος τοῦ 12ου αἰῶνος. Τὰ δνομαστὰ σχολεῖα τῶν Ἀράβων, οἱ μενδρες σὲ δεες, ἐχρησίμευσαν ὡς ὑπόδειγμα διὰ τὴν δργάνωσιν τῶν Εὐρωπαϊκῶν πανεπιστημάτων.

Σιγὰ σιγὰ ἐπληθύνθησαν τὰ σχολεῖα καὶ ἴδιως εἰς τοὺς Παρισίους. Ἐκεῖ μαθηταὶ καὶ διδάσκαλοι ἡνώθησαν εἰς ἕνα σύνδεσμον καὶ ἀπετέλεσαν Universitas (συντεγμένα διδασκόντων, μαθητῶν κλπ.) μὲ τὸν σκοπὸν νὰ ὑποστηρίξουν τὰ συμφέροντά των. Ἐκ τοῦ συνδέσμου τούτου προῆλθε τὸ πρῶτον πανεπιστήμιον.

Τέσσαρες ἦσαν οἱ κλάδοι τῆς πανεπιστημιακῆς φοιτήσεως. Εἰς τὸν προκαταρκτικόν, γενικὸν δι' ὅλους, ἐλάμβανον οἱ φοιτηταὶ τὴν γυμνασιακήν μόρφωσιν. Οἱ δὲ τρεῖς εἰδικοὶ κλάδοι ἦσαν ἡ Θεολογία, ἡ Νομικὴ καὶ ἡ Ἱατρική. "Ἐκαστος κλάδος ἀπετέλεσε σχολὴν ἀνεξάρτητον (Facultas). Σπουδαιοτέρα ὅλων τῶν σχολῶν ἦτο ἡ Θεολογική.

Ο πατήρ τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας Αὔγουστος ἵνος ἔλεγεν ὅτι εἶναι θανάσιμος ἀμαρτία νὰ ἔξηγούμεν ὅλα μὲ τὸ λογικὸν καὶ ὅτι τὸν Θεὸν τὸν γνωρίζομεν μὲ τὴν πίστιν. Ἡ ἐπίδρασις τοῦ Αὐγουστίνου ὑπῆρξε μεγίστη καὶ εἰς τὴν διαμόρφωσιν χριστιανικῆς ἐπιστήμης καὶ εἰς τὴν καθόλου διδασκαλίαν τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας.

Εἰς τὴν Ἰσπανίαν, ὅπου οἱ "Ἀραβες ἔξουσίαζον, ἐκαλλιεργήθη ἡ φιλοσοφία. Ἡ δὲ ἀραβικὴ ἐπιστήμη ἐστηρίζετο εἰς τὴν φιλοσοφίαν τοῦ Ἀριστοτέλους, ὁ ὄποιος ὑπέβαλε τὰ πάντα εἰς τὴν ἔρευναν.

Περὶ τὸ 1200 ἔγιναν γνωσταὶ εἰς τὴν Γαλλίαν αἱ λατινικαὶ μεταφράσεις τῶν Φυσικῶν καὶ Μεταφυσικῶν τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ ἄλλων Ἐλλήνων φιλοσόφων διὰ τῶν Ἀράβων. Ἡ ἐπιδρομὴ αὕτη, ὅπως ὀνομάσθη τὸ γεγονός αὐτό, ἔφερεν ἀληθῆ επανάστασιν. Ἡ Ἐκκλησία κατ' ὀρχάς ἔλαβεν ἐχθρικὴν στάσιν καὶ ἀπηγόρευσε τὴν μελέτην τῶν κειμένων (1210 - 1215). Βραδύτερον ὅμως, ἰδοῦσα ὅτι ὁ Ἀριστοτέλης ἴδιως δὲν ἦτο ἐπικίνδυνος, ἀφῆκεν ἐλευθερίαν εἰς τὴν μελέτην τῶν ἔργων αὐτοῦ. Οἱ μεγάλοι σοφοὶ τῆς ἐποχῆς ταύτης, ὁ Γάλλος μοναχὸς Βοναβεντούρας (1221 - 1274), ὁ Γερμανὸς Ἀλβέρτος ὁ Μέγας (1193 - 1280) καὶ ὁ Ἰταλὸς Θωμᾶς ἡτης Ἀκινάτης (1226 - 1274), ἐπέτυχον νὰ συμβιβάσουν τὴν φιλοσοφίαν τοῦ Ἀριστοτέλους μὲ τὸ δόγμα τῆς Ἐκκλησίας. Ο τελευταῖος, ἀντίθετος κατὰ

βάσιν του Αύγουστίνου, ἀπέβη δὲ μέγιστος ρωμαιοκαθολικός θεολόγος καὶ φιλόσοφος (ἀριστοτελικός, σχολαστικός).

Τοιουτοτρόπως ἐδημιούργηθη ἡ μεσαιωνική φιλοσοφία τῆς Δύσεως, ἡ σχολαστικὴ φιλοσοφία. Υπῆρξεν αὕτη δρθιολογιστικὴ Θεολογία. Οἱ σοφοὶ παρεδέχοντο ἐκ τῶν προτέρων ὅτι τὸ κείμενον τῆς Γραφῆς ἦτο ἀλάνθαστον καὶ ὁ Ἀριστοτέλης ἦτο αὐθεντία. Διὸ ὁ ἄνθρωπος δὲν ἔπειρε πώς νὰ κουφασθῇ διὰ νὰ ἔρευνήσῃ, ἀφοῦ ὅλα τὰ ζητήματα εἶχον ἔρευνηθῇ ἀπὸ τὰς Γραφὰς καὶ τὸν Ἀριστοτέλη.

Ἄλλα ἀπὸ τὸν 13ον αἰώνα ἀρχίζουν οἱ σοφοὶ νὰ ἔννοοῦν τὴν ἀξίαν τῆς ἐμπειρίας. Στρέφοντες τὴν προσοχήν των πρὸς τὴν πραγματικότητα καὶ τὴν προσωπικήν των ἔρευναν, προσπαθοῦν νὰ ἀπαλλαγοῦν ἀπὸ τὰς αὐθεντίας καὶ νὰ ἀποκτήσουν αὐτοτέλειαν καὶ ἀνεξαρτησίαν.

5. Ἡ λογοτεχνία καὶ αἱ Τέχναι

Ἐνῷ ἡ γλῶσσα τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῆς ἐπιστήμης ἦτο ἡ λατινική, οἱ λαοὶ τῆς Δύσεως ὅμιλοιν διάφορα ἴδιωματα, σχηματισθέντα μετὰ τὴν μετανάστευσιν τῶν λαῶν. Οἱ Γερμανοὶ διετήρησαν τὴν παλαιάν των γλῶσσαν, οἱ Γάλλοι, Ἰσπανοί, καὶ Ἰταλοὶ ὅμιλοιν, ὡς εἴπομεν ἀνωτέρω, τὰς λατινογενεῖς γλώσσας, τὴν γαλλικήν, Ἰσπανικήν καὶ Ἰταλικήν, οἱ δὲ Ἀγγλοὶ ἐδημιούργησαν νέαν γλῶσσαν, κράμα τῆς γερμανικῆς καὶ τῆς γαλλικῆς. Εἰς τὰς ἐθνικὰς ταύτας γλώσσας ἐπλασαν μύθους, διηγήματα, σατίρας, ἔπη, θέατρον καὶ γενικῶς ὕμνησαν τοὺς ἥρωάς των ἢ ἔξεφρασαν τοὺς πόθους καὶ τὰς λύπας των. Ἐδημιούργησαν δηλαδὴ τὴν δημιώδη λογοτεχνίαν των.

Εἰς τὴν Γαλλίαν κατὰ τὸν 12ον αἰώνα ἐδημιούργηθη τὸ ἔπος τοῦ Ρολάνδου (4000 στίχοι) ὃπου φάλλεται ὁ ἡρωϊκὸς θάνατος τοῦ Roland, ἀνεψιοῦ τοῦ Καρόλου τοῦ Μεγάλου. Περὶ τὸ 1200 ἐπίσης τοποθετεῖται ἡ δημιούργια τῶν Niebelungen, ἔπους τῶν Γερμανῶν, ἀναφερομένου εἰς ἀναμνήσεις τῶν μεταναστεύσεων. Εἰς τὴν Ἀγγλίαν ἐδημιούργηθη ὁ ἐπικὸς κύκλος τοῦ Ἀρθούρου καὶ τῶν ἵπποτῶν τῆς στρογγύλης τραπέζης.

Τὰ θρησκευτικὰ δράματα, μυστήρια ὀνομαζόμενα, ἐπαλίζοντο κατὰ τὰς ἔορτὰς εἰς τὸν περίβολον τῆς ἐκκλησίας καὶ εἶχον θρησκευτικὴν ὑπόθεσιν. Αἱ φάρσαι, ἔργα μὲ κωμικὴν ὑπόθεσιν, ἐπαλίζοντο κατὰ τὰς πανηγύρεις.

Ένω προηγήθη ή γαλλική λογοτεχνία, ή ιταλική έλαβε μεγάλην άναπτυξιν κατά τους τελευταίους αιώνας της μεσαιωνικής περιόδου. Αἱ ιταλικαὶ πόλεις Μιλάνον, Πάδουα, Ἐνεστία καὶ Ιδιαιτέρως ή Φλωρεντία εἶναι τὰ πνευματικὰ κέντρα.

Ο σημαντικώτερος ποιητής εἶναι ὁ Δάντης (Dante Alighieri, 1265 - 1321). Οὗτος ἦτο ἀριστοκράτης καὶ μετέσχεν εἰς τους πολιτικοὺς ἀγῶνας, ἐνεκα τῶν ὅποιων ἔξωρίσθη καὶ ἔζησε πολλὰ ἔτη μακράν τῆς πατρίδος του Φλωρεντίας. Ἔγραψε σοννέτα, τὰ canzoni, τὰ ὅποια ἀπετέλεσαν τὸ βιβλίον τῆς νεότητος, τὴν Νέαν Ζωὴν (vita nuova). Περὶ τὸ 1306 - 1308 ἔγραψε τὸ Συμπόσιον (Convivio), δῆπου διασταυροῦνται τάσεις ἡθικαί, φυλοσοφικαί, ποιητικαί. Ὁνομαστὸς ἔγινε κυρίως ἀπὸ τὸ θρησκευτικὸν του ἔπος, τὴν Θείαν Καμῷδιαν. Ἀπὸ τὰ τρία μέρη, εἰς τὰ ὅποια τοῦτο διαιρεῖται, τὸ πρῶτον, ἡ Κόλασις, ἐτελείωσε τὸ 1312, τὸ Καθαρισμὸν τὸ 1314 καὶ ὁ Παράδεισος μόλις περὶ τὸ τέλος τῆς ζωῆς του. Εἰς αὐτὸν Δάντης ψάλλει τους πόθους, τὰ ιδανικὰ καὶ τὰς δοξασίας τῆς ἐποχῆς του.

Ο Βοκκάκιος (Boccaccio, 1313 - 1375) ἦτο ἔμπορος καὶ τραπεζίτης. Μεταξὺ τοῦ 1348 - 1353 συνέθεσε τὸ κύριον ἔργον του, τὴν Δεκαήμερον, ἡ ὅποια εἶναι σειρὰ διηγημάτων. Ἡ ἀγάπη του πρὸς τὴν ἀρχαιότητα εἶναι καταφανής.

Ο Πετραρχής (Petrarca, 1304 - 1374) ἐμπνέεται ἀπὸ τὴν κλασσικὴν τέχνην. Εἶναι δεινὸς λατινιστής καὶ γράφει λατινιστὶ βίους μεγάλων ἀνδρῶν καὶ ἡθοπλαστικὰς πραγματείας καὶ συνθέτει εἰς ἔξαμετρα μέγα ποίημα, τὴν Africa, μὲ ἥρωα τὸν Σκιπίωνα τὸν Ἀφρικανὸν τὸν πρεσβύτερον. Γέρων ἐπιχειρεῖ νὰ μάθῃ τὴν Ἑλληνικὴν. Ἀπὸ τὸ ἔργον του ἐπέζησαν οἱ ιταλικοὶ στίχοι, δῆπου ἐτραγούδησε τὰς προσωπικάς του συγχινήσεις.

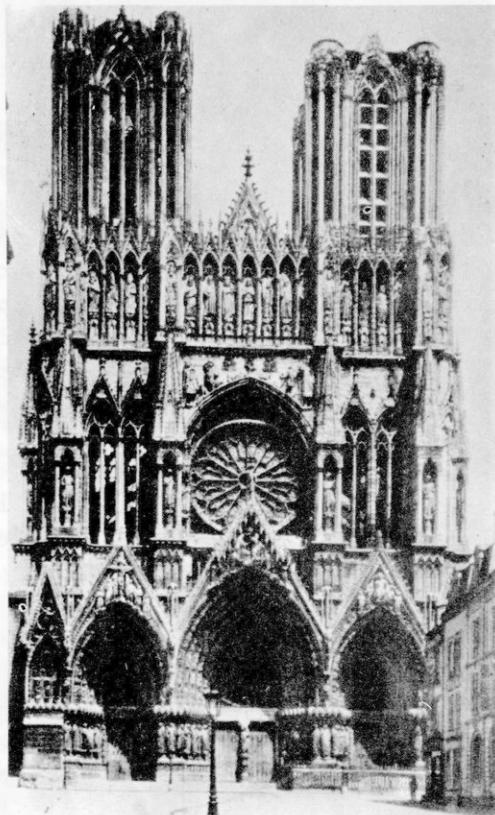
Ἡ μετανάστευσις τῶν λαῶν εἰς τὴν Δύσιν ἐπέφερε παρακιμὴν τῆς τέχνης. Ἀλλὰ δύο παράγοντες συνετέλεσαν εἰς τὴν ἀνάπτυξιν αὐτῆς καὶ ιδίως τῆς ἀρχιτεκτονικῆς: ἡ ἀσφάλεια τῶν πυργοδεσποτῶν· καὶ ἡ θρησκεία. Ἀπὸ τὸν 10ον αἰώνα, δτε ἡ φεουδαρχία ἡδραιώθη καὶ διεδόθη εἰς δῆλην τὴν δυτικὴν Εὐρώπην, ἥρχισεν ἡ ἀναγέννησις τῶν τεχνῶν. Κέντρον τῆς ἀναγεννήσεως γίνεται πρῶτον ἡ Γαλλία καὶ ἐμπνεύστρια τῆς τέχνης ἡ Ἐκκλησία.

“Ολαι αἱ τέχναι, ἡ ἀρχιτεκτονική, ἡ γλυπτική, ἡ ζωγραφική, ἡ

διακοσμητική συνεργάζονται διὰ τὴν μεγαλοπρέπειαν τοῦ ναοῦ, ὁ δόποῖος εἶναι ἔργον θερμῆς πίστεως. Πᾶσα πόλις καὶ πᾶν χωρίον ἀμιλλᾶται νὰ ἰδρύσῃ ναόν, ὅσον τὸ δυνατὸν μεγαλοπρεπέστερον καὶ ἐκανὸν νὰ περιλάβῃ ὅλους τοὺς πιστούς. Δύο ρυθμοὶ, ἀνεπτύχθησαν εἰς τὴν Δύσιν, ὁ ρωμανικὸς καὶ ὁ γοτθικός.

‘Ο ρωμανικὸς ρυθμὸς εἶναι μίμησις τοῦ σχεδίου τῶν παλαιῶν βασιλικῶν τῆς ρωμαϊκῆς ἀρχιτεκτονικῆς. Μεταχειρίζεται θόλους καὶ τόξα. Ταῦτα στηρίζονται ἐπὶ στύλων, οἱ ὅποιοι εἶναι βραχεῖς καὶ παχεῖς καταλήγοντες εἰς κιονόκρανα. Τὰ παράθυρα εἶναι ὀλίγα καὶ μικρά, ἀλλὰ διακεκομημένα μὲ κιονίσκους. ‘Αλλο γραφτηριστικὸν εἶναι τὰ κωδωνοστάσια, τὰ ὅποια πολλάκις εἶναι πέντε. Τουχογραφίαι καλύπτουν ἐσωτερικῶς τοὺς τοίχους καὶ πέριξ τῆς θύρας ὑπάρχουν λίθινα γλυπτὰ κιοσμήματα. ‘Ο ρυθμὸς αὐτὸς ἔφθασεν εἰς τὴν ἀκμὴν του ἰδίως ἀπὸ τὸ 1060 ἕως 1150.

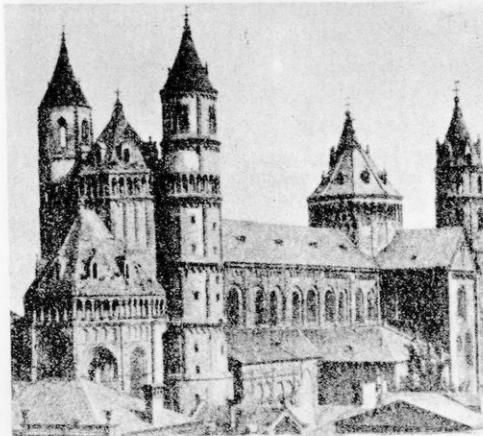
‘Ο γοτθικὸς ρυθμὸς εἶναι δημιούργημα αὐτῶν τούτων τῶν λαῶν τῆς Δύσεως. Οἱ θόλοι τῶν γοτθικῶν ναῶν κατασκευάζονται διὰ τῆς διασταυρώσεως τῶν τόξων. Τὸ σύστημα τοῦτο ἔδωκεν εἰς τὸν ἐσωνάρθηκα κολυσσιαῖον ὄψος, ὡς εἰς τὴν Παναγίαν τῷν Παρεστίῳ ἔφθασεν εἰς 34 μ. καὶ εἰς τὸν καθεδρικὸν ναὸν τοῦ Beauvais

56. Ο καθεδρικὸς ναὸς τῆς πόλεως Reims.

57. Ἐσωτερικὸν καθεδρικοῦ ναοῦ Ἀμένης.

58. Ο καθεδρικός ναὸς τῆς πόλεως Worms
(Ρωμαϊκοῦ ρυθμοῦ)

εις 45 μετρα. Οἱ στῦλοι, οἱ δόποῖοι ὑποβαστάζουν τὸν ἐσωνάρθηκα, λεπτύνονται καὶ ἐπιμηκύνονται. Τὰ παράθυρα εἶναι τεφαστίων διαστάσεων, κοσμούμενα μὲ πολυχρώμους θάλους, οἱ δόποιαι ἀφήνουν ἀπλετον φῶς νὰ εἰσέρχεται εἰς τὸν ναόν. Περίφημοι γότθικοι ναοὶ εἶναι, ἐκτὸς τῆς Παναγίας τῶν Παρισίων καὶ τῶν καθεδρικῶν ναῶν τῆς Reims καὶ τῆς Ἀμιένης, καὶ οἱ καθεδρικοὶ τοῦ Στρασβούργου καὶ τῆς Κολωνίας, ὅστις δύναται νὰ συγκριθῇ πρὸς τὸν τῆς Ἀμιένης.

Ἡ διακόσμησις τῶν ναῶν ἡτο πλουσία, ἔξυπηρετούμενη ὑπὸ τῆς ζωγραφικῆς καὶ τῆς γλυπτικῆς. Εἰς τοὺς πελωρίους διαφανεῖς πίνακας (vitraux) τῶν παραθύρων ἔζωγραφίζοντο ἀλλοτε ἐπεισόδια τῆς ζωῆς τῶν ἀγίων, ἀλλοτε αἱ ἐργασίαι τῶν διαφόρων ἐπαγγελμάτων. Θαυμασιώτερα ἡτο ἡ γλυπτικὴ διακόσμησις, ἀπὸ γλυπτὰ φυτὰ καὶ ἀνθη παντὸς εἰδους, ἀπὸ ἀνάγλυφα ἀναπαριστάνοντα σκηνὰς ἀπὸ τὸν βίον τοῦ Χριστοῦ καὶ τῶν ἀγίων καὶ ἀπὸ κιονόκρανα ἔξαιρετικῆς τέχνης. Ἡδι-

59. Ο Ἰησοῦς ἐμπαιζόμενος ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων (Τζιόττο)

60. Η Ἀποκαθήλωσις (Μποτιτσέλλι).

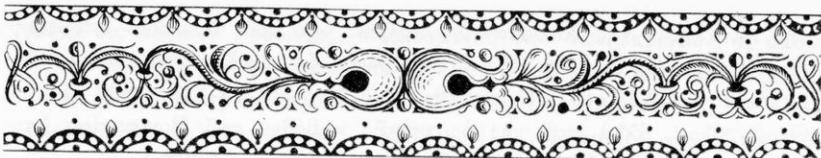

61. Δύο γοτθικά κιονόκρανα.

αιτέρως ἀξιοθαύμαστα εἶναι τὰ ἀνάγλυφα τοῦ ναοῦ τῆς πόλεως Reims.

Ίδιαιτέρων ὅμως χνάπτυξιν λαμβάνει ἡ ζωγραφικὴ κατὰ τὴν τελευταίαν ταύτην περίοδον τῆς μεσαιωνικῆς ἐποχῆς. Αὕτη εἶναι προπαρακευαστικὴ τῆς Ἀνα-

γεννήσεως. Διὰ τοῦτο καὶ οἱ ζωγράφοι αὐτοὶ ὀνομάσθησαν πρόδρομοι (primitif). Εἰς τὴν Φλάνδραν μεγάλοι ζωγράφοι εἶναι οἱ ἀδελφοὶ Eyck. Εἰς τὸ Βέλγιον καὶ τὴν Ὁλλανδίαν ἀκμάζει ἡ ζωγραφική. Εἰς τὴν Ἰταλίαν κατὰ τὸν 13ον αἰῶνα ἡ τέχνη γίνεται περισσότερον φυσιοκρατική, παραμεριζομένης βαθμηδὸν τῆς βυζαντινῆς τεχνοτροπίας. Κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 14ου αἰῶνος ἀκμάζει ὁ Giottο, δόστις δὲν ὑπῆρξε μόνον μέγας ζωγράφος, ἀλλὰ καὶ διάσημος ἀρχιτέκτων καὶ γλύπτης. Μέτρη τέχνην του ὁ Τζιόττο ὠδήγησεν εἰς τὰ ἀριστουργήματα τῆς ἀκμῆς τῆς Ἀναγεννήσεως. Πρῶτος αὐτὸς ἐπέτυχε νὰ ἀπαλύνῃ τὴν τέχνην τοῦ Μεσαίωνος καὶ νὰ δημιουργήσῃ νέαν τεχνικὴν παράδοσιν ἡ δποιά ἐπὶ δύο σχεδὸν αἰῶνας μετ' αὐτὸν κατέκτησεν ὄλοκληρον τὴν Ἰταλίαν. Τὸ ἔργον του συνεχίζουν κατὰ τὸν 14ον καὶ 15ον αἰῶνα οἱ καλλιτέχναι Bellini καὶ Boticelli, ὁ πρῶτος διάσημος γλύπτης, ὁ δεύτερος ἔξοχος ζωγράφος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ 2ον

ΦΡΑΓΚΟΚΡΑΤΙΑ ΚΑΙ ΒΥΖΑΝΤΙΟΝ

6. Ἡ Φραγκοκρατία

Ι ΣΤΑΥΡΟΦΟΡΟΙ συνεφώνησαν μετά τὸ 1204 νὰ μοιρασθοῦν μεταξύ των τὰς χώρας τοῦ Βυζαντινοῦ Κράτους καὶ οἱ μὲν ἔλαβον τὸ δικαίωμα νὰ ἐκλέγουν τὸν πατριάρχην, οἱ δὲ ἄλλοι τὸν αὐτοκράτορα. Τότε ἔδρυσαν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν τὴν Λατινικὴν αὐτοκρατορίαν, μὲ αὐτοκράτορα ἕνα τῶν ἀρχηγῶν τῆς Δ' σταυροφορίας, τὸν Βαλδούνιον, κόμιτα τῆς Φλάνδρας. Ὡς ἴδιαιτέρα εἰς τὸν αὐτοκράτορα κτῆσις ἐδόθη ἡ Θράκη, αἱ περὶ τὸν Βόσπορον καὶ τὸν Ἐλλήσποντον περιοχαὶ τῆς Μ. Ἀσίας καὶ αἱ νῆσοι Λέσβος, Χίος καὶ Σάμος.

Αἱ ἄλλαι χῶραι διεμοιράσθησαν εἰς τοὺς σταυροφόρους καὶ τοὺς Ἐνετούς, εἰς τρόπον ὥστε νὰ δημιουργηθοῦν κράτη ὑποτελῆ εἰς τὸν αὐτοκράτορα. Ὁ Βονιφάτιος δὲ Μομφεράτικὸς ἔγινε βασιλεὺς τῆς Θεσσαλονίκης καὶ ἔλαβε πάσας τὰς ἐν Εὐρώπῃ κτήσεις. Οἱ Ἐνετοὶ ἐδημιούργησαν εἰς τὴν Ἀνατολὴν σπουδαῖον ἀποικιακὸν κράτος, ἥτοι ἔλαβον τὰς ἀκτὰς τῆς Μ. Ἀσίας, τὴν Κρήτην, τὴν Εὔβοιαν, τὰς νῆσους τοῦ Αιγαίου καὶ δλας σχεδὸν τῆς παραλίους ἐπικαίρους θέσεις, ἥτοι τὴν Μεθώνην καὶ Κορώνην εἰς Πελοπόννησον, τὸ Δυρράχιον εἰς Ἡπειρον, τὴν Καλλίπολιν, τὴν Ἡράκλειαν καὶ τὴν Ραιδεστὸν εἰς τὴν Θράκην. Ἐπίσης μίαν συνοικίαν εἰς τὴν πρωτεύουσαν κατέστησαν ἀνεξάρτητον περιοχὴν οἱ Ἐνετοὶ καὶ ἔλαβον τὸ προνόμιον νὰ ἐκλέγεται πατριάρχης Ἐνετός. Πρῶτος δὲ ἐξελέγη δὲ Θωμᾶς Μοροζίνης.

Τὸ φθινόπωρον τοῦ ἔτους 1204 ὁ Βονιφάτιος κατῆλθε πρὸς κατάκτησιν τῶν ὑπολοίπων ἑλληνικῶν χωρῶν. Οἱ ἵσχυρὸς δυνάστης τοῦ Ναυπλίου, τοῦ Ἀργους καὶ τῆς Κορίνθου Λέων Σγουρός, μετὰ

τὴν κατάληψιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Φράγκων ἐπεχείρησεν ἀνεπιτυχῶς νὰ καταλάβῃ τὰς Ἀθήνας, ἐπειτα δὲ κατέλαβε τὰς Θῆβας καὶ τὴν Λάρισαν. Προσεπάθησεν ὁ Σγουρὸς νὰ ἀντισταθῇ εἰς τὰς Θερμοπύλας, ἀλλὰ πρὸ τῆς ὁρμητικῆς καθόδου τοῦ Βονιφατίου ὑπεγώρησε πέραν τοῦ Ἰσθμοῦ, ἀποθανὼν μετ' ὀλίγον (1208).

Οἱ Βονιφάτιοι ἔγινε κύριος τῆς χώρας μέχρι τοῦ Ἰσθμοῦ καὶ ἴδρυσε τρία κράτη, τὴν μαρκιωνίαν τὴς Βοδονίτσης εἰς τὸ νότιον μέρος τῶν Θερμοπυλῶν, τὴν βαρωνίαν τῶν Σαλώνων (Ἀμφίσσης) καὶ τὸ δουκᾶτον τῆς Ανατολικῆς Ἐλλάδος (Ἀθηνῶν καὶ Θηβῶν). Τὸ τελευταῖον κράτος ἐδόθη εἰς τὸν Γάλλον εὐπατρίδην "Ο θων α Δὲ λὰ Ρός.

Οἱ Γάλλοι Γοδεφρεῖδος Βιλλεαρδούνος καὶ Γουλιέλμος Σαμπλίτης, κατόπιν ἀδείας τοῦ Βονιφατίου, κατώρθωσαν εἰς διάστημα δύο ἑτῶν νὰ καταλάβουν τὸ μεγαλύτερον μέρος τῆς Πελοποννήσου. Τότε ἴδρυθη τὸ πριγκιπᾶτον τῆς Ἀχαΐας, τὸ ὄποιον μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Σαμπλίτη (1209) ἐκυβέρνα ἡ Βιλλεαρδούνος.

Εἰς τὸ Αλγαϊον ἴδρυθη ὑπὸ τοῦ Μάρκου Σανούδου (Sanudo) τὸ δουκᾶτον τοῦ Αἰγαίου, εἰς τὸ ὄποιον περιελήφθησαν αἱ περισσότεραι ἀπὸ τὰς νήσους τοῦ Αλγαίου, μὲ πρωτεύουσαν τὴν Νάξον. Τὸ 1206 οἱ Ἐνετοὶ κατέλαβον τὴν Κέρκυραν, μετὰ γενναίων ἀντίστασιν τῶν κατοίκων, καὶ τὸ 1210 τὴν Κρήτην, ἐπειτα ἀπὸ πεισματώδη κατὰ τῶν Γενουατῶν ἀγῶνα.

Οἱ αὐθέντης τῶν Ἀθηνῶν "Οθων εἶχεν ὑποσχεθῆ εἰς τοὺς κατοίκους ἔξασφάλισιν ἰδιοκτησίας καὶ ἐλευθέρων ἀσκησιν τῶν θρησκευτικῶν των καθηκόντων. Ἄλλοι αἱ ὑποσχέσεις αὗται δὲν ἐτηρήθησαν. Οἱ ἱερεῖς ἐπιέζοντο, τὰ μοναστηριακὰ κτήματα ἐδημεύοντο καὶ εἰς τὴν ἐκκλησίαν τῆς Παναγίας (εἰς τὸν Παρθενῶνα) ἀντήχουν οἱ ὄμνοι τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας. Τότε ἀναγκάζεται καὶ ἐγκαταλείπει τὰς Ἀθήνας ὁ ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν Μιχαὴλ Χωνιάτης. Τὸ 1311 οἱ Καταλανοὶ παρὰ τὴν λίμνην Κωπατάδα ἐνίκησαν τὸν στρατὸν τοῦ Δουκάτου καὶ ἴδρυσαν Καταλανικὸν κράτος, τὸ ὄποιον διετρήθη μέχρι τοῦ 1387.

Μεγαλυτέραν καὶ σημαντικωτέραν ἴστορίαν ἀπὸ τὰ Φραγκικὰ ταῦτα κράτη εἶχε τὸ πριγκιπᾶτον τῆς Ἀχαΐας, διατηρηθὲν μέχρι τέλους τοῦ 14ου αἰώνος. Τὸ πριγκιπᾶτον τοῦτο, τοῦ ὄποιου πρωτεύουσα ἦτο ἡ Ἀνδραβίδα, εἶχε λαμπρὰ διοικητικὴν ὀργάνωσιν. Ἡ χώρα διη-

ρεῖτο εἰς δώδεκα βαρωνίας, διοικουμένας ύπό τῶν βαρώνων, οἱ ὅποιοι: ἐπὶ κεφαλῆς εἶχον τὸν πρήγματα. Αἱ σπουδαιότεραι ἀπὸ τὰς βαρωνίας ἦσαν ἡ τῆς Πάτρας, τῆς Καλαμάτας καὶ τῆς Καρυταίνης. 'Ο Γοδεφρεῖδος Α' Βιλλεαρδουνός (1209 - 1218) ἤγαπήθη πολὺ ύπὸ τῶν κατοίκων τοῦ πριγκιπάτου ὡς καὶ ὁ νύός του Γοδεφρεῖδος Β' (1218 - 1246), ὅστις ἀνέπτυξε φιλικὰς σχέσεις μὲ τὸν λαὸν καὶ τὸν κλῆρον καὶ ὑπῆρξεν οἰκονομολόγος καὶ εἰρηνικὸς ἥγεμών. 'Ο ἀδελφὸς ὅμως κύτου Γουλιέλμου Βιλλεαρδουνός (1246 - 1278) ἦτο πολεμικὸς ἄρχων. Ἐποιέρκησε τὴν Μονεμβασίαν ἐπὶ τρία ἔτη καὶ ἐξηγάγασε τοὺς πολιορκουμένους νὰ συνθηκολογήσουν. Κατόπιν τούτου ἡ Τσακωνία καὶ ἡ περὶ τὸν Ταύγετον χώρα ἀνεγνώρισαν τὸν Γουλιέλμον ὡς ἄρχοντα. Οὗτος συνεδέθη πολὺ μὲ τὸν βασιλικὸν οἶκον τῶν Ἑλλήνων. Εἶχε γεννηθῆ εἰς Καλαμάταν, ὡμίλει τὰ ἑλληνικὰ καὶ ἤγαπᾶτο πολὺ ἀπὸ τοὺς Ἑλληνας. Ἐνυμφεύθη τὴν "Ανναν, θυγατέρα τοῦ δεσπότου τῆς Ἡπείρου Μιχαὴλ Β", τὸ 1259. Τὸ αὐτὸ ἔτος ἤλθεν ὁ Γουλιέλμος μετὰ τοῦ στρατοῦ του εἰς βοηθειαν τοῦ πενθεροῦ του, πολεμοῦντος κατὰ τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Νικαίας Μιχαὴλ Η' Παλαιολόγου, ἀλλὰ συνελήφθη αἰχμάλωτος κατὰ τὴν μάχην τῆς Πελαγονίας (1259) πλησίον τῆς Καστοριᾶς. Τὸ 1262 ὁ αὐτοκράτωρ ἀπέδωκεν εἰς αὐτὸν τὴν ἐλευθερίαν καὶ ἔλαβε παρ' αὐτοῦ τὰ φρούρια τῆς Μονεμβασίας, τῆς Μάνης καὶ τοῦ Μυστρᾶ. Τοιουτοτρόπως οἱ "Ἑλληνες ἐγκαθίστανται ἐκ νέου εἰς τὴν Πελοπόννησον καὶ ἰδρύουν ἐκεῖ τὸ ἀξιολογώτατον Δεσπότατον τοῦ Μορέως.

'Ἐπὶ τοῦ Γουλιέλμου καὶ τῶν διαδόχων του ἡ Πελοπόννησος ἤκμασε, διότι μὲ τὴν ἀποκατάστασιν τῆς δημοσίας τάξεως τὸ ἐμπόριον ἔλαβε μεγάλην ἀνάπτυξιν. Τότε ἐκτίσθησαν πολλὰ ὀχυρώματα, τὰ ὃποια δεικνύουν εἰς ποιὸν σημεῖον ἀκμῆς εὑρίσκετο ἡ χώρα οἰκονομικῶς καὶ στρατιωτικῶς.

'Η Λατινικὴ αὐτοκρατορία δὲν εἶχεν οὔτε ἔκτασιν οὔτε στερεάν ὁργάνωσιν. Οἱ φεούδαρχαι δὲν ἔδιδον εἰς τὸν αὐτοκράτορα τὴν κεκανονισμένην στρατιωτικὴν βοήθειαν. Οἱ Ἐνετοὶ ἐφρόντιζον πῶς νὰ αὐξήσουν τὰ κέρδη των, οἱ δὲ Ἑλληνες ἔτρεφον μῆσος πρὸς τοὺς Φράγκους, τοὺς ὅποιους δρθῶς ἔθεωρουν κατακτητάς. 'Εξωτερικῶς ἐβάλλετο ύπὸ τῶν δύο κρατῶν, τοῦ δεσποτάτου τῆς Ἡπείρου καὶ τῆς αὐτοκρατορίας τῆς Νικαίας.

'Ο Βαλδουνός (1204 - 1205) μάχεται κατὰ τῶν Βουλγάρων, οἱ

όποιοι, ύπό τὸν Ἰωαννίτην, εἰχον εἰσβάλλει εἰς τὴν Θράκην διὰ νὰ βοηθήσουν δῆθεν τοὺς κατὰ τῶν Λατίνων ἐπαναστατήσαντας "Ελλήνας. Πλησίον τῆς Ἀδριανούπολεως γίνεται ἡ συνάντησις τῶν ἀντιπάλων στρατῶν, κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ καταστροφὴ τῶν Φράγκων ὑπῆρξεν ὀλοσχερής καὶ ὁ Βαλδουΐνος, αἰγματωτισθείς, ἀπέθανεν ἐκ τῶν φρικτῶν βασανιστηρίων. Ὁ ἀδελφὸς καὶ διάδοχος αὐτοῦ Ἐρρίκος τῆς Φλάνδρας (1205 - 1216), βοηθούμενος καὶ ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων, ἔσωσεν ἀπὸ τοὺς Βουλγάρους τὴν ἀπειλουμένην Κωνσταντινούπολιν. Τότε τὰ ἄγρια στίφη τῶν Βουλγάρων ἐξηπλώθησαν λεηλατοῦντα καὶ καταστρέφοντα τὰς Ἑλληνικὰς χώρας. Ὁ Ἰωαννίτης ἀπεκάλει ἐαυτὸν Ρωμαῖο καὶ τόνον, λόγῳ τῆς ἀγρίας σφαγῆς τοῦ ἑλληνικοῦ πληθυσμοῦ, ἀλλ' οἱ "Ἐλληνες τὸν ὀνόμασαν Σκυλογιάννην. Πάρα τὰ τείχη τῆς Θεσσαλονίκης ἐφονεύθη ὁ Ἰωαννίτης, τὸ 1207, καὶ τὸ βλαχοβουλγαρικὸν κράτος ἥρχισεν νὰ παρακμάζῃ.

'Η κατάστασις τῆς Λατινικῆς αὐτοκρατορίας ἀπὸ ἀπόψεως ἐξωτερικῆς ἐχειροτέρευσεν ἐπὶ τῶν διαδόχων τοῦ Ἐρρίκου, τοῦ Πέτρου Κουρτεναί, τῆς Ἰολάντας, τοῦ Ροβέρτου καὶ τοῦ Βαλδουΐνου Β'. Ὁ δεσπότης τῆς Ἡπείρου Θεόδωρος (1214 - 1230) εἶχε καταλάβει τὴν Μακεδονίαν, τὴν Θεσσαλίαν καὶ μέρας τῆς Θράκης. Ἡ ἐξουσία τοῦ Λατίνου αὐτοκράτορος περιωρίζετο τότε εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν.

7. Τὰ Ἑλληνικὰ κράτη καὶ ἡ ἀνάκτησις τῆς Κωνπόλεως

'Ἐνῷ τοιαύτῃ ἥτο ἡ ὅψις τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους ἀπὸ φραγκικῆς πλευρᾶς, ἀλλαι περιοχαὶ αὐτοῦ ἀπετέλεσαν Ἑλληνικὰ κράτη, μὲ σημαντικὴν ἴστορικὴν δρᾶσιν.

'Ο Ἀλέξιος Α' ὁ Μέγας Κομνηνὸς (1204 - 1222), ἔγγονος τοῦ Ἀνδρονίκου Α' Κομνηνοῦ, ἰδρυσε τὴν αὐτοκρατορίαν τῆς Τραπεζούντας, περιλαμβάνουσαν ὅλην τὴν παραλίαν τοῦ Εὔξεινου Πόντου ἔως τὸν Καύκασον. Τοῦτον μέχρι τοῦ 1461, ὅτε ἡ αὐτοκρατορία τῆς Τραπεζούντας κατελύθη ὑπὸ τῶν Τούρκων, διεδέχθησαν εἰκοσι αὐτοκράτορες, οἱ ὅποιοι ὀνομάζονται Μεγάλοι Κομνηνοί. Ἡ αὐτοκρατορία αὕτη ἀπέβη ταχέως μεγάλη καὶ ἴσχυρά, ἡ πρωτεύουσα δὲ Τραπεζοῦς κατέστη λαμπρὸν κέντρον τῶν Ἑλληνικῶν Γραμμάτων καὶ Τεχνῶν.

‘Ο Μιχαήλ Α’ “Αγγελος Δούκας Κομνηνός (1204 - 1214), έξαδελφος τοῦ ’Ισαακίου Β’ ‘Αγγέλου, κατέφυγεν εἰς Ἀρταν καὶ ἐκεῖ ὑδρυσε κράτος, τὸ ὄποῖον ὀνομάσθη δε σποτᾶτον τῆς Ἡ πείρου, ἐπεκτείνας αὐτὸν ἀπὸ Ναυπάκτου μέχρι Δυρραχίου. Τοῦτον διεδέχθη ὁ ἀδελφός του Θεόδωρος (1224 - 1230), δοτις ἐκυρίευσε τὴν Ἀχρίδα, τὸν Περλεπέν, τὴν νῆσον Κέρκυραν κ.ἄ. καὶ κατέστησε φόρου ὑποτελῆ τὸν Σβιατοσλάβον, ἡγεμόνα τῶν Βουλγάρων. Ἐπίσης διέλισε τὸ φραγκικὸν κράτος τῆς Θεσσαλονίκης καὶ προχωρῶν ἔφθασε μέχρι τῆς Φιλιππούπολεως καὶ Ἀδριανούπολεως.

Κατόπιν τῶν ἐπιτυχιῶν τούτων ὁ Θεόδωρος ἐστέφθη, τὸ 1222, ἐπισήμως « βασιλεὺς καὶ αὐτοκράτωρ τῶν Ρωμαίων » εἰς τὴν Θεσσαλονίκην. Ἀλλὰ τὸ 1230, ἐπιχειρήσας νὰ ὑποτάξῃ τοὺς Βουλγάρους, ἡττήθη παρὰ τὸν “Εβρον, ἡγμαλωτίσθη καὶ ἐτυφλώθη. Οἱ Βούλγαροι ἐλεύθεροι πλέον, ἐκυρίευσαν τὴν Ἀδριανούπολιν καὶ μέρας τῆς Μακεδονίας. Αἱ ὑπόλοιποι χῶραι τοῦ δεσποτάτου τῆς Ἡπείρου ἀπετέλεσαν δύο μικρότερα κράτη. Ὁ ἀδελφὸς τοῦ Θεοδώρου Μανουὴλ (1230 - 1240) ἀνηγορεύθη αὐτοκράτωρ εἰς τὴν Θεσσαλονίκην, ἔχων ὑπὸ τὴν ἔξουσίαν του μικρὰ τμήματα τῆς Μακεδονίας, μέχρις ὅτου τὸ κράτος του περιῆλθεν εἰς τὴν αὐτοκρατορίαν τῆς Νίκαιας (1240). Ο δὲ ἀνεψιὸς του Μιχαήλ Β’ (1236 - 1271) μὲ μέρος τῆς Θεσσαλίας, τὴν Ἡπειρὸν καὶ Αιτωλοακαρνανίαν, ὑδρυσε τὸ νέον δεσποτᾶτον τῆς Ἡ πείρου, διατηρηθὲν μέχρι τοῦ 1318, ὅπερ ἡ ἔξουσία περιῆλθεν εἰς τοὺς Ἰταλούς καὶ κατόπιν εἰς τοὺς Σέρβους καὶ τοὺς Τούρκους.

Κατὰ τὰ ἀνωτέρω τὸ δεσποτᾶτον τῆς Ἡπείρου κατέχει σημαντικὴν θέσιν εἰς τὴν ιστορίαν τοῦ Ἑλληνισμοῦ, διότι ἡγωνίσθη σκληρῶς καὶ ἐπὶ μακρὸν κατὰ διαφόρων ἐπιδρομέων, ὅπως ἀνασυστήσῃ Ἑλληνικὸν κράτος εἰς τὴν Βαλκανικήν.

Τρίτον Ἑλληνικὸν κράτος ὑπῆρξεν ἡ αὐτοκρατορία τῆς Νίκαιας. “Οταν οἱ σταυροφόροι εἰσηλθον εἰς Κωνσταντινούπολιν, ὁ Ἀλέξιος Ε’ ὁ Μούρτζουφλος καθηρέθη καὶ αὐτοκράτωρ ἀνεκηρύχθη ὁ Θεόδωρος Λάζαρος (1204 - 1222). Ο Ἀλέξιος μὲ τὸν πατριάρχην καὶ τοὺς βυζαντινοὺς ἀρχοντας κατέφυγεν εἰς Νίκαιαν, ὅπου ἀνεκηρύχθη « αὐτοκράτωρ τῶν Ρωμαίων ».

Εἰς τὴν αὐτοκρατορίαν τῆς Νίκαιας ἀνήκει ἡ τιμή, διτι ἀνέκτησε τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ ἐπανίδρυσε τὴν Βυζαντινὴν αὐτοκρατορίαν.

‘Ο Θεόδωρος Α’ Λάσκαρις ἐνίκησε τοὺς Σελτσούκους Τούρκους και ἐπεξέτεινε τὸ κράτος του εἰς δόλον τὸ δυτικὸν μέρος τῆς Μ. Ἀσίας. Ὁ διάδοχος αὐτοῦ Ἰωάννης Βατάτζης διέλυσε τὸ βασιλεῖον τῆς Θεσσαλονίκης καὶ ἤγαγε τὸ δεσποτᾶτον τῆς Ἡπείρου νὰ ἀναγνωρίσῃ τὴν ἐπικυριαρχίαν του. Ὁ διάδοχος του Θεόδωρος Β’ Λάσκαρις ἔξεδίωξε τοὺς Βουλγάρους ἀπὸ τὴν Μακεδονίαν.

‘Ο Μιχαήλ Η’ Παλαιολόγος (1259 - 1261), ἀναλαβὼν τὴν ἐπιτροπείαν τοῦ ἀνηλίκου αὐτοκράτορος Ἰωάννου Δ’, συνεκέντρωσεν ὅλην τὴν προσοχήν του εἰς τὴν ἀνάκτησιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Οὗτος, ἀνὴρ ἴκανὸς καὶ στρατηγὸς γενναῖος, διὰ πολλῶν ἀγώνων ἐμεγάλωσε τὸ κράτος του εἰς τὴν Ἀσίαν, ἐπειτα δὲ ἐπέρασεν εἰς τὴν Εὐρώπην καὶ ἀφήρεσεν ἀπὸ τοὺς Λατίνους ὅλας τὰς κτήσεις, εἰς τρόπον ὡστε περιώρισε τοὺς Φράγκους εἰς τὴν Πρωτεύουσαν. Κατὰ Μάρτιον τοῦ 1261 συνῆψε συνθήκην μὲ τοὺς Γενουάτας. Δι’ αὐτῆς οἱ Γενουάται ἀνέλαβον νὰ βοηθήσουν μὲ τὸν στόλον των εἰς τὴν ἀνάκτησιν τῆς Πρωτεύουσῆς καὶ εἰς ἀντάλλαγμα ἔλαβον τὸ δικαίωμα νὰ διεξάγουν μονοπωλιακῶς τὸ ἐμπόριον τῆς Ἀνατολῆς.

Ἐπειτα δὲ Μιχαήλ ἔστειλε τὸν στρατηγὸν Ἀλέξιον Στρατηγόπουλον εἰς τὴν Εὐρώπην, διὰ νὰ ἐπιτερῷ τοὺς Βουλγάρους καὶ νὰ ἔξαριθωσῃ τὴν κατάστασιν ἐν Κωνσταντινουπόλει. Ὁ Στρατηγόπουλος καθ’ ἀρχὰς ἀπεβιβάσθη εἰς Καλλίπολιν μὲ 800 ἵππεis καὶ δλίγους πεζοὺς καὶ ἐπειτα μετέβη εἰς Σηλυμβρίαν. Οἱ ἐθελονταὶ ἔγχωριοι, οἱ ὄποιοι εἶχον προσκολληθῇ εἰς τὸν στρατόν του καθ’ ὅδόν, ἐβεβαίωσαν τὸν στρατηγὸν ὅτι ἡ Πρωτεύουσα δὲν εἶχε καθόλου στρατόν. Εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ἐπεκράτει τότε μεγάλη δυσαρέσκεια κατὰ τῶν Λατίνων καὶ μεγάλη οἰκονομικὴ στενοχώρια.

Τὴν 25ην Ιουλίου 1261 πεντήκοντα ἄνδρες εἰσῆλθον εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν δι’ ὑπογείου εἰσόδου καὶ ἤνοιξαν τὰς πύλας, διὰ τῶν ὄποιων εἰσῆλθεν ὁ ὑπόλοιπος στρατός. Οἱ Ἐλληνες κάτοικοι ἔτρεξαν νὰ βοηθήσουν καὶ οἱ δλίγοι Λατίνοι, οἱ ὄποιοι ἀπεπειράθησαν νὰ ἀντισταθοῦν, ἐφονεύθησαν. Ὁ στρατὸς καὶ ὁ στόλος τῶν Ἐνετῶν, εὑρίσκοντο ἔξω τῆς Κωνσταντινουπόλεως εἰς στρατιωτικὴν ἐπιχείρησιν καὶ ὅταν ἐπανῆλθον δὲν ἐτόλμησαν νὰ προσβάλλουν τοὺς πολιορκητάς. Ὁ αὐτοκράτωρ Βαλδουΐνος μὲ τὸν πατριάρχην καὶ τοὺς ἄλλους ἐπισήμους ἀπεβιβάσθησαν εἰς ἐνετικὰ πλοῖα καὶ ἀπῆλθον εἰς τὴν Εὐρώπην.

‘Ο Μιχαήλ, εὐρισκόμενος τότε εἰς τὸ Νυμφαῖον, εἰδοποιήθη καὶ

τὴν 15ην Αύγουστου εἰσῆλθε θριαμβευτικῶς εἰς τὴν Πρωτεύουσαν καὶ εἰς τὸν ναὸν τῆς Ἀγίας Σοφίας ἐστέφθη αὐτοκράτωρ τῆς ἀνασυσταθείσης αὐτοκρατορίας.

8. Ἡ αὐτοκρατορία καὶ οἱ ἔχθροι τῆς

Ἡ ἀνιδρυθεῖσα αὐτοκρατορία ἦτο μικρὰ κατὰ τὴν ἔκτασιν. Περιελάμβανε τὰς εἰς τὴν Ἀσίαν κτήσεις τῆς αὐτοκρατορίας τῆς Νικαίας, τὴν Θράκην, μικρὸν μέρος τῆς Μακεδονίας μὲ τὴν Θεσσαλονίκην καὶ μερικὰς νήσους, τὴν Ρόδον, Λέσβον, Σαμοθράκην καὶ Ἰμβρον.

Γύρω ἀπὸ αὐτὴν ὑπῆρχον πολλὰ ἔχθρικὰ κράτη, τῶν Βουλγάρων, τῶν Σέρβων, τῶν Φράγκων καὶ τῶν Τούρκων, μὲ τὰ ὅποια εὑρίσκετο τὸ κράτος εἰς διαρκεῖς πολέμους ἐπὶ δύο αἰώνας.

Οἱ Βούλγαροι μὲ τοὺς Βλάχους εἶχον, ὡς εἴδομεν, ἰδρύσει κράτος, τὸ ὅποιον ἀπὸ τὸ 1241 ἥρχισε νὰ παρακμάζῃ, ἔνεκα τῆς αὐξήσεως τοῦ Σερβικοῦ κράτους καὶ ἐσωτερικῶν φίλονεικιῶν. Παρὰ ταῦτα, οἱ Βούλγαροι ἔκαμνον συχνάς ἐπιδρομάς εἰς τὰ γειτονικὰ κράτη καὶ ἰδίως εἰς τὰς ἐπαρχίας τῆς ἀνασυσταθείσης Ἑλληνικῆς αὐτοκρατορίας.

Μεγάλην ἐπίσης στενοχώριαν ἔφερον εἰς τὸ κράτος τὰ πολλὰ Φραγκικὰ κράτη, τὰ ὅποια κατεῖχον Ἑλληνικάς χώρας, ἐνῷ οἱ Γενουᾶται καὶ οἱ Ἐνετοὶ κατεῖχον τὰ παράλια καὶ τὰς νήσους. Κατὰ τὸν 13ον αἰῶνα μεταξὺ τῶν Φράγκων κατακτητῶν ἐκυριάρχουν οἱ Γάλλοι. Κατὰ τὸν 14ον ὥμως τὰ πρωτεῖα ἔλαβον εἰς ὅλας σχεδὸν τὰς χώρας τῆς Ἀνατολῆς οἱ Ἰταλοί. Τὸ παλαιὸν δουκάτον τῆς Ἀττικῆς εἶχε καταστραφῆ ὑπὸ καταλανῶν πολεμιστῶν καὶ εἰς τὴν θέσιν του ἰδρύθη ὑπὸ Ἰταλῶν ἄλλο σπουδαῖον δουκάτον, τοῦ ὅποιου δοῦκες ἦσαν οἱ Ἀττικαὶ ὄλαται, μέχρι τοῦ 1456, δὲ οἱ Τούρκοι κατέλαβον τὰς Ἀθήνας.

Οἱ Γενουᾶται καὶ οἱ Ἐνετοὶ εἶχον συγκεντρώσει εἰς χεῖράς των ὅλον τὸ ἐμπόριον τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους. Οὗτοι, εἰσερχόμενοι πολλάκις μέχρι τοῦ Κερατίου κόλπου μὲ τὸν στόλον των, προεκάλουν ταραχὰς καὶ ἔξηγάγκαζον τοὺς αὐτοκράτορας νὰ παραχωροῦν εἰς αὐτοὺς νέα προνόμια.

Ἐπίσης κατὰ τὸν 14ον αἰῶνα προσετέθη νέος ἔχθρος οἱ Ἰωαννῖται ἐπίποται. "Οταν οἱ Μαμελοῦκοι τῆς Αἰγύπτου κατέλυσαν τὸ φραγκικὸν κράτος τῆς Παλαιστίνης, οἱ ἵπποται τοῦ Ἀγίου Ιωάννου, οἱ ὅποιοι ἀπετέλουν ἐν ἀπὸ τὰ ἰδρυθέντα ἐκεῖ τάγματα, κατέφυ-

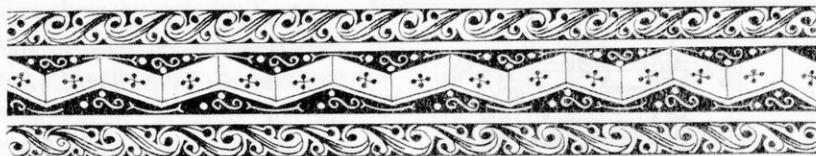
γον εἰς Κύπρον καὶ διὰ τῆς μεσολαβήσεως τοῦ Πάπα ἐζήτησαν ἀπὸ τὸν αὐτοκράτορα Ἀνδρόνικον νὰ ἀγοράσουν τὴν Ρόδον. Ἐπειδὴ δικαὶος οὗτος ἦρνήθη, οἱ Ἰωαννῖται ἵπποται κατώρθωσαν νὰ νικήσουν τὸν αὐτοκρατορικὸν στόλον καὶ στρατὸν καὶ, ἔγκατασταθέντες εἰς Ρόδον, ἰδρυσαν ἴδιον κράτος (1310 - 1522). Διὰ τοῦτο ὀνομάσθησαν καὶ ἐπί πεντακοτῆς τῆς Ρόδου. Ἐκεῖ διετηρήθησαν μέχρι τοῦ 1522 καὶ ἀπετέλεσαν ἐπὶ δύο αἰῶνας ἀξιόλογον ναυτικὴν δύναμιν τῆς Μεσογείου, μέχρις ὅτου ἐξεδιώχθησαν ὑπὸ τῶν Τούρκων.

Τρίτος καὶ πλέον ἐπικίνδυνος ἐχθρὸς τῆς αὐτοκρατορίας εἶναι οἱ Σέρβοι. Οὗτοι, ὑπὸ τὸν ἥγεμόνα των Στέφανον Α' Νεμάνια (1113 - 1199) εἶχον ἰδρύσει ἀνεξάρτητον κράτος, τὸ δόποιον περιελάμβανε τὸ Νοβιταζάρ, τὸ Μαυροβούνιον, τὴν νότιον Ἀλβανίαν καὶ τὴν παλαιὰν Σερβίαν. Οἱ διάδοχοι τοῦ Νεμάνια κατέλαβον τὰ Σκόπια, τὰ ὄποια κατέστησαν πρωτεύουσάν των, καὶ ἔλαβον τὸν τίτλον τοῦ βασιλέως (Κράλ). Μετ' ὀλίγον κατέλαβον τὴν περιφέρειαν τῶν Σερρῶν, τὴν Πρέσπαν καὶ τὴν Ἀχρίδα. Τοιουτοτρόπως οἱ Σέρβοι ἐδημιουργησαν ἐκτεταμένον κράτος εἰς βάρος τοῦ Βυζαντινοῦ.

* * * Επὶ τοῦ βασιλέως Στέφανου Δούσαν (1331 - 1355), τὸ σερβικὸν κράτος ἔφθασεν εἰς μεγίστην ἀκμήν. Ὁ βασιλεὺς αὐτὸς κατέλαβε τὴν Μακεδονίαν, ἐκτὸς τῆς Θεσσαλονίκης καὶ Χαλκιδικῆς, τὴν Θεσσαλίαν, τὴν Ἀλβανίαν καὶ τὴν "Ηπειρον". Τὸ έτος 1346 ὁ Στέφανος Δουσάν ἐστέφθη εἰς Σκόπια Τσάρος Σέρβων καὶ Ρωμαίων.

Οὗτος ἐσχεδίασε νὰ γίνῃ κύριος τῆς βαλκανικῆς καὶ νὰ ἀντικαταστήσῃ τὴν Βυζαντινὴν αὐτοκρατορίαν. Πρὸς τοῦτο εἰσῆλθεν εἰς Θράκην καὶ ἔφθασε μέχρι τοῦ ποταμοῦ "Εβρου". Ἰδρυσε τὸ Σερβικὸν πατριαρχεῖον τοῦ Ἰπέκ, καὶ, γενόμενος κύριος τῆς Θράκης, ἐπεχείρησε τὸ 1355, νὰ κυριεύσῃ τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἀλλὰ κατὰ τὰς ἐπιχειρήσεις αὐτὰς ἀπέθανε. Μετὰ τὸν θάνατόν του τὸ Σερβικὸν κράτος διστάται εἰς κρατίδια, τὰ δόποια βαθμηδόν υποτάσσονται εἰς τοὺς Τούρκους.

Κατὰ τὸν 14ον αἰῶνα οἱ Ἀλβανοί, οἱ ὄποιοι κυρίως ἔζων βίον ποιμενικόν, ἤρχισαν νὰ κατέρχωνται νοτίως εἰς τὰς Ἑλληνικὰς χώρας. Βραδύτερον ἔγκατεσταθησαν εἰς ὅρεινάς περιοχάς τῆς Ἀττικῆς, Βοιωτίας, Πελοποννήσου, ὡς καὶ εἰς μερικὰς νήσους. Μὲ τὴν πάροδον τοῦ χρόνου, οἱ Ἀλβανοί ἀποικοι ἀφωμοιώθησαν ἀπὸ τοὺς "Ελληνας καὶ ἀπέκτησαν πλήρη Ἑλληνικὴν συνείδησιν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Σον

Η ΠΤΩΣΙΣ ΤΟΥ BYZANTINOΥ ΚΡΑΤΟΥΣ

9. Οι Παλαιολόγοι

TΑΥΤΑ ήσαν τὰ κράτη, κατὰ τῶν ὅποιων ὀφειλον νὰ ἀντιπαλαίσουν οἱ αὐτοκράτορες τοῦ Βυζαντίου, οἱ Παλαιολόγοι. Τούτων ἡ βασιλεία περιλαμβάνει διαρκεῖς ἀγῶνας ἀμύνης κατὰ τῶν ποικίλων ἔχθρῶν οἱ ὅποιοι προσεπάθουν νὰ διαλύσουν τὸ Βυζαντινὸν κράτος.

ΘΟ Μιχαήλ Η' ὁ Παλαιολόγος (1261 - 1282) ὑπῆρξεν ὁ ἵκανωτερος τῆς δυναστείας τῶν Παλαιολόγων, ὅστις ἀπὸ τὸ 1261, ὅτε ἔγινεν αὐτοκράτωρ εἰς τὸ Βυζάντιον, ἤρχισε τὴν ἀνάκτησιν τῶν Ἑλληνικῶν χωρῶν. Πολεμήσας κατὰ τοῦ πριγκιπάτου τῆς Ἀχαΐας, κατώρθωσε νὰ ἐγκατασταθῇ εἰς Πελοπόννησον. Ἀπὸ τοὺς Ἐνετοὺς ἐπίσης ἀπέσπασε τὰς περισσοτέρας νήσους τοῦ Αἰγαίου πελάγους. Τὸ 1264 ἀνέκτησεν ἀπὸ τοὺς Βουλγάρους μέρος τῆς Μακεδονίας καὶ τὸ ἐπόμενον ἔτος ἀφήρεσε τὰ Ἰωάννινα ἀπὸ τὸ δεσποτᾶτον τῆς Ἡπείρου. Ἦνάγκασεν ἐπίσης τοῦ Σέρβους καὶ Βουλγάρους νὰ ἀναγνωρίσουν τὴν κυριαρχίαν τοῦ οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου. Μὲ τὰ κατορθώματα ταῦτα ἀνεστήλωσε τὸ κράτος καὶ δικαίως θεωρεῖται ὁ τελευταῖος ἀπὸ τοὺς μεγάλους αὐτοκράτορας τοῦ Βυζαντίου.

Τὸ ἔργον τοῦ Μιχαήλ ἡπείλησε νὰ καταστρέψῃ ἔξωτερικὴ κρίσις. Ο Κάρολος ὁ Ανδεγαύιος, ὁ ὅποιος ἦτο ἡγεμὼν τοῦ πριγκιπάτου τῆς Ἀχαΐας καὶ βασιλεὺς τῶν δύο Σικελιῶν καὶ ἀδελφὸς τοῦ βασιλέως τῆς Γαλλίας Λουδοβίκου Θ' τοῦ Ἀγίου, ἤγραψεν ἀπὸ τὸν Λατīνον αὐτοκράτορα τοῦ Βυζαντίου Βαλδουΐνον Β' τὰ ἐπὶ τοῦ θρόνου δικαιώματα. Πρὸς τοῦτο συνήνωσε τοὺς Ισχυροτέρους λαοὺς τῆς Δύσεως καὶ ἐξεστράτευσε κατὰ τοῦ Βυζαντίου. Ἐκυρίευσε τὴν Κέρκυραν,

62. Ιωάννης ΣΤ' Καντακουζηνός
ώς αυτοκράτωρ καὶ μοναχός
(Μιχωγεραφία τοῦ 10ου αἰώνος τῆς Ἐθνικῆς
Βιβλιοθήκης Παρισίων)

Καρόλου, διότι δυσαρέστως ἔβλεπον αὐτὸν ἐν Σικελίᾳ διαρκῶς ἴσχυροποιούμενον. 'Αλλ' ὁ πάπας Μαρτῖνος Ε' (1281), δόμοεθνής τοῦ Καρόλου καὶ ὀφείλων εἰς αὐτὸν τὴν ἀνάρρησιν εἰς τὸν παπικὸν θρόνον, τὸν ὑποστηρίζει καὶ φραγκικὸς στρατὸς ἀποβιβάζεται εἰς τὴν Ἡπειρον, μὲ ἀντικειμενικὸν σκοπὸν τὴν Κωνσταντινούπολιν. 'Αλλ' ὁ Μιχαὴλ καταρθώνει νὰ τὸν καταστρέψῃ πλησίον τοῦ Βελιγραδίου (1281).

'Ο ἀπὸ τοῦ Καρόλου κίνδυνος δύμως δὲν ἔχει ἐκλείψει. 'Ο Μιχαὴλ Η' Παλαιολόγος, οὐ μόνον ἵκανος στρατηγός, ἀλλὰ καὶ εὐφυῆς διπλωμάτης, ἔξήγειρε τοὺς Σικελοὺς κατὰ τῶν Γάλλων κατακτητῶν καὶ κατὰ τὸν ἔσπερινὸν τῆς Δευτέρας τοῦ Πάσχα (30 Μαρτίου 1282) οἱ Σικελοὶ ἔσφαξαν τοὺς Γάλλους ἱππότας. 'Η σφαγὴ αὕτη εἰς τὴν Ἰστο-

τὸ Δυρράχιον καὶ τὰς ἀκτὰς τῆς Ἡπείρου καὶ ἀνηγορεύθη βασιλεὺς τῆς Ἀλβανίας. Συνεμάχησε μάλιστα πρὸς τοῦτο μὲ τοὺς Βουλγάρους καὶ Σέρβους.

'Αλλ' ὁ Μιχαὴλ, ἐκμεταλλεύμενος τὴν παλαιὰν ἀδυναμίαν τῆς παπικῆς Ἐκκλησίας περὶ πρωτείων, συνετάχθη μὲ τὸν πάπαν Γρηγόριον Ι' καὶ εἰς τὴν σύνοδον, ἡ ὁποία συνῆλθεν εἰς Λιών τὸ 1274, ἡ ἑλληνικὴ Ἐκκλησία ὑπῆκθη ὑπὸ τὴν παπικήν, ἀν καὶ τὰ βίαια μέτρα τοῦ αὐτοκράτορος Μιχαὴλ καὶ τοῦ λατινοφίλου πατριάρχου 'Ιωάννου οὐ Βέκκου προεκάλεσαν παντοῦ ἐρεθισμόν. Παρὰ τὸ ἀνεφάρμοστον τῆς ἐνώσεως, οἱ διάδοχοι τοῦ Γρηγορίου Ι' πάπαι Ιννοκέντιος Ε' καὶ Νικόλαος Γ' ὑπεστήριξαν τὸ Βυζαντινὸν κράτος κατὰ τοῦ

ρίαν είναι γνωστή ώς Σικελικὸς Ἐσπερινός. Ουτως ἔξησθένησεν ἡ δύναμις τοῦ Καρόλου, ὅστις μετ' ὀλίγον ἀπέθανε.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μιχαὴλ, ἐπισυμβάντα ἐπίσης τὸ 1282, ἥρχισεν ἡ κατάπτωσις τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους. Τοῦτον διεδέχθη ὁ υἱός του Ἀνδρόνικος Β' (1282-1328), ὅστις παρέλαβεν ὡς συνάρχοντα τὸν υἱόν του Μιχαὴλ Θ' (1295-1320) καὶ μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ τὸν ἔγγονόν του Ἀνδρόνικον. Οἱ δύο Ἀνδρόνικοι περιῆλθον ταχέως εἰς ρῆξιν καὶ προεκάλεσαν τὸν διγχασμὸν τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους. Οἱ Ἀνδρόνικοι Β' ἦτο εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ ὁ ἔγγονός του εἰς Ἀδριανούπολιν. Ἐπὶ τέλους ὁ πάππος ἤναγκάσθη νὰ παρατηθῇ καὶ ὁ ἔγγονός του ἀνεκηρύχθη αὐτοκράτωρ ὡς Ἀνδρόνικος Γ' (1328-1341).

Τοῦτον διεδέχθη ὁ υἱός του Ἰωάννης Ε' (1341-1391), ὅστις ὡς ἀνήλικος, ἐπετροπεύετο ὑπὸ τοῦ Ἰωάννου Καντακουζηνοῦ. Διὰ τοῦτο ἡ βασιλομήτωρ "Αννα τῆς Σαβοΐας, θέλουσα νὰ ἀναλάβῃ αὐτὴ τὴν ἐπιτροπείαν, συνεκέντρωσε τοὺς ἀντιπάλους τοῦ Καντακουζηνοῦ. Κατόπιν τούτου ὁ Καντακουζηνός, ὑποστηριζόμενος ὑπὸ τῆς Σερβίας, ἔγινεν αὐτοκράτωρ εἰς τὸ Διδυμότειχον, ὡς Ἰωάννης ΣΤ' (1341-1355), ἔξουσιάζων τὴν Θράκην, ἐνῷ ὁ Ἰωάννης Ε' εἶχε περιορισθῆ ἐις τὴν Κωνσταντινούπολιν.

Οἱ Καντακουζηνός, ἀνὴρ μεγάλης παιδείας καὶ ἴστορικὸς συγγραφεύς, ὀλλὰ φιλόδοξος, ἐπροξένησε πολλὰ κακὰ εἰς τὸ κράτος. Συνε-

63. Μανουήλ Παλαιολόγος

(Μικρογραφία 15ον αιώνος, τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης Παρισίων)

μάχησε μὲ τοὺς Τούρκους, ἀφοῦ ἔδωσεν εἰς τὸν γέροντα Ὀρχάν τὴν 13ετή θυγατέρα του. Ἀνάλογα ἔπραττε καὶ ὁ Ἰωάννης Ε'. Ἀμφότεροι ἀνεύ συναισθήματος εὐθύνης προσεκάλουν τοὺς ἐχθροὺς εἰς βοήθειαν, δίδοντες εἰς αὐτοὺς μεγάλα χρηματικὰ ποσὰ καὶ ἔδαφικὰς παραχωρήσεις. Αἱ ταραχαὶ ἔξηκολούθησαν καὶ μετὰ τὸν παραμερισμὸν τοῦ Καντακουζηνοῦ, διότι εἰς ἐκ τῶν υἱῶν τοῦ Ἰωάννου Ε' καὶ ὁ ἔγγονός του ἐστασίασαν καὶ ἔγιναν προσωρινῶς αὐτοκράτορες καὶ εἶναι γνωστοὶ ὡς Ἀνδρόνικος Δ' (1376 - 1379) καὶ Ἰωάννης Ζ' (1390).

Ο Μανουὴλ Β' (1391 - 1425), υἱὸς τοῦ Ἰωάννου Ε', ἦτο προικισμένος μὲ ἀρετάς, ἀλλὰ δὲν ἡδυνήθη νὰ σώσῃ τὴν αὐτοκρατορίαν. Τοῦτον διεδέχθη ὁ ἀνεψιός του Ἰωάννης Η' (1425 - 1448) καὶ τοῦτον ὁ Κωνσταντῖνος ΙΑ' ὁ Παλαιολόγος, ὁ τελευταῖος αὐτοκράτωρ.

10. Οι Οθωμανοί Τοῦρκοι

Ἄπὸ τῶν ἀρχῶν τῆς δυναστείας τῶν Παλαιολόγων ἀρχίζει νὰ δρᾶ κατὰ τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους ἡ νέα τουρκικὴ φυλή, οἱ Οθωμανοί, οἱ ὅποιοι ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ 13ου αἰώνος είχον ιδρύσει κράτος εἰς τὴν Μ. Ασίαν.

Ο Τοῦρκος φύλαρχος Σουλεϊμάν ὁδηγῶν 50.000 ἀνθρώπους, διέφυγε τοὺς Μογγόλους καὶ, διερχόμενος τὸν Εύφρατην, ἐπνίγη. Εἰς ἐκ τῶν υἱῶν του, ὁ Ἐρτογρούλ, ἔλαβε διεύθυνσιν πρὸς τὴν Μ. Ασίαν. Ἐκεῖ προσελήφθη ὡς μισθοφόρος ὑπὸ τοῦ σελτσούκου σουλτάνου τοῦ Ἰκονίου, ὁ ὄποιος παρεχώρησεν εἰς αὐτὸν ὡς φέουδον μικρὰν χώραν πλησίον τῆς Προύσης. Τὸ μικρὸν τοῦτο στρατιωτικὸν κράτος ἔγινεν ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Μιχαήλ Η'.

Ο Ὁσμανὸν ἦ Οθωμὰν διεδέχθη, τὸ 1289, τὸν Ἐρτογρούλ καὶ ἔκαμε νέας κατακτήσεις. "Οταν δὲ τὸ Σελτσουκικὸν κράτος κατελύθη ὑπὸ τῶν Μογγόλων, ὁ Ὁσμάν ἔγινεν ἀνεξάρτητος ἥγεμὼν καὶ κατὰ τὸ 1326 κατέλαβε τὴν Προύσην, τὴν ὁποίαν κατέστησε πρωτεύουσάν του. Οὗτος ὑπῆρξεν ὁ κύριος ίδρυτὴς τοῦ Οθωμανικοῦ κράτους. Λόγοι δὲ γεωγραφικοί, στρατιωτικοί καὶ θρησκευτικοί συνετέλεσαν εἰς τὴν ταχυτάτην ἐπέκτασιν αὐτοῦ. Τὸ Οθωμανικὸν κράτος ἐστήριχθη εἰς τὴν Μ. Ασίαν, ἡ ὁποία ἐπὶ τόσους αἰώνας παρεῖχε πολεμιστὰς εἰς τὸ Βυζαντιον.

Οι ἔξι ἐπαγγέλματος πολεμισταὶ ἀπετέλουν τὴν στρατιωτικὴν ἀριστοκρατίαν, καὶ ἔξουσίαζον φέουδα, τὰ ὅπεια ἡσαν μικρά. Τοιουτοτρόπως δὲ σουλτάνος εἶχε μεγάλην ἔξουσίαν ἐπὶ τῶν πολεμιστῶν τούτων, τῶν ὅποιων ἦτο ἀρχηγός. Τόση ἦτο δὲ ἀφοσίωσις τῶν Τούρκων εἰς τὰ στρατιωτικά, κατὰ τοὺς πρώτους χρόνους, ὥστε τὸ Τουρκικὸν κράτος παρουσίαζεν δψιν στρατοπέδου.

Μεγάλην ὄρμὴν εἰς τὸ νεαρὸν κράτος ἔδιδεν δὲ θρησκευτικὴ πίστις. Οἱ Τούρκοι ἐπίστευον δτὶ ἐπολέμουν διὰ τὴν ἀληθινὴν θρησκείαν καὶ τὴν πίστιν ταύτην μετέδωσαν καὶ εἰς τοὺς Μικρασιάτας, δσους ἔξετούρκισαν. 'Ο προφήτης Μωάμεθ εἶχεν εἴπει δτὶ εἰς χεῖρας τῶν Τούρκων θὰ ἔπιπτεν ἡ πόλις, «ἡ ὁποία εἶναι ἐκεῖ, ὅπου ἐνώνονται δύο ἥπειροι καὶ ὁμοιάζει δακτύλιον στολισμένον μὲ δύο σαπφείρους καὶ δύο σμαράγδους ».

Οἱ Τούρκοι πολεμισταὶ ὅταν ἤλθον εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν, ἡσαν κυρίως ἵππεῖς, ὅπως οἱ Μογγόλοι. Τὸ πρῶτον ἵππικὸν ἦτο ἐλαφρόν, ὀπλισμένον μὲ τόξα. Μὲ ταχεῖαν ἐπέλασιν ἐπετίθεντο, ἕρριπτον βέλη καὶ ἔφευγον, διὰ νὰ ἐπιστρέψουν μετ' ὀλίγον. Αὐτοὶ ἡσαν οἱ λεγόμενοι ἀκιντζί. Ἐγκατασταθέντες εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν ὀργάνωσαν βαρύτερον ἵππικόν, ὅπως τὸ τοῦ Βυζαντίου, τοὺς λεγομένους σπαχῆδες. Αὐτοὶ ἡσαν ὀπλισμένοι μὲ κυρτὴν καὶ μακρὰν σπάθην.

'Οργάνωσαν ἐπίσης πεζικόν, ὅπως εἶχον οἱ Βυζαντινοί. Τοῦτο ὀνομάσθη νέος στρατὸς (Γενι-τσερί), τοῦ ὅποιού δργανωτῆς ὑπῆρξεν δὲ Καρά Χαλίλ Τσεντερλῆ. Οἱ στρατιῶται τοῦ τάγματος τούτου ἡσαν μόνιμοι καὶ ἐστρατολογοῦντο μεταξὺ τῶν εὑρώστων νέων, ἴδιως τῶν χριστιανοπαίδων. 'Εκλείσοντο εἰς τοὺς στρατῶνας, ἀνετρέφοντο ὑπὸ Μουσουλμάνων ιερέων, οἱ δόποιοι ἐνέπνεον εἰς αὐτοὺς τὸν ἄγριον φανατισμὸν τοῦ Ἰσλάμ, ἐδιδάσκοντο δτὶ πατέρα εἶχον τὸν σουλτάνον καὶ ἴδιαιτέραν πατρίδα τοὺς στρατῶνας, οἱ δόποιοι ἐλέγοντο δτζάκια.

Διὰ τοῦ συστήματος τούτου ὅχι μόνον οἱ στρατιῶται καθίσταντο πολὺ πειθαρχικοί, ἀλλὰ καὶ ηὔσαν δὲ ἀριθμὸς τῶν Μωαμεθανῶν. Χιλιάδες ἑλληνοπαίδων ἔξισλαμίζοντο. Τὴν περισυλλογὴν ταύτην τῶν χριστιανοπαίδων, ἡ ὁποία ἔξηκολούθησε καὶ ἀργότερα ἐπὶ τουρκοκρατίας, δονομάζομεν παῖδοι μάζωμα.

11. Ἡ ἀμυνα τοῦ Κράτους μέχρι τοῦ 1402

Εἰς τὴν αὔξησιν τῆς δυνάμεως τῶν Τούρκων καὶ τὴν ἐπέκτασιν

μέγατος μὲ τούς Τούρκους, διοί θάνατον εἰς τὸν πόλεμον. Μετά τὴν τοῦ κράτους των συνέβαλλον τάσσου ὁ Θρησκευτικὸς φανατισμὸς καὶ ἡ ὀρμητικότης αὐτῶν, ὅστον καὶ οἱ ποικίλοι περισπασμοὶ τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας, οἱ ὅποῖοι ἐμείωνον τὴν δυναμικότητά της.

‘Ο ‘Ανδρόνικος Β’ (1282 - 1328), ὁ ὅποῖος διεδέχθη τὸν Μιχαήλ, διὸ νὰ καταπολεμήσῃ τοὺς Τούρκους, προσεκάλεσεν εἰς βοήθειαν τοὺς πολεμοχαρεῖς τυχοδιώκτας Καταλανούς. Οὗτοι πράγματι ἐνίκησαν τοὺς Τούρκους εἰς τὴν ‘Ασίαν, ἀλλ’ ἡρήμωνον πᾶσαν ἔλευθερουμένην χώραν καὶ τελικῶς ὀχυρώθησαν εἰς τὴν Καλλίπολιν, ὅπου ἰδρυσαν ἴδιον κράτος. Ἐπὶ δύο ἔτη οἱ Βυζαντινοὶ πολεμοῦν κατ’ αὐτῶν καὶ κατορθώνουν νὰ τοὺς ἀποδιάξουν. Τότε οὗτοι ἐστράφησαν πρὸς νότον, ἐνίκησαν τοὺς Γάλλους τῆς ‘Αττικῆς παρὰ τὴν Κωπαΐδα καὶ ἰδρυσαν τὸ ‘Ισπανικὸν δουκάτον τῶν ‘Αθηνῶν.

Ἐπὶ τοῦ ‘Ανδρονίκου τοῦ Γ’ (1328 - 1341) καταβάλλεται προσπάθεια νὰ ἀναδιοργανωθῇ τὸ ναυτικόν, ἀλλὰ δὲν δύναται νὰ ἀνακοπῇ ἡ πρόοδος τῶν Τούρκων.

Ἐπὶ τοῦ ‘Ορχάν (1326 - 1359) οἱ Τούρκοι ἔκυρίευσαν τὴν ‘Ελληνικὴν περιοχὴν τῆς Μ. ‘Ασίας, ἐκτὸς τῶν πόλεων Σμύρνης καὶ Φιλαδελφείας. ‘Ο ‘Ανδρόνικος Γ’ ἀνέλαβεν ἐκστρατείαν κατὰ τῶν Τούρκων, ἀλλ’ ἐνικήθη καὶ αἱ πόλεις Νίκαια καὶ Νικομήδεια κατελήφθησαν ὑπ’ αὐτῶν. Ἀπέκρουσεν δῆμος οὗτος ἀπόπειραν τῶν Τούρκων νὰ διαπεραιωθοῦν εἰς Εὐρώπην.

Νέα δῆμος δύναμις ἀναπτύσσεται εἰς τὴν Εὐρώπην, ἡ ὅποια ἐλαττώνει τὴν δύναμιν τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους καὶ συντελεῖ εἰς τὴν πρόσδον τῶν τουρκικῶν κατακτήσεων. ‘Ο τσάρος τῶν Σέρβων Στέφανος Δουσάν, περὶ τὸ 1350, ἐπεκτείνει τὴν κυριαρχίαν του εἰς ὅλην τὴν Θεσσαλίαν καὶ ‘Ηπειρον. Ὁνειρεύεται νὰ ἰδρύσῃ ἴδικόν του κράτος εἰς ὅλοκληρον τὴν Βαλκανικὴν καὶ τιτλοφορεῖται « τσάρος τῶν Σέρβων καὶ τῶν ‘Ελλήνων ».

Ἐκτὸς τοῦ περισπασμοῦ τούτου, ἐξερράγη τότε καταστρεπτικὸς ἔμφύλιος πόλεμος μεταξὺ τῶν ‘Ελλήνων. ‘Ο μέγας δομέστικος ‘Ιωάννης Καντακούζηνός στρέφεται κατὰ τοῦ αὐτοκράτορος ‘Ιωάννου Ε’ τοῦ Παλαιολόγου (1341 - 1391). Τότε εῦρον οἱ Τούρκοι τὴν εὐκαιρίαν νὰ διαπεραιωθοῦν εἰς τὴν Εὐρώπην. ‘Ο Καντακουζηνός, ὁ ὅποῖος εἶχε δώσει ὡς γυναῖκα εἰς τὸν ‘Ορχάν τὴν 13ετῆ κόρην του, ὡς εἴπομεν, ἐκάλεσε τὸν γαμβρόν του εἰς βοήθειαν. Οἱ Τούρκοι κατέλαβον, τὸ 1356, τὴν Καλλίπολιν, ἀπὸ τὴν ὅποιαν ὀρμῶντο εἰς τὰς ἐπιχειρήσεις των κατὰ

τῆς Εύρωπης. "Επειτα, τὸ 1357, οἱ Τοῦρκοι κατέλαβον τὸ Διδυμότειχον καὶ τὴν Τυρολόγην.

"Ο Μούρατ ἀ τὸ Α' (1359 - 1389), δ ὁποῖος διεδέχθη τὸν Ὀρχάν, εἰσήλασεν εἰς τὴν Θράκην, κατέλαβε τὴν Ἀδριανούπολιν, τὸ 1365, καὶ κατέστησεν αὐτὴν δευτέραν πρωτεύουσαν τοῦ κράτους. "Επειτα κατέλαβε τὴν Φιλιππούπολιν καὶ κατέστησεν ὑποτελῆ τὸν Βούλγαρον ἡγεμόνα. Κατόπιν τῶν ἐπιτυχιῶν τούτων ὁ αὐτοκράτωρ Ἰωάννης Ε', ὅταν ἐπανῆλθεν ἐκ τῆς Δύσεως, ὃπου εἶχε μεταβῆ διὰ νὰ ζητήσῃ βοήθειαν, ἐσυνθηκολόγησε μὲ τὸν Μουράτ μὲ τὸν ὄρον νὰ πληρώνῃ εἰς αὐτὸν ἐπήσιον φόρον.

"Ο Μουράτ ἔξηκολούθησε τὰς κατακτήσεις του. Κατέλαβε τὴν Κρόιαν τῆς Ἀλβανίας, τὴν Σάφιαν τῆς Βουλγαρίας (1382) καὶ κατέστησε φόρου ὑποτελῆ τὸν βασιλέα τῶν Σέρβων. Παρὰ τὴν συνομολογηθεῖσαν δὲ συνθήκην μὲ τὸ Βυζάντιον, τὸ 1386, ἐκυρίευσε προσωπικῶς τὴν Θεσσαλονίκην, τὸ δὲ 1388 συνεπλήρωσε τὴν κατάκτησιν τῆς Βουλγαρίας, τὴν δόποιαν κατέστησε τμῆμα τοῦ κράτους του.

Οι Σέρβοι, Κροάται, Βόσνιοι καὶ Πολωνοί ἡγάνθησαν τότε καὶ ἡθελησαν, μὲ τὴν ὑποστήξιν τῶν Οὐγγρῶν καὶ Ἀλβανῶν, νὰ ἀντιμετωπίσουν τοὺς Τούρκους. Ἀλλὰ τὸ 1389 παρὰ τὸ Κοσσυφοπέδιον τῆς Σερβίας ἐνικήθησαν, δὲ οἱ Μουράτ έφονεύθη μετὰ τὴν νίκην ὑπὸ Σέρβου τραυματίου. Μὲ τὴν μάχην ταύτην οἱ Τούρκοι ἔφθασαν νικηταὶ ἔως τὸν Δούναβιν καὶ ἔγιναν κύριοι τῆς Βαλκανικῆς χερσονήσου.

Τὰς κατακτήσεις τοῦ Μουράτ Α' συνέχισεν ὁ υἱὸς αὐτοῦ Βαγιαζίτ Α' (1389 - 1402), ἐπονομασθεὶς διὰ τὴν ὄρμητικότητά του Κεραυνὸς (Γιλδιρίμ). "Ο Βαγιαζίτ κατ' ἀρχὰς διέλυσε τὸν συνασπιστὸν διαφόρων Τούρκων ἡγεμόνων τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, τὸν ὁποῖον εἶχον συγκροτήσει κατὰ τοῦ Ὀθωμανικοῦ κράτους. Διὰ τοῦ πολέμου κατ' αὐτῶν ὁ Βαγιαζίτ ἐπεξέτεινε τὸ κράτος του εἰς μέγα μέρος τοῦ βασιλείου τῆς Καραμανίας (Ικονίου). Τὸ 1390 ἐκυρίευσε τὴν Φιλαδέλφειαν, δὲ διοίκησε τὴν Μ. Ἀσίαν τῶν Ἑλλήνων. Τὸ 1391 ἐστράφη ὁ Βαγιαζίτ κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τὴν δόποιαν ἀπέκλεισε.

Κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο (1391) ἀπέθανε, γέρων πλέον, ὁ αὐτοκράτωρ τοῦ Βυζαντίου Ἰωάννης Ε', τὸν ὁποῖον διεδέχθη ὁ υἱὸς του Μανουὴλ Β', ὃστις κρατούμενος ὡς ὄμηρος ὑπὸ τοῦ Βαγιαζίτ ἐν Προύσῃ ἐδραπέτευσεν καὶ ἥλθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν.

Ο αύτοκράτωρ Μανουήλ, πρὸ τῆς ἀκατασχέτου ὄρμης τοῦ Βαγιαζίτ, ἀπεφάσισε νὰ μεταβῇ εἰς τὴν Εὐρώπην, διὰ νὰ ζητήσῃ βοήθειαν. Εἰς Παρισίους καὶ Λονδίνον οἱ δυτικοί, οἱ δόποιοι εἶχον ἀρχίσει νὰ ἀνησυχοῦν ἀπὸ τὰς προσόδους τῶν Τούρκων, ἔκαμπαν εἰς αὐτὸν μεγαλοπρεπεστάτην ὑποδοχήν.

Ο βασιλεὺς τῆς Οὐγγαρίας Σιγισμοῦνδος ὁδηγῶν πολλοὺς Εὐρωπαίους πολεμιστάς, προήλασε μέχρι τῆς Νικοπόλεως τῆς Βουλγαρίας, ἐνθα συνῆψε μάχην μετὰ τοῦ Βαγιαζίτ (1396). Οἱ χριστιανοὶ ἐνικήθησαν καὶ ὁ Σιγισμοῦνδος μόλις κατώρθωσε νὰ σωθῇ καὶ νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὴν χώραν του.

Τὰ ἀποτελέσματα τῆς νίκης ταύτης ὑπῆρξαν ἐπωφελῆ διὰ τοὺς Τούρκους. Οἱ ἡγεμὸνες τῆς Βλαχίας ἀνεγνώρισε τὴν ἐπικυριαρχίαν τῶν Ὁθωμανῶν, ὁ δὲ Βαγιαζίτ ἔστρεψε τὴν προσοχὴν του εἰς τὴν συνεχιζομένην πολιορκίαν τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ ἐκάλεσε τὸν αὐτοκράτορα Μανουὴλ νὰ παραδώσῃ τὴν πόλιν, εἰς ἀρνητικὴν δ' αὐτοῦ ἀπάντησιν περιέσφιξε στενώτερον τὴν Κωνσταντινούπολιν, τὴν δόποιαν δύως δὲν κατώρθωσε νὰ κυριεύσῃ (1396). Ως ἐκ τούτου ἔστραφη πρὸς νότο καταλαβών διάφορα μέρη τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς κυρίως Ἑλλάδος.

Γεγονὸς δύμας ἀξιόλογον εἰς τὴν Ἀνατολὴν ἀνέκοψε τὴν πρόοδον τοῦ Βαγιαζίτ.

Ο Ταμερίλιος, εἰς τῶν διαδόχων τοῦ Τσεγγίκ Χάν, ἀνίδρυσε τὴν Μογγολικὴν αὐτοκρατορίαν. Ορμώμενος ἀπὸ τὴν πρωτεύουσάν του Σαμαρρικάν (τοῦ Τουρκεστάν), ἐπεξέτεινε τὸ κράτος του εἰς δλην τὴν κεντρικὴν Ἀσίαν, εἰς τὴν Σιβηρίαν καὶ εἰς τὴν Εὐρωπαϊκὴν Ρωσίαν.

Ο αύτοκράτωρ Μανουὴλ καὶ οἱ Τούρκοι ἡγεμόνες, ἀπὸ τοὺς δόποιους ὁ Βαγιαζίτ εἶχεν ἀφαιρέσει τὰ κρατίδια, ἐζήτησαν τὴν βοήθειαν τοῦ Ταμερλάνου. Οὗτος, ἐπὶ κεφαλῆς 800 χιλ. στρατιωτῶν, εἰσήλασεν εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν, ὁ δὲ Βαγιαζίτ ἔσπευσε μὲ 500 χιλ. στρατοῦ κατ' αὐτοῦ. Εἰς τὴν πεδιάδα τῆς Ἀγκύρας συνηντήθησαν αἱ δύο μάστιγες τοῦ Θεοῦ, ὅπως ὠνομάσθησαν ὁ Ταμερλάνος καὶ ὁ Βαγιαζίτ. Κατὰ τὴν μάχην ταύτην ἐνικήθη ὁ Βαγιαζίτ καὶ ἥχμαλωτίσθη (1402). Ο Ταμερλάνος, ἀφοῦ κατέστρεψε πολλὰς Μικρασιατικὰς πόλεις, ὅπως τὴν Σμύρνην, τὴν Νίκαιαν, τὰς Σάρδεις, τὴν Ἐφεσσον, καὶ ἀποκατέστησε τοὺς Τούρκους ἡγεμόνας εἰς τὰ κρατίδιά των, ἐπέστρεψεν εἰς τὴν χώραν του μὲ τὸν σκοπὸν νὰ ἐκστρατεύσῃ κατὰ τῆς Κίνας.

12. Τὸ Βυζαντινὸν κράτος μέχρι τῆς Ἀλώσεως (1453)

‘Η μογγολικὴ ἐπιδρομὴ ἔδωκε 50 ἑτῶν ἀκόμη ζωὴν εἰς τὸ Βυζαντινὸν κράτος καὶ ἐξησθένισε τὸ Ὀθωμανικόν. Ὁ Μανουὴλ ἀνέκτησε τὴν Θεσσαλονίκην καὶ πολλὰς πόλεις εἰς Προποντίδα, Εὔξεινον Πόντον καὶ Θεσσαλίαν.

‘Ιδιαιτέρως ἐνδιεφέρθη ὁ αὐτοκράτωρ διὰ τὴν ἀνάδειξιν τοῦ δεσποτάτου τοῦ Μυστρᾶ εἰς τὴν Πελοπόννησον, ὃπου ἀπέστειλεν ὡς ἀντιπρόσωπόν του τὸν ἀδελφὸν ἦ οὐράνιον τοῦ Θεοῦ δωρον. Εἰς τὸ δεσποτᾶτον τοῦτο ὁ Μανουὴλ ἐστήριξε πολλὰς ἐλπίδας διὰ τὴν ζωὴν τῆς Αὐτοκρατορίας. Ἀνεκάίνισε τὸ τεῖχος τοῦ Ἰσθμοῦ, τὸ ‘Εξαμίλιον, καὶ συνεκάλεσε τοὺς ἀρχοντας τοῦ Μορέως, πρὸς τοὺς ὅποιος ἐξεφώνησε θερμὸν πατριωτικὸν λόγον.

Μετὰ τὸν Μωάμεθ Α' (1412 - 1421) σουλτάνος ἔγινεν ὁ Μουράτ Β' (1421), ὁ ὅποιος τὸ 1422, ἐπολιόρκησε τὴν Κωνσταντινούπολιν ἐπὶ μαχρόν, ἀλλὰ δὲν κατώρθωσε νὰ τὴν κυριεύσῃ. Εἶναι ἡ τετάρτη κατὰ σειρὰν πολιορκία τῆς πρωτευούσης ὑπὸ τῶν Τούρκων.

Κατόπιν τούτου ὁ Μουράτ στρέφεται εἰς τὴν κατάληψιν τῶν ἀλλαγῶν Ἑλληνικῶν χωρῶν. Τὸ 1423, ἐνῷ ὁ στρατηγός του Τουρχάν ἐλεγχάτησεν ἀγρίως τὴν Πελοπόννησον καὶ κατέστη φόρου ὑποτελῆ εἰς τὸν σουλτάνον τὸν δεσπότην τοῦ Μυστρᾶ Θεόδωρον, ὁ Μουράτ ἔκαμεν ἐκστρατείαν εἰς Βοσνίαν καὶ Ἀλβανίαν. ‘Ιδιαιτέραν σημασίαν δίδει εἰς τὴν Θεσσαλονίκην ὁ σουλτάνος Μουράτ Β', τὴν ὅποιαν ἀπὸ τὸ 1423 κατεῖχον οἱ Ἐνετοί. Χωρὶς βραδυτορίαν ἀρχίζει ἡ πολιορκία τῆς Θεσσαλονίκης ὑπὸ τῶν Τούρκων. Μέγας σεισμὸς ἔσεισε τὴν πόλιν κατὰ τά μεσάνυκτα μιᾶς τῶν τελευταίων ἡμερῶν τοῦ Μαρτίου τοῦ ἔτους 1430. Οἱ Τούρκοι, ἐκμεταλλεύμενοι τὴν ἐπικρατήσασαν ταραχήν, ἐπέρχονται τὴν ἐπομένην πρωΐαν κατὰ τῆς πόλεως ἐξ ἀπροόπτου, ἀλλ' ἀποκρύνονται ἀμέσως καὶ ἀναγκάζονται κατόπιν τούτου νὰ προβοῦν εἰς τακτικὴν πολιορκίαν τῆς Θεσσαλονίκης ἀπὸ ξηρᾶς καὶ θαλάσσης.

Οἱ πολιορκημένοι ἀντιστοιχοῦν πρὸς τοὺς πολιορκοῦντας εἰς πρὸς ἐκατόν. Τρεῖς φοράς ἔκαμε προτάσεις ὁ Μουράτ εἰς τοὺς Ἑλληνας, βεβαιῶν ἐνόρκως ὅτι θὰ ἐχορήγηει εἰς τοὺς κατοίκους ἐλευθερίαν καὶ προνόμια, ἐὰν παρεδίδοντο.

Τὴν πρωΐαν τῆς τετάρτης ἡμέρας τῆς πολιορκίας γίνεται ἡ γενικὴ ἀπὸ ξηρᾶς καὶ θαλάσσης ἔφοδος κατὰ τῆς πόλεως. Οἱ πολιορκούμενοι

ήτοιμάσθησαν νὰ ἀποθάνουν. Γυναικες καὶ ἄνδρες μετεῖχον εἰς τὴν ἀμύναν. Εἰς τὸ ἀσθενέστερον μέρος τοῦ τείχους οἱ Τοῦρκοι ἐφόνευσαν ὅλους τοὺς "Ἐλληνας καὶ ἡρχισαν νὰ ἀναβαίνουν.

Τοιουτοτρόπως τὰς πρώτας ἡμέρας τοῦ Ἀπριλίου τοῦ 1430 κατελήφθη ἡ Θεσσαλονίκη. Οἱ κάτοικοι ἐσύρθησαν εἰς αἰχμαλωσίαν καὶ ἔξανδραποδισθέντες μετεφέροντο εἰς τὴν Ἀσίαν. Οἱ νικηταὶ ἐγύμνωσαν ναοὺς καὶ οἰκίας, μὴ σεβασθέντες οὔτε τὸ ἱερὸν λεῖψαν τοῦ Ἁγίου Δημητρίου. Μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Θεσσαλονίκης, τὰ μοναστήρια τοῦ "Αθω ἀνεγνώρισαν τὴν ἐπικυριαρχίαν τοῦ σουλτάνου καὶ κατώρθωσαν οὕτω νὰ διατηρήσουν τὰ προνόμια τῶν. Μετὰ τὴν Θεσσαλονίκην ὁ Μουράτ ἔγινε κύριος τῶν Ἰωαννίνων (1431).

Δύο νέοι περισπασμοὶ ἡμιπόδισαν τὸν Μουράτ νὰ καταλάβῃ τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἀν καὶ προητοίμασε διὰ τὸν υἱὸν τοῦ Μωάμεθ Β' τὴν ἄλωσίν της.

"Ο στρατηγὸς τῶν Οὐγγρῶν Ἰωάννης Οὐνυάδης ἥρχισε σκληρὸν πόλεμον κατὰ τῶν Ὀθωμανῶν. Προήλασε νικητὴς ἀπὸ τὴν Πέστην μέχρι τοῦ Αἴμου καὶ ἥναγκασε τὸν Μουράτ νὰ δεχθῇ εἰρήνην, ὑπὸ τὸν δρόν δπως τὰ βόρεια σύνορα τοῦ Τουρκικοῦ κράτους εἶναι εἰς τὸν Αἴμον. Ἐνῷ ὁ Οὐνυάδης ἐξηκολούθησε τοὺς ἀγῶνας του, καταστρέψας τρεῖς στρατιὰς τῶν Τούρκων, ὁ βασιλεὺς τῆς Οὐγγαρίας Λαζίσλαος Δ' ἥγήθη σταυροφορίας. Μετὰ τὴν παρασπονδίαν ὅμως τῶν συμμάχων του Ἐνετῶν καὶ Γενουατῶν, ὑπέστη πανωλεθρίαν, τὸ 1444, παρὰ τὴν Βάρβαραν. Παρὰ ταῦτα συνέχισε τοὺς ἀγῶνας του κατὰ τῶν Τούρκων, ἀκόμη καὶ μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑμηθεὶς ὡς Χριστιανὸς ἥρωας.

Δεύτερος ἀντίπαλος τοῦ Μουράτ ἦτο ὁ Γεώργιος Καστριώτης Σκεντέρη μπενεης. Οὗτος, υἱὸς τοῦ Ἀλβανοῦ ἡγεμόνος Ἰωάννου Καστριώτου, εἶχε συλληφθῆ ὑπὸ τοῦ σουλτάνου ὅμηρος εἰς ἡλικίαν ἐννέα ἑτῶν, ἐξισλαμισθεὶς δὲ καὶ λαβὼν τουρκικὴν ἀνατροφήν, μαθὼν ἄργοτερα τὴν καταγωγὴν του, ἐδραπέτευσεν. Ἐπανῆλθε εἰς τὴν Ἀλβανίαν καὶ τὸ 1443 κατέλαβε τὴν Κρόιαν (παρὰ τὸ Δυρράχιον) καὶ ἥρχισεν ἀγῶνας κατὰ τοῦ σουλτάνου. Ὁ Καστριώτης κατεκερμάτισε τέσσαρας τουρκικὰς στρατιὰς. Τὸ 1447 ὀλίγον ἔλειψε νὰ κριθῇ τελικῶς ἡ τύχη τῶν Ὀθωμανῶν, οἱ ὅποιοι ὑποχωροῦν ἀπρακτοὶ καὶ στρέφονται πρὸς νότον, ὅπου συνέβαινον πράγματα πολὺ δυσάρεστα δι' αὐτούς. Καὶ τούτου οἱ ἀγῶνες ἐξηκολούθησαν μετὰ τὴν ἄλωσιν.

Τὸ μόνον Ἑλληνικὸν κράτος τῆς Βαλκανικῆς, τὸ δεσποτᾶτον τοῦ Μυστρᾶ, προώρισται νὰ προβάλῃ τὴν τελευταίαν ἀντίστασιν εἰς τὴν ταχεῖαν καὶ ὁρμητικὴν προέλασιν τῶν Τούρκων. Διότι ὁ Κωνσταντῖνος Παλαιολόγος, δχι μόνον κατώρθωσε νὰ περιλάβῃ εἰς τὸ δεσποτᾶτον του ὀλόκληρον τὴν Πελοπόννησον, ἀλλὰ καὶ καθυπέταξε τὸ δουκᾶτον τῶν Ἀθηνῶν. Κατέπιν ἐσχεδίαζε νὰ προχωρήσῃ βορειότερον καὶ νὰ ἔνωθῃ μὲ τὸν Σκεντέριμπεην.

Ο Μουράτ ἐπέρχεται κατὰ τοῦ Κωνσταντίνου μὲ πολυάριθμον στρατὸν. Ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας ὁ Κωνσταντῖνος ἀνθίσταται εἰς τὸ Ἐξαμίλιον, ἀλλὰ τελικῶς ἀναγκάζεται νὰ ὑποχωρήσῃ. Οἱ κάτοικοι ὅμως τῶν Πατρῶν ἀνθίστανται γενναίως ἀπὸ τῆς ἀκροπόλεως των καὶ ἀναγκάζουν τὸν Μουράτ νὰ ἀποσυρθῇ ἀπὸ τὴν Πελοπόννησον (1447).

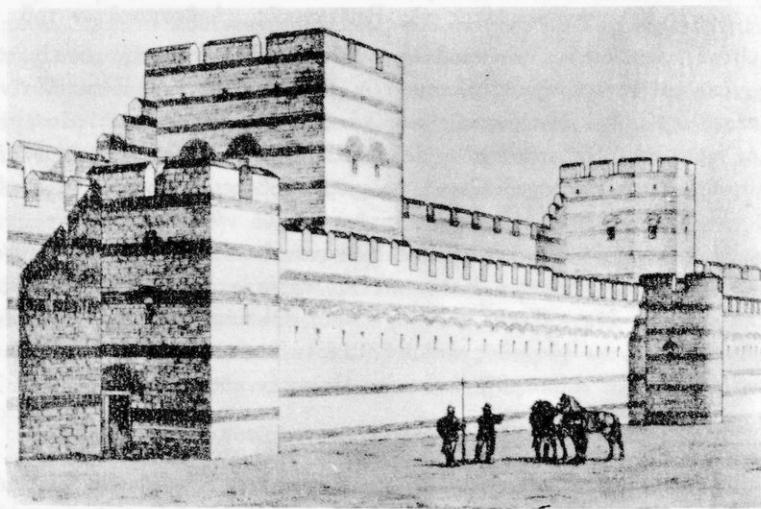
13. Ἡ ἀλωσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως (1453)

Ο Μουράτ ἀπέθανε τὸ 1451, ἐνῷ εἶχεν ἀρχίσει ἡ ἀγωνία τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ο κίνδυνος ἦτο φανερός. Παρὰ τοὺς περισπασμοὺς ἀπὸ τὸν Οὐνυάδην καὶ Σκεντέριμπεην, οἱ Τούρκοι περισσότερον περιέσφιγγον τὴν Πρωτεύουσαν.

Οἱ αὐτοκράτορες τοῦ Βυζαντίου εἶχον στραφῆ πρὸς τὴν Δύσιν, ζητοῦντες βοήθειαν. Πολλοὶ μάλιστα ἔξέχοντες βυζαντινοὶ ἔκινήθησαν ὑπὲρ τῆς ἀρσεως τοῦ σχίσματος μεταξὺ τῆς Ἀγατολικῆς καὶ τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας. Ο Ἰωάννης Ε' καὶ ὁ Μανουὴλ Β' περιῆλθον τὴν Εὐρώπην καὶ πανταχοῦ ἔλαβον μόνον ὑποσχέσεις.

Ο Ἰωάννης Η' μὲ τὸν Πατριάρχην καὶ πολλοὺς λαϊκοὺς καὶ κληρικοὺς μετέβη εἰς Ἰταλίαν. Τὸ 1439 συνεκροτήθη σύνοδος εἰς Φλωρεντίαν, εἰς τὴν ὁποίαν ἀπεφασίσθη ἡ ἔνωσις τῶν δύο Ἐκκλησιῶν καὶ οἱ Ἑλληνες ὑπεχώρησαν, δεχθέντες τὰ πρωτεῖα τοῦ Πάπα. Ἀλλὰ τότε ἀντέδρασαν πολλοὶ εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ ὁ λαός καὶ ὁ κλῆρος διηρέθησαν εἰς ἔνωτικούς καὶ ἀνθενωτικούς.

Τὸν Ἰωάννην Η' διεδέχθη, τὸ 1449, εἰς τὸν θρόνον ὁ ἀδελφός του Κωνσταντῖνος ΙΑ' ὁ Παλαιολόγος, μέχρι τότε δεσπότης τοῦ Μυστρᾶ. Γενναῖος στρατιώτης ὁ Κωνσταντῖνος μόλις ἀνήλθεν εἰς τὸν θρόνον ἤρχισε μὲ τὰ μικρὰ μέσα, τὰ ὅποια διέθετεν ἔναντι τῶν πλουσίων τουρκιῶν, νὰ ἐτοιμάζεται διὰ τὴν πολιορκίαν τῆς Πρωτευούσης, τὴν ὁποίαν ἔβλεπε λίαν προσεχῆ. Ἐπίσης, συνεχίζων τὰς συνεννοήσεις του μὲ τὴν Δύσιν, προσείλκυεν ἔθελοντάς.

64. Τὸ μέγα τεῖχος τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

Τὸ 1451 ὁ υἱὸς τοῦ Μουράτ Μωάμεθ Β' ἔγινεν σουλτάνος εἰς ἡλικίαν 21 ἑτῶν. Ὁρμητικὸς καὶ μὲ πεῖραν διοικητικήν, διότι εἶχεν ἀναπληρώσει τὸν πατέρα του δύο φοράς μέχρι τοῦδε εἰς τὴν διοίκησιν τοῦ κράτους, ἐνεπόπισεν ἀμέσως τὴν προσοχήν του εἰς τὴν ἄλωσιν τῆς βυζαντινῆς Πρωτευόσης. "Αὕτονος διήρχετο τὰς νύκτας του ἐπαναλαμβάνων τοὺς λόγους τοῦ Προφήτου «ὅ μεγαλύτερος στρατηγὸς θὰ εἴναι ἐκεῖνος, ὃ ὅποιος θὰ κατακτήσῃ τὴν Κωνσταντινούπολιν».

Πολλοὶ τῶν Ἑλλήνων προβλέποντες τὴν ἐπερχομένην καταστροφὴν καὶ τὴν ταχεῖαν πτώσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, κατέφευγον εἰς τὴν Δύσιν. "Ἄλλοι ἐθεώρουν τὴν καταστροφὴν ὡς τιμωρίαν τοῦ Θεοῦ, λόγῳ τῆς ἐπικρατούσης ἀσεβείας, ίδιως τῶν εὐπορούντων, οἵτινες ἀπέκρυπτον τὰ ίδια τῶν πλούτην καὶ ἡγείχοντο, δπως τὰ ιερὰ σκεύη τῶν ἐκκλησιῶν πωλοῦνται χάριν τῶν ἔθνικῶν ἀναγκῶν εἰς τοὺς Ἐβραίους.

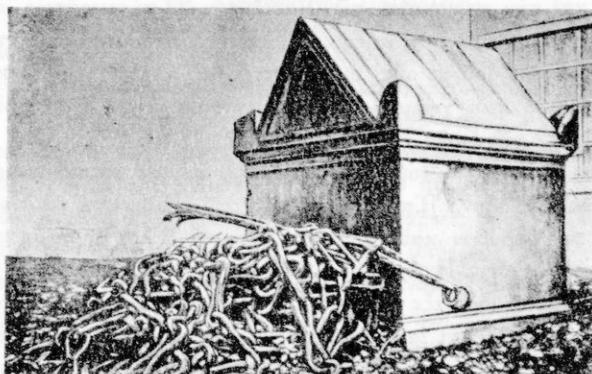
Τὸ 1452 ὁ Μωάμεθ θέλων ν' ἀποκόψῃ τὴν ἐπικοινωνίαν τῆς Κωνσταντινουπόλεως μὲ τὸν Εὔξεινον Πόντον, ἔκτισεν εἰς τὴν Εὐρωπαϊκὴν ἀκτὴν τοῦ Βοσπόρου τὸ φρούριον Ρούμελη Χισάρ, ὃπου ἐσκόπευε νὰ ἐγκαταστήσῃ μεγάλα πυροβόλα. Ἐπίσης τὸν στρα-

τηγόν του Τουρχάλ εστειλεν εἰς Πελοπόννησον διὰ νὰ ἐμποδίσῃ τοὺς δεσπότας αὐτῆς Δημήτριον καὶ Θωμᾶν νὰ στείλουν βοήθειαν εἰς τὸν Κωνσταντῖνον.

Ο αύτοκράτωρ μετὰ τὰς δηγώσεις τῶν Τούρκων καὶ τὴν σφαγὴν τῶν κατοίκων τῶν Ἐπιβατῶν, διέταξε νὰ κλεισθοῦν τὰ τείχη τῆς πόλεως. Τὴν 5ην Ἀπριλίου 1453, ὀδηγῶν 250.000 στρατοῦ, ὁ Μωάμεθ ἐνεφανίσθη πρὸ τῶν τειχῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Μὲ τὸν στρατὸν του ἀπέκλεισε τὴν πόλιν ἀπὸ ξηρᾶς, ἀπὸ τὴν Χρυσῆν Πύλην πρὸς νότον ἔως τὰς Βλαχέρνας πρὸς βορρᾶν καὶ μὲ στόλον ἐκ 400 πλοίων ἀπὸ θαλάσσης. Ἰσχυρὸν πυροβολικὸν ἐβοήθει τὸν στρατόν. Διότι ὁ Μωάμεθ, ἔχων ἀφθονώτατα οἰκονομικὰ μέσα, ἐδέχθη τὸ 1452 αὐτόμολον, καλὸν γνώστην τῆς ὁχυρώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τὸν οὐγγρικῆς καταγωγῆς Οὐρβανόν, εἰδικὸν τεχνίτην πυροβόλων, δοτὶς ἀντὶ ἀδροτάτης ἀμοιβῆς τοῦ κατεσκεύασε μέγα διὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην πυροβόλον, βάλλον λιθίνας σφαίρας χιλίων πεντακοσίων λιτρῶν καὶ ἐπιφέρον μεγάλα ρήγματα εἰς τὸ τεῖχος, ἐνσπεῖρον δὲ τὸν τρόμον εἰς τοὺς πολιορκουμένους, μέχρις ὅτου διὰ τοῦ ὑγροῦ πυρὸς κατεστράφη μετὰ πολλῶν ἀλλων μικροτέρων πυροβόλων.

Ἐνῷ τόσαι δυνάμεις ἐπολιόρκουν τὴν Πρωτεύουσαν, ὁ αύτοκράτωρ δέθεσε διὰ τὴν ἄμυνάν της μόλις 7.000 μαχητάς, ἀπὸ τοὺς ὅποίους οἱ 2.000 ἦσαν ἔνοι μισθοφόροι. Τὸ στρατηγεῖον του ὁ αύτοκράτωρ ἐστησε πρὸ τῆς πύλης τοῦ Ἀγίου Ρωμανοῦ καὶ ἀνέθεσε τὴν ἄμυναν εἰς τὸν Γενουάτην στρατηγὸν Ἰωάννην Ἰουστινιάνην.

Εἶκοσι ἑπτὰ Ἑλληνικὰ καὶ δώδεκα συμμαχικὰ πλοῖα ἀπετέλουν τὸν Ἑλληνικὸν στόλον. Ἀπὸ αὐτὰ τὰ πλεῦστα ἦσαν κλεισμένα ἐντὸς τοῦ Κερατίου κόλπου. Μετ' ὀλίγον ἔζοχον ναυτικὸν κατόρθω-

65. Τεμάχιον τῆς ὑποτιθεμένης ἀλύσεως τοῦ Κερατίου κόλπου.

μα συνετελέσθη. Τὴν 20ην Ἀπριλίου ἐπέστρεφον εἰς Κωνσταντινούπολιν ἐκ Χίου ἀλλα 5 πλοῖα. Ταῦτα ὁδηγούμενα ὑπὸ τοῦ πλοιάρχου Φλαντανελᾶς, κατώθισαν γὰρ βυθίσουν πολλὰ τουρκικὰ πλοῖα καὶ νὰ φονεύσουν περὶ τὰς 12 χιλιάδας Τούρκων, νὰ ἀνασύρουν τὴν ἄλυσον, ἡ ὅποια ἔκλειε τὸν Κεράτιον κόλπον καὶ νὰ εἰσέλθουν εἰς αὐτόν. Ὁ Φλαντανελᾶς, κρατῶν πέλεκυν καὶ πηδῶν ἀπὸ τῆς πρύμνης εἰς τὴν πρῆραν, διῆγειρε τὸ πλήρωμα διὰ τεραστίων φωνῶν, μαχόμενος ὡς λέων καὶ καίων διὰ τοῦ ὑγροῦ πυρὸς τὰ ἔχθρικὰ πλοῖα. Ὁ Μωάμεθ, βλέπων τὸ κατόρθωμα τοῦ ἀτρομήτου κυβερνήτου Φλαντανελᾶς, ἐξεμάνη, διότι 100 ίδικά του πλοῖα, ἀτινα εἶχον παραταχθῆ πρὸ τοῦ λιμένος τῆς Κωνσταντινουπόλεως διὰ νὰ ἐμποδίσουν τὴν εἴσοδον εἰς τὰ 5 ἑλληνικά, δὲν ἐνίκησαν διληγαρίθμους "Ἐλληνας ναυτικούς.

Τὴν 18ην Ἀπριλίου ὁ Μωάμεθ ἐπεχείρησε τὴν πρώτην μεγάλην ἔφοδον κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἡ ὅποια ἀπεκρούσθη. Τότε ὁ σουλάτανος ἡθέλησε νὰ γίνῃ κύριος τοῦ Κεράτιου κόλπου, ὥστε νὰ ἀποκλείσῃ τελείως τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ἐπειδὴ δὲν ἡδύνατο νὰ ἀποκόψῃ τὴν ἄλυσον, διεβίβασε διὰ ἔηρᾶς εἰς τὸν Κεράτιον κόλπον ἀπὸ τὸ Διπλοιόνιον τοῦ Βοσπόρου 70 πλοῖα ἐντὸς μιᾶς νυκτός. Ἐν τούτοις τὴν 7ην Μαΐου καὶ μετ' αὐτὴν ἀπεκρούσθησαν νέαι ἔφοδοι τῶν Τούρκων.

Τὴν 16ην Μαΐου ἐπρότεινε ὁ Μωάμεθ εἰς τὸν Κωνσταντῖνον νὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν πόλιν καὶ νὰ ἀπέλθῃ εἰς Πελοπόννησον, ὅπου θὰ παρέμενεν ὡς ἀνεξάρτητος ἡγεμών. Ὅπεραγέθη δὲ νὰ σεβάσθῃ τὴν ζωὴν καὶ τὴν περιουσίαν τῶν κατοίκων. Ὁ αὐτοκράτωρ, ἀφοῦ ἔλαβε καὶ τὴν γνώμην τῆς συγκλήτου, ἔδωκε τὴν ἴστορικὴν ἀπάντησιν : « Τὸ τὴν πόλιν σοι δοῦναι οὔτ' ἐμὸν ἔστι, οὔτ' ἄλλου τῶν κατοικούντων ἐν αὐτῇ. Κοινῇ γάρ γνώμῃ πάντες αὐτοπροαιρέτως ἀποθανοῦμεν καὶ οὐ φεισόμεθα τῆς ζωῆς ἡμῶν » (Δούκας, 280).

Κατόπιν τούτων ὁ Μωάμεθ ἤρχισε νὰ προπαρασκευάζῃ τὴν τελικὴν ἔφοδον. Ὅπεραγέθη τιμὰς καὶ ἀξιώματα εἰς τοὺς ἀνδρείους. Ἀπὸ τὸν θόρυβον καὶ τὰς φωταφίας οἱ "Ἐλληνες ἐνόησαν, δτὶ ἐτοιμάζεται ἡ ἔφοδος. Ἡ ἀναλογία ἦτο εἰς πρὸς πεντακοσίους ἔχθρούς. Ὁ αὐτοκράτωρ διέταξε νὰ γίνῃ λιτανεῖα, κατὰ τὴν ὅποιαν γυναικες, παιδία, ἀρχιερεῖς καὶ ἵερεῖς περιῆλθον τὰ τείχη. Ἐπειδὴ δὲ δὲν ὑπῆρχον χρήματα νὰ δοθοῦν εἰς τὸν στρατόν, διέταξεν ὁ βασιλεὺς νὰ πωληθοῦν τὰ ἱερὰ σκεύη τῶν ἐκκλησιῶν, λέγων « ἀν ὁ Θεὸς τὴν πόλιν λυτρώσηται, τετραπλοῦν ἀποδώσω τῷ Κυρίῳ μου ». Συγκεντρώσας ἐπειτα τοὺς ἄρχον-

τας δὲ Κωνσταντίνου, ἐ-
ξεφώνησε συγκινητικό-
τατον λόγον, δι' οὗ προ-
έτρεπε νὰ ἀποθάνουν ὑ-
πὲρ πίστεως καὶ πατρί-
δος καὶ νὰ ἀγωνισθοῦν
νὰ σώσουν τὴν Πόλιν,
«τὴν χαρὰν πάντων τῶν
Ἐλλήνων». Κατόπιν ἐ-
πῆγεν εἰς τὴν Ἀγίαν
Σοφίαν, ὅπου ἐτελέσθη
ἐπισημοτάτη ἡ τελευταία
λειτουργία καὶ ἐν μέσῳ
ἀπείρου πλήθους ἐκοι-
νώνησε τῶν Ἀχράντων
Μυστηρίων. Τότε, μετὰ
δακρύων ἀποχαιρετήσας
πάντας καὶ ζητήσας ἀπὸ
ὅλους συγγνώμην, ἀπῆλ-
θεν ἔφιππος εἰς τὰ τεί-
χη, ἐπιθεωρῶν καὶ φρο-
νηματίζων τοὺς ἀγωνι-
στὰς ὅλην τὴν νύκτα τῆς
28ης πρὸς τὴν 29ην Μα-
ΐου, μέχρις ὅτου ἔλαβε θέσιν ἀπλοῦ πολεμιστοῦ πρὸ τῆς πύλης τοῦ Ἀ-
γίου Ρωμανοῦ, εἰς τὸ ἀσθενέστερον σημεῖον, ἥρωικῶς ἀγωνισθεὶς καὶ
γενόμενος αἰώνιον παράδειγμα πατριωτισμοῦ καὶ εὐθανασίας.

Πρὸς τὰ ἔξημεράματα τῆς 29ης Μαΐου ἤρχισεν ὁρμητικὴ ἐπίθε-
σις. Τὴν μεγαλυτέραν της ἔντασιν ἔλαβεν αὐτῇ εἰς τὴν πύλην τοῦ Ρω-
μανοῦ, διότι ἐκεῖ ἐμάχεστο ὁ Μωάμεθ μὲ τοὺς γενιτσάρους του. Τρία
σώματα στρατοῦ ἐφορμοῦν καὶ τὰ τρία ἀποκρύψονται ὑπὸ τῶν Ἐλλή-
νων. Εἶχεν ἥδη ἀνατείλει ὁ ἥλιος, δτε ὁ αὐτοκράτωρ ἀνακράζει πλήρης
χαρᾶς : « Συστρατιῶται καὶ ἀδελφοί, ἴδική μας εἶναι ἡ νίκη ». 'Αλλ' αἰ-
φινδίως ὁ Ἰωάννης Ἰουστινιάνης καταλείπει τὸν ἀγῶνα τραυματισθεὶς
ὑπὸ βέλους εἰς τὴν χεῖρα, ἀν καὶ οὐχὶ σοβαρῶς, διὰ τοῦτο δὲ καὶ ἐκ
διαδόσεων δυσμενῶν ἐπῆλθε σύγχυσις μεταξὺ τῶν ἀμυνομένων καὶ ἡ

CONSTANTIN PALEOLOGUE, DE
nier Empereur de Constantinople. Chapitre 29.

66. Κωνσταντίνος Παλαιολόγος.

ζμυνα πρὸς στιγμὴν ἔχαλαράθη. Οἱ Τοῦρκοι παρεβίασαν τότε μικρὰν πύλην, τὴν Κερκόπιορταν καὶ ξήθον δημιούργησαν τοῦ αὐτοκράτορος. «Ολοὶ οἱ ἀξιωματικοὶ πίπτουν ἀγωνιζόμενοι ὡς λέοντες.» «Ἡ πόλις κυριεύεται καὶ ἐγὼ ζῶ ἔτι;» ἀνακράζει ὁ αὐτοκράτωρ. Ἀλλὰ τὴν ἴδιαν στιγμὴν τὸν ακτυοῦν καὶ, πίπτων μεταξὺ τῶν πτωμάτων, ἀνεφώνησεν: «Οὐκ ἔστι τις τῶν χριστιανῶν τοῦ λαβεῖν τὴν κεφαλήν μου ἀπ' ἑμοῦ;».

Σφαγὴ, βιαιοπραγία καὶ λεηλασία ἡκολούθησαν τὴν ἄλωσιν ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας. Οἱ γενίτσαροι, εἰσελθόντες εἰς Ἱεροῦν Σοφίαν, ἐσφαξαν δόλον τὸ πλῆθος τὸ δόπιον εἰχε προσφύγει ἐκεῖ. Περὶ τὴν 8ην πρωΐην τῆς ἐπομένης ὁ Μωάμεθ εἰσῆλθεν εἰς τὴν πόλιν καὶ ἀπὸ τὴν Ἱεροῦν Σοφίαν ἀνέπεμψεν εὐχαριστίας εἰς τὸν Ἀλλάχ. Ὁ λαὸς ἐθρήνησε τὴν ἄλωσιν καὶ τῆς Πρωτευούσης καὶ τῆς δευτέρας πόλεως τοῦ Βυζαντίου κράτους, τῆς Θεσσαλονίκης: «Πῆραν τὴν Πόλιν, πῆράν την, πῆραν τὴν Σαλονίκην» καὶ ἐγαλούχησε τὰ τέκνα του κατὰ τὴν φοβερὰν δουλείαν μὲν θρύλους, τῶν δόπιων δὲ ἀντίλαλος φθάνει μέχρις ἡμῶν.

Ἄπὸ τοὺς κατοίκους ἄλλοι ἔφυγον εἰς τὴν Δύσιν καὶ ἄλλοι ἐθανατώθησαν ἢ ἔξηναγκάσθησαν νὰ ἔξομόσουν.

Τοιουτοτρόπως ἔπεσεν εἰς χεῖρας τῶν Τούρκων ἡ βασιλὶς τῶν πόλεων, ὑποστᾶσα δύο ἀλώσεις καὶ εἰκοσι πολιορκίας.

Ο Μωάμεθ τὴν ἐπαύριον τῆς Ἀλώσεως, προσέλαβεν εἰς τὴν ὑπηρεσίαν του Ἑλληνας καὶ ἔλαβε τὸν τίτλον «Ἀμηρᾶς Τούρκορωμάιων».

Τὸ 1460 κατελύθη τὸ δεσποτάτον τῆς Πελοποννήσου καὶ τὸ 1461 ἡ αὐτοκρατορία τῆς Τραπεζοῦντος.

Τοιοῦτον ὑπῆρξε τὸ τέλος τῆς Βυζαντίους Αὐτοκρατορίας, ἡ δόπια ἐπὶ χίλια καὶ

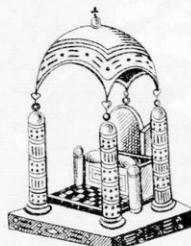

67. Ὁ Δικέφαλος ἀετός

Συμβολίζει ἡ μία κεφαλὴ τὴν Ἀσίαν καὶ ἡ ἄλλη τὴν Εὐρώπην. «Ἐγινε τὸ σύμβολον τῶν ἔθνων πόθων καὶ ἐλπίδων.

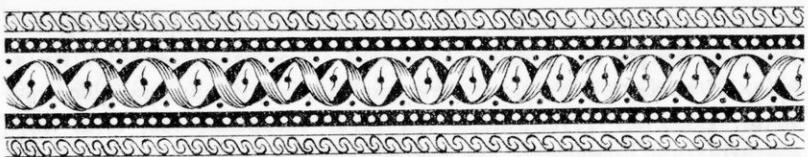
πλέον ἔτη ἐδημιούργησε μέγαν πολιτισμὸν καὶ ἡμύνθη κατὰ μαρίων
βαρβάρων πρὸς διαφύλαξιν τοῦ Χριστιανισμοῦ.

Παρ' ὁσαδήποτε τρωτά, εἰς τὴν Βυζαντινὴν Αὐτοκρατορίαν διετηρήθησαν αἱ παραδόσεις τοῦ ἀρχαίου Ἑλληνισμοῦ καὶ ἐκεῖ ἤκμασεν ὁ ὑψηλότερος καὶ λαμπρότερος πολιτισμὸς ὅλου τοῦ μεσαιωνικοῦ κόσμου. Τὸ Βυζαντινὸν ὑπῆρξεν ὁ μέγας διδάσκαλος Ἀράβων, Σλάβων καὶ λοιπῶν, αὐτὸ δὲ ἐχάρισεν ἐμμέσως διὰ τῶν Ἀράβων καὶ ἀμέσως διὰ τῶν λογίων του εἰς τὴν Δύσιν τὴν ἀναγέννησιν. Ἡ ἐπιδρασίς τοῦ Βυζαντίου εἰς ὅλην τὴν Ὁρθόδοξον Ἀνατολὴν συνεχίζεται μέχρι σήμερον. Τὸ Βυζαντινὸν κατέχει εἰς τὴν καρδίαν μας καὶ τὴν ζωὴν μας, θρησκευτικὴν καὶ ἐθνικὴν, ἰδιαιτέραν θέσιν. Ἀπὸ τὴν βυζαντινὴν ἐποχὴν ἀρχίζει ἡ ιστορία τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος, ἡ θρησκευτικὴ τῆς πίστις καὶ οἱ ἐθνικοὶ της ἀγῶνες, ἐνῷ ἡ δόξα καὶ ὁ πολιτισμός της ἀρχίζουν ἀπὸ τὴν ἀρχαιοτάτην ἐλληνικὴν.

IV. Χάρτης τῶν Ἑλληνικῶν χωρῶν κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Τουρκικῆς κυριαρχίας·

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ τέταρτον

ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ

14. Τὰ Γράμματα

ΑΡΑ τὰς δυσμενεῖς πολιτικὰς συνθήκας τὰ Γράμματα καὶ αἱ Τέχναι ἀκμάζουν εἰς τὸ Βυζάντιον κατὰ τὴν τρίτην ταύτην περίοδον τῆς βυζαντινῆς ίστορίας. Φιλοσοφία, φιλολογία, ἐπιστήμαι, ίστορια, ποίησις, εὐρίσκονται εἰς οὐκανόν σημεῖον ἀναπτύξεως. Ἀκόμη καὶ δύο αὐτοκράτορες, ὁ Ἰωάννης Καντακουζηνὸς καὶ ὁ Μανουὴλ Β', ἀνεδείχθησαν ἔξαρτοι συγγραφεῖς. Γενικὸν χαρακτηριστικὸν τῆς περιόδου ταύτης εἶναι ἡ ἀγάπη παντὸς ἑλληνικοῦ καὶ ἡ τάσις τῶν συγγραφέων νὰ ἐπιστρέψουν εἰς τὴν ἀρχαίζουσαν γλῶσσαν.

Καὶ οἱ θεολόγοι τῆς ἐποχῆς ταύτης δὲν εἶναι ξένοι πρὸς τὴν ἀρχαίναν ἑλληνικὴν φιλοσοφίαν, τῆς ὁποίας τὰ διδάγματα, ίδιως τοῦ Πλάτωνος, θέτουν εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῶν χριστιανικῶν ἀληθειῶν.

Κατ' ἀντίδρασιν δύμας πρὸς τὴν σχολαστικὴν φιλοσοφίαν τῆς Δύσεως (ἀριστοτελικήν), ἡ ὁποία ἔχει καὶ εἰς τὸ Βυζάντιον τοὺς θιασώτας τῆς, ἐγεννήθη εἰς τὴν Ἀνατολὴν καὶ ίδιᾳ εἰς τὸ "Ἄγιον" Ὁρος ἡ κίνησις τῶν Ἡσυχαστῶν. Αὐτοὶ ἀπεκλήθησαν οὗτω, διότι ἐξήτουν νὰ πλησιάσουν τὸν Θεὸν διὰ τῆς λογικῆς καὶ τῆς φιλοσοφίας, ἀλλὰ διὰ τῆς θερμῆς των καρδίας, διὰ τῆς ἡσυχίας καὶ τῆς προσευχῆς. Ἡσαν ἐπομένως μυστικισταί, δπως καὶ πολλοὶ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην εἰς τὴν Δύσιν. Ὁ ἐκ Καλαβρίας τῆς νοτίου Ἰταλίας μανοχός Βαρλαάμ, ἀριστοτελικὸς καὶ λατινόφυλος, ἐπολέμησε τοὺς ἡσυχαστάς καὶ τοὺς κατειρωνεύθη, ἐνῷ τὴν ὑπεράσπισίν των ἀνέλαβεν ὁ μέγας θεολόγος καὶ μὲ βαθεῖαν φιλοσοφικὴν κατάρτισιν Γρηγόριος Παλαιμαδίς, ἀρχιεπίσκοπος Θεσσαλονίκης. Συνελθούσα Σύνοδος ἐν τῇ Ἀγίᾳ Σοφίᾳ

(1341) ἐδικαίωσε τὸν Γρηγόριον Παλαμᾶν καὶ τοὺς ἡσυχαστάς, ὁ δὲ Βαρλαὰμ ἔφυγεν εἰς Ἰταλίαν, γενόμενος ἐπίσκοπος Ἱέραρχος ἐν Καλαβρίᾳ. Ἡ οὐσία τοῦ ζητήματος ἔγκειται εἰς τὸ διὰ ὃ μυστικισμός, πρόνομιον ἐκλεκτῶν ψυχῶν, παρὰ τὰς τυχὸν ὑπερβολάς του, εἶναι πηγὴ εὐσεβείας καὶ θεογνωσίας διὰ τὴν Ὁρθόδοξον Ἐκκλησίαν, ἐνῷ δὲ Δυτικὴ Ἐκκλησία παραγνωρίζει τὴν ἀξίαν του καὶ ἐτήρησεν ἐχθρικὴν στάσιν κατὰ τῶν μυστικιστῶν, ὑπερτιμώσα τὸν αἱρέτον καὶ τὴν πειθαρχίαν ὅλων εἰς αὐτόν. Ὁ Γρηγόριος Παλαμᾶς τιμάται ὡς ἄγιος ἀπὸ τὴν Ἐκκλησίαν μας († 1360). Διαπρεπεῖς θεολόγοι τῆς ἐποχῆς αὐτῆς εἶναι ἐπίσης ὁ Νικόλαος Καβάσιλας, ὁ Ἐφέσου Μάρκος Εὐγενίκος, ὁ πρῶτος μετὰ τὴν ἀλωσιν πατριάρχης Γεώργιος Σχολάριος καὶ ἄλλοι.

Ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τῶν Παλαιολόγων ἡ ἐργασία τῶν φιλολόγων ἀλλάζει. Ἡδη οὕτοι δὲν ἀρκοῦνται νὰ σχολιάζουν τοὺς ἀρχαίους συγγραφεῖς, ἀλλὰ διὰ κριτικῆς ἐργασίας προσπαθοῦν νὰ ἀποκαταστήσουν τὰ ἀρχαῖα κείμενα, τὰ δύοτα είχον παραμορφωθῆ ἐις μερικὰ σημεῖα, λόγῳ τῶν συγκῶν ἀντιγραφῶν. Τοιουτοτρόπως ἤρχισε πραγματικὴ ἀναγέννησις της τελείωσης τῆς ἀρχαίότητος, ἡ ὁποία ἀνεκόπτη μὲ τὰς τουρκικὰς κατακτήσεις.

Ἐξοχώτερος ἀπὸ τοὺς ἑλληνιστὰς τοῦ Βυζαντίου εἶναι ὁ Γεώργιος Γεμιστὸς (1355 - 1452). Οὗτος, πλατωνικὸς κατ' ἔξοχὴν φιλόσοφος, μετωνόμασεν ἔαυτὸν Πλάθωνα. Ἐπειδὴ δὲ προσεπάθει νὰ ἀντικαταστήσῃ μὲ τὴν πλατωνικὴν διδασκαλίαν ὥρισμένα χριστιανικὰ δόγματα κατηγορήθη διὰ ἥθελεν, ὅπως ἄλλοτε ὁ Ἰουλιανός, νὰ ἐπαναφέρῃ τὴν ἀρχαίαν θρησκείαν. Ὁ Πλάθων ἔζησεν ἐπὶ 20 ἔτη εἰς τὸν Μυστρᾶν, ὅπου ἰδρυσε Πλατωνικὴν Ἀκαδημίαν, διδάσκων φιλοσοφίαν. Μεταβὰς εἰς Ἰταλίαν μετὰ τὴν ἀλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, διέμεινε καὶ ἐδίδαξεν εἰς Φλωρεντίαν.

Τὴν Ἐλληνικὴν φιλολογίαν καὶ φιλοσοφίαν ἐδίδαξαν πρὸ τῆς Ἀλώσεως ὁ Μανούηλος Χρυσολωρᾶς εἰς Φλωρεντίαν, ὁ Ἰωάννης Χρυσολωρᾶς καὶ ὁ Γεώργιος Τραπεζούντιος εἰς Ἐνετίαν.

Διὰ τὴν διάδοσιν τῶν ἑλληνικῶν σπουδῶν εἰς τὴν Δύσιν εἰργάσθη καὶ ὁ σοφὸς Βησσαρίων (1395 - 1472), μαθητὴς τοῦ Πλάθωνος καὶ ἀρχιεπίσκοπος Νικαίας. Τιμῆρεν ἀπὸ τοὺς θερμοτέρους ἐνωτικοὺς καὶ, ἐπειδὴ οἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει δὲν παρεδέχθησαν τὰ διὰ τῆς

βίας εἰς τὴν σύνοδον τῆς Φλωρεντίας (1439) θεσπιείθενται, μετέβη εἰς Ἰταλίαν καὶ ἔγινε καρδινάλιος καὶ δἰς παρ' ὀλίγον πάπας.

‘Η. ἴστορία συνεχίζεται μὲ τὸν Νικηφόρον Γρηγορῖν καὶ τὸν Λαζαροκόν Χαλκοκόν δύλην. Ὁ δεύτερος εἶναι ὁ καλύτερος ἀπὸ τοὺς ἴστορικους τῆς ἐποχῆς ταύτης. Ἐξετάζει εἰς τὸ ἔργον του τὴν αὔξησιν τοῦ Τουρκικοῦ κράτους καὶ ἀντιμετωπίζει τὰ ἴστορικὰ γεγενότα κατὰ τρόπον ἐπιστημονικόν.

‘Ο Δούκας ἔγραψε, πρῶτος αὐτὸς εἰς ἀπλουστέραν γλῶσσαν, τὴν ἴστορίαν τῶν ἑτῶν 1361 - 1461 καὶ τὸ ἔργον του ἀποτελεῖ σπουδαίαν ἴστορικήν πηγὴν τῶν κατὰ τὴν “Ἀλωσιν γεγονότων.

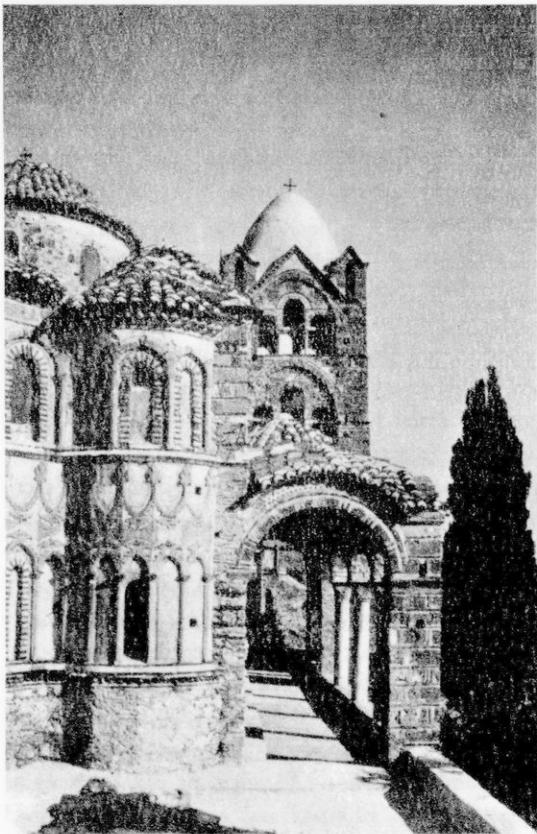
‘Ο τελευταῖος ἴστοριογράφος τοῦ Βυζαντίου εἶναι ὁ Γεώργιος Φραντζῆς (ἡ Σφραντζῆς), γεννηθεὶς τὸ 1401. Εἰς τὸ ἔργον του πραγματεύεται τὴν ἴστορίαν τῶν ἑτῶν 1358 - 1476.

Εἰς τὴν λογοτεχνίαν τῆς περιόδου ταύτης παρουσιάζεται σινέχεια τῶν τάσεων τῆς προηγουμένης ἐποχῆς, ἀλλὰ καὶ ἐπίδρασίς τις τῆς Δύσεως, ήτις κατέστη μεγαλύτερα εἰς τὰς περιοχάς, ὅπου διέμενον οἱ Φράγκοι. Ἀπὸ τὴν Φραγκοκρατίαν ἔχουμεν ἀξιόλογα κείμενα, ἀπὸ τὰ δόποια ἐκτενέστερον εἶναι τὸ Χρονικὸν τοῦ Μορέως. Εἰς αὐτὸν ἔξιστοροῦνται εἰς ἀπλὴν γλῶσσαν τὰ πολεμικὰ κατορθώματα τῶν Φράγκων διὰ τὴν κατάκτησιν τοῦ Μορέως μετὰ τὴν τετάρτην σταυροφορίαν. Ἐχει παραδοθῆ εἰς τέσσαρας παραλλαγάς, ἐλληνικήν, γαλλικήν, ἀρχαγωνικήν καὶ Ἰταλικήν.

Ἐπίσης οἱ ἄνθρωποι συνήθιζον νὰ διαβάζουν εὐχαρίστους φανταστικὰς διηγήσεις ἱπποτικῶν κατορθωμάτων. Τοιαῦτα δὲ γαλλικὰ καὶ Ἰταλικὰ ποιήματα ἐμικήθησαν καὶ οἱ “Ἐλληνες καὶ εἰς τὴν δημοτικὴν γλῶσσαν ἔγραψαν ἔμμετρα μυθιστορήματα, μὲ νποθέσεις, αἱ δόποιαι ἐλαμβάνοντο ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα ἢ ἀπὸ τὸν μεσαιωνικὸν βίον.

Χαρακτηριστικὸν ὅμως γνώρισμα τῆς πνευματικῆς κινήσεως τῆς περιόδου ταύτης εἶναι ὅτι ἡ ἀκτινοβολία τῆς καθίσταται αἰσθητὴ ἀμέσως εἰς τὴν Δύσιν.

‘Αλλεπάλληλα ταξίδια ἔκαμαν τρεῖς αὐτοκράτορες εἰς τὴν Εὐρώπην. Ἡ Ἐλληνικὴ σοφία μεταφέρεται εἰς τὴν Ἰταλίαν, ὅπου πολλοὶ σοφοὶ ἐδίδαξαν ἀρχαίαν Ἐλληνικὴν φιλοσοφίαν. Ἐκ τῆς κινήσεως ταύτης ἐδημιουργήθη εἰς τὴν Δύσιν ἡ ‘Αναγέννησις, τῆς ὁποίας οἱ πλέον ἐπιφανεῖς πρόδρομοι εἶναι ὁ Γεώργιος Γεμιστὸς καὶ ὁ Βησσαρίων.

68. Ὁ ναὸς τῆς μονῆς τῆς Παντανάσσης ἐν Μυστρᾷ.
(Ιδος αἰών)

τὰ Μετέωρα ἡ Τραπεζοῦς, ἡ Νίκαια καὶ ἡ Θεσσαλονίκη.

Τὸ "Αγιον" Όρος, ἀναδειγθὲν ἀπὸ τῶν βυζαντινῶν χρόνων ὡς προπύργιον τῆς Θρηιδοξίας, ἐνωρὶς εἶχε γεμίσει ἀπὸ μοναστήρια καὶ ἀνεπτύχθη ἐκεῖ τέχνη, ἡ δύοις ἐπὶ αἰῶνας διετήρησε τὸν βυζαντινὸν χαρακτῆρα. Υπὲρ τὰ πριάκοντα μοναστήρια εἶχε τὸ "Αγιον" Όρος, τὰ πλεῖστα τῶν ὄποιων σφέζονται. Αἱ ἐκκλησίαι του εἶναι πολύτιμοι, αἱ τοιχογραφίαι λαμπραί, τὰ χειρόγραφα πολύτιμα, οἱ ἄλλοι ησαυροὶ τῆς τέχνης ἀμέτρητοι, ὅλα καλῶς φυλασσόμενα. Εἰς τὸ "Α-

Ἐπὶ τῶν Παλαιολόγων, οἱ ζωγράφοι προσθέτουν νέα στοιχεῖα εἰς τὰ ἔργα των, τοπικά, βράχους, ἀρχιτεκτονικὸν βάθος καὶ δευτερεύονταί πρόσωπα, τὰ δύοις εἶναι ζωηρὰ καὶ δράματα αὐστηρῶς τυπικά. Οἱ σταυροειδεῖς ναοὶ ἔχουν μεγαλυτέραν κομψότητα μὲ τοὺς τρούλλους, ἐξωτερικὰς διακοσμήσεις καὶ στοάς.

Η περίοδος κατὴ τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας ἔχει ἀξίαν, διότι μὲ τὴν ὑπαρξίαν ἐπαρχιακῶν κρατιδίων, ἀναπτύσσονται ἐγχώριαι τέχναι μὲ ἴδιου χαρακτῆρα.

Κέντρα τῆς τέχνης εἶναι τὸ "Αγιον" Όρος, ὁ Μυστρᾶς, ἡ "Αρτα,

γιον "Ορος δυνάμεθα νὰ παρακολουθήσωμεν, ὡς εἰς μουσεῖον, τὴν ἔξέλιξιν τῆς βυζαντινῆς τέχνης, ίδιᾳ ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τῶν Μακεδόνων αὐτοκρατόρων, καὶ νὰ ζήσωμεν ἐν πολλοῖς τὸ Βυζάντιον. Ἡ ἀγιορείτική ἀρχιτεκτονική ἐπέδρασεν εἰς τὴν διαμόρφωσιν τῆς ἀρχιτεκτονικῆς τῶν ναῶν καὶ τῶν μονῶν ὁλοκλήρου τῆς Βαλκανικῆς χερσονήσου.

Εἰς τὸ "Αγιον" Ορος ἀνέπτυχθη ἐπίσης καὶ ἡ ζωγραφική, συνεχισθεῖσα μετὰ τῆς ὅλης βυζαντινῆς παραδόσεως καὶ ἐπὶ Τουρκοκρατίας, ὅτε ἥκμασαν (16ος αἰών) ὁ συντηρητικὸς καὶ αὐστηρὸς ζωγράφος Ἀντώνιος (Καθολικὸν Μονῆς Ξενοφῶντος), ὁ μέγας Θεοσπλόκονικεύς Μανουὴλ Πανσέληνος (τοιχογραφίαι τοῦ Πρωτάρου τῶν Καρυών), ὁ Θεοφάνης ὁ Κρής (Λαύρας, Σταυρονικήτα) καὶ ἄλλοι μαθηταὶ των. Ήπαρὰ τὰς ξενικὰς ἐπιδράσεις ἡ ζωγραφικὴ τοῦ Ἀγίου Ορούς παραμένει εἰς τὸ σύνολον βυζαντινή, ὑστάτη λάμψις τῆς βυζαντινῆς τέχνης τοῦ 14ου αἰώνος.

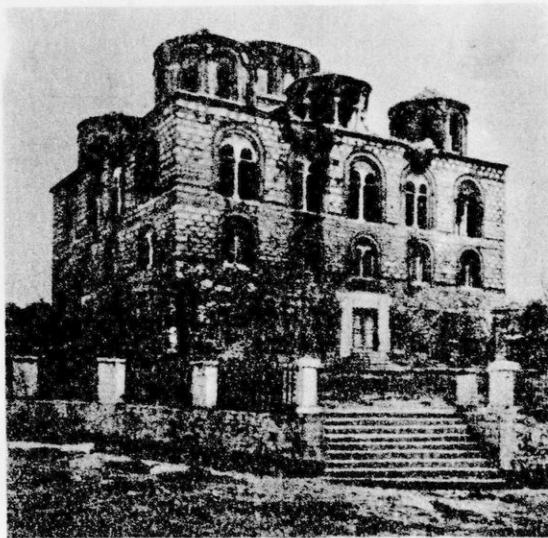
Τὸν Μυστρᾶν ἔκτισεν ὁ Βιλλεαρδουΐνος εἰς ἀπόστασιν 5 χιλιομέτρων ἀπὸ τὴν Σπάρτην, ἐπὶ χαμηλοῦ ὑψώματος τοῦ Ταΰγετου. "Οταν

69. Ἡ θεία λειτουργία τῶν Ἀγγέλων.
(Τοιχογραφία Περιβλέπτου Μυστρᾶ)

70. Άνατολική άποψη του Καθολικού (κεντρικού ναού) τῆς εἰς τὸ "Άγιον" Όρος μονῆς τῆς Μεγίστης Λαζαράς.

71. Ο εἰς "Αρταν ναὸς τῆς Παναγίας τῆς Παρηγορητίσσης (13ος αἰών)

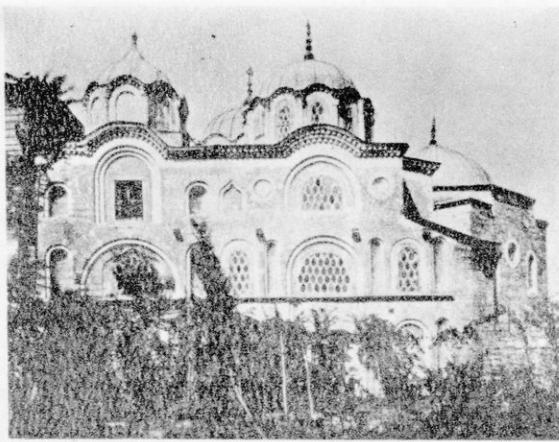
όμως ὁ Μυστρᾶς ἔγινε πρωτεύουσα τοῦ δεσποτάτου τῆς Πελοποννήσου ἐλαχέ μεγάλην λάμψιν. Ἐκεῖ ἐδίδαξαν καὶ εἰργάσθησαν πολλοὶ λόγιοι, ἐν οἷς καὶ ὁ Πλήθων.

Τοῦ Μυστρᾶ σφράζονται ἀφθονα ἑρείπια, ἀπὸ τὰ ὅποια δυνάμεθα νὰ λάβωμεν ἰδέαν τῆς λαμπρότητός του. Τὰ παλάτια, μέγα συγκρότημα κτιρίων, συνδυάζουν ἐπίδειξιν πλούτου καὶ ισχύος. Οὐαὶ τῆς Παντανάσσης εἶναι δεῖγμα λαμπρὸν τῆς ἀρχιτεκτονικῆς τοῦ Μυστρᾶ. Υπάρχουν πολλαὶ ἄλλαι ἐκκλησίαι, ὡς ἡ Μητρόπολις, ἡ Περίβλεπτος, ἡ Ὀδηγήτρια, ἡ Ἀγία Σοφία κ.ἄ.

Αἱ ἐκκλησίαι τοῦ Μυστρᾶ κατέχουν ἔξεχουσαν θέσιν διὰ τὸν πλούτον καὶ τὴν χάριν τῆς ἀρχιτεκτονικῆς. Η Παντάνασσα ὑπερβάλλει τὰς ἄλλας εἰς χαρίεσσαν ἐλαφρότητα μορφῶν καὶ μὲ τὸ ὑψηλὸν κωδωνοστάσιον.

Πλούσιος εἶναι καὶ ὁ γλυπτὸς ἐπὶ μαρμάρου διάκοσμος εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῶν ἐκκλησιῶν.

Αἱ ζωγραφίαι τῶν ἐκκλησιῶν τούτων ὑπενθύμιζον τὴν διακοσμητικὴν τέχνην τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων, αἱ δὲ σωζόμεναι λαμπραὶ τοιχογραφίαι εἶναι ἀριστα δεῖγματα τῆς ἀναγεννήσεως τῶν Παλαιολόγων. Περίφημας ἦτο καὶ ὁ ναὸς τῆς Παναγίας τῆς Χρυσοκεφάλου, δστις ἕδρυθη μὲν ἐπὶ τοῦ Μ. Κωνσταντίνου, ἀλλ᾽ ἀνεκαίνισθη ἐπὶ Κομνηῶν, ἐπωνομάσθη δὲ οὕτω ἐκ τοῦ πλουσίου διακόσμου τῆς κεφαλῆς τῆς εἰκόνος. Μετετράπη εἰς τέμενος ὑπὸ τῶν Τούρκων κατακτητῶν, ὡς καὶ πολλαὶ ἄλλαι χριστιανικαὶ ἐκκλησίαι, ἀπανταχοῦ τῶν ἐλληνικῶν χωρῶν κείμεναι, αἱ ὅποιαι ἔσχον τὴν ἴδιαν τύχην, ὡς λ.χ. ὁ ἐν Κωνσταντινουπόλει ναὸς τῆς Παμμακαρίστου, μετονομασθεὶς Φετχιέ-Τζαμί. Τῶν

72. "Αποψίς τῆς βορείας πλευρᾶς τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει ναοῦ τῆς Παμμακαρίστου (ἡδη Φετχιέ - Τζαμί)."

73. 'Ο ἐν Θεσσαλονίκῃ ναὸς τῶν Ἀγίων Ἀποστόλων (14ος αἰών)

χριστιανικῶν τούτων ναῶν πλεῖσται τοιχογραφίαι ἔξηλείφθησαν ὑπὸ τῶν Τούρκων δι' ἐπιχρίσεων καὶ ἐπισκευῶν.

Τὸ δραιότερον ἀρχιτεκτονικὸν μνημεῖον τῆς αὐτοκρατορίας τῶν Κομνηνῶν ἡτοί ὁ ναὸς τῆς Ἀγίας Σοφίας ἐν Τραπεζοῦντι, κτισθεὶς κατὰ τὸ σχέδιον τῆς Ἀγίας Σοφίας τῆς Κωνσταντινουπόλεως. 'Ο ναὸς οὗτος περιεῖχεν ὡραίας εἰκόνας, αἱ ὅποιαι ἐδείκνυν τὴν ἀνάπτυξιν τῆς ζωγραφικῆς εἰς τὴν Τραπεζοῦντα, ἡ ὅποια ἐκοσμήθη, ίδιως ἐπὶ τοῦ 'Αλεξίου τοῦ Γ' (1340 - 1390), μὲ πλῆθος ἐκκλησιῶν καὶ μοναστηρίων. Εἰς τὴν ἀρχιτεκτονικὴν αὐτῶν παρατηρεῖται μεταβολὴ τοῦ σχεδίου. 'Ενῷ εἰς τὴν Βυζαντινὴν ἐκκλησίαν ὁ θόλος μὲ τὸν ἄλλον ναὸν εἴναι ἐν ὅλον ἀδιαίρετον, εἰς τὰς ἐκκλησίας τῆς Τραπεζοῦντος μία προέκτασις τοῦ ἐσωνάρθηκος καθιστᾶ τὸν θόλον ἀπλοῦν κόσμημα τοῦ ὅλου οἰκοδομήματος.

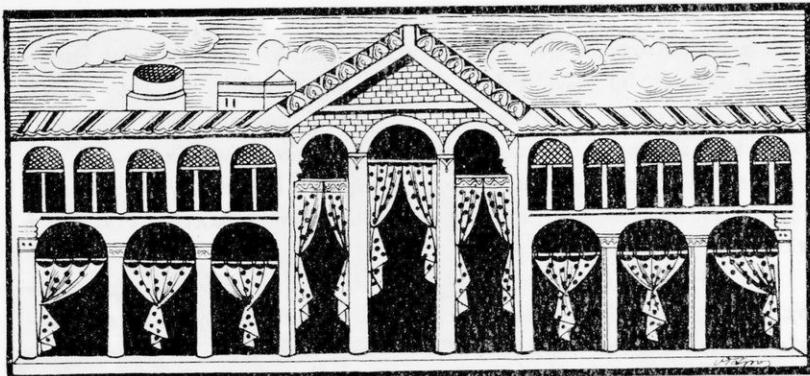
Εἰς τὴν Θεσσαλονίκην ἐκτίσθησαν διάφοροι ναοί, ὁ τοῦ Ἀγίου Παντελεήμονος, τὸν 12ον αἰῶνα, μὲ πολλὰς σειρὰς ἀλλεπαλλήλων στεγῶν, ὁ τῆς Ἀγίας Αἰκατερίνης, τὸν 13ον αἰῶνα, μὲ ἔνα κεντρικὸν τρούλ-

λον, καὶ ἄλλους τέσσαρας μικροτέρους, ὁ τοῦ Προφήτου Ἡλία, τὸν 13ον αἰῶνα, ὁ ὥποιος ἀντὶ θύλων ἔχει Β. καὶ Ν. τοῦ τρούλου ἡμικυκλικάς κόγγχας. Οἱ τῶν Ἀγίων Ἀποστόλων, κτισθεὶς τὸν 14ον αἰῶνα, εἶναι πραγματικὸν κομψοτέχνημα, διότι οἱ 5 τρούλοι εἶναι ραδινώτατοι καὶ αἱ ἑξωτερικαὶ διακοσμήσεις τῶν τούχων πολυποίκιλοι.

Καθ' ὅλου εἰπεῖν, κατὰ τὴν ἐποχὴν τῶν Παλαιολόγων αἱ Καλαὶ Τέχναι φθάνουν εἰς ἀκμὴν καὶ ἡ περίοδος αὕτη χαρακτηρίζεται ὡς ἡ τελευταῖα βυζαντινὴ ἀναγέννησις.

Οἱ τέχνη τοῦ Βυζαντίου ἐπέδρασεν εἰς τὴν ἐξέλιξιν καὶ τῆς σερβικῆς τέχνης. Εἰς τὴν Σερβίαν ἐκτίσθησαν πολλαὶ ἐκκλησίαι, διακοσμηθεῖσαι ἀπὸ "Ελληνας καλλιτέχνας. Οἱ Ελληνικὴ τέχνη ἐπέδρασεν ἐπίσης εἰς τὴν τέχνην ὅλων τῶν Σλαβικῶν λαῶν καὶ εἰς τὴν Εύρωπην (Ιταλίαν Γαλλίαν, Ισπανίαν καὶ Γερμανίαν).

ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΚΟΣ ΠΙΝΑΞ ΤΩΝ ΣΠΟΥΔΑΙΟΤΕΡΩΝ ΓΕΓΟΝΟΤΩΝ

- 313 Διάταγμα τῶν Μεδιολάνων διὰ τοῦ ὁποίου ἀνεγνωρίσθη ἡ Χριστιανικὴ θρησκεία.
- 330 Κτίσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως.
- 367 Ἐγκατάστασις τῶν Βησιγότθων νοτίως τοῦ Δουνάβεως.
- 395 Ὁριστικὴ διαιρεσίς τοῦ Ρωμαϊκοῦ κράτους εἰς Ἀνατολικὸν καὶ Δυτικόν.
- 476 Κατάλυσις τοῦ Δυτικοῦ Ρωμαϊκοῦ κράτους.
- 487 Κατάληψις τῆς Ἰταλίας ὑπὸ τῶν Ὁστρογότθων.
- 532 Στάσις τοῦ Νίκα.
- 533 Ἐκδοσις κώδικος Ἀστικοῦ Ρωμ. δικαίου.
- 533 } 'Ανακατάληψις τῆς Ἀφρικῆς ὑπὸ τοῦ Βελισσαρίου.
- 534 } 'Εγκαίνια τῆς Ἀγίας Σοφίας.
- 537 'Εγκαίνια τῆς Ἀγίας Σοφίας.
- 540 Κατάληψις τῆς Συρίας ὑπὸ τοῦ Χοσρόη.
- 559 Ἐμφάνισις τῶν Ούννων πρὸ τῆς Κωνσταντινουπόλεως.
- 562 Εἰρήνη μὲ τοὺς Πέρσας.
- 608 Ἐμφάνισις τῶν Περσῶν πρὸ τῆς Χαλκηδόνος.
- 615 Κατάληψις τῆς Ἱερουσαλήμ ὑπὸ τῶν Περσῶν.
- 617 Κατάληψις τῆς Αἴγυπτου ὑπὸ τῶν Περσῶν.
- 626 Πολιορκία τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Περσῶν καὶ τῶν Ἀβάρων.
- 633 Κατάληψις τῆς Συρίας ὑπὸ τῶν Ἀράβων.
- 638 Παράδοσις τῶν Ἱεροσολύμων εἰς τοὺς Ἀράβας.

- 640} Κατάκτησις τῆς Αἰγύπτου ὑπὸ τῶν Ἀράβων.
 642}
 673} Πολιορκία τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Ἀράβων.
 678}
 717} Πολιορκία τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Ἀράβων.
 718}
 730 Διάταγμα κατὰ τῶν εἰκόνων.
 732 Νίκη τοῦ Καρόλου Μαρτέλου εἰς Πουατιέ.
 754 Ἀπώλεια τῆς Βυζαντινῆς Ἰταλίας.
 762 Ἡττα τῶν Βουλγάρων ἐν Ἀγχιάλῳ.
 787 Ἀναστήλωσις τῶν εἰκόνων.
 800 Ὁ Κάρολος ὁ Μέγας γίνεται αὐτοκράτωρ.
 813 Ἐμφάνισις τοῦ Κρούμου πρὸ τῆς Κωνσταντινουπόλεως.
 817 Ἡττα τῶν Βουλγάρων ἐν Μεσημβρίᾳ.
 826 Κατάκτησις τῆς Κρήτης ὑπὸ τῶν Ἀράβων.
 832 Διάταγμα τοῦ Θεοφίλου κατὰ τῶν εἰκόνων.
 843 Ἀποκατάστασις τῆς Ὁρθοδοξίας.
 858 Ὁ Φώτιος ἐκλέγεται Οἰκουμενικός Πατριάρχης.
 864 Ἐκχριτικισμὸς τῶν Βουλγάρων ὑπὸ τοῦ Μεθοδίου καὶ τοῦ Κυριλλου.
 867 Διαρρηξὶς σχέσεων τῶν Ἐκκλησῶν Δυτικῆς καὶ Ἀνατολικῆς.
 904 Κατάληψις τῆς Θεσσαλονίκης ὑπὸ τῶν Σαρακηνῶν.
 924 Ἐμφάνισις τοῦ Βουλγάρου Συμέδου πρὸ τῆς Κωνσταντινουπόλεως.
 989 Προσηλυτισμὸς τῶν Ρώσων εἰς τὸν Χριστιανισμόν.
 1018 Ὅποταγὴ τῆς Βουλγαρίας εἰς τοὺς Βυζαντινούς.
 1054 Σχίσμα τῶν Ἐκκλησῶν, Δυτικῆς καὶ Ἀνατολικῆς.
 1185 Ἀλωσις τῆς Θεσσαλονίκης ὑπὸ τῶν Νορμανδῶν.
 1204 Ἀλωσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Φράγκων.
 1261 Ανάκτησις τῆς Κωνσταντινουπόλεως.
 1348 Ἰδρυσις τοῦ δεσποτάτου τοῦ Μορέως.
 1389 Μάχη εἰς τὸ Κοσσυφοπέδιον.
 1402 Μάχη τῆς Ἀγιάρας.
 1430 Ἀλωσις τῆς Θεσσαλονίκης ὑπὸ τῶν Τούρκων.
 1453 Ἀλωσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Τούρκων.
 1460 Κατάλυσις τοῦ δεσποτάτου τοῦ Μυστρᾶ ὑπὸ τῶν Τούρκων.
 1461 Κατάλυσις τῆς αὐτοκρατορίας τῆς Τραπεζούντος ὑπὸ τῶν Τούρκων.

ΠΙΝΑΞ ΕΙΚΟΝΩΝ ΚΑΙ ΧΑΡΤΩΝ

1. Κωνσταντīνος ὁ Μέγας.
2. 'Η 'Αγία 'Ελένη ἀνευρίσκουσα τὸν Τίμιον Σταυρόν.
3. 'Ιουλιανὸς ὁ Παραβάτης.
4. Θεοδόσιος ὁ Μέγας μετὰ Γρηγορίου τοῦ Ναζιανζηνοῦ.
5. 'Ιουστινιανὸς Α' (527 - 565) μετὰ τῆς ὀκολουθίας του.
6. 'Η "Ενθρόνος Θεοτόκος.
7. 'Υδραγωγεῖον παρὰ τὴν Κωνσταντινούπολιν.
8. 'Ο αὐτοκράτωρ 'Ηράκλειος.
9. 'Απόσπασμα ἐκ τοῦ Κορανίου.
10. Τέμενος τῶν 'Αράβων ἐν Κορδούνῃ.
11. Αἴθουσα τῶν Πρεσβευτῶν τοῦ 'Αλκαζάρ.
12. 'Η Αὔλη τῶν Αλεόντων τῆς 'Αλάμπρας.
13. Βυζαντινὴ οἰκία τοῦ δου αἰλανος.
14. Τὸ ἀνάκτορον τῆς Ραβένης.
15. 'Ο ἐν Θεσσαλονίκῃ ναὸς τοῦ 'Αγίου Δημητρίου.
16. 'Ο ἐν Θεσσαλονίκῃ ναὸς τῆς 'Αχειροτοιήτου.
17. 'Ο ἐν Θεσσαλονίκῃ ναὸς τοῦ 'Αγίου Γεωργίου.
18. 'Εσωτερικὸν τοῦ ναοῦ τῆς 'Αγίας Ειρήνης Κωνσταντινουπόλεως.
19. 'Εσωτερικὸν τοῦ ναοῦ τῆς 'Αγίας Σοφίας τῆς Θεσσαλονίκης.
20. 'Εσωτερικὸν τοῦ ναοῦ τῆς 'Αγίας Σοφίας τῆς Κωνσταντινουπόλεως (I).
21. 'Εσωτερικὸν τοῦ ναοῦ τῆς 'Αγίας Σοφίας τῆς Κωνσταντινουπόλεως (II).
22. Γενικὴ σημερινὴ ἀποψίς τοῦ ἔξωτερικοῦ τοῦ ναοῦ τῆς 'Αγίας Σοφίας.
23. 'Ο καλὸς Ποιμέν.
24. 'Ο "Αγιος Δημήτριος καὶ οἱ Ιδρυταί.
25. Κιονόκρανον τῆς 'Αγίας Σοφίας τῆς Κωνσταντινουπόλεως.
26. Κιονόκρανον τοῦ 'Αγίου Βιταλίου τῆς Ραβένης.
27. Σαρκοφάγος τῆς Ραβένης (I).
28. Σαρκοφάγος τῆς Ραβένης (II).
29. Τμῆμα τῶν τειχῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως.
30. 'Η ὁχύρωσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως.
31. Βυζαντινὸν μεταξωτὸν ὄφασμα.
32. Τρίπτυχον μουσείου Λούβρου.
33. "Ενδυμάτη Βυζαντινῆς.
34. Εἰκὼν συμποσίου (I).
35. Εἰκὼν συμποσίου (II).
36. 'Ανάρρησις τοῦ αὐτοκράτορος ἐπὶ ἀσπίδος.
37. Κωνσταντīνος ὁ Ποιγανᾶτος.
38. Λέων Γ' ὁ "Ισαυρος.
39. Κωνσταντīνος ΣΤ'.
40. Θεοδώρα, σύζυγος τοῦ Θεοφίλου.

41. Βασίλειος Α' ὁ Μακεδών.
 42. Λέων ΣΤ' ὁ σοφός.
 43. Κωνσταντῖνος Ζ' ὁ Πορφυρογέννητος.
 44. 'Ο Ρωμανός Β' καὶ ἡ σύζυγός του Εὐδοκία, εὐλογούμενοι ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ.
 45. Βασίλειος Β' ὁ Βουλγαροκτόνος.
 46. Εἰρήνη Δούκαινα, σύζυγος Ἀλεξίου Α' Κομνηνοῦ.
 47. Μανουὴλ Κομνηνὸς καὶ ἡ σύζυγός του Μαρία.
 48. 'Ο ἐν Ἀθήναις ναὸς τῶν Ἅγιων Θεοδάρων.
 49. "Αποψίς τῆς νοτίκες πλευρᾶς τοῦ ἐν Ἀμφίσσῃ ναοῦ Σωτῆρος
 50. 'Ο Παντοκράτωρ εἰς τὸν τρούλλον τῆς μονῆς Δαρνίου.
 51. 'Ο ἐν Θεσσαλονίκῃ ναὸς τῆς Θεοτόκου τῶν Χαλκέων.
 52. 'Ο Εὐαγγελιστὸς τῆς Θεοτόκου καὶ δύο ἄγιοι.
 53. 'Η ἀπιστία τοῦ Θωμᾶ.
 54. 'Ο προφήτης Ἡσαΐας μεταξὺ Νυκτὸς καὶ Ὁρθοῦ.
 55. 'Οθων Β', αὐτοκράτωρ τῆς Γερμανίας καὶ ἡ σύζυγός του Θεοφάνη.
 56. 'Ο καθεδρικὸς ναὸς τῆς πόλεως Reims.
 57. 'Εσωτερικὸν τοῦ καθεδρικοῦ ναοῦ τῆς Ἀμιένης.
 58. 'Ο καθεδρικὸς ναὸς τῆς πόλεως Worms.
 59. 'Ο Ἰησοῦς ἐμπαιζόμενος ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων (Τζιάττο).
 60. 'Η Ἀποκαθήλωσις (Μποτιτσέλι).
 61. Δύο γοτθικά κινούχρανα.
 62. 'Ιωάννης ΣΤ' Καντακουζηνὸς ὡς αὐτοκράτωρ καὶ μοναχός.
 63. Μανουὴλ Παλαιολόγος.
 64. Τὸ μέγα τεῖχος τῆς Κωνσταντινουπόλεως.
 65. Τεμάχιον τῆς ὑποτιθεμένης ἀλύσεως τοῦ Κερατίου κόλπου.
 66. 'Ο Κωνσταντῖνος Παλαιολόγος.
 67. 'Ο δικέραλος ἀετός.
 68. 'Ο ναὸς τῆς μονῆς τῆς Παντανάσσης ἐν Μυστρᾷ.
 69. 'Η θείος λειτουργία τῶν Ἀγγέλων (Τοιχογραφία Ηεριβλέπτου Μυστρᾶ).
 70. 'Ανατολικὴ ἀποψίς τῆς εἰς τὸ Ἀγιον "Ορος μονῆς τῆς Μεγίστης Λαύρας.
 71. 'Ο εἰς Ἀρταν ναὸς τῆς Παναγίας τῆς Ηαρηγορητίσσης.
 72. "Αποψίς τῆς βορείας πλευρᾶς τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει ναοῦ τῆς Ηαμαρίας.
 73. 'Ο ἐν Θεσσαλονίκῃ ναὸς τῶν Ἅγιων Ἀποστόλων.

I Χάρτης τῆς Εὐρώπης μετὰ τὸ 476 μ.χ.	σελ.	25
II Χάρτης τοῦ Ἀραβικοῦ κράτους κατὰ τὸ 750 μ.Χ.	"	115
III Χάρτης τῶν θεμάτων κατὰ τὰ μέσα τοῦ 10ου αἰώνος	"	177
IV Χάρτης τῶν Ἑλληνικῶν κχωρῶν κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Τουρκικῆς κατακτήσεως	"	246

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Εἰσαγωγή	5
----------------	---

ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΠΡΩΤΗ (330 - 641)

Κεφάλαιον 1ον. Οι χρόνοι τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου

1. Ὁ Μέγας Κωνσταντίνος	9
2. Ἡ κτίσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως	13
3. Ὁ Κωνστάντιος καὶ ὁ Ἰουλιανός	14
4. Θεοδόσιος ὁ Μέγας	16
5. Οἱ διάδοχοι Θεοδόσιου τοῦ Μεγάλου. Τὸ Ἀνατολικὸν Ρωμαϊκὸν Κράτος	18

Κεφάλαιον 2ον. Ἡ μεγάλη μετανάστευσις τῶν λαῶν

6. Οὖννοι	21
7. Γερμανοί	23

Κεφάλαιον 3ον. Οι χρόνοι τοῦ Ἰουστινιανοῦ

8. Οἱ μέχρι τοῦ Ἰουστινιανοῦ αὐτοκράτορες	28
9. Ἰουστινιανὸς	30
10. Πολεμικὸν ἔργον τοῦ Ἰουστινιανοῦ	33
11. Εἰρηνικὸν ἔργον τοῦ Ἰουστινιανοῦ	35
12. Λογγοθάρδοι ἢ Λομβαρδοί	37
13. Σλάβοι	38
14. Ἀβαροί	40
15. Οἱ διάδοχοι τοῦ Ἰουστινιανοῦ	41

Κεφάλαιον 4ον. Οι χρόνοι τοῦ Ἡρακλείου

16. Ἡράκλειος	43
17. Ὁ Ἰσλαμισμὸς	46
18. Ἡ ξεοδος τῶν Ἀράβων ἐκ τῆς χώρας των	49
19. Ὁ ἀραβικὸς πολιτισμὸς	50

Κεφάλαιον 5ον. Θρησκευτικὴ πολιτικὴ τῶν αὐτοκρατόρων τοῦ Βυζαντίου τῆς Α' Περιόδου

20. Ἀρειανισμὸς	56
21. Μονοφυσιτισμὸς	57

Κεφάλαιον 6ον. Βυζαντινών βίος καὶ πολιτισμὸς

22. Ἡ παιδεία	60
23. Ἡ λογοτεχνία	62
24. Ἡ ιστορία	65
25. Ἡ θεολογία	67
26. Ἡ ἀρχιτεκτονικὴ	72
27. Ἡ Ἀγία Σοφία	76
28. Ζωγραφικὴ καὶ Γλυπτικὴ	80
29. Ἡ φιλανθρωπία	83
30. Ἡ νομοθεσία	85
31. Ἡ στρατιωτικὴ δργάνωσις	86
32. Λί πόλεις	89
33. Ἐμπόριον - Ναυτιλία - Βιομηχανία	91
34. Ἡ γεωργία	95
35. Κατοικία - Ἐνδυμασία - Τροφὴ	96
36. Λί ἔορται	98
Κεφάλαιον 7ον.	
37. Τὰ Δυτικὰ Κράτη	103

ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΔΕΥΤΕΡΑ (641 - 1204)

Κεφάλαιον 1ον. Οἱ διάδοχοι τοῦ Ἡρακλείου — Οἱ Βούλγαροι

1. Οἱ διάδοχοι τοῦ Ἡρακλείου	107
2. Οἱ Βούλγαροι	109

Κεφάλαιον 2ον. Ἡ δυναστεία τῶν Ἰσαύρων

3. Λέων ὁ Ι'	111
4. Κωνσταντῖνος ὁ Ε'	113
5. Κωνσταντῖνος ὁ ΣΤ'	116

Κεφάλαιον 3ον. Οἱ ἀπὸ τοῦ 802 - 867 Αὐτοκράτορες

6. Οἱ ἀπὸ τοῦ 802 - 813 αὐτοκράτορες τοῦ Βυζαντίου	119
7. Λέων Ε' ὁ Ἀρμένιος	121
8. Θεόφιλος καὶ οἱ διάδοχοί του	123

**Κεφάλαιον 4ον. Θρησκευτικὴ πολιτικὴ τῶν Αὐτοκρατόρων
τοῦ Βυζαντίου ἀπὸ τοῦ 641 - 867**

9. Ἡ μέχρι τῆς εἰκονομαχίας θρησκευτικὴ πολιτικὴ	126
10. Εἰκονομαχία	127
11. Β' Περίοδος τῆς εἰκονομαχίας	131
12. Ἡ διάδοσις τοῦ Χριστιανισμοῦ καὶ αἱ σχέσεις Ἐκκλησίας μὲ τὴν Δύσιν	133

Κεφάλαιον 5ον. Ἡ Μακεδονικὴ Δυναστεία

13. Βασίλειος Α' ὁ Μακεδών	137
14. Λέων ΣΤ' ὁ Σοφὸς	140
15. Κωνσταντῖνος Ζ' ὁ Πορφυρογέννητος	142
16. Ρωμανὸς Β'	144
17. Νικηφόρος Β' Φωκᾶς	146
18. Ἰωάννης Τσιμισκῆς	148
19. Βασίλειος ὁ Β'	150
20. Τελευταῖοι Μακεδόνες αὐτοκράτορες	155

Κεφάλαιον 6ον. Οἱ χρόνοι τῶν Κομνηγῶν

21. Ἰσαάκιος Α' Κομνηγὸς	158
22. Σελτσοῦκοι Τοῦρκοι	159
23. Ρωμανὸς Δ' Διογένης	160
24. Ἀλέξιος Α' Κομνηγὸς	162
25. Ἰωάννης Β' Κομνηγὸς	164
26. Μανουὴλ Α' Κομνηγὸς	166
27. Οἱ τελευταῖοι Κομνηγοὶ	169

Κεφάλαιον 7ον. Ἡ Δυναστεία τῶν Ἀγγέλων

28. Ἰσαάκιος Ἀγγελὸς	171
29. Ἀλέξιος Γ' Ἀγγελὸς	173

Κεφάλαιον 8ον. Βίος καὶ πολιτισμὸς τῆς Β' Περιόδου

30. Νομοθεσία καὶ Διοίκησις	175
31. Ἡ παιδεία	178
32. Τὰ γράμματα	179
33. Άλι ἐγχυκλοπαιδεῖαι	182
34. Ἡ τέχνη	183

Κεφάλαιον 9ον. Ἡ Δύσις

35. Τὸ Κράτος τοῦ Καρόλου	191
36. Ἐπιδρομαὶ κατὰ τῆς Εὐρώπης	193
37. Τὰ νέα ἔθνα καὶ Κράτη	194
38. Ἡ Ἐκκλησία καὶ ἡ πολιτικὴ ἔξουσία	196
39. Ἡ οἰκονομικὴ ζωὴ	197
40. Ἡ πρώτη σταυροφορία	199
41. Ἡ δευτέρα καὶ ἡ τρίτη σταυροφορία	202
42. Ἡ τετάρτη σταυροφορία	204

ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΤΡΙΤΗ (1204 - 1453)

Κεφάλαιον 1ον. 'Η Εύρωπη

1. 'Η Γαλλία	209
2. 'Η Αγγλία	210
3. Άλι Ιταλικαὶ πόλεις	212
4. 'Η παιδεία καὶ αἱ ἐπιστῆμαι	213
5. 'Η λογοτεχνία καὶ αἱ Τέχναι	215

Κεφάλαιον 2ον. Φραγκοκρατία καὶ Βυζάντιον

6. 'Η Φραγκοκρατία	221
7. Τὰ Ἐλληνικὰ κράτη καὶ ἡ ἀνάτηταις τῆς Κονσταντινουπόλεως	224
8. 'Η αὐτοκρατορία καὶ οἱ ἔχθροι τῆς	227

Κεφάλαιον 3ον. 'Η πτῶσις τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους

9. Οἱ Παλαιολόγοι	229
10. Οἱ Όθωμανοὶ Τοῦρκοι	232
11. 'Η ἀμυνα τοῦ Κράτους μέχρι τοῦ 1402	233
12. Τὸ Βυζαντινὸν Κράτος μέχρι τῆς ἀλώσεως	237
13. 'Η ἀλώσις τῆς Κονσταντινουπόλεως	239

Κεφάλαιον 4ον. Βυζαντινὸς πολιτισμὸς

14. Τὰ Γράμματα	247
15. Άλι Τέχναι	250

ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΚΟΣ ΠΙΝΑΞ ΤΩΝ ΣΠΟΥΔΑΙΟΤΕΡΩΝ ΓΕΓΟΝΟΤΩΝ ..	256
ΠΙΝΑΞ ΕΙΚΟΝΩΝ ΚΑΙ ΧΑΡΤΩΝ	258
ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ	260

Τὰ ἀντίτυπα τοῦ βιβλίου φέρουν τὸ κάτωθι βιβλιόσημον εἰς ἀπόδειξιν τῆς γυναικότητος αὐτῶν.

‘Αντίτυπον στερούμενον τοῦ βιβλιοσήμου τούτου θεωρεῖται κλεψύτυπον.
‘Ο διαθέτων, πωλῶν ἢ χρησιμοποιῶν αὐτὸν διώκεται κατὰ τὰς διατάξεις τοῦ ἀρθρου 7 τοῦ νόμου 1129 τῆς 15/21 Μαρτίου 1946 (’Εφ. Κυβ. 1946 Α’ 108).

024000025515

Έκδοσις ΙΒ'. 1967 (VIII) — ΑΝΤΙΤΥΠΑ 25.000 — Σύμβασις 1.601 /12-8-67

Έκτύπωσις Π. ΓΑΛΛΙΑ & Σιά -Βιβλιοδεσία Α. ΦΙΛΟΠΟΥΛΟΣ - Κ. ΑΛΕΞΙΑΣ

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής